

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Sociālo zinātņu fakultāte

Socioloģijas nodaļa

Jānis Daugavietis

**Amatiermāksla Latvijā:
kopienas attīstība un kultūrpolitika**

Promocijas darbs doktora grāda iegūšanai socioloģijā

Lietišķās socioloģijas apakšnozarē

Darba vadītājs:

Dr.soc., prof. Aivars Tabuns

RĪGA, 2015

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”.

Anotācija

Latvijas iedzīvotāju līdzdalība amatiermākslā (kordziedāšana, dejošana tautas deju kolektīvos, dalība amatiertheātros u. c.) ir viena no masveidīgākajām pilsoņu brīvā laika pavadīšanas formām, kuras uzturēšanā valsts un pašvaldības iegulda ievērojamus resursus. Latvijā šī joma akadēmiski praktiski nav pētīta. Mūsdienų rietumu pasaules attīstības politikās arvien vairāk tiek akcentēta kultūras līdzdalības, jo īpaši amatiermākslas, sociālā nozīme, uzskatot, ka tas ir būtisks vietējās attīstības resurss. Šajā darbā pētīts, kāda nozīme Latvijas attīstības un kultūras politikās tiek piešķirta amatiermākslai un kāds ir tās pienesums lauku kopienu attīstībā, izvirzot pieņēmumu, ka amatiermāksla ir būtisks attīstības resurss ar lielu potenciālu, kas netiek pietiekami aktīvi un apzināti izmantots. Darbs balstīts kapitālu, kopienas attīstīšanas un kultūras līdzdalības teorijās, kā arī ilgtspējīgas attīstības pieejā. Datu ieguvē un analizē izmantotas gan kvalitatīvās, gan kvantitatīvās pieejas metodes. Galvenie informācijas un datu avoti ir kultūras statistika un kultūras līdzdalības pētījumi, padziļinātās un ekspertu intervijas, politikas dokumenti, reģionālā prese un gadījuma (Viļānu novada) izpēte. Pētījums apstiprina izvirzīto tēzi un ļauj secināt, ka Latvijas kultūras politikā un pārvaldē amatiermākslas jomā tiek turpināta padomju laikos iedibinātā paternālistiskā kultūrpolitika, kurā iedzīvotāji (amatieri) ir drīzāk attiecīgā pakalpojuma saņēmēji, nevis aktīvi un pašorganizējošies pilsoņi. Vienlaicīgi pēcpadomju Latvijas valsts kultūrpolitika deformējusies šaurāku politisko uzdevumu virzienā, zaudējot gan ieinteresētību par amatiermākslu, gan spēju to kontrolēt un regulēt. Savukārt vietējā līmeņa pašvaldībām visbiežāk nepietiek kapacitāšu un kapitālu, lai no amatiermākslas prasītu ko vairāk par līdzdalību vietējā mēroga svētku un pasākumu organizēšanā.

Atslēgvārdi: *amatiermāksla, kultūras politika, Latvija, pēcpadomju, kopienas attīstība, sociālais kapitāls*

Annotation

The participation of the inhabitants of Latvia in amateur art (choir singing, dancing in folk dance groups, participation in amateur theatre etc.) is one of the most popular mass pastimes supported and maintained through the investment of considerable state and local government resources, yet in Latvia this field remains practically unresearched. Within contemporary western development policies an increasingly stronger accent is being placed on cultural participation because amateur art in particular, in a social context, is perceived as being an essential local development resource. This dissertation researches what significance amateur art is allocated in Latvia's development and cultural policies, and what it contributes to the development of rural communities, assuming that amateur art is an essential development resource with great potential, and which is not being utilized actively or knowingly enough. The dissertation is grounded on capital, community development and cultural participation theories within a sustainable development approach. Both qualitative and quantitative methodological approaches were used in the collection and analysis of data. The main sources of information and data are cultural statistics and research into cultural participation, in-depth interviews with experts, political documents, regional press, and a case study of the county of Viļāni. The research confirmed the hypothesis and allows for the conclusion that within cultural policy and the administration in the field of amateur art in Latvia there is a continuation of the paternalistic cultural policies that were established during the Soviet period, in which inhabitants (amateurs) are the receivers of a service, rather than active and self-organised citizens. At the same time the post-soviet Latvian state's cultural politics has deformed into a narrower direction of political tasks losing both interest in amateur art, and the power to control and regulate it. For its part, local government usually suffers from an insufficiency of capital and capacity to ask from amateur art more than participation in local-scale festivals and community event organisation.

Keywords: *amateur arts, cultural policy, Latvia, post-soviet, community development, social capital*

SATURS

IEVADS.....	7
1. KULTŪRAS PRAKSES UN KOPIENAS ATTĪSTĪBA.....	20
1.1. Kopiena	22
1.2. Sociālo kapitālu teorijas	31
1.3. Kultūras prakšu sociālā nozīme.....	45
1.4. Kultūra kā kopienas attīstības resurss	50
1.5. Kopienas kultūras lauka modelis.....	56
2. ATTĪSTĪBAS PARADIGMU MAIŅA – NO VALSTĪM, REĢIONIEM UZ KOPIENĀM.....	63
2.1. Attīstības diskurss	63
2.2. Telpiskās attīstības pieeju transformācijas	74
2.3. Kopien un vietu attīstības lokālās prakses.....	84
3. KULTŪRPOLITIKAS TEORIJA UN PRAKSE.....	89
3.1. Kultūrpolitikas vēsture	89
3.2. PSRS kultūrpolitika.....	99
3.3. Kultūra un attīstības politikas.....	110
4. LATVIJAS KULTŪRAS PĀRVALDĪBA UN AMATIERMĀKSĻA KOPIENU ATTĪSTĪBA.....	123
4.1. Amatiermākslas pārvaldes uzbūve un prakses	124
4.2. Latvijas kultūrpolitikas dokumentu analīze	144
4.3. Kultūras līdzdalības pētījumi	163
4.4. Lauku amatiermākslas atspoguļojums reģionālajā presē	169
4.5. Amatiermāksla laukos un tās nozīme vietējo kultūras darbinieku vērtējumā	201
4.6. Amatiermāksla un kopienas attīstība Viļānos (gadījuma izpēte).....	218
4.7. Amatiermākslas statistiskā analīze.....	252
SECINĀJUMI UN DISKUSIJA.....	277
I Attīstība un kultūra	277
II Latvijas amatiermāksla kopienas attīstībai	281
Apsvērumi kultūrpolitiskiem priekšlikumiem	289
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN CITI AVOTI.....	291
PIELIKUMI.....	309
Tabulas un saraksti	309
Analītiskie pielikumi	331

TABULAS

1.tabula. Promocijas darbā izmantoto metožu raksturojums.....	17
2.tabula. Kultūras lauks: indivīda kapitāli un resursi.	58
3.tabula. Kultūras lauks: kopienas kapitāli un resursi.	59
4.tabula. Ideāls kopienas kultūras lauka modelis.	61
5.tabula. Attīstības nozīmes laika gaitā.	66
6.tabula. Shematisks nodaļas „Attīstības paradigmu maiņa – no valstīm, reģioniem uz kopienām” kopsavilkums.	73
7.tabula. Kultūrpolitiku veidojošie nosacījumi.	121
8.tabula. Šterna-Seifertes trīs kultūrpolitisko modeļu konceptualizācija un operacionalizācija.....	153
9.tabula. Didaktiskā, diskursīvā un ekoloģiskā modeļa ‘īpatsvars’ LR kultūrpolitiskajos dokumentos (% no apjoma).	154
10.tabula. Pašvaldības ar visrosīgāko vai viskūtrāko kultūras dzīvi savā rajonā: sešu rajonu kultūras inspektoru vērtējums (2007.gads).	213
11.tabula. Viļānu novada kopienas kultūras lauka novērtējums.	248
12.tabula. Pieaugušo amatieru procentuālais īpatsvars dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās 2002-2010 (no visiem respondentiem, kas vecāki par 24 gadiem) – piecu aptauju dati.	263
13.tabula. Analizētie Latvijas attīstības dokumenti (likumi, plāni, pētījumi).	309
14.tabula. Analizētie Latvijas kultūras jomu regulējošie dokumenti.	311
15.tabula. Šterna-Seifertes trīs kultūrpolitisko modeļu hierarhiskie kodī.	313
16.tabula. KSA dati.	313
17.tabula. Mākslinieciskā pašdarbība (amatiermāksla) Latvijā 1990-2013: KN, kolektīvi, amatieri (CSP dati).	315
18.tabula. Viļānu gadījuma izpēte: intervētās amatpersonas, kultūras un sabiedriskie darbinieki.	316
19.tabula. Viļānu gadījuma izpēte: interviju jautājumi.	316
20.tabula. Atlasītie 25 Viļānu novadam līdzīgākie novadi: mainīgo un indeksu vērtības.	318
21.tabula. Pilsētu pašvaldību un reģionu gada vidējie izdevumi kultūrai 2002-2006.	319
22.tabula. Novadu pašvaldību gadu izdevumi kultūrai 2009-2011: īpatsvars budžetā (%) un izdevumi uz vienu iedzīvotāju (LVL).	319
23.tabula. Latvijas novadu teritorijas attīstības indeksi (TAI) 2009-2011.	320
24.tabula. Latvijas pašdarbnieku (amatieru) statistiskai analīzei izmantotie pētījumi un datu faili: saraksts, anketas jautājumu formulējumi, aprēķinātais amatieru īpatsvars.	323
25.tabula. 59 Latvijas novadu kultūras līdzdalības indeksi.	328
26.tabula. Pretendenta darbība zinātniskajos projektos.	329
27.tabula. Latvijas plānošanas reģionu attīstības dokumenti.	337
28.tabula. Latvijas novadu pašvaldību KN infrastruktūras, kultūras līdzdalības un kultūras finansējuma statistiskie dati reģionālajā dalījumā (vidējie rādītāji 2009-2011).	357

ATTĒLI

1.attēls. Amatiermāksla un kopienas attīstība.	13
2.attēls. Attīstības ideju un aģentu hronoloģija.	71
3.attēls. Pirmie pēckara Dziesmu svētki padomju presē.	101
4.attēls. PSRS kultūras klubu skaits.	106
5.attēls. Didaktiskā, diskursīvā un ekoloģiskā modeļa ‘īpatsvars’ LR kultūrpolitiskajos dokumentos.	155
6.attēls. Spēkā esošo LR kultūrpolitikas dokumentu pieņemšanas gadi.	156
7.attēls. Analizēto reģionālo laikrakstu mērķauditoriju teritorijas.	171
8.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Saldus amatieri novada karoga iesvētībās.	177
9.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Krāslavas mūzikas skolas akordeonisti un pedagogi vietējās avīzes titullapā.	180
10.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Sievišķīgais kopkoris sadziedāšanās svētkos Ezerē.	183
11.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Sievišķīgā auditorija Gaiķos.	183
12.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Mūsdienās populārā līnijdejošana – sievietes iemīļota nodarbe.	184
13.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Sieviešu-senioru deju grupa.	184
14.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Lai izveidotu vīru kori, nepieciešami pat trīs novadu iedzīvotāji.	185
15.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Jauns trīs pagastu jauktais koris.	186
16.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Mūsdienu amatiermāksla nevarēs no padomju laiku tematikas.	186
17.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Izvaltas pamatskolas dramatiskais kolektīvs rajona laikraksta pirmajā lapaspusē.	187
18.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Kādreizējo kolhoznieku saiets Kurzemē.	191
19.attēls. Novadu kultūras rosinātājs: piecu faktoru konfigurāciju KSA vizualizācija.	195
20.attēls. Viļānu novads (karte).	224
21.attēls. Atlasītie 25 Viļānu novadam līdzīgākie novadi (karte).	230
22.attēls. Dekšāru pamatskolas sporta halle: skats no ārpuses un iekšpusē (līnijdeju salidojums).	233
23.attēls. Dekšāru estrāde.	234
24.attēls. Viļānu KN: fasādes elements un mugurplāns (remonta laikā).	234

25.attēls. Sokolku kultūras klubs: fasāde un lielā zāle.	234
26.attēls. Bokōnu Bryuklines (Ilzes Sondores foto)	247
27.attēls. LPSR un Latvijas Republikas KN skaits (1940-2012).	255
28.attēls. LPSR un Latvijas Republikas iedzīvotāju skaits uz vienu KN.	256
29.attēls. Latvijas KN tīkls (ģeogrāfiskais izvietojums, 2014).	257
30.attēls. Latvijas iedzīvotāju līdzdalība KN kolektīvajā amatiermākslā.	259
31.attēls. Amatieru īpatsvars: vairāku 2001.-2011. gadu aptauju rezultāti (% no visiem respondentiem).....	262
32.attēls. Attīstības diskursa atslēgvārdu lietojums Latvijas Republikas kultūrpolitiskajos dokumentos (minējumu biežums).....	346
33.attēls. Telpas apzīmējumu lietojums Latvijas Republikas kultūrpolitiskajos dokumentos (minējumu biežums).	347

LOGI

1.logs. ES rezolūcija par kultūras lomu reģionu attīstībā.	120
2.logs. Latviskā kultūrpolitika	135
3.logs. Amatiermākslas termini politikas dokumentos: sinonīmi un ‘antonīms’.	158
4.logs. Vietas kultūras kritiskās masas modelis.	217
5.logs. Strupļi=Sokolki=Avangards jeb vietvārdu mīklas (lauka darba piezīmes).	225
6.logs. „Te ir Latgale!” (lauka darba piezīmes).	228
7.logs. Viļānu Sv. Miķeļa cerceņģeļa Romas katoļu baznīcā (lauka darba piezīmes).	241
8.logs. 18. novembra pasākums Viļānu kultūras namā (lauka darba piezīmes).	242
9.logs. Viļānu gadatirgus „rekets”.....	243
10.logs. Viļānu politika.	244
11.logs. Dekšāres senioru līnijdeju kolektīvs „BOKONU BRYUKLINIS”: „Kamēr dejojām, tikmēr dzīvojam!”.....	246
12.logs. Kulturaskarte.lv.	254
13.logs. Novadu kultūras līdzdalības indekss.	271
14.logs. Teritorijas attīstības indekss.	273
15.logs. Plānošanas reģionu audits.....	333

PIELIKUMI

Pielikums, 1. LATVIJAS REĢIONĀLĀ ATTĪSTĪBA UN ‘KULTŪRA’ (ANALĪZE).	331
Pielikums, 2. ‘REĢIONĀLĀ ATTĪSTĪBA’ KULTŪRPOLITIKAS DOKUMENTOS (analīze).	345
Pielikums, 3. Terminu ‘tauta’, ‘tīkls’, ‘valsts’ sintaktiski-semantiskā līmeņa kontentanalīze.	355
Pielikums, 4. Reģionu kultūras rādītāju (infrastruktūras un līdzdalības) salīdzinājums (ANALĪZE).	356
Pielikums, 5. Pieaugušo amatieru īpatsvars dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās 2002-2010 (no visiem respondentiem, kas vecāki par 24 gadiem) - piecu aptauju dati.	358
Pielikums, 6. Lauku amatieru īpatsvars dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās 2002-2010 (no respondentiem, kas vecāki par 24 gadiem) - piecu aptauju dati.	358
Pielikums, 7. Amatieru kopienas sastāvs dažādos sociāli demogrāfiskajos dalījumos 2002-2010 (respondenti-amatieri, kas vecāki par 24 gadiem) - piecu aptauju dati.	358
Pielikums, 8. Lauku un pilsētu amatieru kopienas sastāvs dažādos sociāli demogrāfiskajos dalījumos 2002-2010 (respondenti-amatieri, kas vecāki par 24 gadiem) - piecu aptauju dati.	360
Pielikums, 9. Kultūras infrastruktūras un līdzdalības atšķirības reģionālajā dalījumā (vienvirziena ANOVA tests).	363
Pielikums, 10. Dažādu novadu kultūras infrastruktūras, līdzdalības un rosīguma korelāciju analīzes tests.	363

Saīsinājumi

ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
ATR	administratīvi teritoriālā reforma
BISS	nodibinājums „Baltic Institute of Social Sciences” (agrāk – BSZI)
BJC	bērnu-jauniešu centrs
BSZI	BO SIA „Baltijas Sociālo zinātņu institūts”
CSP	Centrālā statistikas pārvalde
CVK	Centrālā vēlēšanu komisija
EM	Ekonomikas ministrija
ES	Eiropas Savienība
EUROSTAT	Eiropas Savienības Centrālā statistikas pārvalde
ĪAT	īpaši atbalstāmās teritorijas
IIN	iedzīvotāju ienākuma nodoklis
IKP	iekšzemes kopprodukts
ĪUMSILS	Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts
IZM	Izglītības un zinātnes ministrija
KM	Kultūras ministrija
KN	kultūras nams
KNMC	Kultūrizglītības un nemateriālā mantojuma centrs
LDKK	Latvijas digitālā kultūras karte
LED	<i>Local Economic Development</i> (vietējā ekonomiskā attīstība)
LNKC	Latvijas Nacionālais kultūras centrs
LR	Latvijas Republika
LU	Latvijas Universitāte
LU SPPI	Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts
LZA	Latvijas Zinātņu akadēmija
MK	Ministru kabinets
MVU	mazie un vidējie uzņēmumi
NAP	Nacionālais attīstības plāns
NATO	Ziemeļatlantijas līguma organizācija
NUTS	<i>Nomenclature of Territorial Units for Statistic</i> (statistiskās teritoriālās vienības nomenklatūra)
NVA	Nodarbinātības valsts aģentūra
NVO	nevalstiskā organizācija
OEDC	Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija
PB	Pasaules Banka
PPP	publiskā un privātā partnerība
SC	Politisko partiju apvienība „Saskaņas Centrs”
SVF	Starptautiskais Valūtas fonds
TAI	teritorijas attīstības indekss
TDA	tautu deju ansamblis
TNK	transnacionālās korporācijas
UNESCO	ANO Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija
VARAM	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija
VK	Valsts kase
VKKF	Valsts kultūrkapitāla fonds
VRAA	Valsts reģionālās attīstības aģentūra
ZZS	Zaļo un zemnieku savienība

IEVADS

Latvijas iedzīvotāju līdzdalība amatiermākslā (kordziedāšana, dejošana tautas deju kolektīvos, dalība amatierteātros u. c.) ir viena no masveidīgākajām pilsoņu brīvā laika pavadīšanas formām. Tās uzturēšanā valsts un pašvaldības iegulda ievērojamus resursus. Pašvaldības uztur kultūras namus, bibliotēkas, mākslas un mūzikas skolas, kas ir galvenie un daudzviet arī vienīgie vietējās kultūras un sabiedriskās dzīves centri. Īpaši laukos amatieri (kultūras namu un izglītības iestāžu kolektīvu un pulciņu dalībnieki – dziedātāji, dejojāji, amatnieki u. c.) kopā ar saviem pašvaldību un valsts algotajiem vadītājiem ir praktiski vienīgie šo vietējo kultūras un sabiedrisko pasākumu satura veidotāji, bez viņiem nav iedomājama kopienas sabiedriskā dzīve.

Šajā promocijas darbā meklētas atbildes uz diviem jautājumiem: ar kādu pamatojumu valsts un pašvaldības turpina uzturēt padomju laikos iedibināto amatiermākslas pārvaldības formu un kāda ir amatiermākslas sociālā nozīme Latvijas lauku kopienu attīstībā un pastāvēšanā?

Latvijas amatierkustība ir ne tikai viena no masveidīgākajām pilsoņu brīvā laika pavadīšanas formām, bet tai ir arī ilga vēsture, kas ļauj runāt par iesakņojušos tradīciju. Tiek uzskatīts, ka no koru kustības XIX gs. vidū dzimusī Dziesmu svētku kustība bija viens no būtiskākajiem faktoriem, kas izveidoja Latvijas nāciju, nāciju, kurai pirms tam nebija bijis nekādu vienotu sabiedriski-politisko institūciju (Bula, 2000). Tradīcija ir viens no klasiskajā socioloģijā atzītiem varas ideāltipiem, un arī pilsoniskās sabiedrības veidošanās teorijā tradicionālas iedzīvotāju pilsoniskās aktivitātes ir faktors, kas tiek nosaukts kā pozitīvu pilsoniskuma pārmaiņu rosinātājs.

XX gs. amatiermākslas kustība tiek arvien vairāk ‘nacionalizēta’ – kā masveidīga iedzīvotāju aktivitāte tā tiek atzīta par valstiski nozīmīgu (katrā no režīmiem – brīvvalsts un padomju – ar citu politisko motivāciju un atšķirīgās pakāpēs). Padomju laikos Dziesmu un deju svētki un amatiermākslas kolektīvi pāriet pilnīgā valsts un pašvaldību pārraudzībā – gan to organizācija, gan finansēšana. Tomēr šī kustība saglabā zināmas pilsonisko brīvprātīgo asociāciju pazīmes – dalība ir brīvprātīga un vairumā gadījumu bez atalgojuma.

Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas XX gs. beigās Latvijas Republika pārmanto LPSR kultūrpolitiku un tās īstenotās prakses bez būtiskām strukturālām pārmaiņām¹. Dziesmu un deju svētki, tradicionālās amatiermākslas formas paliek valsts un pašvaldību pārraudzībā, kontrolē un uzturēšanā. Pēc pāriešanas uz kapitālistisko saimniekošanas iekārtu vairums kolektīvu zaudēja savus padomju laiku patronus (kolhozus un citas padomju kolektīvās saimniecības, uzņēmumus,

¹ „Lai gan var identificēt daudzas institucionālās izmaiņas un pārmaiņas, tomēr sistēmiskas un visaptverošas izmaiņas kultūras politikā Latvijā nav notikušas;” (2013: 51) ir Baibas Tjarves promocijas darba galvenais secinājums, veicot makropolitisku analīzi. Savukārt šajā darbā galvenā uzmanība vērsta uz amatiermākslas politiku, kas līdz šim detalizēti nav pētīta.

arodbiedrības) un pamatā tika nodoti pašvaldībām un to kultūras pārvaldes institūcijām. Retais kolektīvs transformējās par patstāvīgu juridisku personu, kā tas bija Krievijas Impērijas un pirmās brīvvalsts laikos, kad kori un citi amatiermākslas kolektīvi pastāvēja arī juridiskas personas (biedrības) formā. Arī privātā sektora kultūras mecenātisms vai korporatīvais atbalsts amatierkolektīviem nav plaši izplatīta prakse, īpaši Latvijas laukos. Lai arī pašdarbība/amatiermāksla daudzviet zaudēja savu padomju laiku turīgo patronu ievērojamo atbalstu, tā turpina pastāvēt masveidīgā formā, un iedzīvotāju līdzdalība pēdējos 20 gados ir visai stabila, lai arī nedaudz zemāka nekā padomju laiku beigu posmā.

XXI gs. sākums Latvijas kultūrpolitikā zīmīgs ar vairākām jaunām tendencēm. Lai arī Dziesmu un deju svētku un amatiermākslas pārvaldības jomā saglabājas tradicionālā paternālistiskās kultūrpolitikas pieeja, arvien biežāk izskan aicinājumi to pārskatīt. Tieši vai netieši tās ir diskusijas (par kultūras ekonomisko devumu tautsaimniecībai, par radošajām industrijām, par kultūras un mākslas lomu sociālajā kohēzijā, par amatiermākslas likumdošanas nepieciešamību), kas atbalsojas no ne tik jaunām ES politiskajām nostādnēm un to rietumu valstu kultūrpolitiskajām koncepcijām, kurās ir senāka un izkoptāka kultūras un sociālās politikas integrācija (piemēram, Lielbritānija, Francija).

Varēja prognozēt, ka 2008. gadā sākusies ekonomiskās krīze un Latvijas reģionālā (administratīvi-teritoriālā) reforma būs par iemeslu tam, lai valsts kultūras pārvalde piedzīvotu būtiskas izmaiņas². Tomēr līdz šim tās nav bijušas strukturālas, bet pamatā izpaudušās amatiermākslai domāto resursu optimizācijā (samazināšanā). Tomēr var prognozēt, ka ilgāka laika periodā notiks būtiskas valsts un pašvaldību kontrolētās un dotētās amatiermākslas sistēmas pārmaiņas. Strukturāli radikālākais amatiermākslas kolektīvu pārvaldes izmaiņu scenārijs varētu būt šīs jomas liberalizācija – attālināšana no tiešas valsts un pašvaldību pārvaldes, tādējādi to 'iebīdot' atpakaļ trešā sektora (nevalstisko organizāciju) laukā.

Lai arī kāda veida pārmaiņas skartu amatiermākslas sistēmu, no valsts pārvaldes viedokļa ir būtiski formulēt tos argumentus, kas pamato iedzīvotāju kultūraktivitāšu sociālo lomu, ne tikai to, kāda tā ir viņu pašu individuālajā attīstībā (sociālajā, garīgajā, kultūras) vai tādu vai citu sociālo vajadzību apmierināšanā (komunikācijas, izklaides), bet arī tajā, kādu labumu šī viņu aktivitāte var dot kopienas, reģiona un valsts attīstībai. Šāds uzstādījums publiskajā diskursā no valdības un kultūras pārvaldes atskan arvien biežāk. Kultūras nami, bibliotēkas, vietējās izglītības iestādes arvien biežāk

² Īpaši drastiski valsts finansējuma samazinājumi kultūrai tika ieviesti 2009. gada 'taupības budžetā'. Kultūras ministrijas budžets tika samazināts par 40%, praksē tas nozīmēja būtiskus dotāciju samazinājumus ministrijas pakļautībā esošajām kultūras iestādēm pilsētās un laukos, piemēram, kultūras un mākslas skolas 2009. gadā zaudēja 100% mērķdotāciju; uz dažiem gadiem tika iesaldētas arī tradicionālās valsts dotācijas Dziesmu un deju svētku procesā iesaistīto amatiermākslas kolektīvu vadītāju algām (pēc tam katra nākamā Valda Dombrovska valdība savā deklarācijā ir rakstījusi, ka budžeta iespēju robežās centīsies atjaunot šo un citus likvidētos vai samazinātos centralizētos valsts maksājumus kultūrai).

tiek dēvētas par kopienu centriem, tādējādi tieši norādot, kāda ir to primārā funkcija, īpaši laukos, zemākā līmeņa pašvaldībās.

ES jaunākais kultūrpolitiskais pamatuzstādījums kultūras pārvaldībā līdzās eiropeiskās identitātes saglabāšanai un atbalstam, kultūras mantojumam un kultūras potenciāla izmantošanai tūristu piesaistei ir kultūras izmantošana sociālās kohēzijas jomā. Ja agrāk kultūras un mākslas nozīmi pamatā skaidroja ar tās didaktisko varu pilsoņu audzināšanā, bet vēlāk tās atbalsta nepieciešamību mēģināja attaisnot ar tās ekonomisko devumu tautsaimniecībai, tad mūsdienās dominē uzskats, ka kultūras loma ir tās izmantošana dažādu prioritāro sociālo jautājumu risināšanā, tā var būt efektīvs rīks attīstības politikā. Līdzīgi argumenti kultūras un mākslas subsidēšanai³ no sabiedrības resursiem dominē jaunās pasaules attīstītāko valstu (Kanāda, Austrālija, ASV, Jaunzēlande) kultūrpolitiskajās paradigmās. Kultūrpolitikas izmaiņas saistītas arī ar kultūras jēdziena pārdefinēšanu – politikā (-s) ‘kultūra’ nav vairs tikai māksla un tās patērēšana, kultūras robežas paplašinās, tajā arvien vairāk ienākot dažādām amatiermākslas un ikdienas aktivitāšu formām.

Šī brīža Latvijas valsts kultūrpolitiskās pamatnostādnes izceļ nacionālās kultūras nozīmi nācijas saglabāšanā, ar to pamatā saprotot Latvijas pamatnācijas pastāvēšanas aizsardzību, kā arī kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu. Citi sociālpolitiskie uzdevumi Latvijas kultūras politikā un praksē nav pietiekoši izvērsti un attīstīti. Lai arī joprojām lieli resursi tiek ieguldīti amatiermākslas sistēmas funkcionēšanas nodrošināšanai, kopumā kultūra tiek definēta kā producētāja (profesionāļa, mākslinieka, ģēnija) – patērētāja (iedzīvotāja) komunikācija. Valsts uzdevums ir nodrošināt iedzīvotājus ar zināmu ‘kvalitatīvās kultūras’ pakalpojumu grozu, bet iedzīvotāju tiesības ir saņemt un baudīt šo augstās raudzes mākslu un kultūru.

Mūsdienu attīstības diskursa valdošā ilgspējīgas attīstības koncepcija paredz visu sabiedrības grupu interešu respektēšanu (ar īpašu uzsvāri uz marginālajām un mazajām grupām). Tā arī nozīmē pārbīdi no ekonomiskās attīstības redzējuma dominēšanas uz sociālo attīstību, kur par pārmaiņu aģentiem un jomām arvien vairāk tiek skatītas iepriekš ignorētas nozares, tostarp, kultūra. Līdztekus ‘ilgspējīgajam’ pagriezīenam attīstības paradigmā, mūsdienu attīstības teorijā un politikā arvien nozīmīgāka loma tiek piešķirta endogēnajiem resursiem (kā attīstības aģentiem), un endogēnās attīstības trajektorija kļūst par vienu no galvenajiem virzieniem attīstības diskursā.

Šādas mūsdienu attīstības politikas un teorijas perspektīvā Latvijas iedzīvotāju kolektīvā amatiermākslas forma – kori, deju kolektīvi, amatiererteātra kolektīvi – promocijas darbā skatīta kā vietējās kopienas iedzīvotāju endogēna kolektīva sociālā rīcība, kuras būtiskākie rezultāti ir vietas sociālā kapitāla akumulācija un kopienas attīstīšana (veidošana, stiprināšana), kas ir resursi, kas sekmē vietas un reģiona attīstību.

³ Mūsdienu Latvijas kultūras pārvaldē pamatā tiek lietots vārds ‘dotēšana’ un ‘dotācijas’.

Latvijas kultūras sociālajā pētniecībā iedzīvotāju pēdējo 150 gadu tradicionālā kultūraktivitāte, kordziedāšana, plašākā sociālpolitiskā kontekstā analizēta, saistot to ar valsts, nācijas, pilsoniskās sabiedrības un kopienas veidošanos (Bula, 2000; Pavlovs, 1972; Tisenkopfs, Āboltoņa, & Miezīte, 1995; Tisenkopfs et al., 2007; Tisenkopfs, Pisarenko, Daugavietis, Putniņa, & Locika, 2002). Balstoties Benedikta Andersona (*Benedict Anderson*) teorijā par ‘iedomāto kopieni’, Dace Bula Latvijas nācijas veidošanos, dzimšanu un atražošanu sasaista ar Dziesmu svētku tradīciju (2000), līdzīgs ir arī Igaunijas pētnieku akadēmiskais konsenss par kulturāli-izglītojošo biedrību un viņu aktivitāšu vēsturisko nozīmi Igaunijas veidošanā (Kulbok-Lattik, 2012). Izmantojot Roberta Patnama teoriju par saistību starp demokrātijas un ekonomisko attīstību ar iedzīvotāju darbību brīvprātīgajās asociācijās, Aivita Putniņa izvirza tēzi par tradicionālās kolektīvās amatiermākslas pozitīvo nozīmi lokālo kopienu attīstībā Latvijā (2002). Pētījumā „Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē” īpaši apskatīta komunikācijas (biedrošanās) tēma. Darbā analizēti amatiermākslas kolektīvi (kori, deju kolektīvi, orķestri), to ikdiena un līdzdalība visā Dziesmu un deju svētku procesā (ciklā). Tiek konstatēts, ka šo kolektīvu darbību var uzskatīt par pilsonisko komunikāciju, bet korus, deju kolektīvus, orķestrus – par kopienām šī jēdziena mūsdienu sociāli politiskajā izpratnē (turpat).

Dažādos Latvijas pētījumos ir noskaidrots, ka iedzīvotāju un nevalstisko organizāciju kontakti ar pašvaldībām ir biežāki un nepastarpinātāki mazās pašvaldībās un lauku rajonos, retāki – lielās pilsētās. „*Mazliet vairāk nekā katrs ceturtais nepilsonis aktīvi vai mazāk aktīvi piedalās dažādos pašvaldības organizētajos pasākumos. Mazajās pašvaldībās biežāk nekā lielajās pilsētās. Tas liecina, ka neliela pašvaldība ir tuvāka saviem iedzīvotājiem nekā lielās pašvaldības vai valsts institūcijas kopumā. [...] Pētījums apstiprina, ka uz daudziem jautājumiem, [...] jāmeklē atbildes pašvaldības līmenī, nevis valsts vai reģiona līmenī kopumā.*” (Brande Kehre & Stalidzāne, 2003) Kultūras vērtību iepazīšana un mākslinieciskās jaunrades izpausmes gan profesionālā, gan amatieru līmenī ir nozīmīgs cilvēka spēju un pašapziņas attīstīšanas avots; kultūras rīcībspēja var kalpot par katalizatoru rīcībspējai gan ekonomiskajā, gan sociālajā, gan pilsoniskajā jomā (Zobena, 2005). Pētījumā „Kultūrvides daudzveidības veicināšana un pārvaldība: nevalstiskās un privātās kultūras iniciatīvas” secināts, ka bieži kultūras un mākslas iniciatīvu dalībniekiem ir aktuāla ne vien radošā potenciāla realizēšana, bet arī iespēja sniegt savu pienesumu teritorijas attīstībā – īpaši tas vērojams mazpilsētu un lauku teritoriju biedrībās (Tabuns et al., 2008). Kultūras biedrības mērķis var tikt definēts ne vien caur kultūras, bet arī attīstības dimensiju. Šādos gadījumos biedrība kalpo gan par radošā potenciāla realizēšanas, gan par kopienas attīstības instrumentu, kas tiek pielietots ciešā sadarbībā ar pašvaldību (turpat).

Pētījumi liecina, ka nozīmīgākie valsts pārvaldībā esošie kultūras dzīves aģenti un institūti ir pašvaldību pārziņā esošie kultūras nami, muzeji un bibliotēkas (Tisenkopfs, et al., 2002), tāpēc ir pamats uzskatīt, ka pašvaldības ‘kultūras un brīvā laika’ iestādes ir nozīmīgs sociālās attīstības

instruments. Kolektīva rīcība un regulāra sociāla saskarsme, kas notiek vietējos kultūras pasākumos un kultūraktivitātēs, ir reāls vietējās kopienas paraugs, kas var pāraugt arī cita veida un citu jomu sadarbībā, piemēram, ekonomiskās iniciatīvās un partnerībās.

Promocijas darbā amatiermākslas kolektīvs tiek skatīts kā brīvprātīga asociācija, pieņemot, ka šāda veida kultūras līdzdalība veido sociālo kapitālu (gan individuālajā, gan kopienas līmenī). Darbošanās kolektīvā rada sociālo tīklu, kas kļūst gan par kopienas struktūras elementu, gan veido saites, kas iet pāri kopienas un reģiona robežām, galu galā iekļaujoties visas Latvijas (nācijas) amatiermākslas kustības tīklā. Promocijas darba ietvars ir kapitālu, kopienas attīstīšanas un kultūras līdzdalības teorijas, kā arī ilgtspējīgas attīstības pieeja. Pilsoniskās sabiedrības koncepcijas un ilgtspējīgas attīstības pieejā kultūras līdzdalība tiek uzskatīta par vienu no pilsoniskās līdzdalības formām un vienu no četriem attīstības stūrakmeņiem. Atbilstoši šai pieejai kultūras līdzdalība, jo īpaši iedzīvotāju iesaistīšanās un aktīva dalība amatiermākslā, ir resurss, kas veicina pilsoniskas sabiedrības veidošanos un stiprināšanos. Kultūras biedrības, kolektīvi jāuzskata par vienu no pilsoņu brīvprātīgo asociāciju formām. Darbojoties šādās asociācijās, pilsoņi apgūst tādas pat prasmes, kā darbojoties ‘klasiskajās pilsoniskajās asociācijās’, piemēram, politiskajās partijās vai sociālo interešu grupās. Kopienai vai noteiktam reģionam, kurā izveidojies blīvs brīvprātīgo asociāciju tīkls, ir lielākas izredzes attīstīties gan sociāli, gan ekonomiski.

Viens no pirmajiem šādu ideju izvirzīja amerikāņu politologs Roberts Patnams (*Robert Putnam*) monogrāfijā „Demokrātija darbā: mūsdienu Itālijas pilsoniskās tradīcijas” (*Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*) (Putnam, Leonardī, & Nanetti, 1993). Analizējot Itālijas reģionu attīstību ilgā vēstures posmā (sākot ar XII gs.), autors secina, ka veiksmīgāki savā attīstībā bijuši ‘vispilsoniskākie’ (*most civic*) reģioni, t.i., tie reģioni, kuros bijis lielākais brīvprātīgo asociāciju blīvums. Par brīvprātīgajām asociācijām Patnams uzskata jebkādas pilsoņu apvienības, kā savstarpējās palīdzības un ekonomiskās sadarbības, tā arī brīvā laika pavadīšanas. Vēsturiski Itālijā pirmās bijušas kaimiņu paš aizsardzības apvienības, saimnieciskās darbības kooperācijas, vēlāk, pilsētu-republiku laikā, ģildes u. c. pilsoņu ekonomiskās apvienības. Modernajos laikos tās ir kredītbiedrības, kori, futbola klubi, labdarības organizācijas, putnu vērotāju biedrības u. tml. Darbojoties asociācijās, pilsoņi iemācās strādāt grupā un veidot veiksmīgas kolektīvās rīcības. Konflikta demokrātiska risināšanas, kompromisu panākšanas, kopīgā labuma idejas un prakses pieredze vēlāk pilsoņiem palīdz veidot veiksmīgākas politiskās apvienības un galu galā – efektīvākas un demokrātiskākas pārvaldes institūcijas, kas ir galvenie priekšnosacījumi, lai kopiena, reģions attīstītos, pieaugtu tās ekonomiskā un sociālā labklājība.

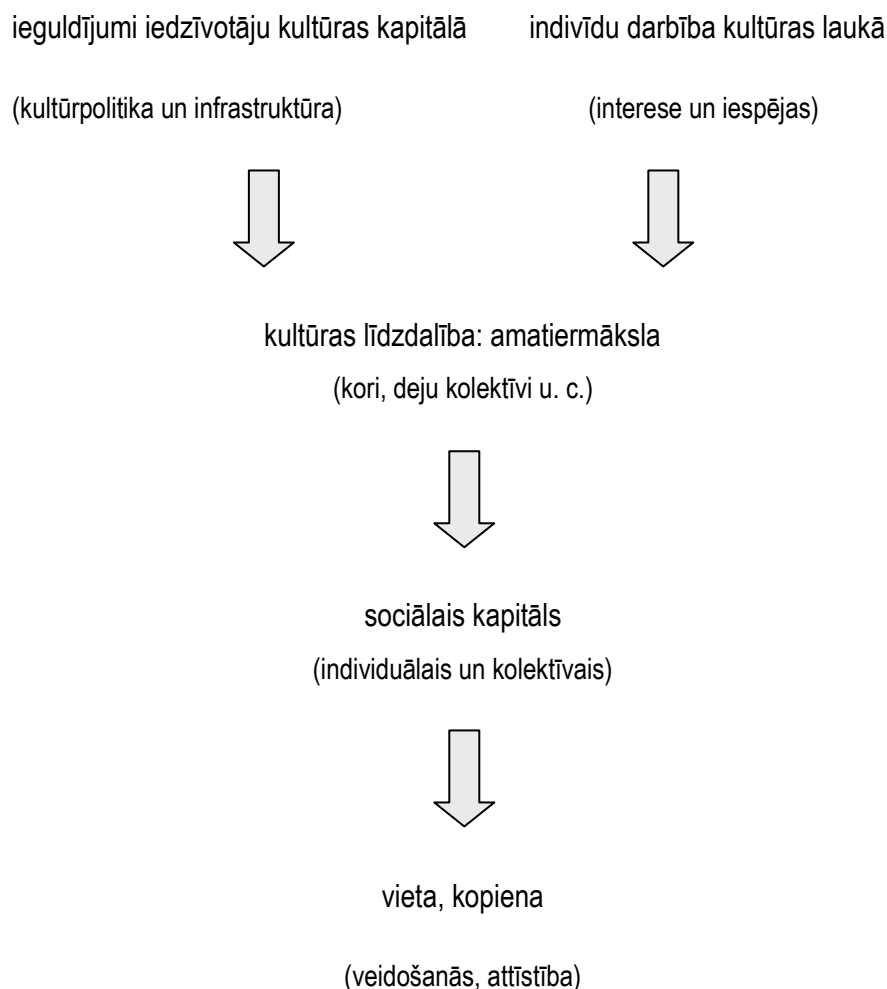
Patnams sava pieņēmuma skaidrošanai izmanto ‘sociālā kapitāla’ jēdzienu, to definē, izmantojot trīs konkrētākus jēdzienus: uzticēšanās, tīkli, abpusējība. Tas ir brīvprātīgo asociāciju darbības

blakusprodukts, kas pieaug un uzkrājas sociālajā struktūrā, tieši un pozitīvi ietekmējot kopienu un caur to veicinot arī reģiona attīstību.

Kopš [19]80-to gadu beigām rietumu valstīs dominē ilgtspējīgas attīstības ideoloģijas politika, bet XX gs. beigās sociālais kapitāls kļūst par jaunās attīstības paradigmas *doxa* (T. Bennett & Savage, 2004). Šīs attīstības pieejas jauninājums ir ekoloģiskās rūpes un cilvēka (kopienas) centrēta attīstība. Tās ideāls ir pilsoniska sabiedrība, kurā nozīmīgu lomu ieņem brīvprātīgās asociācijas un vietējās kopienas. Līdz ar arvien lielāku tiesību, kontroles un pienākumu deleģēšanu kopienām pieaug kultūras (tās plašākajā, antropoloģiskajā nozīmē) ietekme. Pirmkārt, kultūra ir viens no galvenajiem elementiem, kas veido kopienas; otrkārt, kultūras tiesības arvien biežāk tiek uzskatītas par būtisku cilvēktiesību pamatveidu. ‘Kultūras pagrieziena’ aptuveni tajā pat laikā norisinās arī sociālajās zinātnēs, un tas raksturojams kā attālināšanās no ekonomiskās racionalitātes, skaidrojot sociālo realitāti un tās pārmaiņas.

Mūsdienās valdošajā ilgtspējīgas attīstības diskursā par ceturto ‘pīlāru’ līdzās tradicionālajiem sociālās, ekonomiskās un ekoloģiskās attīstības mērķiem pieņemta kultūra. Tāpat kā pārējie trīs ilgtspējīgas attīstības balsti, arī kultūra vienlaikus tiek uzskatīta gan par mērķi, gan par līdzekli. Sabiedrības uzdevums ir nodrošināt indivīdu un kopienas kultūras tiesības, un kultūra var kalpot (un tai jākalpo) arī citu mērķu sasniegšanai, piemēram, tā var tikt izmantota līdztiesības, vienlīdzības vai integrācijas politiskajās praksēs. To mēdz dēvēt par ‘kultūras instrumentalizāciju’, un no valsts kultūrpolitikas arvien vairāk tiek prasīts, lai tā būtu ‘sociāli atbildīga’, lai piedalītos valsts un pašvaldību sociālo mērķu īstenošanā, nevis tikai rūpētos par māksliniecisكو izcilību un profesionālo mākslu.

Kultūras praktiskā un politiskā pielietojuma skaidrojumam tiek izmantota t.d. ‘kapitālu pieeja’. Atbilstoši sociālā kapitāla, un vispār kapitālu, pieejai kapitāli tādā vai citādā veidā ir savstarpēji salīdzināmi un konvertējami. Pilsoniskās līdzdalības pieejas skaidrojums par kultūras asociāciju darbības rezultātā akumulēto sociālo kapitālu tiek konceptualizēts kultūras kapitāla konversijā sociālajā kapitālā. Vienkāršotā shēmā tā iedomājama kā kultūras laukā veikto ieguldījumu transformēšanās sociālajā kapitālā (sk. 1.attēlu „Amatiermākslas nozīme kopienas attīstībā”). ‘Dabiskā’ veidā tas būtu ‘neplānotā blakusprodukta’ rezultāts, bet to iespējams īstenot arī apzināti, īstenojot noteikta veida kultūrpolitiku.

1.attēls. **Amatiermāksla un kopienas attīstība.**

Kultūra vienmēr tikusi izmantota noteiktu politisku mērķu sasniegšanai, bet kopš iepriekšējā gadsimta [19]80-iem gadiem rietumu valstu kultūrpolitikā tā arvien vairāk tiek instrumentalizēta jeb izmantota noteiktu sociālo, politisko vai ekonomisko mērķu sasniegšanai. Jaunākajā kultūrpolitikas vēsturē ir bijuši vairāki instrumentalizācijas virzieni, kas joprojām tiek saglabāti, bet par mūsdienās dominējošo var uzskatīt ‘kultūras demokrātijas’ (*cultural democracy*) pieeju. Šī pieeja pēc būtības atbilst pilsoniskās sabiedrības kultūras līdzdalības idejai: kultūras līdzdalība ir demokrātiska prakse, kas uzlabo sabiedrību, kopienu, un arī te viens no galvenajiem jēdzieniem ir sociālais kapitāls, kas nereti tiek dēvēts par sociālās struktūras kvalitātes rādītāju.

Kultūras līdzdalības teorijās apgalvots, ka vietējās kultūraktivitātes var būt viens no galvenajiem attīstības ierosinājumiem un uzturētājiem, tomēr šī kultūras resursa nozīme vietas (kopienas, pašvaldības, reģiona) attīstībā ir maz pētīta un samērā neskaidra. Akadēmiskajā vidē šis izpētes temats visvairāk attīstīts Kanādā, Austrālijā, Lielbritānijā, bet arī tur aizvien tiek secināts, ka „[..] lai arī pastāv vienprātība par to, ka kultūras līdzdalība palīdz sociālajai kohēzijai, trūkst empīrisku datu šī teorētiskā pieņēmuma verifikācijai, joprojām ir nepietiekoši daudz attiecīgu kultūras datu un

maz pārliecinošu pētījumu.” (Jeannotte, 2000b) Arī Latvijas kultūrpolitikas dokumentos uzsvērts, ka trūkst pētījumu par reģionu⁴ kultūras resursu nozīmību šo teritoriju ekonomiskajā izaugsmē un sociālajā attīstībā (Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionāla valsts, 2006). Šī teorētiskā un politiskā pieņēmuma pārbaude ir galvenais Latvijas lauku amatiermākslas analīzes mērķis.

Analizējot amatiermākslas statistiku, veicot pašvaldības (viena novada) gadījuma izpēti, pētot attīstības un kultūras politikas, kā arī izmantojot citas metodes un citus informācijas avotus un datus, promocijas darbā pārbaudīta tēze par Latvijā praktizētās amatiermākslas nozīmi kopienas attīstībā.

Promocijas darbā izmantotas vairākas kvalitatīvās un kvantitatīvās pētnieciskās metodes (padziļinātās intervijas, novērojums, gadījuma izpēte, dokumentu analīze u. c.), kā arī veikta jau esošu datu (politikas dokumentu, statistikas, pētījumu) analīze. Atsevišķas promocijas darba apakšnodaļas veidotas, izmantojot primāros un sekundāros datus no pētījumiem, kuros esmu piedalījies gan plānošanas, gan datu ievākšanas un analīzes stadijās⁵.

Papildus darba ieguldījumam teorētiskajā diskusijā, tam būs arī lietišķa nozīme, tas ļaus veidot empīriski pamatotus priekšlikumus un modeļus valsts un pašvaldību līmeņa kultūrpolitikas modificēšanai kopienas un reģionālās attīstības atbalstam.

Mērķis

Darba mērķis ir izpētīt Latvijas lauku amatiermākslas izmantošanu kopienas attīstībā.

Tēze

Amatiermāksla ir būtisks kopienas attīstības resurss, kas Latvijā netiek pietiekami aktīvi un apzināti izmantots.

Latvijas amatiermāksla, īpaši kordziedāšana, dejošana un teātra spēlēšana, ir spēcīga un iesakņojusies tradīcija, pār kuru padomju laikos rūpes un kontroli pilnībā uzņēmās valsts. Šī paternalistiskā kultūrpolitika bez būtiskām pārmaiņām tiek turpināta atjaunotajā Latvijas Republikā. Ideja par kultūras pozitīvo lomu attīstībā dzimusi pilsoniskas sabiedrības koncepcijas ietvaros un šāds pieņēmums atbilst mūsdienu ilgtspējīgas attīstības politikas paradigmai, ko akceptējusi arī Latvijas valsts. Tomēr tā nav savietojama ar pārlietu lielo Latvijas Republikas (valsts un pašvaldību)

⁴ ‘Reģioni’ ir dominējošais telpiskais apzīmētājs kultūrpolitiskajos dokumentos, kad runa ir par ‘laukiem’, ‘nomalēm’, ‘attīstāmajām teritorijām’. ‘Kopiena’ politikas dokumentos tikai ienāk, tāpēc promocijas darbā bieži un sistemātiski izmantots jēdziens ‘reģions’, jo nereti tikai ‘caur to’ iespējams nonākt līdz kopienai, gan analizējot politiskos dokumentus un politiskās prakses, gan iegūstot cita veida informāciju un datus.

⁵ Sk. pielikumā 26.tabulu „Pretendenta darbība zinātniskajos projektos”.

iesaisti kultūras procesos. Pastāvot paternālistiskai kultūrpolitikai, netiek īstenots viens no galvenajiem teorētiskajiem nosacījumiem – brīvu pilsonisko asociāciju (koru u. c. amatiermākslas kolektīvu) darbība. Tāpēc var uzskatīt, ka Latvijas iedzīvotāju amatiermākslai piemīt nepilnīgi izmantots sociālās attīstības potenciāls, tā netiek pietiekami aktīvi un apzināti izmantota kā resurss reģiona, kopienu attīstībā.

Pētnieciskie jautājumi

Iztirzājot darba tēzi (amatiermāksla ir būtisks kopienas attīstības resurss, kas Latvijā netiek pietiekami aktīvi un apzināti izmantots), būtu jāmeklē atbildes uz diviem galvenajiem jautājumiem.

Pirmkārt, tas ir t.d. ‘instrumentalizācijas jautājums’, un tas galvenokārt attiecas uz attīstības un kultūras politikām un pārvaldi: kā tiek konceptualizēta un praktiski izmantota amatiermāksla kopienas attīstībai? Lai atbildētu uz šo jautājumu, analizētas attīstības teorijas, Latvijas attīstības normatīvā bāze un politikas īstenošanas prakses. Šī caurviju tēma veido promocijas darba pirmo daļu.

Otrkārt, tas ir t.d. ‘rezultāta jautājums’. Otrā promocijas ‘puse’ veltīta amatiermākslas empīriskai analīzei, un tajā jāatbild uz šādu jautājumu: kāda ir Latvijas lauku iedzīvotāju kultūras līdzdalība (kā tā atbilst teorijā aprakstītajam kultūras un attīstības modelim)?

Uzdevumi

Analizēt jēdzienus ‘attīstība’, ‘kopiena’, ‘vieta’, ‘reģions’, ‘kultūras (amatiermākslas) līdzdalība’, to teorētisko pielietojamību un savietojamību.

Analizēt nosacījumus, ar kādiem iedzīvotāju amatiermāksla palielina vietējās kopienas sociālo kapitālu, un kādi nosacījumi to kavē.

Pētīt Latvijas kultūras politikas un pārvaldes vēsturi, lauku amatiermākslas sistēmas funkcionēšanu mūsdienās.

Pētīt nosacījumus, kas saistīti ar rosīgas vietējās kultūras dzīves veidošanos. Kvalitatīvi un kvantitatīvi analizēt pieaugušo Latvijas iedzīvotāju kolektīvās amatiermākslas līdzdalību, salīdzinot to ar teorētisko modeli, kas apraksta amatiermākslas un kopienas attīstības saikni.

Veidot kultūrpolitiskas rekomendācijas amatiermākslas atbalsta un pārvaldes sistēmas uzlabošanai atbilstoši sociālās attīstības prioritātēm.

Metodoloģija

Promocijas darbs veidots kritiskas un starpdisciplināras pieejas garā. Pamatā izmantotas dažādas socioloģiskās teorijas un metodes, bet vienlaicīgi aplūkotas un pētījuma dizainā iestrādātas teorētiskās atziņas un pētījumu rezultāti no citām disciplīnām – antropoloģijas, attīstības studijām, ekonomiskās un cilvēka ģeogrāfijas, vēstures.

Darbā veiktas trīs veidu triangulācijas: 1) teorētiskā, t.i., vairāku nozaru teorētisko perspektīvu, kā arī kvalitatīvās un kvantitatīvās pieejas izmantošana; 2) metožu – datu analīzē lietotas vairākas atšķirīgas metodes; 3) datu avotu – pētījums balstīts dažādu avotu analīzē.

Promocijas darbā izmantotas vairākas kvalitatīvās un kvantitatīvās pētnieciskās metodes (padziļinātās intervijas, novērojums, gadījuma izpēte, dokumentu analīze, preses satura kontentanalīze, aptauju un statistisko datu analīze u. c.). Veikta gan primāro, gan sekundāro datu (politikas dokumentu, statistikas) analīze. Atsevišķas promocijas darba apakšodaļas veidotas, izmantojot datus, ieskaitot iepriekš neanalizētus, no pētījumiem, kuros esmu piedalījies gan plānošanas, gan datu ievākšanas un analīzes stadijās.

Atbilstoši pētnieciskajiem jautājumiem darbu var dalīt divās nosacītās daļās. Pirmā ir veltīta attīstības un kultūras politikām, tā ir gan teorētiska, gan vēsturiska, un tajā meklēta atbilde uz jautājumu par to, kāda vieta ierādīta kultūrai vispār, un amatiermākslai īpaši, dažādos sabiedrības uzlabošanas projektos. Te analizētas attīstības un kultūras politiku teorijas un prakses. Otrā daļa veltīta Latvijas amatiermākslas izpētei, gan turpinot specifiskā politiskā lauka analīzi, gan vērtējot pašu lauku amatiermākslu – kultūras līdzdalības kvalitātes un kvantitāti. Shematisks promocijas darbā izmantoto metožu un analizēto datu kopu saraksts atspoguļots 1.tabulā „Promocijas darbā izmantoto metožu raksturojums”.

1.tabula. Promocijas darbā izmantoto metožu raksturojums.

Metodes	Analizētie avoti, datu kopas, intervējamie, respondenti	Uzdevumi
Jēdzienu, teoriju, pieeju teorētiska analīze	Sociālais kapitāls (Patnams, Burdjē, Kolmans), attīstība (Pieterss, Mulaerts, Zahs, Amins, Kītings), kopiena (Tennis, Etzioni, Tuans, Lefevrs, Kresvels), kopienu attīstība, kultūras līdzdalība (Lomaks, Burdjē, Žanote, Enions, Pavlovs, Tisenkopfs), kultūrpolitika (Šterns un Seiferte, Vuiks).	Modeļu veidošana.
Vēsturiska analīze	Attīstības un kultūras politika, PSRS un Latvijas kultūras pārvalde, amatiermākslas funkcionēšana.	Modeļu veidošana.
Kvalitatīvā kontentanalīze	Reģionālās attīstības un kultūrpolitikas dokumenti (likumi, plāni, stratēģijas, īstenošanas ziņojumi u. c.); reģionālās preses 'kultūras' slejas („Saldus Zeme”, „Ludzas Zeme”, „Ezerzeme”).	Hipotēžu izvirzīšana, kultūrpolitikas un lauku amatiermākslas funkcionēšanas skaidrojumi.
Kvalitatīvā salīdzinošā analīze	Reģionālās preses 'kultūras' slejas („Saldus Zeme”, „Ludzas Zeme”, „Ezerzeme”).	Metodes aprobēšana, hipotēžu izvirzīšana.
Ekspertu intervijas	Nacionālā un vietējā līmeņa kultūras pārvaldes vadītāju intervijas.	Kultūrpolitikas un lauku amatiermākslas funkcionēšanas skaidrojumi, hipotēžu precizēšana.
Kultūras darbinieku e-aptauja	Vietējā līmeņa kultūras dzīves organizatori (pamatā – kultūras namu vadītāji).	Hipotēžu pārbaude.
Kvantitatīvā kontentanalīze, kultūrpolitisko diskursu analīze	Reģionālās attīstības un kultūrpolitikas dokumenti (likumi, plāni, stratēģijas, īstenošanas ziņojumi u. c.).	Hipotēžu pārbaude.
Līdzšinējo pētījumu apskats	LPSR un LR kultūras līdzdalības 'lietišķie' pētījumi un akadēmiskās publikācijas.	Hipotēžu izvirzīšana, kultūrpolitikas un lauku amatiermākslas funkcionēšanas skaidrojumi.
Gadījuma izpēte	Viļānu novads.	Lauku amatiermākslas funkcionēšanas skaidrojumi.
Sekundāro datu kvantitatīvā analīze	Piecu reprezentatīvu Latvijas iedzīvotāju aptauju datu padziļināta pieaugušo amatieru kultūras līdzdalības analīze.	Hipotēžu pārbaude.
Kultūras statistikas analīze	LDKK (www.kulturaskarte.lv), CSP sociāli ekonomiski-demogrāfiskie dati, Valsts kases u. c. datu bāzes.	Hipotēžu pārbaude.

Promocijas darba struktūra

Promocijas darba struktūru veido **ievads** un četras **pamatnodaļas**.

Pirmajā nodaļā „KULTŪRAS PRAKSES UN KOPIENAS ATTĪSTĪBA” teorētiski analizēti konceptuāli skaidrojumi par kultūras prakšu sociālo nozīmi un to ‘līdzdalību’ kopienu attīstībā, kā arī analizēti specifiski mehānismi, kas atklāj kultūras kapitāla transformēšanos sociālajā (individuā un kopienu) kapitālā. Otrajā nodaļā „ATTĪSTĪBAS PARADIGMU MAIŅA – NO VALSTĪM, REĢIONIEM UZ KOPIENĀM” pētītas attīstības diskursa transformācijas laika gaitā. Tajā analizētas gan attīstības teorijas un politiskās prakses, gan konkrēti jēdzieni (attīstība, reģions,

reģionālā attīstība, vieta, kopiena, kopienas attīstība). Trešajā nodaļā „KULTŪRPOLITIKAS TEORIJAS UN PRAKSES” apskatītas kultūrpolitikas prakses un teorijas, analizētas to vēsturiskās izmaiņas; skaidrots, kāda ir kultūras loma attīstības politikās (globālajā, nacionālajā, reģionālajā, kopienas) un kāds ir mūsdienās dominējošais ‘attīstības un kultūras’ diskurss. Balstoties vairāku pētnieku tipoloģijās un modeļos, veidota kultūrpolitikas analītiskā shēma. Ceturtā nodaļa „LATVIJAS KULTŪRAS PĀRVALDĪBA UN AMATIERMĀKSLA KOPIENU ATTĪSTĪBAI” ir veltīta empīriskai analīzei. Balstoties uz iepriekšējās nodaļās aplūkotajām teorijām un pieejām, pielietojot izveidotos analītiskos modeļus, analizējot dažādus primāros un sekundāros datus, izmantojot kvalitatīvā un kvantitatīvā pētījuma stratēģijas un atšķirīgas analīzes metodes, nodaļas uzdevums ir atbildēt uz galvenajiem pētnieciskajiem jautājumiem: kā amatiermāksla tiek izmantota kopienas attīstībai un kāda ir Latvijas lauku iedzīvotāju kultūras līdzdalība, salīdzinot ar teorētiskajiem modeļiem, kas apraksta kultūras un attīstības saikni?

Promocijas darba nobeigumā apkopoti galvenie **secinājumi** un iezīmēti svarīgākie darbā **diskutētie** jautājumi. Darbu noslēdz kultūrpolitiskas **rekomendācijas** „Apsvērumi kultūrpolitiskiem priekšlikumiem”.

Tēmas aktualitāte un novitāte

Kultūrpolitika mūsdienu Latvijas akadēmiskajā laukā ir praktiski nepētīta joma, ja neņem vērā vairākus lietišķus pētījumus un to rezultātā tapušās atskaites. Tās atsevišķās publikācijas, kas ir pieskaitāmas šai jomai, veltītas citiem uzdevumiem nekā šis darbs, un tajās visbiežāk uzmanība pievērsta profesionālajai mākslai. Viena ir vēsturiski-antropoloģiska XIX gs. latviešu nacionālās ideoloģijas un identitātes konstruēšanas analīze (Bula, 2000); divas Sergeja Kruka monogrāfijas veltītas padomju laiku mākslas politikas analīzei, kas pamatā balstīta semiotiskajā pieejā (2008, 2011); vēsturnieka Ginta Zelmeņa specializācija ir Latvijas pirmo desmitgažu kultūrpolitika (2012); Baiba Tjarve aizstāvējusi promocijas darbu mākslas zinātņu doktora zinātniskā grāda iegūšanai, veicot Latvijas kultūrpolitikas pēcpadomju laika makro transformāciju analīzi (2013); Arnolda Klotiņa monogrāfijas priekšmets ir Latvijas mūzika divās okupācijās, no 1940. līdz 1945. gadam (2011). Vienīgais izņēmums ir mākslas zinātnieces un ilggadīgas amatiermākslas darbinieces Intas Rasas grāmata „Latviešu sabiedrības kultūrk aktivitātes (1800–1991)”, kas veltīta tieši amatiermākslai⁶ (2008). Iepriekšējā akadēmiskā monogrāfija, kas veltīta šim tematam, izdota padomju laikos, teju pirms 30 gadiem.

⁶ Padomju Savienībā amatiermāksla tika dēvēta par ‘māksliniecisko pašdarbību’. Šis jēdziens dominēja arī atjaunotās Latvijas Republikas kultūras politikas un pārvaldes vārdnīcā, līdz tas tika aizvietots ar vārdu ‘amatiermāksla’ (aptuveni 2006.–2008. gadā). Tiesa, atsevišķos valsts un pašvaldību avotos (piemēram, CSP statistikā), kā arī ikdienas valodā joprojām tiek lietots arī vecais termins. Šajā promocijas darbā ‘amatiermākslas’ sinonīms ‘pašdarbība’ izmantots, pamatā aprakstot PSRS kultūrpolitiku un pārvaldi.

Valsts kultūrpolitikas dokumentos vairākkārt uzsvērts, ka „[...] trūkst pētījumu un pozitīvās prakses piemēru par kultūrvēsturisko novadu kultūras savdabības un resursu nozīmību šo teritoriju ekonomiskajā izaugsmē un investīciju piesaistē, nodarbinātības veicināšanā, sociālās spriedzes mazināšanā un pilsoniskās līdzdalības paplašināšanā. [...] Teritorijas attīstības plānošanā trūkst labas prakses piemēru, kā, kultūrvēsturiskajam mantojumam un laikmetīgajām vērtībām vienam otru papildinot, veidojas augstas kvalitātes dzīves telpa.” („Kultūra un teritoriālā attīstība”; Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionāla valsts, 2006) Vāji ir apzināts, kā dažādo sabiedrības grupu piesaistītību kopienai un reģionam ietekmē un var ietekmēt pašvaldības, kā to var veicināt pašvaldību uzturētie kultūras nami (turpmāk – KN)⁷ un citas kultūras, brīvā laika un izglītības iestādes, vietējās kultūrpolitiskās prakses.

Kultūrpolitiskās analīzes aktualitāti apliecina arī pēdējo gadu asās publiskās diskusijas par valsts un kultūras lauka attiecībām, kas pamatā rodas no kultūras darbinieku neapmierinātības ar ekonomiskās krīzes laikā samazinātajām valsts dotācijām kultūrai un mākslai (jo īpaši profesionālajai). Socioloģijas un akadēmiskās pētniecības pienesums šajās diskusijās būtu konceptuālāks un zinātniski pamatotāks skats uz valsts un pašvaldību kultūras pārvaldi un tās iespējamo reformu, īpaši amatiermākslas jomā, kas dažādu iemeslu dēļ parasti paliek ārpus publiskajām diskusijām.

Akadēmiskajā pētniecībā šis promocijas darbs vēl varētu būt nozīmīgs ar atsevišķu teorētisko modeļu un mehānismu izstrādi vai pilnveidošanu (piemēram, ideālā kopienas kultūras lauka modelis; baudas kapitāls; vietas kultūras kritiskās masas modelis). Kultūras lauka modeli ‘ievietojot’ ekoloģisko un baudas kapitālu, risināta viena no būtiskākajām sociālā kapitāla pieejas konceptuālajām problēmām – tās argumentācijas cirkularitāte. Vairākas no darbā izmantotajām pieejām un teorijām Latvijas pētniecībā līdz šim nav izmantotas, tāpēc tā izstrādes gaitā veikta vairāku terminu un jēdzienu latviskošana, kas iepriekš vai nu nav tulkoti, vai kuru latviskojumi vēl nav akceptēti zinātnieku kopienā (piemēram, *Asset-Based Community Development* – kopienas resursos balstīta attīstība; *audience participation* – pasīvā kultūras patērēšana; *path dependency* – ‘iestaigātā ceļa’ ietekme). Promocijas darbā lietots Latvijas pētniecībā maz izmantots politikas dokumentu analīzes veids – kvantitatīvā kontentanalīze. Darbā, iespējams pirmo reizi Latvijas akadēmiskajā pētniecībā, aprobēta kvalitatīvā salīdzinošā analīzes (KSA) metode, kā arī pirmo reizi veikta padziļināta Latvijas iedzīvotāju amatiermākslas līdzdalības statistisko datu analīze.

⁷ Promocijas darbā galvenokārt lietots jēdziens ‘kultūras nams’ (saīsinājumā – KN), kas ir padomju laikos ieviests apzīmējums valsts/arodbiedrību/uzņēmumu/pašvaldību paspārnē esošu ‘kluba tipa’ amatiermākslas iestāžu nosaukums. Mūsdienā Latvijas Republikā par dominējošo (un apkopojošo) šāda tipa (pašvaldību) iestāžu nosaukumu tiek lietots ‘kultūras centrs’, lai gan paralēli tiek izmantots ne tikai KN, bet arī ‘tautas nams’, ‘klubs’, ‘saieta nams’ u. c. modifikācijas, un jāpieņem, ka joprojām atpazīstamāks un saprotamāks termins ir ‘kultūras nams’.

1. KULTŪRAS PRAKSES UN KOPIENAS ATTĪSTĪBA

Nodaļas mērķis ir izveidot konceptuālu skaidrojumu kultūras prakšu sociālai nozīmei un to 'līdzdalībai' kopienas attīstībā. Pirmajā apakšnodaļā („Kopiena”) veikta socioloģiskās dihotomijas 'kopiena-sabiedrība' analīze, sākot ar šīs tradīcijas sākumu Apgaismības laikā, turpinot ar klasiskās un modernās socioloģijas pienesumu (Ferdinanda Tennīsa [*Ferdinand Tönnies*] *Gemeinschaft un Gesellschaft* retorika un Edvarda Šīlsa [*Edward Shils*] un Morisa Janovica [*Morris Janowitz*] kopienas konceptualizācija), beidzot ar mūsdienu politisko diskursu, kurā kopiena ir kļuvusi par vienu no galvenajām politiskajām cerībām un instrumentāliem līdzekļiem noteiktu politisko mērķu sasniegšanā. Otrajā apakšnodaļā („Sociālo kapitālu teorijas”) aplūkotas galvenās sociālā kapitāla teorijas pieejas, analizējot un interpretējot Džeimsa Kolmena (*James S. Coleman*), Pjēra Burdjē (*Pierre Bourdieu*) un Roberta Patnama darbus. Trešajā apakšnodaļā („Kultūras prakšu sociālā nozīme”) skaidrota indivīdu kultūras aktivitāšu nozīme plašākā sociālajā kontekstā (kopienā, sabiedrībā), balstoties Burdjē kapitālu teorijā un antropoloģijas skaidrojumos par kultūras prakšu nozīmi kopienas atražošanā. Ceturtajā nodaļā („Kultūra kā kopienas attīstības resurss”) apskatīti gan teorētiskā, gan empīriskā ceļā iegūti skaidrojumi par kultūras nozīmi attīstības mikro līmenī. Diskusijas un pētījumu centrā ir 'sociālā kapitāla pozitīvais loks' (*virtuous circle*), kā to nodēvējusi Kanādas socioloģe Šarona Žanote (*Sharon Jeannotte*), t.i., izpratne par to, kā indivīdu kultūras kapitāls (viņu līdzdalība kultūras aktivitātēs) akumulējas kopienas (sociālajā) kapitālā. Noslēdzošajā nodaļā („Kopienas kultūras lauka modelis”) analizēti specifiski mehānismi, kas atklāj kultūras kapitāla transformēšanos sociālajā (indivīda un kopienas) kapitālā. Teorētiski analizējot kultūras lauku (indivīdu un kopienas motivācijas un intereses tajā iesaistīties un darboties, potenciāli iegūstamos resursus), tā analītiskajam modelim tiek pievienoti divi jauni kapitāla veidi – 'ekoloģiskais' un 'baudas', atsaucoties gan uz Antona Eniona (*Antoine Hennion*) 'baudas socioloģiju' un amatieru studijām, gan Latvijas kultūras sociologu empīriskajiem pētījumiem. Svarīgākais nodaļas rezultāts ir 'ideāla' kopienas kultūras lauka modelis.

Priekšvārds

Socioloģiskajā literatūrā kā viena no mūsdienu būtiskākajām sociālajām tendencēm tiek nosaukta sabiedrības individualizācija, kas raksturo nozīmīgākās pārmaiņas indivīda un sabiedrības attiecībās. Par problēmas nozīmību uzskatāmi liecina tas, ka šīs parādības ievērojamākie analītiķi Ulrihs Beks,

Entonijs Gidenss, Zigmunts Baumans vienlaikus ir arī sociālo zinātņu visvairāk citējamo autoru saraksta galvgalī⁸.

Mūsdienu sabiedrības 'individualizēšanās' procesu var pieņemt gan kā fenomenu, kas izriet no noteiktām sabiedrības strukturālajām pārmaiņām, gan kā noteikta politiskā virziena ideoloģiju. Tomēr abos gadījumos „*individualizācija ir liktenis, nevis izvēle*” (Bauman, 2002), jo individualizāciju cilvēkiem uzspiežot mūsdienu institūcijas.

Sabiedrības individualizācija veicina arī sociālo grupu atomizāciju. Tradicionāli spēcīgo sociālo robežšķirtņu (piemēram, šķiru, dzimšu, nacionālo) vara arvien mazinās, savukārt darba tirgus transformācijas (industriālās ražošanas pārceļšanās uz trešās pasaules valstīm, apkalpojošā sektora pieaugums) nozīmē to, ka mazinās lielo darba kolektīvu īpatsvars un līdz ar to vājinās profesionālo un lokālo kopienu identitāte. Cilvēki arvien vairāk strādā mazos kolektīvos vai mājās. Samazinās arī cita veida tiešā komunikācija un pazīšanās loks (Laaksonen, 2006). Iepirkšanās lielveikalos noris anonīma personāla apkalpotā mijiedarbē. Pateicoties internetam, arvien vairāk ikdienas pakalpojumu iespējams nodrošināt virtuālajā vidē, un tā ir tikpat anonīma komunikācija. Paplašinās migrācijas un mobilitātes iespējas, rodas iespāids, ka cilvēks kļūst aizvien mazāk iesakņots vietā. Dažādojas arī vērtības, gaumes un uzvedības modeļi, kas vēl vairāk sašķeļ sabiedrību. Lai varētu runāt par vietai piesaistītu kopienu, nevis tikai kopīgā telpā dzīvojošu indivīdu kopumu, ir jābūt nepastarpinātai indivīdu saskarsmei (*face to face connections*) (Mandel 2010: 280), pēc kuras pragmatiskā nepieciešamība arvien samazinās.

Ko nozīmē 'kultūras patēriņš' un 'kultūras līdzdalība'? Socioloģija tās uzskata par sociālām aktivitātēm, kuru laikā indivīds darbojas vairākos līmeņos – gan simboliskajā un praktiskajā, gan kolektīvajā un individuālajā. Kolektīvā (kopienas) dimensija vienās kultūras praksēs būs spēcīgāka nekā citās, tomēr vienmēr kultūras vai mākslas patēriņš un radīšana būs saistīta ar kolektīvajiem simboliem, to atšifrēšanu un reproducēšanu (Bourdieu, 1993 [1968]). Tāpat individuālās kultūras vai mākslas prakses nedrīkst uzskatīt par atomizētām mākslinieku vai amatieru aktivitātēm, vienmēr blakus vai apkārt pastāv kāda 'mākslas pasaule', kas nodrošina materiālu un simbolu 'piegādi', kas novērtē pašus mākslas darbus, izplata tos, patērē (H. S. Becker, 1982).

Personīga vai simboliska komunikācijas ar kopienu vai tās vērtībām nav vienīgais veids, kā kultūra var ietekmēt kopienu. Kopienā dzīvojošie mākslinieki vai amatieri var piedalīties vides izdaiļošanā, sabiedriskās dzīves dažādošanā (ar koncertiem, izstādēm, akcijām, amatiermākslas veidošanu un uzturēšanu), identitātes veidošanā un atražošanā, lokālpatriotisma un piederības sajūtu stiprināšanā utt. Kultūras un mākslas potenciāls kopienas un vietas attīstīšanā ir liels, bet tas atkarīgs no

⁸ Gidenss ir ranga pirmajā, Beks sestajā, bet Baumans astotā vietā – „*Relative Ranking of Selected Pool of Leading Scholars in the Social Science by Number of Citation in the Social Science Citation Index, 2000–2009*”, (http://www.manuelcastells.info/en/SSCIsocialranking_eng.pdf; sk. 22.10.2011.).

vairākiem apstākļiem, sākot ar ‘kopienas kultūras kapitālu’, tā lielumu (mākslinieku un kolektīvu daudzums) un tā sociālās izmantošanas iespējām (infrastruktūras, tradīcijas), beidzot ar apzinātu kultūrpolitiku vietējā līmenī (finansiālā un morālā atbalsta apjoms).

Dominējošais kultūras aktivitāšu ietekmes skaidrojums uz sociālo kapitālu tiek skatīts līdzdalības diskursā. Tāpat kā mūsdienās dominējošajā ilgtspējīgas attīstības pieejā (ieskaitot kopienas attīstības), arī pieejā, kas analizē kultūras izmantošanas iespējas sociālā kapitāla audzēšanai, dominē līdzdalības un iesaistīšanās politika. Piedaloties kultūras dzīvē, īpaši kolektīvajā amatiermākslā, cilvēki ne tikai veido kontaktus ar citiem, bet arī iemācās kolektīvi rīkoties. Kultūras aktivitātes rada kopienas locekļu personīgo komunikāciju, veido tīklus un dibina ‘brīvprātīgās kultūras asociācijas’ (korus, deju kolektīvus, biedrības, neformālas grupas) (Gould & Marsh, 2003: 6).

Amatiermāksla raksturīga ar to, ka indivīdi ne tikai dzied kora mēģinājumos, bet arī paši organizē savas kultūras darbības aktivitātes: rīko koncertus, brauc uzstāties festivālos, rūpējas par ikdienas mēģinājumu nodrošināšanu, mēdz kopīgi pavadīt brīvo laiku (Dubinsky, 2006). Tas ļauj apgalvot, ka kultūras līdzdalība ir viena no pilsoniskās līdzdalības formām (Putnam, et al., 1993), par tādām var uzskatīt arī pasīvākas kultūras aktivitātes, piemēram, kultūras pasākumu apmeklēšanu (Laaksonen, 2006: 59).

1.1. Kopiena

Kopienas un sabiedrības teorētiska atdalīšana un līdz ar to dihotoma pāra radīšana aktualizējās tad, kad sabiedrība diferencējās, veidojās jauni dzīves stili un jaunas sociālās kopības, kas savā ietekmē sāka konkurēt ar tradicionālajiem dzīves veidiem un vērtībām. Tas notika urbanizācijas, sekularizācijas un nācijvalstu veidošanās procesu gaitā. Šo jauno sociālo formu evolūcija no sīksaimniecību (*small-scale*) ražošanas un nepastarpinātām indivīdu attiecību sabiedriskās kopdzīves formām uz lielākām, kas raksturīgas ar izteiktu bezpersoniskumu un lielāku sociālo distanci, bija daudzu sociālo domātāju uzmanības centrā (Friedland, 2003).

Viens no pirmajiem, kas sociālajā domā kopienas un sabiedrību konstruē kā pretstatāmu jēdzienu pāri, bija Apgaismības laika vācu filozofs un dzejnieks Herders⁹ (Strāth, 2001). Vācu nāciju viņš aplūkoja kā dabīgo kopienas (*Gemeinschaft*) ar tās dzīves veidu dabīgā vidē (mežā), tai pretnostatot moderno kopību – pilsētu sabiedrību (*Gesellschaft*). Atšķirībā no kopienas, sabiedrība ir indivīdu kopums, kuru vienīgā kopīgās identitātes pazīme ir ekonomiskās saites, kas indivīdus atsvešina un izolē (Schama, 1995).

⁹ Johans Gotfrīds fon Herders (*Johann Gottfried von Herder*).

Gemeinschaft un *Gesellschaft* idejas kā cilvēku sabiedrības attīstības vēsturiskais modelis līdzīgā interpretācijā tika turpinātas vācu sociālajā domā līdz pat klasiskās socioloģijas periodam. Kopienas un sabiedrības ideja tika analizēta progresa un evolūcijas teorijās (Hēgelis, Markss, Engelss), interpretatīvās jeb fenomenoloģiskās socioloģijas pirmsākumos (Zimmels, Vēbers). Tomēr tikai Ferdinanda Tennīsa (*Ferdinand Tönnies*) teorijā šie jēdzieni ieņēma centrālo vietu. Viņš *Gemeinschaft* un *Gesellschaft* izmantoja kā polāru jēdzienu pāri, gan aprakstot sociālo evolūciju, gan analizējot sava laikmeta sabiedrību (Tönnies & Loomis, 2002). Līdz ar to tā tiek uzskatīta par pirmo sistemātisko socioloģisko sociālās evolūcijas teoriju, kas analizēja pāreju no senās uz moderno sabiedrību (Deflem, 2000).

Arhetipiskie *Gemeinschaft* un *Gesellschaft* piemēri Tennīsa darbos ir lauku ciemats un lielpilsēta. Pirmajā starp indivīdiem valda tuvas un siltas attiecības, kamēr otrajā indivīdi ir sveši un to savstarpējo mijiedarbi nosaka tikai savtīgi motīvi, kas galu galā šo sabiedrības tipu padara gandrīz vai indivīdam naidīgu. Kopienas un sabiedrības atšķirības savādākā veidā definēja Emīls Dirkems (*Emile Durkheim*). Pretēji pozitīvajam un romantiskajam kopienas skatam viņš apgalvoja, ka tieši modernajā sabiedrībā veidojas organiska solidaritāte, kas nav balstīta uz tradicionālo dzīves uzbūvi slēgtā homogēnu indivīdu un ‘mehānisku’ vērtību kopienā, bet gan rodas darba dalīšanas rezultātā un veido savstarpēji atkarīgu un savā izvēlē brīvu heterogēnu indivīdu sabiedrību.

Lietojot kopienas-sabiedrības dihotomiju, var uzsvērt divus aspektus. Pirmais ir kolektivitātes jeb sociālās organizācijas aspekts; otrs – noteiktu sociālo attiecību tipu sentimentāls vērtējums. Lai arī vairums sociologu šīs problemātikas kontekstā analizē sociālo organizāciju veidus, tomēr kopš Ferdinanda Tennīsa no jauna izvirzītās romantiski-kritiskās koncepcijas par *Gemeinschaft* un *Gesellschaft* attiecībām socioloģijā kopiena nereti tiek idealizēta, pretstatot to jaunajai sabiedrībai: kopiena ir vecie labie laiki, pasaule, ko esam zaudējuši, kas tagad ir aizstāta ar mašīnu, peļņas un naudas kundzību (Boudon & Bourricaud, 1989; Kuper & Kuper, 1996).

Tennīsa pazīstamākajā darbā „*Gemeinschaft und Gesellschaft*” (1887) kopiena ir konstruēta kā antitēze atsvešinātajai un mehanizētajai sabiedrībai. *Gemeinschaft* pamats ir ģimene, kurā balstās pirmsmodernā, rurālā sabiedrība – kaimiņu apkaime, ciems, pilsēta. Šai kopdzīves formai raksturīga kopības sajūta un savstarpējība. Ekonomikas pamats ir lauksaimniecība, politika ir lokāla. *Gesellschaft* ir modernās sabiedrības (metropole, nācijvalsts) raksturojums – tā ir kopība, kas balstīta individuālismā un bezpersoniskās naudas attiecībās, ekonomikā dominē tirdzniecība un modernā industrija. Sociālās saites starp indivīdiem ir balstītas pašlabumā, tās ir instrumentālas un paviršas, ekspluatācija te kļuvusi par normu (Tönnies & Loomis, 2002).

Šos divus dažādos sociālo kopību tipus Tennīss sasaista ar diviem cilvēka gribas veidiem: dabiskā griba (*Wesenwille*), kas ir dominējoša *Gemeinschaft*, un racionālā griba (*Kürwille*), kas raksturīga

Gesellschaft. Dabīgā griba, kas ir organisks un instinktīvs dzenulis, ir atkarīga no indivīda temperamenta un rakstura, un tā ir iracionāla. Racionālā griba veido indivīdu rīcību tā, ka tā orientēta uz tādu līdzekļu izvēlēti, kas vislabāk palīdz sasniegt noteiktus mērķus. Tā ir rīcība, ko var aprakstīt ar formulu: mērķis attaisno līdzekļus. Šīs kategorijas ir divas polāras idejas, kas kā teorētiskie ideāltipi raksturo gan indivīdu mentalitāti un uzvedību, gan arī divus galvenos sabiedrības tipus.

„Visas asociācijas, kurās dominē dabiskā griba, es dēvēju par Gemeinschaft, visas tās, kuras radījusi un nosaka racionālā griba – Gesellschaft. Šie jēdzieni apzīmē modeļa būtību un tendences kvalitāti un ... savīti ir atrodami jebkura veida asociācijās.” (Tönnies, 2002:249).

Mateus Deflems (*Mathieu Deflem*) norāda, ka Tennīsa filozofijā būtiski ir tas, ka viņš nevienkāršo sabiedrības evolūciju (no *Gemeinschaft* uz *Gesellschaft*) un pretēji Luisa Morgana (*Lewis Morgan*) un Samnera Maina (*Henry Sumner Maine*) organiskajām un romantiskajām sociālās evolūcijas teorijām, kā arī evolūcijas materiālistiskajai un racionālistiskajai interpretācijai (īpaši Marksa un Hobsa versijā) neaparaksta to vienlineārā veidā. Tennīss jebkurā sabiedrībā pieļauj abus šo attiecību tipus (*Gemeinschaft* un *Gesellschaft*), tāpēc tie ir jāuztver kā analītiski ideālie tipi (Deflem, 2000).

Pamats Tennīsam piedēvēt romantiski-sentimentālu arhaiskās kopienas redzējumu, iepretim negatīvi apzīmētajai modernajai sabiedrībai, ko viņš pats noliedza, izriet no viņa visai krāšņajiem divu sabiedrības tipu aprakstiem, kuros pārsvarā uzsvērtas kopienas pozitīvās un izceltas sabiedrības negatīvās īpašības. Piemēram, *„Gesellschaft patiesā daba vislabāk atklājas tad, kad nauda tiek (pār)dota kredītā, abām darījuma pusēm vēloties tikai naudu un negribot neko vairāk. [...] Te katrs ir pats par sevi un izolēts, viena attiecībās pret visiem citiem te valda spriedze [...] neviens nevēlas citiem neko dot vai dāvināt, piekāpties, ja vien cits indivīds viņam nepiedāvās apmaiņā dāvanu vai pakalpojumu vismaz tādā apmērā, kādu viņš ir devis [...] kaut kas tāds, kam būtu kopīga vērtība, neeksistē [...]”* (Tönnies & Loomis, 2002: 74; 65). Šīs grāmatas amerikāņu izdevuma priekšvārdā Pitirims Sorokins (*Питирим Сорokin / Pitirim Sorokin*) to interpretē tādejādi, ka Tennīss jau tad skaidri redzēja brīvā tirgus un ‘brīvo’ indivīdu sabiedrības vājos punktus un faktiski paredzēja šīs sabiedrības krīzes (Sorokin, 2002: vii). Vēlākā sabiedrības evolūcija un sociālās domas attīstība apliecina to, ka Tennīsa kapitālistiskās sabiedrības un *homo economicus* tipa kritika joprojām ir relevanta un viņa analizētie jautājumi un teorētiskās analīzes pamatkategorijas (individuālisms un kolektīvisms) ir aktuālas ne tikai mūsdienu kopienu pētniecībā, bet arī plašākā sociālajā politikā un ideoloģijā.

Tennīsa iedibinātā tradīcija un ietekme kopienu pētniecībā ir skatāma divos aspektos. Pirmkārt, tā ir kopienas definēšana. Aprakstot kopienu jeb *Gemeinschaft*, Tennīss ar to saprot gan homogēnu indivīdu kopību, kuru raksturo tādas pazīmes kā radniecība, kopīga dzīvesvieta (telpa), kopīgas

vērtības jeb pasaules uzskats, gan arī noteiktu mentalitātes tipu un uzvedības veidu, kas izriet no dzīves šādās nosacīti mazās, kopīgai vietai, vēsturei un tradīcijai piederīgās kopībās (ģimenē, ciemā, mazā viduslaiku pilsētā). *Gesellschaft* tiek raksturota kā visumā indivīdam nedraudzīga vide, kas atsvešina arī viņu pašu ('dabiskās gribas' vietā arvien vairāk dominē 'racionālā griba'), un Tennīsa darbi vedina pieņemt, ka autora simpātijas ir kopienas pusē un viņš aicina atgriezties vecajā labajā pasaulē, kas, protams, pirmajā acumirkli neliekas iespējams uzdevums. Tennīss to noliedzis, šī dihotomiskā metode drīzāk esot mēģinājums sintezēt racionālismu un romantismu, ideālismu un materiālismu, reālismu un nominālismu (Loomis & Mckinney, 2002). Otrkārt, tā ir modernās sabiedrības kritika, kurā kopienas dzīvesveids un vērtības ir alternatīva kritizētajai jaunajai kapitālistiskajai un industrializētajai sabiedrībai un ekonomiskā individuālisma filozofijai. Vēl jāpiezīmē, ka grāmatas atkārtoto izdevumu papildinājumos pēc 15–30 gadiem Tennīss ir rakstījis, ka sabiedrība mainās un kapitālistiskajā *Gesellschaft* parādās tādi jauni asociāciju veidojumi, kas atbilst *Gemeinschaft* garam, piemēram, darbaļaužu kooperatīvi, kas apliecina to, ka *Gemeinschaft* un *Gesellschaft* ir teorētiski jēdzieni, kas tīrā veidā empīriskajā realitātē nepastāv, un cilvēki spēj piemēroties jaunajai realitātei, saglabājot kaut ko 'no kopienas laikiem' vai veidojot ko līdzīgu, bet jaunu.

Kopš Tennīsa grāmatas iznākšanas, kas tiek uzskatīta par vienu no pirmajām nozīmīgajām grāmatām socioloģijā, kopienas problemātika pastāvīgi ir bijis viens no sociālās domas galvenajiem tematiem. Laika gaitā kopienas teorētiskajā un empīriskajā izpētē ir mainījušies akcenti un pieejas, kā teorētiskās, tā politiskās. Alberts Hanters (*Albert Hunter*) kopienas izpētes koncepciju un argumentu maiņu periodizējis šādos etapos: zudusī kopiena, atrastā kopiena, atbrīvotā kopiena, nevietā noliktā kopiena, aizmirstā kopiena, ierobežotā kopiena un „*tad, līdzīgi kā atdzimstošais fenikss, tā ir no jauna konstruēta, organizēta un ideoloģiski sameistarota*” (Hunter, 2007: 22). Pirmie etapi vairāk apraksta kopienas empīriskās pētniecības vēsturi, kamēr turpmākie – dažādas teorētiskās nobīdes un pārbīdes kopienas izpratnē, sākot ar Čikāgas Skolas kopienas izpēti un 'sociālās dezorganizēšanās' virzienu [19]30-jos gados; tad 50–60-ie gadi ar vairākiem urbānās piepilsētas un etniskās apkaimes etnoloģiskiem pētījumiem (piemēram, Vaita „Ielas stūra sabiedrība”), beidzot ar [19]90-jiem, kad masu komunikācijas līdzekļu attīstība rada virtuālās kopienas, kurās tuvums it kā vairs nav tik svarīgs.

Pirmo kopienas empīriskās izpētes posmu lielā mērā var dēvēt par antropoloģiski-deskriptīvu, kurā galvenais akcents bija likts uz atšķirībām, kas veidojas starp izmirstošo rurālo kopienas un jaunajām urbānās vides kopienām (priekšpilsētu, geto), kā arī citu sabiedrību ('trešās pasaules' tradicionālo kultūru) kopienām, un [19]60-tos gados pētniecībā ienākušo interesi par rasu, etniskajām kopienām, ko ietekmēja ASV pilsonisko tiesību kustība un pieaugošā migrācija (Marcelin, 2006). Tomēr kopumā tā bija un palika gan antropoloģiska, gan socioloģiska interese par izzūdošām vai

marginālām kultūrām, un kā tādas, sociālās organizācijas nomalēs esošas, tās arī tika uztvertas (Friedland, 2003; Hunter, 2007).

Viens no pirmajiem paraugiem, kas kopienu analizē citā diskursā ir Edvarda Šīlsa (*Edward Shils*) un Morisa Janovica (*Morris Janowitz*) pētījums par fašistiskās Vācijas karaspēku Otrā pasaules kara beigū posmā (1948). Kara laikā Šīlss strādāja Sabiedroto izlūkdienestā ar uzdevumu zinātniskiem līdzekļiem radīt rekomendācijas propagandas un tiešās karadarbības koriģēšanai. Sabiedroto propaganda balstījās Pirmā pasaules kara pieredzē, kura laikā īstenotās informācijas izplatīšanas akcijas tika vērtētas kā ļoti veiksmīgas. Otrā pasaules karā Sabiedroto propaganda vairs nenesa tādus augļus un Vērmahts un atsevišķas tā daļas turpināja izrādīt nopietnu pretestību un nepadevās pat tādos gadījumos, kad pretinieka pārsvars bija vairākas reizes lielāks, un arī tad, kad cīņas iznākums bija skaidrs un turpmākai pretestībai nebija ne stratēģiskas, ne taktiskas jēgas (Shils & Janowitz, 1948: 314). Šīlsa pētījuma galvenais jautājums bija: kas vācu armijas karavīriem liek tik sparīgi cīnīties un nepadoties pat acīmredzami bezcerīgās situācijās?

Balstoties uz sagūstīto vācu karavīru un virsnieku intervijām, aptaujām un dokumentu analīzi, pētījuma autori secina, ka galvenais Vērmahta spēks bija labi organizētā ‘primārā grupa’¹⁰ (armijas vads, rota). Mazākās armijas vienības tika veidotas tādā veidā, kas atbilda cilvēka psiholoģiskajām pamatvajadzībām, kā arī spēja humāni kontrolēt viņu ‘narcistiskās’ dziņas. Rezultātā veidojās stipra solidaritāte starp karavīriem un zemāko virsniecību un spēcīga identifikācija ar sava karaspēka daļas kolektīvu. Individū rīcību pirmkārt noteica apsvērumi, kas izriet no piederības šai kopienai, bet citu, augstāku, līmeņu simboli, tādi kā ideoloģiskie, politiskie un kultūras, nebija tik būtiski (Shils & Janowitz, 1948).

Šīlsa un Janovica darbs kopienu problemātikas kontekstā ir būtisks divu apsvērumu dēļ. Pirmkārt, tas praktiski sniedz kopienas moderno definīciju, ko savā „Kritiskās socioloģijas vārdnīcā” ir konceptualizējuši Reimons Budons (*Raymond Boudon*) un Fransuā Buriko (*François Bourricaud*): „Šīlss uzstāj uz trīs pamata elementu klātbūtni. Pirmkārt, ir jābūt starppersonu mijiedarbei, kas spēj būt plastiska un elastīga. Ir jābūt arī zināmām ‘sakarālām saitēm’, kas var būt simboliskās identifikācijas objekts. Visbeidzot, grupai ir jābūt organiski piederīgai kādai ‘lielākai’ sabiedrībai, kurā tā ir iekļauta.” (Boudon & Bourricaud, 1989: 73)

Otrkārt, Šīlss un Janovics atklāj kopienas un plašākas sociālās organizācijas attiecības, pierādot, ka sociālā vara var būt endogēna, sakņoties kopienas tipa sociālajās apvienībās. Šādā interpretācijā indivīds atklājas kā tāds, kuram ir nepieciešama piederība kopienai un kura rīcību vislielākajā mērā ietekmē šī piederība pie grupas (Shils & Janowitz, 1948). Vēlāk ideja par kopienas vērtību varu tiek

¹⁰ Autori pamatā lieto no Čārlza Kūlija (*Charles Cooley*) pārņemto jēdzienu ‘primārā grupa’, kas pēc būtības ir tuvs vai pat saprotams kā sinonīms jēdzienam ‘kopiena’.

aktualizēta komunitārisma sociālajā filozofijā XX gs. beigās, bet piederība ir joprojām nozīmīgs bāzes jēdziens gan bioloģiskajās, gan sociālajās zinātnēs.

Līdzīgi kā tas ir jebkuru sociālo zinātņu jēdziena gadījumā, arī jēdziena 'kopiena' definēšanai radīti daudzi desmiti definīciju, tomēr kopienas definēšanā parasti iezīmējas trīs–četras pazīmes, ko nosauc vairums pētnieku. Tā ir kopīga vieta un tieša jeb nepastarpināta (*face-to-face*) mijiedarbe (1). To var konceptualizēt kā kopīgu telpu un zināmu laiku, kas ir ieguldīts šīs telpas iemītnieku mijiedarbē. Kopīga mijiedarbe laika gaitā rada noteiktas institūcijas, sociālos tīklus (2), kas ir otrā kopienas pazīme. Tie ir dažādi sociālās telpas veidojumi, kurus var saukt par sociālo struktūru, sistēmu, tīklu un kas paredz vismaz minimālu katra kopienas locekļa iesaistīšanos kopīgās lietas labā, kas savukārt rada iespēju veidot kolektīvas rīcības kopīgo mērķu sasniegšanai. Šo kopienas aspektu aprakstam un mērīšanai izmanto tādus jēdzienus, kā 'solidaritāte', 'abpusējība', 'uzticēšanās', vēlāk – arī 'sociālais kapitāls'. Trešā kopienas pazīme ir kopīgas vērtības, nozīmes (3). Tā ir kopīga kultūra (valoda, vēsture, tradīcijas), kas rada un atražo kopīgas nozīmes, no kurām veidojas piederības sajūta kopienai jeb tās identitāte. Ne vienmēr iekļauta kopienas definīcijā, bet būtiska tās determinante ir piederība lielāka mēroga sociālajai, ekonomiskajai un politiskajai sistēmai (4). Tas norāda uz to, ka kopienas ir iesakņotas un var būt atkarīgas arī no lielākiem sociālajiem veidojumiem.

Nereti viena no teorētiskām un praktiskām problēmām ir potenciālās kopienas empīriskā novērtēšana – vai konkrētais sociālais veidojums ir vai nav uzskatāms par kopienu. Pirmkārt, pieņemts, ka iepriekš aprakstītās kopienas pazīmes drīzāk ir dimensijas, nevis konstantas vērtības, kuras nosakāmas bināri, līdz ar to katra no tās var variēt noteiktas skalas robežās. Otrkārt, ja ir grūti dot pozitīvu slēdzienu par kopienu, tad vieglāk to ir definēt negatīvi: ja nepiepildās neviens no kopienas definīcijas pamatpieņēmumiem, tad tā noteikti nav kopiena (Cnaan, Milofsky, Hunter, & Cnaan, 2007).

Laika gaitā kopienas tipu definēšanā konceptualizēti divi galvenie kopienas veidi, kas vienlaikus veido arī divus pētniecības virzienus: teritoriālā kopiena (kopā vai līdzās dzīvojošie – ģimene, kaimiņi, ģeogrāfiski tuvi etniskās vai nacionālās grupas piederīgie) un interešu jeb vērtību kopiena. Nereti par kopienām dēvē arī tādas profesionālās, formālās vai neformālās asociācijas kā skola, baznīca, armija, politiskās kustības, korporācijas (Barnes, 1996). Visbiežāk kopienas pētniecībā galvenie objekti ir lauku ciemats, sociāli vienota pilsētas apkaime (*neighbourhood*), etniskā kopiena, virtuālā kopiena. Vārds 'kopiena' tiek lietots, apzīmējot arī savādākas sociālās kopības, piemēram, Benedikta Andersona piedāvājums par nāciju kā 'iedomāto kopienu', ko var attiecināt arī uz, piemēram, visas pasaules strādnieku kopienas, uz baltās vai melnās rases kopienām, uz vīriešu un sievietes kopienām. Tomēr pamatā ar kopienas saprot 'Tennīsa mēroga' kopienas, t.i., tādu veidojumu, kura galvenais raksturlielums ir indivīdu personīgā pazīšanās un regulāra mijiedarbe. Līdz ar to

kopienas pamata indikatori ir fiziskais attālums un fiziskā saskarsme vienam ar otru, kā arī zināmu sociālo attiecību pastāvēšana starp tiem.

Mūsdienās kopiena no pašmērķa kļuvusi par līdzekli un instrumentu noteiktu sociālo problēmu risināšanai. Tā ir kopienas ideoloģiskā atdzimšana, ko kā kopienas pētniecības jaunāko posmu raksturojis Hanters (2007). Šī kopienas renesanse un tās iedomātā sociālā spēka palielināšanās saistīta ar politiskā diskursa pārmaiņām lielajās rietumu demokrātijās. Kā pretreakcija [19]80-to gadu tečerismam/reiganismam un brīvā tirgus liberālismam [19]90-ie gadi iezīmējās ar augošu komunitārisma, liberālisma opozīcijas, apziņu un politisko nozīmi.

Kopienas koncepcija organiski iekļaujas pilsoniskās sabiedrības paradigmā, kas par vienu no galvenajiem uzdevumiem uzskata iedzīvotāju politiskās līdzdalības veicināšanu. Veidojas kopienas un pilsoniskuma (*citizenship*) savienība. Tā ir pilsonisko asociāciju un trešā sektora lomas palielināšana, kurām jākalpo par buferzonu jeb starpstruktūru starp indivīdu un valsti, starp indivīdu un brīvo tirgu.

Lielākie komunitārisma kritiķi ir politiskajā opozīcijā esošā liberālisma pārstāvji. Viņu galvenais arguments pret kopienu balstās individuālo tiesību koncepcijā – kopienas ne tikai nesekmē indivīda brīvību, galveno vērtību, bet to ierobežo. Komunitāristi norāda, ka mūsdienās nav runa par ‘vecā tipa’ kopienām, noslēgtām un autoritatīvām. Mēs dzīvojam multikopienų pasaulē, kas katram indivīdam dod iespēju piederēt dažādām kopienām, kur viņš pats savas sociālās vajadzības un sociālos pienākumus sabalansē ar individuālajām vajadzībām, kuru īstenošana iet pāri konkrētu kopienų robežām (Etzioni, 2003). Cits konceptuāls pārmetums komunitārisma apoloģētiem ir par viņu it kā pārlietu lielo paļaušanos uz valsti un tās institūcijām, kas nozīmējot, ka viņi savā būtībā neuzticas lokālajām kopienām, ja reiz tik lielu uzmanību velta labklājības valsts idejai (Scruton, 1996). Arī tas drīzāk uztverams kā politiskās ideoloģijas cīņas arguments, uz ko atbildot, Amitajs Etzioni (*Amitai Etzioni*) atkārtoti komunitārisma pozīciju subsidiaritātes principa ievērošanā: indivīdam ir jābūt spējīgam palīdzēt sev pašam, ja viņš to nevar, palīdz kopiena, bet ja arī kopiena to nespēj, tas jādara valstij (Etzioni, 1997).

XXI gs. sākumā notiek zināma sabiedrības un kopienų koncepciju sinerģija, akcentējot indivīda un kopienų lomu, bet mazinot – valsts. Pirmkārt, tagad „*sabiedrība ir raksturota kā pilsoniskā sabiedrība (pretēji valstij)*” (Strāth, 2001: 2382). Otrkārt, pati sabiedrība tiek skatīta nevis kā atsevišķu indivīdu vai sociālo institūciju kopums, bet gan kā kopienu tīkls: „*Sabiedrība nav jāskata kā salikta no miljoniem indivīdu, bet kā (kopienų) plurālisms (sabiedrības) vienotības / saliedētības robežās.*” (Etzioni, 2003: 224)

Komunitārisma filozofija ir tuva un savietojama ar mūsdienu ilgtspējīgās attīstības paradigmu, kas sociāli politiskajā laukā par prioritārām izvirza: līdzdalības un iesaistīšanās politiku, kopīgā labuma

ideju, sociālo kohēziju un lokālo kopienu varas palielināšanu, kā arī subsidiaritātes principus. Endogēnās attīstības ideja tiešā veidā attiecas uz kopienu potenciāla un varas izmantošanu attīstības procesā, tāpat kā komunitārais konsenss par kopienas endogēnās attīstības trajektoriju, kurai pirmām kārtām jābalstās uz vietējiem resursiem, bet eksogēnā intervence kopienu sagrauj vai deformē.

Lai kopienu izmantotu sociālajā politikā, tā no sākuma ir jākonstruē, gan teorētiskajā laukā, gan arī praksē. Kopienas ir jāstiprina vai jāveido no jauna, kur tas nepieciešams, jo ne visas iedzīvotāju ģeogrāfiskās vai administratīvās koncentrācijas automātiski var dēvēt par kopienām. Iespējams, tās ir tikai tuvu dzīvojošu pilsoņu kopas, kuras nesaista nekādas sociālas saites, izņemot administratīvi-teritoriālo piesaisti vienai vietai un vienai sociāli politiskās pārvaldes institūcijai (pašvaldībai).

Kopiena socioloģijā vienmēr bijusi viena no galvenajām tēmām: „[...] tā vijās visu laiku cauri gadsimtiem, bet aktualizējas no jauna tad, kad parādās aizdomas par to, ka tā varētu sabrukt. [...] Visi ievērojamākie sociologi ir runājuši par kopienām, dažādos aspektos. Lai kā mēs tās definētu, tas ir viens no centrālajiem jēdzieniem socioloģijā. (Edmunds Šūpulis)” (Daugavietis, 2001: 5) Klasiskā socioloģija kopienas pētīja laikā, kad sabiedrība piedzīvoja pārmaiņas industrializācijas un urbanizācijas rezultātā. Veidojās jaunas kopības (it kā anonīmās pilsētu sabiedrības), jaunas vērtības un no tām izrietoši procesi (individuālisms, atsvešinātība, racionalitāte), kas transformēja tradicionālo sabiedrisko uzbūvi. Mūsdienu sociālās zinātnes mazāk interesē kopienas vai sabiedrības pārmaiņas kā tādas, kopienas vairāk tiek analizētas no pragmatiskām un instrumentālām pozīcijām – kā un kam kopiena varētu palīdzēt. Mūsdienu sociālās pārmaiņas rada pamatu uzskatīt, ka kopienas atkal ir (vai varētu būt) nozīmīgs sociālais spēks: „Var pieņemt, ja tradicionālās sociālās šķiras un grupas relatīvi zaudē savu nozīmi, tad kopienu nozīme relatīvi palielinās. (Tālis Tisenkopfs)” (Daugavietis, 2001: 5)

Lai kopienu varētu izmantot sociālā analīzē vai sociāliem mērķiem, tā ir jākonceptualizē. Attīstības diskursā lielāka sociālā vara tiek piedēvēta ‘teritoriālajām kopienām’, bet ‘interesu kopienas’ par nozīmīgām tiek vērtētas tikai tad, kad tās ir iesakņotas vietā. Tāpēc svarīgs jēdziens kopienas kontekstā ir ‘vieta’. Pieņemot šī jēdziena cilvēkģeogrāfijas interpretāciju, tas gandrīz pilnīgi pārklājas ar jēdzienu ‘kopiena’. Operacionālās jeb empīriskās vietas un kopienas pazīmes sakrīt – tās ir kopīga telpa, kopīga kultūra un vēsture, personīgas cilvēku attiecības, uzticēšanās un piederības sajūta. Šī ir izteikti normatīva pieeja, ko tikpat labi varētu dēvēt par ‘jauno romantismu’. Kopienas pieejas un komunitārisma ideoloģijas kritika atzīmē, ka kopiena varbūt ir fikcija vai pat vispār neiespējama. Tāpēc zinātnes un sociālās politikas uzdevums ir izprast, kā ir iespējama vienā telpā dzīvojošu atomāru indivīdu un primāro grupu apvienošanās kopīgā labuma vārdā. Šie jautājumi ir kopienas attīstības, sociālā kapitāla un citu radniecīgu teoriju centrā.

Līdzīgi kā makro līmeņa attīstības teorijas un pieejas, arī kopienas jeb mikro līmeņa attīstīšana ir kļuvusi arvien kontekstuālāka. Dažādu vietu dažādām kopienām var tikt piemērotas atšķirīgas pieejas, modeļi, instrumenti. Kopīgs ir politiskais uzstādījums – kopienas uzklauššana un spējinašana. Galvenās rīcības metodes ir kolektīvas rīcības un sabiedriskās līdzdalības veicināšana, pilsoniskas komunikācijas un pilsoniskas sabiedrības veidošana. Instrumenti un līdzekļi, kas to veicina, katrā gadījumā var būt citi, bet visos gadījumos ir svarīgi nodrošināt iespējas līdzdarboties; radīt apstākļus interesei un motivācijai iesaistīties; izmantot kopienas resursus. Sociālā kapitāla teorijā tiek apgalvots, ka kolektīvas rīcības, pilsoniskas līdzdalības veicināšanai palīdz attiecīgas institūcijas, no kurām svarīgākās ir brīvprātīgās pilsoņu asociācijas, organizācijas vai grupas.

Kopienų pētniecība, zaudējot agrāko laiku romantismu, priekšplānā tomēr patur vērtību dimensiju. Kopīgo vērtību, solidaritātes, uzticēšanās ‘restaurēšana’ ir svarīgi arī mūsdienu sociālās inženierijas uzdevumi. Tās mērķis nav ‘zudušās pasaules atgriešana’, bet jaunas veidošana, kurā kopiena ir viens no vairākiem sabiedrības un visas sociālās dzīves uzbūves elementiem un lielākajām cerībām: *„Tā ir izpratne par to, ka valsts bez jebkādiem atsvariem būs pārāk stipra, vai pārāk vāja, atkarībā no tā, kā mēs definējam. (Aivars Tabuns)”* (Daugavietis, 2001: 5) Kopiena ir gan mērķis, gan līdzeklis.

Kopienų attīstīšanas izpēte, prakse un politika ar jaunu spēku atsākas [19]80–90-os gados (Strāth, 2001), kad tā tiek izmantota par vienu no galvenajiem instrumentiem sociālās labklājības un dzīves kvalitātes uzlabošanai vai attiecīgo problēmu risināšanai. To var skaidrot gan ar neoliberālisma stiprināšanos un labklājības valsts krīzi, gan ar jaunajām un alternatīvajām attīstības politikas tendencēm, sākot ar mūsdienās dominējošo ilgtspējīgās attīstības ideoloģiju, beidzot ar ekoloģiskās, feministiskās, komunitārās vai citu veidu marginālo attīstības strāvojumu spēcīnāšanos. Resursu taupīšana un atbildības deleģēšana kopienai liek īstenot decentralizācijas politiku, ieviest subsidiaritātes principu, vienas pieturas aģentūras un citas kopienām tuvākas administratīvās pārvaldes un kontroles institūcijas. *„Ja sabiedrību iztēlojas kā daudzu kopienu summu, var pieņemt, ka pārvaldība un sociālie risinājumi ir vieglāk atrodami tieši mikro jeb kopienų līmenī. (Tālis Tisenkopfs)”* (Daugavietis, 2001: 5)

Latvijas zinātnieku pētījumos ‘kopienų’ problemātika ienāk tikai [19]90-to gadu otrajā pusē. Šīs problemātikas ienākšana pētniecībā saistīta ar apzinātu sociālo politiku un ir sociālā pasūtījuma sastāvdaļa. Galvenie kopienu pētījumu pasūtītāji ir dažādas starptautiskās organizācijas (piemēram, Sorosa fonds – Latvija; ES, EK, UNDP, PB) (Daugavietis, 2001). Līdzīga situācija ir kopienu veidošanas vai atbalsta praksē – galvenie spēlētāji (donori) ir starptautiskās organizācijas (Šūmane, 2011).

Kopumā var secināt, ka mūsdienu kopiena pamatā tiek definēta politiskajā un kultūras laukā, gan strukturālā nozīmē, gan instrumentālā. Laika gaitā mazinājusies interese par laiku un telpu, bet augusi par kultūru (Hunter, 2007). Kopienas attīstības indikatorus nosaka ilgtspējības pieeja, tā ir gan vides kvalitāte, gan sociālā rīcībspēja un kohēzija. Kopiena ir gan mērķis, gan līdzeklis, tāpēc kopiena mūsdienās kļuvusi par vienu no galvenajām politiskajām cerībām.

1.2. Sociālo kapitālu teorijas

Nozīmīga ietekme uz teorētisko perspektīvu attīstību bija un ir sociālā kapitāla teorijām. Līdz ar to nepieciešams kaut konspektīvi izvērtēt to rašanās vēsturi, dažādās teorētiskās interpretācijas un šīs koncepcijas kritiku. Analīzi ir lietderīgi sākt ar sociālā kapitāla jēdziena modernās interpretācijas pioniera Džeimsa Kolmena (*James S. Coleman*) darbu. Pēc tam sīkāk tiks apskatītas divu citu autoru piedāvātās sociālā kapitāla interpretācijas: franču sociologa un antropologa Pjēra Burdjē (*Pierre Bourdieu*) un amerikāņu politologa Roberta Patnama (*Robert Putnam*) koncepcijas. Nodaļas beigās sniegta sociālā kapitāla koncepciju kritika, kā arī veikts kopsavilkums ar mērķi identificēt tās sociālā kapitāla teorijas pamatatziņas, uz kurām turpmāk tiks balstīta promocijas darba teorētiskā un empīriskā analīze.

Teorētisko pieeju klasifikācijas sociālā kapitāla gadījumā mēdz būt dažādas, piemēram, Maiks Vulkoks (*Michael Woolcock*) un Dīpa Narajana (*Deepa Narayan*) ir piedāvājuši četru perspektīvu klasifikāciju: komunitārā, tīklu, institucionālā, sinerģijas (Woolcock & Narayan, 2000). Tomēr visbiežāk tiek identificētas divas atšķirīgākās plūsmas, kuras varētu dēvēt, attiecīgi, par 'individuālistisko' un 'holistisko' (Tisenkopfs, Lāce, & Mieriņa, 2008).

Pēdējo divdesmit gadu laikā jēdziens 'sociālais kapitāls' ir kļuvis par vienu no visbiežāk izmantotajiem jēdzieniem sociālajās zinātnēs, un, kā apgalvo Bens Fains (*Ben Fine*), to popularitātē apsteidz vienīgi globalizācijas jēdziens, bet zināmākais šī virziena pārstāvis Patnams [19]90-jos gados bija kļuvis par visvairāk citēto sociālo pētnieku (Fine, 2007), savukārt XXI gs. sākumā Patnams bija otrais citējamākais sociālo zinātņu autors (nedaudz augstāka citējamība bija tikai Entonijam Gidensam).

Sociālā kapitāla jēdzienam dažādi pētnieki ir devuši visai atšķirīgas definīcijas, un dažreiz tiek apgalvots, ka tas ir t.d. 'veselā saprāta jēdziens', kura izpratne drīzāk balstās zināmā konvencijā, nevis stingrā un vispāratzītā definīcijā. Visbiežāk pētnieki, kuri lieto vārdu salikumu 'sociālais kapitāls', to izprot pēc analogijas ar ekonomisko (finanšu, fizisko) kapitālu: tas ir kapitāla veids, kas tiek uzkrāts, veidojot sociālās attiecības, tātad – ieguldot zināmu darbu, un tas var nest zināmu peļņu. Sociālā kapitāla 'darbības sfēra' ir starppersonu (arī starppersonu, starpinstitūciju) attiecības, tas rodas un pastāv šādās attiecībās. Lai arī pētnieku interpretācijas atšķiras par to, kā īpašums

sociālais kapitāls var būt un kam tas pamatā nes peļņu – personai vai grupai (organizācijai, struktūrai, kopienai), tādā vai citādā veidā katrs teorētiskis atzīst šīs sociālā kapitāla abas dabas – individuālo un grupas.

Jēdziena plašas izplatības vēsture aizsākās XX gs. [19]80-to gadu vidū–[19]90-to gadu sākumā (Woolcock & Narayan, 2000), kad to savā analīzē sāka izmantot Pjērs Burdjē, Džeims Kolmens un Roberts Patnams, kuri joprojām ir visbiežāk citētie sociālā kapitāla teoriju autori. Augot sociālā kapitāla pētnieciskā virziena publikāciju un pētījumu korpusam, šī lauka kritika un vēsturiskie ekskursi parādīja, ka sociālā kapitāla jēdziena sākums, varbūt ne vienmēr zināms, ir atrodams daudz senākā sociālās teorijas vēsturē. Sociālā kapitāla jēdziens, tuvu mūsdienās pieņemtajai izpratnei, piedevām izmantojot to pašu denominatīvu, lietots jau klasiskajā politekonomijā (Markss) un XX gs. sākuma amerikāņu pragmatiskajā filozofijā un pilsoniskajā teorijā, jo īpaši filozofa Džona Djūija (*John Dewey*) un sabiedriskā darbinieka Lida Hanifana (*Lyda Hanifan*) darbos¹¹ (Farr, 2004).

Sociālā kapitāla jēdziena koncepcijas var klasificēt divās galvenajās grupās. Pirmās grupas teorētiku vidū ir Burdjē, kurš akcentēja sociālo kapitālu kā vienu no kapitālu veidiem (līdzās ekonomiskajam, kultūras un simboliskajam). Burdjē teorētiskās analīzes lauks ir indivīda uzvedība un sociālo struktūru atražošanās kā šo aģentu rīcības rezultāts. Līdz ar to sociālais kapitāls tiek skatīts kā indivīda īpašums, kā resurss, kas paplašina vai ierobežo viņa iespējas. Savādāku izpratni par sociālo kapitālu piedāvā otra tradīcija, kurā Kolmens un Patnams to definē kā fenomenu, kas rodas sociālajā interakcijā un veidojas sociālajos tīklos. Tādējādi sociālais kapitāls drīzāk ir sociālās grupas, nevis indivīda rekvizīts un resurss, tas ietekmē grupu un liecina par tās kvalitāti. Šī virziena pētnieki sociālo kapitālu redz kā fenomenu ar pozitīvu vērtību – tas veicina sociālās grupas attīstību. Šī pieeja ir saistīta ar pilsoniskās sabiedrības koncepciju un komunitārisma ideoloģiju. Cits tās ietekmes un iedvesmas avots ir ekonomiskās teorijas atzars, kas [19]60-jos gados producēja un ieviesa jēdzienu ‘cilvēkkapitāls’. Šie divi sociālā kapitāla interpretācijas aspekti, politiskais un ekonomiskais, vēlāk paver ceļu tā praktiskai izmantošanai politikas laukā.

1988. gadā ar rakstu „*Social Capital in the Creation of Human Capital*” sociālā kapitāla jēdzienu sociālajā teorijā aktualizē amerikāņu socioloģijas veterāns, Čikāgas skolas pārstāvis Džeimss Semjuels Kolmens (1926–1995)¹². Sociālajā teorijā, ieviešot sociālā kapitāla jēdzienu, Kolmens balstās uz savu izglītības pētījumu rezultātiem, to interpretācijā izmantojot sociālās apmaiņas un racionālās rīcības teorijas, par paraugu ņemot cilvēkkapitāla koncepciju.

¹¹ Piemēram, šajā: Hanifan, L. J. (1916). „*The Rural School Community Center*”. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* (67): 130–138.

¹² Kolmens ir arī viens no matemātiskās modelēšanas pionieriem un viens no racionālās rīcības teorijas pamatlicējiem, NORC (*National Opinion Research Center*) direktors un Amerikas Sociologu asociācijas prezidents 1991. gadā.

„Sociālais kapitāls ir definējams kā funkcija. Tas nav viens objekts, bet gan dažādu objektu paveids, kuriem ir kopīgi divi elementi: tiem visiem ir kāds sociālās struktūras aspekts un tie visi atvieglo aģentu rīcību struktūras iekšienē, kā personu, tā grupu.” (Coleman, 1988: 98) Sociālais kapitāls ir tāds ‘elements’ aģentu attiecībās, kas nodrošina produktīvāku rīcību. Izvēršot un konkretizējot sociālā kapitāla definīciju, Kolmens raksta par vairākām tā formām, nereti vienkārši lietojot šo jēdzienu daudzskaitlī, kas vedina domāt, ka, ieviešot šo jēdzienu, autoram bija zināmas grūtības izveidot koherentu tā definīciju. Šīs trīs sociālā kapitāla formas ir: saistības un gaidas (*obligations and expectations*); informācijas kanāli un plūsmas; normas. Aprakstot sociālo kapitālu šādā veidā, ir grūti saprast, ar ko tas atšķiras no šiem atsevišķajiem jēdzieniem un kas tajā ir jauns. Tāpēc, lai izprastu sociālā kapitāla jēdziena būtību, jāatsaucas uz citām tā pazīmēm. Pirmkārt, sociālais kapitāls rodas mijiedarbojoties, kā indivīdiem, tā arī grupām vai organizācijām; otrkārt, līdzīgi kā citi kapitāla veidi, arī sociālais kapitāls aug un uzkrājas, ieguldot darbu (veidojot attiecības, veltot uzmanību utt.); treškārt, „*vairums sociālā kapitāla formu tiek radītas un iznīcinātas kā citu aktivitāšu blakusprodukti*” (Coleman, 1990: 317); ceturtkārt, sociālais kapitāls var radīt sabiedrisko labumu, atšķirībā no citiem kapitālu veidiem.

Sociālais kapitāls, salīdzinājumā ar finanšu, fizisko un cilvēkkapitālu, ir vismazāk ‘taustāmais’ kapitāla veids, bet tas palīdz citu kapitālu veidu akumulācijai, kas galu galā ir tā sociālā funkcija un vērtība (Coleman, 1988). Turpmākās konceptualizācijas gaitā Kolmens akcentē citas sociālā kapitāla īpašības un ietekmes zonas, no kurām galvenā ir tā spēja iedarboties uz struktūru (organizāciju, kopienu), kas faktiski vienlaikus ir arī šīs struktūras kvalitāte. Raugoties no ekonomiskās loģikas viedokļa, Kolmens konstatē, ka viena no sociālā kapitāla veidošanās problēmām ir tā, ka tā radīšanā indivīdam jāiegulda darbs, bet augļus no šī kapitāla veida pamatā bauda grupa, kopiena, tāpēc indivīdam nav pietiekoši stipras motivācijas tajā ieguldīt (1988).

Lai empīriski ilustrētu sociālā kapitāla jēdzienu, Kolmens pamatā izmanto ģimeni un kopienu. Ģimenes gadījumā sociālais kapitāls attiecas uz bērnu audzināšanas sfēru, tas aug no paaugstinātas uzmanības pievēršanas saviem bērniem un viņiem ziedotā laika. Līdzīgas lineāras sakarības ir starp dažādiem skolu tipiem. Labākos rādītājus uzrāda privātās katoļu skolas. Tas tiek skaidrots ar augstu sociālā kapitāla līmeni kopienās, kas ir radījušas šīs skolas. Šīs kopienas ir iesaistītas to funkcionēšanā nemitīgi un vairākos veidos – līdzdarbojoties skolu reliģiskajā praksē, vecāku komitejās un uzturot aktīvas kaimiņu attiecības (Coleman, 1988). Šādā veidā Kolmens norāda uz sociālā kapitāla diviem galvenajiem indikatoriem – sociālajās attiecībās ieguldīto laiku un dažādu sociālo attiecību blīvumu vienas struktūras ietvaros. Šos abus indikatorus sociālā kapitāla definēšanā izmantojis gan Burdjē, gan arī vēlāk Patnams. Atšķirības ir tajā, ka Burdjē raksta par personīgo pazīšanos blīvumu (Bourdieu, 1986), bet Patnamam tas ir brīvprātīgo asociāciju blīvums (Putnam, et al., 1993).

Sociālā kapitāla jēdziena pamatos Kolmena un Burdjē pozīcijas ir līdzīgas, gan tā mehānisma aprakstā (kas tiek skatīta kā analogija ekonomiskajam kapitālam), gan tā funkcijas (reprodukcija) izpratnē. Atšķirīgi teorijās tiek vērtēts pats sociālā kapitāla fenomens. Ja Burdjē to redz kā vēl vienu elementu netaisnīgā šķiriskās sabiedrības *status quo* saglabāšanā un pārmantošanā, tad Kolmens sociālajam kapitālam piešķir pozitīvu vērtību, uzsverot tā lomu indivīdu un kopienu spēcīnāšanā.

Viena no galvenajām inovācijām, ko sociālā kapitāla teorijā ievieš Kolmens, ir uzticēšanās (*trust*) jēdziens. Tas tiek skaidrots ar vienas no sociālā kapitāla formām palīdzību: saistības un gaidas veido abpusēju uzticēšanos (Coleman, 1990). Līdzīgas idejas par uzticēšanās un sabiedrības attīstības (ekonomiskās un demokrātiskās) saistību vēlāk proponēja Frensiss Fukujama (*Francis Fukuyama*) un Ronalds Ingleharts (*Ronald Inglehart*) (Fukuyama, 1996; Inglehart, 1997). Pretēji sociālā kapitāla apoloģētiem (Kolmenam un Patnamam), Fukujama apgalvo, ka sociālais kapitāls drīzāk ir uzticēšanās rezultāts, nevis tās avots, tā ir „[...] rīcībspēja (*capability*), kas rodas sabiedrībā vai tās daļā, kurā ir augsts uzticēšanās līmenis.” (1996: 26) Savukārt uzticēšanās ir sociāls fenomens, kas izriet no kopīgām normām, kuras sakņojas tradicionāli koptās kolektīvajās praksēs – reliģijā, tradīcijās, vēsturiskās parašās (Fukuyama, 1996).

Teorētiskās analīzes līmenī Kolmens mēģināja apvienot indivīdu rīcības ekonomisko un socioloģisko skaidrojumu paradigmas: gan rīcības racionalitāti, gan kontekstu nozīmju ietekmi (1988). Kolmens saskatīja sociālā kapitāla jēdziena teorētisko vērtību divos veidos: tas atklāj jeb ‘mēra’ struktūras (grupas, organizācijas) kvalitāti; tas it kā parāda mikro līmeņa saistību ar (un pāreju uz) makro līmeni. Mikro līmenī sociālais kapitāls ir resurss indivīdu attīstībai, bet makro līmenī tas ir struktūras kvalitātes rādītājs. Mikro līmenī Kolmena sociālā kapitāla izpratne pēc būtības ir līdzīga Burdjē definīcijai¹³, bet makro līmenī tas ir virziens, kuru vēlāk attīstīja un tās nozīmi uzsvēra Patnams.

Kolmena piemēri par bērnu audzināšanu ģimenē un skolēnu izglītošanu skolā labi ilustrē sociālā kapitāla darbību un ietekmi individuālajā jeb mikro līmenī. Salīdzinot līdzīga ekonomiskā statusa ģimenes un skolas, labākus ‘rezultātus’ uzrāda tie bērni, kas aug tādās ģimenēs, kurās vecāki spēj viņiem veltīt pietiekoši daudz sociālo resursu (laiku un uzmanību), un iet tādās skolās, kurās vide vairākos veidos ir satīklota ar dažādām kopienas asociācijām. Tas nodrošinās labākas izredzes iegūt lielāku cilvēkkapitālu, kas savukārt palielinās šo indivīdu iespējas turpmāk. Tomēr šie gadījumi neparāda to, kā sociālais kapitāls no personīgā labuma (kapitāla), no grupas kopīgā labuma varētu kļūt par ‘vispārīgo kopīgo labumu’. Kolmena sociālā kapitāla definīcija tāpēc vēlāk izpelnās kritiku par to, ka tajā nav iestrādātas varas attiecības, sabiedrībā pastāvošā nevienlīdzība. Tāpēc sociālais kapitāls šādā interpretācijā ir resurss, kas pieejams un vērtīgs tikai konkrētai grupai, kopienai, un tas

¹³ Kolmens sākotnēji neatsaucas uz Burdjē.

neparāda saistību ar plašāku sociālo attīstību, uz ko pretendē Kolmena izteikti pozitīvais sociālā kapitāla vērtējums (Lin, 1999; Portes, 1998; Portes & Landolt, 1996; Portes & Sensenbrenner, 1993).

Būtisku ieguldījumu sociālā kapitāla teoriju izstrādē deva franču sociologs un antropologs Pjērs Burdjē. Lai arī viņa versija būtiski atšķiras no tās sociālā kapitāla izpratnes, kas ir dominējusi pēdējos divdesmit gados, un viņa konceptuālā pieeja maz izmantota sociālā kapitāla empīriskajos pētījumos un teorētiskajā analizē (daudz biežāk izmantots viņa kultūras kapitāla jēdziens), Burdjē pieeja svarīga ne tikai disciplīnas vēsturiskās intereses dēļ, bet arī tāpēc, ka tā palīdz analizēt 'sociālo struktūru', kā arī 'sociālos tīklus' mikro līmenī, kas ir sociālā kapitāla 'teorijas' vieni no galvenajiem indivīda rīcību skaidrojošiem jēdzieniem.

Burdjē kapitāli (sociālais, ekonomiskais, simboliskais, kultūras) ir instrumenti, kas palīdz skaidrot viņa galveno pētniecisko jēdzienu (nevienlīdzība un sociālā reprodukcija) mehānismus. Lai arī kultūras, simboliskais un sociālais kapitāli ir daudz grūtāk 'ieraugāmi' un 'sataustāmi', un galu galā vislielākā nozīme un vara ir ekonomiskajam kapitālam, to nozīme pastāvošo sociālo attiecību atražošanā ir būtiska.

Burdjē institucionālā jeb strukturālā līmenī sociālo pasauli redz kā dažādu lauku (piemēram, politisko, ekonomisko, literatūras) kosmosu. Lauku uzbūve un aģentu attiecības ir homologas: katrā laukā ir specifisks ierobežots resursu krājums un aģentu rīcības loģika ir vērsta uz šo resursu akumulāciju, kas veiksmīgas rīcības vai mantošanas gadījumā pārvēršas kapitālā. Laukos lielākā vara (lielākais kapitālu apjoms) ir dominējošai šķirai un tās frakcijām, jo tās daļu savu kapitālu ir ieguvušas mantošanas ceļā un viņiem ir izdevīgākas sociālās reprodukcijas (socializācijas un izglītības) iespējas jeb laba starta pozīcija. Līdz ar to kapitālu papildu akumulācijai labāki nosacījumi ir tieši dominējošās šķiras indivīdiem. Tāpat kā citi kapitāli, sociālais kapitāls ir vēl viens veids, kā dominējošā šķira uztur un atražo savu dominējošo stāvokli (Бурдьё, 1993, 1994).

Lielāko uzmanību Burdjē veltījis kultūras kapitāla analīzei, kas ir visciešāk saistīts ar sabiedrības atražošanu un sabiedrībā pastāvošās nevienlīdzības reproducēšanu. Tas ir kapitāla veids, kas tiek iemācīts un nodots ģimenē un izglītības institūcijās – tās ir zināšanas, normas un vērtības. Tā kā izglītības sistēmu un valdošo vērtību korpusu veido un pārvalda dominējošās šķiras, tad par vērtīgākajiem kultūras resursiem tiek atzītas šīs šķiras definētās kultūras vērtības un zināšanas. Citas šķiras spiestas orientēties uz dominējošo kultūru, bet tā kā šāda kultūras kapitāla apjoms tās nespēj sacensties ar valdošo šķiru, tās paliek subordinētā pozīcijā.

Vismazāk no kapitāliem Burdjē ir analizējis ekonomiskos un sociālos kapitālus. Iespējams tas ir tāpēc, ka Burdjē interpretācijā to akumulācija un 'peļņas mehānisms' ir salīdzinoši acīmredzami un

atbilst 'klasiskajai kapitāla teorijai', kā to nodēvējis Nans Lins (*Nan Lin*), t.i., Marksa kapitāla definīcijai, kas paredz ieguldījumu, uzkrājumu un peļņas iespēju (1999).

Sociālā kapitāla avots ir grupa vai noturīgs sociālais tīkls: „*Sociālais kapitāls ir tādu faktisko vai potenciālo resursu kopums, kas ir saistīti ar ilgstošu tīklu vairāk vai mazāk institucionalizētām attiecībām, tādām kā divpusēja pazīšanās un atzīšana, citiem vārdiem sakot – piederība grupai (membership).*” (Bourdieu, 1986: 51) Sociālā kapitāla iegūšanas un ieguldījumu stratēģija ir apzināti centieni iekļauties grupā – ar konsekrācijas un apmaiņas līdzekļiem (Bourdieu, 1986: 52). Individīda sociālo kapitālu veido akumulētais darbs šādu sociālo saišu iegūšanā, kuras ir gan institucionalizētas, gan savstarpēji atzītas. Iekrātais sociālais kapitāls (pazīšanos skaits un kvalitāte, sociālā tīkla lielums, citu tīklā iesaistīto indivīdu kapitālu lielums), kā arī citu kapitālu lielums, turpmāk nosaka indivīda iespējas.

Lai izprastu sociālā kapitāla jēdziena interpretāciju Burdjē versijā, ir jāatsaucas uz citām šī sociologa koncepcijām. Piemēram, par resursu nevienlīdzīgo sadalījumu sociālajā pasaulē un no tā izrietošo sociālo aģentu nevienlīdzību (šķiru, grupu, indivīdu). Iekļaušanās grupā dod pieeju grupas resursiem (kaut vai tikai sociālajiem un simboliskajiem), bet ne visas grupas ir vienlīdz bagātas ar resursiem, tāpēc iegūtais kapitāls ārpus šīs grupas robežām var būt bez sociālas vērtības. Tas ir viens no sociālā kapitāla koncepcijas kritikas argumentiem, kritizējot otra sociālā kapitāla virziena pārlieku pozitīvo skatu uz šo fenomenu: kopienas, kas ir bagātas savā sociālajā kapitālā, bet kurām nav pieejas citiem resursiem (ekonomiskajiem, varas), maz ko var dot saviem locekļiem (Aguilera, 2002; Leonard, 2004).

Burdjē kapitālu teorijā būtiska ir ideja par kultūras, simboliskā un sociālā kapitālu konvertējamību ekonomiskajā kapitālā, ko savukārt var pārvērst naudā vai īpašumtiesībās. „*Dažādu kapitālu veidu konvertējamība ir kapitāla reprodukcijas nodrošināšanas stratēģiju mērķis.*” (Bourdieu, 1986: 54) Sociālo kapitālu pie zināmiem nosacījumiem ir iespējams konvertēt ekonomiskajā kapitālā, bet institucionalizētā formā to var pārvērst augstā statusā vai dižciltības titulā (turpat, 47).

Analizējot sociālo grupu kapitālu, Burdjē norāda, ka kolektīvam piederošs kapitāls (sociālo grupu vai institūciju, piemēram, 'veco čomu' tīkls), sniedz priekšrocības tiem indivīdiem, kas iekļuvuši šajos kolektīvos vai tīklos (Bourdieu, 1986: 51), un līdz ar to var runāt par dažādu šķiru un statusa grupu sociālajiem kapitāliem. Dominējošās šķiras sociālais kapitāls ir daudz vērtīgāks par subordinētās šķiras asociāciju kapitālu un tas nes daudz lielākus augļus, tāpēc visvērtīgākās ir saites ar elites tīklu indivīdiem. Mijiedarbē ar šo šķiru locekļiem ir jāizmanto viņu vērtības un kodi (kultūras un simboliskais kapitāls), bet subordinētās šķiras locekļiem tie nereti ir sveši. Līdz ar to sociālais kapitāls ir vēl viens 'filtrs', kas veicina grupu nevienlīdzības atražošanu.

Ar sociālā kapitāla jēdzienu Burdjē mēģina pārvarēt ‘ekonomisma’ (izpratne par aģentiem kā savtīgiem un ārpus kontekstiem esošiem) un ‘semioloģisma’¹⁴ (uzsvars uz komunikācijas lomu, ko ierobežo normas, likumi, saistības) redukcionismu. Viņš uzsver, ka sociālais kapitāls tiek uzkrāts ilgā laika periodā vai tas tiek mantots, un nereti tas nav iegūstams apmaiņā pret ekonomisko kapitālu. Tajā pašā laikā sociālais kapitāls ir saistīts ar citiem kapitāla veidiem un to loģiku, tas nepastāv atrauti no ekonomiskajām attiecībām. Kapitālu konversijas prasa laiku, piemēram, lai ekonomisko kapitālu konvertētu sociālajā, bet tas neatbilst ekonomikas loģikai, jo daudzos gadījumos nav iespējama tūlītēja apmaiņa¹⁵. Pjēra Burdjē kapitālu teorijā ir mēģinājums ņemt vērā gan sociālās rīcības ekonomisko, gan arī sociālo kontekstu, līdz ar to nepretstatīt vienu otram antropoloģisko un socioloģisko pieeju (kultūras un struktūras, subjektīvo un objektīvo).

Kā jebkura cita kapitāla gadījumā, arī lai iegūtu sociālo kapitālu, ir jāpraktizē noteiktas stratēģijas, jāiegulda darbs, jāiesaistās grupās ar lielāku sociālo kapitālu. Sociālais kapitāls ir līdzeklis indivīda augšupejošai mobilitātei. Grupu un institucionālajā līmenī sociālais kapitāls veido šķiru hierarhiju, lai gan sabiedrībai nozīmīgāki ir citi kapitāla veidi, īpaši jau ekonomiskais. Sociālais kapitāls rodas un savu institucionālo vērtību iegūst no ārējiem nosacījumiem (sabiedrības šķiriskās uzbūves, ekonomiskajām attiecībām), tas ir saistīts un atkarīgs no citiem kapitāla veidiem, līdz ar to tas ir ierobežots savā darbības un ietekmes sfērā. Burdjē kapitālu teorija neparedz to, ka sociālais kapitāls varētu mainīt pastāvošo *status quo*.

Burdjē pieeju var dēvēt par instrumentālu: sociālais kapitāls ir rīks, kas skaidro vertikālo mobilitāti vai tās neiespējamību. Sociālais kapitāls ir sociālās grupas resurss, un tas ir tuvs jēdzienam ‘prestīžs’. Atšķirībā no simboliskā kapitāla, kas tiek iegūts individuāli, sociālais kapitāls tiek iegūts, pievienojoties grupai. Izmantojot grupas locekļu sociālos tīklus, indivīds ‘pārņem’ tās prestīžu, sociālo kapitālu.

Patnams jēdzienu ‘sociālais kapitāls’ izmantoja savā pirmajā plašu rezonansi izraisījušajā grāmatā „*Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*” (1993), apgalvojot, ka pilsoniskas un ekonomiskas attīstības pamatā ir sociālais kapitāls. Kopienas, reģiona pilsoņu brīvprātīgās asociācijas un sociālie tīkli, kas veidojušies, balstoties uz kopīgām vērtībām, un kuros valda savstarpēja uzticēšanās, ir bāze tam, lai veidotos auglīga kolektīvā rīcība, kas savukārt veicina plašāka mēroga sociāli ekonomisko attīstību.

Analizējot Itālijas reģionu attīstību ilgā vēstures posmā (sākot ar XXII gs.), viņš secina, ka veiksmīgāki savā attīstībā bijuši ‘vispilsoniskākie’ (*most civic*) reģioni. Galvenā pazīme, kas šķir pilsoniskākus no mazāk pilsoniskiem Itālijas reģioniem, ir brīvprātīgās asociācijas – jo lielāks to

¹⁴ Burdjē raksta, ka mūsdienās šo virzienu pārstāv strukturālisms un simboliskais interakcionisms (1986: 54).

¹⁵ Piemēram, liels ekonomiskais kapitāls indivīdam automātiski neatver durvis augstākajā sabiedrībā.

blīvums, jo pilsoniskāks reģions. Par brīvprātīgajām asociācijām viņš uzskata jebkādas pilsoņu apvienības, tādas kā savstarpējās palīdzības, ekonomiskās sadarbības vai brīvā laika pavadīšanas. Vēsturiski Itālijā pirmās bijušas kaimiņu paš aizsardzības apvienības, saimnieciskās darbības kooperācijas, vēlāk, pilsētu-republiku laikā, ģildes un citas pilsoņu ekonomiskās apvienības. Modernajos laikos tās ir kredītsabiedrības, kori, futbola klubi, labdarības organizācijas, putnu vērotāju biedrības.

Darbojoties asociācijās, pilsoņi iemācās strādāt grupā un veidot veiksmīgas kolektīvās rīcības. Konflikta demokrātiskas risināšanas, kompromisu panākšanas, kopīgā labuma idejas un prakses pieredze vēlāk pilsoņiem palīdz veidot rīcībspējīgākas politiskās apvienības un galu galā veicina demokrātiskās pārvaldes institūciju efektīvāku darbību (Putnam, et al., 1993).

Veiksmīgas pilsoniskās sabiedrības teorētisko analīzi Patnams sāk ar atsauci uz Makiavelli teorētisko pieņēmumu, ka pilsonisko institūciju veiksmē vai neveiksmē atkarīga no pilsoņu tikuma (*civic virtue*, itāļiski: *vita civile*) (1993: 86). Tā ir viena no pilsoniskā komunitārisma ideoloģijas pamatidejām. Par pirmajām šāda veida demokrātijām var uzskatīt XV–XVI gs. Itālijas pilsētas-republikas, vēlāk tā ir XVII gs. Anglija. Arī ASV dibināšanas idejas pamatā ir šāda veida demokrātijas izpratne. Pēdējos 30 gadus tā atkal ir viena no dominējošajām politiskās zinātnes tradīcijām (turpat, 1993: 87).

Analizējot pilsonisko iesaistīšanos kopienas dzīvē un kopīgā labuma idejas īstenošanu praksē, Patnams bieži atsaucas uz Aleksi Tokvilu (*Alexis de Tocqueville*) un viņa grāmatu „Demokrātija Amerikā” (*„Democracy in America”, 1835*), kura tapusi pēc ASV apmeklējuma 1831. gadā un apraksta valsts demokrātiskās attīstības veiksmes cēloņus. Tokvils kā galveno Amerikas pilsoniskās sabiedrības un demokrātiskās sistēmas veiksmes iemeslu min pilsoņu apvienošanos un darbošanos brīvprātīgajās asociācijās, pilsoniskajās un politiskajās organizācijās. Patnams savā darbā koncentrē savu analīzi uz šī aspekta salīdzinājumu dažādos Itālijas reģionos, izveidojot dihotomiskus ideoloģiju, sadarbības tipu un kopienā dominējošo varas attiecības pārus: horizontāla un vertikāla vara; savtīgums un altruisms; pilsoņu vienlīdzība un nevienlīdzība; tolerance un neiecietība; konkurence un sadarbība; solidaritāte un hierarhija; pašdisciplīna un varas spēks (*force*); savstarpējība un atkarība; uzticēšanās un izmantošana.

Pilsoniskāko reģionu kopienas raksturo liels brīvprātīgo asociāciju blīvums (kori, futbola klubi, putnu vērošanas biedrības); vairums pilsoņu lasa lokālo presi; ir liels iesaistīto pilsoņu īpatsvars publiskajā un sabiedriskajā dzīvē (kurā nevalda patrona–klienta attiecības); līderi ir relatīvi godīgi; pilsoņi uzticas valdībai un tic panākto kompromisu lietderībai; sociālie un politiskie tīkli organizēti horizontāli; kopienās tiek augstu vērtēta solidaritāte, pilsoniskā iesaistīšanās, kooperēšanās, godīgums; (paš)valdība strādā efektīvi. Turpretī mazāk pilsoniskajos reģionos valda pesimistisks

sociālais noskaņojums, ko raksturo vārdi: apātija, bezspēcība, ekspluatācija, neveiksme; sabiedriskā dzīve organizēta vertikāli; ‘pilsoniskuma’ koncepcija nav cieņā; tikai daži piedalās kopīgā labuma radīšanā; politikā valda partona–klienta attiecības; kompromisi tiek uztverti negatīvi; sabiedrībā valda konsenss par to, ka ‘likumi ir radīti, lai tos pārkāptu’, (paš)valdības strādā neefektīvi (Putnam, et al., 1993: 115).

Kopumā tas ir vienkāršots skats uz sabiedriski-politisko dzīvi un izteikti optimistisks skats uz tādām kopienām un to attīstības potenciālu, kuras ir bagātas ar sociālo kapitālu. Tomēr šis skats nav tik romantizēts un sentimentāls kā Ferdinanda Tennīsa (*Ferdinand Tönnies*) redzējums, kas modernitātē saskatīja ‘dabīgās’ un cilvēka dabai draudzīgās kopienas sagraušanu. Patnams neuzskata, ka modernizācija nozīmē kopienas beigas (1993).

Statistiski pārbaudot reģionu ‘pilsoniskuma’ (*civiness*) saistību ar attīstību¹⁶, Patnams secina, ka tā korelē ar pašvaldības darbības efektivitāti stiprāk, nekā ekonomiskie faktori, nodaļu „Ekonomiskā attīstība un pilsoniskās tradīcijas” viņš beidz ar bieži citēto teikumu: „*Kopsavelkot, ekonomika nav priekšnosacījums pilsoniskuma attīstībai, pilsoniskuma līmenis nosaka ekonomikas attīstību, labāk nekā pati ekonomika.*” (1993: 157)

Viens no Patnama analīzes galvenajiem objektiem ir kolektīvā rīcība. Viņš analizē, kā pārvaramas t.s. kolektīvās rīcības dilemmas (dažādi rīcības veidošanas un koordinēšanas aspekti). Viens no sociālās uzbūves teorētiskajiem pamatjautājumiem ir sociālās kārtības nodrošināšana. Pretēji Leviatāna jeb trešās puses risinājumam, koercijai, kas ir dārga un mazefektīva, komunitārisma filozofija kā sociālās kārtības pamatu uzskata kopienas savstarpējās uzticēšanās garu (1993: 167).

Patnams apgalvo, ka brīvprātīgo asociāciju darbības blakusprodukts, kas tieši un pozitīvi ietekmē kopienas un arī reģiona attīstību, ir sociālais kapitāls. Sociālo kapitālu Patnams definē, izmantojot trīs atribūtus: savstarpējības normas, uzticēšanās un iesaistīšanās sociālajos tīklos: „*Sociālais kapitāls attiecas uz tādām sociālās organizācijas formām, kā uzticēšanās, normas un tīkli, kas var uzlabot sabiedrības funkcionēšanas efektivitāti, atvieglojot saskaņotas rīcības.*” (1993: 167) Uzsverot uzticēšanās nozīmi, Patnams saka, ka tā rada kooperāciju, kas savukārt vēl vairāk pastiprina uzticēšanos, to dēvējot par ‘pozitīvo loku’ (*virtuous circle*), pretēji apburtajam lokam (*vicious circle*), ar to apzīmējot neuzticēšanos, izvairīšanos, ekspluatāciju, izolāciju, stagnāciju, kas stiprina viena otru. Šis mehānisms atbilst sociālā kapitāla loģikai: tas aug, to lietojot.

Atbildot uz jautājumu par to, no kurienes un kā rodas sociālais kapitāls, tīkli, normas un uzticēšanās, Patnams veic teju vai tūkstošgadīgu ekskursu Itālijas vēsturē, pieņemot, ka pilsonisko kopienu ‘nulles punkts’ bija XI gs., kad, beidzoties tumšajiem gadsimtiem, atsevišķās pussalas daļās

¹⁶ Autors izmanto četrus indikatorus: asociāciju dzīves aktivitāte (*vibrancy*); vietējo avīžu lasītāju skaits; vēlēšanu aktivitāte; personīgais balsojums (*preference voting*) (Putnam 1993:94).

veidojās pašaisardzības un saimnieciskās sadarbības kaimiņu apvienības, bet vēlāk pilsētās-republikās, kurās galu galā izveidojās kā viens no visdemokrātiskākajiem un egalitārākajiem politiskajiem režīmiem rietumu civilizācijas vēsturē. Tās bija amatnieku ģildes un citas saimnieciskās asociācijas, kas radināja pilsoņus iesaistīties sabiedriskajā dzīvē, veidojot kolektīvās rīcības pieredzi, kas vēlāk pārgāja politiskajā uzvedībā.

Analizējot mūsdienu Itālijas pilsoniskāko reģionu kopienas, viņš secina, ka „*jo lielāks kopienas sociālo tīklu blīvums (vairāk koru, kaimiņu apvienību, saimniecisko kooperāciju), jo lielāka varbūtība, ka tās pilsoņi spēs savstarpēji veiksmīgi sadarboties.*” (1993: 173) Patnams vairākkārt atsaucas arī uz slaveno sociologa Marka Granovetera (*Mark Granovetter*) rakstu „Vājo saišu spēks” (Granovetter, 1973), kurā analizēta t.s. ‘vājo saišu’ nozīme ekonomikas attīstībā. Tomēr skaidrāka šo attiecību konceptualizācija tiek veikta nākamajā Patnama grāmatā „*Bowling Alone*” (2000), kurā viņš analizē saliedējošā (*bonding*) un vienojošā (*bridging*) sociālā kapitāla veidus. Līdzīgā veidā Patnams pretnostata tā dēvētās ‘vertikālās’ (baznīca, politiskās partijas) un ‘horizontālās’ asociācijas, postulējot, ka daudz būtiskāka nozīme demokrātijas attīstībā ir otrajām: „*Labas Itālijas pašvaldības ir koru un futbola klubu, nevis dievlūdžēju blakusprodukts.*” (1993: 176) Patnams to skaidri neuzsver, bet sociālā kapitāla, pilsoniskās sabiedrības, asociāciju veidošanās un attīstības loģika ir tāda, ka attīstības trajektorija var būt tikai endogēna, no lokālā uz reģionālo un nacionālo, no grupas uz kopienas.

Sociālā uzticēšanās un pilsoniskā iesaistīšanās veido kauzālu ķēdes reakciju: indivīdi mijiedarbojas viens ar otru horizontālajās brīvprātīgajās asociācijās, mācās sadarboties un kopīgi risināt problēmas, tādā veidā radot uzticēšanos. Vairāki Patnama sociālā kapitāla interpretācijas kritiķi apgalvo, ka tā drīzāk ir nevis kauzāla, bet cirkulāra interpretācija, kas nepaskaidro to, kā veidojas uzticēšanās, jo Patnama darbos tā ir gan sociālā kapitāla rezultāts, gan sociālā kapitāla iemesls¹⁷.

Lai atbildētu uz jautājumu par to, kāpēc vienā gadījumā pilsoņi spēj apvienoties kopīgu uzdevumu risināšanai, bet citos nespēj, Patnams vērsas pie vēstures un spēļu teorijas. Tomēr viņa atbildes nav pārliecinošas. No sociālās teorijas viedokļa tas ir būtisks trūkums, bet no sociālās politikas skatupunkta problēma ir pietiekoši skaidri definēta: ir jārada tādi apstākļi un mehānismi, kas veicina pilsoņu brīvprātīgu iesaistīšanos kopienas sabiedriskajā dzīvē un dažāda veida (interesu, mākslinieciskajās, politiskajās, profesionālajās) apvienībās.

Uzticēšanās jēdzienu Patnams nereti lieto gandrīz kā sinonīmu jēdzienam ‘sociālais kapitāls’. Patnams tās rašanos redz mazajās grupās, kur notiek personīga (*face-to-face*) mijiedarbe, uzkrājas

¹⁷Jāatgādina, ka Patnams deskriptīvos nolūkos vairākkārt lieto jēdzienu ‘pozitīvais loks’, kā pretstatu ‘apburtajam lokam’, neatklājot to ģenealoģiju. ‘Apburtais loks’ ir gan rezultāts, gan iemesls atsevišķu Itālijas reģionu neveiksmīgai attīstībai, kad tā analizēta no pilsoniskās sabiedrības teorijas viedokļa un komunitārā liberālisma politiskajiem uzstādījumiem (Putnam, 1993).

zināšanas vienam par otru, attīstās savstarpējības normas. Uzticēšanās var būt personalizēta (veidojas pie atkārtotas personīgās mijiedarbes) un ģeneralizēta (veidojās virtuāli, apzinoties kopīgas intereses vai piederot profesionālām un absolventu asociācijām) (Putnam, 2000). Tomēr viņš nepaskaidro, kā un kāpēc starppersonu uzticēšanās var pāriet ‘ģeneralizētā sociētālā’ (vispārīgā) uzticēšanās. Līdzīgu problēmu risina divi konstruētie sociālā kapitāla veidi – saliedējošais un vienojošais. Patnama darbā tiek aizstāvēta ideja par to, ka vienojošais kapitāls var veidot ceļu līdz citu veidu kapitālu iegūšanai, piemēram, finanšu vai cilvēkkapitālam. Citu pētnieku empīriskie pētījumi neapstiprina šādu pieņēmumu (Leonard, 2004).

Lai palielinātu ASV sociālo kapitālu, Patnams iesaka vairākas stratēģijas un rīcības virzienus. Pagaidām pēdējā lielākā autora publikācija, grāmata „*Labāk kopā*” („*Better Together*”), ir veltīta tieši šim jautājumam (2003)¹⁸. Balstoties uz 12 gadījumiem, Patnams mēģina identificēt sociālā kapitāla veiksmes vai neveiksmes apstākļus un iemeslus. Galvenie ieteikumi sociālā kapitāla atjaunošanai ir vērsti uz tādas sociālās politikas veidošanu, kas stiprina kopienas, veicinot indivīdu iesaistīšanos kopienas sabiedriskajā dzīvē. Piemēram, skolu programmas būtu papildināmas ar praktiskām zināšanām par to, kā jaunieši var tikt iesaistīti šādā procesā, būtu jāveido ģimenei draudzīgāka nodarbinātības politika, kas indivīdiem nodrošinātu labākas iespējas iekļauties kopienas dzīvē¹⁹.

Galvenā Patnama ideja un politiskais aicinājums ir izsakāma vienā vārdā: kooperācija. Pilsoņu sadarbība ir galvenais veids, kā iespējams veidot un audzēt sociālo kapitālu. Tā kā sociālais kapitāls parasti ir dažāda veida pilsonisko (gan brīvā laika aizpildīšanas, gan apzinātu sabiedriski-politisko) aktivitāšu neapzināts blakusprodukts, būtiskākais politiskais jautājums ir par atbalsta veidošanu jebkāda veida kolektīvajām aktivitātēm, ne tikai t.s. ‘sabiedriskā labuma’ vai ‘sociālajām programmām’. Ne mazāk nozīmīgus rezultātus (sociālā kapitāla jomā) var sniegt iedzīvotāju iesaistīšanās koros vai vietējo futbola līgu organizēšana.

Kritika un kopsavilkums

Sociālā kapitāla jēdziens un ideja nav jauna, tās saknes redzamas socioloģijas klasiku darbos. Līdzīgas idejas, tiesa, uz vairākiem gadu desmitiem piemirstas, jau bija pāduši Djūijs, Hanifans un citi. Tas, ka šis jēdziens spējis ieiet ne tikai dažādu akadēmisko disciplīnu interešu sfērā, bet arī kļuvis par lietotu un atpazītu terminu sabiedriskajā un politiskajā telpā, liecina par tā sabiedriski-politisko potenciālu un zināmu saistību ar pastāvošajām sociālajām attiecībām. Tāpat tā vērtības un nozīmes rādītājs ir tas, ka sociālais kapitāls kā instruments tiek izmantots sociālo politiku veidošanā

¹⁸ Nodaļa tika pabeigta, pirms iznāca Patnama jaunākā grāmata „*American Grace: How Religion Divides and Unites Us*” (2010).

¹⁹ Šādā veidā vēlīnais Patnams atzīst institūciju lomu sociālā kapitāla veidošanā (ar attiecīgas ideoloģijas iekļaušanu izglītības sistēmā, atbalstu sabiedriskai telpai un infrastruktūras nodrošināšanā). Tas nebija lasāms viņa agrīnajos darbos, kuros sociālais kapitāls pamatā un galvenokārt bija no valsts neatkarīgu pilsoņu apvienību darbības produkts.

un īstenošanā. Tāpēc ir jāturpina teorētiskais un empīriskais darbs pie šīs salīdzinoši jaunās koncepcijas izstrādes, ja reiz uz to tiek liktas tik lielas teorētiskās un politiskās cerības.

Viens no galvenajiem pārmetumiem sociālā kapitāla koncepcijai un tās izstrādātājiem ir tas, ka pēc būtības ar šo jēdzienu nekas jauns un sociālajās zinātnēs nebijis netiek pateikts. Sociālais kapitāls ir kompilācija no vairākiem klasiskiem sociālās domas jēdzieniem: „*Neraugoties uz tā šī brīža popularitāti, šis termins neiemiešo nevienu jaunu socioloģisku ideju. Tas, ka iesaistīšanās un līdzdalība grupās var radīt pozitīvas sekas indivīdiem un kopienām, ir aprakstīts jau Dirkema un Marksa darbos.*” (Portes, 1998: 2) Tomēr tiešas vai netiešas atsauces uz atsevišķām socioloģijas pamatu licēju (Marksa, Dirkema, Zimmela, Vēbera) teorijām un koncepcijām, tādām kā solidaritāte, altruisms, saistības, uzticēšanās, kopiena, savstarpējība, tīkli, tās no jauna ir izvirzījušas sociālo zinātņu priekšplānā. Svarīgi arī tas, ka sociālā kapitāla diskusijā piedalās praktiski visas sociālās zinātnes, kas ievērojami veicinājuši starpdisciplināro sadarbību un šī jēdziena vienotāku izpratni (Leonard, 2004; Woolcock & Narayan, 2000).

Cits būtisks kritikas objekts ir pati sociālā kapitāla definīcija un līdz ar to šī jēdziena teorētiskais aparāts. Tas, ka nav vienprātības par sociālā kapitāla definīciju un dažādi autori piedāvā atšķirīgus ‘sociālos kapitālus’, norāda uz šī jēdziena plūstošajām un neskaidrajām robežām. Sociālā kapitāla teorijas kritiķi to dēvē par vienkāršotu pieeju un kārtējo liberālās ekonomikas variāciju: „*Konceptuāla vēsture par visu un par neko*” (Fine, 2007:51).

Nākamais kritikas objekts ir sociālā kapitāla ģenēze. Tās apraksta metodoloģija tiek dēvēta par tautoloģisku konstrukt, kas maz ko pasaka par to, kā rodas pats šis fenomens (Manza, 2006). „*Ir skaidrs, ka sociālais kapitāls tiek lietots gan kā sociālā un ekonomiskā progresa priekšnoteikums, gan kā tā rezultāts.*” (Schuller, 2000) Šāda veida cirkulārā argumentācija, gan definējot pašu sociālo kapitālu, izejot no tā ‘darbības’ rezultātiem, gan aprakstot sociālā kapitāla un kopienas, uzticēšanās, pilsoniskuma un citu būtisku šīs teorijas jēdzienu saistību, tiek uzskatīta par būtisku konceptuālo kļūdu un trūkumu (Boix & Posner, 1996; Bonilla-Silva & Baiocchi, 2007; Keating, 2003; Preston & Dyer, 2003).

Bens Fains sociālā kapitāla teorijai un ‘sociālajiem kapitālistiem’ personīgi izsaka vairākus pārmetumus. Pirmkārt, tas ir ekonomiskais imperiālisms: ekonomikas disciplīnas ietiekšanās citās zinātnēs, no vienas puses, bet no otras – citu sociālo zinātņu gatavība pārņemt ekonomisko loģiku. „*Kopš [19]60-iem gadiem ekonomika sāka pārkāpt savas un citu sociālo zinātņu tradicionālās robežas, izplešot savu ekonomisko pieeju uz ne-ekonomiskām sfērām (pārvaldības izvēles teorijā un, zīmīgi, individuālā cilvēka kapitāla pieejā izglītības un prasmju pētniecībā)*” (Fine, 2007: 48). Otrkārt, tas ir pārmetums par neattīstītas koncepcijas pārvēršanu tirgus precē un profitēšanu no tās: „*Kā pirmais sociālais kapitālists Patnams ieviesis noteiktus standartus sociālā kapitāla*

akadēmiskajai uzņēmējdarbībai, kā individuālos, tā kolektīvos – popularizēšana, visgudrība (punditry), kritikas un identificēto empīrisko un analītisko kļūdu ignorēšana, orientēšanās uz pētniecības grantu un konferenču finansējuma meklēšanu.” (Fine, 2007: 50) Citu sociālo kapitālistu vidū Fains izceļ Burdjē, netieši pasakot, ka, atšķirībā no citām sociālā kapitāla versijām, Burdjē jēdziens, kura ietekme mazinās, ir organisks viņa teorijas elements, nevis „*universāla kategorija, kurai konteksts var tikt pievienots ex post*” (2007: 50).

Kreisi orientētie sociālie pētnieki sociālā kapitāla jēdziena adeptiem izsaka divas būtiskas teorētiskās un politiskās piezīmes. Pirmkārt, Kolmena-Patnama sociālā kapitāla versija ignorē varas attiecības un ekonomisko nevienlīdzību, kā arī cita veida atšķirības, pieņemot, ka kopienas ir homogēnas, kas automātiski nodrošina labumu visiem to locekļiem (Bonilla-Silva & Baiocchi, 2007). Vēlākie empīriskie pētījumi apstiprina šo netieši izvirzīto homogenitātes tēzi: tas ir viens no kopienas indikatoriem, kas visstiprāk korelē ar sociālā kapitāla lielumu (skat., piem., Isserman, Feser, & Warren, 2009; Leonard, 2008; Lin, 1999; Woolcock & Narayan, 2000). Kāda jēga lielam sociālajam kapitālam, ja tas nevar nodrošināt pieeju materiālajiem resursiem? Otrkārt, šī koncepcija atbilst neolibērālisma poliskajam uzstādījumam par valsts lomas mazināšanu, paļaujoties uz pilsoņu pašorganizēšanās potenciālu un tirgus strukturējošo varu. Sabiedriskās politikas īstenošanā tas faktiski nozīmē kursu uz sabiedrisko izdevumu samazināšanu.

Sociālais kapitāls Kolmana-Patnama versijā pēc būtības ir sociālās struktūras (institūcijas, grupas) pozitīvās īpašības jeb pozitīvie nosacījumi (uzticēšanās, normas, tīkli). Tas ir sabiedriskais labums, tāvad kolektīva, ne indivīda (kā Burdjē sociālā kapitāla versijā) kapitāls. Akcentējot sociālo kapitālu tikai kā sabiedriskā labumu veidotāju²⁰, bieži minēts cits pārmetums – sociālajam kapitālam mēdz būt ne tikai pozitīva, bet arī negatīva ietekme: „*[..] sociālais kapitāls ne tikai iekļauj, tas arī izslēdz.*” (Leonard, 2004) Alejandro Portes (*Alejandro Portes*) raksta, ka sociālais kapitāls var radīt ne tikai sabiedrisko labumu, bet arī ‘sabiedrisko ļaunumus’ (*public bads*), tādus kā ārpusnieku diskriminācija, individuālās brīvības un radošuma ierobežošana, ekonomiskās izdevības (*opportunity*) iztrūkums, pārregulētas (*overhelming*) saistības (Portes & Landolt, 1996).

Sociālā kapitāla jēdziena definīcija paredz to, ka šis kapitāla veids rodas un darbojas vienas struktūras (organizācijas, asociācijas) ietvaros. Tas nozīmē, ka ārpus šīs struktūras tam var nebūt nekādas vērtības. Tā tas ir, piemēram, subordinētā (ekonomiski, etniski) sociālā grupā – tās iekšienē var būt augsts savstarpējās uzticēšanās līmenis, stipras normas un intensīva informācijas plūsma, bet šie faktori nerada resursus, kas palīdzētu grupai vai tās locekļiem veidot veiksmīgu vertikālo sociālo mobilitāti. Cits sociālā kapitāla svars ir augsta prestiža grupām, kurās iekļūšana paver jaunus mobilitātes kanālus. Tāpēc būtiska loma sociālā kapitāla teorijas attīstībā ir saliedējošā

²⁰ Reizēm Patnams sabiedrisko labumu lietojis kā sinonīmu jēdzienam ‘sociālais kapitāls’ (Putnam, 1993). Vēlāk šādas pieejas kritiķi sociālo kapitālu nereti ironiski dēvē par ‘attīstības panaceju’.

(*bonding*) kapitāla un vienojošā (*bridging*) kapitāla jēdzieniem. Patnams šos divus kapitāla veidus apraksta visai poētiski: pirmais palīdz homogēna statusa cilvēkiem 'iztikt' (*get by*), kamēr otrais cilvēkiem no dažādām sociālajām grupām un slāņiem caur horizontālo uzticēšanos un savstarpējām saitēm palīdz 'tikt uz augšu' (*get ahead*) (2000). Lielā mērā tas noticis pateicoties Granovetera analīzei ekonomiskās socioloģijas laukā, kuras gaitā viņš secinājis, ka tā dēvētās 'vājās' saites var būt daudz noderīgākas ekonomiskajai sadarbībai un izaugsmei nekā 'ciešās', ar 'vājajām' saitēm saprotot apmēram to pašu, kas vēlāk nodēvēts par vienojošo sociālo kapitālu (1973).

Ieviešot dalījumu saliedējošā un vienojošā sociālajā kapitālā, zināmā mērā ir pārvarēta sociālā kapitāla jēdziena ierobežotība, tādā veidā to pārvēršot jēdzienā, kas labāk ļauj skaidrot sociālās pārmaiņas, pieņemot, ka attīstība parasti ir vairāku struktūru, tīklu, institūciju sadarbības vai mijiedarbības rezultāts. Trešais sociālā kapitāla darbības trajektorijas veids ir tā dēvētais 'institucionālais sociālais kapitāls' (*linking social capital*), kas veido un spējina organizāciju un institūciju vertikālo sadarbību (Woolcock, 1998). Vulkoks šos trīs sociālā kapitāla veidus koceptualizē kā: (1) saites, kas nodrošina kohēziju grupas iekšienē (saliedējošais); (2) starpgrupu kooperāciju (vienojošais); (3) multigrupu kolaborāciju (institucionālais) (Woolcock & Narayan, 2000).

Kopsavelkot, var klasificēt vairākus sociālā kapitāla analīzes veidus:

- teorētiskajā analīzē galvenā vērība tiek pievērsta jēdziena teorētiskām saknēm: tā koceptualizācijai, darbības mehānismiem;
- empīriskajā analīzē galvenā vērība tiek pievērsta jēdziena operacionalizācijai, mērāmu indikatoru izstrādei;
- politiskajā jeb lietišķajā analīzē galvenā vērība tiek pievērsta jēdziena pielietojamībai, šāda veida zināšanu konvertēšanai sociālajā politikā, sabiedrisko labumu radīšanas veicināšanā.

Sociālais kapitāls veidojas indivīdu un grupu mijiedarbības procesā – asociāciju, kopienu, indivīdu personīgā (*face-to-face*) mijiedarbībā. Tā galvenie atribūti un būtiskākās normas ir uzticēšanās un savstarpējība (*reciprocity*). Sociālais kapitāls ir šādas normas un tīkli, kas cilvēkiem ļauj veidot veiksmīgas kolektīvās rīcības.

Sociālais kapitāls tiek skatīts pēc analogijas ar ekonomisko kapitālu – tas tiek radīts apzinātas rīcības rezultātā un to var uzkrāt. Sociālais kapitāls ir salīdzināms, ir iespējams novērtēt dažādu sociālo kopību sociālā kapitāla lielumu. Teorijā dominē pieņēmums, ka sociālais kapitāls pamatā ir uzskatāms par pozitīvu resursu, kas palīdz grupai veidoties un attīstīties. Intensīva sociālā kapitāla lietošana veicina grupu, kopienu un reģionu sociālo un ekonomisko attīstību, jo indivīdi uzticas viens otram un institūcijām, spēj kooperēties savstarpēji izdevīgu uzdevumu veikšanai. Indivīdi var

šo spēju izkopt dažāda veida demokrātiskās asociācijās (sporta komandā, amatiermākslas kolektīvā, draudzē vai politiskajā partijā), ja sakrīt to sadarbības principi. No šejienes izriet pieņēmums par to, ka sociālais kapitāls nereti ir šādu sociālo prakšu neplānots blakusprodukts.

Viena no sociālā kapitāla pieejām to skata kā sociālās grupas (kopienas, apkaimes, nācijas) pazīmi, kas raksturo struktūru un līdz ar to ir vērtīga tikai šajā struktūrā. Lai pārvarētu šo sociālā kapitāla koncepcijas noslēgtību un parādītu, kā sociālais kapitāls var 'migrēt' no atsevišķiem kolektīviem uz plašākām sociālajām grupām, kopienām, reģioniem, nācijām, sociālais kapitāls tiek dalīts trīs tipos: saliedējošā, vienojošā un institucionālā. Arī uzticēšanās tiek klasificēta kā personalizētā vai ģeneralizētā. Empīriskie pētījumi bieži neapstiprina to, ka grupu sociālos kapitālus būtiski ietekmē ārpusgrupas faktori. Sociālā kapitāla teorijas kritiķi vairākkārt norādījuši, ka šajā teorijā sociālās struktūras skatītas kā pārāk homogēnas, līdz ar to ignorējot varas un resursu nevienlīdzīgu sociālo izkliedi.

Otrs sociālā kapitāla teoriju virziens akcentē sociālo kapitālu kā individuālo resursu, kuru indivīds iegūst, pievienojoties grupai. Lai arī var runāt par grupas sociālo kapitālu, tas netiek izvērtēti analizēts. Šajā gadījumā uzsvars tiek likts uz to, ka sociālais kapitāls peļņu var nest tikai indivīdam. Sociālās grupas statusu un iespējas nosaka citi 'spēcīgāki' sociālie faktori un lauki, piemēram, ekonomiskais. Šajā aspektā atšķiras sociālā kapitāla varas novērtējums – pirmajā pieejā tas vērtēts kā vienlīdzīgs ar ekonomisko kapitālu, kamēr otrajā tam tiek ierādīta subordinēta loma.

Abu pieeju autori atzīst, ka sociālā kapitāla ražošanā un atražošanā būtiska nozīme ir tradīcijā iesakņotām kultūras normām. Sociālā kapitāla teorijā un pētnieciskajā literatūrā sociālajam kapitālam piedēvēts sociālās attīstības veicinātāja spēks, tas var būt nozīmīgs kopienas, reģiona, valsts ekonomiskās, politiskās un sociālās attīstības resurss.

1.3. Kultūras prakšu sociālā nozīme

Sociālā kapitāla jēdziens plaši tiek izmantots sociālajā politikā un sociālajās zinātnēs. No sociālās politikas viedokļa nav īpaši būtiski sociālā kapitāla teorijas autoru konceptuālie strīdi un kritikas argumenti, piemēram, par tā definīcijas un koncepcijas tautoloģiskumu. No politikas viedokļa ir būtiski izmantot šo līdz šim lielā mērā ignorēto attīstības resursu.

Par vienu no sociālā kapitāla vairāk vai mazāk autonomām eksistences zonām ir kļuvusi sociālā politika. Sociālais kapitāls ir viens no jaunajiem attīstības diskursa elementiem, kas arvien biežāk tiek iekļauts mūsdienās dominējošās ilgtspējīgās attīstības stratēģijās. Politiskajā laukā tas gūst atbalstu gan no neolīberāļu, gan no komunitāristu nometnēm, jo tas atbrīvo attīstības politiku no centralizācijas un valsts lomas dominēšanas. Tiesa, pirmie pamatā cer uz tirgu un *homo economicus*, kamēr otrie – uz indivīdu spēju mobilizēties un kooperēties, veidojot un kontrolējot savas dzīves

nosacījumus. Tādi mūsdienu attīstības politikas saukļi un rīki kā endogēnitāte, privātā un publiskā partnerība, decentralizācija, subsidiaritāte un citi jēdzieni ir tieši savietojami ar sociālā kapitāla teorijām.

Gan Kolmens, gan Patnams vairākkārt ir minējuši, ka sociālais kapitāls tiek radīts kā citu aktivitāšu blakusprodukts, ar to saprotot tādas kolektīvās rīcības un prakses formas, kas nav tieši saistītas ar kopienas dzīves uzlabošanu vai sociālo problēmu risināšanu. Citu viņu minēto aktivitāšu vidū ir vietējās kultūras aktivitātes – kultūras un mākslas asociāciju vai domubiedru grupu darbība, iedzīvotāju iesaistīšanās kultūras un mākslas dzīvē. Lai iegūtu vai palielinātu sociālo kapitālu, kā jebkura cita kapitāla gadījumā, ir jāizkopj un jāpraktizē noteiktas stratēģijas, jāiegulda darbs. Burdjē šajā procesā akcentē kontaktu dibināšanu un piederības veidošanu, bet Kolmens un Patnams – pilsoniskās aktivitātes. Savukārt Fukujama biežāk pievēršas sociālā kapitāla un uzticēšanās saistībai. Kordziedāšana, dejošana deju kolektīvā, darbība kopienas kultūras/mākslas klubā ir viens no šādas prakses veidiem.

Viens no iemesliem, kāpēc dažādas amatieru kultūras aktivitātes ir uzskatāmas par būtisku brīvprātīgo asociāciju analogu, kas pilda tās pašas sociālās funkcijas, ir to demokrātisms jeb pieejamība. Lai dejotu amatierkolektīvā, dziedātu amatieru korī vai darbotos amatierteātrī, nav nepieciešamas ne īpašas dotības, ne īpašas zināšanas vai izglītība (Dubinsky, 2006).

Kā vienu no svarīgām sociālā kapitāla akumulācijas problēmām Kolmens nosauc indivīda neieinteresētību ieguldīt šajā kolektīvajā labumā, jo tas viņam nenes tūlītēju personīgu labumu. Tāpēc kultūras prakses, kurās indivīdi piedalās brīvprātīgi un ar interesi, īpaši, ja kāds viņiem tajā sniedz morālu un materiālu atbalstu, var būt auglīgs sociālā kapitāla palielināšanas lauks.

Patnams uzskata, ka viens no galvenajiem sociālā kapitāla indikatoriem ir brīvprātīgo asociāciju (NVO) blīvums noteiktā sabiedrībā vai kopienā. Pārnēsot šo indikatoru uz kopienas kultūras dzīvi, mums jāpieņem, ka lielāks sociālais kapitāls būs tajās kopienās, kurās lielāks indivīdu īpatsvars iesaistījies kultūras procesu veidošanā un patērēšanā. Kultūras dzīve ir jāiedomājas kā daudzu kultūrpraksi un kultūras tīklu struktūra, kuras savienojuma punkti ir indivīdi, bet savienojumi – viņu kultūraktivitātes. Jo blīvāks šis tīklu mudžeklis, jo lielāks tiešo komunikācijas aktu skaits – kora vai deju kolektīva mēģinājumos, koncertos, kopienas svētku svinīgajās sanāksmēs.

Kultūraktivitāšu biežums nevar būt vienīgais sociālā kapitāla indikators. Būtiska ir arī dažādu iedzīvotāju grupu līdzdalība un pēc iespējas plašāka sociālā pārstāvniecība. Kopiena ir bērni, pieaugušie, pensionāri, kā arī etniskās (vai cita veida) majoritātes un minoritātes. Ja kultūras aktivitātes piedalās neproporcionāli liela kādas grupas daļa, augstie vidējās līdzdalības rādītāji nedos vēlamu rezultātu. Cita problēma, kas raksturo kopienas sociālo kapitālu, ir kulturālā sašķeltība jeb segregācija. Ja kopienas kultūras dzīve ir ļoti rosīga, bet dažādas kopienas grupas

piekopj šķirtas kulturālās prakses (piemēram, korī dzied pārsvarā latvieši, uz atjautīgo kluba pasākumiem iet pārsvarā tikai krievi), pamatā tiks 'ražots' saliedējošais sociālais kapitāls, kas nesummēsies visas kopienas sociālajā kapitālā.

Viena no centrālajām socioloģijas problēmām ir t.s. 'pāreja no mikro uz makro'. Tā ir aktuāla arī sociālā kapitāla, kultūras un sociālās attīstības teorijās (Guetzkow, 2002: 16). Pamatoti ir jautājumi: kādas ir indivīda un kopienas attiecības?; kā indivīda rīcība var ģenerēt sociālā struktūrā paliekošas vērtības?

Uz šiem jautājumiem kultūraktivitāšu analīze var sniegt dažas atbildes. Pirmkārt, individuāla mākslinieka/amatiera vai kultūras darbinieka individuālo aktivitāšu rezultāts (mākslas darbs, koncerts, izstāde, stāsts) ir izmantojams 'sociāli', ja tas kļūst par sabiedrisko labumu. Otrkārt, individuālās kultūraktivitātēs nodibinātās un uzturētās saites veido sociālos tīklus. Treškārt, indivīdu iesaistīšanās kultūraktivitātēs uzlabo indivīdu fizisko, sociālo un garīgo veselību, un vesels cilvēks kopienai ir izdevīgāks par slimu vai ne pārāk veselu cilvēku, jo ārstēšanas izdevumi ir papildu slogs kopīgajam budžetam. Kultūras un mākslas socioloģijā ir pieņemta aksioma, ka kultūra ir mediators starp aģentu un struktūru (Danielzyk & Wood, 2001), tā veido saites, atražojot vai no jauna radot kopienas.

No publiskās administrācijas viedokļa būtisks ir jautājums par izmaksām: vai ar kultūru saistīto iedzīvotāju aktivitāšu atbalsts ir sociāli ekonomiski pamatots risinājums kopienas attīstīšanai, vietējās dzīves kvalitātes uzlabošanai? Varbūt iespējami citi instrumenti, kas ir efektīvāki un lētāki? Atbildi uz šo jautājumu drīzāk var sniegt ekonomika un nevis socioloģija. No šī teorētiskā socioloģiskā pētījuma izriet, ka vietējo kopienu iedzīvotāju interese un brīvprātīgā iesaistīšanās kultūras dzīvē (kopienas kultūras kapitāls) ir nozīmīgs resurss, kas atbilst ilgtspējīgas attīstības paradigmai un var tikt izmantots endogēnas, kopienās balstītas attīstības plānošanā un īstenošanā.

Marksismā ir plaši izplatīts viedoklis, ka noturīgi fenomeni pilda kādus noteiktus uzdevumus, funkcijas. Līdz ar to tiek noraidīta iespēja pastāvēt kaut kam tādā, kas nav sakņots realitātē, kaut kam tādā, kas ir 'pats par sevi', 'pats sev'. Šādus apzīmējumus joprojām visbiežāk lieto, runājot par kultūru un mākslu tad, kad tā tiek interpretēta kā 'māksla mākslai', kā no utilitāriem vai racionāliem uzdevumiem brīva mākslas vai kultūras prakse. Šādu pozīciju noraida kritiskā socioloģija. Kultūra, māksla nevar būt bez cilvēka, bez kopienas, jo cilvēks rada vai uztver mākslu, ja viņam ir interese un spējas to darīt. Tāpēc nevar apgalvot, ka māksla pastāv sev un pateicoties sev. Kādam ir jādarbina šis process, jākopj šis lauks, un tie ir dzīvi cilvēki: indivīdi, grupas, cilvēku radītas institūcijas un infrastruktūras. Tie ir mākslinieki, mecenāti, pircēji, tirgi, baudītāji, amatieri, materiālu piegādātāji, autortiesību organizācijas (H. S. Becker, 1982). Var teikt: 'cilvēks mākslai [...] (ziedojas, strādā, bauda, neieredz)', bet šie darbības vārdi paši par sevi skaidri norāda uz mākslas

instrumentalitāti, funkcionalitāti un utilitārismu. Tas, ka viena mākslas prakse (piemēram, baudīšana) vai viens mākslas virziens (piemēram, rietumu akadēmiskā mūzika) var tikt vērtēts augstāk nekā citi (piemēram, mākslas pārdošana, popmūzika), ir tikai noteiktas sabiedrības noteikta laika konvencija, kas neatklāj neko vairāk kā tikai vērtību hierarhiju.

Var pieņemt, ka 'māksla mākslai' idejas ilgtspējība saistīta ar joprojām ne līdz galam izprasto estētiskā piedzīvojuma un pārdzīvojuma fenomenu vai arī ar joprojām spēcīgo sakrālās domāšanas un pieredzes mantojumu. Līdz nesenam laikam mākslas galvenā funkcija rietumu civilizācijā bija saistīta ar sakrālo. Profesionālās mākslas uzdevums bija stiprināt saikni ar pārpasaulīgo. Pat ja māksla spēja 'pacelt', 'likt aizmirsties', 'saplūst ar mūžību', tā ir acīmredzami utilitāra funkcija, līdzīga 'primitīvo' tautu 'primitīvākās' mūzikas radītai hipnozei, kas izmantota, piemēram, anestēzijas efekta sasniegšanai.

Sociālās zinātnēs ilgu laiku dominēja Apgaismības laikmeta filozofijas idejas, un tikai salīdzinoši nesen pētnieki sāka uzlūkot mākslu un kultūru nevis kā ārpusaulīgu (transcendentu) un līdz ar to empīriski neanalizējamu fenomenu, bet kā sociālā vidē radušos parādību, kura var pakļauties tām pašām likumsakarībām un izpētes metodēm, kā citi sociāli fenomeni. Pirmā aptuveni pirms simts gadiem šo pieeju sāka attīstīt antropoloģija, bet vēlāk arī kritiskā sociālā teorija. Abos gadījumos notika mēģinājumi analizēt kultūras un mākslas prakses, simbolus un produktus kā sociālos faktus – cilvēku (kopienu) radītus, reproducētus un patērētus.

Mūzikas analīzē antropoloģijā ilgstoši dominēja funkcionālisms, kas mūziku un ar to saistītās prakses skatīja sociālās dzīves kontekstā, pētot, kādas funkcijas mūzika tajā pilda (Merriam, 1964). Tradicionālajās sabiedrībās mūzika 'līdzdarbojas' noteiktās dzīves sfērās – dziedināšanā, darbā, politiskajā struktūrā, ģimenes dzīvē. Tādas ir šūpuļdziesmas, kara dziesmas, bērnu un citu rituālu dziesmas. Šī pieeja ir pretēja Kanta estētikai un tuva Pjēra Burdjē mākslas un kultūras izpratnei: mūzika savu vērtību iegūst no savas funkcionālās lietderības, nevis kaut kādiem abstraktiem un autonomiem ideāliem, ārpuspasaulīgiem kanoniem.

Antropoloģijai tipiska ir amerikāņu folklorista un etnomuzikologa Alana Lomaka (*Alan Lomax*) mūzikas galveno funkciju konceptualizācija, kurā nozīmīgākie jēdzieni ir 'drošība' un 'piederība' (Lomax, 2003: 143). Mūzikas un kultūru interpretācija antropoloģijā ir holistiska: tā tiek skatīta kā komunāla prakse, kas nav analizējama ārpus kopienas sociālās uzbūves, un par kultūras galveno funkciju tiek uzskatīta sociālās struktūras veidošana un noturēšana.

Savukārt psihoanalīzes teorijā mūzikai tiek piedēvētas citas divas galvenās funkcijas: baudas (psiholoģiskā) un identitātes (sociālā). Mūzika simboliskā veidā atspoguļo ideālo (arhetipisko) sociālo pasauli un tās radīšanu: „*Jebkurā sabiedrībā tā ir psihisks organizators, kas ir katra individuālajā psihē iesakņojies indivīdu–grupas–kopienas attiecību prototips. Katrā noteiktā posmā*

sabiedrības mūzika ir modelis un reprezentācija tam, kas ir vai kādām būtu jābūt harmoniskām cilvēcisku attiecībām.” (Lecourt, 2004: 158) Līdzīgu skaidrojumu paudis latviešu muzikologs un mūzikas sociologs Arnolds Klotiņš, rakstot, ka mītiskie folkloras slāņi mūs var atgriezt tajā ideālajā stāvoklī, kad „[...] *indivīds un kopums vēl bija identiski*” (1987: 207).

Nenoliedzot kultūras prakšu un produktu psiholoģisko iedarbību, socioloģija koncentrējas uz tās sociālo varu. „*Marksistiskā tradīcija līdz mūsu dienām ir viena no auglīgākajām pieejām kultūras fenomenu socioloģiskā izpētē, un Padomju Krievijas XX gs. 20. gados dzimusī mūzikas socioloģija bija pirmā, kas to izmantoja. [...] Viens no pirmajiem uz to norādīja Lunačarskis, sakot, ka bez mākslas socioloģiskas izpētes mākslas analīze faktiski nav iespējama.*” (Daugavietis, 2008: 74)

Būtiski ir norādīt, ka mūsdienu kultūras socioloģija lielā mērā balstās uz Pjēra Burdjē idejām. Viņa teorijā kultūra tiek konceptualizēta kā līdzeklis pastāvošā *status quo* saglabāšanai un reproducēšanai, un kultūra ‘strādā’ valdošās šķiras interesēs (Bourdieu, 1996). Burdjē nenoliedz kultūru, mākslu kā baudīšanas procesu, bet kritiskās pieejas tradīcijās šo privilēģiju viņš delegē tikai sabiedrības augstākajām šķirām un frakcijām, kuru pārstāvjiem ir iespējas praktizēt ‘brīvības gaumi’ (*taste of freedom*) (1996: 41).

Pjēra Burdjē kapitālu teorija pamatā koncentrēta uz kultūras varu un ietekmi. Līdzās plaši lietotajam ekonomiskajam kapitālam Pjērs Burdjē analizē trīs citus kapitālu veidus: kultūras, sociālo un simbolisko. Kultūras kapitāla galvenais indikators ir izglītība. Tā „*apjoms (tāpat kā ekonomiskā kapitāla) ir to iespēju kopsumma, kas nodrošina iespēju jebkurā spēlē gūt panākumus, spēlē, kurā ir iesaistīts kultūras kapitāls un kur tas piedalās pozīciju noteikšanā sociālajā telpā (ciktāl šāda pozīcija ir atkarīga no panākumiem kultūras jomā).*” (Бурдье, 1993: 16) Sociālais kapitāls ir resurss, pazīšanās un atzīšana, kas palīdz iekļūt sociālajās grupās (turpat, 71). Simboliskā kapitāla galvenā pazīme ir atzinība jeb prestižs, tā ir „*forma, ko pieņem dažādi kapitāla viedi tad, kad tie tiek uzverti un atpazīti par leģitīmiem*” (turpat, 82). Kapitāli var tikt uzkrāti un mainīti (konvertēti). Tomēr kapitālu funkcionēšanas loģika, kuras galvenie elementi ir konversija no viena kapitāla tipa otrā un kapitāla uzkrāšana, nav izprotama ne ekonomisma (jebkurš kapitāla tips ir reducējams ekonomiskajā kapitālā), ne semioloģisma (kas sociālās pārmaiņas skaidro ar komunikāciju un ignorē ekonomikas universālo reducējamību) garā (Bourdieu, 1986: 54). Sociālajā telpā vara ir gan aģentiem, gan strukturām: lai iegūtu un konvertētu kapitālus, aģenti iegulda darbu, bet viņu panākumus ietekmē strukturāli nosacījumi, piemēram, mantotie kapitāli, piederība noteiktai šķirai.

Burdjē uzskata, ka kultūras lauks neatrodas ārpus citiem laukiem un vispārīgās kapitālu loģikas. Gan indivīdam, gan kopienai var piederēt un noderēt visi četri Burdjē kapitālu veidi: sociālais, simboliskais, ekonomiskais un kultūras. Šos Burdjē četrus galvenos kapitāla veidus es papildīnu ar diviem citiem. Kā piekto kapitālu pievienoju ‘ekoloģisko kapitālu’, ideju paņemot no ilgtspējīgas

attīstības diskursa. Individu gadījumā tas operacionalizējams kā indivīda veselība, kopienas līmenī – kā vides kvalitāte. Kā sesto es pievienoju ‘baudas kapitālu’, šo ideju aizgūstot no psiholoģiskās un fenomenoloģiskās pieejas. Kultūras un mākslas prakses var ģenerēt prieku, tīksmi, patīkamas emocijas, tāpēc bauda var stimulēt un motivēt indivīda darbību kultūras laukā. Lai gan bauda ir psiho-fizioloģisks jēdziens, tomēr tā kļūst par sociālu parādību, kad tā aģentam liek darboties, ietekmē viņa domāšanu, rīcību. Socioloģija neiedziļinās baudas fizioloģiskos aspektos, bet pieņem to kā vienu no resursiem un kapitāliem. Lai gan baudu kā kopienas vai indivīda resursu, kapitālu definēt ir visai sarežģīti, tomēr arī to var operacionalizēt ar subjektīvās apmierinātības, prieka un laimes jēdzienu palīdzību.

Kapitāli ir iegūstami vai nu mantojuma vai darba rezultātā. Tos var zaudēt vai konvertēt jeb mainīt. Ne katrs kapitāls ir maināms pret katru, t.i., ne visu vērtības ir salīdzināmas. Dažādiem indivīdiem un kopienām var būt atšķirīgas kapitālu ‘vajadzības’, tāpēc arī kapitālu vērtības dažādās situācijās var atšķirties.

1.4. Kultūra kā kopienas attīstības resurss

Kopiena ir bijusi viens no galvenajiem jēdzieniem socioloģijā un tās problemātika aktualizējas vienmēr, kad noris kādas būtiskas sociālās pārmaiņas. XIX gs. tā bija industrializācija un urbanizācija, pēc Otrā pasaules kara – saimniecības un sabiedrības atjaunošana. Tagad par pārmaiņu procesu cēloņiem uzskata globalizāciju un rietumu demokrātisko nācijvalstu neoliberālās transformācijas un ekonomisko nestabilitāti.

Laika gaitā ir notikusi attīstības analīzes diskursa maiņa no globālas, ekonomiskas un lejupvērstas uz piezemētāku, lokalizētāku, cilvēka un kopienas centrētāku un ilgtspējīgāku attīstības modeli. Jaunākais no ilgtspējīgas attīstības ‘pīlāriem’ ir kultūra (Andrew, Gattinger, Jeannotte, & Straw, 2005; Dunphy, 2009; Duxbury & Campbell, 2009; Duxbury & Jeannotte, 2010; Hoks, 2007; Jeannotte, 2008; Jeannotte & Duxbury, 2010; McHenry, 2010a; Pascual, Suteu, Dragojevic, & Dietachmair, 2007; Throsby, 1997; UNESCO, 2006). Kultūras ideoloģija ir iestrādāta daudzu valdību un pašvaldības ilgtspējīgas attīstības programmās. Aktīvākās šajā jomā ir tādas valstis kā Austrālija, Jaunzēlande un Kanāda, kurās ir radīts daudz šai tēmai veltītu pētījumu un praktisku vadlīniju.

Kultūra mūsdienās dominējošajā attīstības modelī spēlē divējādu lomu, tā ir gan mērķis, gan instruments. Pirmajā gadījumā tās ir pilsoņu un kopienu kultūras tiesības (kultūru daudzveidība, kultūru demokrātija); otrajā gadījumā kultūra tiek uzlūkota un izmantota instrumentāli, dažādo grupu kultūras intereses ir ne tikai jāņem vērā, plānojot attīstību, bet arī pati kultūra (noteiktas kulturālās prakses) var palīdzēt tuvoties vēlamajiem mērķiem.

Kultūras imperatīvs ilgtermiņa politikā ienācis no praktiķiem un ‘no apakšas’ – kultūras elites, kopienām un to pārstāvjiem. Politikas veidotāji pamatā bijuši praktiķi, un teorētiku uzdevums ir apliecināt, noliegt vai koriģēt šīs ‘kulturālās cerības’. Vairums sociālo un citu zinātņu pētnieku, kas ir pētījuši kultūras un sabiedrības vai indivīda attiecības, piekrīt tēzei par kultūras stimulējošo nozīmi cilvēka un kopienas attīstībā, to funkcionēšanā un labsajūtā, tomēr viņi vienlaikus atzīst, ka šīs savstarpējās saites un ietekmes mehānismi nav skaidri un pietiekami izpētīti (Jeannotte, 2003a; Kim & Kim, 2009). Piemēram, nereti empīriski konstatētā saistība starp līdzdalību kultūrā vai tās intensīvu patērēšanu un augstāku subjektīvo labklājību neskaidro šīs korelācijas izcelsmi. Kauzālās attiecības empīriskos un teorētiskos pētījumos noteikt ir grūti un tas ir viens no būtiskākajiem šīs jomas uzdevumiem (Guetzkow, 2002).

Analizējot kādu sociālo fenomenu, jāņem vērā visi galvenie tā ietekmes vektori. Līdzīgi kā, piemēram, sociālā kapitāla gadījumā, kad teorijā un praksē galvenokārt tiek uzsvērtas šī fenomena labās īpašības un pozitīvie rezultāti, bet aizmirstas negatīvās jeb defekti, arī kultūras procesiem var būt negatīvas sekas vai nevēlami blakusprodukti. ‘Nabadzības kultūra’, ‘koruptīvā kultūra’, ‘hedonistiskā kultūra’, ‘masu kultūra’ ir tikai daži jēdzieni, kas parāda noteiktu kultūras formu devianto raksturu vai to, ka pastāv konfliktējošas kultūras un pat civilizācijas. Empīriskie pētījumi apliecina, ka it kā politiski neitrālais mākslas un kultūras lauks var būt pakļauts sociāli politiskām vērtībām, un kultūras prakses var būt arī sabiedrību šķērslis, nevis saliedējošs spēks (Guetzkow 2002: 19; Kiwan and Meinhof 2005: 86; Tabuns et al. 2006).

Šajā apakšnodaļā apskatīti teorētiski skaidrojumi par kultūras nozīmi attīstības mikro līmenī. Valdošie šīs strāvas virzieni, kas lielā mērā pārklājas un nereti atrodas vienā konceptuālā ietvarā, ir tā dēvētā ‘kopienas attīstības’ pieeja un ‘sociālā kapitāla’ teorija (-s).

Mūsdienu attīstības diskursā, līdzīgi kā vēl nesen sociālais kapitāls, nereti arī kultūra tiek uzskatīta par pēdējo cerību un panaceju. Kultūra varot risināt gandrīz jebkādas sociālās problēmas, sākot ar skolēnu sekmju paaugstināšanu, veselības un fiziskās labsajūtas optimizēšanu, apkaimju revitalizēšanu, ekonomisko izaugsmi un beidzot, un pāri visam, kultūra var veidot, attīstīt un spējīnāt kopienas. Radošo industriju, radošo kvartālu un puduru, radošās šķiras teorijas pamatā analizē mezo līmeņa attīstību, un to objekts ir lielpilsētu un metropoļu reģionu attīstība. Ja šo virzienu var dēvēt par ‘radošās ekonomikas’ pieeju, tad otru lielo mūsdienu virzienu var saukt par ‘kopienas kultūras attīstības’ (*community cultural development*) pieeju (Dunphy, 2009), kas pamatā attiecas uz pilsētu apkaimēm un lauku kopienām.

Analizējot kultūras potenciālo ietekmi, tā visbiežāk tiek grupēta divos veidos: individuālā un sociālā (kopienas) (Guetzkow, 2002; Stanley, 2006). Pētnieki norāda, ka līdz šim gandrīz vairums pētījumu

ir fokusēti uz ieguvumiem, kādus no līdzdalības kultūrā iegūst indivīdi un organizācijas, bet tādu, kas analizē kultūras ietekmi uz kopienu, ir maz (Guetzkow, 2002; Jeannotte, 2006).

Kultūras patērēšanas un līdzdalības nozīme mikro līmenī visbiežāk tiek analizēta šādās jomās:

- individuālā labklājība – subjektīvā apmierinātība un laime, dzīvesprieks (Dunphy, 2009; Kim & Kim, 2009; Silvanto, Linko, & Cantell, 2008; Verbanova, 2009);
- veselība un rekreācija (Hamilton, Hinks, & Petticrew, 2003; McHenry, 2010b; Radbourne, 2003; Sanal & Gorsev, 2013);
- sabiedriskums, komunikācijas spējas, biedrošanās, socializācija (Blandford & Duarte, 2004; Danielzyk & Wood, 2001; Davidson & Faulkner, 2010; Mandell, 2010; Pavlovs, 1984; Silvanto, et al., 2008; Tisenkopfs, et al., 2002);
- identitāte, piederība vietai (Andrew, et al., 2005; Duxbury & Campbell, 2009; Hudson, 2006; Jenson, 1998; Kiwan & Meinhof, 2005; Matarasso, 1997; Scott, 2006; Stanley, 2006).

Daži no individuālajiem ieguvumiem ir acīmredzami sociāli, piemēram, biedrošanās spēju uzlabošanās vai piederība vietai. Analizējot specifiskus sociālos jeb kopienas ieguvumus, kas rodas no kopienas locekļu līdzdalības kultūraktivitātēs, pētnieki pamatā analizē dažādu kopienas kvalitāšu uzlabošanos. Pirmkārt, tā ir kopienas un vietējās dzīves fiziskās un garīgās telpas izdaiļošana un dažādošana: kultūra un māksla kopienu padara daudzveidīgāku, skaistāku, dzīvīgāku, radošāku, harmoniskāku, vitālāku, atraktīvāku (Cheng, 2006; Laaksonen, 2006; Radbourne, 2003; Silvanto, et al., 2008). Otrkārt, tā ir kopienas sociālo kvalitāšu uzlabošanās, kas pamatā tiek konceptualizēta kā sociālā kapitāla pieaugums: pieaug locekļu komunikācijas kvantitāte un dažādība, stiprinās esošie tīkli un veidojas jauni, palielinās zināšanas vienam par otru, vairojas uzticēšanās. Politikas terminoloģijā tas tiek dēvēts par kopienas attīstību un sociālo integrāciju, kohēziju, iekļaušanu vai integrāciju, bet akadēmiskā šī fenomena skaidrojumā pamatā tiek izmantots kapitālu pieejas konceptuālais aparāts (Andrew, et al., 2005; G. S. Becker, 1996; Cheng, 2006; Dowling, 2008; Duxbury & Campbell, 2009; Evans & Shaw, 2004; Fisher, 2005; Gómez, 2007; Guetzkow, 2002; Hoks, 2007; Jeannotte, 1997, 2000a, 2000b, 2003a; Jeannotte & Duxbury, 2010; Johnson, Glover, & Yuen, 2008; Kim & Kim, 2009; Kiwan & Meinhof, 2005; Langston & Barrett, 2008; Mallonee, 2010; McHenry, 2009, 2010b; Scott, 2006; Stanley, 2004, 2006; Stern & Seifert, 2010; Stern & Seifert, 2009; Throsby, 1999).

Bieži visi šie sociālie labumi ir kopsaistīti un tiem vēl var pievienot virkni citu atzītu un nereti piesauktu kultūras varas efektu, piemēram, zināšanas un prasmes, pašapziņas celšanās, garīgā bagātināšanās, kultūras kompetence (kultūrizglītošanās). Kopienas gadījumā retāk runā par ekonomiskajiem ieguvumiem, lai gan arī tie ir iespējami. Šādi gadījumi iespējami, ja kopienai/vietai

ir nozīmīgi kultūrvēsturiskie vai simboliskie kapitāli vai ja vietā tiek rīkoti populāri festivāli, gadatirgi un kopiena var iegūt ienākumus no tūrisma. Tomēr šādi gadījumi būs izņēmumi, jo tūristu piesaistīšanas stratēģiju reti kad var izmantot kā vienu no galvenajiem kopienas attīstības instrumentiem.

Anglosakšu kultūrpolitikā un praksē salīdzinoši maza vērtība ir pievērsta iedzīvotāju brīvā laika problēmas risināšanai, bet šiem aspektiem ir pievērsta lielāka uzmanība sociāldemokrātiskajās un sociālistiskajās valstīs – gan radot infrastruktūru kultūraktivitātēm, gan dotējot mākslas patēriņu un finansējot amatiermākslu. Tas skaidrojams ar šajās valstīs dominējošo politisko ideoloģiju, tomēr arī šajā jautājumā var prognozēt konvergenci. Rietumu pasaulē arvien populārākās kļūst kultūras demokrātijas (*cultural democracy*) un kultūras pilsoniskuma (*cultural citizenship*) koncepcijas. Daudzas valstis cenšas aktīvāk iesaistīt pilsoņus lokālos kultūras procesos, būvējot kultūras namus un tamlīdzīgus kultūras centru infrastruktūras objektus, piedāvājot kopienai iedzīvotājiem tuvu, pieejamu un lētu iespēju patērēt kultūras produktus vai līdzdarboties kultūrā un mākslā.

Viena no ietekmīgākajām pētniecēm, kas pēdējos gadu desmitos sistemātiski un daudz rakstījusi par kultūras lomu kopienas attīstībā, ir kanādiete Šarona Žanote (*Sharon Jeannotte*)²¹. Viņa darbojusies gan praktiski, gan akadēmiski: piedalījies vairākos sociālās kohēzijas un kultūrpolitikas pētījumos, publicējusi akadēmiskus rakstus. Žanotes pētnieciskā darbība labi ilustrē gan sociāli politiskos strāvumus kultūras un attīstības diskursa pārmaiņās, gan akadēmiskās domas attīstību šo jautājumu konceptualizēšanā un empīriskā izpētē.

Kultūras un attīstības tematikas izpēti Šarona Žanote [19]90-to gadu otrajā pusē sāk ar tobrīd arvien vairāk sociālajā politikā izmantotās sociālās kohēzijas izpēti Kanādas Mantojuma departamenta ('kultūras ministrijas') izveidotajā pētnieku grupā (Jeannotte, 1997, 2000a). Sākotnējā viņas pētnieciskā interese ir sociālās kohēzijas konceptualizācija un šīs politikas starptautiskais salīdzinājums, kas [19]90-os gados kļūst par vienu no galvenajiem Kanādas un citu rietumvalstu sociālās attīstības vadmotīviem. Žanote secina, ka, paplašinoties sociālās kohēzijas izpratnei, piemēram, ES, EK, OECD, to no izteikti ekonomiskas stratēģijas paplašina kultūras un sociālās labklājības virzienā (Jeannotte, 2000a). Vēlāk pētniece sistemātiski koncentrējas uz kultūras (patēriņa, līdzdalības) kā specifiska kohēzijas līdzekļa pētniecību.

Žanote pievienojas tai strāvai, kas kultūras, attīstības un sociālās kohēzijas teorētiskai skaidrošanai izmanto sociālā kapitāla jēdzienu (Jeannotte, 2003b). Operacionalizējot sociālo kohēziju un sociālās pārmaiņas, Žanote raksta par trim kultūrpolitikas līmeņiem: mikro (kopiena), mezo (valsts), makro

²¹ Viņa ir strādājusi valsts pārvaldē – Kanādas Mantojuma departamentā jeb 'kultūras un sporta ministrijā' (*Department of Canadian Heritage*; <http://www.pch.gc.ca>), veicot starptautisko salīdzinošo pētniecību sociālās attīstības jomā. Šobrīd ir Otavas universitātes institūta Publiskās pārvaldes centra (*Centre on Governance*) vecākā pētniece (<http://www.socialsciences.uottawa.ca/governance/eng/profdetails.asp?id=424>; sk. 2011.10.03.).

(starptautiskais, globālais) (Jeannotte, 2002). Primārais sociālā kapitāla ‘darbības lauks’ ir pirmais, tāpēc turpmāk viņas pētniecības centrā ir kopiena.

Līdz šim svarīgākā viņas publikācija ir raksts „*Singing alone? The contribution of cultural capital to social cohesion and sustainable communities*” (Jeannotte 2003), kurā autore analizē attiecības starp sociālo un kultūras kapitāliem. Raksta nosaukums ir skaidra atsauce uz Patnama darbu „*Bowling Alone*” (Putnam, 2000). Žanote pievienojas Patnama tēzei, ka TV skatīšanās un citas tamlīdzīgas pasīvas un sociāli ignorantas pilsoņu uzvedības formas atņem laiku pilsoniskajai līdzdalībai, un analizē Patnama un citu izvirzīto pieņēmumu par kultūras līdzdalības labvēlīgo ietekmi uz kopienas sociālā kapitāla veidošanos. Autore vairākkārt atkārtoti, ka lai arī ir gan politisks, gan akadēmisks konsenss par šādu pozitīvu sakarību, šis mehānisms nav skaidrs un tas ir maz pētīts. Žanote piedāvā izmantot kultūras kapitāla jēdzienu, kas palīdz skaidrot, kā veidojas sociālā kapitāla pozitīvais loks (*virtuous circle*): indivīdu kultūras kapitāla (viņu līdzdalība kultūras aktivitātēs) pāriešana jeb akumulēšanās kopienas (sociālajā) kapitālā.

Turpmākie Žanotes pētījumi ir empīriskāki, un to objekts ir gan kopiena (iedzīvotāju kultūraktivitātes), gan dažāda līmeņa kultūrpolitikas prakšu analīze. Autore secina, ka cilvēki piedalās vietējās kopienas kultūraktivitātēs, pamatā lai socializētos un komunicētu viens ar otru, kā arī atbalstītu draugu, radu un kopienas kultūraktivitātes, bet estētiskie apsvērumi kopumā viņiem ir mazsvarīgi (Jeannotte, 2005, 2006)²². Savukārt Kanādas un citu rietumvalstu kultūrpolitiku analīze liecina, ka praksi un teoriju savienojošā laipiņa ir ļoti šaura – prakse pārlieku maz uzmanības veltī kopienai, bet teorijas joprojām nedod pārliecinošas atbildes uz jautājumiem par to, kā darbojas mehānismi, kas nodrošina kultūras kapitāla pāreju sociālajā kapitālā (Duxbury & Jeannotte, 2010).

Vēlāk autores darbos iepriekš centrālā jēdziena ‘sociālā kohēzija’ vietu ieņem ‘ilgtspējīgas kopienas attīstība’, ko viņa turpina analizēt teorētiski un empīriski, par gadījumiem izmantojot Kanādas un citu rietumu valstu kultūrpolitikas (Andrew, et al., 2005; Duxbury & Jeannotte, 2010; Jeannotte, 2006, 2008; Jeannotte & Duxbury, 2010). Viņa uzskata, ka jaunās tūkstošgades pirmajā desmitgadē kopienās ir stabilizējusies ilgtspējīgas attīstības politika un prakse kā „*valdošā pieeja kopienas un makro politikas plānošanas kontekstā*” (Duxbury & Jeannotte, 2010). Ilgtspējīgas attīstības, kuras ceturtais ‘oficiālais’ pīlārs nu ir kultūra, īstenošanas galvenais uzdevums kopienā ir iedzīvotāju līdzdalības veicināšana, kas tiek skatīta caur pilsoniskās sabiedrības pieejas prizmu un saukta par ‘kultūras pilsonību’ (*cultural citizenship*) (Duxbury & Jeannotte, 2010).

Kultūras un kopienas attīstības pieeja ir atbilstoša mūsdienu attīstības diskursam: tajā ir vieni un tie paši atslēgas vārdi un jēdzieni (endogēnitāte, kopienas intereses, identitāte un piederība, ilgtspējība,

²² Līdzīgi secinājumi ir izteikti arī Latvijas pētījumos (Pavlovs, 1972; Tisenkopfs et al., 2007; Tisenkopfs, et al., 2002).

līdzdalība, sociālais kapitāls u. c.), to ģenēze ir līdzīga (no makro uz mikro, no ekonomiskā uz sociālo, no izaugsmes uz labklājību, no lejupvērstas uz augšupvērstu). Šī līdzība skaidrojama divējādi. Pirmkārt, mūsdienu attīstības diskurss ir veidojies tā dēvētā ‘kultūras pagriezienu’ laikā. Individu labklājība (attīstības mērķis) arvien vairāk tiek skatīta kopienas, nevis abstraktajos valsts, sabiedrības vai civilizācijas tvērumos. Otrkārt, kopiena nevar tikt definēta savādāk, kā vien izmantojot jēdzienu ‘kultūra’. Vienkāršojot var teikt, ka kultūra ir kopiena, un ja uzdevums ir kopienas attīstīšana (vai izveidošana), bez kultūras ‘līdzdalības’ tā nav iespējama, ja runa ir par pilsoniskās sabiedrības un demokrātijas ideāliem atbilstošu kopienu.

Ilgspējīgas attīstības un kultūras sasaiste ir jaunā attīstības paradigma, bet par attīstības ceturto pīlāru kultūra politiskajā praksē kļūst tikai ‘attīstītākajās rietumvalstīs’ (Austrālija, Jaunzēlande, Kanāda, Lielbritānija, Zviedrija). Citviet kultūras loma joprojām tiek marginālizēta – gan kultūras definīcijās, gan attīstības politikā. Lai arī kultūras nozīme kopienas attīstībā ir vispāratzīta, ar to operē gan ikdienas apziņā, gan attīstības politikās un praksēs, teorētiskajā laukā šī ir jauna un neizstrādāta pieeja. Kultūras varas modeļi un mehānismi ir apzināti tikai aptuveni. Iespējams, šis mehānisms nav komplicēts un specifisks, un tā skaidrošanā var izmantot klasiskās socioloģijas teorijas, piemēram, Tennīsa *Gemeinschaft* un *Gesellschaft* dihotomiju.

Kultūra bieži tiek definēta tās plašākajā, antropoloģiskajā traktējumā. Runājot par specifiskām kultūraktivitātēm, implicīti tiek pieņemts, ka iedarbīgākās prakses, kas visvairāk palīdz attīstīt kopienu un vislabāk veido sociālo kapitālu, ir tieša un kolektīva līdzdalība kultūrā un mākslā, un tās ietekmes spēks ir drīzāk atkarīgs nevis no kultūras kvalitātes, bet gan kvantitātes. Šai kultūrai jābūt iesakņotai kopienā un tās ikdienā. Klasisks piemērs ir kopienas amatieru koris, kas ne tikai regulāri mēģina, brauc uz skatēm un koncertiem citviet, bet arī regulāri uzstājas mājās gan īpašos amatiermākslas pasākumos, gan tradicionālos vietējos svētkos un norisēs. Tomēr arī jebkuras cita veida kultūraktivitātes, individuālās, profesionālās, arī vienkāršas kultūras patērēšanas prakses, spēj veicināt attīstību.

Kultūras ietekmes skaidrojumos dominē divi mehānismi: personīgā mijiedarbe un līdzdalība. Kultūraktivitātes rada struktūru, kurā indivīdi iekļaujas un iegulda savu darbu. Sociālās interakcijas rada sociālo tīklu telpu, un jo intensīvākas interakcijas un blīvāki tīkli (un to pārklājums), jo spēcīgāka, saliedētāka kopiena.

Tāpat kā sociālā kapitāla teorijas gadījumā, arī kultūras pozitīvās ietekmes skaidrojumi mēdz būt balstīti neskaidrā kauzualitātē. Nav skaidrs, kā tā vai cita kopiena kļūst vai varētu kļūt ‘kulturālāka’, kā tajā var attīstīties rosīgāka kultūras dzīve.

Kultūrpolitikas rezultātus ietekmē noteiktā politikas jomā veiktie ieguldījumi. Kultūrpolitikas spēlei jābūt abpusējai – kultūrā jāiegulda resursi gan kopienai, gan indivīdiem. Ja iedzīvotājiem tiks radīti

labvēlīgi apstākļi kultūras līdzdalībai un patērēšanai, tās līmenis pieaugs; bet, ja iedzīvotājiem nebūs intereses vai iespējas līdzdarboties, tad šie kopienas ieguldījumi paliks bez rezultātiem. Valsts, pašvaldība vai kopiena veic ieguldījumus kultūras kapitālā, propagandē un veicina komunitārisma un pilsoniskās sabiedrības prakses un cer, ka tam ar aktīvu līdzdalību atsauksies un līdzdarbosies iedzīvotāji.

Par būtiskākajām kritikas piezīmēm šai pieejai var uzskatīt šādas: bieži tiek ignorēta kultūras varas negatīvā puse vai potenciāls – noteikta kultūra var šķelt sociāli un noteiktas kultūras prakses var būt bīstamas indivīdu veselībai, līdz ar to arī negatīvi ietekmēt visu kopienu. Nereti ar skepsi tiek vaicāts: vai ieguldījumi kultūrā ir auglīgāki par ieguldījumiem citos sociālos segmentos, kas arī varētu nest augļus? Tomēr vairums sociologu pašlaik uzskata, ka kopienu locekļu vēlme un gatavība darboties kultūras laukā ir nozīmīgs attīstības resurss. Iespējams, ka daudzās kopienās nav citu vietējo resursu, bez tam, lai šo resursu aktivizētu, nav nepieciešami lieli ieguldījumi.

Kultūras attīstības pieejas kritikas argumenti izriet arī no 'teorijas' nepabeigtības: mehānismi un modeļi nav izstrādāti līdz galam, empīriskie pierādījumi nav pārliecinoši un teorētiskais pamatojums ir virspusējs. Viena no atbildēm un skaidrojumiem runā par teorijas un prakses attiecībām – līdzīgi kā cita veida attīstību gadījumos, arī kultūras izmantošanas prakses nereti iet 'pa priekšu' teorijai. Raugoties no sociālās politikas viedokļa, būtiskākais nav tas, vai ir korekti formulēti un izskaidroti mehānismi, kas skaidro to, kā kultūra var palīdzēt kopienas attīstīšanai, būtiskāk ir noskaidrot, kādi ir labākie un efektīvākie attīstības veidi. Viena no izziņas metodēm ir eksperiments, cita – dažādu prakšu (valstu, režīmu, kopienu) salīdzinājums.

1.5. Kopienas kultūras lauka modelis

Burdjē kultūras ietekmi vērtē kā kontekstuālu, atkarīgu no dažādiem faktoriem, un vieni no būtiskākajiem ir 'auditorija' un 'spēlētāji'. Vispārīgākais to dalījums ir indivīdos un kopienās. Kultūras laukā (spēlē) piedalās gan indivīdi, gan kopienas, un šajā laukā ir iegūstami kapitāli, kas var ietekmēt abus, piemēram, indivīds var uzlabot savu materiālo stāvokli vai veselību (fizisko un garīgo pašsajūtu), bet kopiena var kļūt daudzveidīgāka, skaistāka, rosīgāka. Darbība kultūras laukā var arī pasliktināt indivīda vai kopienas dzīves kvalitāti, piemēram, īstenojot sociāli vai ekoloģiski kaitīgas prakses.

Aģenta rīcību motivē vajadzība izdzīvot, dzīvot vai dzīvot labāk. Tas izdarāms, iegūstot kapitālus (un tos mainot pret citiem nepieciešamajiem labumiem), tāpēc kapitāls ir resurss, kas ļauj īstenot vēlamo uzvedību. Kapitālus var iegūt, strādājot dažādos laukos. Katra lauka 'apdzīvotība' ir atkarīga no tajā pieejamajiem kapitāliem un to vērtības. Aģentu interese iesaistīties noteikta lauka spēlē ir atkarīga no viņu vajadzības iegūt šī lauka kapitālus un to iegūšanas nosacījumiem.

Kultūras laukā aģentu rīcību nosaka 'kapitālu loģika'. Rakstot dzeju, indivīds cer uz viena vai vairāku kapitālu pieaugumu – uz peļņu (ekonomiskais), uz atzinību, apbrīnu, pielūgsmi, cieņu (simboliskais), uz draudzību, komunikāciju, kontaktiem (sociālais), uz zināšanām, garīgo bagātināšanos (kultūras), uz garīgo līdzsvaru, labu miegu (ekoloģiskais [veselības]), uz prieku par darīšanu, kaisli, baudu (baudas).

Aģents ienāk laukā tad, ja viņš cer tur iegūt kādu kapitālu. Kultūras laukā ir salīdzinoši maz ekonomisko resursu (īpaši, ja mēs analizējam mazu kopienu, piemēram, Latvijas vai latviešu kultūras lauku), tāpēc jāpieņem, ka tajā darbojošo aģentu intereses drīzāk ir saistītas ar cita veida kapitāliem, t.i., kultūras, simbolisko, sociālo, baudas vai ekoloģisko. Šie kapitāli nav vitāli nepieciešami ne izdzīvošanai, ne dzīvošanai. Būtiskāki tie ir 'dzīvošanai labāk', tāpēc jāpieņem, ka kultūras lauks nav no tiem, kurā aģenti vēlēšies nokļūt vispirms.

Kopiena pati ir kultūras lauka rezultāts (to rada simboliskais un sociālais kapitāls), un lai tā pastāvētu un atražotos, kopienai ir vitāli svarīgi, lai tās locekļi (kaut neliela daļa) darbotos šajā laukā. Kopienas interesēs ir kultūras laukā aktīvi indivīdi, jo tikai ar aktivitāti iespējams vairot kapitālus.

Kopiena stimulē indivīdu iekļaušanos un darbību kultūras laukā divos galvenajos veidos: (1) piešķirot šāda veida darbībai simbolisku vērtību; (2) atvieglojot indivīdu iekļūvi un darbību šajā laukā. Pirmajā gadījumā tiek izmantoti morālie un estētiskie stimuli un/vai koercīvā vara; otrajā tiek izmantoti materiāli līdzekļi fiziskas kultūras telpas iekārtošanai ('primitīvās' kopienās tie ir kulta objekti, 'modernās' – kultūras nami un cita veida kultūras institūcijas un būves) un piekļuves atvieglošanai.

Spēle kultūras laukā indivīdam var būt līdzeklis, kas viņam palīdz īstenot savu galveno uzdevumu – izdzīvot, dzīvot vai dzīvot labāk. Ja indivīdam liekas, ka, darbojoties kultūras laukā, viņš iegūs kādus sev svarīgus kapitālus, un viņš to spēj (viņam ir atbilstoši resursi un apstākļi – laiks, zināšanas un citi 'starta kapitāli'), viņš iesaistīsies kultūras aktivitātēs (spēlē).

Kultūras laukā indivīds var papildināt savus kapitālus, iegūstot tādus resursus kā pazīšanās, komunikācija, sakari, prestižs, cieņa, identitāte, nauda, zināšanas, izglītība, labsajūta, pašrealizācija, pašapziņa u. c. (sk. 2.tabulu „Kultūras lauks: indivīda kapitāli un resursi”).

2.tabula. **Kultūras lauks: indivīda kapitāli un resursi.**

Kapitāli:	Resursi:
<i>SOCIĀLAIS</i>	pazīšanās, komunikācija, sakari, piederība
<i>SIMBOLISKAIS</i>	prestīžs, cieņa, apbrīns, identitāte
<i>EKONOMISKAIS</i>	nauda, finansiāli atvieglojumi un stimuli (stipendijas, ceļojumi, prēmijas)
<i>KULTŪRAS</i>	zināšanas, pieredze, izglītība
<i>EKOLOĢISKAIS</i>	labsajūta, veselības uzlabošanās
<i>BAUDAS</i>	estētiskā u. c. veida bauda, pašrealizācija, pašapziņa

Indivīdu iesaistīšanās motīvi dažādās kultūraktivitātēs var atšķirties. Piemēram, topošais latviešu dzejnieks visdrīzāk dzejos un iesaistīsies dzejas laukā, lai gūtu simboliskus labumus (pašpārliecību, cieņu un piederību, viņaprāt, vērtīgai kopienai), bet topošais profesionālais mūziķis papildus atzinībai cerēs arī uz profesionālu karjeru (ekonomiskais kapitāls). Viņiem abiem mākslas prakse var arī nozīmēt garīgas un fiziskas labsajūtas un līdzsvara radīšanu, tā arī var būt fizioloģiska bauda vai estētisks pārdzīvojums (piemēram, katarse vai meditācija). Savādākas intereses un gaidas būs amatieriem vai ‘vienkāršiem kultūras patērētājiem’. Tautu deju ansambļa (turpmāk – TDA) dejotājam vai koristam svarīgākais būs iespēja biedroties un patīkami pavadīt brīvo laiku (dejojot un dziedot, uzstājoties, braucot ekskursijās vai koncertceļojumos), kā arī iemācīties ko jaunu, uzlabot kādas savas prasmes (Pavlovs, 1972; Tisenkopfs et al., 2002). Dejošana palīdz ‘uzturēt fizisko formu’ un dod arī garīgu apmierinājumu un baudu. Iespējams, ka arī simboliskais kapitāls viņam ir būtisks – piederība kolektīvam, vietai, kopienai, un par ekonomiskiem ieguvumiem var uzskatīt amatierkolektīvu ceļojumus, ja tos apmaksā kopiena (pašvaldība, valsts), bet pamatā viņa intereses ir sociālais un baudas kapitāli.

‘Vienkāršs kultūras patērētājs’ kultūras laukā iegulda mazāk darba nekā aktīvs amatieris vai profesionālis, tāpēc viņš tur ‘nepelnīs’ tik daudz kapitālu. Tomēr ar savu atbalstu noteiktām kultūras un mākslas formām viņš simboliski un dažreiz arī ekonomiski (pērkot biļeti, CD vai kabeļtelevīzijas abonementu) atbalsta kultūras lauku, noteiktas vērtības. Šis patērētājs iegūst baudu un zināšanas, kā arī izlieto savu brīvo laiku un brīvos finanšu resursus.

Kultūras laukā darbojošos indivīdus var dalīt trīs galvenajos tipos: profesionālis, amatieris un patērētājs. Šo aģentu rīcība un intereses var būtiski atšķirties, līdz ar to arī viņu ‘nopelnīto’ kapitālu apjoms un kompozīcija būs dažāda. Profesionālis pamatā orientējas uz simbolisko un ekonomisko kapitālu, amatieris – sociālo un baudas, patērētājs – kultūras un baudas. Līdzīgi var klasificēt arī prakses. Piemēram, kolektīva un individuāla; fiziska un garīga; pārdodama un nepārdodama; eksportējama, importējama un lokāla; publiska un privāta. Amatieris, kas viens pats mājās dzied vai tamborē un savu māku nevienam nerāda, praktiski nepelna ne simbolisko, ne sociālo, ne

ekonomisko kapitālu. Amatierim, kas dzied korī, uzstājas publiski, ieraksta un izplata savus ierakstus, ir daudz lielākas iespējas pelnīt, un viņš var iegūt arī plašāku kapitālu klāstu.

Arī kopienai (piemēram, valstij, nācijai, asociācijai, uzņēmumam, ciemam) var būt savas intereses iesaistīties vai veidot un uzturēt kultūras lauku, ja ir ticība tam, ka tas kaut kādā veidā kopienai var palīdzēt. Sociālā teorija par galveno šādu interesi nosauc struktūras integritāti.

Līdzdarbojoties kultūras laukā (izmantojot kultūru), kopiena var akumulēt dažādus kapitālu veidus, kā tas attēlots 3.tabulā „Kultūras lauks: kopienas kapitāli un resursi”.

3.tabula. **Kultūras lauks: kopienas kapitāli un resursi.**

Kapitāli:	Resursi:
SOCIĀLAIS	sociālā kohēzija, integrācija, saliedēšana, kopienas attīstība, lietderīga brīvā laika izmantošana, iedzīvotāju nodarbinātības menedžments (sociālā prevencija)
SIMBOLISKAIS	prestīžs, identitāte (nacionālā, reģionālā, vietējā), iesakņotā zīmola atpazīstamība
EKONOMISKAIS	peļņa, eksports
KULTŪRAS	kvalitatīvs iedzīvotājs (cilvēkkapitāls), radošāks/inovatīvāks darbinieks
EKOLOĢISKAIS	vides izdaļošana, ekoloģiskā apziņa
BAUDAS	apmierināts iedzīvotājs, kopienas vitalitāte, atmosfēra, gars

Kopienas, tāpat kā to intereses un vajadzības atšķiras. Jaunai nācijai būs savādāki prioritārie uzdevumi nekā biznesa uzņēmumam vai mazai pašvaldībai. Tāpat katra kopiena var uzstādīt reālistiskākus un mazāk reālistiskus mērķus un uzdevumus. Piemēram, mazai pašvaldībai, kuras rīcībā nav īpašu ekonomisko, kultūras, simbolisko, ekoloģisko, sociālo resursu, nav cerību saviem spēkiem iegūt lielu ekonomisko kapitālu, tās uzdevumi ir pieticīgāki un sasniedzamāki, piemēram, kopienas veidošana, iedzīvotāju labklājības uzlabošana.

Mūsdienu franču sociologs Antons Enions (*Antoine Hennion*) kritizē pārlieku deterministisko Burdjē ‘negatīvās gaumes socioloģijas’ skatu uz kultūras patērēšanu un līdzdalību (Hennion, 2001: 5). Nenoliedzot Burdjē ‘gaumes socioloģijas’ argumentus, Enions aicina neaizmirst otru kultūras ‘lielo’ funkciju – prieka, baudas, jautrības, liksmes, patikas sniegšanu. Kā argumentus viņš izmanto Francijas iedzīvotāju-amatieru lielo un pieaugošo īpatsvaru (‘amatiera atgriešanos’) ²³ un etnogrāfisku izpēti (intervijas ar mūziķiem-amatieriem). Abos gadījumos tieši bauda ir galvenais šādas kultūras prakses motivējošais cēlonis (Hennion, 1999).

Mūzikas un kultūras jomu profesionalizācija un sabiedrības koncentrēšanās uz profesionālas mākslas darbiem veicināja to, ka industriāli attīstītās valstīs amatieris ilgstoši nebija vajadzīgs kopienai vai plašākai sabiedrībai. Uzlabojoties iedzīvotāju labklājībai, palielinoties iedzīvotāju

²³ 15% Francijas iedzīvotāju, kas dzimuši pēc 60-iem gadiem ir gājuši mūzikas skolās, bet iepriekšējā paaudze – divreiz retāk; katrs desmitais francūzis pēdējo 12 mēnešu laikā ir praktizējis kādu muzikālo aktivitāti; trešdaļa Francijas iedzīvotāju savas dzīves laikā ir spēlējuši kādu mūzikas instrumentu vai dziedājuši korī (Hennion, 1999).

brīvā laika resursiem, kā arī kultūras un informācijas pieejamībai, indivīdi arvien biežāk vairs nevēlas apmierināties tikai ar citu cilvēku radīto kultūras produktu patēriņu. Cilvēki vēlas autentiskāku pārdzīvojumu, un viens no veidiem, kā to panākt, ir amatiermāksla. Šāda ‘amatieru atgriešanās’ un *DIY*²⁴ kultūras popularitātes pieaugums saskan ar Ronalda Ingleharta teoriju par postmodernajām vērtībām. Amatieraktivitāšu pieaugumam iespējami vairāki skaidrojumi, un Francijas gadījumā tas varētu būt valsts kultūrpolitikas nopelns. Kopš [19]60-iem gadiem valsts ir pielikusi lielas pūles un ieguldījusi ievērojamus līdzekļus, lai ‘demokratizētu kultūru’ – padarītu pieejamāku ikvienam pilsonim, piemēram, sākot būvēt mākslas/kultūras centrus (*maisons de la culture*) katrā pilsētā (COE, 1997; G. Evans, 2001; Kawashima, 2004).

Kultūras lauka darbības mehānisma modeli var attēlot kā zobratu sistēmu, kuru darbina no dažādu aģentu (kopienas, grupas, valsts, indivīdu) interesēm materializējies spēks. Katram zobratam atbilst kāds no kapitāla veidiem. Tie ir savienoti ar asi, kas darbina kapitālu ražošanas mašīnu. Jo lielāks spēks (investīcijas) tiks pieliktas pie katra zobrata, jo ātrāk griezīsies galvenā ass un mašīna būs ražīgāka. Lai mehānisms iedarbotos, ir jāpieliek zināms sākotnējais spēks, t.i., ir jāveic sākotnējie kapitālieguldījumi, jārada infrastruktūra. Sēklas ‘spēku’ (naudu, enerģiju, varu) iegulda visvairāk ieinteresētie aģenti, kuri cer ne tikai uz investīciju atpelnīšanu, bet arī peļņu nākotnē.

Kad mehānisms ir iedarbināts, tā darbības ātrumu un ražīgumu nosaka tam piesaistīto aģentu interešu daudzveidība un intensitāte. Jo plašāks būs katra aģenta interešu repertuārs un jo spēcīgāka būs katra aģenta interese iegūt kādu kapitālu, jo mehānisma darbība būs intensīvāka. Ja pie kāda (-iem) no zobratiem tiek pielikts mazāks virzītājspēks vai vispār tā nav, tiek palēnināta mehānisma darbība, līdz ar to pazeminās darba ražīgums. Šis modelis var kalpot kultūras ‘pozitīvo prakšu’ mehānismu izpētei. Destruktīvās un konfliktējošās kultūras prakses jāuzskata par mehānisma darbību bremzējošu spēku.

Izmantojot kultūras varas modeli un sociālās teorijas atziņas par kultūras lomu kopienas attīstīšanā un tās sociālā kapitāla palielināšanā, var izveidot ideālu kopienas kultūras lauka modeli (sk. 4.tabulu „Ideāls kopienas kultūras lauka modelis”). Modelis veidots, izmantojot trīs kategorijas, t.i., trīs veidu parametrus, kas raksturo tā atbilstību (līdzību) sociālā kapitāla, kopienas attīstības un kultūras līdzdalības pieejās pieņemtajam modelim. Pirmkārt, tie ir daži kultūras laukam ‘ārēji’ faktori, šeit dēvēti par kopienas pilsoniskuma un homogenitātes parametriem, kas raksturo tās pilsonisko sabiedrību un teritoriālo homogenitāti. Otrkārt, tie ir dažādi kultūrpolitiskie parametri, ar tiem saprotot vietējā līmeņa kultūras pārvaldību. Tie raksturo to, kā tiek organizēta vietējā kultūras dzīve, kā tiek izmantoti un pārvaldīti kultūras resursi, ieskaitot nacionālos. Treškārt, tie ir dažādi

²⁴ *‘Do it yourself’* (dari pats) – prakse un ētika, kurā darbs tiek veikts paša spēkiem, neizmantojot speciālistu un ekspertu palīdzību.

kultūras līdzdalības raksturlielumi, kas raksturo to, kāda ir kopienas iedzīvotāju un to dažādo grupu iesaiste kultūras dzīvē.

Modeļa praktiskais pielietojums varētu būt līdzīgs ABCD pieejas metodoloģijai²⁵, tas var kalpot kā kopienas kultūras lauka inventarizācija. Nepieciešamības gadījumā, piemēram, lai salīdzinātu dažādas kopienas, modeļa mainīgie var tikt kvantificēti, lietojot dihotomu vai savādāku skalu.

4.tabula. **Ideāls kopienas kultūras lauka modelis.**

	<i>Nosacījumi ideālam kopienas kultūras laukam</i>	<i>Kategorijas</i>
1.	Kopienā ir spēcīgi politiskie, uzņēmējdarbības, sabiedriskie, kultūras, neformālie līderi, kuriem ir autoritāte vietējā sabiedrībā un kuriem cilvēki uzticas. Viņi spēj darboties inovatīvi, aizrautīgi.	Kopienas pilsoniskums un homogenitāte
2.	Kopienā ir brīvprātīgās biedrības (kultūras / brīvā laika /izklaižu) ar aktīviem biedriem.	Kopienas pilsoniskums un homogenitāte
3.	Teritorija ir vienota un integrēta, gan mentāli, gan fiziski.	Kopienas pilsoniskums un homogenitāte
4.	Stipra sabiedriskā apziņa par kultūraktivitāšu sociālo un individuālo nozīmīgumu, gan ikdienas, gan pārvaldes līmeņos.	Kultūrpolitika
5.	Kopienā pastāv dažādi sadarbības modeļi kultūras jomā starp valsts (pašvaldības), privāto un NVO sektoru.	Kultūrpolitika
6.	Izveidota kultūras infrastruktūra (atvērta, pieejama, daudzveidīga).	Kultūrpolitika
7.	No kopienas finanšu budžeta regulāri tiek atbalstīta kultūra.	Kultūrpolitika
8.	Kopiena atbalsta dažādas kultūras formas, gan profesionālo, gan amatiermākslu.	Kultūrpolitika
9.	Kultūras prakšu dotēšana (atbalsts indivīdiem un kolektīviem) nav 'automātiska' un 100%-tīga.	Kultūrpolitika
10.	Kopienas svētkos un ikdienā tiek izmantoti vietējo kultūras darbinieku resursi: vides izdaļošana, sociālu problēmu risināšanā un oficiālos pasākumos.	Kultūrpolitika
11.	Kopienas kultūra iziet ārpus kopienas (koncertbraucieni vai cita veida 'eksports').	Kultūrpolitika
12.	Augsta kultūras līdzdalība: pasīvā un aktīvā.	Kultūras līdzdalība
13.	Lielu amatiermākslas īpatnību veido kolektīvās kultūras/mākslas formas (kori, TDA, biedrības).	Kultūras līdzdalība
14.	Kultūras aktivitātēm tiek izmantotas dažādas telpas un vietas – pašvaldības, publiskās, privātās, personīgās, ār- un iekštelpas.	Kultūras līdzdalība
15.	Kopienā darbojas no oficiālās varas neatkarīgas kultūras iniciatīvas.	Kultūras līdzdalība
16.	Kultūras praksē vienlīdz aktīvi iesaistīti visu grupu un slāņu indivīdi, ieskaitot elites pārstāvjus.	Kultūras līdzdalība
17.	Vairums kultūras prakšu un kolektīvu (amatiermākslas, profesionālās mākslas, pasākumu auditorijas) nav segregētas pēc noteiktām sociālajām pazīmēm (etniskās, vecuma, dzimuma).	Kultūras līdzdalība
18.	Kopienai pieder profesionāli mākslinieki.	Kultūras līdzdalība

Kopumā var secināt, ka kultūras lomas socioloģiskā konceptualizācijā dominē divas funkcijas: (1) sociālā – kopienas veidošana, uzturēšana un atražošana; (2) psiholoģiskā – indivīda labsajūtas uzlabošana. Šīs divas funkcijas norāda uz to, ka kultūra ir vajadzīga gan kopienai, gan indivīdam.

²⁵ Sk. 2.3. nodaļu „Kopienas un vietu attīstības lokālās prakses”.

Tādā vai citādā veidā un intensitātē kultūras praksēs ir iesaistīts katrs indivīds, un katrā kopienā tiek kopti noteikti kultūras rituāli. Lietojot kultūras antropoloģisko definīciju, ārpus kultūras nav iespējams sociālais, un gan kopiena, gan *homo sapiens* ir noteiktu kultūras prakšu produkti. Arī izmantojot šaurākas kultūras un mākslas definīcijas, nav iespējami modeļi, kuros mūsdienu sabiedrības vai indivīdi varētu būt kultūras un mākslas neskarti. Ikdienas vide, gan reālā, gan virtuālā (TV, internets), ir piesātināta ar audiovizuāliem mākslinieku (reklāmas firmu darbinieku) radītiem tēliem un simboliem. Arhitektūra un sadzīves priekšmetu dizains arī ir mākslinieku darba rezultāts. Katrs indivīds, katra kopiena lielākā vai mazākā mērā ir iesaistīta noteiktās kultūras praksēs.

Kultūras dualitāte (sociālais un individuālais) sociālajai teorijai palīdz savienot mikro līmeni ar makro, indivīdu ar kopienu: kultūra mediē starp aģentu un struktūru (Danielzyk & Wood, 2001). Kultūra ir vienlīdz svarīga abiem – kopiena nevar pastāvēt bez kultūras praksēm, kas vieno indivīdus; savukārt indivīds nevar iekļauties un dzīvot sabiedrībā, ja nekopj tās kultūras prakses. Kultūras un mākslas prakses ir dažādas, un jo brīvāka, atomizētāka ir sabiedrība, jo brīvāki ir indivīdi no šīm praksēm, rituāliem un vērtībām. Tajā pat laikā darbojas pretējs spēks – indivīdam ir vajadzīga sabiedrība (komunikācija, mijiedarbe, partneri un draugi), un iesaistīšanās kultūras praksēs ir viens no šīs nepieciešamības risinājumiem.

Līdz ar to ir iespējama atbilde uz jautājumiem: *Kas ļauj cerēt, ka mūsdienu brīvie un nepiesaistītie indivīdi vēlēšies brīvprātīgi iesaistīties kādā kultūras vai mākslas praksē? Kas viņiem tiks doties kultūras laukā, pat ja viņiem nav sociālas vajadzības to darīt?* Tā kā bauda ir viena no galvenajām kultūras un mākslas procesa pazīmēm, tad pesimistiski scenāriji ir mazvarbūtīgi.

2. ATTĪSTĪBAS PARADIGMU MAIŅA – NO VALSTĪM, REĢIONIEM UZ KOPIENĀM

Nodaļas mērķis ir identificēt mūsdienās dominējošās attīstības politiskās stratēģijas un akadēmiskās pieejas, izsekojot diskursa transformācijām laika gaitā. Lai to sasniegtu, nodaļā analizēti gan vairāki jēdzieni (attīstība, reģions, reģionālā attīstība, vieta, kopienas attīstība), gan attiecīgas attīstības teorijas un politiskās prakses, kā arī tas, kā laika gaitā mainījusies to izpratne (definēšana), nozīme un praktiskā (politiskā) pielietošana.

Apakšnodaļā „Attīstības diskurss” konceptualizēts jēdziens ‘attīstība’ un tā transformācijas gan teorētiskajā domā, gan politiskajā praksē, veidojot ‘attīstības hronoloģiju’, kura laikā tā no makroekonomiskas domāšanas un prakses pāraug ilgtspējīgas attīstības pieejā ar īpašu uzmanību pret mikro līmeņa nozīmēm. Attīstības diskursu pārmaiņas klasificētas, balstoties uz attīstības studiju (*development studies*) pētnieku darbiem, pamatā Jana Nēdervēna Pietersa (*Jan Nederveen Pieterse*), kā arī vairākiem kritiskās antropoloģijas straumes autoriem. Nodaļa „Telpiskās attīstības pieeju transformācijas” veltīta atsevišķu galveno telpiskās attīstības jomas jēdzienu un teoriju grupu definēšanai un klasificēšanai. Nodaļā „Kopienas un vietu attīstības lokālās prakses” aprakstīta mūsdienās populārā ‘vidējā ranga’ teoriju un kopienas attīstības prakšu pieeja, par piemēriem ņemot divas izplatītas prakses – ‘vietējās ekonomiskās attīstības’ (*Local Economic Development [LED]*) un Ziemeļamerikā populārās ‘kopienas resursos balstītās attīstības’ (*Asset-Based Community Development [ABCD]*) pieejas.

2.1. Attīstības diskurss

Vispārīgākā attīstības definīcija ir iedzīvotāju dzīves apstākļu un kvalitātes uzlabošana, bet konkrētu attīstības politikas veidošanu nosaka tas, kādā kontekstā un atsaucoties uz ko tiek lietots šis jēdziens – kas ir ‘jāattīsta’ un kas ir ‘jāuzlabo’. Attīstība pamatā tiek skatīta trīs ‘lielajos’ laukos: ekonomiskajā, sociālajā un politiskajā. Līdz šim attīstības diskursā dominējošā bijusi ekonomiskās attīstības (izaugsmes) loģika, kas paredz to, ka, uzlabojoties (attīstoties, vairojoties, augot) ekonomiskajai labklājībai, tai sekos arī sociālās labklājības pieaugums (Barca 2010; Moulaert and Mehmood 2009; Nederveen Pieterse 2010).

Attīstības mērķis ir attīstāmās vietas vai attīstāmās sabiedrības sociālā stāvokļa (dzīves kvalitātes) – vienlīdzības, iedzīvotāju subjektīvās pašsajūtas, drošības un dažādu citu dimensiju uzlabošana. Lai uzlabotu šos apstākļus un tuvinātu ‘labajiem piemēriem’, vispirms notiek salīdzināšana ar citiem laikiem, ar attīstītākām valstīm un civilizācijām, ar attīstītākām vietām (pilsētām, reģioniem) vai attīstītākām sociālajām grupām (kopienām, sabiedrībām). Politiskās attīstības gadījumā ar to tradicionāli tika saprasta rietumu pasaules parauga demokrātiskā režīma iedibināšana, un viss

attīstības diskurss ir uzskatāms par rietumu civilizācijas izauklētās modernizācijas produktu (Nederveen Pieterse, 2010). Ideālo vai vēlamo attīstības procesa mērauklu izvēlas attīstības ideoloģijas, plāna veidotājs, un šis process parasti ir etnocentrisks, balstīts viņa kultūrā un vērtībās, tāpat kā interesēs.

Attīstības koncepcija un dažādi tā paveidi un konkurējošās ideoloģijas ir gan mainījušās laika gaitā, gan ir bijušas atšķirīgas dažādos kontekstos – dažādos vēsturiskajos, sociālajos un ģeopolitiskajos apstākļos. Tas ir galvenais iemesls, kāpēc nav veidojusies koherenta sociālā attīstības teorija. Attīstība joprojām ir viens no lielajiem (*grand*) naratīviem, bet tā piepildījums jeb praktiskais īstenojums var būtiski atšķirties. Viena attīstības vīzija un politika ir lielvalstīm attiecībā pret bijušajām kolonijām, cita – pret savām mazāk attīstītajām teritorijām. Viens plāns un ideoloģija ir pilsētu nomaļu attīstīšanu, cits – depresīvo rurālo nostūru atdzīvināšana vai saglabāšana.

Ne visos gadījumos, kad ir lietots jēdziens ‘attīstība’, tas paredz mehānisku vai taisnvirziena izaugsmi. Arvien biežāk optimistisku attīstības projektu vietā vai blakus tiem stājas reālistiskāki plāni. Ir gadījumi, kad attīstība ir apgrūtināta, piemēram, noteiktu reģionu vai teritoriju slīgšana ekonomiskajā depresijā vai recesijā, ko izraisījusi depopulācija vai citi nelabvēlīgi procesi. Tad ekonomiskās izaugsmes ideoloģija ir jāaizstāj ar cita veida teorijām un idejām, piemēram, nulles izaugsmes (*zero growth*). Savukārt izaugsmes bremsēšanas (*degrowth*) pieeja ir pretreakcija ‘pārizaugsmei’ un pārlietu lielai orientācija uz patēriņa palielināšanu, kas izaugsmes vietā aicina likt ekoloģiskus apsvērumus. Par svarīgāko uzdevumu tad parasti kļūst sociālās vienlīdzības vai minimālo sociālo garantiju nodrošināšana, kas paredz savādākus līdzekļus un pārvaldes stratēģijas, nevis ekonomiskās attīstības forsēšanu. Valsts vai reģiona nemitīgas pacelšanas līdz augstākiem ekonomiskajiem standartiem vietā nāk piezemētāki politiskie uzstādījumi, tādi kā pašreizējā sociāli ekonomiskā līmeņa saglabāšana, palīdzība nabadzīgākajiem no nabadzīgākajiem, līdztiesības un līdzdalības paaugstināšana izstumtākajiem un diskriminētākajiem, ekoloģisko katastrofu risku mazināšana.

Politikas laukā lietotā jēdziena ‘attīstība’ saknes meklējamas XVIII un XIX gs. valdošajos progresa un evolucionisma diskursos (Nederveen Pieterse, 2010). Pārnēsot attīstības un progresa ideju uz sociālo sfēru, ar to tika skaidrota un aprakstīta vēstures gaita (Herders, Hēgelis, Markss). Saskaņā ar to vēstures attīstība tika interpretēta kā lineāra – rietumu sabiedrības ir progresējušas vistālāk un ieņem augstāku sociālās attīstības pakāpi nekā tradicionālās jeb primitīvās sabiedrības.

Izpratne par sabiedrības attīstību kļūst par centrālo diskursu XVIII gs. Eiropā dzimstošajās sociālajās zinātnēs, nomainot cikliskā un pārdabiskā (*supernatural*) laika rituma koncepcijas (Ross, 2001). Īpašu popularitāti progresa jēdziens iegūst XIX gs., kad sabiedrības sociāli ekonomiskā attīstība un tehniskais progress ir acīmredzams un straujāks nekā jebkad agrāk. Tas ienāk sadzīves

valodā un gadsimta beigās tas ir viens no visbiežāk lietotajiem populārzinātniskajiem terminiem (līdzīgi kāds mūsdienās ir ‘globalizācija’), kas tiek lietots praktiski jebkurā dzīves jomā. Vienlaikus progresu tehnokrātiskā izpratnē paredz un postulē arī tam blakus esošu sociālo un cilvēka gara (morālo) progresu.

Cits tā laika nozīmīgs sociālās domas virziens ir t.d. ‘sociālais evolucionisms’, kura pārstāvji pieņēma, ka sociālās pārmaiņas jāizprot pēc analogijas ar bioloģisko attīstību, kā virzība no vienkāršā uz sarežģīto. Tādā veidā vēsturi un sociālos fenomenus uztver socioloģijas dibinātāji Ogists Konts un Herberts Spensers (Bannister, 2001), kuri sabiedrības analīzē bieži izmanto analogijas ar bioloģiskiem attīstības procesiem un evolūciju. Dirkema konceptualizētā sabiedrības diferencēšanās atbalsta to pašu pieņēmumu – sabiedrība kļūst komplicētāka, kad no tradicionālas tā pārtop par modernu.

Lai arī XX gs. sākuma socioloģijā mazinās tiešas atsauces uz līdzībām starp bioloģisko un sociālo, sabiedrības pārmaiņu skaidrošanas koncepcija patur evolucionisma ideju – vēstures gaitā vecās sabiedrības institūcijas tiek aizstātas ar jaunākām un komplicētākām, līdz ar to arī pati sabiedrība un tajā valdošās attiecības kļūst sarežģītākas²⁶. Sabiedrības attīstība tiek skatīta kā dabisks un neizbēgams process, kas tomēr var negatīvi iespaidot indivīdu, jo cilvēka daba nevar mainīties tik ātri, kāds ir tehniskais progress, un arī sociālajām attiecībām (tradīcijām, kultūrai) piemīt diezgan liela inerce. Tipisks ir Ferdinanda Tennīsa romantizētais skats uz izzūdošo kopienas, ko aizstāj anonīmā sabiedrība. Citi socioloģijas tēvi analizē tādas jaunās sociālās dzīves organizācijas formas, kas arī ‘augstāk attīstītās’ sabiedrībās var radīt zināmu sociālo spriedzi un diskomfortu – lielpilsētas, industriālo ražošanu.

Attīstība, evolūcija, progress, tehniskās revolūcijas ir industriālā laikmeta un modernitātes vadmotīvs. Tā ir ticība cilvēka gara spēka radīto tehnisko, mazākā mērā – sociālo, inovāciju spējai nemitīgi un nenovēršami virzīt civilizāciju uz priekšu. Sabiedrība kļūst arvien komplicētāka, cilvēki arvien vairāk attālinās no dabas, gan fiziski, gan metafiziski; tehnika un tehnoloģijas kļūst arvien produktīvākas, un tas nodrošina valstīm un to iedzīvotājiem arvien labāku dzīvi. Uzlabojoties sanitāri-epidemioloģiskajiem apstākļiem, strauji samazinās mirstība, palielinās dzīves ilgums, viss liecina par to, ka šāds tehniskais un sociālais progress turpināsies. Cilvēce kļūst spējīga konkurēt un pat pārspēt dabu. Vēbers šo virzību un ticību konceptualizē kā racionalitātes varu un arī tās sekas.

Vēlāk kritiskāku rietumu sabiedrības un kultūras attīstības analīzi veic Frankfurtes skola, apgalvojot, ka divi šī gadsimta pasaules kari un to zvērības ir dialektisks rietumu civilizācijas tehnoloģiskās un instrumentālās racionalitātes iznākums (Horkheimers & Adorno, 2009). Cilvēks ir spējīgs kļūt

²⁶ Par evolucionistiskām vai neoevolucionistiskām var dēvēt arī Talkota Pārsona, Neilsa Smelsera, Džefrija Aleksandera un Niklasa Lūmana teorijas (Bannister, 2001).

spēcīgāks par dabu un pat varētu to daudzkārt iznīcināt (kopā ar sevi), tomēr arī pats cilvēks joprojām ir daļa dabas, un šī vēršanās pret dabu, tās savaldīšana nozīmē arī vēršanos pret sevi, vardarbību pret sevi. XX gs. beigās jau valda vispārīgi akceptēta apziņa, kas faktiski apstiprina šīs bažas – pasaule ir soļa attālumā no globālas ekoloģiskas katastrofas, tomēr sabiedrības (valsts, reģionu, kopienu) attīstības ideoloģija turpina būt par galveno sociālo pārmaiņu vadmotīvu.

Attīstības paradigmas izmaiņas laika gaitā, sākot ar XIX gs. klasiskās politekonomijas ticību sociāli konstruējamam un vadāmam progresam, beidzot ar XX gs. beigu post-developmentālismu un ANO uzstādītajiem „Tūkstošgades attīstības mērķiem”, sistematizējis un konceptualizējis Jans Nēdervēns Pieterss (*Jan Nederveen Pieterse*) grāmatā „*Development Theory. Deconstructions/Reconstructions*” (2010).

5.tabula. Attīstības nozīmes laika gaitā.

Periods	Perspektīvas	Attīstības izpratne
XIX gs. gadu sākums	Klasiskā politekonomija	Progresā līdzeklis, panākšana (<i>catching-up</i>)
1870 >	Klasiskās politekonomijas ideju attīstītāji (<i>latecomers</i>)	Industrializācija, panākšana
1850 >	Koloniālā ekonomika	Resursu menedžments, aizbildniecība (<i>trusteeship</i>)
1940 >	Attīstības ekonomika	Ekonomiskā izaugsme – industrializācija
1950 >	Modernizācijas teorija	Izaugsme, politiskā un sociālā modernizācija
1960 >	Atkarības teorija	Akumulācija – nacionālā, autcentriskā
1970 >	Alternatīvā attīstība	Cilvēka uzplaukums (<i>human flourishing</i>)
1980 >	Tautas attīstība (<i>human development</i>)	Spējināšana (<i>capacitation</i>), cilvēku izvēju paplašināšana
1980 >	Neoliberālisms	Ekonomiskā izaugsme – strukturālās reformas, deregulācija, liberalizācija, privatizācija
1990 >	Post-developmentālisms (<i>post-development</i>)	Autoritārā inženierija, katastrofu menedžments
2000	Tūkstošgades attīstības mērķi (<i>Millennium Development Goals</i>)	Strukturālās reformas

Avots: „Trends in Meanings of development over time” (Nederveen Pieterse, 2010:7).

Nēdervēns Pieterss vissīkāk dalījis laika posmu sākot ar XX gs. 40-iem gadiem, kad katra desmitgade raksturota ar vismaz vienu jaunu dominējošo attīstības ideju (2010). Turpmākais attīstības politikas un ideoloģijas vēsturiskais apraksts skar tieši šo posmu, pieņemot, ka tas ir laiks, kad ir formējusies mūsdienu attīstības politikas izpratne.

Visjaunāko laiku vēstures politikā jēdziens attīstība ienāk pēc Otrā pasaules kara, kad pasaulē dominējošā valsts ASV to sāk izmantot jaunās pasaules kārtības veidošanā. Tā ir „*modernizācija, kas tika saprasta kā soli-pa-solim (stage-by-stage) Ziemeļeiropas un Ziemeļamerikas ekonomiskās attīstības replicēšana.*” (Boatcă, 2007:1068)

Tiek uzskatīts, ka jaunā 'attīstības politika' pirmo reizi skaidri tiek definēta ASV prezidenta Trumena 1949. gada inaugurācijas runā. Par pamatu ņemot valstu ekonomiskās attīstības līmeni, jaunais prezidents pasaules valstu un nāciju sistēmu konceptualizē bināri: bagāta-nabadzīga; attīstīta-neattīstīta. Zemes dienvidu puslode tiek pasludināta par neattīstītu apgabalu (*underdeveloped area*), un attīstīto valstu misija, brīvības un nabadzības izskaušanas vārdā, ir tās attīstīt, izmantojot savas tehnoloģijas un kapitālu (Truman, 1949).

Attīstības politikas pētnieki apgalvo, ka tas bija ASV jaunais stratēģiskais uzdevums aukstā kara apstākļos – veidot sabiedroto bloku no t.s. 'trešās pasaules' valstīm, t.i., tām, kas nav 'pirmās pasaules' jeb attīstītāko valstu (brīvā tirgus) vidū, kā arī tām, kas nepieder 'otrajai pasaulei' (centrālās plānošanas jeb sociālistisko valstu blokam). ASV pēckara attīstības politika bija balstīta gan ekonomiskajās interesēs (vajadzība pēc jauniem preču noieta tirgiem un jauniem resursu avotiem), gan politiskajos mērķos (sabiedroto alianses veidošana). Kreisi un pret ASV kritiski noskaņotie zinātnieki apgalvo, ka līdz ar to tika pasludināts kurss uz faktiskās ASV hegemonijas nostiprināšanu, izmantojot trešās pasaules attīstības politiku – ekonomiski-politisko intervenci šajās valstīs jeb neoimperiālismu, nekoloniālismu (Escobar 1995; Nederveen Pieterse 2009; Sachs 1992a).

Pēc Otrā pasaules kara attīstības politikas deklarētie pamatuzdevumi bija ekonomiskā izaugsme un taisnīguma nodrošināšana, ko cerēja panākt ar attiecīgas ideoloģijas un struktūru implementēšanu, t.i., demokrātisku režīmu iedibināšanu un sociālās kārtības ieviešanu. Iekšpolitiskā līmenī tas nozīmēja nacionālās autonomijas sasniegšanu, bet starptautiskā kontekstā attīstības politika faktiski nozīmēja jaunas pasaules kārtības veidošanu. Izmantojot 'salīdzinošo metodi', par kritēriju izmantojot eirocentriski izprasto evolūcijas procesu, pasaules nācijas un valstis tika konceptualizētas binārās kategorijās: nabadzīgas-bagātas, industriālas-agrāras, modernas-tradicionālas, metropole-kolonija, klasiskais kapitālisms-vēlīnais kapitālisms (Ross 2001). Balstoties klasiskajā sociālā evolucionisma, progresa un attīstības ideoloģijā, tiek uzstādīts politiskais uzdevums – perifēro valstu un reģionu 'attīstīšana' un pietuvināšana kodolam, t.i., attīstītājām rietumu civilizācijas valstīm (Filgueira & Filgueira, 2001:3584).

Attīstības politika (nepieciešamība attīstīt 'atpalikušo' valstu ekonomikas, celt to labklājību un tuvināt attīstīto valstu līmenim), ko pārņēma ANO un citas starptautiskās organizācijas, atbilda klasiskajai vēstures gaitas lineāri-evolucionistiskajai izpratnei, kurai par paraugu kalpoja rietumu industriālo valstu pieredze. Tika pieņemts, ka šis attīstības modelis (pāreja no agrāras uz industriālu valsti²⁷, pāreja no lokālajiem tirgiem uz globālo un brīvo tirgu) ir universāls un tas ir jāiedzīvina atpalikušajās, neattīstītajās, mazattīstītajās, jaunattīstības valstīs. Tām ir jāpārvar sava pagātne un

²⁷ No lauksaimniecības kultūru dominēšanas vietējā ražošanā uz industriālās produkcijas ražošanu, vēlams tādā apjomā, lai to varētu eksportēt.

jāiekļaujas jaunās pasaules jaunajā kārtībā. Kopš tā laika eurocentriskā attīstības ideja kļuvusi par dominējošu politiku un spēcīgu mentālo modeli, kas pati sākusi modelēt realitāti (Sachs, 1992a).

Izmantojot eksogēnus līdzekļus (politiskus, militārus, ekonomiskus), pārvarot endogēnus šķēršļus (lokālās kultūras un tradīcijas), lielvaras un to kontrolētās starptautiskās organizācijas jaunattīstības valstīs ir centušās ieviest tādus politiski-ekonomiskos režīmus, kas atbilst par veiksmīgu uzskatītajai rietumu attīstīto valstu ekonomiskajai pieredzei vai šo valstu ārpolitiskajām interesēm. Šīs politikas deklarētais pamatpieņēmums ir tas, ka valsts ir atkarīga no veiksmīgas ekonomiskās darbības. Tā tiek saprasta kā pastāvīgu dažādu ekonomisko rādītāju (IKP, uzņēmumus skaits uz noteiktu iedzīvotāju skaitu, eksporta saldo u. c.) pieaugums, kam jāseko citu būtisku valsts un sabiedrības sociāli demogrāfisko rādītāju uzlabošanās, tādu kā zīdaiņu mirstības samazināšanās, dzīvildzes palielināšanās u. c., kas galu galā noved pie iedzīvotāju labklājības pieauguma.

Lai sasniegtu šo mērķi, tika īstenoti attīstības projekti, kuru vadmotīvs atbilda klasiskajai ekonomikas teorijai. Ekonomiskās izaugsmes, industrializācijas un modernizācijas uzdevumu vārdā tika veiktas investīcijas topošo industriālo valstu infrastruktūrās (ceļu, komunikācijas un informācijas), tika subsidēti vēlamo industriju uzņēmumi, valsts politiku līmenī tika atbalstīta privātu uzņēmējdarbība, vietējie tirgi tika atvērti brīvajam pasaules tirgum.

Tomēr šai modernitātes politikai jau [19]40-to gadu beigās parādījās pirmie kritiķi²⁸, piemēram, Rauls Prebišs (*Raúl Prebisch*) un ECLA²⁹, kuri, balstoties ekonomikas analīzē, apgalvoja, ka šis attīstības diskurss un politika ir tikai cits veids, kā dominējošās lielvaras (pirmām kārtām ASV) veido bijušo koloniju jauna veida atkarību (Filgueira & Filgueira, 2001). [19]60–70-jos gados tiek formulēta t.d. ‘atkarības teorija’, kas analizē tieši šo jautājumu. ANO attīstības programmu neveiksmes tā skaidro ar centra-perifērijas strukturālajām attiecībām un globālo darba dalīšanu, kur bijušās kolonijas tiek pārstrukturētas tā, kā tas ir izdevīgi strukturētājam. Atsevišķu pasaules daļu atpalcība (*underdevelopment*) nav dabisks vēstures attīstības gaitas rezultāts, bet gan koloniālisma rezultāts. Vēlākā attīstības politika ir šī koloniālisma modernāks paveids, un tieši tā ir veicinājusi vēl lielāku atšķirību veidošanos starp pirmās un trešās pasaules valstīm (Escobar 1995; Sachs 1992a). Kopumā šīs kritiskās pieejas pētnieku secinājumi ir līdzīgi tiem, kādus XX gs. 20-jos gados izteica Gramši: kapitālistisko valstu labklājība un attīstība ir balstīta uz trešās pasaules valstu resursu izmantošanu, un lielvaru koloniālisms (attīstības politika) tiek uzturēta ar hegemonijas palīdzību (Грамши, 1959).

²⁸ Neņemot vērā tūlīt pēc Otrā pasaules kara no PSRS puses izskanējušo kritiku Maršala u. c. attīstības programmām.

²⁹ 1948. gadā radīta ANO Latīņamerikas un Karību ekonomiskā komisija (*The United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean [ECLA]*), kuras vadītājs ilgus gadus bija Rauls Prebišs.

[19]60-to gadu beigās arvien acīmredzamāks kļuva tas, ka ieguldījumi trešās pasaules valstu attīstībā nav nesuši tādus augļus, kā plānots (Escobar, 1995). Par mērķi deklarētās ekonomiskās un sociālās vienlīdzības sasniegšanas vietā notikusi vēl lielāka attīstīto valstu 'atraušānās' no jaunattīstības zemēm. Bija pieaugusi ne tikai atšķirība starp valstīm, bet arī palielinājies nabadzībā slīgstošo pasaules iedzīvotāju skaits. Daudzas valstis un reģioni bija iesprostoti t.s. 'attīstības strupceļā' (*deadlock of development*), kad vecā kārtība ir izjaukta, bet jaunā nestrādā (Sachs, 1992c).

[19]70-to gadu sākumā notiek pirmās kardinālās attīstības politikas korekcijas. Piemēram, 1973. gadā Pasaules Banka (turpmāk PB) un ASV Starptautiskās palīdzības aģentūra³⁰ pasludina, ka to galvenais uzdevums nav vairs globālais *visas neattīstītās pasaules attīstīšana*, bet gan atbalsta sniegšana *nabadzīgākajiem no nabadzīgākajiem* (Brokensha, 2001), cīņa ar 'absolūto nabadzību' (McNamara, 1973). Nabadzības samazināšanas politika ir viens no pirmajiem soļiem, kas iezīmē attīstības paradigmas maiņu no līdz tam dominējošās ekonomiskās izaugsmes loģikas uz resursu pārdales un taisnīguma nodrošināšanas politiku. Līdz ar šo brīdi attīstības politikas centrā arvien biežāk tiek likts *cilvēks* (ar viņa vajadzībām un vērtībām).

Cilvēks, viņa subjektīvā labklājība (*well-being*) un apmierinātība ar dzīvi, nevis abstraktie un standartizētie ekonomiskie rādītāji, kļūst par centrālo attīstības mērauklu³¹. Jaunais akcents attīstības izpratnē ir cilvēka vajadzību un spēju ievietošana attīstības ideoloģijas centrā, un tas ir saistīts ar līdz tam ignorēto cilvēkkapitālu, kas līdzās fiziskajam kapitālam tagad tiek uzskatīts par būtisku attīstības veicinātāju (Behrman, 2001). Par galveno attīstības mērķi kļūst cilvēku labklājība, dzīves kvalitātes pieaugums. Vēlīnās modernitātes un postmodernitātes pasaulē tā tiek interpretēta drīzāk kā sociāla, nevis ekonomiska attīstība. Tiek revidēti attīstības indikatori un veidoti jauni attīstības mērīšanas indeksi. Lai arī to pamatā joprojām ir dažādi ekonomiskie rādītāji, tie tiek papildināti ar dažādu sociālo sfēru vērtējumiem, piemēram, veselības, apmierinātības ar dzīvi, izglītības, sociālās vienlīdzības, politiskās līdzdalības u. c. Tādi ir, piemēram, [19]70-to gadu beigās izstrādātie Fiziskās dzīves kvalitātes indekss (*Physical Quality-of-Life Index – PQLI*)³², Labklājības indekss (*Well-being Index – BWI*)³³ vai 1990. gadā ANO piedāvātais Tautas attīstības indekss (*Human Development Index – HDI*)³⁴.

³⁰ *US Agency for International Development (USAID)*.

³¹ Līdzīga paradigmas maiņa notiek arī sociālajās zinātnēs, ieskaitot ekonomiku, kurā tiek ieviests cilvēkkapitāla jēdziens, ar to liekot pamatus šaubām ticībai racionālajam *homo economicus*.

³² Aprēķina izmantojot trīs rādītājus: lasītprasmes līmeni, zīdaiņu mirstību un sagaidāmo dzīves ilgumu viena gada vecumā.

³³ Mēra indivīdu subjektīvo vērtējumu par viņu veselību un labklājību [<http://www.well-beingindex.com>].

³⁴ Plašs indeksu apskats ir veikts Kanādas Dzīves standartu izpētes centra (*Centre for the Study of Living Standards*) atskaitē, kur analizēti arī citi populārākie mērījumu veidi, piemēram, *Measure of Economic Welfare (MEW)*, *Genuine Progress Indicator (GPI)*, *Index of Economic Well-being (IEWB)*, *Index of Social Health (ISH)*, *Fraser Institute Index of Living Standards (ILS)*, *Index of Social Progress (ISP)* (Sharpe, 1999).

Cits būtisks attīstības politikas virziena izmaiņas faktors bija ekoloģiskie apsvērumi. Romas kluba 1972. gada ziņojums „Izaugsmes robežas” („*Limits of Growth*”)³⁵, ANO 1972. gada Cilvēku vides konference (*Conference on the Human Environment*) Stokholmā un tai sekojošie politiskie dokumenti pamazām rada jaunu attīstības vīziju, kurā centrālais jēdziens ir ilgtspējība. 1987. gadā publicētajā ANO ziņojumā „Mūsu kopīgā nākotne” („*Our common future*”), kas pazīstams arī kā Brundtlandes atskaite, ilgtspējīga attīstības politika definēta kā tāda, kas paredz to, ka, veidojot un īstenojot attīstības politiku, jāņem vērā vides piesārņojuma ekoloģiskā un sociālā bīstamība, kā arī neatjaunojamo dabas resursu racionālāka izmantošana (Brundtland, 1987). Šajā ziņojumā uzsvērts, ka galvenais turpmākās attīstības politikas uzdevums ir dabas resursu efektīva un saudzīga izmantošana – ir jādomā un jārēķinās arī ar nākotni, ar nākamo paaudžu vajadzībām un pasauli, kādu mēs tām atstāsim. Ziņojumā arī atzīts, ka nabadzība ierobežo cilvēku iespējas šos resursus izmantot atbilstoši ilgtspējīgas attīstības koncepcijai, tāpēc cīņa ar to ir cits prioritārais darbības virziens.

Šīs attīstības politikas kritiķi apgalvo, ka lielākās dabas piesārņotājas paliek lielvalstis, un šāda politika ir tikai mēģinājums sevi diskreditējušajam attīstības procesam piešķirt svaigu dvasu, un runa ir nevis par videi bīstamu darbību ierobežošanu, bet gan to pārvaldību (Sachs, 1992b). „*Nav attīstības bez ilgtspējas, nav ilgtspējas bez attīstības*” – ir jaunā attīstības ideoloģijas formula, pateicoties kurai attīstības ideoloģija ir renovējusies, piedevām paverot jaunas attīstības politikas intervences sfēras (turpat, 30).

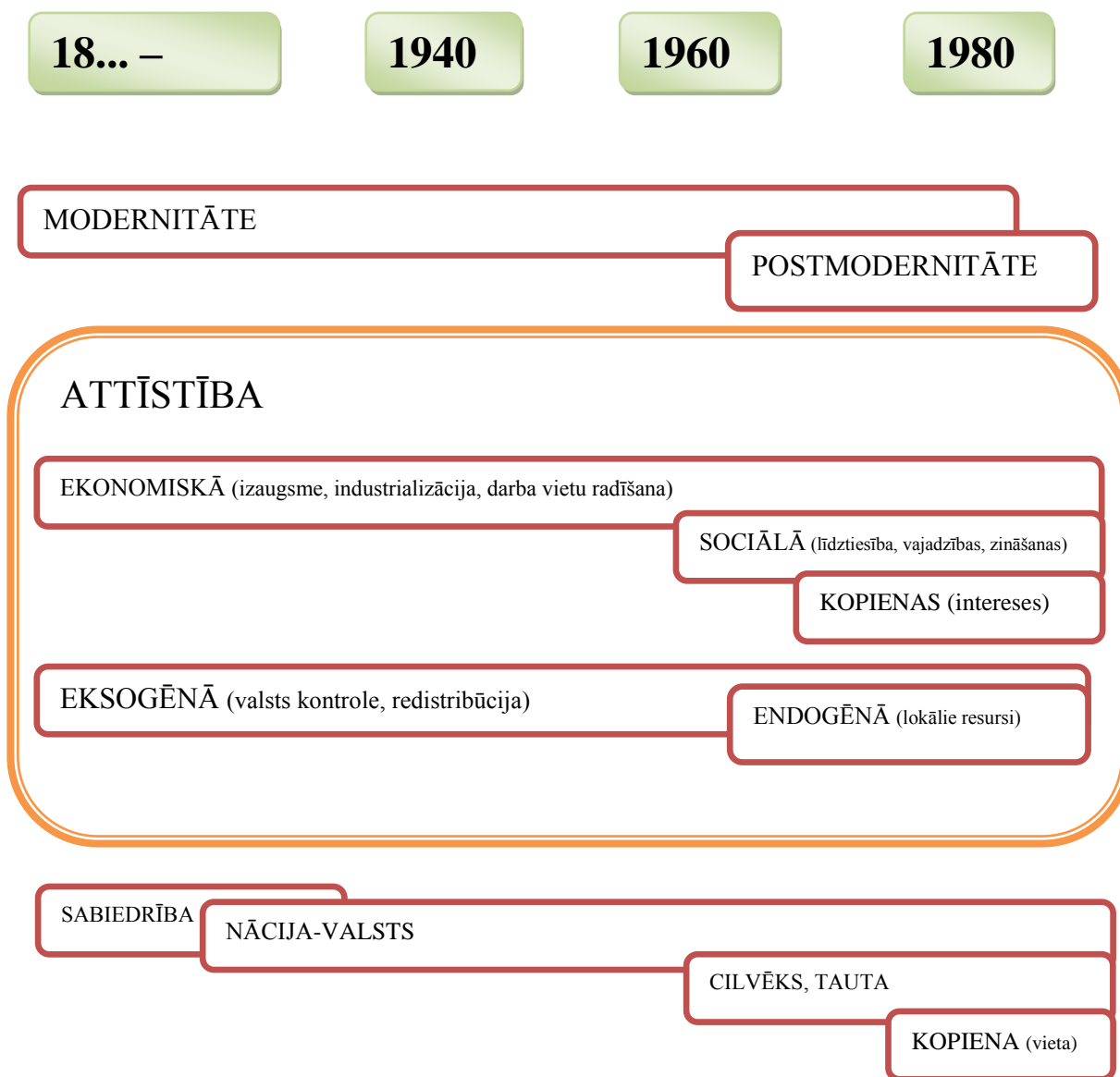
„Galēja absurda pakāpe tika sasniegta tad, kad Brundtlandes Komisija mēģināja saskaņot tik pretrunīgas idejas, kā dažādas prasības, kas jāievēro, lai aizsargātu vidi (no piesārņojuma, no mežu izciršanas, siltumnīcas efekta un klimata pārmaiņām), ar ekonomiskās izaugsmes nodrošināšanu, kas joprojām tika uzskatīta par vispārējas laimes nosacījumu. Šī neiespējamā uzdevuma rezultātā tika izkalta lipīgā frāze ‘ilgtspējīgā attīstība’, kas uzreiz sasniedza zvaigžņu statusu. Diemžēl tikai tajā nozīmē, ka viens modesvārds tika nomainīts ar citu.” (Rist, 2010: 21)

Paralēli jaunās attīstības paradigmas galvenajiem virzieniem (ilgtspējība, ekoloģija un uz cilvēku orientēta pieeja) tajā ienāk jauni temati un politiskās rīcības mehānismi. Līdzās ekoloģiskajām katastrofām, kā vienam no bīstamiem attīstības rezultātiem, kā problēma no jauna tiek aktualizēta pasaules kultūru dažādības izzušana un rietumu masu monokultūras dominēšana.

Politisko ideoloģiju ziņā mūsdienu galvenie strāvojumi ir neoliberalisms un dažādu marginālo (sociāli un ģeogrāfiski perifēro) grupu piedāvātās idejas. Galvenā politiskā ideja ir attīstības decentralizācija. No neoliberalisma pozīcijām izriet kurss uz valsts lomas mazināšanu ar uzsvāru uz indivīda, kopienu un kapitāla atbrīvošanu, kamēr kreisās un liberalizācijas kustības uzsver nepieciešamību nodrošināt vietējo kopienu kontroli pār vietējiem resursiem.

³⁵ *Limits of Growth*, <http://www.clubofrome.org/docs/limits.rtf>; sk. 2009.08.23.

Kopumā pēdējo pāris desmitgažu tendences attīstības diskursā var raksturot ar jēdzieniem ‘lokalizācija’, ‘reģionu un kopienu attīstība’, kā arī īpašas lomas piešķiršanu tādiem vietējiem aģentiem kā NVO, tautas, iedzīvotāju asociācijām un ‘no apakšas uz augšu’ (*bottom-up*) rīcības veidiem. Tā ir pāreja no agrāk dominējošās makro pieejas attīstības politikā un plānošanā, kuras galvenie aģenti bija valstis un starptautiskās organizācijas, uz mikro līmeņa aģentu iekļaušanu, tādu kā reģioni un lokālās kopienas. Attīstības ideju un aģentu hronoloģija raksturo 2.attēls „Attīstības ideju un aģentu hronoloģija”.

2.attēls. Attīstības ideju un aģentu hronoloģija.

Attēlotā attīstības politikas vēsture nav lineāra, secīga un pakāpienveida. Atšķirīgās attīstības izpratnes un modeļi ne vienmēr nomaina viens otru, bet tie tupina pastāvēt vienlaicīgi. Tie var mainīties un ietekmēties viens no otra (mutēt un hibridizēties), bet pamata atšķirības saglabājas. Tāpēc mūsdienu attīstības diskurss nevar tikt uzskatīts par viengabalainu, tajā turpina pastāvēt (konkurēt un sadarboties, konvergēt un divergēt) dažādas attīstības loģikas un politikas.

Var secināt, ka kopš [19]40–50-jiem gadiem ar attīstību pamatā tika saprasta makro ekonomiskā izaugsme. Vēlāk, sākot ar [19]70-jiem, tā drīzāk ir mezo līmeņa un vidējā ranga teoriju un mērķu pieeja, kas orientēta nevis uz globālu izaugsmi, bet gan uz deprivētāko sociālo grupu un vietu atbalstu, piemēram, noteiktu lauku teritoriju, noteiktu metropoles rajonu, noteiktu valsts reģionu attīstību, reģenerāciju. Šī attīstības ideoloģijas un politikas maiņa ilustrē arī valdošās noskaņas, sākot ar optimismu [19]40–50-os, šaubām un nedrošību [19]60–70-os, līdz pat pesimismam un bezcerībai gadsimta beigās (Esteva, 1992). Attīstības uzstādījumi no makro līmeņa (valstu un zemju attīstīšana) nonākuši pie mikro līmeņa uzdevumiem (konkrētu sociālo grupu un kopienu atbalsts). Šī nosacītā pāreja no makro uz mikro iezīmējas gan tajā, kas ir attīstības (palīdzības) saņēmēji, gan tajā, kāda ir attīstības politikas stratēģija un kas ir attīstības aģenti un virzītāji. Tādējādi no izteikti eksogēni veidotas politikas tā pārtop par arvien vairāk endogēni orientētu. Ja sākotnēji (un joprojām) attīstības politikas definētāji nāca no valstu valdībām, birokrātijas, galvaspilsētām, no lielajām attīstības organizācijām Vašingtonā (SVF, PB) vai ANO aģentūrām Ņujorkā, Parīzē vai Ženēvā, tad vēlāk arvien lielāku nozīmi ieguva dažādas pilsoniskās sabiedrības asociācijas, tādas kā NVO, sociālās kustības, baznīca, uzņēmēji. Mūsdienās pilsoniskās sabiedrības pārstāvji ir tie, no kuriem sagaida ne tikai attīstības idejas un novērtējumu, bet arī rīcību un tās gaitas kontroli.

Tagad attīstība vairs netiek izprasta kā vienkārša industriālā kapitāla akumulācija, bet gan iedzīvotāju labklājības paaugstināšana, kas ne vienmēr ir sasniedzama ar industriālu revolūciju vai vienkāršu ekonomisko izaugsmi. Daudzos attīstības prakses gadījumos tā ir atgriešanās atpakaļ pie cilvēku pamatvajadzību (ēdiens, mājoklis, veselība, drošība) nodrošināšanas (Hershberg, 2001). Līdz ar labklājības prioritizēšanu mainās attīstības plānošanas akcenti un praktiskie uzdevumi. Tie pamatā centrējas ap kolektīvo labumu (veselības aprūpe, izglītība, gaiss, ūdens, pakalpojumi) un kopīgās vides (dabas un kultūras) taisnīgu un saudzīgu pārvaldi (P. B. Evans, 2001). Tas parāda, ka attīstības politika un prakses ne tikai ir diversificējušās laikā un telpā (dažādos sociāli politiskajos apstākļos), tās turpina būt dažādas un atšķirīgas. Dažādi politiskie, sociālie, kultūras, ekonomiskie, vēsturiskie u. c. apstākļi un faktori radīs atšķirīgas attīstības politikas: mērķus un praktiskos to īstenošanas līdzekļus. Attīstība arī turpmāk drīzāk būs konkrētu problēmu risināšanas līdzeklis, nevis visaptverošs un universāls sociāli ekonomiski-politiskās situācijas uzlabošanas modelis.

6.tabula. Shematisks nodaļas „Attīstības paradigmu maiņa – no valstīm, reģioniem uz kopienām” kopsavilkums.

Laika periods	Sociālās idejas un strāvas	Politika	Teorijas	Zinātnes	Prakses	Rezultāts, novērtējums
XVIII – XX gs. sākums	Cilvēce, sabiedrība Progress Evolūcija Revolūcija Ticība saprātam Etnocentrisms Racionalitāte Zinātne un tehnika Sabiedrības diferencēšanās	Kapitālisms Sociālisms	Sociālais darvinisms	Klasiskā politekonomija Socioloģija Antropoloģija (koloniālā)	Industrializācija Koloniālisms	Industrializācija Urbanizācija Optimisms
1940 →	Nācija Modernizācija Ekonomiskā izaugsme ZTR III pasaule Jaunattīstības valstis (dienvidi-ziemeļi; rietumi-austrumi) Labklājība	Liberālisms Sociālisms Sociālās labklājības valstis	Strukturālais funkcionālisms Eksogēna izaugsme	Ekonomika (neoklasiskā, keinsianisms) Politikas zinātne Sabiedriskā pārvalde	Industrializācija Neokoloniālisms Redistribūcija Politiskā un sociālā modernizācija	Jaunā pasaules kārtība ASV / rietumu pasaules hegemonija
1960 – 1970	Cilvēks (cilvēkkapitāls, cilvēku vajadzības) Taisnīgums Nevienlīdzība	Neoliberālisms Komunitārisms III pasaules nacionālisms	Neomarksisms Atkarības	Antropoloģija Politikas zinātne Demogrāfija Ģeogrāfija	Dekolonizācija <i>Poorest of the poor</i> Eko attīstība Ilgtspējība Sociālās kustības	Attīstības politiku neveiksmes Nevienlīdzības palielināšanās
1980 →	Tautas attīstība Ilgtspējība Ekoloģija Vieta (vietējā kopiena) Kopiena (vajadzības un intereses) Marginālās grupas Dzīves kvalitāte Kultūra <i>Bottom-up, grassroots</i>	Neoliberālisms Komunitārisms	Postmodernisms Endogēnā un kopienas (teritorijas) attīstība <i>Zero growth</i> <i>Degrowth</i> Sociālā kapitāla Mācīšanās, inovāciju Endogēno zināšanu	Ekonomika Demogrāfija Antropoloģija Ģeogrāfija Socioloģija Ekoloģija Dzimtes un kultūras studijas	Alternatīvās attīstības Decentralizācija Lokālo resursu izmantošana Strukturālās reformas Liberalizācija Privatizācija	Globalizācija Āzijas attīstība, BRIC Jaunas pasaules kārtības veidošanās Reģionalizācija Pesimisms

2.2. Telpiskās attīstības pieeju transformācijas

Nodaļa veltīta telpiskās attīstības diskursa izmaiņām, parādot to, kā no izteikti ekonomiskas un eksogēnas reģionālās attīstības tā transformējas uz kopienām orientētu (endogēnu) stratēģiju virzienā. Nodaļā aplūkots dominējošais telpiskais apzīmējums 'reģions' un reģionālās attīstības teorijas, ieskicēta telpiskās attīstības politiku un prakšu vēsture un pārmaiņas dažādās valstīs, kā arī iezīmētas cilvēkģeogrāfijas disciplīnas iniciētās pārbīdes dažāda telpiskā mēroga vienību analīzē.

2.2.1. Reģionālās attīstības teorijas

Telpiskās attīstības politikā dominē 'reģionālā attīstība' un jēdziens 'reģions'. Ar reģionu parasti saprot 'teritoriju, kas no citām atšķiras pēc noteiktām pazīmēm un ir iekšēji homogēna'. Reģionu var noteikt, balstoties uz dažādām pazīmēm, tādām kā līdzīgi dabas apstākļi, kopīga vēsture un kultūra, vienota politiskā vai administratīvā pārvalde, saistīta ekonomiskā telpa u. tml. Visos gadījumos, tāpat kā nosakot citu telpisko vienību (teritorija, kopiena, novads u. c.) robežas, katrs konkrētais reģions ir sociāli konstruēta vienība (visbiežāk izejot no administratīviem mērķiem), kurai var vai var nebūt 'dabiskās', sociālās vai politiskās robežas.

Īpaša reģiona pazīme ir 'attīstības' idejas izmantošana, definējot konkrēto teritoriālo vienību. Nereti reģiona definīcijās ir skaidri iekļauts attīstības diskurss: reģions ir tā valsts (kontinenta, pasaules) daļa, kura ir jāattīsta, jo tai ir raksturīgas noteiktas problēmas, tā atpaliek³⁶. Tas lielā mērā izriet no praktiskas nepieciešamības reģionus tipoloģizēt un sakārtot, ko darot, vienmēr viens no rezultātiem būs atšķirību konstatēšana starp dažādiem reģioniem. Tā kā joprojām dominējošais klasifikācijas veids ir ekonomiskais, atsauce uz attīstību un izaugsmi šādos gadījumos ir neizbēgama – vienmēr kādi reģioni uzrādīs sliktākus ekonomiskos rādītājus nekā citi.

Līdz ar attīstības iekļaušanu reģionu definēšanā netieši tiek pateikts, ka reģioni visbiežāk ir tādas teritorijas, kas atpaliek (*lag, lagging region*) no pamata (*core*) jeb centra, tāpēc to ekonomiskie rādītāji un iedzīvotāju dzīves kvalitāte ir jāpacel vismaz līdz kaut kādam vidējam vai vēlamajam līmenim. Šo līmeni nosaka attīstības centri, kas parasti ir lielpilsētas, to aglomerāti vai atsevišķi veiksmīgi reģioni. Šāda reģiona definīcija atspoguļo klasisko attīstības diskursu, kas paredz lineāru vēstures gaitas redzējumu, kas šajā gadījumā vēl izteiktāk transformējas telpas vienlīdzīgas attīstības vīzijā. Tā faktiski leģitimizē centra un perifērijas varas attiecības.

³⁶ Piemēram, „*Reģions kā valsts teritorijas daļa (pagasts, pilsēta, pagastu kopums, pagastu un pilsētu kopums, rajons, rajonu un pilsētu kopums, rajonu kopums), ko vieno kādas noteiktas pazīmes vai problēmas.*” (MK noteikumi Nr.11 „Noteikumi par īpaši atbalstāmajiem reģioniem” („LV”, 16/17/18/19/20/21 (731/732/732/734/735/736), 15.01.1997.) [stājās spēkā 20.06.1997.; zaudējis spēku 24.06.1997.]).

Ilgu laiku ar politiskās varas palīdzību reti kad tika īstenota centrālās stratēģija, kad no attīstītākā centra uz mazāk attīstītajiem reģioniem tiek pārvietoti nozīmīgi nacionālie politiski-ekonomiskie resursi (piemēram, lieli valsts uzņēmumi vai administratīvi-birokrātiskā aparāta institūcijas vai attīstāmiem reģioniem tika deleģētas iepriekš valsts centrālā aparāta pārraudzībā esošas funkcijas)³⁷. Visbiežāk attīstības projekti tika īstenoti eksogēnas intervences veidā (*top-down* stratēģija), piemēram, ar ‘sēklas naudas’ un ārējas ekspertīzes un finansējuma palīdzību, mēģinot attīstīt vietējo rūpniecību, tirdzniecību vai sociālo pakalpojumu jomu.

Jēdziens reģions tā teritoriālajā (kartogrāfiskajā) izpratnē tiek skatīts divos diskursos: administratīvi politiskajā un ikdienas (valodā, apziņā). Pirmajā lietojumā reģiona koncepcijai piemīt spēcīgs attīstības uzstādījums, un tas ir neizbēgams, ja reģions tiek definēts administratīvu mērķu vārdā. Savukārt ikdienas lietojumā reģiona izpratnei, kas ir veidojusies no pieredzes (individuālās un kolektīvās vēstures trajektorijas), piemīt spēcīgas hierarhijas ‘centrs-perifērija’ konotācijas. Latvijas gadījumā šie abi diskursi, politiski-administratīvais un ikdienas, spēcina viens otru, un ass ‘attīstītais centrs (Rīga) un atpalikušie reģioni (lauki)’ iegūst gan faktisku apstiprinājumu (sociāli ekonomiskie rādītāji apstiprina šādas attiecības), gan mentālu atbalstu (kognitīvās telpiskās struktūru hierarhizēšanas veidā).

Reģionālā attīstība parasti tiek dalīta urbānajā plānošanā un rurālo teritoriju attīstībā. Urbānā plānošana visbiežāk ir šķirta no citām attīstības teorijām un praksēm, bet rurālā attīstība nereti pārklājas ar reģionālo attīstību vai pat ir sinonīmi. Tas saistīts ar konkrēto attīstāmo reģionu apdzīvotības struktūru, kad ir lielas teritorijas (reģioni) bez izteiktiem industriāliem centriem vai urbānām aglomerācijām, kā tas ir Latvijas gadījumā.

Galvenās reģionu attīstības teorijas var tikt grupētas, izmantojot flāmu kritiskās ģeogrāfijas pārstāvja Franka Mulaerta (*Frank Moulaert*)³⁸ klasifikāciju. Viņš uzskata, ka reģionu attīstības teorijas jādala divās lielās strāvās, kas iezīmē gan to rašanās laikposmu, gan atšķirīgās pamatnostādnes: ekonomiskās un teritoriju inovāciju (Frank Moulaert & Mehmood, 2009; Frank Moulaert & Sekia, 2003). Kā trešo un jaunāko var izdalīt sinerģijas jeb sintēzes pieeju, kad iepriekšējo divu paradigmu, ekonomiskā jeb tirgus loģikas un sociālo inovāciju eksperimentu, elementi tiek kombinēti ar komunitārisma filozofijā un politikā sakņotiem uzstādījumiem par vietējās kopienas interešu un vajadzību izvirzīšanu priekšplānā. Šī pieeja uzsver kultūras, vēstures, vietas nozīmi, uzskatot tos par nozīmīgiem endogēnas attīstības plānošanas un īstenošanas resursiem.

³⁷ Decentralizācija tikai kopš XX gs. 80-iem gadiem daudzās valstīs kļuvusi par vienu no galvenajiem iekšpolitiskajiem uzstādījumiem (Keating, 2001). Vairākās valstīs pat izveidotas decentralizācijas ministrijas vai atsevišķas valdības struktūras, kas ar to nodarbojas (piemēram, Francijā, Nigērijā, Grieķijā, Lielbritānijā, Īrijā).

³⁸ Telpiskās plānošanas profesors, kas specializējas reģionālajā un pilsētu attīstībā. „*Website of Frank Moulaert*”, <http://users.skynet.be/frank.moulaert/frank/index.html>; sk. 2011.01.08.

Teorētiskais reģionālās attīstības lauks, tāpat kā attīstības diskurss un naratīvs vispār, ilgu laiku piederējis ekonomikas disciplīnai, un šīs pieejas ietvaros veidotie attīstības modeļi pamatā koncentrējās ap ekonomiskajiem faktoriem, nereti citus neņemot vērā (Amin, 1999). Valstu nevienmērīga attīstība veicināja konverģences hipotēzes kritiku un vēlākās ekonomiskās attīstības teorijas veidojās uz šī kritikas (arī neoklasiskās ekonomikas vispār) bāzes (Chakravorty, 2000; Dawkins, 2003). Tāpat korekcijas teorijā ienesa prakse, kas nereti apsteidza teorijas. Līdz ar keinsianisma pārvaldes modeļa ienākšanu vairumā attīstīto ‘pēckara labklājības intervences valstu’ (*postwar interventionist welfare state*) pārvaldēs (Keating, 2003), gan labklājības un brīvā tirgus valstīs, gan komandekonomikas valstīs, reģionu attīstība tika mākslīgi veicināta. Tā bija ienākumu un labklājības pārdale par labu atbalstāmajiem reģioniem, kā arī pasākumi šo reģionu uzņēmējdarbības veicināšanai, sākot ar tiešu atbalstu, beidzot ar infrastruktūras uzlabošanu (Amin, 1999). Galveno lomu šādā attīstības politikā spēlēja valsts, tās programmas bija standartizētas un orientētas uz uzņēmējdarbības veicināšanu.

Šīm ekonomiskajām teorijām raksturīgi tas, ka tās reģionu skata un definē kā ekonomisku vienību, sistēmu. Līdz ar to šīs pieejas uzmanības centrā ir ekonomika, un reģiona analīze ir balstīta ekonomiskajā loģikā un ekonomiskajās abstrakcijās. Cita veida sociālās struktūras (piemēram, kultūra vai vēsture) praktiski netika iekļautas reģionu ekonomiskajā modelēšanā. Klasiska taktika šādā tradicionālā reģiona attīstības pieejā ir subsīdijas lauksaimniecībai un attiecīgā reģiona industriālajam sektoram (vai pat tā radīšana ‘tukšā vietā’); darbavietu izveidošana; palīdzība un atbalsts uzņēmēj- un uzņēmumu darbībai; kapitālu pieejamības veicināšana (piemēram, aizdevumi un citi veidi, kā atvieglot kapitāla iegūšanu); atbalsts investīcijām, granti un projektu līdzdalības naudas; nodokļu atlaides; atbalsts mazajam biznesam un uzņēmējdarbībai (Goldenberg, 2008). Tātad kopumā tā bija universāla centralizētas valsts lejupvērsta (*top-down*) stratēģija attiecībā pret visu tipu reģioniem, kad resursi tiek pārcelti no pelnošām vietām un industrijām uz mazāk veiksmīgām vietām (Amin, 1999).

Neekonomisko faktoru iekļaušana attīstības analīzē notikusi tikai pēdējos 30 gados. Pirmkārt, tas noticis, pateicoties tam, ka arvien lielāku nozīmi ekonomiskajā analīzē ieguva [19]70-tajos gados rietumu kritiskajā un radikālajā cilvēkģeogrāfijā aktualizētie un attīstītie telpas (*space*) un vietas (*place*) jēdzieni, kas postulēja to, ka teritorijas (šajā gadījumā – reģiona) kvalitātes nosaka plašāks pazīmju un ietekmju loks, nekā bija pieņemts uzskatīt līdz tam, un ka konkrētas telpas vai vietas noteiktām īpašībām var būt ietekme uz ekonomiskajām attiecībām³⁹. Vieta nav tikai ekonomisku resursu un kapitālu darbības areāls, vietai ir arī citas īpašības un pēdas, tās ietekmē arī ekonomiskās aktivitātes (Lefebvre, 2003), un kapitāls nav gluži ‘lidojošs’, tāpat kā ekonomiskā darbība vispār (Glassman, 2001).

³⁹ Par to rakstīts nākamajā apakšnodaļā „Vieta”.

Otrkārt, reģionu attīstības teoriju deformācijas saistītas ar t.s. ‘kultūras pagriezienu’ arvien pieaugošo atzīšanu sociālajās zinātnēs [19]90-os gados, kad kultūra, kopiena, tradīcijas un vietējais dzīves veids tiek leģitimizēti par būtiskiem sociālās dzīves (arī reģionu uzbūves) elementiem, kas var ietekmēt (pozitīvi vai negatīvi) to attīstību, un pats attīstības diskurss no klaji ekonomiska ir kļuvis sociālāks. Reģionālajā pētniecībā līdzās ekonomikai, ekonomiskajai ģeogrāfijai un cilvēkģeogrāfijai arvien vairāk iesaistās arī citas sociālās zinātnes (Nederveen Pieterse, 2010).

Turpmākie attīstības modeļi tika veidoti gan elastīgāki, gan tādi, kas piemērojami dažādiem mērogiem, jo viena būtiska vietas pazīme ir tās lielums, kas ietekmē gan tās iekšējo uzbūvi, gan tās attiecības ar ārpusauli. Tāpat būtiska ekonomiskās analīzes pazīme ir ģeogrāfiskais tuvums, ko skaidro gan pieņēmums par to, ka: „*jebkas ir saistīts ar jebko citu, bet tuvākās lietas ir vairāk saistītas nekā attālās*” (Tobler, 1970:236), gan arī Granovetera ‘iesakņotās uzņēmējdarbības’ teorija, kurā runāts par tīklošanos, uzticēšanos, kas ir veiksmīgāka tuvākos attālumos (MacKinnon, Cumbers, & Chapman, 2002).

Līdzīgs uzstādījums valsts un vietējās pārvaldes lomas saglabāšanā nāk no jaunās ekonomiskās ģeogrāfijas: reģionālā attīstība ne tik vien kā nedrīkst tikt atstāta ‘tirgus attiecību pašplūsmā’, bet pār lokālajiem un endogēnajiem procesiem ir jāpaliek arī zināmai valsts vai pārvalstu institūciju kontrolei (Amin, 1999). Šādas idejas lielā mērā ir ietekmējušas mūsdienu ES kohēzijas politiku, kas ir zināmā opozīcijā PB un citu globālo institūciju ieteiktajai *space-blind* politikai (Barca, 2010) un kuras viens no pamatfokusiem ir kopienas līdzdalības veicināšana un iesaistīšana pašvaldību darbā (Allegretti & Herzberg, 2004; Hadjimichalis & Hudson, 2007).

Otrā Mulaerta izdalītā reģionālās attīstības pieeju grupa ir teritoriju inovāciju modeļi (*Territorial Innovation Models* jeb TIM)⁴⁰, ko var raksturot kā mēģinājumu iziet ārpus klasiskās ekonomiskās loģikas un radīt jaunus eksperimentālus modeļus, kuros cenšas maksimāli efektīvi un radoši izmantot vietējos cilvēkresursus un institūcijas. Šis pavērsiens lielā mērā nācis no Jozefa Šumpētera darbu pārlasīšanas un tam sekojošā viņa ideju (īpaši idejas par inovāciju saistību ar attīstību) popularitātes jaunā viļņa (Ettlinger, 2001).

Teritoriju inovāciju modeļi (turpmāk – TIM) pamatā balstās uz inovatīvās ekonomikas puduru – jauni produkti, jauni servisi un jaunas tehnoloģijas – radīšanu. Puduru izveidošana balstīta pieņēmumā, ka globalizācijas ietekme ir neizbēgama un ka tai ir savs potenciāls, kuru var vērst sev par labu, ja tiek veicināta tāda uzņēmējdarbība, kas balstīta zināšanu ekonomikā un pamatā orientējas uz jaunajām tehnoloģijām (MacKinnon, et al., 2002). Līdz ar to ‘puduru ideoloģijai’ ir raksturīgs īpašs atbalsts inovatīviem produktiem un to ražošanas komercializācijai un mārketingam;

⁴⁰ Jaunie teritoriju attīstības modeļi, kuros nozīmīga loma atvēlēta vietējām institūcijām un endogēnās attīstības trajektorijai vispār.

investīcijām pētniecībā un attīstībā (*R&D*); attiecīgas uzņēmējdarbības nodokļu atvieglojumi un citāda veida finansiāls atbalsts; mērķtiecīgi ieguldījumi prasmju un mācīšanas uzlabošanā (Goldenberg, 2008). Šī ideoloģija balstās pieņēmumā, ka, vairojot vietējo cilvēkkapitālu un atbalstot inovatīvu produktu un augsto tehnoloģiju ražošanu, var veidot reģionu, kura precēm vai pakalpojumiem ir augsta pievienotā vērtība un kas var konkurēt globālajā tirgū.

Viena no būtiskākajām TIM atšķirībām no klasiskajiem ekonomiskās attīstības modeļiem ir endogēnās attīstības teorijas un pieejas izmantošana. Mulaerts apgalvo, ka tās pamatā ir jauna vietas koncepcija: teritoriālā vieta aizstāj funkcionālo vietu (Frank Moulaert & Sekia, 2003: 297). Endogēnās attīstības pieejas centrālo ideju var formulēt šādi: attīstība ir arī lokāls (vietējs) process un kā tāds tas var tikt un tam jābūt iniciētam un vadītam uz vietas. Attīstība iespējama vietās, kurās lokālie resursi spēj radīt un uzturēt vairāk vai mazāk pašpietiekamu sociāli ekonomisko vidi vai var konkurēt ar citu reģionu resursiem. Tātad galu galā reģiona panākumi būs atkarīgi no vietējo aģentu (uzņēmumu, indivīdu, politikas veidotāju, institūciju, kopienu) rīcībspējas, un tās attīstībai un spēcīnāšanai ir jābūt galvenajam attīstības politikas uzdevumam. Šīs pieejas kritiķi uzskata, ka tā ir vispārpieņemta endogēnās attīstības izpratne un divu 'lokālās attīstības' dekāžu laikā nav spējusi radīt koherentu un oriģinālu efektīvas politikas zināšanu korpusu, tā vietā piedāvājot vien virkni rokasgrāmatu (*how-to*) (Polèse, 1999).

Katrā no TIM, līdztekus tradicionālajām ekonomiskās analīzes pamatkategorijām, darbaspēku, uzņēmumiem, kapitālu, ir ieviests arī trešais lielais domēns – kopiena. Tomēr kopiena, tās kultūra, vēsture un tradīcijas šos modeļus interesē tiktāl, cik tā kavē vai veicina uzņēmējdarbību. Šo modeļu uzdevums joprojām ir teritoriju ekonomiskā izaugsme, tajos nav runa par teritoriju un kopienu dzīves kvalitātes neekonomisko aspektu uzlabošanu (Frank Moulaert & Sekia, 2003). Tāpēc var secināt, ka šādi modeļi nav īsti piemēroti mūsdienās dominējošai attīstības vīzijai, kas līdzās ekonomiskai izaugsmei kā otro līdzvērtīgo dominanti izvirza ilgtspējību, kas pamatā ir orientēta uz cilvēku un kopienu, un sociālo attīstību vispār.

Mulaerts un Sekia secina, ka arī šīs TIM pieejas joprojām lielā mērā ir ekonomiskas – teritoriju attīstība tiek skatīta caur kapitālistiskā tirgus loģikas prizmu. Teritoriālās inovācijas tiek konceptualizētas tehnokrātiskā veidā kā tehnoloģiskas inovācijas un biznesa kultūras uzlabojumi (Frank Moulaert & Sekia, 2003).

Jaunais reģionālisms (*new regionalism*) ir jauna reģionālās attīstības strāva, ko var uzskatīt par TIM politisko versiju. Tas sevī iemieso institucionālo pagriezīenu reģionālās attīstības teorijā (Frank Moulaert & Mehmood, 2009). Ar jauno reģionālismu parasti saprot politisko praksi, kas ir veidota, balstoties uz vietējo resursu mobilizēšanu (Amin, 1999). Attīstības diskursa kontekstā to var dēvēt par endogēno pagriezīenu, kad centralizētas pārvaldības un politikas vietā (vai blakus tai) parādās

politiskā griba un vara, kas izriet no dažāda līmeņa un mēroga vietējām kopienām. Tās ir gan decentralizācijas tendences, gan citu līmeņu sadarbības un kooperācijas. Sadarbības partneri ir ne vairs tikai valsts (centrālais aparāts) un reģioni, bet arī vietējās kopienas, un sadarbība nav vienvirziena un parasti nav lejupvērsta. Sadarbība var notikt subnacionālā vai arī pārnacionālā līmenī, kad kopienas un reģioni sadarbojas nepastarpināti, bez valsts līdzdalības, vai arī kā starpniekam mediējot starpnacionālām organizācijām vai savienībām (Keating, 2001, 2003).

Eiropas sabiedriskās politikas kontekstā jauno reģionālismu parasti attiecina uz subnacionāliem telpiski-politiskiem procesiem (Keating, 2003). Tie var izrietēt no atšķirīgas motivācijas, kā arī tikt dažādi praktizēti, bet tiem ir trīs pamatpazīmes: politiskā griba atgūt vietējo kontroli vai demokratizēt vietējo pārvaldi (1); rūpes par vietējo ekonomisko labklājību (2); lokālās kultūras vajadzību akcentēšana un piederības sajūtas stiprināšana (3) (Amin, 2004). Jaunā reģionālisma strāvas izpaužas divos galvenajos veidos, pirmkārt, tā ir politiskās un administratīvās varas decentralizācija, otrkārt, tās ir atsevišķu reģionu endogēno etno-nacionālistisko, politisko, ekonomisko interešu kustības (Amin, 1999; Keating, 2003). Jaunā reģionālisma skatījumā valdošais reģionālās attīstības diskurss saskan ar TIM. Abiem kopīga ir orientēšanās uz konkrētu vietu un šīs vietas resursu attīstīšana, sākot ar vietējām institūcijām, beidzot ar iedzīvotāju cilvēkkapitālu.

Kopsavelkot, var teikt, ka atšķirībā no tradicionālās (vecās) reģionālās politikas, jaunā ir ne tikai vietējās ekonomikas inženierija, bet arī vietējo institūciju inženierija (Amin, 1999). Kritikas sadaļās parasti tiek minēts, ka jaunajā reģionālisma pieejā tiek pārspīlēta vietas un vietējo resursu loma, maz ņemot vērā sadarbību ar citu mērogu aģentiem (MacKinnon, et al., 2002), un ka zināmai centralizētās varas lejupvērstajai kontrolei vai pārraudzībai būtu jāpaliek (Amin, 1999; Barca, 2010).

Kritiski analizējot dažādus reģionu attīstības modeļus, Mulaerts ar kolēģiem piedāvā veidot sinerģisku attīstības modeli, kas gan teorētiskajā, gan ideoloģiskajā līmenī centrā novieto kopienas, īpaši uzsverot dažādu deprivēto un marginalizēto grupu intereses, kā arī piedāvā padziļinātu endogēnās attīstības izpratni – kopienā balstītu un teritoriāli integrētu attīstību (Frank Moulaert & Sekia, 2003; Nussbaumer & Moulaert, 2004). Kopumā tas ir plašāks skats uz attīstību un reģionu, kas iziet gan ārpus tirgus loģikas un ekonomiskā determinisma ideoloģijas, gan klasiskās reģionālās administrācijas robežām. Reģions nav vairs tikai uzņēmumu, darbaspēka un tirgus sistēma un attīstība nav tikai ekonomiskā izaugsme, reģions ir arī iedzīvotāji, kopienas un vēsture (Frank Moulaert & Mehmood, 2009).

Līdz ar uzsvāra likšanu uz kopienas faktiski notiek attīstības mēroga samazināšana un arī konkretizēšana. Ja attīstības uzdevumos ir iekļautas kopienas, tad visdrīzāk ir runa par konkrētām vietām un par konkrētām kopienām, par konkrētām to problēmām. Tās nebūs iedomātās nāciju

kopienas vai konstruētās reģionu kopienas, tās būs konkrētu vietu konkrētas kopienas. Tās būs (vai tām jābūt) tādām, kas pastāv, nevis iedomātām vai konstruētām, tādām, kuru problēmas iespējams detektēt un kuras pašas var mobilizēties to risināšanā. Šādām kopienām ir jābūt ‘empīriski taustāmām’, tādām, kuras veido iedzīvotāji, kas vismaz dzīvo vienkopus – vienā pilsētā, vienā apkaimē, vienā kvartālā, vienā pagastā. Kītings, līdzīgu apvērumu vadīts, noraida reģionu potenciālu sociālās kohēzijas laukā. Iespējams, ka atsevišķi reģioni var kalpot par stabilas reģionālās identitātes avotiem, bet kopumā ar valsts (nacionālo) identitāti tie nespēs konkurēt. Sociālās kohēzijas telpa ir vietējās pašvaldības (Keating, 2003).

Šāds tradicionālo un inovatīvo reģionu attīstības pieeju sinerģijas rezultāts praktiski ir tuvs mikro jeb vietējās attīstības teorijām, tādām, kas par centrālo uzdevumu nosaka dažādu kopienas spēju attīstīšanu, galvenokārt zināšanu un sadarbības. Tajās vienlīdz svarīgas var būt gan ekonomiskā, gan sociālā attīstība, kurā lielu lomu jāspēlē vietējiem (lokālajiem, kopienas) bezpeļņas NVO un kooperatīviem.

2.2.2. Vieta

Līdz [19]60-jiem gadiem centrālais jēdziens, ar kuru aprakstīja un kā dalīja telpu ģeogrāfijā un vispār sociālajās zinātnēs, arī politikā, bija reģions, nevis vieta (Cresswell, 2008). Vietas padziļināta konceptualizācija un analīze aizsākās tikai [19]70-os gados, un tas notika, pateicoties humānistiskajai ģeogrāfijai (*humanistic geography*) un tādu autoru darbiem kā Ji-Fu Tuans (*Yi-Fu Tuan*), Edvards Relfs (*Edward Relph*) un Anne Batimere (*Anne Buttimer*) (Cresswell, 2006), līdz Ziemeļamerikas cilvēkģeogrāfijā vieta (*place*) kā telpas apzīmējums kļūst par dominējošo jēdzienu (Cresswell, 2008).

Ķīniešu izcelsmes amerikāņu humānistiskās ģeogrāfijas pārstāvis Ji-Fu Tuans vietu konceptualizē un skaidro, izmantojot fenomenoloģisko pieeju, kā arī antropoloģijas un vēstures zināšanas, un viņa centrālais jēdziens ir ‘ikdienas pieredze’. Atsaucoties uz piemēriem no dažādu laiku un dažādu kultūru sabiedrībām, Tuans apgalvo, ka atkarībā no tā, kādā vidē mēs dzīvojam, veidojas mūsu atšķirīgā pieredze un uzvedība (1977). Piemēram, dažāda uzvedība, zināšanas un valoda, ķermeņa uzbūve un kustības ir klejotājiem un medniekiem, mūža mežu iemītniekiem, salu iedzīvotājiem, senās Grieķijas pilsētvalstu vai mūsdienu Ķīnas zemniekiem. Telpas daļa kļūst par vietu tad, kad tā iegūst nozīmi, tā no anonīmas un amorfas visuma daļas kļūst par aktīvu sociālās realitātes veidotāju (1977). Vide, kurā mēs dzīvojam, nav pasīvs sociālās dzīves objekts – tā aktīvi ‘līdzdarbojas’ zināšanu, pieredzes un uzvedības veidošanā, sākot jau ar katra cilvēka agru bērnību. Šādi pieņēmumi ģeogrāfiem lika par jaunu palūkoties uz telpisko. Rezultātā filozofēšana par vietu kļuva par nozīmīgu šīs disciplinārās identitātes sastāvdaļu, bet tās iekļaušana dažādos analīzes modeļos (piemēram, ekonomiskajā, reģiona attīstības) – par normu.

Mūsdienu ģeogrāfijā ir pieņemts lietot vietas definīciju, ko 1987. gadā savā grāmatā „*Place and politics: the geographical mediation of state and society*” sniedz angļu-amerikāņu politiskās ģeogrāfijas pārstāvis Džons Agņū (*John Agnew*). Viņš vietu konceptualizējis, izmantojot trīs pazīmes: atrašanās vieta (*location*); sociālo attiecību materiālie nosacījumi, kas raksturo telpas formas, piemēram, sienas, parki, ielas (*locale*); vietas izjūta (*sense of place*) jeb cilvēku subjektīvās un emocionālās pieķeršanās vietai (Cresswell, 2008). Īpaši būtisks ir pēdējais rekvizīts, kas vietu mūsdienu ģeogrāfijas teorijā padara par nozīmīgu un aktīvu sociālās realitātes aģentu.

Cits ietekmīgs telpas socializētājs ir franču kritiskās ģeogrāfijas pārstāvis Anrī Lefevrs (*Henri Lefebvre*) un viņa 1974. gadā publicētās grāmatas pirmais izdevums angļu valodā – „*The Production of Space*”. Tajā Lefevrs apgalvo, ka jebkura ekonomiskā, sociālā un kultūras sistēma, vienalga vai tā ir primitīvā vai feodālā sabiedrība vai modernais kapitālisms, katra veido telpu tādējādi, lai sistēma funkcionētu vislabāk (Cresswell, 2006). Viņš parāda, kā no ‘absolūtās telpas’ rodas ‘sociālā telpa’ – jēgpilna un apdzīvojama (Lefebvre, 1991). Lai gan Lefevrs telpas deformācijas skaidro ar ekonomiskās un sociālās reprodukcijas vajadzībām, viņa sociālā telpa pēc būtības ir līdzīga Ziemeļamerikas ģeogrāfu attīstītajam vietas jēdzienam.

Telpas jēdziena socializēšana paralēli notika arī ekonomiskajā ģeogrāfijā⁴¹. Pētot deindustrializāciju, tika konstatēts, ka dažādās it kā strukturāli analogās vietās tā noris atšķirīgi. Analīzes gaitā tika secināts, ka šo procesu dažādo gaitu veido vietu atšķirīgās vēsturiskās trajektorijas, kas, pateicoties kultūrā iesakņotām institūcijām, rekursīvā veidā turpina īstenot savu sociālo varu. Tāpēc vieta nav pasīvs, bet aktīvs darbaspēka telpiskā dalījuma komponents (Cooke, 2006). Sociālajā teorijā ienāk tāda telpas izpratne, kas par tās būtisku pazīmi uzskata iestaigātā ceļa ietekmi (*path dependency*)⁴².

Vietas konceptualizācijā, izmantojot vēsturi, kopienu, kultūru, cilvēkus, tās transformācijas skaidrojumā arvien lielāku nozīmi iegūst indivīdu radošās spējas un sociālās dzīves nejausības (Cresswell, 2006). Līdz ar to mūsdienās lokalitāte ir zināma antitēze globalizācijai, tā ir vieta, kas ražo un uztur atšķirības, protams, ja tā ir vieta ar bagātīgu un savdabīgu ikdienas dzīvi, nevis ‘bezvieta’ vai ‘nevieta’.

Šāda pieeja telpai praktiski nozīmē katras vietas unikalitātes atzīšanu, kas ir samērā plaši izplatīts pieņēmums mūsdienu cilvēkģeogrāfijā. Viena no konsekvencēm, kas izriet no šāda pieņēmuma, ir vairākmērogu (*multiscalar*) analītiskā pieeja, kas sociālos procesus pēta ne tikai kā unikālus dažādās vietās, bet arī kā atšķirīgus dažādos telpiskajos mērogos (Cresswell, 2006; Warf, 2006).

⁴¹ Telpiskais ir socializēts, tāpat kā sociālais ir telpiskots („*spatial is socialized ... the social is spatialized*”) (Barnes, 1996).

⁴² Jēdziena *path dependency* latviskošanā Latvijas sociālajās zinātnēs vēl nav sasniegts konsenss. Dažādi autori lieto atšķirīgus variantus, piemēram, Ivars Ījabs raksta „izvēlētā ceļa atkarība” (Ījabs, 2012); Roberts Ķīlis – „tā dēvētā ceļa atkarība” (Jauce, 2007); Marta Mežiniece – „trajektorijas atkarības jeb pēctecīguma teorija” (Mežiniece, 2013: 16); Līga Rasnača – „takas atkarība” (Rasnača, 2011: 91).

Politiskās un ekonomiskās ģeogrāfijas ieviestā un jaunā lokālisma pārņemtā vairākmērogu pieeja, pirmkārt, nozīmē uzmanības pievēršanu arī mazāka mēroga, nekā tradicionāli bija pieņemts, vietām: reģionālā (*subnational*) un vietējā mēroga (Keating, 2003); otrkārt, vairākmērogu pieeja kļūst par teorijas aksiomu, telpiskās analīzes objektu mērogi var būt visdažādākie: vietas (*local*), apkaimes (*neighborhood*), kopienas, lielpilsētas un priekšpilsētas, metropoles reģions, reģions, nācijas-valsts u. c., un katrā no šiem vietu veidiem sociālie procesi var veidoties atšķirīgi, tāpēc to pētīšana jānošķir gan analītiski, gan praktiski (Harvey, 1989:6). Katrā analīzes gadījumā ir jāoperacionalizē izpētes objekts, nosakot gan tā mērogu, gan izvēloties konkrētu gadījumus.

Tai pat laikā, akcentējot katras konkrētās vietas unikalitāti ar piederības sajūtas un pieķeršanās jēdzienu (Cresswell, 2006), šie jēdzieni kļūst izplūduši un grūti tverami (Relph, 2001). Tomēr, varbūt tieši pateicoties šai konceptuālajai atvērtībai, vietas jēdziens mūsdienās dažādās disciplīnās tiek izmantots visdažādāko sociālo fenomenu analīzē, sākot ar cilvēkģeogrāfijā plaši izvērsto ekonomisko atzaru, beidzot ar dzimtes studijām.

Kultūras ģeogrāfijā piederības sajūta (vietai) veido centrālo pētījumu asi. Šeit ģeogrāfija saskaras gan ar psiholoģiju, kas apgalvo, ka pieķeršanās vietai ir viena no cilvēka būtiskākajām mentālajām vajadzībām un ka vienkopus dzīvojošus indivīdus saista psiholoģiskas saites (Relph, 1976), gan ar socioloģiju un antropoloģiju, un citām sociālajām un humanitārajām zinātnēm, kurām būtiski ir sociālo identitāšu un saišu jautājumi.

Kritiski raugoties uz koncepciju par pieķeršanos vietai, pirmkārt, jānorāda, ka dažādos apstākļos šī pieķeršanās var būt ar dažādu intensitāti, līdz ar to arī ar dažādu sociālo nozīmīgumu, piedevām reti tā būs dominējošais indivīda rīcību noteicošais faktors. Otrkārt, atgriežoties pie vietas jēdziena un piederības sajūtas tai, jāņem vērā, ka tā var būt arī negatīva vai tās var vispār nebūt. Negatīva jeb atgrūdoša tā būs, piemēram, 'sliktajā rajonā', bet nekāda tā var būt neapdzīvotās vietās. Šādas telpas daļas tad uzskatāmas par neprestīžām, bīstamām, sliktām, depresīvām vietām (bieži vien nomalēm) vai arī nevietām, bezvietām (*non-place, placelessness*), t.i., telpu, kas atrodas starp vietām. Ģeogrāfijā nevietas⁴³ tika konceptualizētas kā modernitātes laikmetā mākslīgi radītas standartveida vietas (moli, lidostas), kas no vienas puses ir sociāli nozīmīgi pieturpunkti, bet no otras – neveido 'autentisku' piederības sajūtu (Relph, 1976).

Lai analizētu vietu un piederību tai, tā ir jāoperacionalizē. Te svarīgākais ir vietas lielums jeb mērogs, kas palīdz nošķirt vietu no telpas, no nevietām un no citām vietām. Dažādos kontekstos mērogs var atšķirties. Piemēram, Lefevrs rakstīja par trīs līmeņu sociālo telpu: telpa ap ķermeni (attiecas uz bioloģisko reproducēšanu); mājsaimniecības (*housing*) telpa (attiecas uz darbaspēka reproducēšanu); pilsētas publiskā telpa (attiecas uz sociālo attiecību atražošanu) (Lefebvre, 1991).

⁴³ Latviskotas arī kā 'vietas trūkums' un 'bezvietība' (*placelessness*); 'bezvieta' (*non-place*).

Fenomenoloģiskajā perspektīvā vietas definēšanā būtiskākā pazīme ir indivīda ikdienas pasaule, viņa takas un pieturvietas (Tuan, 1977). Sašaurinot šo jēdzienu līdz socioloģijas interešu areālam, tas ir publisko telpu kopums, ko ierobežo konkrētas sociālās grupas indivīdu gaitu un sociālo kontaktu tīkls. Ja sociālā grupa ir ģimene, tad visiem tās locekļiem kopīgā vieta ir mājas (mājsaimniecība). Ja intereses objekts ir darba kolektīvs, tad tā ir darba vieta. Problēmas vietas definēšanā rada sociālo grupu tīklveida telpiskā uzbūve un tīklu telpiskā saaušanās, kad viens indivīds var piederēt dažāda mēroga un attāluma tīkliem, tādējādi līdz ar paplašinātu tīklošanos izpleš telpu un sasaista vietas.

Kopumā var secināt, ja līdz [19]70-jiem gadiem dominējošais telpiskais apzīmētājs bija jēdziens 'reģions', tad vēlāk tam pievienojās 'telpa' (*space*) un 'atrašanās vieta' (*location*), un tikai pēc tam 'vieta' (*place*) – mūsdienās dominējošais jēdziens 'telpas disciplīnās'. XX gs. [19]70-to gadu ģeogrāfu piensums attīstības pētniecībā ir vietas (*place*) mainīgā iekļaušana sociālajā teorijā. Ar šo jēdzienu tiek saprastas teritorijas sociālās vēstures un kultūras konstelācijas un konfigurācijas, kas to caur individuālu un kolektīvu pieredzi no anonīmas un amorfas telpas (*space*) pārvērš par unikālu vietu. Attīstības teorijas kontekstā šī mainīgā ieviešana koriģē līdz tam dominējošās ekonomiskās pieejas universāli traktēto attīstības un pārmaiņu loģiku, beztelpiskās racionalitātes (*aspatial rationality*) un pret vietu aklu (*space-blind*) politiku, kas paredz vienādu pārmaiņu scenāriju dažādās vietās (Amin, 1999; Garofoli, 2002; Keating, 2003).

Plašākā kontekstā šī galveno jēdzienu nomaiņa var tikt skatīta kā akadēmiskās un politiskās intereses pārvietošanās no ekonomikas un makro līmeņa uz sociālo un mikro līmeni; no nediferenciētas sociālās sfēras uz ikdienas dzīvi konkrētā vietā. Kopienā balstīta attīstība kļūst par nozīmīgu politisko vīziju. Reģioni iegūst konkrētus tēlus, tie arvien biežāk paši kļūst par politikas subjektiem (reģionalizācija, jaunais reģionālisms). Reģionālās attīstības neveiksmes un politisko paradigmu izmaiņas (neoliberālisms, komunitārisms, krīzes) liek meklēt alternatīvus attīstības modeļus un eksperimentēt, kā arī arvien vairāk izmantot endogēnos resursus. Par centrālo jēdzienu kļūst kopiena, kurai ir sava balss, savas intereses. Valsts un starptautiskās organizācijas turpina eksogēnu attīstības politiku (ar strukturālām reformām, atbalstu noteiktām infrastruktūrām, ar attīstības uzraudzību), bet arvien vairāk paļaujas uz vietējiem resursiem, paplašina vietējās varas autonomiju un liek uzsvaru uz vietējā cilvēk- un sociālā kapitāla attīstīšanu. Attīstības plānošanā un īstenošanā iesaistās arī antropologi un sociologi. Ilgtspējība kļūst par dominējošo attīstības paradigmu, kas paredz kopienas interešu un vajadzību respektēšanu, varas deleģēšanu, kā arī vēstures un kultūras jomu nozīmes palielināšanos. Mainās attīstības mērogi: reģions tiek konceptualizēts kā konkrētu vietu un kopienu kopums. To izpētē jāņem vērā katras vietas mērogs (lielums).

2.3. Kopienu un vietu attīstības lokālās prakses

Sociālās un ekonomiskās attīstības pārbīde no globālā un makro attīstības diskursa uz mikro līmeni (kopienu) atbilst paradigmatiskajām attīstības ideoloģijas pārmaiņām, kad lielo (*grand*) pieeju un teoriju vietā stājas mazās vai vidēja ranga teorijas (Nel, 2001). Šīs pārmaiņas raksturo tādi mūsdienās populāri jēdzieni kā kopiena, decentralizācija, ‘no apakšas uz augšu’ (*bottom-up*) un iedzīvotāju līmeņa (*grass-root*) attīstība, ilgtspējība, kultūra, vēsture, spējinašana (*empowerment*), līdzdalība, subsidiaritāte, nevienlīdzība, jaunais lokālisms (Nederveen Pieterse, 2010: 15). Tas ir viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc pēdējās desmitgadēs ir sakopulojušas dažādas kopienas attīstības pieejas un teorijas. To aprakstam tiek izmantotas dažādas kopienu klasifikācijas un kopienu apzīmējumi: veselīgas kopienas (*healthy communities*), dinamiskās kopienas (*vibrant communities*), radošas pilsētas un radošie kvartāli, kopienu ekonomiskā attīstība, pilnīgās kopienas (*complete communities*), atjaunoties spējīgās kopienas (*resilient communities*), ilgtspējīgas kopienas, uzmundrināmās kopienas (*white spot communities*), rosīgās kopienas (*learning communities*), kopienu veidošana (*community building*), kopienu spēcinašana (*community empowering*) (Duxbury & Jeannotte, 2010). Kopienas var raksturot mērogs (apkaime, kvartāls), administratīvās robežas, kopīgas problēmas vai kopīgi to risinājumi, lokāli attīstības scenāriji, cīņa pret kopienas sašķeltību.

Kopienu attīstība un spējinašana bieži nebalstās teorētiskos modeļos, bet drīzāk ir lokālo prakšu apvienojums. Kā tipiskus šo procesu piemērus var uzskatīt Lielbritānijā izplatītās ‘vietējās ekonomiskās attīstības’ (*Local Economic Development [LED]*) pieejas un Ziemeļamerikā populārās ‘kopienas resursos balstītās attīstības’ (*Asset-Based Community Development [ABCD]*) prakses.

Vietējā ekonomiskā attīstība (*Local Economic Development [LED]*) ir pieeja, kas orientēta uz praktisku konkrētas vietas attīstību, nevis akadēmiska prakse, kas orientēta uz vispārināmas teorijas vai koherenta modeļa izstrādi. Vietējās ekonomiskās attīstības galvenais nolūks bieži ir palielināt reģiona ekonomisko kapacitāti, lai uzlabotu tā ekonomisko nākotni un dzīves līmeni. Tas ir process, kurā valsts, privātā un nevalstiskā sektora partneri strādā kopā, lai radītu labvēlīgākus apstākļus ekonomiskai izaugsmei un nodarbinātības palielināšanai (Svinbērna, Goga, & Mērfijs, 2004). Kopienas panākumi ir atkarīgi no tās spējas piemēroties dinamiskai vietējai, nacionālajai vai starptautiskajai tirgus ekonomikai. LED ir izteikti kontekstuāla visos elementos un aspektos gan attiecībā pret to, kas ir lokāls, gan to, kas ir ekonomisks (Ettlinger, 2001), tāpēc tā var būt atšķirīga gan dažādās vietās, gan dažādos laikos. Piemēram, rietumu attīstītākajās zemēs LED tiek veidotas, lai vietējās kopienas un pašvaldības spētu labāk adaptēties un iekļauties mūsdienu globālajā tirgū, kamēr trešās pasaules valstīs LED ir pieticīgāki mērķi. Pēckara, pēckonfliktu, pēcaparteīda vietās šādos principos balstītas prakses prioritāri uzdevumi ir kopienas (-u) samierināšana, izlīgums, atgriešanās pie mierlaiku dzīves rituma. Tur LED drīzāk ir vietēja mēroga sakārtošana, nevis

uzlabojumi, lai iesaistītos globālajā konkurencē (Nel, 2001). Visos gadījumos LED galvenais mērķis ir vietējo iedzīvotāju labklājības paaugstināšana, atšķiras vien stratēģijas un instrumenti. Valstis LED drīzāk izmantos savu teritoriju sociāli ekonomiskai attīstībai, kamēr starptautiskās donoru un palīdzības organizācijas biežāk orientējas uz lielāku reģionu ekonomiskajiem uzlabojumiem.

Dažādās kopienas attīstības pieejas un stratēģijas ir tuvas LED, par būtiskāko atšķirību tiek uzsvērtā pēdējās holistiskā pieeja, kas orientējas uz izešanu ārpus konkrētiem rāmjiem, gan sociālajiem, gan ekonomiskajiem, proponējot starpsektorālo, PPP un cita veida daudzlīmeņu sadarbību. Tāpat kā vairums citu līdzīgu pieeju, arī šī lielā mērā pārklājas ar sociālā kapitāla, resursu veidošanas (*asset building*), elastīgo kopienu (*resilient communities*) un citu līdzīgu pieeju idejām un praksēm un izmanto tās savās stratēģijās (Goldenberg, 2008).

LED galvenā pazīme ir tā, ka šīs prakses pamatā ir paļaušanās uz vietējiem resursiem, gan cilvēku, gan materiālajiem, un par centrālo uzdevumu ir uzstādīta dažādu kopienu spēju attīstīšana, galvenokārt zināšanu un sadarbības. Dominējošā rīcības prakse ir sadarbības veicināšana starp dažādām kopienu grupām, kā arī ar privāto sektoru (Nel & McQuaid, 2002). Kā norāda pats LED nosaukums, attīstības mērķi pamatā ir ekonomiski: darbavietu radīšana, fiskālie uzlabojumi, infrastruktūras uzlabojumi (Blair & Carroll, 2009: 133). Tomēr LED stratēģijās vienmēr ir arī 'neekonomiskā puse', kas bieži tiek konceptualizēta ar sociālā kapitāla jēdzienu (Nel, 2001). Šī LED strāva vairāk akcentē kopienu un tās spējīnāšanu, pilsoniskās sabiedrības veicināšanu, NVO sektora attīstību (Nel & McQuaid, 2002).

Populārākās formālās LED stratēģijas ir dažāda veida finansiāli atvieglojumi un atbalsta shēmu veidošana vietējām iedzīvotāju grupām (uzņēmējiem un NVO), ēku un ceļu infrastruktūras uzlabošana, palīdzība mārketingā un informācijā, jaunu plānošanas vienību radīšana, darbavietu un tālākizglītības nodrošināšana (Nel, 2001: 1007). Tomēr, tā kā vietējo pašvaldību, kas saņem palīdzību, un centrālās valdības vai starptautisko organizāciju, kas sniedz palīdzību, resursi ir ierobežoti, konkrētos LED gadījumos var tikt izmantots tikai ierobežots instrumentu skaits.

Studējot noteicošos veiksmīgas LED faktoros, Sesīlija Vonga (*Cecilia Wong*) identificē galvenos kopienu resursus: novietojums (atrašanās vieta); infrastruktūra; cilvēkresursi; kapitāls un finanses; zināšanas un tehnoloģijas; dzīves kvalitāte; uzņēmējdarbības kultūra; kopienu identitāte un tēls u. c. (2002). Salīdzinot šo faktoru svaru, autore secina, ka divi galvenie LED determinējošie faktori ir atrašanās vietas (*location*) priekšrocības un cilvēkresursu kvalitāte.

Kopsavelkot, LED drīzāk ir nevis teorija, modelis, bet vispārīgs apzīmējums politiskai vajadzībai un praksei attīstīt vai uzlabot noteiktas vietas (pilsētas, laukus, reģionus, kopienas). To izmanto gan valsts savu iekšējo teritoriju attīstībai, gan starptautiskās attīstības organizācijas, piemēram, OECD

un PB. Attīstības politikas jomā LED aplicina novēršanos no universāliem un liela mēroga attīstības projektiem un pārorientēšanos uz pārmaiņu iniciēšanu konkrētās vietās. Stratēģiski tas ir eksogēnu investīciju un pārraudzības modelis ar cerību uz endogēnu mobilizāciju un izaugsmi. Investīciju un izaugsmes pārmaiņu objekti ir ‘paplašinātā ekonomiskā struktūra’, kurā būtiski ne tikai tradicionālie ekonomiskie kapitāli, bet arī citi, tādi kā institūcijas, sadarbība (partnerības), cilvēkkapitāls.

Teorijā un rokasgrāmatās LED ir holistiska, bet praksē – izteikti kontekstuāla un inkrementāla. Tā atšķiras atkarībā gan no tās īstenotājas (valsts, starptautiskā vai lokālā organizācija), gan vietas (rietumi, postkonflikta zonas, pilsētas, lauki). Kopumā tā būtiski neatšķiras no citām ap kopienu un vietu centrētām attīstības pieejām: to pamatos ir līdzīgas idejas (sociālā kapitāla, līdzdalības, endogēnās attīstības, NVO sektora attīstība) un to prakses ir drīzāk atkarīgas no konkrētās vietas nosacījumiem, nevis no strikti izstrādāta universāla modeļa. Tiek prognozēts, ka nākotnē konkrētas LED varētu arvien vairāk aizstāt nacionālās telpiskās attīstības politikas un programmas (Nel, 2001).

ABCD⁴⁴ ir Ziemeļamerikā populāra vietas attīstības pieeja, kas attīstības avotus meklē iepriekš neiedomājamās veidos, piemēram, bezdarbā, kas var tikt uzskatīts par neizmantoju, bet ļoti vērtīgu vietējo resursu (Ettlinger, 2001). Sākotnēji pieeja tika veidota depresīvo vai grimstošo pilsētu apkaimju attīstīšanai, bet vēlāk tā veiksmīgi izmantota arī piepilsētās un laukos (Kretzmann, 2003).

Pieeju [19]90-to gadu sākumā izstrādāja Čikāgas Ziemeļrietumu Universitātes (*Northwestern University*) pētnieki Džons Krecmans (*John P. Kretzman*) un Džons Maknaitis (*John L. McKnight*). Viņu galvenā ideja ir šāda: grūtībās nonākušai kopienai nav jākoncentrējas uz savām problēmām, bet gan jāizmanto tie resursi un kapitāli, kas ir viņu rīcībā. Uzmanības fokusēšana uz kopienas vajadzībām rada nevis attīstību, bet gan ‘labklājības atkarību’ (*wellfare dependency*). Problēmu pārvarēšanai ir divi ceļi: tradicionālais, uz trūkumu novēršanu un vajadzību nodrošināšanu orientētais strupceļš (*A Needs-Driven Dead End*) vai uz spējām orientētā attīstība (*Capacity-Focused Development*) (Kretzmann & McKnight, 1990, 1993).

Abi autori uzskata, ka līdz šim izplatīts ir viedoklis, ka kopienas veidošanas sākumpunkts ir kopienas trūkumu apzināšana (*inventory of deficiencies*), un tāpēc analīze tiek koncentrēta uz kopienas vajadzību apzināšanu (*needs surveys*). Šādā pieejā iedzīvotāji tiek aplūkoti kā potenciālie klienti vai labumu patērētāji, bet netiek apzināti viņu resursi un spējas (netiek izprasts tas, ko autori apzīmē ar terminu ‘*capacity inventory*’) (Kretzmann & McKnight, 2003: 1).

ABCD pieejas proponētāji apgalvo, ka pat visizpostītākajā kopienā ir piecu pamatkategoriju resursi (aktīvi): tās ir rezidentu spējas un prasmes; vietējo brīvprātīgo asociāciju vara; vietējo sabiedrisko,

⁴⁴ Nejaukt ar Levingera attiecību attīstības teoriju (ABCDE [*Attraction, Building, Continuation, Deterioration, and Ending*]) vai ASV programmu „*Americans for Better Care of the Dying*” (ABCD).

privāto un bezpeļņas institūciju resursi; materiālie (*physical*) resursi, tādi kā zeme vai būves; vietējā saimnieciskā darbība. Lai šos un citus resursus varētu sākt izmantot, vispirms nepieciešama esošo kopienu stipro pušu apzināšanās un uzskaitē jeb kartēšana (*mapping*), tad to mobilizēšana un izmantošana kopienu mērķu sasniegšanai (Kretzmann, 2003). Krecmans un Maknaitis savās publikācijās un daudzajās rokasgrāmatās un instrukcijās⁴⁵ pat dod veidlapas, kurās uzskaitītas visdažādākās iespējamās kopienu organizācijas, institūcijas, NVO, neformālās grupas (Kretzmann & McKnight, 1993), un ABCD īstenotājiem atliek vien savākt un sarakstīt adreses, tālrunu numurus un e-pasta adreses, atbildīgo vai aktīvāko biedru vārdus. Šī promocijas darba kontekstā būtiski atzīmēt, ka līdzās cita veida kopienu asociācijām par nozīmīgām ABCD pieejā atzītas ar kultūru un mākslām saistītās, ieskaitot klubus, kolektīvus vai grupas, individuālos māksliniekus, baznīcas.

Resursos balstītās attīstības pieejas autori apgalvo, ka šī attīstības stratēģija ir savietojama ar citām agrāk veidotām kopienu attīstības praksēm un teorijām. Arī šī ir holistiska pieeja, kas ņem vērā gan nepieciešamību piesaistīt ārējos resursus (valsts, starptautisko organizāciju un banku), gan aicina atklāt pašu iedzīvotāju radīšanas un patērēšanas jaudas (Kretzmann, 2003).

Kopsavilkums

Rietumu pasaulē attīstības jēdziens un no tā izrietošās attīstības ideoloģijas, politikas un diskursi allaž sekojuši lineārai loģikai – attīstība nozīmējusi pāreju no viena stāvokļa citā, kvalitatīvi ‘augstākā’ jeb ‘labākā’. Lineārā veidā iespējams skatīties arī uz attīstības politiku transformācijām (sk. 2.attēlu „Attīstības ideju un aģentu hronoloģija”). Īpaši nozīmīgas pārmaiņas bijušas pēdējos 30 gados, kad ekonomiskās izaugsmes ideoloģijas dominanci sāk nomainīt ilgtspējīgas attīstības ideja, faktiski kļūstot par jauno valdošo attīstības diskursu. Attīstības politiku transformācijām var izsekot vairākās pamattrajektorijās, sākot ar politikas mērķiem un uzdevumiem, beidzot ar tās objektiem un subjektiem. No izteikta globāla un makro (ekonomikas, teritorijas, iedzīvotāju kopumu) projekta tā kļūst arvien lokālāka un mikroorientēta, eksogēnas intervences nomaina endogēnas stratēģijas, ekonomiskos apsvērumus izspiež kultūras vajadzības, universālu vērtību vietā stājas partikulāras un kontekstuālas, teorijas nomaina prakses un eksperimenti utt. Šīs un citas attīstības politikas akcentu nobīdes nenozīmē, ka iepriekšējo desmitgažu ideoloģijas un vārdnīcas ir zudušas un to pieejas ir atmestas. Attīstības politika un prakses drīzāk ir diversificējušās laikā un telpā, mainījušās ir jēdzienu nozīmes. Dažādi politiskie, sociālie, kultūras, ekonomiskie, vēsturiskie u. c. apstākļi un faktori rada atšķirīgas attīstības politikas: mērķus un praktiskos to īstenošanas līdzekļus. Pieņemot mikro attīstības nepieciešamību, netiek atmesta makro pieejas nozīme. Politika ir kļuvusi daudzdimensionāla, vairākmērogu.

⁴⁵ Sk. ABCD mājas lapu: <http://www.abcdinstitute.org>.

Šī promocijas darba kontekstā būtiski tas, ka mūsdienu rietumu pasaules attīstības diskursā kultūra un kopiena ir leģitīmi ‘attīstības spēles’ aģenti. Tie ir gan politikas, gan akadēmiskajos laukos akceptēti attīstības mērķi un vienlaikus arī instrumenti, kas iestrādāti valstu un politisko savienību likumdošanā un mīt modernajās attīstības teorijās. Tāpēc šī brīža uzdevums vairs nav pamatot kultūras un kopienas nozīmi attīstības procesā, bet gan pārbaudīt, kā tās tiek izmantotas konkrētās, dažādu jomu attīstības praksēs.

3. KULTŪRPOLITIKAS TEORIJAS UN PRAKSES

Nodaļā apskatītas kultūrpolitikas prakses un teorijas, analizētas to vēsturiskās izmaiņas (apakšnodaļa „Kultūrpolitikas vēsture”). Dažādie kultūrpolitikas tipi skaidroti gan ar valstu politisko uzbūvi un sociālo kontekstu, gan ar attieksmi pret jēdzienu ‘kultūra’, tā interpretāciju. Otrajā apakšnodaļā „PSRS kultūrpolitika” izsekots padomju kultūrpolitikas modeļa dzimšanai, pieņemot, ka mūsdienu Latvijas Republikas kultūras politika un pārvalde nav izprotama bez atsauces uz PSRS radīto un implementēto tradīciju. Trešajā apakšnodaļā „Kultūra un attīstības politikas” skaidrots, kāda ir bijusi kultūras loma attīstības politikās (globālajā, nacionālajā, reģionālajā, kopienas) un kāds ir mūsdienās dominējošais ‘attīstības un kultūras’ diskurss; balstoties vairāku pētnieku tipoloģijās un modeļos, veidota kultūrpolitikas analītiskā shēma.

3.1. Kultūrpolitikas vēsture

Jēdziena ‘kultūrpolitika’ definēšanā visbiežāk tiek izmantoti atslēgas vārdi ‘valsts’, ‘pārvaldība’ un ‘regulēšana’⁴⁶, jo valstis kultūru izmanto dažādu sociālpolitisko mērķu sasniegšanai. Rietumu socioloģiskajā kultūrpolitikas analīzē konceptualizētas trīs galvenās jomas, kurās ar administratīvu, normatīvu, ekonomisku un citu līdzekļu palīdzību tiek izmantoti kultūras resursi, lai valsts vara varētu sasniegt simboliskos, ekonomiskos un sociālos mērķus (T. Bennett, 2001). Galvenie kultūrpolitikas uzdevumi ir: (1) nacionālās identitātes veidošana un tās prestiža stiprināšana; (2) ienākumu gūšana; (3) iedzīvotāju morāles celšana (O. Bennett, 1997).

Izvērtējot rietumu valstu kultūrpolitiku vēsturi, ir akcentējami četri svarīgākie pieturpunkti.

1. Apzināta kultūrpolitika, mākslas un kultūras izmantošana noteiktu politisku mērķu sasniegšanai, attīstās, veidojoties nācijvalstīm – XVII–XIX gs. Kultūrpolitikas galvenais uzdevums ir veidot kopīgu nacionālo identitāti.
2. Līdz pat XX gs. 70-iem gadiem kultūrpolitikā dominē klasiskā kultūras un mākslas izpratne, kas dzimusi romantisma laikmetā un tajā balstītā filozofijā. Ar kultūru tiek saprasta ‘augstā’, profesionālā māksla un tai piedēvēts pozitīvs spēks – tā var apgaismot, izglītot, estētiski un ētiski pacelt cilvēku un tautas. Kultūrpolitikas uzdevums ir atbalstīt izcilus māksliniekus un kulturāli izglītot iedzīvotājus.

⁴⁶ Piemēram, „Cultural policy” In Chris Barker (Ed.), *„The Sage dictionary of cultural studies”* (pp. 41–42). London; Thousand Oaks: Sage (Barker, 2004); vai „Cultural Policy” In Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (Eds.), *„International encyclopedia of the social & behavioral sciences”* (1st ed., pp. 3092–3097). Amsterdam; New York: Elsevier. (T. Bennett, 2001)

3. XX gs. sākumā rietumu valstīs dažādi politiskie režīmi veido atšķirīgas kultūrpolitikas. Līdzīgi kā citi politikas lauki, arī kultūrpolitika pauž valdošās šķiras vai grupu intereses. Par tipiskiem kultūrpolitiku modeļiem var uzskatīt: Francijas Republikas centralizēto un valsts subsidēto kultūras pārvaldību; sociāldemokrātiskās labklājības valsts gan politiski, gan lokāli decentralizēto, bet publiski subsidēto kultūrpolitiku; totalitāro režīmu valsts kontrolei un ideoloģiskajiem mērķiem pakļauto kultūrpolitiku ar tās uzsvaru uz plašu sociālo grupu kultūras patēriņa veicināšanu un kultūras izglītošanu; liberālo demokrātiju kultūrpolitiku, kas kultūru un mākslu atstāj tirgum un nevalstiskajam sektoram, valstij vien regulējot vai ierobežojot 'tirgus kļūdas'.
4. Rietumu valstu XX gs. beigu desmitgažu kultūrpolitika kļūst arvien instrumentālāka. Tas ir 'ekonomisma' imperatīvs [19]80-to gadu neolīberālās ekonomikas laikā; 'kultūru daudzveidības' politika [19]90-os; 'lokalizācija' un uzsvars uz 'kopienu' tūkstošgades mijā; kultūras lomas palielināšana sociālās kohēzijas un pilsoniskas sabiedrības uzbūvē mūsdienās.

Katras valsts kultūrpolitiku nosaka un veido daudzi un dažādi kontekstuālie nosacījumi un faktori, sākot ar valsts un tautas vēsturi, tradīcijām, beidzot ar kultūras birokrātijas un sabiedrības līderu gaumi. Valsts kultūrpolitikā var klasificēt divu tipu mērķus. Tie sakņoti kultūras un mākslas izpratnes divos pamattipos, divās tās vērtībās: (1) simboliskajā pašvērtībā un (2) instrumentālajā vērtībā. Kultūrpolitika, kas pamatā orientējas uz pirmo kultūras funkciju, vispirms orientēta uz profesionālo mākslu jeb 'augsto kultūru', un tās procesa ietvaros pamatā tiek atbalstīta mākslinieciskā izcilība. Ar izcilu mākslu vai kultūru var lepoties, un tas ir viens no būtiskākajiem tās atbalsta motīviem: suverēnam (valdniekam, valstij, tautai, nācijai) ir jābūt kam tādām, kas ļauj tam piederēt civilizētajai pasaulei un kultūrai, 'būt kultūras nācijai'. Otrā tipa kultūrpolitika, instrumentālā, kultūru un mākslu centīsies izmantot piezemētākiem uzdevumiem – iedzīvotāju izglītošanai, peļņai, propagandai, sociālajai attīstībai. 'Tīrā' veidā šie kultūrpolitiskās prakses tipi nav sastopami.

Tāpat kā mērķi, arī kultūrpolitiskie uzdevumi katrā gadījumā ir atkarīgi no vairākiem politiskajiem, sociālajiem, ekonomiskajiem, ekoloģiskajiem faktoriem. Pētnieki visbiežāk nosauc šādas kultūrpolitikas izmantošanas jomas un uzdevumus:

- iedzīvotāju morāles un kultūras līmeņa celšana;
- nacionālā identitāte un tās prestižs – veidošana, stiprināšana;
- atbalsts noteiktām vērtībām – patriotisma, elitisma, demokrātijas, vienlīdzības, līdzdalības, līdztiesības, līdzdalības ideoloģiju propagandēšana un iemiesošana;
- ienākumu gūšana;
- iedzīvotāju nodarbinātība – brīvā laika lietderīgas izmantošanas problēmas risināšana;

- mākslas attīstīšana – estētiskā izcilība;
- kopienas attīstība – dzīves kvalitātes uzlabošana.

Dāņu kultūrpolitikas un kultūras plānošanas socioloģe un praktiķe Dorte Skot-Hansena (*Dorte Skot-Hansen*) ir piedāvājusi kultūrpolitikas analītisko shēmu ar nosaukumu „Četri E”. Tajā ar četriem jēdzieniem, kuru pirmais burts ir ‘e’ (angļu valodā), raksturoti kultūrpolitikas galvenie uzdevumi jeb pamatojumi (*rationale*): *Enlightenment, Empowerment, Entertainment, Economic impact* ⁴⁷ (2009).

‘Apgaismošana’ nozīmē izglītību un zināšanas, kā arī refleksiju un pārdzīvojumu, ko var dot māksla. ‘Spējināšana’ raksturo identitāti, sociālo kohēziju, iekļaušanas un daudzveidības politiku. ‘Izklaide’ ir brīvais laiks, rekreācija, spēle un prieks. ‘Ekonomikas’ aspekta iekļaušana kultūrpolitikā veicina vietas tēla veidošanos, tūrismu, tādējādi radot jaunas darbavietas un piesaistot darbaspēku (Skot-Hansen, 2009). Šī shēma parāda arī kultūrpolitikas pārmaiņas, sākot ar humānistiskajiem akcentiem, turpinot ar orientēšanos uz sociāliem uzdevumiem un aizejot līdz pat mūsdienu instrumentālismam (Silvanto, et al., 2008: 166). Skot-Hansenas shēma veidota, pētot Skandināvijas valstu kultūrpolitiku, kā tā mainījies: no valsts-patrona modeļa uz labklājības valsts modeli, un vēlāk, neolibērālisma un jauno sociālpolitisko apstākļu ietekmē, vairāk atveroties brīvā tirgus ideoloģijai. Sākot ar [19]70-to gadu, kultūras demokratizāciju un tās fokusu uz auditorijas, mākslas saņēmēju izglītošanu; vēlāko kultūras demokrātiju (*cultural democracy*), kad akceptēta kultūras plurālisma ideja un uzstādījums izmantot kultūru dzīves kvalitātes uzlabošanā, ticība tās varai sociālo kontaktu veidošanā un pilsoniskās aktivitātes uzlabošanā, līdz pat [19]90-os sākušos valsts pārvaldes ekonomizāciju (turpat, 168).

Svarīgs indikators, kas norāda uz kultūrpolitikas objektiem un vienlaikus arī instrumentiem, ir tās mērķauditorija. Demokratizējoties politiskajiem režīmiem, demokratizējas arī kultūrpolitikas. Sākotnēji kultūra kalpoja baznīcai, monarham vai valdošajai šķīrai. Mainoties valsts uzbūvei, tai kļūstot demokrātiskākai, arī kultūrpolitikas uzdevumi un prakses kļūst demokrātiskākas, daudzveidīgākas un iekļaujošākas. Tagad kultūrai jākalpo krietni plašākam un dažādākam indivīdu un grupu lokam – ne tikai labi izglītotai un pārtikušai elitei, bet arī zemniekiem, strādniekiem, imigrantiem, cilvēkiem ar fiziskiem un garīgiem traucējumiem, bērniem un pusaudžiem. Šo grupu kultūras var atšķirties vai pat konfliktēt, var būt svešas vai pat antagonistiskas. Demokrātija prasa ievērot visu grupu intereses, īpaši to, kuri ir visatstumtākie un diskriminētākie. Šādu grupu atbalstošas kultūras vai mākslas prakses (piemēram, garīgi atpalikušo vai fiziski slimo mākslas terapija) būtiski atšķiras no tradicionālās izpratnes par mākslu. Šāda nepieciešamība diversificēt

⁴⁷ Apgaismošana, spējināšana, izklaide, ekonomiskais devums.

kultūrpolitiskās prakses nereti rada pretreakciju no kultūras un mākslas elites (māksliniekiem, kultūras darbiniekiem un kultūras birokrātiem).

Pensilvānijas štata universitātes sociālās labklājības pētnieki Marks Šterns (*Mark J. Stern*) un Sjužena Seiferte (*Susan C. Seifert*) kultūrpolitikas teorijas klasificē trijās grupās (Stern & Seifert, 2009: 15). ‘Didaktiskajā’ grupā ietilpst tās politikas, kuras mākslu un kultūru izmanto iedzīvotāju izglītojoši-politiskai ietekmēšanai (tipiski veidi ir propaganda, masu demonstrācijas vai festivāli, masu kultūrizglītība). To patoss ir vērsts uz tikumu uzlabošanu. ‘Diskursīvo’ politiku grupā ietilpst tās teorijas, kuras mākslu vērtē kā sociālās diskusijas un kritikas līdzekli, veidu kā veicināt sociālās pārmaiņas (tipiski ir mākslinieku sociāli aktīvie mākslas darbi un akcijas, kas izdaiļo vai komentē vietējo vidi). ‘Ekoloģiskajās’ teorijās dominē orientācija uz iedzīvotāju iesaistīšanu jebkāda veida kultūraktivitātēs, uzskatot to par vienu no pilsoniskās līdzdalības formām un akcentējot pilsoņu aktivizēšanos un kopienas attīstību. „*Paļaujoties uz sociālā kapitāla un kopienas kapacitātes attīstīšanas idejām, ekoloģiskajā pieejā ir pieņemts, ka ar kultūras aktivitātēm saistītie sociālie un institucionālie tīkli dod dzirksteli, kas veicina citus sabiedriskās iesaistīšanās veidus.*” (Stern & Seifert, 2009: 22)

Būtiskākās atšķirības šo pieeju starpā ir mērķauditorijas un tās lomas izvērtējums. Ja pirmo divu pieeju gadījumos iedzīvotājs, pilsonis pamatā ir vērtēts kā pasīvs vērotājs un pasīvs kultūras, mākslas informācijas uztvērējs, tad trešā pieeja uzsver pilsoņa, un nevis tikai mākslinieka vai kultūras birokrāta (institūcijas), kultūras aktivitāšu sociālo nozīmi. Šī pieeja sasaucas ar Ārentes un Hābermāsa publiskās telpas (*public sphere*) jēdzienu un tā nozīmi demokrātiskas un brīvas sabiedrības funkcionēšanā (Stern & Seifert, 2009: 10).

Kultūrpolitikas teorijas jaunās paradigmas galvenie jēdzieni ir ‘piederība’ un ‘līdzdalība’. Piederība vispirms un galvenokārt ir kultūras resurss. Tāpēc pilsoniskās sabiedrības veidošanā, kuras būtiskākie uzdevumi ir pilsoniskās apziņas un aktivitātes (piederības un līdzdalības) veicināšana, kultūrpolitikai ir atslēgas loma, un šīs loģikas skaidrošanai un pamatošanai tiek izmantots sociālā kapitāla jēdziens (T. Bennett & Savage, 2004; Jeannotte, 2000b; Savage & Bennett, 2005). Spēcīgāko sociālo ietekmi nodrošina iedzīvotāju tieša līdzdalība kultūraktivitātēs, bet arī pasīvai kultūras patērēšanai (*audience participation*) un mākslinieku, kultūras institūciju un organizāciju darbībai ir ietekme uz indivīda un kopienas labklājību (Guetzkow, 2002).

Kultūra ir ne tikai sociāls, bet arī politisks fenomens, tāpēc jebkuru aktivitāti kultūras laukā var uzskatīt arī par politisku aktu. Kultūrpolitika, gan prakse, gan tās analīze, ir divkārt politiska. Ja mēs pieņemam, ka politiskās prakses lietderības vērtēšanas kritēriji vienmēr būs ideoloģiski un subjektīvi, tad tāda būs arī kultūras politikas kritika. Ja pastāv vienprātība par to, ka kultūrai ir vara, kas var uzlabot cilvēku dzīves kvalitāti, šis pētījumu virziens ir jāturpina.

Akadēmiskajā kopienā ir diezgan liela vienprātība par to, ka kultūras vara tiek izmantota noteiktu politisku mērķu sasniegšanai (kultūras ‘instrumentalitāte’), tomēr citos jautājumos atšķiras gan pētnieku viedokļi, gan dažādu valstu kultūrpolitiskās prakses.

Pirmkārt, mūsdienās kultūra ir populārs, augošs (Andrew, et al., 2005; Jeannotte, 2003a) un joprojām salīdzinoši jauns izpētes lauks (Guetzkow, 2002), jo kultūrpolitikas jēdziens plaši tiek lietots tikai dažas pēdējās desmitgades (Švob-Dokić & Obuljen, 2003). Otrkārt, kultūrpolitika vienlaikus ir gan teorija, gan prakse. Atsevišķos gadījumos tās īstenotāji un analizētāji ir vienas un tās pašas personas, vai arī viņi sadarbojas, piemēram, dalot/saņemot valsts finansējumu; citos gadījumos viņi darbojas nošķirtos laukos. Treškārt, atšķiras kultūrpolitiku praksē un analizē iesaistīto personu politiskie un estētiskie uzskati un līdz ar to viņi var atšķirīgi interpretēt vienus un tos pašus fenomenus.

Kultūrpolitikas laukā joprojām dominē jēdziena kultūra divas izpratnes: ‘klasiskā’, kur tā pamatā tiek definēta kā māksla, kā kultūra ar lielo ‘K’; un ‘antropoloģiskā’, kur kultūra tiek izprasta plašāk, kā jebkuras cilvēku darbības sfēras process un tā rezultāti. Abu šo kultūras izpratņu līdzāspastāvēšana un sajaukums rada gan praktiskas grūtības, gan teorētiskas neskaidrības. Piemēram, Francijas kultūrpolitikā no kultūras vienlaikus tiek gaidīts gan estētiskais pārdzīvojums, gan tā tiek uzskatīta par identitātes izpausmi, tādējādi tiekot jaukts kulturālais (mākslinieciskais) ar sociālo (Kiwān, 2007). Līdzīga veida pretrunas ir nolasāmas arī citu mūsdienu valstu kultūrpolitikas prioritātēs (Belfiore & Bennett, 2008; Tisenkopfs, et al., 2002). Tā ir tipiska situācija, jo kultūrpolitiskajā diskursā tiek lietotas jaunāko laiku kultūras teorijas idejas un atziņas, bet praksē kultūrpolitika balstās uz iepriekšējo gadsimtu ideoloģijām (Stanbridge, 2002: 121).

Viena no kultūras jēdziena interpretācijas nekonsekvencēm parādās, analizējot kultūras instrumentalitāti, kultūras funkcijas. Mākslai bieži tiek piedēvētas divas funkcijas, divas vērtības: ‘patiesā’ jeb ‘iekšējā’ (*intrinsic*) un ‘instrumentālā’ (Belfiore & Bennett, 2008; Scott, 2006). Pirmā raksturo tās estētisko vērtību, un tā nereti tiek artikulēta ar teicienu ‘māksla mākslai’. Otrajā gadījumā tiek akcentēta ticība mākslas varai, tās iespējām ietekmēt citus sociālos laukus. Ja par mākslas estētisko funkciju pētnieki visbiežāk nestrīdas, tad mākslas ētiskās un cita veida varas novērtējumā nav tik lielas vienprātības. Ja kultūrpolitiskā ideoloģija pamatā balstīta pirmajā apsvērumā, tās prakse (objekts, priekšmets, līdzekļi, uzdevumi) būs savādāka nekā tad, ja tā balstīta otrajā argumentā, vai arī atzīst tos abus.

Kultūras instrumentalitāte nav jauns fenomens, kultūra bieži izmantota kādu ‘citu’ mērķu sasniegšanai: *„Kopš māksla ir pastāvējusi, tā ir bijusi līdzeklis, lai sociālajās attiecībās īstenotu un apliecinātu varu. Mēs varam apgalvot, ka pirmā skaidrā, pārlicinošā un sistemātiskā teoretizācija par kultūras politikas ‘instrumentalizāciju’ (kurā māksla ir skatīta kā līdzeklis, ar kuru var*

sasniegtu mērķus, kas atrodas ārpus tās) ir atrodama Platona Republikā.” (Belfiore & Bennett, 2008: 194)

Nenoliedzot mākslas pašvērtību (*intrinsic value*), arī mākslas vai kultūras instrumentalitāte ir jāatzīst par tās vērtību (Vuyk, 2010: 174). Kāda ir šī instrumentalitāte? Kādu interešu vadīta un kādu mērķu sasniegšanai tā tiek izmantota? Kas un kā to izmanto? Atbildi uz šiem jautājumiem mēģina rast dažādas kultūrpolitikas teorijas.

Pētnieki nereti norāda – lai izprastu konkrētas valsts kultūrpolitiku, ir jāzina valsts politiskās sistēmas funkcionēšana, sociālā vēsture, tradīcijas jeb plašāks konteksts (Stanziola, 2002; Zimmer & Toepler, 1999). Līdzīgi var teikt par visu kultūrpolitiku – vieglāk to ir izprast, apskatot to kā vēsturisku stāstu par sabiedrības pārmaiņām. Tas nenozīmē, ka kultūrpolitikas rašanos, attīstību un pārmaiņas var uzskatīt par vienu un nepārtrauktu stāstu. Tas ir bijis atšķirīgs dažādos laikos un dažādās valstīs, un tomēr tajā ir iespējams identificēt vairākus būtiskus pieturas un pagrieziena punktus.

Kultūras politika, kā apzināta, salīdzinoši koherenta un fokusēta politiskā prakse, ir veidojusies XX gs. 70-jos gados (Švob-Dokić & Obuljen, 2003), bet politiskajiem mērķiem māksla izmantota jau antīkajos laikos (Belfiore, 2002). Kultūrpolitika mūsdienu izpratnē sistemātiski tika īstenota absolūto monarhiju un nācijvalstu veidošanās laikos. Viens no biežāk minētajiem piemēriem ir Francijas revolūcija, „*kuras līderi apzināti un sistemātiski izmantoja dažādas mākslas formas, lai propagandētu revolūcijas vērtības.*” (Belfiore & Bennett, 2008: 147) Francijā tiek atvērti pirmie valsts muzeji (Zimmer & Toepler, 1999), tika izmantotas vairākas citas kultūrpolitikas tehnikas, piemēram, krāšņi tautas ielu gājieni un festivāli (Belfiore & Bennett, 2008). Arī citās dzimušajās nācijvalstīs (Nīderlande, Anglija, Prūsija) valdošā šķira, buržuāzija, būvē profesionālās mākslas un izglītības institūcijas, lai apmierinātu savas kultūras vajadzības, kā arī lai mākslu izmantotu reprezentācijas mērķiem. Viens no galvenajiem jauno nāciju uzdevumiem ir veidot kopīgu identitāti, un kultūra ir galvenais šī mērķa sasniegšanas instruments (T. Bennett, 1993; Lecourt, 2004: 158).

Šeit nepieciešama neliela atkāpe mākslas un kultūras varas vērtējuma vēsturē. Sākot ar rietumu civilizācijas dzimšanu, pastāvēja divas idejas par mākslas varu: tai tika piedēvētas gan negatīvas, gan pozitīvas īpašības. Klasisks piemērs ir Platona mācība par mākslu kā īstenības maldīgo attēlu, par tās spēku iekustināt cilvēka iracionālo dabu, par korupcijas un apmulsuma (*distraction*) veicināšanu, kam pretī stājās Aristotelis ar saviem kontrargumentiem, priekšplānā izvirzot mākslas pozitīvo ietekmi (Belfiore & Bennett, 2008: 40). Ilgu laiku šīs abas pozīcijas bija līdzsvarotas, bet,

sākot ar romantisma laikmetu, sabiedriskajā apziņā sāk dominēt pozitīvās mākslas īpašības⁴⁸ (Vuyk, 2010: 177).

Klasiskā kultūras izpratne ir radusies Apgaismības laikmeta Eiropā, un tā veidojās angļu un vācu romantisma tradīciju ietvaros, kuras redzamākie domātāji bija Šillers, Gēte, Herders, Metjū Arnolds (*Matthew Arnold*) (Vuyk, 2010). Tās ietvaros māksla tiek interpretēta kā cilvēces gara mantu glabātuve, un tā palīdz mums saglabāt ētisko līdzsvaru arvien mehanizētākajā pasaulē (Belfiore & Bennett, 2008: 10). Šādā interpretācijā ar kultūru pamatā tiek saprasta ‘augstā’, ‘lielā’ (profesionālā) rietumu civilizācijas māksla un kultūras prakses.

Nākamais nozīmīgais pieturas punkts kultūrpolitiku vēsturē, kas ar jaunu intensitāti turpināja gan Francijas Revolūcijas laiku prakses (mākslas izmantošana propagandas vajadzībām), gan XIX gs. dzimušo nācijvalstu veidotos projektus iedzīvotāju izglītošanai un nācijas radīšanai (muzeju, galeriju, koncertzāļu, bibliotēku būvniecība, izglītības standartizācija un demokratizācija), bija XX gs. sākuma un pirmās puses totalitāro režīmu (komunistiskā Padomju Savienība, fašistiskā Itālija, nacistiskā Vācija) kultūrpolitikas (Belfiore & Bennett, 2008; Vuyk, 2010). Māksla joprojām tika izprasta ideālistiskās tradīcijas garā, gan attiecībā uz tās apgaismniecisko spēku, gan attiecībā uz tās saturu (‘augstā māksla’). Tomēr šo valstu kultūrpolitika būtiski atšķīrās ar to, ka tām bija svarīgi uzrunāt un sabiedriskajā dzīvē iesaistīt plašas iedzīvotāju grupas, arī neizglītos un tos, kuriem līdz tam nebija pieejama elitārā vai nacionālā kultūra (Belfiore & Bennett, 2008: 149). Iesaistot plašas tautas masas kultūras dzīvē, bija nepieciešamība izmantot tautas jeb populāro kultūru, jo tā bija vienīgā, kas ir pazīstama un saprotama tautai. Iespējams kļūdaini, bet bieži ir izmantots šāds Ļeņina citāts: „*No visām mākslām vissvarīgākās mums ir kino un cirks.*” Protams, padomju kultūrpolitikai bija augstāki estētiskie mērķi, bet svarīgi ir tas, ka valstī veidojās kultūrpolitika, kuras saturs sniedzās pāri profesionālās mākslas un ‘augstās kultūras’ robežām un aptvēra visus iedzīvotājus, visus sociālos slāņus.

Rietumu zinātnieki, raksturojot totalitāro režīmu, tostarp Padomju Savienības kultūrpolitiku, parasti norāda tikai uz to propagandas funkciju un praksi (ideoloģiska mākslas kontrole, tautas mobilizācija un iedzīvotāju ‘apstrāde’ masu pasākumos utt.), bet tai bija arī citas īpašības. Tās uzdevums bija plašu iedzīvotāju grupu masveidīga iesaiste (bezmaksas) kultūras un mākslas pasākumos un praksēs. Iedzīvotāju iesaistīšana mākslinieciskajā pašdarbībā kalpoja ne tikai ideoloģiskiem, bet arī sociāliem mērķiem.

⁴⁸ Tomēr jāsaprot, ka mākslai un kultūrai joprojām tiek piedēvēts arī morāli degradējošs spēks. Laiku pa laikam var dzirdēt, ka tas vai cits mākslas darbs, žanrs vai noteikta (sub)kultūra raisa t.d. ‘morālo paniku’, bet parasti šādu viedokli pauž marginālas grupas vai sabiedrības elite. Mūsdienīgu kultūras daudzveidības un plurālistiskās demokrātijas apstākļos šāda attieksme uzskatāma par politnekorektu, un pirmajā gadījumā tiek dēvēta par tumsonību, otrajā – snobismu.

Rietumu valstīs kultūrpolitikas pavēšana tautas un tautas kultūras virzienā notiek vēlāk, un nereti to veicināja krīzes. Piemēram, lai gan ASV mākslas un kultūras finansēšana tradicionāli ir deleģēta privātajam kapitālam, pēc Lielās depresijas Jaunā līguma (*New Deal*) ietvaros tika radīta īpaša mākslas programma, ar kuras palīdzību valsts algoja māksliniekus, pasūtot viņiem noteiktas tematikas darbus ar fokusu uz tautas kultūras un folkloras dokumentēšanu (Netzer, 2006; Zolberg, 2001). 1965. gadā Kongress rada Federālo kultūras aģentūru (*The National Endowment for the Arts*), kas joprojām ir nozīmīgākā ASV mākslas atbalsta institūcija⁴⁹, tādējādi atzīstot kultūras nozīmi valsts attīstībā.

Lai arī pirms Otrā Pasaules kara un tā laikā rietumu valstis arvien vairāk sāk rūpēties par iedzīvotāju kultūras patēriņa un līdzdalības iespējām, šo valstu kultūrpolitika līdz pat [19]70-iem gadiem ir izteikti orientēta uz elitārās mākslas atbalstu – kultūras subsidēšanas kritērijs ir mākslas izcilība (ekselence), to nosaka eksperti (*peer-review*), un tautas (populārā) kultūra praktiski tiek ignorēta.

Sākot ar [19]60-to beigām arvien ietekmīgāki kļūst dažādi sociālās kritikas un kultūras teorijas strāvājumi, kas sniedz no Apgaismības laikmeta tradīcijas atšķirīgāku kultūras un mākslas skaidrojumu. Pastiprinās retorika par iekļaujošāku kultūrpolitiku. Kreisi orientētie pētnieki (Reimonds Viljams, Pjērs Burdjē u. c.) parāda, kā sašaurināta kultūras izpratne no tās izstumj vai pat tai nepielaiž klāt lielas iedzīvotāju grupas. Feminisma un citu empānatorisko kustību pārstāvji liek uzsvāru uz konkrētu grupu kultūras interesēm – sievietu, etnisko minoritāšu, citu rasu iedzīvotājiem. Par pirmajām lielvalstīm, kas koriģēja savas kultūrpolitikas šajā virzienā, uzskata [19]80-to gadu Franciju ar kultūras ministru Džeku Langu (*Jack Lang*) priekšgalā un Austrālijas leiboristu valdību (Kiwān, 2007).

Cita veida [19]80-to gadu Rietumeiropas kultūrpolitikas zīme ir ekonomisms, t.i., zināmas ekonomiskās atdeves gaidas no publiski subsidētās mākslas un kultūras, kas bija īpaši raksturīgs Tečeres laika Lielbritānijā (Belfiore, 2002, 2004; Belfiore & Bennett, 2008; Dowling, 2008; Jeannotte, 2010). Lai arī tika publicēti pētījumi, kas apliecināja, ka šādam uzstādījumam (kultūras un mākslas nozares var pelnīt) ir pamats, tomēr citi pētnieki uzskatīja šādus datus par nepārliecinošiem vai pat ir kļūdainiem (Belfiore, 2002; Gray, 2006; Stanbridge, 2002). Šajā laikā par modesvārdu sāk kļūt ‘radošās industrijas’. Zināmu pamatu ticēt mākslas un kultūras ekonomiskai atdevei vai pat spējai nest peļņu dod, piemēram, postindustriālajā fāzē iegājušo rietumu sabiedrību ražošanas strukturālās izmaiņas, kurā būtiski palielinās apkalpojošās sfēras, tostarp kultūras, īpatsvars, jo pieaug mājāsaimniecību izdevumi kultūrai un izklaidei (Danielzyk & Wood, 2001). Piemēram, ASV [19]80-jos gados nodarbinātība šajā sektorā augusi straujāk nekā citos (Гасратян, 2000).

⁴⁹ Kopš tās dibināšanas kultūras projektu atbalstam izlietoti 4 miljardi dolāru (<http://www.nea.gov>).

[19]90-jos gados kultūrpolitika kā sociālās politikas instruments tiek lietots jau praktiski visās rietumu valstīs un tās arsenāls ir izvērstāks nekā jebkad agrāk. No katra kultūras un mākslas projekta un aktivitātes tiek prasīts, lai tas būtu arī sociāli un teritoriāli atbildīgs (Kiwon, 2007: 156). Tikai par nacionālo identitāti un prestižu atbildīga kultūrpolitika tiek uzskatīta par anahronisku un pat kaitīgu (Dragičević Šešić, 2006).

Augošs sabiedrības spiediens liek veidot pierādījumos balstītu (*evidence-based*) politiku, un arī kultūrpolitikā tiek izmantota atskaitīšanās (*accountability*) prakse (Belfiore & Bennett, 2008: 5; Madden, 2005). Britu kultūrpolitikas pētnieki Eleonora Belfiore (*Eleonora Belfiore*) un Oliver Benets (*Oliver Bennett*) apgalvo, ka tas ir signāls ideoloģiski piesātinātai kultūrpolitikai, kuru ir radījusi jaunā pragmatisma ēra. Līdzīgu tēzi izvirza arī Kīs Vuiks (*Kees Vuyk*), rakstot, ka pēc aukstā kara beigām rietumu valdībām bija zudusi vajadzība bez īpašiem nosacījumiem un bez sociāla pamatojuma atbalstīt ‘brīvās pasaules brīvo mākslu’, kas iepriekš šādi ‘argumentēta’ tika pretnostatīta valsts kontrolētajai mākslai un kultūrai komunistu blokā (Vuyk, 2010).

Pēc leiboristu uzvaras Lielbritānijā 1997. gadā kultūra politikā kļūst teju par panaceju (Gray, 2006) un līdzīga attieksme pret to veidojas arī citās valstīs. Kultūra tiek vērtēta kā līdzeklis pilsētu reģenerācijai (*urban regeneration*), reģionālai attīstībai, to mēģina izmantot, lai mazināt sociālo atstumtību, attīstītu kopienas, uzlabotu iedzīvotāju veselību. Ja [19]80-os gados, īpaši Lielbritānijā, dominējot tečerisma ideoloģijai, kultūrpolitikā par būtisku argumentu kļūst ekonomika (peļņa), tad [19]90-to gadu kultūrpolitikas vadmotīvs bija ‘kultūru daudzveidība’, ko priekšplānā izvirzīt rosināja starptautisko organizāciju sagatavotie globālās kultūrpolitikas dokumenti, piemēram, UNESCO „Mūsu radošā daudzveidība” (Belfiore, 2002; T. Bennett, 2001). Cita nozīmīga parādība, kas transformē kultūrpolitiku, ir arvien pieaugošā reģionalizācija un no tās izrietošā subnacionālo institūciju (reģionu, pilsētu un pašvaldību) iesaistīšanās kultūras un mākslas pārvaldē. Līdz ar to mainās politikas dienas kārtība – par svarīgāko kļūst mākslas un kultūras sociālā ietekme, labums, ko tā varētu dot vietējām kopienām (Belfiore, 2002). Kultūrpolitikas auditorija konkretizējas un diversificējas – visu valsts iedzīvotāju vai samērā šauru profesionālo grupu (piemēram, mākslinieku, kultūras pedagogu) vietā parādās jauns aģents: kopiena. Kopsavilkumam par [19]90-iem gadiem var izmantot britu kultūrpolitikas pētnieka Kolina Mersera (*Colin Mercer*) rakstīto, ka kultūras politika kļuva nopietnāka, tā skāra identitāti, pilsonību, cilvēku, kopienu un nāciju drošību un pašcieņu, dzīves kvalitāti (Mercer, 2006: 84).

Modernā kultūrpolitika ir radusies un attīstījusies valstsnāciju laikā. Mūsdienās tā nereti nonāk zināmās pretrunās ar globalizācijas, lokalizācijas, postmodernitātes, reģionalizācijas un citu procesu izraisītām pārmaiņām. Kanādas kultūras socioloģe Šārona Žanote raksta, ka mūsdienu apstākļos, stiprinoties globālajam un lokālajam, bet ne valstīm, mainās un ir jāmainās arī kultūrpolitikai (Jeannotte, 2002). Uzsvars jāliek uz kolektīvajām jeb kopienas vērtībām, un tās veido kultūras

kapitāls. Līdzīgus politiskos un akadēmiskos uzskatus pauž serbu pētniece Milena Dragičevića Šešića (*Milena Dragičević Šešić*), analizējot jauno ES dalībvalstu kultūrpolitikas. Pārsvarā tās kalpojot ‘nācijas izsapņošanai’, ‘aiz borta’ atstājot ne tikai citādās kultūras (piemēram, etnisko minoritāšu), bet arī vietējās kopienas, kurām var būt svarīgāki uzdevumi par nemitīgu nācijas rekonstruēšanu (Dragičević Šešić, 2006). Tas ir aicinājums kultūrpolitikai būt vairāk orientētai uz konkrētu teritoriju iedzīvotājiem, viņu vajadzībām.

Tūkstošgades sākumā Šarona Žanote raksta, ka kultūrpolitika un tās pētniecība atrodas uz paradigmas maiņas punkta, un šīs pārmaiņas ir neskaidras, jo pasaulē dominējošā tirgus ekonomikas intereses atšķiras no kulturāli-demokrātiskas vides vajadzībām (Jeannotte, 2002). Labklājības valsts krīze un sociāldemokrātiskās idejas leģitimitātes izgaišana rada krīzi un leģitimitātes mazināšanos arī līdzšinējā kultūrpolitikā (Zimmer & Toepler, 1999).

Kultūrpolitikas sociālā teorija ir salīdzinoši jauna disciplīna, tāpēc viegli atrast pamatojumus tās kritikai. Tomēr tas neatceļ vajadzību norādīt uz atsevišķām problemātiskām vai mazpētītām kultūrpolitikas tēmām.

Pirmkārt, kultūrpolitiskajā analīzē dominē anglofonā tradīcija. To veicina gan valodas lauka priekšrocības, gan anglofono valstu sociālekonomiskās attīstības blakusefekti. Austrālijas, ASV, Lielbritānijas, Jaunzēlandes un Kanādas sasniegtais labklājības līmenis ļauj novirzīt nozīmīgus resursus arī tādai ‘sekundārai’ izpētes jomai kā kultūrpolitikas analīze. Līdz ar anglofonās pieredzes un analīzes dominēšanu kultūrpolitikas izpētes laukā, citu valstu kultūrpolitikas paliek maz pētītas vai nezināmas. Tas, savukārt, rada teorijas noslieci neolīberālās ideoloģijas un tirgus ekonomikas vadītu valstu, īpaši anglofono, modeļu virzienā. Kultūrpolitikas teorijas diskusijā var iespraukties dažu citu ‘attīstītāko’ valstu pētnieki ar savu vietējo pieredzi, piemēram, Francijas, Somijas vai Vācijas, bet kopumā šie pētījumi veido nelielu publikāciju daļu. Vēl mazāk ir apzināta citu pasaules daļu valstu pieredze.

Otrkārt, kultūrpolitiskā analīze joprojām maz pēta amatiermākslu, lai gan mūsdienās dominējošā kultūras pilsoniskuma pieeja tieši norāda, ka amatieru kultūraktivitātes ir galvenais sociālā kapitāla un kopienas attīstības avots. Iespējams, ka galvenais iemesls ir kultūrpolitikas pētnieku estētiskā gaume. Pētnieki ir sabiedrības elite – augsti izglītoti, nereti mantojuši lielu kultūras kapitālu, ar ‘labu’ un izsmalcinātu māksliniecisko gaumi, un, lai gan sabiedrības augstāko stratu indivīdi savās gaumēs kļūst daudzveidīgāki un demokrātiskāki (Peterson & Kern, 1996), amatiermākslas izpēte viņiem var būt ne tikai neinteresanta, bet arī estētiski nepieņemama.

Treškārt, kultūras ietekmes skaidrošanas mehānisms ir vienkāršots un praktiski bez alternatīvām, gandrīz vienmēr tiek izmantota sociālā kapitāla pieeja. Sociālā kapitāla teorija, lai arī joprojām populāra, tiek intensīvi kritizēta par tās trūkumiem. Tas pats sakāms par ‘kultūras un attīstības’

teoriju. Teorētiskā argumentācija tajā ir robusta un minimāla, bet empīrisko pierādījumu ir maz un tie nav pārliecinoši. Tomēr sociālā kapitāla pieeju var uzskatīt nevis par atsevišķu teoriju, bet par vienu no teorētiskās būves elementiem, kas ir tikai viena no vairākiem radniecīgām analītiskām pieejām, piemēram, komunitārisma, tīklu teorijas, jaunā institucionālisma. Kanādas socioloģe Šārona Žanote to konceptualizējusi kā sinerģijas modeli, kas rodas no komunitārisma, tīklu analīzes un institucionālās pieejas kombinācijas (Jeannotte, 2005).

3.2. PSRS kultūrpolitika

Padomju valsts radītā kultūrpolitika ir īpašs gadījums kultūrpolitikas modernajā vēsturē. Tā ir ne tikai interesanta pati par sevi, bet faktiski var kalpot par piemēru kultūras instrumentalizācijai noteiktu politisko mērķu sasniegšanai, kas Rietumu pasaulē aktualitāti ieguva krietni vēlāk nekā PSRS. Tomēr šī promocijas darba kontekstā padomju kultūrpolitika svarīga galvenokārt ar to, ka pēc tās parauga tika izveidota LPSR kultūras pārvalde, un ir pamats pieņēmumam, ka šis modelis bez būtiskām pārmaiņām turpina funkcionēt arī vairāk nekā 20 gadus pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas.

Tie revolūciju līderi, kas pēc to uzvarām tika norīkoti galvenajos kultūras pārvaldes posteņos, piemēram, Lunačarskis un Lukāčs, katrs savas republikas Apgaismības vai Kultūras ministrijas galva, bija labi izglītoti rietumu buržuāzijas intelektuāļi ar īpašu mīlestību pret mākslām. Brīvība, vienlīdzība un taisnīgums kultūras un mākslas jomā revolucionāriem nozīmēja visas tautas apgaismošanu (izglītošanu) – civilizāciju kultūras vērtību nodošanu cilvēkiem. Tas bija praktisks turpinājums Marksa misionāristiskajai un emancipatoristiskajai teorijai. Piemēram, Lukāčs to praktizēja jau 1917. gadā, iesaistoties Brīvās humanitārās skolas (*the Free School of the Humanities*) darbībā, publisku lekciju, semināru un diskusiju veidā cenšoties likvidēt iepriekšējā laikmeta kultūras un izglītības elitismu (Morgan, 2006, 258).

Šo revolucionāru vēlmi apgaismot visplašākās tautas masas ar kultūras un mākslas labākajiem sasniegumiem poētiski apraksta Jesaja Berlins savā atskaitē Lielbritānijas valdībai pēc PSRS apmeklējuma 1948. gadā:

„Vecajai Krievijai, ar kuras stāvokli bija nodarbināti un pat apsēsti tās rakstnieki, zināmā mērā bija acīmredzamas līdzības ar Atēnu sabiedrību, kurā valdīja mazskaitlīga elite, kas bija apveltīta ar ievērojamām intelektuālajām un morālajām īpašībām, izsmalcinātu gaumi un nepārspējamu iztēli, kuru uzturēja tumsonīga, bezpalīdzīga un pusbarbariska helotu masa, par kuriem daudz ir sacīts, bet, kā taisnīgi atzīmējuši marksisti un citi disidenti, par kuriem pārāk maz ir zināms [...] Ja ļeņinisma politikā ir kāda nepārtraukta līnija, tad tā ir vēlme padarīt šos tumšos cilvēkus par pilntiesīgām cilvēciskajām būtnēm, kas spēj stāvēt uz savām kājām un ir pieņemtas kā līdzvērtīgas, un varbūt pat pārākas par viņus vēl nicinošajiem rietumu kaimiņiem.” (Berlin, 2004: 26)

Deklarētais padomju kultūrpolitikas mērķis bija vispusīgi attīstītas personības (*всесторонне развитая личность*) radīšana, arī „[...] pašdarbībai jāpalīdz veidot vispusīgi attīstīta, garīgi

bagāta un radoša personība.” (Pavlovs, 1987: 96) Viens no praktiskajiem uzdevumiem, lai tuvotos šim mērķim, bija bezšķiriskas kultūras radīšana (Read, 2006: 254).

Viena no diskusijām padomju kultūrpolitikā, ko raisīja Ļeņina tēze par divām kultūrām: buržuāzijas un tautas; norisinājās starp radikālajiem tautas (proletariāta) kultūras radīšanas piekritējiem, kas iestājās par pilnīgi jaunas kultūras un mākslas radīšanu ‘no nulles’, un mērenākiem marksistiem-ļeņiniešiem, kas uzskatīja, ka jaunās kultūras būvē ir izmantojami vecās kultūras progresīvākie elementi. Pirmās strāvas līderi bija 1925. gadā dibinātā Krievijas proletāriešu rakstnieku asociācija (*Росси́йская ассоци́ация пролетарских писателей* jeb *РАПП*), kamēr mērenākās nometnes pārstāvji bija vairāki augstākā partijas ešelona un kultūrpolitikas līderi, Lunačarskis, Trockis, Ļeņins (Berlin, 2004; Morgan, 2006).

Neuzticēšanās ‘kultūras revolucionāriem’ un to līderu ultrakreisajām nosliecēm liek Staļinam 1932. gadā likvidēt РАПП (Morgan, 2006: 264). Šīs un citu rakstnieku un literātu organizāciju vietā tiek izveidota vienota un centralizēta PSRS Rakstnieku savienība (Bowl, 1998: 218). Līdz ar iekšpartejiskās cīņas atrisinājumu, kad savu ietekmi [19]20-to gadu beigās pilnīgi zaudē liberālās jeb ‘maigās’ līnijas kultūrpolitiku pārstāvošie Trockis un Lunačarskis, beidzas eksperimentu un relatīvās mākslinieciskās brīvības laiks, kas bija devis daudz ievērojamus sasniegumus mākslā (teātrī, kino, dzejā, literatūrā) (Berlin, 2004; Fitzpatrick, 1974). Līdz ar ‘sociālistiskā reālisma’ principa izgudrošanu un ieviešanu [19]30-to gadu pirmajā pusē (Morgan, 2006: 264) sākās zināma totalitāras valsts kultūrpolitiskā stabilitāte, kas bija raksturīga ar mērenāku un samiernieciskāku attieksmi pret veco (buržuāzisko) kultūru, bet ar striktāku politiskās un estētiskās kontroles un cenzūras režīmu. Mākslā šo cenzūru var nosaukt par klasiskā konservatīvisma un sociālistiskā reālisma tandēmu, kas daudzus mākslas darbus nolika ‘uz plaukta’ (Lary, 1998: 308).

Mākslinieciskās pašdarbības sistēmas laukam bija uzstādīts uzdevums atrisināt ‘atpalikušās tautas kultūras’ jautājumu (Nercessian, 2004:160). Tautas (etniskā, etnogrāfiskā, tradicionālā) kultūra vairs netiek uzskatīta par reakcionāru vai atpakaļ velkošu. Tas ļauj šai kultūrai ienākt kultūras namos un klubos. Iespējams, ka tas ir padomju varas kompromiss, jo, ņemot vērā to, ka vairums valsts iedzīvotāju ir laucinieki, tautas (lauku) kultūra ir gandrīz vai vienīgais pieņemamais motivators, kas varētu viņus piesaistīt propagandiski-izglītojošajiem mērķiem dibinātajos lauku klubos.

Mākslinieciskā pašdarbība (krieviski: *художественная самодеятельность*), kā norāda šīs kustības apzīmējuma pirmā vārda sakne ('māksl-'), sevī uzturēja klasisko kultūras definīciju (ideju) par kultūru kā augsto mākslu. Mākslinieciskās pašdarbības paraugs bija profesionālā māksla un Padomju Savienībā izveidojušos pašdarbības prakses vadmotīvu var dēvēt par profesionālās mākslas kopēšanu. Līdz pat mūsu dienām šī ir spēcīga pašdarbības kultūrpolitiskā tradīcija postpadomju telpā, kas uztur konfliktu starp amatieru estētiskajām potencēm un vajadzībām, no vienas puses, un sistēmas politiskās un administratīvās pārvaldes, kā arī kultūras elites ('kultūras darbinieku', 'kultūras cilvēku') ekspektācijām (Tisenkopfs, et al., 2007; Tisenkopfs, et al., 2002).

3.attēls. Pirmie pēckara Dziesmu svētki padomju presē.

Padomju Jaunatne, 145(847) 1948.07.20., 1.lpp.

Pašdarbības profesionalizācijas tendences stipri sāka izpausties jau [19]30-to gadu beigās, īpaši pilsētu kolektīvos (Lapasha, 2004). Amatiermāksla kalpoja par bāzi un atlasī profesionālai mākslai. Daudzi labākie amatierkolektīvi pārtapa par profesionāliem koriem, orķestriem, no amatierkustības ir nākuši daudzi vēlāk profesionāli mākslinieki un kultūras darbinieki. Ja profesionalizācijas idejiskā bāze bija joprojām stiprā humānistiski-apgaismnieciskā ideoloģija, tad par tās praktisku pamatu un pielietojumu kalpoja valdības un pašvaldību vēlme pēc prestiža, ‘eksportējama’ un ‘konkurētspējīga’ produkta.

Lai analizētu padomju māksliniecisko pašdarbību, ir būtiski izprast padomju nacionālo politiku un tās fluktuācijas. Līdz pat mūsu dienām lielu daļu amatiermākslas aktivitāšu pamats ir tautas, etniskā, nacionālā, tradicionālā māksla. Gandrīz vienmēr tās ir adaptācijas vai pseido rekonstrukcijas, bet to pamatā paliek tautas dejas, tautas dziesmas, tautas daiļamatniecība. Tautas ‘vecās’ kultūras (kas sevī nes lielu etniskās kultūras bagāžu) iekļaušanas jaunās padomju valsts kultūrpolitikā bija jāpamato, jo atbilstoši marksisma dogmai, nacionālajām (etniskajām) kultūrām laika gaitā būtu jāatmirst.

Tiek uzskatīts, ka padomju valsts nacionālistisko sentimentu savaldīja, kanalizējot to politiski neitrālākā jomā – kultūrā un mākslā, jo īpaši amatiermākslā (Kruks, 2008; Nercessian, 2004). Padomju vara kontrolēja visu māksliniecisko pašdarbību. Ārpus KN vai citām valsts iestādēm nedrīkstēja darboties ne profesionāļi, ne amatieri, un katrai publiskai uzstāšanās reizei bija jābūt saskaņotai un varas akceptētai. Šāda totāla kultūras kontrole nodrošināja to, lai mākslinieciskajā pašdarbībā neattīstītos padomju varai bīstamas nacionālistiskās tendences, un ja tādas parādījās, tās tika ierobežotas. Tas ļāva varai demonstrēt saviem iedzīvotājiem un visai pasaulei, ka nacionālās kultūras PSRS plaukst un zeļ – katrā republikā darbojās tūkstošiem tautas deju kolektīvu, tautas mūzikas ansambļu un koru. Notiek daudz koncertu un festivālu, kur šie kolektīvi ir redzami tērpti savu tautu nacionālajos apģērbos.

Kultūras pārvaldes sistēma

Jaunās padomju valsts mērķis bija vispusīgi attīstītas personības veidošana, un kultūra, māksla bija viens no līdzekļiem, kas tika izmantots. Lai tuvotos šim mērķim, tika uzstādīti šādi kultūrpolitiskie uzdevumi: kultūras kontrole un cilvēku (strādnieku un zemnieku) garīgā (izglītības un kultūras) līmeņa celšana (apgaismošana). Partijas 1919. gada programmā bija rakstīts par nepieciešamību demokratizēt⁵⁰ kultūras dzīvi, kas praksē nozīmēja darbaļaužu nodrošināšanu ar pieeju izglītībai un ‘mākslas dārgumiem’ (Архангельский, 2011).

⁵⁰ ‘Kultūras demokratizācijas’ ideja kļuva populāra arī Rietumu valstu kultūrpolitikās, tikai 50 gadus vēlāk. Sk. 3.nodaļu „KULTŪRPOLITIKAS TEORIJA UN PRAKSE”.

Kultūras demokratizācijas process noritēja vienlaikus ar tās ideologizāciju. Praktiski tas izpaudās kā visas kultūras un mākslas dzīves sfēras pakļaušana kontrolei. Kultūras ražošana un izplatīšana bija jāpārņem partijas kontrolē, un tai bija jāpilda partejiski uzdevumi (turpat). Pēc revolūcijas tika likvidētas kultūras, sabiedriskās un mākslas biedrības, vecās kultūras institūcijas un radošās industrijas tika nacionalizētas (Lary, 1998), tika radītas jaunas iestādes (muzeji, planetāriji, pašdarbības kolektīvi), bet visa kultūras pārvalde pārgāja valsts rokās (Лавринова, 2010).

„Soli pa solim tika likvidētas autonomās profesionālo intelektuāļu institūcijas – neatkarīgie izdevumi, radošās savienības, arodbiedrību asociācijas.

Padomju vara bija likvidējusi sabiedriskās, profesionālās un radošās organizācijas, kas bija funkcionējušas pirms revolūcijas – Viskrievijas skolotāju savienību, mākslinieciskās kultūras darbinieku savienību, Mākslinieku savienības u. c. Radās jaunas kultūras organizācijas – „Nost ar analfabētismu”, Bezdievju savienība, Radio draugu apvienība u. c.

Jau 1917.gadā tautas ‘īpašumā un rīcībā’ nonāca Ermitāža, Krievijas muzejs, Tretjakova galerija, Ieroču palāta un daudzi citi muzeji. Tika nacionalizētas Ščukina, Mamontova, Morozova, Tretjakova, Dāla, Cvetajeva u. c. privātās kolekcijas.” (Лавринова, 2010)

1917. gada 9. novembrī tiek izveidota Padomju Krievijas Tautas apgaismošanas komisija, kas pēc gada pārtop funkcionējošā ‘izglītības un kultūras ministrijā’ – Tautas apgaismošanas komisariātā (*Народный комиссариат просвещения* jeb *Наркомпрос*), tās priekšsēdētājs – Lunačarskis (Lary, 1998: 302). Komisariāta kontrolē un pārvaldībā nonāk visas galvenās izglītības un kultūras institūcijas: grāmatu izdošana, kino ražošana, bibliotēkas, muzeji, teātri, kinoteātri, klubi, atpūtas un kultūras parki, arhitektūras un vēstures pieminekļi, radošās savienības, starptautiskie kultūras sakari.

Līdzīgi kā visa padomju birokrātija, arī kultūras pārvaldes aparāts bija centralizēts, centrs izstrādāja stratēģijas un veica finanšu sadali. Kultūras pārvaldes vienvēidību nodrošināja arī centralizēta kultūras darbinieku izglītošana (*культурно-просветительное образование*), kas notika, sākot jau no 1918. gada. Viņiem bija jāpārzina kultūra un māksla, jāmāk vadīt (organizēt) masu kultūras aktivitātes gan jaunradītajos darbavietu mākslinieciskās pašdarbības kolektīvos, gan vietējās kultūras iestādēs (klubos, parkos, estrādēs) (Архангельский, 2011).

Jau no paša sākuma kultūras pārvalde ir plānveidīga, zinātniski pamatota un instrumentāla. Šāds uzstādījums izriet no marksisma teorijas, kas kultūru uzskata par no sabiedrības neatdalāmu sastāvdaļu, tāpēc kultūrpolitiskie jautājumi tiek iekļauti jaunās valsts attīstības programmās līdzās sociālo un ekonomisko problēmu risinājumiem, vienlaikus kultūru un mākslu izmantojot komunistiskās partijas interesēs.

Kultūra tiek aktīvi izmantota sociālās nevienlīdzības izskaušanai. Pirmkārt, nodrošinot pieeju kultūras un mākslas ‘dārgumiem’ (bibliotēku tīkla veidošana) un veidojot līdzdalības iespējas (kultūras klubu tīkla veidošana un amatierkolektīvu radīšana), attīstot jaunas un uz masām orientētas kultūras propagandas formas (aģitvilkieni, masu teatralizētie uzvedumi, monumentālā

tēlniecība); otrkārt, izmantojot izglītības un kultūras aktivitātes deprivētāko sabiedrības slāņu (sieviešu, lauku iedzīvotāju) iesaistīšanā kopienas dzīvē.

Lai pildītu šos uzdevumus, bija jānodrošina materiālā bāze, racionāli jāsadala un jāpilnveido garīgo resursu izplatīšanas kanāli, jāuzlabo organizāciju un iestāžu darbība, jāiesaista plašas tautas masas daudzpusīgās radošās (kultūras) aktivitātēs (Архангельский, 2011). Kultūra pirmo reizi vēsturē nonāca pilnīgā valsts pārvaldē un kontrolē.

Padomju kultūrpolitikas formēšanās process nebija īss un nemainīgs, arī tādēļ, ka nebija parauga no pirmsrevolūcijas Krievijas (Read, 2006: 247). Tāpat nedrīkst uzskatīt, ka padomju kultūrpolitika visos laikos un vietās (dažādās padomju republikās) bija vienāda (Nercessian, 2004:151).

Līdzīgi kā citi līderi, kas vadīja pēcrevolūcijas valsts kultūras un izglītības aparātu, arī Nadežda Krupskaja, kas uzskatāma par atslēgas personu jaunās sistēmas radīšanā, pārstāvēja to inteliģences slāni, kas ticēja mākslas un kultūras apgaismojošajam un paceļošajam spēkam. Viņas darbības vadmotīvs, veidojot padomju izglītības sistēmu, bija ‘vispusīgās personības’ koncepcija. Tā, viņasprāt, bija galvenā zināšanu un kultūras funkcija – attīstīt un pilnveidot cilvēku. Otrs, mazāk ideālistisks, vadmotīvs viņas darbībā bija ‘produkcionisms’ (*productionism*), kas paredzēja kultūras izmantošanu praktiskos komunisma celtniecības uzdevumos (ekonomikas modernizācijas un izaugsmes sekmēšana), un tas ieskanējās stiprāk tad, kad nāca attiecīgs uzstādījums no augstākās padomju valdības puses (Read, 2006: 254).

Mākslinieciskās pašdarbības sistēma

Nozīmīgs veids, kā celt iedzīvotāju kultūras līmeni un pietuvināt viņus kultūrai, bija kultūras izglītības un kultūras pieejamības palielināšana, kā instrumentu izmantojot kultūras līdzdalības sistēmas radīšanu. Tās galvenie elementi bija klubi un mākslinieciskās pašdarbības (amatieru) kolektīvi. Daļu rūpju par iedzīvotāju labklājības nodrošināšanu, ieskaitot kultūras un brīvā laika organizēšanu, valsts bija deleģējusi uzņēmumiem (Lapasha, 2004; Peet & Hartwick, 1999), tāpēc mākslinieciskās pašdarbības kolektīvus vai pulciņus (attiecās uz individuālām mākslas un kultūras nodarbes formām) radīja un uzturēja vai nu uzņēmumi un organizācijas (piemēram, rūpnīcas, kolhozi, sovhozi, arodbiedrības, izglītības iestādes, karaspēka daļas u. c.), vai arī tie darbojās padomju (teritoriālo pašvaldību) vai valsts finansētos klubos (kultūras namos, pilīs), kurus pārvaldīja pašvaldības (‘padomju izpildkomitejas’ – *исполкомы Советов народных депутатов*) vai arī centrālās institūcijas, piemēram, Kultūras ministrija.

Politiskajā diskursā galvenā masu izglītošanas un ‘akulturācijas’ funkcija bija ideoloģiskā, kuru gan ir grūti nošķirt no citām funkcijām, tā kā komunistiskās partijas mērķis bija visu cilvēku atbrīvošana,

apgaisošana⁵¹ un pilnveidošana, un rūpes par cilvēku brīvā laika saturīgu izmantošanu ietilpst šādos uzdevumos.

Padomju valdība 1920. gadā radīja Galveno politiskās apgaismošanas komiteju (*Главный политико-просветительный комитет* jeb *Главполитпросвет*), kuras uzdevums bija gan apgaismošana (analfabētisma likvidēšana), gan arī politiskā izglītošana. Tomēr iedzīvotājus klubiem drīzāk piesaistīja nevis iespēja ideoloģiski apgaismoties, bet gan iespēja interesanti vai radoši pavadīt brīvo laiku, piedaloties vai apmeklējot mākslinieciskās pašdarbības pasākumus, satikt citus cilvēkus vai vienkārši ‘aiziet uz dejām’.

Pēc Galvenās politiskās apgaismošanas komitejas likvidēšanas un tās funkciju sadalīšanas starp Apgaismošanas ministriju un Mākslinieciskās pašdarbības centrālo namu⁵² un līdzīgu institūciju radīšanas padomju republikās un apgabalos mākslinieciskās pašdarbības pārvaldes un organizācijas sistēma bija nostabilizējusies – izveidots visu valsti aptverošs klubu tīkls un ieviesti tā centralizētās pārvaldes principi, kas būtiski nemainījās turpmākajās desmitgadēs.

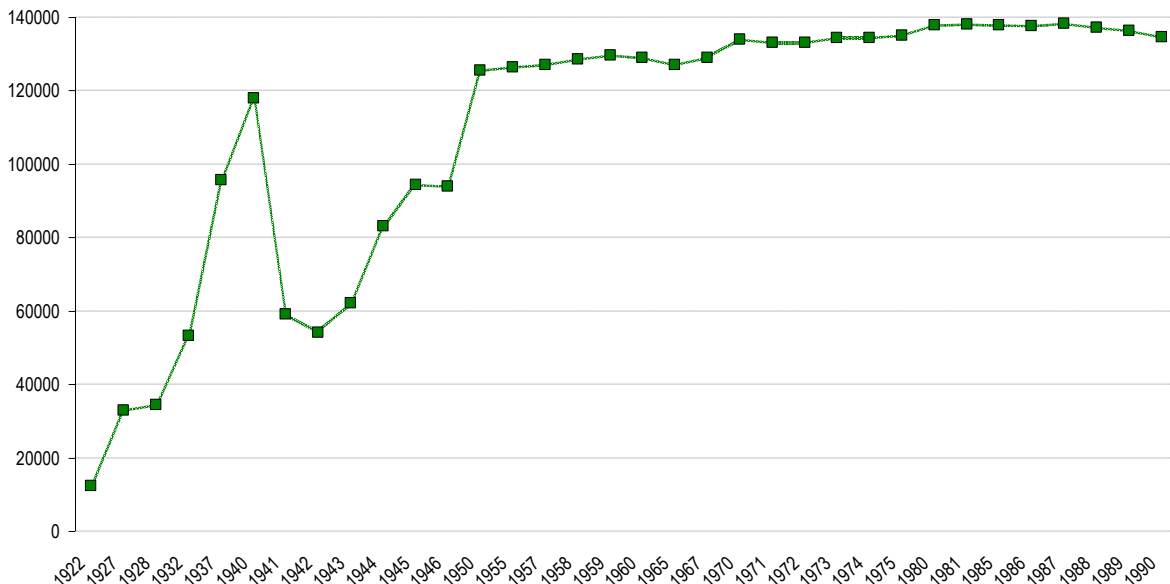
Formāli politiskās un ideoloģiskās izglītošanas uzstādījums⁵³ turpināja būt par galveno motīvu klubu sistēmas uzturēšanai, iespējams, tāpēc klubu sistēma kopš tās nostabilizēšanās [19]30-to gadu vidū būtiski nemainījās līdz PSRS sabrukumam. Izņemot Otrā pasaules kara gadus, kad vācu okupācija iznīcināja vai slēdza 40 000 klubu, to skaits turpmākos 45 padomju varas gadus turējās 120–135 tūkstošu robežās (sk. 4.attēlu „PSRS kultūras klubu skaits”)⁵⁴. Arī rēķinot vidējo iedzīvotāju skaitu uz vienu klubu, šis rādītājs kopš [19]30-to gadu beigām bija stabils – aptuveni 2000 iedzīvotāju uz vienu klubu. Būtiski piezīmēt, ka ap 90% no visiem klubiem kopš sistēmas stabilizēšanās bija t.d. ‘lauku’ (*в сельских местностях*) klubi. Tie vidēji apkalpoja no 1200 iedzīvotājiem [19]30-jos gados, līdz 700 [19]80-to gadu beigās. Praktiski tas nozīmē, ka klubu tīkla mērķauditorija bija katrs ciems (ciema padome).

⁵¹ Analfabētisma likvidēšana bija viens no jaunās valsts svarīgākajiem uzdevumiem, īpaši laukos, kur lasītprasme bija viszemākā. Piemēram, tikai 10% Sibīrijas lauku sievietes prata lasīt, tāpēc viena no klubu aktivitātēm bija publiska lasīšana (Шевцова, 2000).

⁵² „Центральный дом самодеятельного искусства, преобразованный в 1936 во Всесоюзный дом народного творчества; а в 1958 в Центральный дом народного творчества (ЦДНТ).” (Иванов, 1978)

⁵³ „Клубные учреждения – опорные базы парт. организаций, центры массово-политической работы. Основным содержанием их деятельности является разъяснение решений съездов КПСС, постановлений партии и Советского правительства, мобилизация трудящихся на их выполнение, пропаганда марксистско-ленинского учения, внутренней и внешней политики Коммунистической партии, советского образа жизни, достижения народного хозяйства, науки, техники.” (Гавриленко, 1978)

⁵⁴ Te un turpmāk nodaļā aprēķini veikti, izmantojot PSRS statistikas krājumos pieejamos datus par iedzīvotāju un klubu skaitu.

4.attēls. PSRS kultūras klubu skaits.

Datu avoti: autora kompilācija no PSRS statistikas datu krājumiem⁵⁵.

Klubi bija dažādi un tos pārvaldīja vai nu vietējā izpildvara vai centrālās institūcijas (piemēram, republikas kultūras ministrija). Piemēram, [19]70-to vidū no visiem klubiem 3% ir rajonu kultūras nami; 2% – pilsētu kultūras nami un klubi; 34% – lauku kultūras nami; 53% – lauku klubi; 1% – būdas-lasītavas, sarkanās čaihanas, čumas un jurtas (*изб-читален, красных чайхан, чумов и юрт*); 7% – patstāvīgi autoklubi.

„Kultūras un izglītības iestādēm lauku apvidos ir jāapvieno mērķtiecīga ideoloģiski-politiskā audzināšana un iedzīvotāju estētiskā attīstība ar kultūras pasākumu, izklaides, brīvā laika komunikācijas un pašdarbības organizēšanu. Lauku apstākļos kultūras un izglītības funkcijas tiek apvienotas vienā institūcijā – ciema klubā, kas apvieno teātri un kino, bibliotēku un lekciju zāli, muzeju un klubu. Galvenā kluba darbības forma – pulciņu darbs, [...] kas kalpo lauku iedzīvotāju mākslinieciskās pašdarbības un tehniskās jaunrades attīstīšanai.” (Зенькович, Болотов, Кругляк, & др, 1987: 5)

‘Attīstītā sociālisma’ periodā lauku kultūrizglītības (*культурно-просветительного*) klubu hierarhiskā shēma bijā šāda: rajona – bāzes (centrālais) – lauku kultūras nams – lauku klubs. Zemākais posms (tika iekārtots vismazāk apdzīvotās vietās, bieži – darbavietās) – sarkanais stūrītis. Rajonu KN pārvaldīja un metodiski vadīja lauku klubus, un tajos bija apstākļi profesionālu kolektīvu koncertiem vai izrādēm. KN tika plānoti katrā t.d. ‘apkalpojamajā zonā’, kas vidēji bija

⁵⁵ Адольф Григорьевич Рашин; Население России за 100 лет; 1956; Госстатиздат, Москва.

Народное хозяйство СССР в 1960 г.: статистический ежегодник / Центральное статистическое управление при Совете министров СССР; Москва.

Народное хозяйство СССР в 1990 г.: статистический ежегодник / Государственный комитет СССР по статистике. Информационно-издательский центр. Москва: Финансы и статистика, 1991.

Народное хозяйство СССР за 70 лет. Юбил. стат. ежегодник / Москва: Финансы и статистика, 1987.

СССР в цифрах 1935 г.; ЦУНХУ Госплана СССР - В/О „Союзоргучет”; Москва, 1935.

СССР в цифрах в 1981 году; Краткий статистический сборник; Центральное статистическое управление СССР; Москва „Финансы и статистика” 1982.

Страна Советов за 50 лет (Сборник статистических материалов). „Статистика”, Москва, 1967.

30 minūšu transporta sasniedzamības robežās (12–15 km). Klubi un KN tika būvēti pēc standartizētiem projektiem un to ietilpība bija 100, 150, 200, 300, 500 vai 700 vietas (visvairāk – 200–300-vietīgie). Ja ciemā bija mazāk par 100 iedzīvotāju, kultūras izglītības funkciju pildīja sarkanais stūrītis; ja līdz 500 – klubs; vairāk nekā 1000 – KN. Klubā parasti atrodas arī bibliotēka un kino projektors. „Katrā ciemā un ciematā ir vismaz viena bibliotēka un viens klubs vai kultūras nams, kuri izvietoti saimniecību centrālajos un palīgciematos vai citās bieži apdzīvotās vietās. [..] Vidēji 1983. g. katrā republikas [LPSR] ciemā darbojās 1,5 klubi un kultūras nami un 1,82 bibliotēkas (Tautas saimniecība, 1983, 3005–6.lpp.)” (Cimermanis & Mežagailis, 1985: 121).

„Kluba ēka parasti atrodas centrālajā laukumā, veidojot ciemata sabiedriskā centra galveno strukturālo elementu un kompozicionālo kodolu. [..] Gan kluba ēkas, gan sporta objektus vēlams izvietot blakus parkam, kuru siltajos mēnešos var izmantot dažādiem pasākumiem” (Зенькович, et al., 1987: 22)

Periodiski notiek kultūras iestāžu modernizācija, rekonstrukcija, paplašināšana, kas saistīta gan ar veco būvju fizisku un morālu nolietošanos, gan iedzīvotāju skaita un valsts kopīgā labklājības līmeņa pieaugumu. [19]80-to gadu sākumā parādās prasība celt daudzfunkcionālas administratīvi-sociālās būves vai rekonstruēt esošās, zem viena jumta apvienojot kultūrizglītojošās, sporta un administratīvās iestādes (turpat).

Laikmetā pirms moderno masu komunikācijas līdzekļu ekspansijas, kad padomju valsts iedzīvotāji bija mazmobīli un joprojām nabadzīgi, vietējās kopienas sabiedriskās izlaides pasākumos „piedalījās ikviens, neatkarīgi no sociālā stāvokļa vai politiskajiem uzskatiem, [..] valdība uzskatīja, ka dejojana un muzicēšana ir akceptējamās brīvā laika pavadīšanas formas.” (Suutari, 2004: 171) Lauku vai pilsētu klubu, estrāžu vai zaļumbaļļu deju vakaros bija jābūt dzīvajai mūzikai (ansamblim, pūtēju orķestrītim), jo līdz pat [19]60-to gadu vidum pasākumu apskaņošanas tehnika (magnetofoni, skaņas pastiprināšanas sistēmas) nebija tik lēta, lai to varētu izmantot vietējās kopienas sabiedriskajiem pasākumiem. ‘Dzīvās mūzikas’ izpildītāju un ansambļu uzturēšana vai neuzturēšana nebija jaunās varas izvēles jautājums – tai bija jābūt. Piemēram, Padomju Karēlijas 50 000 iedzīvotāju pilsētā Petrozavodskā 1933. gadā darbojās 20 klubi, kuros regulāri notika izglītojoši-kulturāli pasākumi un dejas (Suutari, 2009). Tas nozīmē, ka katrā no šiem klubiem bija jābūt vismaz dažiem muzikantiem, bija jābūt muzikālās izglītības sistēmai un muzicēšanas materiāli tehniskajai bāzei.

Gan valsts investīciju, gan cilvēku intereses rezultātā [19]20-jos gados veidojās liela un dažāda amatiermākslas sistēma. Populārākais kolektīvu veids bija pūšamo instrumentu orķestri (Lapasha, 2004: 123). „[..] praktiski jebkurai rūpnīcai un neskaitāmajiem strādnieku klubiem bija savs pūšamo instrumentu orķestris. To galvenās funkcijas (tāpat kā koriem) bija spēlēšana strādniekiem, lai tos izglītotu un izklaidētu, uzstāšanās demonstrācijās, parādēs un bērēs, kā arī tiem bija jāiepazīstina strādnieku auditorija ar revolucionārajām dziesmām un maršiem.” (Suutari, 2004: 171) Koru kustība par masveidīgu kļuva vēlāk, [19]30-to gadu sākumā-vidū (Lapasha, 2004: 123).

Īpašs ideoloģiskais segums bija tautas deju ansambļiem (TDA), kas nodrošināja stabilu valsts atbalstu un veicināja to izplatību. Somu muzikoloģijas un kultūras studiju profesors Peka Sūtari (*Pekka Suutari*) par padomju Karēlijas republiku [19]20-os un 30-os gados raksta, ka „*papildus tam, ka dejas bija izklaides forma, dejas palīdzēja veidot tiltus starp dažādām etniskajām grupām. Krievi un somi mācījās viens no otra jaunās dejas, tādējādi pārvarot valodas beržas.*” (Suutari, 2004: 172) Tāda pat motivācija bija padomju varai, radot TDA sistēmu Latvijā un citās jaunajās padomju republikās. Deju svētku tradīcija tiek aizsākta padomju laikā – pirmie Deju svētki notiek kopā ar XIV Vispārējiem latviešu Dziesmu svētkiem 1965. gadā, lai gan izvērstas deju programmas svētkos tiek ieviestas jau pirmajos padomju laiku svētkos – 1948. gadā. Tomēr arī kultūras demokratizācijas (pieejamības) arguments ir būtisks amatierdeju kolektīvu kustībā – deļotvarētāju skaits vienmēr ir lielāks par dziedātmācētāju skaitu, un TDA kustības nepārejošā popularitāte liecina par labu šim apsvērumam (Tisenkopfs, et al., 2002).

Tā kā padomju mākslinieciskās pašdarbības paraugs bija profesionālā māksla, un daļa amatierkolektīvu un individuālo izpildītāju, vēl nekļūstot par profesionāļiem, bija sasnieguši pietiekoši augstu māksliniecisko līmeni, nozīmīgai darbības daļai bija jābūt amatieru publiskām uzstāšanās (tādām, kas iziet ārpus ‘ikdienišķajām’ jeb ‘funkcionālajām’ reizēm – svētkiem, deļām, ikdienas propagandai). Padomju Krievijā [19]30-os gados lielu popularitāti ieguva mākslinieciskās pašdarbības olimpiāžu kustība, kad pirmo reizi vietējiem amatieriem bija iespēja izpildīt tautas mūziku lielas auditorijas priekšā⁵⁶. Amerikāņu vēsturnieks Robins Lapaša (*Robin Lapasha*) šo publisko amatierkolektīvu darbību skaidro arī ar „*fundamentālu cilvēku vajadzību uzstāties (tēlot) un gūt citu atzinību*” (2004: 124).

Kopsavilkums

PSRS kultūra tika izmantota gan kā instruments tautas apgaismošanai (kultūras mērķis – kalpot miljoniem darbaļaužu), gan kā ierocis tautas ideoloģiskajai audzināšanai un kontrolei, un ir neiespējami nodalīt šos mērķus, ideoloģisko propagandu un kontroli. Tie kalpoja gan totalitāras valsts, gan iedzīvotāju interesēm.

Kultūra pilnībā tika nacionalizēta un kultūras politika tika pakļauta valsts modernizācijas attīstības ideoloģijai, tā raksturojama kā izteikti ‘didaktiska’ (Stern & Seifert, 2009), jaunās valsts iedzīvotāji bija politiski jāsocializē un jāizglīto, jo tad viņi industrializācijā un jaunās sociālistiskās sabiedrības celšanā iesaistītos kā labi izglītoti, pilni entuziasma un ar lielu pašatdevi. Topošā kultūras infrastruktūra tika veidota, lai atbalstītu šo mērķi. Kā galvenos sociāli politiskos uzdevumus, kuru

⁵⁶ Līdz tam tautas mūzikas koncerti notika tikai vietējos klubos un rūpnīcās, un tikai profesionāli vai pus-profesionāli tautas mūzikas kolektīvi drīkstēja uzstāties plašākai publikai, un viņu repertuārs pamatā sastāvēja jau no adaptētas tautas mūzikas.

veikšanā kultūrpolitika tika izmantota, balstoties uz šajā nodaļā veikto analīzi, es izdalīju trīs: iedzīvotāju kontrole; darbaspēka mobilizēšana; sociālā attīstība.

Kultūras iestāžu tīkls, kas jau [19]30-tajos gados aptvēra praktiski katru valsts ciemu, paralēli deklarētajiem apgaismošanas, kultūrizglītošanas un kultūras līdzdalības iespēju nodrošināšanas mērķiem praktiski kalpoja arī **iedzīvotāju kontrolei**. Nacionalizējot un monopolizējot kultūras un brīvā laika institūcijas un infrastruktūru, valstij bija kanāli, caur kuriem tiešā un netiešā veidā (un praktiski katrā apdzīvotā vietā!) iedarboties uz iedzīvotājiem.

Līdzīgi kā cita veida politiskā darba jomas, arī kultūra tika izmantota **darbaspēka mobilizēšanai**. Pirmkārt, apgaismošana tika interpretēta humānistiski-ideālistiskā garā, funkcionāli nešķirojot izglītību un kultūru. Gan vienas, gan otras līmeņa pacelšanai bija jānodrošina indivīda sociālekonomiskās vērtības (piemēram, cilvēkkapitāla) palielināšana, līdz ar to arī viņa tautsaimnieciskā atdeve. Otrkārt, kultūras un mākslas valodu un praksi mēģināja izmantot cilvēku iedvesmošanai un viņu radošā gara izkopšanai. Šāda radoša strādnieka prototips ir stahanovietis (rietumu pasaulē radošā kapitāla teorija kļūst populāra tikai pēc vairākām desmitgadēm). Padomju mākslas teorijā dzimst 'sociālistiskā reālisma' jēdziens. Šādas mākslas darbu uzdevums, rādot sociālistiskā darba un sadzīves labākos paraugus (gadījumus), ir mācīt un iedvesmot iedzīvotājus piedalīties 'vishumānākās valsts celtniecībā'.

Labklājība, atsevišķos vēstures brīžos tā tika dēvēta par pārbagātību, kuras ideāls ir komunisms, bija skaidri deklarēts sociālās attīstības mērķis. Sociālās politikas uzdevums bija ne tikai klaji instrumentālā iedzīvotāju izglītības un kultūras līmeņa pacelšana, bet arī kultūras izglītības un līdzdalības iespēju radīšana, pieredzes paplašināšana, kas atbilst vispusīgi attīstītās personības idejai. Šādu līdzdalības iespēju radīšana kalpoja arī sociālās kohēzijas mērķiem. Amatierkustības (mākslinieciskā pašdarbība) un tās infrastruktūras izveidošana atvēra līdzdalības iespējas praktiski jebkuram, ieskaitot līdz tam deprivētākos slāņus, piemēram, strādniekus, bāreņus, vecāka gadagājuma cilvēkus, bērnus, lauku iedzīvotājus, sievietes. Praktiskāka, bet oficiālajā attīstības diskursā mazāk uzsvērtā, bija kultūras loma iedzīvotāju brīvā laika izmantošanā. Kultūras iestāžu tīkls deva iespēju cilvēkiem 'lietderīgi' izmantot savu brīvo laiku, tādējādi papildinot sociālo deviāciju preventīvo pasākumu klāstu.

PSRS radītā kultūrpolitiskā prakse vērtējama pretrunīgi. PSRS ir viena no pirmajām valstīm mūsdienu vēsturē, kas izvirzīja un sasniedza kultūras demokratizācijas uzdevumus, kultūras patēriņa un pieejamības ziņā valsts kļuva par 'kulturālāko pasaulē', pie kam tas attiecināms gan uz profesionālo, gan amatiermākslu. Vai tas palīdzēja īstenoties ideālistiskā Apgaismības laikmeta formulai: apgaismots pilsonis = labs pilsonis? Drīzāk nē, jo noziedzība turpināja pastāvēt, sabiedrība pieļāva (un līdzdarbojās) korupcijā, valsts stagnēja un atpalika. Iespējamais skaidrojums

ir mākslas un kultūras politiskā kontrole. Analizējot padomju māksliniecisko pašdarbību, jāsecina, ka tās funkcionēšanas sistēma neatbilda Padomju Savienības deklarētajam pašdarbības (amatierkustības) principam, tāpēc tā nav pielīdzināma rietumu trešā sektora jeb brīvprātīgo asociāciju darbībai, un tās blakusprodukti nebija liela apjoma sociālais kapitāls vai vispārējā uzticēšanās.

PSRS centās pakļaut un kontrolēt visu veidu amatierkustības, sākot ar sportu (lai gan tika apgalvots, ka visi padomju sportisti ir amatieri, bet tas neatbilda īstenībai), beidzot ar lauku pašdarbniekiem. Mākslinieciskā pašdarbība, kas drīkstēja norisināties tikai kultūras iestādēs vai tiešā valsts attiecīgo institūciju (pionieru namu, bērnu istabu, skolu, klubu, kultūras namu, kolhozu) pārraudzībā, tika kontrolēta vairākos veidos, no kuriem svarīgākie bija uzraudzība (bez varas akcepta publiskas uzstāšanās nedrīkstēja notikt), finansējums (kultūras aktivitātes apmaksāja valsts, vietējās padomes vai uzņēmumi), pārvaldība (kolektīvus un pulciņus vadīja speciāli izglītoti kadri, kuri atradās tiešā varas pakļautībā un kuriem bija jāsiglabā lojalitāte režīmam). Individīdi nebija brīvi un tiesīgi radīt neatkarīgas biedrības vai neformālas interešu grupas, un viņiem arī nebija tādas vajadzības, jo valsts to darīja viņu vietā. Izņēmumi bija atsevišķas deviantas grupas, kas nereti tika represētas, piemēram, politiski nesocializējušies un publiskajā telpā aktīvi intelektuāļi vai cita veida minoritātes. Valsts pilnībā nevarēja kontrolēt kultūras saimniecisko jomu, atsevišķu kultūras darbinieku ekonomiskā interese varēja veidot ko līdzīgu privātajam sektoram (Kruks, 2008). Vieglāk bija kontrolēt publisko sektoru, jo tas ir redzamāks un tajā darbojās vai nu amatieri, vai režīmam lojāli indivīdi.

Padomju Savienības radītā kultūrpolitiskā prakse var tikt uzskatīta par veiksmīgu 'kultūras demokratizācijas' piemēru. Valsts ieguldīja lielus līdzekļus kultūras infrastruktūras attīstīšanā un papildināšanā gan profesionālās, gan amatiermākslas jomās. Tika radīts visu valsts teritoriju un dažādus administratīvos līmeņus aptverošs kultūras iestāžu tīkls (klubi, mūzikas un mākslas skolas, operas, profesionāli teātri, kultūras nami, bibliotēkas) un visa izglītība un līdzdalība amatieraktivitātēs bija bezmaksas. Vieglā kultūras pieejamība, no vienas puses, un iedzīvotāju nepieciešamība izklaidēties un socializēties, no otras puses, radīja labi funkcionējošu mehānismu, kas ļāva iesaistīt un lietderīgi nodarbināt nozīmīgu iedzīvotāju daļu. Savukārt rietumu kultūrpolitikas praksē un teorijā izvirzītais kultūras demokrātijas (*cultural democracy*) princips Padomju Savienībā nevarēja īstenoties tik ilgi, kamēr pastāvēja valsts kontrole pār jebkuru amatieraktivitāti. Mākslinieciskā 'pašdarbība' nevarēja radīt tādu sociālo kapitālu, uzticēšanos vai pilsoniskās līdzdalības pieredzi, kas varētu veicināt pilsoniskas sabiedrības veidošanos un attīstību.

3.3. Kultūra un attīstības politikas

„Attiecības starp ‘kultūru’ un ‘attīstību’ ir piesaistījušas daudzu attīstības teorētiķu un praktiķu uzmanību. Viņi turpina meklējumus, lai izskaidrotu, kāpēc dažas valstis ekonomiski

un sociāli attīstās ātrāk nekā citas, mēģina identificēt kultūras faktoros, kas nosaka šo nevienlīdzīgo attīstību, un mēģina noteikt, vai tie var veicināt pārmaiņas, un, ja var, tad kā. Koloniālisma, atkarības, klimata, integrācijas pasaules tirgū, institūciju un pārvaldības kvalitātes un daudzi citi teorētiku un politiķu izvirzītie attīstības 'izskaidrojumi' pēdējo desmitgažu laikā nav bijuši apmierinoši, un viņi kā pie pēdējās cerības ir ķērušies pie valsts vai reģiona kultūras, lai izskaidrotu to, kas varbūt ir 'neizskaidrojams' ” (Gómez, 2007).

Pēdējos 20 gados viens no būtiskākajiem attīstības politikas diskursa jaunajiem mainīgajiem ir 'kultūra'. Kultūras aspekti dažādās attīstības politikās un praksēs tiek inkorporēti arvien intensīvāk un tiem tiek piešķirta arvien lielāka nozīme. Ilgtspējīgas attīstības un kultūras sasaiste ir jaunā attīstības paradigma. Tās būtība ir kultūras aspektu inkorporēšana visa veida attīstības plānošanā un vērtēšanā. Kultūrai līdzās ekonomikai, sociālajai kohēzijai, ekoloģijai ir jābūt vienai no attīstības galvenajām mērauklām un līdzeklim, ko proponē tā saucamais līdzsvarotas attīstības triangulācijas modelis. Tajā kultūras pašvērtības (*intrinsic values*) tiek vērtētas kā globālās attīstības, pārvaldības un globālās sapratnes balsti (UNESCO, 2006: 8). Šī attīstības diskursa formēšanās liecinieki un veidotāji ir trīs nozīmīgi politiskie forumi un to ziņojumi – UNESCO Pasaules kultūrpolitikas konference Mehiko (1982); „Mūsu radošā daudzveidība” (UNESCO, 1995); „No atstumtības – uzmanības centrā” (COE, 1997).

Starptautiskajā politikā viens no pirmajiem zīmīgākajiem notikumiem un atskaites punktiem kultūrpolitikas inkorporācijai attīstības stratēģijā bija 1982. gada UNESCO Pasaules kultūrpolitikas konference Mehiko. Tā vainagojās ar tā dēvēto Mehiko deklarāciju (UNESCO, 1982), kura ir nozīmīga divos aspektos. Pirmkārt, tā deva skaidru kultūras politisko definīciju; otrkārt, šim dokumentam sekoja citi būtiski starptautiskie dokumenti, programmas un apņemšanās. Deklarācijas pamatpieņēmumā teikts, ka sabalansēta attīstība iespējama tikai tad, ja tiek ņemti vērā kultūras faktori – katras sabiedrības vēsturiskais, sociālais un kultūras konteksts (UNESCO, 1982).

1987. gadā ANO izsludina Pasaules kultūras attīstības desmitgadi (*United Nations World Decade for Cultural Development*), bet 1992. gadā UNESCO Ģenerālā konference izveidoja komisiju, kurai bija jārada ziņojums par kultūras vietu attīstības politikā. 1995. gadā ziņojums „Mūsu radošā daudzveidība” (UNESCO, 1995) tiek iesniegts un pieņemts. Tas tiek uzskatīts par pirmo globāla līmeņa dokumentu, kurā iezīmēta kultūras vieta attīstībā. Komisijas vadītājs bija bijušais ANO ģenerālsēkretārs Havjiers Peress de Kueljārs (*Javier Pérez de Cuéllar*), bet tās locekļi – daudzu valstu vadošie kultūras pētnieki un kultūras darbinieki.

Dokumentu „Mūsu radošā daudzveidība” izstrādāja visu pasaules reģionu, gan ziemeļu un dienvidu, gan rietumu un austrumu, gan attīstīto, gan jaunattīstības valstu, pārstāvji, un tajā ir veikts mēģinājums atspoguļot visu šo interešu grupu vajadzības un ņemt vērā visdažādākos kontekstus. Tas arī ir iemesls, kāpēc ziņojums ir izteikti politisks savā uzbūvē un politikorekts saturā. Ziņojuma pamats ir tā dēvētie 'pieci ētikas pīlāri': (1) cilvēktiesības un atbildība; (2) demokrātija un pilsoniskā sabiedrība; (3) minoritāšu aizsardzība; (4) konfliktu miermīlīga atrisināšana un godīgas

sarunas (*commitment to peaceful conflict resolution and fair negotiation*); (5) starppaaudžu taisnīgums (*intergenerational equity*) (UNESCO, 1995).

Dokumentā kultūra tiek skatīta gan kā instrumentāla vērtība (atbalsts ekonomiskajai, demokrātiskajai, pilsoniskajai, cilvēka utt. attīstībai), gan kā pašmērķis, līdz ar to kultūras interpretācijā šajā dokumentā sadzīvo abas politiskās pieejas. Dokumentā ir sociālā konstruktīvisma ideoloģijas iezīmes, akcentējot kultūras lomu integrācijas, augstāku sociālo mērķu sasniegšanā (cilvēktiesības, labklājības), gan klasiskā humānisma un Apgaismības ideoloģijas tēzes, kas kultūru skata kā samērā autonomu sfēru, kurā manifestējas civilizācijas augstākie sasniegumi, kas tāpēc to padara par vērtību ‘pašai-par-sevi’.

Attīstības kontekstā dokumenta izejas punkts un ietvars ir ANO deklarētā ilgtspējīga, ekoloģiska un uz cilvēku orientēta attīstība. Īpašais fokuspunkts ir kultūras un attīstības saķēdēšana, cenšoties akcentēt līdz tam neakcentētās attiecības starp kultūru, attīstību un politiskām organizācijām un līdzdalības formām. Kultūras definēšanā izmantota Mehiko deklarācijas antropoloģiskā definīcija. Dokuments ir ļāvis paplašināt kultūrpolitikas interpretāciju, un ziņojumā tās darbības jomas neaprobežojas ar mākslas un kultūras mantojuma pārvaldību. Viens no galvenajiem vēstījumiem: kultūra var vecināt attīstību, un tās spēks ir radošumā. Kopumā kultūras loma attīstībā tiek skatīta kā endogēna, kuras priekšplānā ir cilvēks (*people-centred*).

Novērtējot tā brīža kultūras stāvokli, dokumentā un tā virsrakstā atspoguļotas galvenās raizes – bailes no modernizācijas un globalizācijas izraisītās identitātes un kultūras intīmā personiskuma zaudēšanas. Šīs raizes dokumentā ir pārvērsts politiskā aicinājumā un uzstādījumā: saglabāt kultūras dažādību. Līdz ar to galvenais uzdevums, kas iezīmējas ziņojumā, ir kultūras (kultūru) dažādības un vienlīdzības nodrošināšana.

„No atstumtības – uzmanības centrā” (COE, 1997) ir pirmais izvērstākais ES dokuments par kultūras lomu attīstībā, un tas radies, tieši ietekmējoties no UNESCO ziņojuma „Mūsu radošā daudzveidība”. Tas tika vērtēts gan kā Eiropas reģiona atbilde, gan kā Eiropas pienesums šajā diskusijā. Dokuments tapis īsākā laikā un ir akadēmiskāks – tas lokalizē un precizē vairākas ANO idejas un pieejas. Eiropas kultūrpolitikas pamatprincipi ir jaunrades, kultūras identitātes, kultūras līdzdalības, cilvēku kultūras identitāšu dažādības veicināšana un nodrošināšana, kas izriet no šādām politiskām premisēm: vārda brīvība, kultūras tiesības, demokrātiskas pilsoniskās sabiedrības attīstība.

„No atstumtības – uzmanības centrā” balstās uz iepriekšējiem kultūrpolitiskajiem uzstādījumiem un diskusijās sasniegto kultūrpolitisko konsensu – nepieciešamību ņemt vērā kultūras ietekmi. Te uzsvērts, ka kultūras nozīme ir vēl lielāka: ja līdz tam visos ziņojumos kultūra un vide bija skatīti kā sociālās attīstības sekundārie elementi, tad šajā dokumentā ir mēģināts kultūru pietuvināt tuvāk

attīstības centram. Otra nosaukumā atspoguļotā konceptuālā ideja attiecas uz nepieciešamību fokusēties uz līdz tam deprivētajām un marginalizētajām grupām. Tas ir gan sociālās kohēzijas metanaratīvs: jāīsteno arvien iekļaujošāka politika, pievēršot uzmanību identitātēm, dažādībai; gan kultūras instrumentalizācija: veicināms radošums un kultūras līdzdalība. Tomēr vairākkārt tiek atgādināts, lai arī kultūra arvien vairāk jāizmanto kā instruments, nedrīkst zaudēt tās pašvērtību.

Dokumenta ideoloģiskais pamats ir ES stratēģija ilgtspējīgas attīstības veidošanā un cilvēkkapitāla (Eiropas pamatbagātība) attīstīšana. Vienotākai, uz nākotni orientētai attīstības politikai ir jābalstās uz visu tradicionālo ilgtspējības aspektu (ekonomiskais, sociālais un politiskais) līdzsvarošanu un jaunā mainīgā, t.i., kultūras, akceptēšanu. Dažus gadus vēlāk Austrālijas kultūrpolitikas komentētājs un *grass-root* publicists Džons Hoks (*Jon Hawkes*) šo pieeju nosauc par ‘ceturto pīlāru’ (Hawkes, 2001). Kultūrai ir jābūt vienai no attīstības pīlāriem, ceturtajam (līdzās sociālajai iekļaušanai, ekonomikai un videi).

Ziņojumā „No atstumtības – uzmanības centrā” teikts, ka [19]80-os gados pieaugusi interese par kultūras ietekmi uz ekonomiku, bet tagad akcents liekams uz reģionālo un pilsonisko renesansi. Kultūra tagad jāizprot arī kā viens no sociālās dzīves cementiem un pilsonisko saišu veidotājiem, kas ir acīmredzama atsauce uz Patnama sociālā kapitāla teoriju.

Jaunajā ES kultūrpolitikas piedāvājumā rakstīts par decentralizāciju, lokālizāciju un iedzīvotāju pašrīcību (*grass-roots action*); par trešo sektoru un sadarbību kā saiti starp sociālo un pilsonisko sabiedrību; par kultūru (arī jauno dalībvalstu) kā Eiropas kultūridentitātes un vērtību pamatu; par vajadzību respektēt ne tikai mākslu, bet arī amatiermākslu un konceptuāli tās nošķirt; par kultūras patērēšanu un kultūras līdzdalību; par marginalizēto grupu iekļaušanu.

Par kultūrpolitikas prioritātēm tika izvirzīta trešā sektora attīstība, kreativitātes veicināšana un kurss uz kreatīvajām pilsētām, starpvalstu tīklošanās un kultūras apmaiņa, bet par praktiskajiem risinājumiem tika nosaukta izglītība un kultūras aspektu pastiprināšana skolās; ‘dabisko’ saišu atjaunošana starp mākslu un zinātņi; tehnoloģisko inovāciju centru veidošana. Te jūtama [19]90-to gadu sociālās kreativitātes teoriju ietekme (Čārlzs Lendrijs, Ričards Florida).

Kultūra tiešā veidā nekad nav bijusi ES kompetence – tā ir dalībvalstu tiesību un pienākumu sfēra. ES var tikai veicināt, atbalstīt un papildināt valstu kultūrpolitikas, bet ‘tiešākas’ ES intervences sfēras ir kopīgais kultūras mantojums un kultūras izmantošana tūrisma veicināšanai (G. Evans, 2001; Itzel, 2008), tāpēc šis dokuments drīzāk uzskatāms par tādu kā valsts līmeņa kultūrpolitikas virzienu rokasgrāmatu, kas, balstoties uz sava laika aktuālajām sociālās attīstības un pārmaiņu pieejām (pilsoniskās līdzdalības, sociālā kapitāla, radošuma), demonstrēja vēlamos attīstības virzienus. Dažas valstis jau bija sākušas īstenot līdzīgas idejas, piemēram, leiboristu Lielbritānija (G. Evans, 2001; Jeannotte, 2008) vai vēl daudz agrāk Somija, Zviedrija un Francija (Kawashima, 2004;

Keat, Whiteley, & Abercrombie, 1994; Kiwan, 2007), savukārt citām valstīm kultūras jomas instrumentalizācija (indivīdu un kopienu kulturālā attīstīšana, kultūras līdzdalības veicināšana, kreativitātes slavināšana) vēl bija priekšā.

ES kultūrpolitiskais diskurss mainījās 2000. gadā līdz ar Lisabonas stratēģijas pieņemšanu: „[...] kultūras nozari sāka skatīt ne tikai kā patērējošu nozari, bet gan kā peļņu nesošu – veiktie pētījumi pierādīja, ka kultūras jomas radošās industrijas veido būtisku pienesumu ES reģionu konkurētspējas paaugstināšanā un Lisabonas stratēģijas mērķu sasniegšanā, līdz ar to kultūras nozarei ir jāparedz finanšu līdzekļi arī ES struktūrfondu ietvaros. Līguma par Konstitūciju Eiropai projektā uzsverot kultūras nozares nozīmību, kultūra tiek noteikta kā viens no ES pastāvēšanas mērķiem.” (Ločmele 2007: 33).

Kultūras ienākšana attīstības diskursā saistīta ne tikai ar to, ka līdzšinējie ekonomiskās izaugsmes centieni un rezultāti ir neapmierinoši, bet arī ar to, kā norāda Rikardo Gomešs (*Ricardo Gómez*), ka neviena no daudzajām attīstības politikas neveiksmju skaidrojošajām teorijām (koloniālisma, atkarības, klimata, institūciju kvalitātes u. c.) nav spējusi dot apmierinošu procesu izskaidrojumu (2007: 9). Kanādas pētnieces kultūras iekļaušanu ilgtspējības politikā skaidro gan ar [19]90-to gadu UNESCO deklarācijām, gan tradicionālo tautu holistikā pasaule uzskata⁵⁷ ietekmes palielināšanos (Duxbury & Jeannotte, 2010: 12).

Viens no galvenajiem blakusprocesiem, kas veicinājis kultūras svara palielināšanos attīstības diskursā, ir globalizācija. Preču, informācijas un iedzīvotāju plūsmas (migrācija) ir pamats līdz šim nebijušai kultūru saskarsmei. Minoritāšu kultūras kļūst redzamākas, tāpat kā redzamāka kļūst šo kultūru izolēšana un diskriminācija. Saasinās kultūru vai pat civilizāciju konflikti (2001. gada 11. septembra uzbrukums tiek uzskatīts par šādu gadījumu), tāpēc pieaug nepieciešamība pēc mierīgas līdzāspastāvēšanas politikas. Risinājumi ir dažādi un atšķirīgi. No vienas puses tas ir ‘starpkultūru dialogs’, ‘dažādība’ un ‘multikulturālisms’, no otras – etnocentrisko tendenču pastiprināšanās, minoritāšu kultūru aizsardzība un lokālās, nacionālās, reģionālās identitātes stiprināšana.

Globalizācija veicina globālās masu kultūras izplatīšanos, kas savukārt raisa bailes par ‘savas kultūras’ pazaudēšanu. Tas ir identitātes jautājums, kas cieši saistīts arī ar ekonomisko politiku un kļūst arvien aktuālāks, tostarp ES, nacionālā, reģionālā, lokālā tirgus aizsardzības kontekstā. ES un vairākas atsevišķas valstis uzstāj uz ‘kultūras izņēmuma’ principu, pastāvot uz tiesībām aizsargāt savu iekšējo tirgu (īpaši kultūras un izklaides), dažādos veidos atbalstot pašmāju kultūras produkciju un ierobežojot ārvalstu. Tam ir gan kultūras (vērtību), gan ekonomiskais pamatojums.

⁵⁷ Cikliskā laika sabiedrībās „[...] ideāls ir nevis attīstība, bet līdzsvars, nemainīgas harmonijas stāvoklis. Pasaulei ir jāpaliek tādai, kāda tā ir, vai arī ir jāatjauno tās pirmatnējā pilnība.” (Tuan, 1977:189)

Ilgspējīgās attīstības un uz cilvēka (tautas) attīstību orientētā paradigma no jauna ir aktualizējusi indivīda un kopienas tiesības – tiesības uz tīru vidi un tiesības uz personīgo vajadzību nodrošināšanu. Ja attīstības izpratnē mīt cilvēktiesību un vienlīdzības ideāls, tad viens no pamattiesību veidiem ir kultūras tiesības – tiesības atrasties ne tikai ekoloģiski draudzīgā vidē, bet arī pierastā un tuvā kultūras telpā. Tās ir ne tikai tiesības sagaidīt no citiem savas kultūras akceptēšanu un iecietību pret to, bet arī tiesības saglabāt un attīstīt šo kultūru. Kultūra ir sociāls fenomens, kultūras vērtības tiek definētas un uzturētas grupā, kopienā, tāpēc kultūras tiesību subjekti ir gan indivīdi, gan kopienas.

Kopienų vajadzību un kultūru tuvināšana attīstības politikas centram saistīta ar augošo ilgspējīgās attīstības paradigmas uzsvāru uz vietējo pašvaldību un vietējo iedzīvotāju lomas un lemšanas tiesību pastiprināšanu. Iekšpolitikā tā izpaužas pārvaldes decentralizācijā un sadarbības veicināšanā starp dažāda līmeņa un sektoru valdībām un aģentiem. Palielinoties politikā iesaistīto aģentu skaitam, palielinās kultūras daudzveidība un atšķaidās etnocentrisma vara. Bez tam jāņem vērā, ka reģionālajā attīstībā iesaistītie lokālie aģenti, reģioni un kopienas kā tādi ir veidojušies balstoties vairāk vai mazāk atšķirīgās tradīcijās un vēsturiskajos kontekstos, un to atšķirības vai līdzības ir definējamas ar kultūras pazīmēm.

Runājot par kultūras faktoru iekļaušanu vai klātbūtni attīstības politikās, var konstruēt divus attīstības modeļus. Pirmais ir attīstītāko jeb bagātāko valstu atbalsts trešās pasaules valstīm (neattīstītajām, mazattīstītajām, jaunattīstības, topošajām, dienvīdu puslodes); otrs – ‘iekšpolitiskā attīstība’. Būtiskākā atšķirība šajās divās atbalsta programmās vai politikās ir tas, ka pirmajā gadījumā ir lielas atšķirības starp palīdzības sniedzēju un saņēmēju, ne tikai ekonomiskajā attīstības līmenī, bet arī kultūru dažādībā⁵⁸, savukārt otrajā gadījumā kultūru atšķirības nav tik nozīmīgas. Atšķirība arī tā, ka valsts iekšējās (piemēram, reģionālās) attīstības gadījumā atšķirīgās kultūras ir pazīstamas, kamēr citu valstu attīstīšanā var nākties saskarties ar nepazīstamām kultūrām.

Īstenojot attīstības programmas trešajā pasaulē (Āfrikā, Latīņamerikā, Dienvidāzijā), vienmēr ir bijusi nepieciešamība ņemt vērā saņēmējvalsts kultūru. Lai projekts būtu veiksmīgāks, tā īstenotājiem ir praktiska nepieciešamība iepazīt un rēķināties ar mērķgrupas kultūru (-ām), piemēram, valodu un tradīcijām. Šādā ziņā attīstības politikā noteikti kultūras aspekti ir bijuši svarīgi vienmēr. Nepieciešamība ņemt vērā vai respektēt saņēmējvalsts kultūras norāda uz to, ka vietējā kultūra parasti tika uzverta kā attīstības mērķiem un uzdevumiem ārējs un svešs objekts (Escobar, 1999). Tie ir apstākļi, no kuriem nevar izvairīties, tāpēc galvenais uzdevums ir šo kultūras barjeru ietekmes mazināšana. Tas notiek ar kultūras kompetences iegūšanu⁵⁹, kas vēlāk tiek

⁵⁸ Piemēram, VFR atbalsta programmas Andu reģionam būtiski atšķirsies no atbalsta ekonomiski un sociāli vismazāk attīstītajam pašmāju reģionam – Austrumvācijai.

⁵⁹ Šim darbam visbiežāk tiek noalgoti antropologi.

izmantota, plānojot konkrētus attīstības projektus, lai vietējās kultūras specifika tiktu ņemta vērā jau projektu izstrādes stadijā. Vietējā kultūra ir ne tikai jāņem vērā un ar to ir jācenšas sadzīvot, bet arī vienlaikus jācenšas to transformēt atbilstoši rietumu kultūras un vērtību atribūtiem – demokrātijai, cilvēktiesībām, individuālismam, *homo economicus* (Sachs, 1992a).

Līdzīga loģika ir dominējusi, iekļaujot kultūras aspektus vienas valsts vai homogēnu valstu savienību 'iekšējā' attīstībā. Tradicionāli attīstības plānošanā kultūras komponente netika uzskatīta par būtisku faktoru. Bieži kultūras atšķirības (valoda, vēsture, reliģija) nav lielas. Gadījumos, kad kultūru atšķirības ir būtiskas vai kad attīstāmo reģionu iedzīvotāju populācijas ir mazskaitlīgas (piemēram, ziemeļu teritoriju tautas Somijā vai Norvēģijā) vai kad tās ir lielākas (Skotija, Velsa, Ziemeļīrija), šie gadījumi tiek uztverti kā izņēmumi un tiem tiek radītas īpašas politikas, bet uz dominējošo reģionālās attīstības politiku tiem nebija būtiskas ietekmes.

Daudzos gadījumos kultūra tiek traktēta kā attīstības šķērslis, kas jāpārvar, mēģinot mazināt tā iespaidu, it īpaši, ja attīstāmās vietas kultūra būtiski atšķiras no donorvalsts kultūras. Šādā interpretācijā kultūra tiek reducēta līdz etnogrāfiski-antropoloģiskajām kultūras pazīmēm – valodai, tautas tradīcijām, parašām, reliģijai, un tai tiek piešķirts kultūras mantojuma statuss. Attīstības koncepcijas ietvaros tas kultūru novieto perifērijā, jo šāda kultūra nevar piedalīties attīstības procesā, tā ir tikai traucēklis, blakusfaktors. Vienīgais izņēmums, kad kultūra tiek skatīta kā iespējams attīstības avots, ir etnogrāfiskā kultūra un arhitektūra – kā tūrisma veicinātājs.

Kultūras vieta attīstības politikā nereti tiek aprakstīta ar trīspakāpju modeļa palīdzību, kurā kultūra var būt: barjera, maigā (*soft*) vara vai viens no attīstības balsta pīlāriem (Gould & Marsh, 2004: 41). Šo modeli var pielietot gan kultūras politikas un prakses mērīšanai, gan analizējot attīstības diskursa vēsturi. Tas ir vienkāršots un ģeneralizēts kultūras un attīstības ideoloģijas attiecību apraksts, kas tomēr labi parāda kultūras vietu un tās vēsturisko dinamiku.

Kultūras kā barjeras izpratne bija plaši izplatīta trešās pasaules valstu attīstīšanas politiku vērtējumos, īpaši līdz [19]60-to gadu vidum, kad vietējā, tradicionālā kultūra bieži tika uzskatīta par modernizācijas šķērslī. Tā kā attīstāmās teritorijas, reģioni un valstis bija 'atpalikušās ne-rietumu civilizāciju tautas', tad ar jēdzienu 'kultūra' tika saprasta viņu 'tradicionālā' kultūra, kas tika skatīta plašākajā, antropoloģiskajā, izpratnē, kā dzīves un attiecību veids⁶⁰.

„Ir sajūta, ka straujā ekonomiskā attīstība nav iespējama bez sāpīgām korekcijām. Senās filozofijas ir jāatmet; vecajām sociālajām institūcijām ir jāsairst; kastu un rasu struktūrai ir jāsabruk. Liels būs neapmierināto skaits, kas, nevarot sekot līdzī attīstībai, zaudēs savas cerības uz ērtu dzīvi. Šobrīd ļoti maz ir tādu kopienu, kas par ekonomisko progresu ir gatavas

⁶⁰ Antropoloģiskā kultūras izpratne lietota arī tāpēc, ka Rietumu etnocentriskā diskursa ietvaros citu civilizāciju 'kultūras' bija kas cits, nekā Eiropiskā kultūra.

maksāt pilnu cenu.” (United Nations, Department of Social and Economic Affairs, *Measures for the Economic Development of Underdeveloped Countries, 1951.*)⁶¹

Ideja par kultūru kā vienu no attīstības politikas stūrakmeņiem aktīvi tika izstrādāta Austrālijā. Atsaucoties uz Jenkena un Vilkinsona (*David Yencken, Debra Wilkinson*) 2000. gadā izdoto grāmatu „*Resetting the compass: Australia's journey towards sustainability*”, šo ideju konceptualizē un propagandē Austrālijas kultūras un izklaides darbinieks, publicists Džons Hoks (*Jon Hawkes*) 2001. gadā publicētā grāmatā „*Ilgtspējīgas attīstības ceturtais pīlārs: kultūras nozīme valsts plānošanā*” („*The Fourth Pillar of Sustainability: culture's essential role in public planning*”)⁶². Hoka galvenais arguments un aicinājums ir nepieciešamība attīstības plānošanā ieviest kultūras dimensiju, veidot kultūrietvaru, kuram līdzās ekonomikai, taisnīgumam, videi jāklūst par ceturto ilgtspējīgas attīstības mērķi, mērauklu un arī līdzekli. Veidojot attīstības plānošanu, katrs tās aspekts jāvērtē arī lūkojoties caur kultūras prizmu. Balstoties uz labklājīgāko rietumvalstu pieredzi (Austrālija, Kanāda, ASV), autors apgalvo, ka kultūra (gan ‘augstā’, gan ‘zemā’) ir viens no attīstības resursiem, tādējādi tā jāskata gan kā attīstības mērķis un indikators, gan arī kā līdzeklis (Hoks, 2007).

Kultūras vērtības ir sociālās vērtības, tāpēc kultūra ietilpst indivīdu vajadzību pamatgrupā. Viņš uzskata, ka līdz šim kultūra attīstībā izmantota nepilnīgi. Galvenais mehānisms, kā kultūra var līdzdarboties attīstībā, ir indivīda un kopienas kultūras un mākslinieciskās aktivitātes, ar kurām tiek radīta un atražota identitāte, veidojas darbīga kopiena (Hoks, 2007).

Nedervīns Pīterse šo pieeju dēvē par pēdējo divdesmit gadu attīstības ‘kultūras pagriezienu’ (*cultural turn*) un jauno ‘kultūras un attīstības’ (*Culture and development [C&D]*) diskursu, pret kuru viņš ir visai kritisks. Kultūra attīstības diskursā ienākusi tāpēc, ka mūsdienās (postmodernismā, post-ideoloģiju, post-aukstā kara pasaulē) tieši tā ir kļuvusi par galveno atšķirību un robežu veidotāju, agrāko reliģijas, rases un ideoloģijas vietā. Attīstības pārdefinēšana nav notikusi, tā esot tik vien kā ‘pievieno (kultūru) un samaisi’ (*add [culture] and stir*) metode. Savukārt *C&D* diskurss ir atgriešanās pie rietumu antropoloģiskās intereses par savām bijušajām kolonijām, kas labi sader ar klasisko antropologu ‘aizjūras’ darbu – palīdzību jauno zemju pārvaldīšanā. Programmatiskie paziņojumi par to, ka visai attīstībai ir jābūt balstītai un sakņotai kultūrā, nereti ir deklaratīvi un tukši. Savādāks ceļš nemaz nav iespējams – visas prakses ir noteiktu kultūru rezultāts un tās nevar rasties un pastāvēt ārpus kultūras. Tāpēc būtisks ir jautājums par kultūras konceptualizāciju, bet tajā dominē sen antropoloģijā nostiprinājusies tradīcija kultūru

⁶¹ Citēts no Escobar, A. (1995). *Encountering development: the making and unmaking of the third world*. Princeton, N.J.: Princeton University Press; 3.lpp.

⁶² Latviešu valodā izdota kā „Ilgtspējīgas attīstības ceturtais pīlārs: kultūras loma sabiedriskajā plānošanā”. Cēsis: Culturelab (Hoks, 2007).

identificēt ar teritoriālām vienībām. Nacionālā (valsts) un vietējā kultūras ir šādi piemēri (Nederveen Pieterse, 2001).

Līdz nesenam laikam gan politikā, gan akadēmiskajā izpētē dominējusi nacionālā kultūrpolitika (Jeannotte, 2010). Tomēr līdz ar politiskajām pārbīdēm no centra uz nomalēm, ko raksturo tādas prakses kā demokratizācija, decentralizācija, deleģēšana, subsidiaritāte, atdošana (*devolution*), reģionālā kultūrpolitika kļūst aktuāla abos šajos līmeņos (Häyrynen, 2003; Murzyn-Kupisz, 2010; Schuster, 2002). Kopienų attīstības politikas līmenis praktiski nekur vēl nepastāv kā atsevišķa attīstības straume, izņemot akadēmisko lauku un lokālas attīstības prakses gadījumus, tāpēc šī mēroga politika meklējama reģionālās attīstības laukā – politiskajos dokumentos un pārvaldes aparātos. Tas pats sakāms par kultūrpolitiku, kuras fokusā ir kopienu attīstība. Ja šāds politiskais uzstādījums arī eksistē, tad tas atrodams ‘sadaļā’ reģionālā kultūrpolitika.

Analizējot reģionālo kultūrpolitiku, sākotnēji svarīgi ir divi jautājumi: kā tiek izprasts reģions (kāds ir tā mērogs un teritoriālā uzbūve) un kāds ir reģionāli-politiski-institucionālais konteksts (kas un kādi ir reģionālās varas subjekti)?

Tā kā reģions joprojām pamatā ir administratīva kategorija, kas atrodas dažādu tautsaimniecības sektoru plānotāju kompetences sfērā, un tas tradicionāli ir ekonomistu un ģeogrāfu (pamatā ekonomiskās ģeogrāfijas pārstāvju) lauks, politologu, sociologu un citu radniecīgo disciplīnu pārstāvju ietekme uz plānošanu ir daudz vājāka. Reģionālajā zinātnē dominē ekonomiskais skats, līdz ar to arī paši reģioni tiek izprasti un konceptualizēti kā ap attīstības centriem esošas satelīteritorijas. Šādā attīstības diskursā ar reģionālo kultūrpolitiku tiek saprasta lielo pilsētu (pilsētreģionu, aglomerāciju) kultūras plānošana, kurā uzsvars tiek likts uz kultūras ekonomisko pienesumu (vietas vērtības palielināšanu). Pirmkārt, tas ir tūrisms, otrkārt, visas vietējās attīstības plānošanas caurvīšana ar kultūras/mākslas izmantošanas stratēģijām un taktikām (radošās industrijas, radošie iedzīvotāji, radošie puduri). Viens no pirmajiem šādiem projektiem bija Lielās Londonas plāns [19]90-to beigās, kurā kultūra tika konceptualizēta kā ekonomiskās attīstības mašīna, bet programma kopumā bija tuva kultūrvirzītas attīstības (*culture-led development*) pieejai (Sacco, Blessi, & Nuccio, 2009: 48). Arī jaunākās Latvijas attīstības stratēģijas⁶³ veidotas līdzīgā garā (Daugavietis, 2012a, 2012b).

Cits svarīgs faktors, kas nosaka reģionālās kultūrpolitikas izstrādi un īstenošanu, ir valsts pārvaldes uzbūve. Ja centralizētā valstī ir reģionālā kultūrpolitika, tā visdrīzāk būs nomināla (vispārīga, deklaratīva, neizstrādāta) un standartveida (viena visiem reģioniem). Kritiska reģionālās kultūrpolitikas analīze uzsver, ka šādās valstīs reģionālās kultūras problemātikas aktualizēšana var

⁶³ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030 (2010); Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam (2012).

tikt izmantota kā līdzeklis, ar kuru novērst uzmanību no citām, daudz nopietnākām sociālajām problēmām, un, veidojot reģionālo kultūrpolitiku, centrs pirmkārt rūpēsies par savu interešu īstenošanu (Häyrynen, 2003: 78).

Specifiskas, vietējos apstākļos sakņotas, uz konkrētiem uzdevumiem orientētas drīzāk būs tādas reģionālās kultūrpolitikas, kas izstrādātas, implementētas un kontrolētas federālās valstīs – reģionu pašvaldību līmeņos. Tomēr arī federālās valstīs var nebūt specifisku kultūrpolitiku ierobežotu kapacitāšu vai citu iemeslu dēļ. Tādos gadījumos ‘kultūras aspekti’ ir iestrādāti citos reģiona attīstības dokumentos un programmās (Murzyn-Kupisz, 2010).

Salīdzinājumā ar nacionālo, reģionālās kultūrpolitikas ir instrumentālākas, jo tām nav jāīsteno grandiozais nacionālās identitātes projekts, kas nereti patērē visvairāk kultūrpolitisko resursu. Tās ir radītas ‘uz vietām’ vai arī tās tiek veidotas specifisku reģionālo problēmu risināšanai. Piemēram, Somijas parlaments 1925. gadā savā robežrajonu politikā uzsvēra arī iedzīvotāju kultūras vajadzības, apgalvojot, ka apmierinātāki indivīdi būs vislabākā aizsardzība pret „*naidīgo boļševistisko kaimiņu*” (Häyrynen, 2003: 70).

Viena no izvērstākajām un ilgtspējīgākajām reģionālajām kultūrpolitikām tika īstenota Padomju Savienībā. Jau sākot ar pirmajiem valsts dibināšanas gadiem, atrodoties vēl pilsoņu kara stāvoklī, Padomju Krievija ar kultūrpolitiskiem līdzekļiem sāk īstenot visu valsts iedzīvotāju izglītošanu. Tā ir centralizēta valsts politika, kuras mērķis bija izglītības un kultūras pieejamības nodrošināšana visā valstī, visām iedzīvotāju grupām. Reģionālajā kontekstā tas nozīmēja visaptverošu izglītības un kultūras iestāžu tīklu izveidošanu⁶⁴. Beidzoties pilsoņu karam un sākoties straujai ekonomiskajai augšupejai [19]30-to gadu beigās, praktiski katrā PSRS pagastā bija uzbūvēta vai iekārtota bibliotēka un kultūras klubs/nams. Šīs politikas mērķi bija gan izteikti ideoloģiski (šo iestāžu tīkls tika izmantots propagandai un kontrolei), gan arī utilitārāki – iedzīvotāju cilvēkkapitāla attīstīšana un ‘brīvā laika problēmas’ risināšana.

Lai arī ES kultūrpolitika ir dalībvalstu kompetence, un kopīgos kultūrpolitiskos mērķus ES formulējusi salīdzinoši nesen⁶⁵, ES ir nozīmīgs reģionālās kultūrpolitikas veidotājs. Pamatā tas notiek pateicoties Eiropas sociālajam fondam (*European Social Fund*), kas ir lielākais ES kultūras programmu finansēšanas avots (Evans & Foord, 1999). Dalībvalstu reģioni aktīvi izmanto ESF līdzekļus savu kultūrpolitisko uzdevumu īstenošanai. Tieša ES intervence kultūras laukā notikusi divās savienībai svarīgās jomās: kultūras tūrisma veicināšanā un kultūras mantojuma saglabāšanā,

⁶⁴ PSRS konstitūcijā bija noteikts, ka valstī jābūt vienmērīgam kultūras iestāžu un bezmaksas bibliotēku tīklam (Cimermanis & Mežagailis, 1985: 79). 1955. gadā bija pieņemts lēmums, ka katrā Latvijas kolhozā nepieciešams vismaz viens KN (turpat, 1985: 121), un laukos šis ‘kulturāli-izglītojošais’ (*культурно-просветительный*) tīkls nemītīgi bija jāpaplašina (jāpadara blīvāks) (*Конституция СССР 1977*). Par padomju kultūrpolitiku lasīt 3.2. nodaļā „PSRS kultūrpolitika”.

⁶⁵ Eiropas kopīgās kultūras (*European common culture*) koncepcija Māstrihtas līgumā 1992. gadā.

pilsētu reģenerācijā (G. Evans, 2001; Evans & Foord, 1999). Analizējot konkrētus ES atbalstītos kultūras projektus, Evans secina, ka ESF atbalsts mākslas un kultūras mantojumam pamatā balstīts cerībā uz ekonomisku peļņu un finansētie projekti pamatā ir prestižu pilsētu kultūras centru revitalizācija vai būvniecība (turpat). Tādējādi ES līdzdalība kultūras izmantošanā ir sašaurināta, piemēram, politiski svarīgie iedzīvotāju kultūras līdzdalības veicināšanas un kopienu vajadzību respektēšanas uzdevumi tiek ignorēti, bez tam lielu attīstības centru kultūras projektu atbalstīšana tikai palielina atšķirības starp centru un perifērijām. ESF pamatā veicina ‘urbāno reģionālo attīstību’ (*urban based regional*) un tas pats sakāmas arī par reģionālo kultūrpolitiku.

1. logs. ES rezolūcija par kultūras lomu reģionu attīstībā.

Rezolūcijā par kultūras lomu Eiropas reģionu attīstībā norādīts, ka:

- A. *tā kā Eiropas kultūras aspekts kļūst arvien nozīmīgāks un to izmanto, lai apvienotu Eiropas pilsoņus, turklāt ņemot vērā to atšķirīgās identitātes kultūras un valodas ziņā;*
- B. *tā kā Eiropas tautu kultūra ir stratēģisks faktors, kas ietekmē Eiropas attīstību vietējā, reģionālā un valsts līmenī, kā arī svarīgāko Eiropas iestāžu līmenī;*
- C. *tā kā pilsētas un reģioni kļūst par Eiropas mēroga dalībniekiem, jo tos vieno ideja par Eiropu un tie sekmē Eiropas Savienības attīstību;*
- D. *tā kā pilsoniskās sabiedrības rosināti kultūras projekti ir efektīvs veids reģionu stiprināšanai un attīstīšanai;*
- E. *tā kā reģionu konferences ir lielisks veids, kādā pilsoniskā sabiedrība var ierosināt projektus un priekšlikumus, apmainīties ar paraugpraksi un rīkot sarunas ar atbildīgajām personām;*
 1. *uzsver, ka dzīves kvalitāti Eiropas reģionos un pilsētās ļoti ievērojami palīdz uzlabot reģionālās un vietējās attīstības stratēģijas, kurās iekļauti kultūras, jaunrades un mākslas aspekti, jo tās veicina kultūras daudzveidību, demokrātiju, līdzdalību un starpkultūru dialogu;*
 2. *aicina Komisiju iesniegt Zaļo grāmatu, kurā būtu izklāstīti iespējamie mūsdienu kultūras pasākumi, ar kuriem varētu stiprināt kultūras attīstību Eiropas reģionos;*
 3. *aicina Komisiju kopā ar reģionālajām iestādēm un vietējo pilsonisko sabiedrību sniegt atbalstu reģionālajām konferencēm;*
 4. *prasa aktīvu rīcību un izglītošanas kampaņu rīkošanu attiecībā uz kultūras projektu nozīmi reģionu attīstībā;*
 5. *aicina attiecīgās puses panākt šādu projektu ātru un efektīvu īstenošanu;*
 6. *sagaida, ka Komisija iespējami drīz iepazīstinās Parlamentu gan ar pētījumu par kultūras ietekmi reģionālā un vietējā līmenī, gan arī ar secinājumiem, kas izriet no šī pētījuma un iespējamo Komisijas rīcību;*
 7. *uzdod priekšsēdētājam nosūtīt šo rezolūciju Komisijai un Reģionu komitejai. (ES, 2009).*

Kopsavelkot, var apgalvot, ka reģionālais līmenis kultūrpolitikā jeb pati reģionālā kultūrpolitika ir problemātiska vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, reģions ir no administratīvām pārmaiņām atkarīgs jēdziens, kas rada konceptuālas un praktiskas grūtības politikas definēšanā un īstenošanā. Otrkārt, reģionālās kultūrpolitikas īstenošanai vietējām (paš)valdībām nereti trūkst resursu un kapacitāšu, piemēram, politiskās varas, bez tam centrālās valdības veidotā reģionālā kultūrpolitika drīzāk kalpo centra, nevis vietu interesēm, arī reģiona ‘iekšpolitiskā’ loģika un prakse apliecina tādu pat tendenci – ieguvēji no reģionālās kultūrpolitikas ir vietējie centri, lielpilsētas. Treškārt, reģionālā kultūrpolitika ir salīdzinoši jauns lauks, kurā trūkst zinātniski un empīriski pamatotu labo prakšu stratēģiju. Pieaugoša kultūrpolitikas reģionalizācija liecina par pārmaiņām attīstības politikā, tomēr

tas ir tikai pusceļš līdz mūsdienu politikas pamatuzstādījumam – iedzīvotāju kultūras līdzdalības veicināšanai un kopienas attīstīšanai. Savukārt kopienu attīstības politika ir iestrādāta reģionālajā politikā, tā neapstāv autonomā veidā, izņēmums ir teorija un dažādas kopienu attīstīšanas prakses, pār kurām galu galā ‘valda’ reģionālās attīstības ‘jumts’.

Analizējot konkrētas valsts vai cita varas subjekta kultūrpolitiku, jāņem vērā vairāki šim laukam ‘ārēji’ un ‘iekšēji’ nosacījumi un ierobežojumi, kas tiešā un netiešā veidā ietekmē šo lauku. Pirmo var nosaukt par ‘sociāli politisko kontekstu’, otro – par ‘kultūrpolitikas uzbūvi’. 7.tabulā „Kultūrpolitiku veidojošie nosacījumi” minēta virkne šādu kontekstuālo faktoru. Pie kultūrpolitikai ‘ārējiem’ apstākļiem jāklasificē valsts uzbūve (valdošā politiskā doktrīna, attieksme pret tirgus ekonomiku, valsts pārvaldes struktūra u. c.), resursu pieejamība (materiālo un cilvēku, kvantitāte un kvalitāte). Kultūrpolitikas praksi noteiks arī paša kultūras pārvaldes aparāta uzbūve, piemēram, kāds ir prioritārais kultūrpolitikas mērķis (nācijas veidošana, pilsoņu kulturālās līdzdalības veicināšana, atbalsts māksliniecisķai izcilībai vai cits); kultūras un mākslas izpratne (elitāra, egalitāra, hibrīda); kultūras un mākslas izmantošana (estētiska, instrumentāla); prioritārās jomas (profesionālā māksla; tradicionālā/etnogrāfiskā kultūra, tautas/popkultūra); subsīdiju/dotāciju avots (valsts, privātkapitāls, NVO, PPP).

Šis kultūrpolitiku veidojošo nosacījumu saraksts nav pilnīgs un nemainīgs. Drīzāk tie ir vērtējami kā ideāltipi, un reālu kultūrpolitisko prakšu gadījumā katru nosacījumu veidos dažāda svara dažādu faktoru kombinācijas. Piemēram, kultūras un mākslas izpratne viena lauka dažādos spēlēs momentos var akcentēt dažādu un pat izslēdzošu definīciju atribūtus. Nemainīga definīcija nav iespējama vairāku iemeslu dēļ (spēlētāju rotācija, dažādas spēles situācijas, modes pārmaiņas), tāpēc tā visdrīzāk būs kontekstuāla un hibrīda.

7.tabula. **Kultūrpolitiku veidojošie nosacījumi.**

Sociāli politiskais konteksts	Kultūrpolitikas uzbūve
<u>Valdošā politiskā doktrīna</u> <i>sociāldemokrātiskā; sociālistiskā; komunistiskā; demokrātiskā</i>	<u>Prioritārais kultūrpolitikas mērķis</u> <i>nācijas veidošana, uzturēšana; pilsoņu kulturālā līdzdalība, kultūrizglītošana (apgaismošana); profesionālās kultūras atbalsts</i>
<u>Dominējošās un minoritāšu kultūru attiecības</u> <i>etnocentriskas (nacionālisms); multikulturālisms; seperātisms; sadarbība</i>	<u>Kultūras un mākslas izpratne</u> <i>klasiskā (elitāra); antropoloģiskā (egalitāra); hibrīda</i>
<u>Attieksme pret tirgu</u> <i>liberālisms, neolibērālisms; labklājības valsts; plānošanas ekonomika</i>	<u>Kultūras un mākslas izmantošana</u> <i>estētiska ('māksla mākslai'); sociāli ekonomiska instrumentalitāte</i>
<u>Valsts pārvaldes struktūra</u> <i>centralizēta; federāla</i>	<u>Prioritārās jomas</u> <i>profesionālā māksla; tradicionālā/etnogrāfiskā kultūra; tautas/popkultūra</i>
<u>Attieksme pret pilsoni</u> <i>patērētājs ('objekts'); aktīvs ('subjekts' – pilsonis, amatieris, pašdarbnieks)</i>	<u>Dotāciju avots</u> <i>valsts; privātkapitāls; NVO; PPP</i>
<u>Valsts (kopienas) lielums u. c. sociāli demogrāfiskie</u>	

<p><u>rādītāji</u></p> <p><i>liela; maza; blīva; viendabīga</i></p> <p><u>Aktuālie politiskie uzdevumi</u></p> <p><i>apdraudējumi; priekšrocības</i></p> <p><u>Resursi (materiālie un cilvēku)</u></p> <p><i>bagātīgi; ierobežoti; kvalitatīvi; daudzveidīgi</i></p> <p><u>Ārpolitiskie/globālie procesi</u></p> <p><i>apdraudoši; izdevīgi; neskaroši</i></p> <p><u>Elites gaume</u></p> <p><i>elitāra; egalitāra; daudzveidīga; demokrātiska; neiecietīga</i></p>	<p><u>Valsts atbildība</u></p> <p><i>tiešas vai netiešas dotācijas; labvēlīga likumdošana; kontrole un uzraudzība</i></p> <p><u>Dotāciju mērķgrupas</u></p> <p><i>institūcijas; menedžeri; NVO, kolektīvi; mākslinieki; kopiena</i></p> <p><u>Dotāciju sadales veids un kritēriji</u></p> <p><i>centralizēti; decentralizēti; konkursa kārtībā; kultūras/mākslas ekspertu viedoklis</i></p> <p><u>Kultūras pārvalde un atbildība par kultūru</u></p> <p><i>centralizēta (valsts); decentralizēta (pašvaldības)</i></p> <p><u>Kultūras pārvaldes institūcijas un iestādes</u></p> <p><i>ministrija/departaments; subnacionālās institūcijas; valsts/federālās aģentūras; kultūras iestādes (opera, orķestri, mākslas un mūzikas skolas, kultūras nami)</i></p>
---	---

Kā jau tika norādīts, kultūrpolitikas uzdevums ir veicināt valsts politisko mērķu sasniegšanu. Atbilstoši valdošās ideoloģijas uzstādījumiem un pieejamajiem resursiem, tiek veidota kultūras pārvalde un tās kontroles vai uzraudzības sistēma, tiek dibinātas institūcijas, attīstītas noteiktas kultūras prakses. Šī politika balstīta pieņēmumā, ka kultūra ir ekonomisks, sociāls un politisks resurss. Viens no veiksmīgas kultūrpolitikas nosacījumiem ir iedzīvotāju interese iesaistīties varas veidotajās kultūras attiecībās, institūcijās, aktivitātēs. Tāpēc viens no galvenajiem kultūrpolitikas lietišķajiem uzdevumiem ir sabalansēt dažādu sociālo grupu 'kulturālās' vajadzības.

4. LATVIJAS KULTŪRAS PĀRVALDĪBA UN AMATIERMĀKSĻA KOPIENU ATTĪSTĪBAI

Promocijas darba ceturtnā un noslēdzošā pamatdaļa ir veltīta empīriskai analīzei. Balstoties uz iepriekšējās nodaļās aplūkotajām teorijām un pieejām, pielietojot izveidotos analītiskos modeļus, analizējot dažādus primāros un sekundāros datus (piemēram, pētījumu atskaites, statistiku, gadījuma izpēti, reģionālās preses rakstus, ekspertu intervijas, aptaujas, likumus, normatīvos aktus, politiku dokumentus)⁶⁶, izmantojot kvalitatīvā un kvantitatīvā pētījuma stratēģijas un atšķirīgas analīzes metodes, nodaļas uzdevums ir atbildēt uz galvenajiem pētnieciskajiem jautājumiem: *kā amatiermāksla tiek izmantota kopienu attīstībai un kāda ir Latvijas lauku iedzīvotāju kultūras līdzdalība, salīdzinot ar teorētiskajiem modeļiem, kas apraksta kultūras un attīstības saikni?*

Šo daļu veido septiņas apakšnodaļas. Pirmajā apakšnodaļā („Amatiermākslas pārvaldes uzbūve un prakses”) aprakstīta Latvijas amatiermākslas politika un tās funkcionēšana nacionālā un pašvaldību līmenī, kā arī sniegts konspektīvs ieskats Latvijas moderno laiku amatiermākslas vēsturē. Otrā („Latvijas kultūrpolitikas dokumentu analīze”) veltīta Latvijā valdošo kultūrpolitisko diskursu un prakses (amatiermākslas pārvaldības) analīzei. Tā dalīta trīs tematos: pirmajā analizēts tas, kādi uzdevumi ‘deleģēti’ kultūrai dažāda līmeņa LR reģionālās plānošanas un attīstības dokumentos, un kā tā tiek artikulēta reģionālajā kultūrpolitikā; otrajā ar kvantitatīvas kontentanalīzes palīdzību analizēti kultūrpolitikas dokumentu diskursi; trešajā – pētīta tieši amatiermākslas ‘vieta’ kultūrpolitiskajos dokumentos. Trešajā apakšnodaļā („Kultūras līdzdalības pētījumi”) apskatīti līdz šim veiktie Latvijas kultūras līdzdalības pētījumi. Turpinājumā veikta lauku amatiermākslas analīze, pamatā balstoties kvalitatīvajā pieejā, par datu avotiem izmantojot reģionālo presi un vietējo kultūras darbinieku aptauju un intervijas (ceturtnā un piektā apakšnodaļas – „Lauku amatiermākslas atslogojums reģionālajā presē” un „Amatiermāksla laukos un tās nozīme vietējo kultūras darbinieku vērtējumā”), kā arī veikta padziļināta viena gadījuma izpēte (sestā apakšnodaļa „Amatiermāksla un kopienu attīstība Viļānos (gadījuma izpēte”). Beigu nodaļā („Amatiermākslas statistiskā analīze”), izmantojot pieejamos kvantitatīvos datus (vairāku aptauju rezultātus un datu bāzi LDKK [www.kulturaskarte.lv]), analizēta amatiermākslas statistika. Tās uzdevums ir sniegt drošticamu ainu par Latvijas iedzīvotāju līdzdalību amatiermākslā, raksturot attiecīgo kultūras infrastruktūru, kā arī mēģināt noskaidrot, kādi faktori ir savstarpēji saistīti – vai pastāv nozīmīgas saiknes starp amatiermākslas aktivitātēm un dažādiem sociāli ekonomiskajiem rādītājiem (piemēram, amatieru un pārējo iedzīvotāju sociāli demogrāfiskajām pazīmēm, kultūras

⁶⁶ Vairāku analizēto pētījumu instrumentārija izstrādē un datu ievākšanā esmu darbojies kā līdzautors un attiecīgo pētniecisko projektu līdzstrādnieks (sk. Pielikumā 26.tabulu „Pretdenta darbība zinātniskajos projektos”).

infrastruktūras blīvumu, kultūras līdzdalības aktivitāti, vietas [novada, reģiona] kultūras rosīgumu, teritorijas attīstības līmeni).

4.1. Amatiermākslas pārvaldes uzbūve un prakses

Nodaļas mērķis ir rekonstruēt Latvijas amatiermākslas politiku un tās funkcionēšanu. Lai to noskaidrotu, analizēta likumdošana, politikas un pārvaldes dokumenti, ekspertu intervijas, akadēmiskas publikācijas un lietišķi pētījumi, preses raksti un cita relevanta informācija. No sākuma sniegts īss ieskats Latvijas amatiermākslas vēsturē, sākot ar modernajiem (XVIII gs.), beidzot ar padomju laikiem (apakšnodaļa „Latvijas moderno laiku amatiermākslas īsā vēsture”). Otrajā apakšnodaļā („Nacionālā līmeņa amatiermākslas pārvalde”) analizēta amatiermākslas ‘vieta’ likumdošanā un divu galveno nacionālā līmeņa kultūras institūciju, kuru kompetencē ietilpst amatiermākslas politika un pārvalde, prakses, t.i., Kultūras ministrijas un Latvijas Nacionālā kultūras centra. Trešajā apakšnodaļā („Novadu līmeņa kultūras dzīves pārvalde”) analizēta amatiermākslas funkcionēšanas un pārvaldes prakse novadu pašvaldību līmenī. Nobeigumā apkopoti galvenie secinājumi par šīs jomas valstiskā un pašvaldību līmeņa funkcionēšanu mūsdienās.

4.1.1. Latvijas moderno laiku amatiermākslas īsā vēsture

Latvijas sociologi šo tematu (amatiermākslas vēsture) līdz šim nav pētījuši vispār, tāpēc turpmāk pamatā izmantotas atsauces uz vēsturnieku un muzikologu (mūzikas vēsturnieku) paveikto, lai gan arī vēsturnieki Latvijas amatiermākslu kā tādu praktiski nav pētījuši, izņēmums ir Dziesmu svētku pētniecība, jo lielu daļu ‘Dziesmu svētku procesa’ vienmēr ir veidojuši un veido amatieri. Tas pats attiecas uz amatiermākslas politiku, un arī kultūrpolitika kā tāda Latvijas akadēmiskajā laukā ir mazkopta joma. Vienīgais pētnieks, kas sistemātiski pētījis pirmskara Latvijas kultūras politiku, ir vēsturnieks Gints Zelmenis, publicējot vairākus akadēmiskus rakstus un LU aizstāvot promocijas darbu „Latvijas Republikas kultūras politika 1918.–1934.g.” (2012). Tomēr arī šis darbs amatiermākslu skar tikai ‘garāmejoj’, jo tā izpēte koncentrēta uz nacionālā līmeņa kultūrpolitiku, un tā pamatā un galvenokārt bijusi orientēta uz kultūras mantojuma un profesionālās mākslas un kultūras atbalstīšanu (turpat). Arī citos vēsturnieku rakstītajos avotos ziņas par amatiermākslu atrodamas vien ‘nomalēs’ vai pat jālasa starp rindām. Atsevišķi minama mākslas zinātnieces un ilggadīgas Latvijas mākslinieciskās pašdarbības kustības (amatiermākslas) darbinieces Intas Rasas monogrāfija „Latviešu sabiedrības kultūraktivitātes (1800–1991)” (2008).

Turpmāk īsumā ieskicētas galvenās Latvijas amatiermākslas iezīmes trīs tās ‘moderno laiku periodos’.⁶⁷

Carisma laiks (XVIII gs. līdz 1918. gadam)

Tas bija laikmets, kad arī Latvijas teritorijā zemnieku tradicionālais dzīves ritums, kas pamatā aprobežojās ar ģimeni, darbu un baznīcu, sāka mainīties. Tiek uzskatīts, ka pirmās moderno laiku sabiedriskās iestādes, kas bija pieejamas ‘vienkāršajai tautai’ Krievijas Baltijas guberņās, bija plaši izplatītie krogi (sākot ar XVIII gs.) (Kulbok-Lattik, 2012). Tikai pēc 1866. gada likums noteica, ka pagasta funkciju īstenošanai jāceļ īpaši nami, līdz tam vietējā ‘sabiedriski-politiskā’ dzīve varēja noritēt krogā vai tiesas namā (Rasa, 2008: 16).

Sabiedriskās dzīves aktivizēšanos ietekmēja gan lasītprasme, ‘zviedru laikos’ skola bija obligāta visiem, tāpat kā skolas dziedāšana (turpat, 50), un vietējās avīzes, gan XIX gs. otrajā pusē sakuplojušās biedrības. Rietumu pasaulē, ieskaitot Krieviju, dažādas sabiedriski-apgaisminieciskas biedrības kļūst izplatītas jau XVIII gs. XIX gs. otrajā pusē jau tiek rakstīts, ka Krievijas Impērijas Baltijas guberņās ir biedrību pārpilnība, jo īpaši Vidzemes guberņā – asociāciju gars vai pat mānija esot baltvāciešu asinīs (Kulbok-Lattik, 2012). Šo ‘modi’ no vietējiem vāciešiem pārņem vietēji igauņi, latvieši, krievi, ebreji u. c., dibinot savas biedrības, kā arī rīkojot analogus pasākumus (piemēram, Dziesmu svētkus). Biedrības dibināja teātrus, korus, orķestrus, organizēja izglītojošus un mākslinieciskus pasākumus, un, sākot ar [18]80-iem gadiem, tās par saviem līdzekļiem sāk būvēt (vai pirkt) t.s. saieta namus (kopienas namus) (turpat, 252). Vecākās latviešu (t.i., nevācu) organizācijas, kas nebija saistītas ar profesiju/arodu, bija tieši dziedāšanas biedrības, dibinātas [18]60-os gados: Dikļos un Straupē (1864.), Trikātā (1865.), Aizkrauklē (1866.), Iecavā (1868.), Umurgā, Vecpiebalgā (1869.) (Andersone, Indulēns, & Zeids, 1967)⁶⁸. Krievijas politika attiecībā pret biedrībām bijusi mainīga, ieskaitot periodu, kad vienīgā atļautā biedrību forma bija atturības biedrības (Kulbok-Lattik, 2012; Rasa, 2008). Liberālāka politika tika iedibināta 1906. gadā, un tas veicināja īpašu sabiedrisko aktivitāti, piemēram, Igaunijā pirms revolūcijas bija tikpat saieta namu, cik to ir šobrīd, 100 gadus vēlāk (Kulbok-Lattik, 2012: 270).

Jāatzīmē, ka sabiedriski-kulturālā aktivitāte visā Latvijas teritorijā nebija vienlīdz aktīva. Piemēram, autoritatīvajā Valentīna Bērzkalna pētījumā „Latviešu dziesmu svētku vēsture: 1864–1940” redzam, ka Latgales kori svētkos nozīmīgā skaitā sāka piedalīties tikai pēdējos brīvvalsts svētkos (1938.), savukārt līdz [19]30-tajiem gadiem praktiski nepiedalās (1965). Arī dziedāšanas biedrību Latgalē

⁶⁷ Ar moderno amatiermākslu es saprotu tādas iedzīvotāju aktivitātes, kas pēc formas līdzīgas šodienas: tās ir prakses, ko iedzīvotāji piekopi, apvienojoties interešu grupās un kopienās, nevis izmantojot tikai savas saimes un draudzes robežas un resursus. Amatiermākslas periodu klasifikācija ir viens no šī promocijas darba oriģinālajiem pienesumiem.

⁶⁸ Vecākie latviešu patstāvīgie sabiedriski organizētie kori (K.Valdemāra dibinātais Ēdoles [1848.], Liezēres [1853.], Ārlavas [1857.] u. c.) bija sākuši darboties jau nedaudz agrāk (A. Krūmiņš & Vītoliņš, 1969).

līdz Pirmajam pasaules karam praktiski nav, atšķirībā no Vidzemes, Kurzemes un Rīgas, kur tolaik darbojas ap 90 šādu organizāciju (Brigzna & Vītolīņš, 1967). Tipiska varētu būt šāda konstatācija par Latgales laukiem: „*Varaklānos līdz pat Latvijas Republikas pirmajiem gadiem nebija nevienas plašākas kulturāli sabiedriska rakstura biedrības, kas būtu varējusi uzņemties kultūras dzīves organizētāja lomu.*” (Leiša, 2008: 15) To var skaidrot gan ar būtiski lielāku analfabētisma līmeni Latgalē, salīdzinājumā ar citām Latvijas teritorijas guberņām, t.i., Vidzemes un Kurzemes, gan citiem atšķirīgiem dzīves veida un sociāli ekonomiskajiem apstākļiem (piemēram, mazāks urbanizācijas līmenis, katoļu baznīcas dominance, vēlāka dzimtbūšanas atcelšana).

Par šo jomu, kultūras biedrību darbību attiecīgajā periodā, apkopojosu pētījumu praktiski nav. Šis laiks ir salīdzinoši daudz pētīts Latvijas valsts izveidošanas priekšvēstures kontekstā, un sociālajās zinātnēs pastāv zināms konsenss par kultūras un izglītojošo biedrību un to aktivitāšu (piemēram, Dziesmu svētkiem, tautas dziesmu vākšanu, publicistiku) noteicošo lomu jaunās nācijas un valsts konstruēšanā.

Latvijas Republika (1918.–1940.)

Galvenā jaunās valsts kultūrpolitikas atšķirība no iepriekšējā režīma bija tās liberālisms un noteiktu, arī ar amatiermākslu saistītu, nacionālo (gan latviešu, gan minoritāšu) kultūras un mākslas formu atbalstīšana, tieši subsidējot un atbalstot ar dažādiem citiem politiskajiem un pārvaldes rīkiem. Strukturāli amatiermāksla saglabāja savu carisma laikā iedibināto funkcionēšanas mehānismu – sabiedrisku aktivitāšu izvēšanai bija nepieciešams juridiskas organizācijas forma, parasti tā bija biedrība. Kori un citi amatiermākslas kolektīvi vai nu paši bija noformēti par biedrībām, vai arī darbojās pie kādas biedrības (piemēram, Aizsargu organizācijas nodaļām vai lauku saviesīgajām biedrībām).

Valstī kultūras un mākslas dzīves augstākā pārvaldes institūcija bija Izglītības ministrija, kā otra svarīgākā minama 1920. gadā dibinātais Kultūras Fonds (KF), kas pamatā nodarbojās ar valsts naudas pārdali atbalstāmajām kultūras un mākslas nozarēm un konkrētām institūcijām, arī privātpersonām (Zelmenis, 2012: 12). Centralizēti (no valsts budžeta) tika atbalstīta praktiski tikai profesionālā māksla, lielākais īpatsvars tika Latvijas Nacionālajai operai, līdz pat 1/3 no ‘kultūras naudas’ (turpat). ‘Tuvāk’ amatiermākslai bija KF, tam bija pat atsevišķas sadaļas finanšu atskaitēs, kurās atzīmētas dotācijas ‘kultūras biedrībām provincēs’ (piemēram, telpām, skatuvei, mūzikas instrumentiem, dažādām vajadzībām). Tomēr KF „*reti atbalstīja amatiermākslu un biedrības*” (Rasa, 2008: 66). To var skaidrot ar kopējo kultūrpolitisko garu, un ar provinču biedrību atbalstu visdrīzāk jāsaprot pilsētu profesionālo vai pusprofesionālo kolektīvu darbība (īpaši teātru, kas bija viens no galvenajiem dotāciju objektiem vispār). Balstoties uz Zelmeņa datiem, var secināt, ka

kopumā amatieriem no valsts kases tika veltīts ne vairāk par aptuveni 10% no kultūrai atvēlētās naudas⁶⁹.

XIX gs. beigās uzsāktā biedrību namu veidošana turpinājās arī pēc Republikas nodibināšanas. Latvijā augstu tika vērtēta tautas namu sociālā nozīme, [19]20-jos gados kultūras un izglītības publicistikā galvenā doma bija: „[...] par tautas namiem jā rūpējas valstij un pašvaldībām, tiem jākalpo visām šķirām, partijām un biedrībām, jāklūst par visas vietējās kulturālās darbības centriem.” (Rasa, 2008: 70) [19]20-to gadu vidū „IZM sāka domāt par kultūras centru veidošanu provincē, par jaunu tautas namu celtniecību, par līdzekļu piešķiršanu arī amatiermākslai, par kursu rīkošanu tās vadītāju izglītošanai u. c. pasākumiem.” (turpat, 67) Tomēr starppartiju un starpbiedrību ķildās šis centralizācijas projekts netika pat īsti uzsākts (turpat, 68). Interesanti, ka Igaunijas Republikā tai pat laikā notika līdzīgs process, kas 1931. gadā vainagojās ar attiecīga likuma (par kopienas namiem) pieņemšanu un 400 šādu namu, valsts sistemātiski atbalstītu un pārraudzītu, tīkla izveidošanu (Kulbok-Lattik, 2012).

Kopumā [19]20-tie gadi Latvijā, ieskaitot laukus un mazās pilsētas, bieži raksturoti kā ar biedrībām pārbagāti, „[...] lielais kultūras organizāciju daudzums un nesaskaņotība;” pat tika uzskatīts par būtisku trūkumu (Rasa, 2008: 69). Piemēram, 1928. gadā bijis ap 8000 biedrību (turpat, 71). Salīdzinājumam – Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra dati rāda, ka 8000 biedrību sliekšnis Otrajā republikā pārkāpts tikai pēc 2003. gada, šobrīd to ir 15 000⁷⁰. Latvijā nebija „[...] gandrīz neviena pagasta, nerunājot par pilsētām un miestiem, kur nesarīkotu izrādes, un kur nebūtu izrādēm piemērotu telpu.” (Zelmenis, 2012: 73)⁷¹

Tas, savukārt, norāda uz kultūras biedrību faktisko sabiedrisko aktivitāti (koncertiem, izrādēm, izglītojošām lekcijām) un to, ka tām ir bijušas vietas (tautas nams, bibliotēkas, pagasta nams, estrādes, skolas), kur to izvērst. Šādu biedrību blīvumu acīmredzot jāskaidro ar tā (un iepriekšējā) perioda likumdošanu un tradīcijām – korim, teātra kopai vai orķestrim, kā sabiedriskai aktivitātei, kā subjektam, kas vēlas publiski darboties un būt atzīts, bija jāiegūst juridisks statuss. ‘Latvijas laikā’ šī carisma periodā iedibinātā tradīcija un juridiskā norma tika turpināta. Tomēr zināms, ka šī biedrību aktivitāte nebija vienlīdz intensīva visur, piemēram, tautas nama izveidošana vai uzcelšana līdz 1940. gadam nebija izdevusies daudzām pagastu kopienām, bet, lai apstiprinātu vai noliegtu šo apgalvojumu, nepieciešami īpašs pētījums.

Dziesmu svētki tieši no valsts līdzekļiem tika subsidēti svētku gados (tās summas bija dažas reizes mazākas nekā gada subsīdijas Nacionālai operai un Nacionālajam teātrim) (Zelmenis, 2012).

⁶⁹ Autora aprēķini.

⁷⁰ „Lursoft statistika. Sabiedrisko organizāciju, to apvienību, biedrību un nodibinājumu dibināšanas dinamika.” https://www.lursoft.lv/lursoft_statistika/?&id=41; sk. 2013.11.24.

⁷¹ Oriģinālais avots: Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – 614.lpp.; sk. arī *Teātra stāvoklis uz laukiem.* // Balss. –1925.g. 1.janvāris. – Nr.1. – 6.lpp.

Netiešu atbalstu Dziesmu svētku process ieguva gan no valsts īpašajām mērķdotācijām, gan no KF, piemēram, regulāri atbalstot lielākos provinču mākslas un kultūras kolektīvus un institūcijas, kā arī dažādas interešu izglītības iestādes, visvairāk – biedrību un privātās mūzikas skolas (turpat). Kultūrpolitika mainījās pēc Ulmaņa apvērsuma 1934. gadā, tā kļuva izteikti latviska, daudz centralizētāka un kontrolētāka (biedrībām bija jāpārreģistrējas, daudzas faktiski tika aizliegtas vai likvidētas).

LPSR (1940.–1991.)

PSRS kultūrpolitikas modelis tika implementēts katrā jaunajā padomju republikā, arī Latvijas PSR. Latvijā tika duplicēta tā pati kultūras pārvaldes sistēma: izveidota tādi pati kultūras infrastruktūra, kuras galvenais elements bija kultūras iestāžu (klubu, kultūras namu, bibliotēku) tīkls, un īstenota tāda pat vai pat vēl stingrāka kultūras lauka politiskā kontrole⁷². „*Latvijas PSR kultūras pārraudzības iestādes veidoja pēc PSRS attiecīgo institūciju parauga un norādījumiem.*” (Zelmenis, 2007: 29) Biedrības tika likvidētas un tām bija jāpārreģistrējas, bet faktiski tas nozīmēja amatieru kolektīvu autonomijas atcelšanu⁷³. Padomju Savienībā bija pieņemta prakse vienā nozarē dibināt vienu arodbiedrību, un tie kolektīvi, kas atjaunojās, tika ‘piestiprināti’ kādai no šādām centrālajām arodbiedrībām (Klotiņš, 2011; Zelmenis, 2007).

Kolektīvi un individuālie mākslinieki zaudēja ne tikai savu autonomiju, bet tika pakļauti stingrai kontrolei un cenzūrai. „*[..] bez atļaujas aizliegta bija ne tikai pasākuma organizēšana, bet pat tā sagatavošana, turklāt vismazākā novirzīšanās no noteiktajiem ‘rāmjiem’ tika kvalificēta kā kriminālnozieģums.*” (Zelmenis, 2007: 34)

„Pēc PSRS Mākslas lietu komitejas ierosinājuma pašdarbības kolektīvu aktivitātes veicināšanai un kontrolei Latvijas PSR MLP [Mākslas lietu pārvalde, KM priekštece – J.D.] iesniedza TKP priekšlikumu par tautas mākslas namu (sākotnēji – tautas jaunrades nami) dibināšanu Latvijā MLP uzraudzībā. Šādu mākslas (jaunrades) namu uzdevumos bija „[..] vispārēja, metodiska vadība pār māksliniecisko pašdarbību, koordinēt visu organizāciju un iestāžu darbību tautas mākslas laukā, sagatavot vadītāju kadrus teātru pulciņiem, koriem, orķestriem, ansambļiem un izvest valsts kontroli pār visiem mākslinieciskās pašdarbības kolektīvu priekšnesumiem un repertuāru” [..] Faktiski tautas mākslas namu uzdevums būtu koncentrēt attiecīgajā apdzīvotajā vietā kultūras aktivitātes vienuviet, kas MLP ļautu daudz vieglāk kontrolēt amatieru kolektīvus.” (turpat, 35)

Padomju varas uzstādījums bija: „*Katrā ciemā un ciematā ir vismaz viena bibliotēka un viens klubs vai kultūras nams, kuri izvietoti saimniecību centrālajos un palīgciematos vai citās bieži apdzīvotās vietās.*” (Cimermanis & Mežgailis, 1985: 120) [19]50-to gadu beigās funkcionē lielākais kultūras namu un klubu skaits – ap 1400, salīdzinājumam – šobrīd to ir ap 550 (sk. 27.attēlu „LPSR un Latvijas Republikas KN skaits (1940–2012)”).

⁷² Tas skaidrojams ar t.s. ‘nacionālā jautājuma’ īpašo nozīmi, kura risināšanā kultūrpolitika bija viens no galvenajiem rīkiem. Bez tam LPSR kultūras pārvalde pēc 1959. gada republikas valdības ‘buržuāziskā nacionālisma’ krīzes, kā arī periodā, kad KM ilggadīgi vadīja ministrs Vladimirs Kaupužs, tiek uzskatīta par īpaši konservatīvu un Maskavai lojālu un pakalpīgu.

⁷³ Padomju Savienības kultūrpolitikas vēsture un prakse aprakstīta šī promocijas darba 3.2. nodaļā „PSRS kultūrpolitika”.

Padomju Latvijā centrālās pārvaldes kultūras institūcija bija KM. Pieaugušo pašdarbnieku aktivitātes, kas pamatā noritēja kultūras namos un klubos, organizēja un vadīja KM un padomju (pilsētu, rajonu, pagastu) izpildkomiteju kultūras nodaļas⁷⁴; par darbinieku kvalifikācijas celšanu, kolektīvu darbības koordinēšanu atbildēja E.Melngaiļa zinātniski metodiskais centrs, LPSR KM Klubu darba republikas metodiskais kabinets un rajonu kultūras namu metodiskie kabineti (Cimermanis & Mežgailis, 1985; Vaivare, 1969). Šīs iestādes rīko pieredzes apmaiņas seminārus, organizē salidojumus, sacensības, izstādes un skates, piedalās Dziesmu un deju svētku organizēšanā, izdot metodiskos izdevumus un notis, nodarbojas ar pētniecību utt. (turpat, 137).

Valsts atbalstīja tradicionālās amatiermākslas formas – kordziedāšanu, amatierteātri, tautas daiļamatniecību u. c. Padomju varas jaunievedums bija t.d. ‘tautas dejas’, kas, pateicoties savam demokrātiskumam, kļuva par vienu no masveidīgākajām amatiermākslas formām. Tiek uzskatīts, ka Deju svētku introducēšana Dziesmu svētkos (pirmie Deju svētki notiek 1965. gadā) un plašs atbalsts TDA kustībai padomju laikos ticis veikts tieši tādēļ, lai tautas pašdarbībā vieglāk varētu iekļauties nacionālās minoritātes (Tisenkopfs, et al., 2002).

Padomju varas attieksme pret pašdarbību vēlākajos pēckara gados bija divdabīga. No vienas, puses vara apzinājās un izmantoja to sociāli politisko jautājumu risināšanai, piemēram, no biedrībām pārņemtā Dziesmu svētku procesa organizēšana un visā procesā ieguldītie masīvie līdzekļi kalpoja nacionālo jūtu kanalizēšanai mazāk bīstamās un kontrolējamās aktivitātēs, savukārt pašdarbība – vietējās dzīves kvalitātes uzlabošanai un sociālās struktūras sakārtošanai. To dēvēja par ‘sabiedrisko aktivitāšu’ sfēru, kas tad tika uzskatīta par sociālās pedagoģijas jomu (Pavlovs, 1987: 98). „*Kultūras nams vai klubs laukos ir attiecīgā ciema (apdzīvotas vietas) sabiedriskās un kultūras dzīves centrs [..]*” (Cimermanis & Mežgailis, 1985: 121). Pašdarbības politikas uzdevums: izmantojot plašu un valsts institucionāli atbalstītu māksliniecisko pašdarbību, tajā iesaistīt pēc iespējas vairāk iedzīvotāju. Individuālai līdzdalībai šādās aktivitātēs, īpaši kolektīvajās (jāpiezīmē, ka praktiski visa pašdarbība bija kolektīva, pat ‘individuālā’, ja vien tā nepalika mājsaimniecības robežās), bija jāveicina „*sabiedrības sociālā viendabīguma veidošanās*” (Cimermanis & Mežgailis, 1985). Svarīgākās padomju integrācijas (sociālās kohēzijas) dimensijas bija atšķirību likvidēšana starp lauku un pilsētu iedzīvotājiem (izglītības un kultūras līmeņu izlīdzināšana, tuvināšana; lauku noslēgtības mazināšana), starp garīgā un fiziskā darba darītājiem, arī starp dažādu nacionalitāšu iedzīvotājiem, lai gan šis temats netika publiski plaši apspriests vai akadēmiski iztirzāts. No otras puses, padomju kultūrpolitikā bija dzīvs Apgaismības ideālu gars: „*[..] pašdarbībai jāpalīdz veidot vispusīgi attīstīta, garīgi bagāta un radoša personība;*” (Pavlovs, 1987: 96), un tās reference bija ‘Māksla’ un izcilība kā tās vērtēšanas kritērijs (Paidere, 2014). Ideālā šim divām pusēm, gan pašdarbības organizācijas līmenī, gan katra pašdarbnieka motivācijā, būtu jābūt „*dialektiskai*

⁷⁴ Par padomju kultūras namu un klubu struktūru un administratīvo hierarhiju lasīt 3.2. nodaļas „PSRS kultūrpolitika” apakšnodaļā „Mākslinieciskās pašdarbības sistēma”.

sakritībai, saskaņotībai” (Pavlovs, 1987: 99). Valsts investīcijas pašdarbības ‘profesionalizācijā’, izglītojot profesionālus kolektīvu un kultūras iestāžu vadītājus⁷⁵, prēmējot un izsakot atzinību labākajiem amatierkolektīviem (piemēram, Tautas mākslas kolektīva goda nosaukums, prēmijas, atvieglojumi), uzturot ‘mākslinieciskā līmeņa diskursu’, veicināja pašdarbības aktivitāšu mākslinieciskās kvalitātes celšanos tiktāl, ka tā nereti spēja pietuvoties profesionālās mākslas līmenim (BSZI, 2007; Klotiņš, 2011; Pavlovs, 1984; Rasa, 2008; Tisenkopfs, et al., 2002).

4.1.2. Nacionālā līmeņa amatiermākslas pārvalde

Latvijas kultūrpolitikas pārvaldes struktūra aprakstīta pētījuma „Salīdzinošs pētījums par organizacionāliem modeļiem plašai sabiedrības līdzdalībai reģionālās kultūrpolitikas veidošanā Latvijā un citās ES valstīs” 2.nodaļā „Par Latvijas kultūrpolitiskās pārvaldības struktūru Kultūrpolitikas pārvaldība un kompetenču sadalījums starp valsti, pašvaldībām un NVO” (Laķe & Tjarve, 2013). Te turpmāk pamatā analizētas divu galveno ar amatiermākslu saistīto institūciju (KM un Latvijas Nacionālais kultūras centra) attiecīgās funkcijas un prakses, kā arī Latvijas amatiermākslas (kultūr)politiskā ideoloģija vispār.

Kultūras ministrija

„Kultūras ministrija ir vadošā valsts pārvaldes iestāde kultūras nozarē” (Kultūras ministrijas nolikums, 2003), tās kompetence ir arī ‘tautas mākslas’ apakšnozare (turpat)⁷⁶. Galvenās KM funkcijas, kas attiecas arī uz amatiermākslu, ir šādas: *„izstrādāt kultūras politiku [4.1.]; organizēt un koordinēt kultūras politikas īstenošanu.[4.2.]”* (turpat) *„Lai nodrošinātu funkciju izpildi, ministrija sekmē kultūras mantojuma saglabāšanu, tā pieejamību un popularizēšanu [5.1.];[..] veicina kultūras mantojuma komplektēšanu, saglabāšanu, izpēti, pieejamību un popularizēšanu reģionos [5.1.4]; veicina laikmetīgās mākslas attīstību un tās pieejamību reģionos [5.1.5]; sniedz metodisko palīdzību Latvijas kultūras institūcijām [5.3.]”* (turpat).

No diviem desmitiem KM padotībā esošu valsts pārvaldes iestāžu un trim desmitiem kapitāl-sabiedrību, kurās ministrija ir valsts kapitāla daļu turētāja, amatiermākslas tieša ‘kūrēšana’ ietilpst tikai vienas kompetencē – Latvijas Nacionālais kultūras centrs, kas ir kultūras ministra pakļautībā esoša tiešās pārvaldes iestāde.

KM mājas lapas sadaļā par tās pārraudzībā esošo „Tautas mākslas un nemateriālā mantojuma” nozari rakstīts, ka tās *„kompetence tautas mākslas un nemateriālā kultūras mantojuma jomā ir:*

- *veidot politiku un stratēģiju Latvijas tautas mākslas un nemateriālā kultūras mantojuma jomā,*

⁷⁵ Šiem nolūkiem 1946. gadā dibina Rīgas Kultūras un izglītības darbinieku tehnikumu (Cimermanis & Mežgailis, 1985: 127).

⁷⁶ Likums ir pieņemts 2003. gadā, kad šis termins vēl tika lietots. ‘Amatiermākslas’ termins likumā nav izmantots.

- *sadarbībā ar valsts pārvaldes, pašvaldību institūcijām un nevalstiskajām organizācijām izstrādāt politikas plānošanas dokumentu un normatīvo aktu projektus tautas mākslas un nemateriālā mantojuma jomā, sagatavot tos iesniegšanai Ministru kabinetā,*
- *koordinēt Apvienoto Nāciju izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas Konvencijā par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu paredzēto saistību izpildi,*
- *veidot partnerību un sadarbības ar valsts, pašvaldību un nevalstiskajām institūcijām tautas mākslas un nemateriālā kultūras mantojuma politikas jautājumos,*
- *sniegt metodisku un konsultatīvu palīdzību nemateriālā kultūras mantojuma politikas jautājumos pašvaldībām un nevalstiskām organizācijām,*
- *nodrošināt ministrijas pārstāvību starptautiskos nemateriālā kultūras mantojuma sadarbības tīklos, koordinēt starptautisko sadarbību ar citu, sevišķi Baltijas valstu, valsts institūcijām Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu īstenošanas jautājumos,*
- *nodrošināt Vispārējo latviešu Dziesmu un deju svētku sagatavošanu un sarīkošanu.”* (turpat)

Vistiešāk uz amatiermākslu attiecas viena kompetence: Dziesmu svētku procesa virsuzraudzība. Uz to norāda arī divi likumi, kas minēti pie nozares pamatdokumentiem: „Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu” un „Dziesmu un deju svētku likums”⁷⁷. Daļēji uz amatiermākslas pārvaldi attiecas arī ‘nemateriālais kultūras mantojums’, un, lai arī lielākā daļa šī mantojuma ir tieši amatieru radītas vērtības un uzturētas prakses, tā ir tikai neliela amatiermākslas daļa.

Par nozares institūcijām ir nosauktas šādas: „*Amatiermākslas kolektīvi; Nemateriālais kultūras mantojums; Kultūras centri; Brīvdabas estrādes.*”⁷⁸ Ja neņem vērā nemateriālā kultūras mantojuma pārstāvjus, tad tie ir kolektīvi, kas darbojas pašvaldību kultūras centros.

Amatiermākslas nozare ietilpst arī t.s. ‘starpnozaru’ politikas telpā. KM par to atbild Kultūrpolitikas plānošanas departamenta sastāvā esošā struktūrvienība Stratēģijas un reģionālās kultūrpolitikas nodaļa, „*kura īsteno valsts kultūrpolitiku reģionos, analizē kultūrprocesu norisi un prognozē to tālāku attīstību reģionos.*”⁷⁹

„Reģionālās kultūrpolitikas galvenie uzdevumi:

Veikt sistemātiskus pētījumus par kultūras procesiem Latvijas kultūrvēsturiskajos reģionos un vietējās pašvaldībās.

Atjaunot un modernizēt pašvaldību kultūras infrastruktūru.

Pilnveidot pašvaldību kultūras darbinieku profesionālo kvalifikāciju un tālākizglītību.

Veidot līdzsvarotu teritoriālo attīstību, kas orientējas uz lokālo kultūrpolitiku.

Veidot lokālās kultūras institūcijas arī kā mūziklītības centru tīklu.

Attīstīt arhitektūru kā mākslas nozari.

Attīstīt Latvijas galvaspilsētu Rīgu kā Baltijas kultūras metropoli.

Veicināt sadarbību starp pašvaldībām un NVO.

Veicināt profesionālās mākslas pieejamību.” (turpat)

Vismaz puse šo uzdevumu tieši attiecas uz amatiermākslu, taču tie drīzāk ir nodomi, nevis plāni, jo valsts KM budžetā visiem šiem uzdevumiem nav paredzēti pietiekoši lieli līdzekļi. Zināmākās

⁷⁷ Dokumenti > Tautas mākslas un nemateriālais mantojums > Nozaru informācija. Kultūras ministrija. http://www.km.gov.lv/lv/nozares_info/tautas/tautas_dokumenti.html; sk. 2013.11.24.

⁷⁸ Institūcijas > Tautas mākslas un nemateriālais mantojums > Nozaru informācija. Kultūras ministrija. http://www.km.gov.lv/lv/nozares_info/tautas/tautas_institucijas.html; sk. 2013.11.23.

⁷⁹ Reģionālā kultūrpolitika > Starpnozaru informācija. Kultūras ministrija. <http://www.km.gov.lv/lv/starpnozares/regionala.html>; sk. 2013.11.23.

funkcijas, ar ko nodaļas darbinieki nodarbojas, ir kultūras statistikas ievākšanas kontrole un pārbaude, kā arī attiecīgu pārskatu veidošana (pēdējos gados tas pamatā ir darbs ar datu bāzi un informācijas sistēmu Latvijas Digitālā kultūras karte [sk. 10.logu „Kulturaskarte.lv”]) un metodiski-izglītojošs darbs ar Latvijas kultūras darbiniekiem un dažāda pārvaldes līmeņa vadītājiem.

Latvijas Nacionālais kultūras centrs

Galvenā un praktiski vienīgā KM padotībā esošā iestāde, kuras pamatfunkcijās ietilpst amatiermākslas pārraudzība un virsvadība, ir Latvijas Nacionālais kultūras centrs (turpmāk – LNKC)⁸⁰. Tā darbības mērķis ir „īstenot valsts politiku kultūras un radošās industrijas izglītības, nemateriālā kultūras mantojuma, dziesmu un deju svētku tradīcijas un ar to saistītajās tautas mākslas jomās” (Latvijas Nacionālā kultūras centra nolikums, 2012).

Kopumā centram ir uzlikts par pienākumu pildīt ap 20 uzdevumu. Amatiermākslas jomā svarīgākie ir priekšlikumu izstrāde kultūrpolitikas stratēģijām un praksēm, kultūras datu un statistikas apkopošana un kontrole, atsevišķu valsts nozīmes pasākumu organizēšana (lielāko resursu daļu ‘paņem’ Dziesmu un deju svētku plānošana un rīkošana, kurā centram ir vadošā loma), pirmā un otrā līmeņa kultūras un mākslas profesionālās izglītības pārraudzīšana, nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas un attīstīšanas koordinēšana.

Attiecīgās centra funkcijas ir: „3.3. veicināt tautas mākslas procesa daudzveidību un nepārtrauktību un rosināt aktīvu sabiedrības līdzdalību kultūras vērtību radīšanā; 3.4. veicināt dziesmu un deju svētku tradīcijas kā Cilvēces mutvārdu un nemateriālā kultūras mantojuma meistardarba saglabāšanu [...]” (Latvijas Nacionālā kultūras centra nolikums, 2012). Centrs veic šādus uzdevumus: „4.6. atbilstoši kompetencei veic metodisko darbu, sniedz organizatorisku, informatīvu un cita veida atbalstu valsts un pašvaldību institūcijām, nevalstiskajām organizācijām un privātpersonām; 4.7. nodrošina Vispārējo latviešu dziesmu un deju svētku sagatavošanu, īstenošanu un tradīcijas nepārtrauktību dziesmu un deju svētku starplaikā; [...]” (turpat).

Centra mājas lapā par tās misiju nosaukti divi punkti: „1. Veidot radošu, pašapzinīgu, tolerantu un kultūratbildīgu nāciju; 2. Stiprināt latvisko kultūrapziņu un radīt labvēlīgus apstākļus ikviena indivīda radošai līdzdalībai Latvijas kultūras mantojuma un dzīvo kultūras vērtību izzināšanā,

⁸⁰ Laika gaitā šī iestāde piedzīvojusi vairākas nosaukuma maiņas. Tā dibināta 1945. gadā kā Republikāniskais Tautas mākslas nams, 1954. gadā pārdēvēta par E.Melngaiļa Tautas mākslas namu, vēlāk – E.Melngaiļa Republikāniskais Tautas mākslas un kultūras – izglītības darba zinātniski metodiskais centrs, bet pēdējos padomju gados tā darbojās ar nosaukumu Emīla Melngaiļa Tautas mākslas centrs (no 1989. gada) (Latvijas Republikas Kultūras ministrijas Emīla Melngaiļa Tautas mākslas centrs (fonds). Identifikators: LV_LVA_I 1-22.020. <http://www.archiv.org.lv/index3.php?id=9009&kods=300110223&vien=2>; sk. 2013.11.23.) Pirms 2013. gada sākumā iegūt pašreizējo nosaukumu (Latvijas Nacionālais kultūras centrs), tam bijuši vēl daži citi – Kultūrizglītības un nemateriālā mantojuma centrs, Valsts aģentūra Tautas mākslas centrs, Nemateriālā kultūras mantojuma valsts aģentūra.

izkopšanā un tālāk nodošanā nākamajām paaudzēm.”⁸¹ Centram ir četras sadarbības jomas: kultūras un radošās industrijas izglītība; nemateriālais kultūras mantojums; tautas māksla; Dziesmu un deju svētku tradīcija (turpat).

Caurskatot centra Vidējā termiņa mērķus 2012.–2018.⁸² un 2013. gada prioritātes⁸³, jāsecina, ka tajos dominē mantojuma saglabāšana, kvalitatīvu kultūras pakalpojumu nodrošināšana iedzīvotājiem, rūpes par nacionālo un latvisko identitāti, kultūrizglītības kvalitātes rādītājus un pārraudzības sistēmas uzlabošana, Dziesmu svētku procesa vadīšana, metodiskais darbs ar kultūras centru un pašvaldību kultūras darbiniekiem, bet par amatiermākslas izmantošanas stiprināšanu sociālo mērķu sasniegšanai praktiski nav lasāms.

LNKC ir divas nodaļas – Kultūras un radošās industrijas izglītības nodaļa un Tautas mākslas nodaļa. Otrajā nodaļā ir šādi amati: vadītājs; dejas mākslas eksperts; amatiereteātra mākslas eksperts; pūtēju orķestru eksperts; tautas lietišķās mākslas eksperts; folkloras eksperts; koru un vokālo ansambļu eksperts; tautas instrumentu ansambļu eksperts, tātad tādi, kas atbilst likumdošanas aktos noteiktajām atbalstāmajām amatiermākslas formām: „*Dziesmu un deju svētkiem gatavojas un tajos var piedalīties kori, tautas deju, folkloras un tautas mūzikas kopas (kolektīvi), pūtēju un simfoniskie orķestri, lietišķās mākslas studijas un amatiereteātri u. c.*” (Dziesmu un deju svētku likums, 2005); „*kori, tautas deju kolektīvi un pūtēju orķestri, folkloras kopas, etnogrāfiskie ansambļi, tautas mūzikas kopas, koklētāju ansambļi, lietišķās mākslas studijas, amatiereteātri un vokālie ansambļi*” (Valsts budžeta mērķdotācijas sadalījums pašvaldībām tautas mākslas kolektīvu vadītāju darba samaksai un valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām 2012. gadā, 2012). Šos amatus ieņem attiecīgajās specialitātēs profesionāli izglītotas personas, un viņu uzdevumi un ikdienas darbs pamatā saistīts ar savu nozaru kolektīvu un institūciju pārraudzību, koordinēšanu un tālākizglītošanu. Paralēli darbam LNKC, daļa no viņiem ir amatiermākslas kolektīvu vadītāji, pasniedzēji kultūrizglītības iestādēs, žurnālisti, arī kultūras uzņēmēji un autori (ieskaitot Dziesmu un deju svētku repertuāra).

⁸¹ „Par LNKC”. LNKC. http://www.lnkc.gov.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=279&Itemid=186; sk. 2013.11.24.

⁸² „1. Motivētas, izglītotas un iesaistītas vietējās kopienas Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanai un tālāk nodošanai nākamajām paaudzēm; 2. Nostiprināti Dziesmu un deju svētku tradīcijas kā Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma meistardarba ilgtspējas faktori; 3. Daudzveidīgs, kvalitatīvs un pieejams kultūrizglītības piedāvājums nacionālās identitātes stiprināšanai un radošas ekonomikas izaugsmei.” (turpat).

⁸³ „Pēc svētkiem veikt vispusīgu svētku analīzi, iesaistot izvērtēšanā dažādas svētku auditorijas un izveidot Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības plānu 2014.–2018.; 2. Aktualizēt kultūrizglītības kvalitātes rādītājus un pārraudzības sistēmu (t.sk. pasākumus – valsts konkursus, centralizētu profesionālās kvalifikācijas eksāmenu pārraudzību, mērķtiecīgu pedagogu un direktoru tālākizglītību u. c.); 3. Aktivizēt sabiedrības līdzdalību nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā un sabiedrības izglītošanā par nemateriālā kultūras mantojuma būtību un nozīmīgumu; 4. Nodrošināt metodisko un izglītojošo darbu kultūras centru/tautas namu vadītājiem, kultūrizglītības iestāžu vadītājiem un tautas mākslas kolektīvu vadītājiem.” (turpat).

Centra ikdienas darbā dominē dažāda mēroga amatiermākslas skašu, saietu un festivālu organizēšana un kūvēšana; kultūras darbinieku izglītojošu pasākumu veidošana uz vietas un reģionos (meistarklases, tālākizglītības semināri/kursi); nozaru, pasākumu un kolektīvu vadītāju sanāksmju organizēšana. Liela daļa visu pasākumu ir saistīti ar Dziesmu svētku procesu, un 'Dziesmu svētku gados' dominē tieši šādi organizatoriskie pasākumi. LNKC veidoto tālākizglītības kursu un semināru mērķauditoriju var dalīt divās daļās: amatiermākslas kolektīvu vadītāji un profesionāļi (piemēram, semināri „Amatierteātru režijas pamati”; tautas tērpu veidošanas un lietošanas tālākapamācība u. tml.); kultūras centru un pašvaldību kultūras darba vadītāji (piemēram, metodiskie un mācību semināri „Komunikācija un reklāma”; „Latvijas Digitālā kultūras karte”; „Argumenti kultūrai”; „Kultūras produktu XXI gadsimta mārketings”).

Sistemātisks un intensīvs darbs ar pašvaldību kultūras darba vadītājiem noticis LNKC direktores Daces Melbārdes laikā, no 2011. līdz 2013. gada beigām⁸⁴. LNKC, tā vadošie speciālisti, ieskaitot direktori, un pieaicinātie eksperti-vieslektori, centram ir laba sadarbība ar nevalstisko sektoru, veic regulāru darbu ar visas Latvijas pašvaldību kultūras centru darbiniekiem, arī ar kultūras pārvalžu un pašvaldību vadību, īstenojot prioritāti: „*Nodrošināt metodisko un izglītojošo darbu kultūras centru/tautas namu vadītājiem, kultūrizglītības iestāžu vadītājiem un tautas mākslas kolektīvu vadītājiem.*”⁸⁵ 2013. gadā tā bija definētā kā ceturtā centra prioritāte.

Nozīmīgas centra organizētas aktivitātes bija divas Latvijas kultūras darbinieku konferences (2011. un 2012. gadā), kurās pulcējās ap 400–500 pašvaldību kultūras centru un pārvalžu darbinieku. Zīmīgs ir toreizējās kultūras ministres Sarmītes Ēlertes priekšvārds: „*Kultūras centri stiprina nacionālo identitāti, piedāvā cilvēkam iespēju radoši pilnveidoties un pašizpausties, tie ir nozīmīgi kvalitatīvas dzīves telpas veidotāji.*”⁸⁶ Tas norāda uz zināmu kultūrpolitiskās paradigmas pārbīdi kultūras izmantošanai 'ārpuskultūras' mērķu sasniegšanai. Par to liecina arī tā gada KM Stratēģijas un reģionālās kultūrpolitikas nodaļas vadītājas Daces Ziemeles prezentācija par valsts kultūrpolitiku KM un pašvaldību sadarbības jomā. Piemēram, viens no trim galvenajiem secinājumiem un nākotnes uzstādījumiem: „*Definēt kultūru kā kopienas stiprināšanas un ekonomikas attīstības instrumentu;*” (Ziemeles, 2011) un arī: „*Muzejs nav mērķis – muzejs ir līdzeklis!*” (turpat). Tas parāda, ka notiek zināma attālināšanās no totālā 'mantojuma diskursa'.

⁸⁴ Pirms LNKC viņa strādājusi vairākos nozīmīgo nacionāla un starptautiska līmeņa kultūras pārvaldes amatos, piemēram, bijusi Britu padomes pārstāvniecības vadītāja Latvijā (2009.-11.); Kultūras ministrijas valsts sekretāra vietiece kultūrpolitikas jautājumos (2004.-09.); Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (UNESCO) Latvijas Nacionālās komisijas ģenerālsēkretāre (1999.-04.). Melbārde ir Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts (2006) galvenā autore. 2013. gada beigās iecelta par kultūras ministri. (Dace Melbārde. MK sastāvs; MK. <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/sastavs/dace-melbarde>; sk. 2013.11.24.)

⁸⁵ Prioritātes. Par LNKC. http://www.lnkc.gov.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=279&Itemid=186; sk. 2013.11.24.

⁸⁶ Par Latvijas kultūras darbinieku konferenci, 2011. LNKC. http://www.lnkc.gov.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=587&Itemid=1; sk. 2013.11.24.

Tai pat laikā kultūrpolitikas vadošo amatpersonu deklarētais nereti ir bijis pretrunīgs šim sabiedrības un kultūras attīstības un integrācijas uzstādījumam⁸⁷. Tā 2012. gada Latvijas kultūras darbinieku konferences aprakstā citēta Dace Melbārde: „[...] kultūras centru īpašā misija ir latviskās identitātes un latviskās dzīvesziņas stiprināšana, radošu un saliedētu vietējo kopienu un ģimeņu veidošana.”⁸⁸ Kultūrpolitiska nekonsekvence, attiecībā pret amatiermākslu, bija vērojama arī ministres Sarmītes Ēlertes darbībā – uzsākot darbu, tā tika definēta par vienu no galvenajām prioritātēm, tomēr praksē dominēja galvenokārt rūpes par (un komunikācija ar) profesionālo mākslu (Daugavietis, 2010, 2011).

2.logs. **Latviskā kultūrpolitika.**

‘Nacionālisma tēzi’ apstiprina arī vairāki citi pētījumi, ieskaitot šī promocijas darba ietvaros veiktos. Analizējot amatiermākslu un iedzīvotāju kultūraktivitātes, pētnieki regulāri secina, ka atsevišķos segmentos tā ir etniski segregēta, redzamas būtiskas disproporcijas latviešu un citu etnisko grupu kultūras patēriņā un līdzdalībā (BSZI, 2001a; SKDS, 2003, 2006; Tabuns et al., 2006; Tisenkopfs, et al., 2002; Zobena, 2007). Tas skaidrojumu liek meklēt LR kultūrpolitikā: „Latvijas valsts kultūras politika vairāk ir orientēta uz atbalstu latviešu nacionālajai kultūrai.” (Tabuns, et al. 2006: 100) „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijās 2006.-2015.gadam „Nacionāla valsts” ir noteikts, ka viens no pirmajiem kultūrpolitikas stratēģiskajiem mērķiem ir stiprināt nacionālo identitāti un Latvijas pilsoniskās sabiedrības saliedētību, uzturot un no jauna radot kopējas nacionālas kultūras vērtības. Tomēr iedziļinoties šī mērķa rīcības virzienos, var secināt, ka tas ir vairāk vērst un nacionālas un latviskas identitātes veicināšanu un neparedz veicināt sabiedrības izpratni par dažādu tautu kultūras izpausmēm.” (Ločmele, 2007)

Pētījumā „Jauniešu kultūraktivitātes un nacionālā integrācija” tika konstatēts, ka sabiedrības integrācijas procesus kavē etnisko grupu atšķirīgie kultūras patēriņa modeļi (Tabuns et al., 2006). Reģionu vietējās pašvaldības var veicināt kopējas kultūrvides un lokālās identitātes veidošanos, jo tās parasti ir mazākas, nekā lielās pilsētās. Tajās pastāv lielāka iespēja, ka veidosies multi-etniskas interešu kopienas, un kultūra nebūs vēl viena sabiedrības šķelšanās robeža.

Līdzīgi kā valdošās politiskās elites īstenoto integrācijas politiku, kas tiek uzskatīta par neveiksmīgu, arī valsts kultūrpolitiku var dēvēt par latviski-nacionālistisku vai par ‘etnocentrisku’, kā to nodēvējis Deniss Hanovs (2012). Integrācijas pētnieku secinājumus var tikpat labi attiecināt uz kultūras lauku, skaidrojot to, kāpēc latviešu īpatsvars tajā ir neproporcionāli lielāks par citām Latvijas etniskajām grupām: „Krievu vidē izplatīti ir stereotipi par latviešu nacionālismu, kas atgrūž un aizvairo krievus [...]” (Zepa et al., 2006) Tāpēc ir „nepieciešamas demokrātiskas pārmaiņas kultūras un izglītības politikā, tai jākļūst pārliecinošākam, atbilstoši visu etnisko kopumu interešu lokam” (Dribins & Šņitņikovs, 2007: 108). Tas nav viegls uzdevums arī tāpēc, ka „sabiedrības ideāls joprojām ir kulturāli homogēna vide.” (SKDS, 2006: 6) un kultūrpolitikas integrējošais potenciāls, „vēl viena iespēja veicināt kultūras pieejamību ir nodrošināt šo atstumto grupu iesaistīšanos pašdarbībā;” (BISS, 2001:89) netiek pilnvērtīgi izmantots.

Neraugoties uz šādu pretrunīgu un ne vienmēr konsekventu politiku attiecībā pret amatiermākslu, pēdējie pieci-seši gadi šajā jomā ir bijuši visai intensīvi un reformatoriski. Sākot ar kultūrpolitikas valodas maiņu (jaunu jēdzienu un koncepciju ienākšanu, veco pārdefinēšanu), beidzot ar praktiskiem plāniem kaut daļēji transformēt ‘amatiermākslas sistēmu’. Piemēram, saistībā ar Latvijas kultūras darbinieku 2011. gada konferenci izstrādāti vai aktualizēti dažāda veida

⁸⁷ Kopš 2010. gada KM kompetencei tiek pievienota sabiedrības integrācijas funkcija.

⁸⁸ Kultūras centru forumā izvirzīti turpmākie uzdevumi, 2012. LNKC. http://www.lnkc.gov.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=901&Itemid=75; sk. 2013.11.24.

metodiskie ieteikumi pašvaldību kultūras centru darbībai: radīta kultūras centra definīcija; noteikta kultūras centru funkcijas; izstrādāts Kultūras centra nolikums u. c.⁸⁹ Tiesa, pagaidām tie palikuši tikai projektu stadijā. Šie projekti, vadlīnijas, citu valstu pieredzes, labās prakses piemēri un citi noderīgi resursi joprojām ir pieejami LNKC mājas lapā, un, domājams, turpina kalpot pašvaldību kultūras dzīves vadītājiem veidot modernāku vietējās kultūras dzīves pārvaldi un praksi.

Pašvaldību kultūras centru darbiniekus kopumā var uzskatīt par samērā labi izglītotiem šajā jautājumā, t.i., par amatiermākslas sociālo nozīmi vietējās kopienas attīstībā⁹⁰, tomēr kopienas līmeņa kultūras dzīvi nosaka un ietekmē arī citi faktori, piemēram, pašvaldību vadošo amatpersonu attieksmes, iedzīvotāju grupu un neformālo līderu pilsoniskās aktivitātes līmenis, valsts un pašvaldību finansējums kultūrai u. c. Amatiermākslas politikas un prakses funkcionēšana pašvaldību un kopienas līmenī analizēta nākamajā nodaļā.

[19]90-to gadu nogalē valsts pārvaldē radās ideja par nepieciešamību reformēt kultūrpolitiskās pārvaldes sistēmu, bet reformas beidzās faktiski nesākušās, jo kultūras darbinieki neatbalstīja decentralizācijas ideju, baidoties zaudēt finansējumu, negribot mainīt spēles noteikumus un izvairoties kļūt patstāvīgiem.

„Kultūras institūciju vadītāji sagaida lielāku finansiālu atbalstu no valsts un pašvaldībām, nekā tas ir saskaņā ar kultūras decentralizācijas koncepcijas projektu. Respondentu sniegtās atbildes uz jautājumiem par finanšu piesaisti un tās metodoloģiju ļauj secināt, ka viņi nav gatavi meklēt veidus, kā pašiem piesaistīt nepieciešamos finansiālos līdzekļus, vai arī uzskata, ka kultūras institūcijām tas nebūtu jādara. Tādējādi jāsecina, ka aptaujātie kultūras institūciju vadītāji nav gatavi izmaiņām kultūras institūciju finansēšanas principos atbilstoši kultūras decentralizācijas koncepcijas projektam. [...] Vērojama vēlēšanās saglabāt pašreizējos ‘spēles noteikumus’, iegūt pēc iespējas lielāku stabilitāti (strādāt uz pastāvīgiem darba līgumiem, saņemt fiksētas mēneša algas un papildus prēmijas atbilstoši noslogotībai), saņemt kultūras institūcijas darbībai nepieciešamos finansiālos līdzekļus no valsts un pašvaldībām.” (BSZI & BDN, 2000: 4)

Nevēlēšanos reformēties var skaidrot arī ar ‘kultūras cilvēkos’ joprojām dzīvo ‘Kultūras’ jeb ‘augstās’ mākslas diskursu, kur svarīgākas ir estētiskās, nevis sociālās vērtības: *„Latvijas kultūras darbinieku optimismu un darba motivāciju vairo arī viņu pašlepnums un apzināšanās, ka Latvija ar šeit izveidoto kultūras iestāžu, rīkoto pasākumu un pašdarbības aktivitāšu tīklu ir unikāla Eiropas mērogā. Kultūras eksperti atzīst, ka citviet Eiropā cilvēku pašdarbības aktivitāšu masveidība ir lielāka, taču to kvalitāte profesionālajā ziņā ir daudz zemāka.” (BSZI, 2007: 55)*

Kopsavelkot, jāatzīmē divas būtiskākās nacionālā līmeņa Latvijas kultūrpolitikas iezīmes, kas tieši attiecas uz amatiermākslu. Pirmkārt, valsts likumdošana un likumu īstenošanas prakse pamatā un galvenokārt ir orientēta uz profesionālo mākslu un kultūras mantojuma saglabāšanu. Atšķirībā no

⁸⁹ Metodiskie ieteikumi pašvaldību kultūras centru darbībai, 2011. LNKC. http://www.lnkc.gov.lv/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=21&Itemid=211; sk. 2013.11.23.

⁹⁰ Sk. 4.5.2. nodaļu „Kultūras nozīmes skaidrojums vietējā pašvaldībā”, kurā analizēta kultūras centru darbinieku aptauja.

tiešām profesionālās mākslas dotācijām (institūciju, mākslinieku un citu procesā iesaistīto aģentu), no valsts budžeta amatiermāksla tiek dotēta netiešā un izlases veidā. Atbalstītas tiek praktiski tikai tās amatiermākslas formas (nozares), kas ir iesaistītas Dziesmu un deju svētku procesā. Rūpes par ‘vietējo amatiermākslu’, piemēram, kultūras namu un centru uzturēšana, kultūras pārvalde un kolektīvu vadītāji, pamatā ir pašvaldību atbildība. Otrkārt, amatiermākslas atbalsts un tās sociālā instrumentālizācija ir salīdzinoši margināls kultūrpolitiskais uzdevums. Vēl būtiski piezīmēt, ka nacionālajā līmenī praktiski vienīgais spēlētājs ir galvenā valsts kultūras pārvaldes institūcija – KM, un tās padotībā esošais LNKC. Izņemot Dziesmu un deju svētku procesu, kurā pēdējos gados iesaistās arvien vairāk nevalstisko organizāciju, pamatā savu nozaru asociācijas, amatiermākslas sektorā praktiski nav aktīvu un ietekmīgu nevalstisko organizāciju⁹¹.

4.1.3. Novadu līmeņa kultūras dzīves pārvalde

Likumā noteikts, ka kultūra ir ‘pašvaldību autonomā funkcija’, to pienākums ir *„rūpēties par kultūru un sekmēt tradicionālo kultūras vērtību saglabāšanu un tautas jaunrades attīstību (organizatoriska un finansiāla palīdzība kultūras iestādēm un pasākumiem, atbalsts kultūras pieminekļu saglabāšanai u. c.)”* (Par pašvaldībām, 1994: 15.pants). *„Pašvaldības īpašums ir nodalīts no valsts īpašuma un citu tiesību subjektu īpašuma. [...] Pašvaldības īpašums izmantojams attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai, gan nododot to publiskā lietošanā (ceļi, ielas, laukumi, parki), gan veidojot iestādes un pašvaldības kapitālsabiedrības, kas nodrošina iedzīvotāju tiesības un sniedz tiem nepieciešamos pakalpojumus (pārvaldes iestādes, sociālās un veselības aprūpes, izglītības, kultūras, sporta un citas iestādes)”* (turpat, 77. pants). Tāpēc amatiermāksla, kura pamatā mīt pašvaldību ‘teritorijās’ (gan telpiskās, gan institucionālās), pārsvarā ir pašvaldību atbildība un kompetence. Jāpiezīmē, ka pašvaldībās, izņemot lielākās (republikas nozīmes pilsētas, lielākos novadus), ‘mīt’ tikai amatiermāksla.

Novada ietvaros augstākā ‘kultūras vara’ ir pašvaldības domes deputātu izveidotās pastāvīgās komitejās. *„Pašvaldība izveido finanšu komiteju un sociālo, izglītības un kultūras jautājumu komiteju”* (Par pašvaldībām, 1994: 51. pants). Parasti kultūra komiteja ir apvienota kopā ar izglītības, sociālajiem, sporta jautājumiem, piemēram, Sociālo, kultūras un izglītības jautājumu pastāvīgā komiteja (Viļānu novads) vai Izglītības, kultūras un sporta jautājumu komiteja (Baltinavas novads). Ja novads ir lielāks (tā teritorijā ir vairākas kultūras institūcijas) vai tam ir īpašas ambīcijas vai tradīcijas kultūras pārvaldē, tas var izveidot īpašu pārvaldes iestādi: Kultūras pārvaldi (piemēram, Kandavas, Smiltenes, Siguldas novadi), Kultūras un sporta pārvaldi (piemēram, Dobeles novads), Izglītības, kultūras un sporta pārvaldi (piemēram, Balvu, Viļakas novadi),

⁹¹ Izņēmums ir biedrība *Culturelab*, kas ir bijusi visai aktīva gan publiskajā sfērā, gan arī amatiermākslas procesa ‘iekšienē’, piesaistot vietējo un starptautisko fondu līdzekļus dažādu izglītojošu un pētniecisku projektu īstenošanai (biedrības mājas lapa – <http://culturelablv.wordpress.com>).

Kultūras aģentūru (piemēram, Ķekavas novads) vai arī kā savādāk nodēvētu institūciju, kas, domes pilnvarota, veic novada kultūras dzīves centralizētu pārraudzību un koordinēšanu. Pēc ATR, likvidējot rajonus, daļa rajona kultūras pārvalžu funkcijas, piemēram, metodiski-izglītojošo darbu, reģionālo amatiermākslas kolektīvu skašu organizēšanu, paturēja republikas nozīmes pilsētu vai citu lielāko pilsētu kultūras pārvaldes. Piemēram, bijušo Rēzeknes rajona novada teritoriju (pēc ATR – Rēzeknes un Viļānu novadi) ‘apkalpo’ Rēzeknes Kultūras un Tūrisma centrs un tā pakļautībā esošais Rēzeknes pilsētas Kultūras nams.

Centrālā valsts aparāta kultūrpolitiskajām aktivitātēm nav absolūtas varas un ietekmes uz pašvaldību un to institūciju praksēm, un pašvaldību kultūras pārvalžu un kultūras centru iesaistīšanās KM un LNKC organizētajā metodiskajā un izglītojošajā darbā drīzāk ir brīvprātīga. Ja jaunās (un vecās) nacionālās kultūrpolitiskās iniciatīvas netiek ‘segtas’ ar attiecīgām valsts budžeta sadaļām, tad tās paliek uz papīra un pašvaldību līmenī tiek pildītas vai nepildītas atbilstoši vietējām iespējām. Izņēmums varētu būt pašvaldību līdzdalība Dziesmu un deju svētku procesā – gan nesena ekonomiskās krīzes izraisītā centrālo ‘kultūras līdzekļu’ samazināšana, gan vispār kultūras sistēmas pēdējo 25 gadu transformācijas liecina par to, ka pašvaldības brīvprātīgi turpina pildīt savas ‘tradicionālās saistības’ procesa uzturēšanai, pat ja tiek mainīti spēles noteikumi par sliktu tām.

Atšķirībā no nacionālā līmeņa kultūrpolitikas, kas ir rets Latvijas pētnieku izpētes objekts, vietējā līmeņa (pilsētu un lauku pašvaldību) amatieru aktivitātes ir pētītas salīdzinoši bieži, tas ir arī ‘klasisks’ Latvijas sociologu izpētes objekts. Visbiežāk šādu pētījumu uzdevums ir noskaidrot, kas veicina vai kavē rosīgu kultūras dzīvi. Analizējot lauku pašvaldības (mazpilsētas un pagastus), tiek secināts, ka praktiski vienīgais ‘spēlētājs’ tajā ir pašvaldība un valsts (Tabuns et al., 2008; Tabuns et al. 2006). Privātajam sektoram nav ekonomiskas intereses iesaistīties tajā, bet nevalstiskais sektors kultūras jomā ir vājš. Tāpēc, skaidrojot dažādu vietu atšķirīgo kultūras dzīves rosīgumu, tiek secināts, ka „*atšķirīga situācija ir tālab, ka amatiermāksla vairāk kā jebkura cita kultūras sfēra ir atkarīga no pašvaldības attieksmes un rocības. Turklāt viena pašvaldība kļūst arvien turīgāka, bet citai klājas arvien grūtāk. Situāciju ietekmē arī tas, ka, pie varas nākot citiem cilvēkiem, mainās pašdarbības finansējums.*” (BSZI, 2001:78)

Pētījumu secinājumos bieži minēts faktors, skaidrojot kultūras un amatiermākslas aktivitātes līmeni, ir spējīga un atzīta līdera(u) esamība vai tā trūkums (BSZI, 2007; Tabuns et al., 2006; Tabuns et al., 2008; Tisenkopfs et al., 2002 u. c.). Latvijas sociologs Oļegs Pavlovs⁹² par rosīgas vietējās kultūras dzīves svarīgāko faktoru min kultūras un izglītības iestāžu vadītājus un darbiniekus, kolektīvu vadītājus, kuriem ir augsta kvalifikācija, bet vēl svarīgāks faktors ir viņu entuziasms un prestižs vietējā kopienā (1972: 114). Īpaši svarīga laukos ir jauno inteliģentu, speciālistu-entuziastu loma

⁹² Savulaik strādājis arī par kultūras nama direktoru Cēsīs.

(1984), un kā šādu piemēru Pavlovs min Im.Kokaru, kurš savas karjeras sākumā vadīja arī lauku korus un kura koristu vidū ir bijis arī pats sociologs. Šī tēze tiek atkārtota praktiski arī katrā mūsdienu pētījumā un ekspertu intervijā. „[...] kolektīvu stabilitāte ir uzņēmīgu un entuziastisku kolektīvu vadītāju darba rezultāts.” (BISS, 2007: 37) „*Eksperti atzīst, ka kultūras procesus pašvaldībās ļoti ietekmē atsevišķi cilvēki, spilgtas personības, kas ir spējīgas vadīt kolektīvus vai organizācijas, un galvenais šo cilvēku vadmotīvs ir aizrautība un entuziasms, jo atalgojums kultūras darbiniekiem nav konkurētspējīgs.*” (turpat, 5) „[...] pastāv nozīmīga saikne starp kultūras dzīves un kolektīvu vadītāju personību un kolektīvu finansiālo stāvokli. Vairāki intervētie domā, ka kolektīva pastāvēšana ir lielā mērā atkarīga ne tikai no kultūras dzīves un kolektīvu vadītāju entuziasma, bet arī viņa domāšanas elastīguma, sociālajiem kontaktiem un spējai tos veidot. Piemēram, kāda kora vadītāja stāstīja, ka šobrīd vairs nepietiekot ar vadītāja entuziasmu, spēju iedvesmot esošos kolektīva dalībniekus un piesaistīt jaunus dalībniekus. Vadītājam ir jābūt ar pietiekami plašiem kontaktiem vai komunikāciju spējām izveidot šādu kontaktu loku (piemēram, ar uzņēmumiem, kas varētu būt atbalstītāji).” (Tisenkopfs et al., 2007: 51) „[...] viss atkarīgs no tā, kādi ir pašvaldību vadītāji.” (Melbārde, 2007)

Nepieciešamība pēc šādiem spēcīgiem līderiem ar pietiekami lielu cilvēkkapitālu, simbolisko kapitālu un sociālo kapitālu vienlaikus ir arī nopietna un grūti risināma problēma, īpaši mazākās pašvaldībās. „Attālākās pašvaldībās tas nākotnē var radīt nopietnas problēmas, jo ir grūti atrast jaunus cilvēkus, kas vēlētos savu dzīvi veltīt kultūras pasākumu organizēšanai trūcīgākās pašvaldībās, kas ir tālu no kultūras centriem. Ar jaunu kadru piesaisti kultūras darbam vispār ir problēmas ne tikai zemā atalgojuma dēļ, bet arī izglītības dēļ, jo jaunieši, kas pabeidz Kultūras koledžu vai Latvijas Kultūras akadēmiju, ekspertu vērtējumā tiek sagatavoti zemā līmenī un ir nepiemēroti reālam darbam ikdienas kultūras dzīvei dažādos valsts reģionos.” (BISS, 2007: 5) Ar līdzīga veida grūtībām, kadru mainība, nodrošinājums ar augsti kvalificētiem kadriem, lauku pašdarbība saskārās arī padomju laikos (Cimermanis&Mežgailis, 1985: 136). „*Klubos ļoti augsta ir kadru mainība [...]. Acīmredzot saimniecībām, ciemu izpildkomitejām un sabiedriskajām organizācijām vairāk jā rūpējas par savu stipendiātu nosūtīšanu mācīties dažādās ar kultūru saistītās specialitātēs un par kultūras darbinieku dzīves un darba apstākļu uzlabošanu.*” (turpat, 129) Pagaidām šai problēmai reti kurā pašvaldībā rasts strukturāls risinājums, biežāk šāda kultūras entuziasta esamība ir nejaušības, nevis sistemātiska vietējā līmeņa kultūrpolitiskā darba rezultāts.

Interesanta tendence tiek novērota pēdējos gados – ja pašvaldībā ir kāds šāds harizmātisks un spējīgs kultūras lauka līderis, daudzos gadījumos viņš nav pašvaldības kultūras vai izglītības institūciju darbinieks, bet darbojas nevalstiskā vai privātā sektora robežās, vai arī apvieno to ar darbu publiskajā sektorā (Krastiņš & Vanags, 2008; Tabuns et al., 2008). Bieži vien tieši šādi līderi un to aktivitātes tiek nosauktas par veiksmīgākajiem vietējās kultūras dzīves piemēriem.

Dažādu novadu un to kultūras pārvaldes vadītāju atšķirīgo attieksmi pret kultūru un tās vietu novada (kopienas) attīstībā ietekmē dažādi apstākļi. Vadītājs var būt ‘kultūras cilvēks’, t.i., tāds, kurš ilgstoši ir darbojies (vai turpina) amatiermākslas kolektīvos (dziedājis, dejojis, spēlējis pūšaminstrumentus). Šāds cilvēks varbūt pat tikai ‘intuitīvi’ nojauš amatieru aktivitāšu sociālo un individuālo vērtību, bet viņa personīgā pozitīvā pieredze viņam liek to atbalstīt. Vadītājs amatiermākslu var atbalstīts tradīcijas varas vadīts – vieta vienmēr ir tikusi uzskatīta par rosīgu kultūras centru ar ‘augstu mākslinieciskās pašdarbības līmeni’ (nereti tas ir pirmais ‘arguments’, ar ko tiek skaidrota un pamatota pašvaldības ieguldījumu nepieciešamība amatiermākslas institūciju uzturēšanā). Labas kvalitātes amatiermāksla joprojām var kalpot novada simboliskajam kapitālam (prestīžam). Citi pašvaldību vadītāji kultūras atbalstīšanu uzskata pašu par sevi saprotamu, un viņiem ir grūti formulēt atbildi uz jautājumu, kāpēc novads tik lielu sava budžeta daļu iegulda kultūrā, piemēram, uzturot četrus vai padesmit kultūras namus?

Būtisks elements vietējā kultūras dzīvē ir finansējuma apjoms. Kultūras budžetu galvenokārt veido ‘pašvaldību nauda’, izņēmumi ir valsts mērķdotācijas un piesaistītā ES vai citu fondu nauda, bet arī tās iegūšana ir atkarīga no katras pašvaldības, tāpēc arī finanšu apjoms un īpatsvars, kādu iegūst kultūra, ir atkarīgs no katras pašvaldības, un dažādās pašvaldībās šis rādītājs var būtiski atšķirties⁹³. „Kultūras nozare pašvaldībās nav galvenā prioritāte. Tas ietekmē kultūrai paredzēto līdzekļu apjomu budžetā, turklāt nereti kultūras un sporta dzīves organizatori savstarpēji konkurē.” (Tabuns et al. 2008: 143) „Finansējums pastāvīgi ir apdraudēts. Kā atzina Cesvaines domes priekšsēdētājs, kultūra parasti ir tā sadaļa, kas paliek pēc pašu nepieciešamāko vajadzību apmierināšanas.” (Tisenkops et al. 2002: 70) „Reģionu pašdarbības finansējuma sistēma tiek novērtēta kā neskaidra, vai arī dominē viedoklis, ka finansējuma apjoms un regularitāte drīzāk ir atkarīga nevis no likumiem vai normām, bet gan no konkrētā pašvaldības vadītāja.” (Tisenkops et al. 2007: 58) „Ļoti svarīgs pagasta priekšsēdētājs, kas atbalsta kultūru un dziesmu svētku tradīciju laukos.” (skolas direktore) ... „Dažas pašvaldības novelk pēdējo kreklu, lai viņi kolektīvi piedalītos. Citas pašvaldības dzīvo zaļi, ja nav jāuztur pašdarbības kolektīvi.” (kora dalībniece, pagasta priekšsēdētāja)” (Tisenkops et al. 2002: 67) „Respondenti norāda, ka ļoti būtiski atbalsta saņemšanā ir tas, vai pašvaldības vadītājs/a ir ‘kultūras cilvēks’: izprot kultūras lomu vietējās sabiedrības dzīvē un biedrības ieguldījumu teritorijas pievilcīguma un tēla veidošanā.” (Tabuns et al., 2008: 132) Tomēr paši amatieru kolektīvi reti kad vēlas vai spēj mainīt *satus quo*, lai gan tas ir iespējams un ir labi piemēri. „Eksperti atzīst, ka lielākā daļa kultūras kolektīvu un iestāžu Latvijā līdz šim nav pārāk aktīvas, lai mainītu organizācijas statusu, un tās pārsvarā ir valsts un pašvaldības pakļautības iestādes. Tomēr tie gadījumi, kad organizācijas ir uzņēmušās iniciatīvu

⁹³ Sk. Pielikumā 22.tabulu „Novadu pašvaldību 2009.–2011.gadu izdevumi kultūrai: īpatsvars budžetā (%) un izdevumi uz vienu iedzīvotāju (LVL)”.

mainīt savu statusu, tiek vērtēti kā veiksmes piemēri, jo šīs organizācijas kļūst daudz elastīgākas savā darbībā, un palielinās arī to iespējas līdzekļu piesaistīšanā.” (BISS, 2007: 5)

Atsevišķa un ilgstoša ir kultūras infrastruktūras (būvju) amortizācijas problēma. „Tā kā pēc neatkarības atgūšanas ilgu laiku netika veikti gandrīz nekādi uzlabojumi kultūras infrastruktūrā, ekspertu vērtējumā vēl šobrīd daudzviet Latvijā ir kultūras iestādes, kuru infrastruktūra ir nožēlojamā stāvoklī. Tomēr eksperti atzīst, ka pēdējos gados ir uzsākti remontu – pārsvarā tiek minēti uzlabojumi kultūras namos un bibliotēkās. Investīciju apjoms kultūras infrastruktūras atjaunošanā dažādās pašvaldībās būtiski atšķiras, tomēr kaut kādi uzlabojumi tiek īstenoti gandrīz visur.” (BISS, 2007: 5) ‘Ārējo’ līdzekļu piesaistē, lai renovētu iestādes vai uzbūvētu jaunas, dažas pašvaldības ir bijušas veiksmīgākas nekā citas. Dažādās pašvaldībās situācija atšķiras. Kultūras centru darbinieku aptaujā atklājas, ka tikai 20% no respondentiem saka, ka viņu kultūras centram pēdējo piecu gadu laikā nav veikti infrastruktūras uzlabojumi (Laķe, 2012: 16)⁹⁴. Jāatzīmē, ka arī padomju laikos nebija ‘vienlīdzības’ – saimniecību (kolhozu un sovhozu) un arodbiedrību klubiem bija labāka materiāli-tehniskā bāze un labāks kadru nodrošinājums nekā citu institūciju pakļautībā esošajiem klubiem un KN (Cimermanis & Mežgailis, 1985).

Mazāk uzmanības līdz šim pievērsts dažādiem citiem faktoriem, kas veicina vai kavē iedzīvotāju līdzdalību amatiermākslā (piemēram, iedzīvotāju mobilitātei). To varētu skaidrot ar to, ka tā ir joma, kas atrodas ārpus kultūras (un kultūras institūciju ietekmes sfēras), gan ar to, ka Latvijas kultūrpolitikā dominējošais kultūras pieejamības diskurss ir pamatā vērsts uz profesionālās mākslas tuvināšanu iedzīvotājiem, bet amatieru kultūras līdzdalības iespēju nodrošināšana pēc iespējas visām sabiedrības grupām un amatiermākslas integrējošā potenciāla izmantošana nacionālā līmenī nav politiska prioritāte, savukārt pašvaldību līmenī tam nepietiek resursu un arī zināšanu.

Kopsavelkot, jāatzīmē šādas būtiskas iezīmes, kas raksturo mūsdienu Latvijas novadu pašvaldību amatiermākslas funkcionēšanu un pārvaldi. Likumā noteikts, ka kultūra ir ‘pašvaldību autonomā funkcija’ (Par pašvaldībām, 1994), un tāpēc, ka pašvaldībās, izņemot lielākās (republikas nozīmes pilsētas, lielākos novadus), ‘mīt’ praktiski tikai amatiermāksla un kultūras jomā praktiski nav iesaistīts privātais sektors, bet nevalstiskā devums vēl ir niecīgs, faktiski galvenās šī iedzīvotāju aktivitātes veida un infrastruktūras uzturētājas ir pašvaldības. Par noteicošo faktoru, kas ietekmē katras vietas (pagasta, novada, mazpilsētas) kultūras un amatiermākslas dzīves rosīgumu, visbiežāk pētījumu secinājumos tiek nosaukta spējīga un atzīta līdera (-u) esamība vai tā trūkums. Tas var būt gan novada politiskais vai administratīvais vadītājs, gan kultūras dzīves darbinieks vai aktīvists (kultūras nama direktors, amatiermākslas kolektīva vadītājs, izglītības iestādes darbinieks, neformāls līderis). Nacionālajā līmenī netiek centralizēti regulēta amatiermāksla, tāpēc kultūras

⁹⁴ Tiesa, aptaujā ar infrastruktūras uzlabojumiem saprasta arī jaunu mēbeļu iegāde, ofisa tehnikas atjaunošana, kosmētisks remonts u.tml.

namu un centru skaits, mākslas un mūzikas skolu skaits, kāds būs 'kultūras budžets', kultūras darbinieku algas, viņu kontrole un gaidas no viņiem utt., ir atkarīgas no katra konkrētā novada politiskā līdera (-iem). Savukārt tas, kāda veidosies katra novada kultūras dzīve, cik intensīva un cik mākslinieciski kvalitatīva tā būs, ir atkarīgs no vietējiem kultūras dzīves līderiem. Tiek uzskatīts, ka visietekmīgākais faktors, kas nosaka rosīgas kultūras dzīves veidošanos, ir šādas personības (-u) esamība. Par būtisku faktoru bieži tiek atzīta arī vietas tradīcija, gan tāda, kas iedzīvotājiem un kultūras darbiniekiem 'liek' būt aktīviem kultūras aktivitātēs, gan tāda, kas iedzīvotājiem liek 'palikt malā'.

Kopsavilkums

Nacionālā līmeņa kultūrpolitikā un praksē amatiermāksla atrodas subordinētā stāvoklī, krietni svarīgāka par to ir profesionālā māksla. Praktiski vienīgie izņēmumi, kādos pieaugušo iedzīvotāju amatiermākslas aktivitātes (dažas tās atzītās formas jeb nozares) saņem tiešas dotācijas no valsts budžeta, ir balstoties uz likumā noteikto atbalsta nepieciešamību nacionāli svarīgajam Dziesmu un deju svētku procesam, kā arī 'caur' dažādām tradicionālās kultūras un mantojuma atbalsta un glābšanas programmām. Netiešā veidā amatiermāksla zināmu atbalstu saņem no centralizēti atbalstītās profesionālās un interešu izglītības mākslas un mūzikas iestāžu dotāciju sistēmas, kā arī sniedzot metodisku palīdzību visas valsts kultūras darbinieku tālākizglītībā. 'Valsts atzītās' amatiermākslas formas ir kori, tautas deju kolektīvi, pūtēju orķestri, folkloras kopas, etnogrāfiskie ansambļi, tautas mūzikas kopas, koklētāju ansambļi, lietišķās mākslas studijas, amatiererteātri un vokālie ansambļi.

Amatiermākslas 'tradicionālās nozares' pamatā uztur pašvaldības. Centrālā institūcija šajā darbā ir kultūras nams – pašvaldības uzturēta iestāde, kurā profesionāli izglītotu un pašvaldības un valsts algotu darbinieku vadībā darbojas amatieri. Pašvaldību kultūras politika ir atvērtāka dažādām amatiermākslas formām, tās atbalsta ne tikai tradicionālās nozares, t.i., tās, kas saistītas ar Dziesmu un deju svētku procesu un kultūras mantojuma saglabāšanu vispār, bet praktiski arī jebkuras citas (piemēram, līnijdejas, Eiropas dejas, popansambļus u. c.). Katras pašvaldības kultūras dzīves rosīgums, tai skaitā amatieru aktivitāte un līdzdalības līmenis, lielā mērā ir atkarīgs no tādiem 'subjektīviem' faktoriem, kā vietējo līderu aktivitāte un izpratne par kultūras lomu vietējā dzīvē, kā arī tradīcijas.

Amatiermākslas kultūrpolitikas transformācijas, kas ir notikušas, mainoties valsts iekārtai, var raksturot šādi: „[..] viss ko varēja, tika nodots pašvaldībām.” (Melbārde, 2007) Daļēji tas bija arī 'dabisks' process, jo laukos pazuda vai arī tika privatizēti praktiski visi lielie uzņēmumi – kolhozi, sovhozi, agrofirmas, ražošanas uzņēmumi, un pašvaldības palika vienīgie iestādījumi, kas varētu uzņemties atbildību un rūpes par kultūras iestādēm, kultūras namiem un mūzikas un mākslas

skolām. Tāpēc var apgalvot, ka Latvijas Republika, veicot formālu restrukturizāciju, ir mantojusi padomju kultūrpolitiku pēc būtības nemainītā veidā. Ja padomju politika paredzēja un īstenoja jebkura veida amatiermākslas izpausmju pakļaušanu kontrolei, vai nu faktiski aizliedzot, vai arī iekļaujot jaunizveidotajā amatiermākslas pārraudzības un vadīšanas sistēmā, tad mūsdienu valsts un pašvaldību atbalstītā amatiermāksla ir praktiski nemainīts padomju modelis, zudusi vien kontrole un cenzūra. Amatieri joprojām darbojas valsts (pašvaldības) paspārnē, kas viņiem nodrošina visu praktiski bez maksas: kolektīvus vada profesionāli vadītāji, pašvaldība amatieraktivitātēm nodrošina gan vadītāju algu, gan mēģinājumu telpas (kultūras namus un centrus, skolas). Valsts dod pastāvīgas un periodiskas dotācijas atsevišķām amatiermākslas formām. Pirmsrevolūcijas laikmeta un pirmās brīvvalsts biedrību gars un sistēma, kad amatiermākslas kolektīviem bija juridisks statuss un tie darbojās kā neatkarīgas biedrības, nav atgriezušies. Praktiski vienīgais 'spēlētājs' novada līmeņa kultūras dzīvē ir pašvaldība un valsts, nevalstiskajam un privātajam sektoram tajā īsti nav vietas un pat vajadzības piedalīties.

Kultūras un attīstības diskurss, kurā kultūra, ieskaitot amatiermākslu, ir līdzeklis labākas sociālās attīstības veidošanai, Latvijas attīstības un kultūras politikas stratēģijās un plānos ir ienācis pēdējos gados, bet nav vēl īsti iesakņojies kultūrpolitiskajās praksēs. Par iemeslu tam ir gan valsts institucionālās struktūras, gan kultūras elites inerce un pretestība. Savukārt novadu pašvaldību līmenī tradicionālās kultūras pārvaldes (gan mērķu, gan prakšu) noturīgumu var skaidrot gan ar salīdzinoši zemajiem vietējiem kapitāliem (cilvēk-, sociālo, kultūras), gan ar joprojām spēcīgo tradicionālo kultūras izpratni, kas šo jomu uzskata par samērā autonomu cilvēku darbības sfēru, kā arī tādu, kas ir pakārtota citām, primārākām un sabiedrībai svarīgākām.

Tomēr Latvijas kultūrpolitiskā diskursa pārmaiņas pēdējo piecu-astoņu gadu laikā ir acīmredzamas. Šīs pārmaiņas var raksturot kā kumulatīvas, nevis revolucionāras vai reformatoriskas: tiek paturētas gan 'vecās' idejas (mantojuma saglabāšana, profesionālās mākslas un izcilības dominēšana), akcentējot vai veidojot to īstenošanas novatoriskas pieejas (piemēram, mākslas pieejamības nodrošināšana ar fiksētu 'kultūras grozu', politikas arvien izteiktāka latviskošana), gan arī politikas valodā ieviešot jaunas idejas un jēdzienus (piemēram, kultūras daudzveidība, sociālais kapitāls, radošā ekonomika un radošās industrijas, kultūras industrijas, kultūras plurālisms u. c.). Vairākas plānotās reformas (piemēram, kultūras pārvaldes decentralizācija [19]90-to gadu beigās, 2006. gada jauno kultūrpolitikas vadlīniju idejas, kultūras centru nacionālās likumdošanas izveidošana) ir apstājušās ne tikai kultūras darbinieku pretestības dēļ, bet arī 2009. gada ekonomiskās krīzes rezultātā, kas neļāva īstenoties ne tikai jaunajiem plāniem, bet pat atcēla vairākas tradicionālās amatiermākslas atbalsta formas. Par būtisku kultūrpolitikas reformu šķērsli jāuzskata arī ATR, kā arī šī brīža valsts administratīvi-teritoriālā uzbūve. Vairuma Latvijas novadu kapacitātes ir par mazu, lai veidotu apzinātu un sociālajās vajadzībās bāzētu kultūrpolitiku, un viens no neīstenotajiem

plāniem ir saistīts tieši ar šo problēmu: zināmu kultūrpolitisko funkciju deleģēšana plānošanas reģionu institūcijām.

„[...] bez sociālisma laika pieredzes nebūtu tagadnes latviešu amatiermākslas sniegumu;” raksta Inta Rasa, norādot uz padomju laika ilgtspējīgo ietekmi (Rasa, 2008), turpinot par šīs pieredzes izmantošanu: *„[...] ja savlaicīgi nopietni analizētu sociālisma laika kultūras sasniegumus, izvērtētu, kas pārņemams un pielietojams valsts neatkarības apstākļos. Var jau saprast kultūras darbinieku pirmo reakciju, viss, kas bijis sociālismā, ir nederīgs. Taču attaisnojuma nav Kultūras ministrijai, kas kultūrizglītības darbu pirmajos neatkarības gados atstāja pašplūsmā.”* (turpat, 353) Savukārt amatiermākslas sociālo nozīmi, gan mākslinieciskās pašdarbības sistēmas izveidošanā, gan Dziesmu svētku tradīcijas turpināšanā jaunā valstiski institucionalizētā pakāpē, jāvērtē kā padomju kultūrpolitikas veiksmi (Kruks, 2008). Apliecinājums tam varētu būt tas, ka šis modelis pastāv faktiski nemainīts arī 25 gadus pēc Padomju Savienības transformācijām un sabrukuma. Tā ir arī galvenā tēze Baibas Tjarves promocijas darbā „Institucionālās pārmaiņas Latvijas kultūrā postkomunistiskās pārejas periodā no 1991. gada līdz 2010. gadam”: *„Lai gan var identificēt daudzas institucionālās izmaiņas un pārmaiņas, tomēr sistēmiskas un visaptverošas izmaiņas kultūras politikā Latvijā nav notikušas.”* (2013: 51)

4.2. Latvijas kultūrpolitikas dokumentu analīze

Nodaļas mērķis ir analizēt vietu, kāda ir ‘iedalīta’ amatiermākslai reģionālās attīstības, kultūrpolitikas, ieskaitot reģionālās, dokumentos. Kvalitatīvi un kvantitatīvi analizējot vairākus desmitus dokumentu (likumus, MK ziņojumus, plānus, koncepcijas, politikas izpildes ziņojumus, stratēģijas), rekonstruēti galvenie reģionālā līmeņa kultūrpolitikas uzdevumi, kā arī identificēti dokumentos valdošie reģionālās attīstības un kultūras instrumentalizācijas diskursi. Par analīzes teorētisko modeli ņemta trīs kultūrpolitisko pieeju (didaktiskā, diskursīvā, ekoloģiskā) klasifikācija.

4.2.1. Kultūra un reģionālā attīstība

Nodaļas uzdevums ir analizēt kultūras vietu reģionālā līmeņa politikas dokumentos, kā attīstības, tā kultūras. Pirmajā apakšnodaļā („Kultūra’ reģionālās attīstības dokumentos”) iezīmēts Latvijas reģionālās attīstības konteksts un tas, kāda vieta reģionālās attīstības dokumentos atvēlēta kultūrai. Otrās apakšnodaļas („Reģionālā attīstība’ kultūrpolitikas dokumentos”) analīzes objekts ir subnacionālā jeb reģionālā kultūrpolitika, t.i., tas politikas līmenis, kurā varētu atrast kopienas mēroga attīstību. Nodaļā analizētas divas dokumentu kopas – 27 reģionālās attīstības dokumenti (likumi, MK ziņojumi, plānošanas dokumenti, plānošanas reģionu plāni, koncepcijas, politikas ziņojumi) un 38 nacionālā līmeņa kultūrpolitiskie dokumenti (likumi, stratēģijas, plānošanas

dokumenti, izpildes ziņojumi)⁹⁵. Detalizēta apskatīto tematu analīzes gaita un starprezultāti aprakstīti pielikumos: „Latvijas reģionālā attīstība un ‘kultūra’ (analīze)” (1.pielikums) un „‘Reģionālā attīstība’ kultūrpolitikas dokumentos (analīze)” (2.pielikums).

Pirms uzsākt dokumentu analīzi, jāpaskaidro, kāpēc to centrā ir jēdziens ‘reģions’ nevis ‘kopiena’. Kultūrpolitikas dokumentos vārds ‘kopiena’ minēts 30 reizes, kas salīdzinājumā ar citiem telpiskajiem un lokālās attīstības apzīmētājiem ir nenozīmīgs daudzums (sk. 1.pielikumā 32.attēlu „Attīstības diskursa atslēgvārdu lietojums Latvijas Republikas kultūrpolitiskajos dokumentos (minējumu biežums)”). Tikai divos no analizētajiem dokumentiem šis jēdziens lietos vairākkārt: „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionāla valsts” (2006) un „Konceptija par Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu” (2008). Kopienas jēdziena lietojums šajos dokumentos ir drīzāk abstrakts, nevis konkrēts, apzīmējot, piemēram, etniskās, vēsturiskās vai lokālās kopienas. Tā izmantošanas konteksts liecina par to, ka tas ir tikai viens no politikas objektiem līdzās indivīdiem, dzimtai, grupai, novadam, nācijai, reģionam. Savukārt ‘kopienas attīstīšanas’ ideoloģija dokumentos nemaz neparādās, drīzāk citas, postmodernisma caurstrāvotas idejas: „[...] *indivīda brīva izvēle piederēt ne tikai vienai, bet vairākām kopienām. Vienota kopienas identitāte aizvien vairāk zaudē savu nozīmi.*” („Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionāla valsts”, 2006). Tomēr kopienas jēdziena lietošana norāda uz to, ka šis vārds ienāk politikā un tajā ‘ienes’ savu mērogu, tās objekti un ‘rūpju bērni’ nav vairs tikai abstraktie nācija, iedzīvotāji vai reģioni.

Dominējošais vietējā mēroga telpiskais apzīmētājs ir ‘pašvaldība’ (lietots ap 1000 reizi), kas ir viens no 20 visbiežāk izmantotajiem jēdzieniem analizētajos kultūrpolitikas dokumentos. Tas ļauj secināt, ka šajos dokumentos turpina dominēt modernisma laika nācijas-valsts pārvaldes un attīstības valoda, kurā galvenie aģenti ir varas institūcijas (valsts, pašvaldība) un ‘abstraktie subjekti’ (nācija, iedzīvotāji). Pilsoniskās sabiedrības un ‘alternatīvās’ attīstības pieejas, piemēram, kopienu attīstība, tikpat kā vēl nav atrodamas. Tāpēc pagaidām norādes uz lauku kopienu līmeņa politiku ir meklējamas dokumentos un to sadaļās, kuru atslēgas vārdi ir ‘reģions’ un ‘pašvaldība’.

Dominējošais Latvijas kultūras likumdošanas diskurss būtu nodēvējams par ‘saglabāšanas un attīstīšanas’ jeb ‘mantojuma’ pieeju. Kultūra ir vērtība, kura ir jā saglabā un jāturpina attīstīt: „*Šo [kultūras] institūciju darbības pamatmērķis ir kultūras vērtību radīšana, izplatīšana vai saglabāšana;*” (Kultūras institūciju likums, 1998) „[...] *valsts garantijas kultūras institūciju darbībai, kas nodrošinātu kultūras mantojuma saglabāšanu un papildināšanu;*” (turpat) „*Nacionālas nozīmes kultūras institūcijas [...], kuru pamatpienākums ir rūpēties par nacionālā kultūras mantojuma saglabāšanu, aktualizēšanu un attīstīšanu.*” (turpat) „*Likuma mērķis ir*

⁹⁵ Analizēto dokumentu saraksti Pielikumā – 13.tabula „Analizētie Latvijas attīstības dokumenti (likumi, plāni, pētījumi)” un 14.tabula „Analizētie Latvijas kultūras jomu regulējošie dokumenti”.

saglabāt, attīstīt un nodot tālāk nākamajām paaudzēm dziesmu un deju svētku tradīciju.” (Dziesmu un deju svētku likums, 2005) „[...] piedalās *Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības plāna izstrādē*” (turpat) utt. Vēl izteiktāks šis ‘nacionālā kultūras mantojuma glābšanas un saglabāšanas’ diskurss ir lasāms muzeju, arhīvu un bibliotēku likumos, kas arī ir KM ‘padotības jomas’.⁹⁶

Otrs likumos dominējošais vadmotīvs ir ‘pieejamība’, ar to saprotot valsts iedzīvotāju tiesības uz kultūras un mākslas sasniegumu baudīšanu un izmantošanu un valsts pienākumu nodrošināt pieejamību šīm saglabājamajām un kopjamām kultūras vērtībām. Šāds mērķis parasti ir īpaši uzsvērts nacionālās nozīmes kultūras institūciju un jomu (bibliotēku, arhīvu, operas u. c.) likumos. Piemēram, „*Nacionālās operas darbības mērķis ir nacionālā kultūras mantojuma saglabāšana operas un baleta žanrā, latviešu nacionālās operas, baleta un mūzikas kultūras nostiprināšana un attīstīšana, aktualizēšana un popularizēšana Latvijā un ārvalstīs, kā arī pasaules operas, baleta un mūzikas kultūras sasniegumu pieejamības nodrošināšana Latvijā*” (Latvijas Nacionālās operas likums, 2002).

Tas, kāpēc kultūras vērtības un mantojums būtu jā saglabā, kāpēc tam būtu jābūt pēc iespējas pieejamākam, likumos nav izvērsti. Izņēmums ir divas vietas „Kultūras institūciju likumā”, kur kā mērķi minēti „*sabiedrības kultūras vajadzību apmierināšana*” un kultūras institūciju uzdevums ir veicināt „*jebkura sabiedrības locekļa iespēju sevi radoši izpaust un pilnveidot amatiermākslā un tautas mākslā.*” Biežāk kultūras atbalsta nepieciešamības pamatojums sastopams noteiktu kultūras nozaru un institūciju likumos, piemēram, „[...] *sabiedrības izglītošanai un attīstībai*” (Muzeju likums, 2005); „[...] *bibliotēka, kas kalpo visas nācijas intelektuālajai attīstībai*” (Par Latvijas Nacionālo bibliotēku, 1992).

Gadījumi, kad nojaušams, ka kultūra var tikt izmantota kā sociālās attīstības instruments, ir reti un nekonkrēti. Kultūras un attīstības diskurss (par to vairāk 3.3.nodaļā „Kultūra un attīstības politikas”) atrodams pamatā tikai starptautiskajās konvencijās, terminu definīcijās vai pat atsevišķu pantu nosaukumos. Piemēram, dokumentā „Par Eiropas Padomes Vispārējo konvenciju par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai” – „8. pants. *Vides, kultūras mantojums un dzīves kvalitāte*” vai „9. pants. *Kultūras mantojuma ilgtspējīga izmantošana*” (2006); kā arī vairākās citās Saeimas ratificētās starptautiskās konvencijās: Par Apvienoto Nāciju izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas konvenciju par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu (2004); Konvencija par kultūras vērtību aizsardzību bruņota konflikta gadījumā (2004); Konvencija par pasaules kultūras

⁹⁶ ‘Saglabājamais mantojums’ tiek nosaukts un paralēli lietots dažādos vārdos, piemēram, ‘kultūras mantojums’, ‘nacionālais kultūras mantojums’; ‘Latvijas kultūras mantojums’; ‘nemateriālās kultūras mantojums’, bet tā definīcijas (-u) likumos nav.

un dabas mantojuma aizsardzību (1997); Par Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību (2005) u. c.

4.2.1.1 ‘Kultūra’ reģionālās attīstības dokumentos⁹⁷

Pēc 2009. gadā formāli pabeigtās administratīvi teritoriālās reformas (turpmāk – ATR) beidza pastāvēt 26 rajonu pašvaldības, un iepriekšējo 522 vietējo pašvaldību vietā izveidojās 119 pašvaldības – deviņas republikas pilsētas un 110 dažāda lieluma, iedzīvotāju skaita un tipa novadi. Valsts amatiermākslas pārvaldei būtiskas pārmaiņas ieviesa otrā līmeņa (rajonu) pašvaldību likvidācija, jo to funkcijās ietilpa sava rajona kultūras dzīves koordinēšana un arī zināmas pārraudzības funkcijas. Turpmāk šīs rajonu amatiermākslas ‘centralizēšanas’ funkcijas daļēji uzņemās gan KM, gan atsevišķu lielu pašvaldību kultūras pārvaldes organizācijas, savukārt plānotā plānošanas reģionu iesaistīšanās šajā procesā nav īstenojusies.

ES politikas galamērķis ir cilvēku labklājība (*well-being*) un tam pakārtota arī reģionālās attīstības jeb ‘kohēzijas politika’: ekonomisko, sociālo un teritoriālo atšķirību izlīdzināšana. Tā tiek veikta ar struktūrfondu un kohēzijas fondu palīdzību, kuru apjoms visu laiku ir pieaudzis un šobrīd sastāda vairāk nekā 1/3 budžeta (Barca, 2010; Giordano, Lanzafame, & Meyer-Stamer, 2005). Jaunā ES reģionālās politikas paradigma var tik dēvēta par vietā bāzētu (*place-based*) un kontekstatkarīgu (*context-dependency*) (Barca, 2010). Politikas īstenošanas praksē ES mēģina panākt līdzsvaru starp valsti, tirgu un kopienu. Tirgum ir jāpaliek ‘brīvam’ (darbaspēka, kapitāla un preču brīva cirkulācija), bet vienlaikus tas ir jākontrolē; attīstības projektiem jābūt endogēniem, bet grantiem – eksogēniem; jāievēro subsidiaritātes un kondicionalitātes (*conditionality*)⁹⁸ principi un jāatrod balanss starp tiem (turpat). ES un ‘attīstītāko’ pasaules valstu ilgtspējīgas attīstības stratēģijā arvien būtiskāku lomu iegūst kopienas resursu izmantošana: iedzīvotāju sociālās līdzdalības un kopienu mobilizēšanās veicināšana.

Lokālās jeb iekšējās Latvijas reģionu attīstības politikas uzbūves principi un galvenie mērķi ir tādi paši kā definēti ES dokumentos: reģionu ilgtspējīga un līdzsvarota attīstība, ekonomiskajā, sociālajā un ekoloģiskajā jomās. Likumā uzstādītais virsmērķis – iedzīvotāju labklājības pieaugums. Tas ir jāpanāk ar tautsaimniecības (ekonomiskajiem rādītājiem jāaug, sasniedzot vismaz vidējos ES rādītājus) un sociālās dzīves uzlabošanu. Tas tiek darīts pamatā ar ekonomiski-administratīviem līdzekļiem – atbalstu noteiktām tautsaimniecības nozarēm, konkrētiem uzņēmumiem, uzlabojot reģionu infrastruktūru, akcentējot cilvēkkapitāla nozīmi. Principiāli līdzīga ir arī konkrēto reģionālās attīstības politikas uzdevumu veidošanas shēma – galvenais uzsvars tiek likts uz tādas

⁹⁷ Detalizēta apskatīto tematu analīzes gaita un starprezultāti aprakstīti pielikumā „Latvijas reģionālā attīstība un ‘kultūra’ (analīze)” (1.pielikums).

⁹⁸ Eksogēna iejaukšanās, lai lauztu vietējās institucionālās ‘lamatas’ un atbalstītu kopienas novatorus.

reģionu ekonomiskās identitātes izveidošanu, kas ļautu tiem veiksmīgi konkurēt ar citiem Latvijas un ārpuslatvijas reģioniem.

Reģionālās attīstības analīze gadu no gada liek secināt, ka starpreģionālās atšķirības saglabājas vai pat pieaug. Ir atsevišķi ‘cerību asni’ dažu pilsētu izaugsmes (vai lejupslīdes stabilizēšanās) izskatā, bet kopumā vienīgais reģions, kura attīstība uzskatāma par apmierinošu, ir Rīgas.

Analizējot to, kāda vieta reģionālās LR attīstības un plānošanas (gan nacionālā, gan reģionālā līmeņa) dokumentos⁹⁹ ierādīta galvenajiem jēdzieniem, kas skaidro kultūras līdzdalības nozīmi kopienas attīstībā (kopiena, sociālais kapitāls, kultūra u. c.) un kāda loma attīstībā tiek ‘deleģēta’ kultūrai, jāizceļ trīs būtiskākie secinājumi.

1. Attīstības plānošanas dokumentu producēšanas rezultāts ir apjomīgs dokumentu krājums, kurā vispārīgā formā aprakstītas visdažādākās idejas un plāni, kas, pirmkārt, neveido koherentu reģiona attīstības politiku (ar konkrētām prioritātēm, konkrētiem uzdevumiem), otrkārt, šiem dokumentiem nav īsta politiskā un praktiskā svara, jo plānošanas reģioniem nav ne politiskās, ne finansiālās varas to īstenošanai. Būtiski arī tas, ka visi dokumenti (izņemot jauno Latgales attīstības programmu) tika radīti pirms ATR pabeigšanas un jauno pašvaldību darbības uzsākšanas 2009. gada vasarā, bez tam valsts galvenais attīstības dokuments „Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030” bija vēl izstrādes stadijā (sk. Pielikumā 27.tabulu „Latvijas plānošanas reģionu attīstības dokumenti”).
2. Kopumā kultūrai attīstības un plānošanas (gan nacionālā, gan reģionālā līmeņa) dokumentos nekāds īpašs attīstības (sociālais vai ekonomiskais) potenciāls nav piedēvēts. Kultūra, tās loma attīstībā, ir minēta praktiski katrā dokumentā, tomēr šī jēdziena interpretācija ir plaša un pat pretrunīga. Tāda ir arī kultūras varas interpretācija un no tās izrietošās gaidas par uzdevumiem, kuros kultūra varētu tikt noslogota.
3. Visbiežāk par kultūru tiek rakstīts ‘pakalpojumu groza’ valodā – tā ir vērtība pati par sevi, un valsts pienākums ir apgādāt iedzīvotājus (visu reģionu) ar šo vērtību. Pieejamība kultūrai (gan profesionālajai, gan amatieru) ir viens no kvalitatīvas dzīvošanas apstākļiem. No šāda uzstādījuma izriet galvenie uzdevumi: kultūras infrastruktūras renovēšana, kultūras konservēšana, pakalpojumu pieejamības uzlabošana. Kultūra ir arī nācijas un tautas identitātes avots, un arī šāda attieksme nosaka nepieciešamību no valsts puses rūpēties par to, īpaši, ja nācijas kultūra tiek identificēta ar latviešu kultūru. Kultūra kā ekonomisks resurss (kapitāls) ir trešais biežāk minētais arguments un attieksme, tomēr nevienā dokumentā nav pārliecinošu pierādījumu vai plānu tam, kā tas varētu īstenoties dzīvē. Tas drīzāk jāuzskata

⁹⁹ Sk. Pielikumā 13.tabulu „Analizētie Latvijas attīstības dokumenti (likumi, plāni, pētījumi)”.

par mēģinājumu attaisnot tradicionāli lielās valsts dotācijas kultūrā un mākslā. Krietni retāk kultūra lietota sociālās kohēzijas (saliedēšanas, sociālās attīstības) pieejas kontekstā, tāpēc var secināt, ka valsts attīstības dokumentos nav skaidras un reālistiskas vīzijas par kultūras lomu attīstībā, nav prioritāru mērķu un uzdevumu. Valsts atbalsta gan profesionālo, gan amatiermākslu; tā maksā par bērnu, jauniešu, pieaugušu un pensionāru kultūras izglītību un izklaidēm; valsts uztur gan etniskās kultūras, gan ‘latviešu kultūru’; valsts iegulda arī radošajās industrijās.

4.2.1.2 ‘Reģionālā attīstība’ kultūrpolitikas dokumentos¹⁰⁰

Nodaļas mērķis ir analizēt reģionālās attīstības un kultūras diskursus LR kultūrpolitikas dokumentos. Analīzes uzdevums ir noskaidrot, kāda galvenajos valsts kultūrpolitikas dokumentos ir dominējošā reģionālās attīstības izpratne un kāda loma tajā tiek deleģēta kultūrai un kopienai. Viss dokumentu teksta korpuss tika pakļauts gan kvalitatīvai, gan kvantitatīvai¹⁰¹ kontentanalīzei, atsevišķi analizētas divas atsevišķas apakškopas – rindkopas, kurās minēti vārdi ‘attīstība’ un ‘reģions’.

Nodaļā analizēti Latvijas Republikas nacionālā līmeņa kultūrpolitiskie dokumenti. Tie ir piecu veidu 38 dokumenti, kas atlasīti, sekojot KM mājas lapas sadaļai „Dokumenti”: kultūras jomu regulējošie likumi (11); KM darbību regulējošie dokumenti (2); KM stratēģijas (2); kultūrpolitikas plānošanas dokumenti (7); kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi (16)¹⁰².

Reģionālās kultūrpolitikas galvenie uzdevumi ir kultūras (ar uzsvāru uz ‘profesionālās’) pieejamības nodrošināšana iedzīvotājiem un kultūrvēsturisko reģionu tradīciju saglabāšana. Tie veido divu virzienu kultūras plūsmas: profesionālās mākslas un kultūras vadības eksports un ekspertīze no centra uz reģioniem, kamēr no reģioniem tiek sagaidītas kultūrvēsturiskās un tradicionālās vērtības, to apzināšana un virzīšana uz centrālo kultūras kanonu. Reģioni tiek izprasti kā nediferencēta telpa. Eksistē tikai centrs un nomales (reģioni) ar iedzīvotājiem un viņu vajadzībām un viņu kultūras vērtībām (pamatā – kultūrvēsturiskajām). Iedzīvotāji un vietējās pašvaldības ir kultūrpolitikas objekti, nevis subjekti. Viņu potenciāls nav iekļauts kultūras funkcionēšanas shēmās, izņēmums ir tradicionālā kultūra, bet arī tai praktiski nav potenciāla (izņēmums – kultūrtūrisms), tā ir saglabājama vai glābjama.

Kultūra kā attīstības avots konceptualizēta reti. Dominējošā diskursā (piemēram, ‘minimālā kultūras pakalpojuma groza; ideja) kultūra reģionos tiek skatīta kā sabiedriskais labums, kuru vienlīdz lielā daudzumā (iespēju robežās) valstij vajadzētu piegādāt visiem. Kultūra pati ir jāattīsta, tā ir

¹⁰⁰ Detalizēta apskatīto tematu analīzes gaita un starprezultāti aprakstīti pielikumā „‘Reģionālā attīstība’ kultūrpolitikas dokumentos (analīze)” (2.pielikums).

¹⁰¹ Datu apstrādei izmantota programma *QSR NVivo* 8.

¹⁰² „Dokumenti”, KM mājas lapa, <http://www.km.gov.lv/lv/dokumenti/dokumenti.html>; sk. 2011.11.21. Analizēto dokumentu saraksts Pielikumā – 14.tabula „Analizētie Latvijas kultūras jomu regulējošie dokumenti”.

pašmērķis. Viens no svarīgākajiem praktiskajiem uzdevumiem ir vietējā līmeņa kultūras iestāžu tīkla uzturēšana un renovēšana, bet reģionālajā līmenī – kvalitatīvu reģionālo kultūras centru izveidošana. Latvijas reģioni paši nespēj attīstīties, tāpēc valstij ir jābūvē multifunkcionāli reģionālie mākslas/kultūras centri, jāiedibina reģionālās bibliotēkas, reģionālie arhīvi un reģionālās koncertzāles. Reģioni būs attīstītāki, ja to iedzīvotājiem būs pilnāks kultūras grozs, un to šobrīd var nodrošināt tikai valsts (koordinējot un uzraugot plānošanu, dotējot un palīdzot piesaistīt ES finansējumu).

Politikas dokumentos nav nolasāmas prioritātes, jo viss ir svarīgs. Ir jāattīsta gan profesionālā, gan amatiermāksla (pieejamības un kvalitātes pieauguma nodrošināšana); ir jāattīsta gan reģionu kultūras, gan centra (metropoles) kultūra. Tās ir kultūrpolitiskās pretrunas¹⁰³ un nesamērīgas cerības – no vienas puses kultūra tiek uztverta kā patērējama joma, kuras produkti ir jāpiegādā iedzīvotājiem, tātad valstij nemitīgi jāveic attiecīgas investīcijas un dotācijas, no otras puses, dokumentos mīt arī ticība kultūras varai pozitīvi ietekmēt attīstību citās jomās, kaut gan šī ideja nav pietiekami izvērstā, skaidra un sistemātiska. Nav noteikti kritēriji, kāda kultūra un cik lielā mērā būtu jāatbalsta un no kādas kultūras tiek sagaidīts pienesums vai pat peļņa.

Reģioni kultūrpolitiskajos dokumentos ir saņēmēji, no centra izrietošās politikas un dotāciju objekti. Šāda attieksme pret reģioniem un reģionālās attīstības izpratne izriet gan no augstāka līmeņa valsts plānošanas dokumentiem, gan no valsts attieksmes pret kultūru vispār. Kā subjekti ar savām vajadzībām, interesēm vai kultūras potenciālu reģioni attēloti vien pēdējo piecu gadu ‘vīziju dokumentos’ un to īstenošanas atskaitēs, bet no tām izrietošo plānu īstenošana ir apsīkusi krīzes gados. Konkrētu reģionālo kultūrpolitiku izstrādes deleģēšana plānošanas reģionu institūcijām nesniedz rezultātus, jo tiem nav politiskās varas. Praksē reģionālā kultūrpolitika tiek īstenota projektu veidā, un tālāk par plānošanas dokumentu, novērtējuma ziņojumu vai kartēšanas izstrādi tā nesniedzas. Darbīga un funkcionējoša kultūras politika un pārvalde vietējā līmenī iespējama tikai lielākajās pilsētu un novadu pašvaldībās. Vairuma novadu pašvaldību kapacitātes ir nepietiekamas, un tās gaida nevis strukturālas reformas, bet gan centralizētā finansējuma (t.d. kultūras mērķdotāciju) palielināšanu vai atjaunošanu.

Reģionālās attīstības kontekstā šī ir klasiska labklājības vai/un plānošanas valsts intervences politika: reģionu attīstība tiek mākslīgi veicināta, centralizēti pārdalot ienākumus un labklājību par labu atbalstāmajiem reģioniem. Galveno lomu šādā attīstības politikā spēlē valsts un starptautisko organizāciju programmas (finansējums). Ar nelieliem izņēmumiem, valsts kultūrpolitiskajos dokumentos nav jūtamas pēdējo desmitgažu rietumu pasaules reģionālās attīstības un

¹⁰³ Piemēram, uz valsts kultūrpolitikas dokumentu mērķu disharmoniju ar Valdības deklarāciju kultūras jomā norāda Ločmele (2007: 43).

kultūrpolitikas jauno tendenču dvesmas un idejas (piemēram, kultūras pagrieziens, endogēnais pagrieziens, pilsoniskās sabiedrības un kultūras pilsoniskuma idejas, vairākmērogu pieeja u. c.), un Latvijas kultūras politikā tiek atražota klasiskā ekonomiskā reģionālās izaugsmes pieeja. Kultūra dokumentos ir it kā autonoma un no citām cilvēka darbības sfērām atrauta joma, kas tai pat laikā ir pakārtota ekonomiskajām attiecībām un atkarīga no ekonomiskās izaugsmes (vai pagrimuma).

Ja mēs mēģinātu rekonstruēt to, kāda ir iedomātā reģionālās kultūrpolitikas shēma, spriežot pēc analizētajiem dokumentiem, to var iedomāties kā no centra uz dažām pusēm raidītu labo nodomu ložu zalvi. Lodes, atsitoties pret nomaļiem pakalpiem (reģionālajām institūcijām – plānošanas reģioniem), mazliet vēl turpina velties pa sūnām, līdz tur maigi un nekaitīgi apstājas, nerasniedzot gala adresātu – pagastu, ciemu, pilsētu iedzīvotājus. Runājot akadēmiski, varētu teikt, ka Latvijas kultūrpolitiskais lauks nav pietiekami operacionalizēts. Kultūras ‘puzlī’ trūkst dažu detaļu un posmu. Ir valsts, centrs, iedzīvotāji, reģioni, ir kultūras nami un mākslas skolas, bet nav skaidrs, kā centrālās kultūrpolitiskās pārvaldes vara var tikt retranslēta līdz pašvaldību līmenim, īpaši apstākļos, kad vienīgais stabils un ‘taustāmais’ reģionālās kultūrpolitikas instruments – mērķdotācijas – bija drastiski saīsināts vai pat likvidēts.

4.2.2. Kultūrpolitikas dokumentu diskursi

Nodaļā analizēti svarīgākie Latvijas Republikas kultūras pārvaldes dokumenti, un tās uzdevums ir rekonstruēt tiesiskās bāzes un politikas dokumentu kultūrpolitiskos diskursus, izmantojot kvantitatīvu analīzi, iegūstot apstiprinājumu vai noliegumu iepriekšējās nodaļās izvirzītajiem secinājumiem. Par analīzes teorētisko modeli ņemta Šterna-Seifertes (Stern & Seifert, 2009: 15) trīs kultūrpolitisko pieeju (didaktiskā, diskursīvā, ekoloģiskā) klasifikācija¹⁰⁴. Empīriskais materiāls ir iepriekšējā nodaļā („Reģionālā attīstība’ kultūrpolitikas dokumentos”) iztirzātie 38 spēkā esošie LR kultūras jomu regulējošie dokumenti, likumi, stratēģijas, plāni un to izpildes ziņojumi¹⁰⁵.

Par dokumentu analīzes metodi izmantota kvantitatīvā kontentanalīze gan tāpēc, ka kultūrpolitisko dokumentu korpuss veido lielu apjomu (aptuveni 1000 lapaspušu) un manuāla tā apstrāde būtu pārlietu laukietilpīga, gan tāpēc, ka kvantitatīvā kontentanalīze labāk nekā kvalitatīvā kontentanalīze atbilst uzdevumam – modeļu rekonstrukcija un dažādu dokumentu tipu salīdzinājums. Šīs metodes priekšrocība ir arī tās ‘neuzbāzība’ (*unobtrusive*), kā to nodēvējis Erls Babijs (*Earl Babbie*), tās izmantošana nozīmīgi ierobežo rīcības brīvību interpretācijai un tās ietekme uz analizējamiem datiem ir mazāka (Babbie, 1992: 328). Tāpat kvantitatīvi veiktā analīzes

¹⁰⁴ Aprakstīta 3.1.nodaļā „Kultūrpolitikas vēsture”.

¹⁰⁵ Sk. Pielikumā 14.tabulu „Analizētie Latvijas kultūras jomu regulējošie dokumenti”. Dokumentu atlase aprakstīta 4.2. nodaļā „Latvijas kultūrpolitikas dokumentu analīze”.

procesā ir grūtāk ignorēt teorijai vai pieņēmumiem ‘neatbilstošus’ indikatorus un pētījums ir vieglāk replicējams, kontrolējams.

Likumi un politiskie dokumenti tiek rakstīti visai standartizētā valodā, tāpēc to ‘mašinizēta’ apstrāde¹⁰⁶ nav tik potenciāli bīstama, kā tādu tekstu analīze, kuri radīti brīvākā stilā un valodā, kur vieniem un tiem pašiem vārdiem būs vairāk nozīmju, tāpat kā būs vairāk atšķirīgu vārdu ar vienādām vai līdzīgām nozīmēm, kas automatizētu teksta apstrādi var padarīt īpaši komplicētu.

Lai nonāktu pie analīzes mērķa – no dokumentu satura tiktu rekonstruēts tas vai cits politiskā diskursa modelis, sākotnēji tika izmantota sintaktiski-semantiskā līmeņa kontentanalīze (Titscher, 2000), bet pēc tam izmantota klasiska kvantitatīvās kontentanalīzes procedūra: teorētiskie modeļi tiek pārvērsti kategorijās¹⁰⁷, tās – jēdzienos, bet tie – atslēgvārdos (sk. 8.tabulu „Šterna-Seifertes trīs kultūrpolitisko modeļu konceptualizācija un operacionalizācija”). Pēc tam tiek izveidota nomināla skala, kuru veido noteikti atslēgvārdi. Tekstā tie tiek meklēti un skaitīti, un pēc tam ‘pievienoti’ tam vai citam modelim.

¹⁰⁶ Analīze veikta izmantojot programmu *QSR Nvivo 8*.

¹⁰⁷ Konstruētās kategorijas nav savstarpēji izslēdzošas, noteikti jēdzieni var atbilst vienai, divām vai visām trim kategorijām. Analīzē iekļauti tikai tie jēdzieni, kas atbilst vienai vai divām kategorijām.

8.tabula. Šterna-Seifertes trīs kultūrpolitisko modeļu konceptualizācija un operacionalizācija.

Modelis	Kategorijas	Jēdzieni
Didaktiskais: „mākslas un kultūras spēja izglītēt un pārliecināt iedzīvotājus” (<i>ability of the arts and culture to instruct or persuade the population</i>).	Valsts (suverēns) kā labuma avots/noteicējs/ piegādātājs un kultūra kā viens no šādiem labumiem. Mākslas spēja ‘pacelt garu’, apgaismot iedzīvotājus. Nāciju un iedzīvotāju Kultūras un mākslas nozīme iedomāto un simbolisko identitāšu (piemēram, nācijas) veidošanā un uzturēšanā. Kultūras dzīves pārvalde un standartizācija. Klasiskā kultūras izpratne.	amatiermāksla, apgaismošana, augstais, demonstrācijas, dramaturģija, gars, iesaistīšana, ietekme, instrukcija, izdalīšana, izglītošana, izpratne, kontrole, līmenis (pacelšana), mācīšana, manifestācijas, manipulācija, masas, mobilizācija, morāle, pārmaiņas, pārraudzība, pārvalde, plāns, propaganda, simboli, skaistais, tauta, telpa, tikums, uzlabošana, uzraudzīšana, valsts, vide
Diskursīvais: „mākslas izmantošana, lai nodrošinātu apstākļus, kuros cilvēki komunicē, veido kontaktus un rīkojas” (<i>the use of the arts to provide settings in which people can discuss issues, form connections, and take action</i>).	Māksla kā zāles/terapija, kas atmodina cilvēkā pilsoni. Aktīvāka un nekonvencionālāka iedzīvotāju iesaiste mākslas aktivitātēs. Mākslas pietuvināšana sociālai realitātei – telpai, vietām, videi. Uzmanības centrā drīzāk ‘māksla’, nevis ‘kultūra’. Drīzāk klasiskā kultūras izpratne, bet mazāka distance ar ikdienu, citām sociālajām sfērām un citām kultūrām. Akcijveida, projektveida aktivitātes.	akcijas, aktīvā kultūras līdzdalība, apkaimes, apziņa, dialogs, diskusija, dizains, globālais, iedzīvotāju līmeņa (), iekļaušana, izstādes, jaunā domāšana, katarse, kopiena, kopienas rituāli, māksla, mākslas aktīvisms, mākslas darbs, mākslinieks (loma), memoriāli, migranti, minoritātes, monumenti, multikulturālisms, muzeji, paaudzes, pilsoniskā iesaistīšanās, pilsoniskais dialogs, pilsoniskie rituāli, plānošana, provokācija, publiskā māksla, publiskā sfēra, radošās darbnīcas, revitalizācija, sapratne, sienu gleznojumi, sociālais, sociālais kapitāls, sociālais taisnīgums, spēcīgāšana, stāsti emocijas, terapija, tīkli, vide, vides izdalīšana, vietējā identitāte (kultūra)
Ekoloģiskais: „kultūras līdzdalības nejaušās sekas” (<i>unintentional consequences of cultural engagement</i>).	Antropoloģiskā kultūras izpratne: kultūra ir iesakņota un nesaraujama/neatdalāma no sociālā. Drīzāk amatieru/neprofesionālā māksla un kultūra, brīvā laika nodarbes, kas kalpo sociāliem mērķiem. Kultūra kā viens no dzīves kvalitātes būtiskiem indikatoriem (pīlāriem).	aktīvais kultūras patēriņš, amatiermāksla, apkaimes, daudzveidība, dzīvīgums, holistiski, institūcijas, kopiena, kopienas labklājība, kopienas mājas, kultūras iesaistīšanās, kultūras līdzdalība, mākslas/kultūras sociālā ietekme, parki, pilsoniskā iesaistīšanās, pilsoniskums, radošums, sociālais kapitāls, tīkli, vides kvalitāte, vieta

Tabula izstrādāta, balstoties uz darbu „Civic Engagement and the Arts: Issues of Conceptualization and Measurement” (Stern & Seifert, 2009: 15)

Sintaktiski-semantiskā līmeņa kontentanalīzes uzdevums bija noskaidrot, kādos kontekstos un ar kādām nozīmēm tiek lietoti teorijā aprakstītie jēdzieni jeb potenciālie empīriskie indikatori, un tā faktiski kalpoja par kontroles mehānismu. Analīzes gaitā no modeļa tika izslēgti trīs bieži izmantoti jēdzieni (tauta, valsts, tīkls), jo šo vārdu nozīmes ir citādākas, nekā to paredz analītiskais modelis¹⁰⁸.

¹⁰⁸ Jēdzienu analīze aprakstīta 3.pielikumā „Terminu ‘tauta’, ‘tīkls’, ‘valsts’ sintaktiski-semantiskā līmeņa kontentanalīze”.

Nākamais dokumentu satura analīzes tehniskais uzdevums pēc jēdzienu sintaktiski-semantiskā līmeņa kontentanalīzes bija ‘derīgo’ atslēgvārdu meklēšana un kodēšana. Par analīzes vienību tika izvēlēta rindkopa – ja rindkopā tika atrasts meklētais kods (atslēgvārds), tad rindkopa tika kodēta atbilstoši šī vārda kodam. Pēc tam ‘radniecīgie’ kodi tika apvienoti trīs hierarhiskos kodos atbilstoši analītiskā modeļa trim grupām: didaktiskā, diskursīvā, ekoloģiskā (sk. Pielikumā 15.tabulu „Šterna-Seifertes trīs kultūrpolitisko modeļu hierarhiskie kodi”). Analīzes galarezultāts ir īpatsvars/apjoms, kādā katra šī grupa konstatēta noteiktajā tekstā vai tekstu kopā.

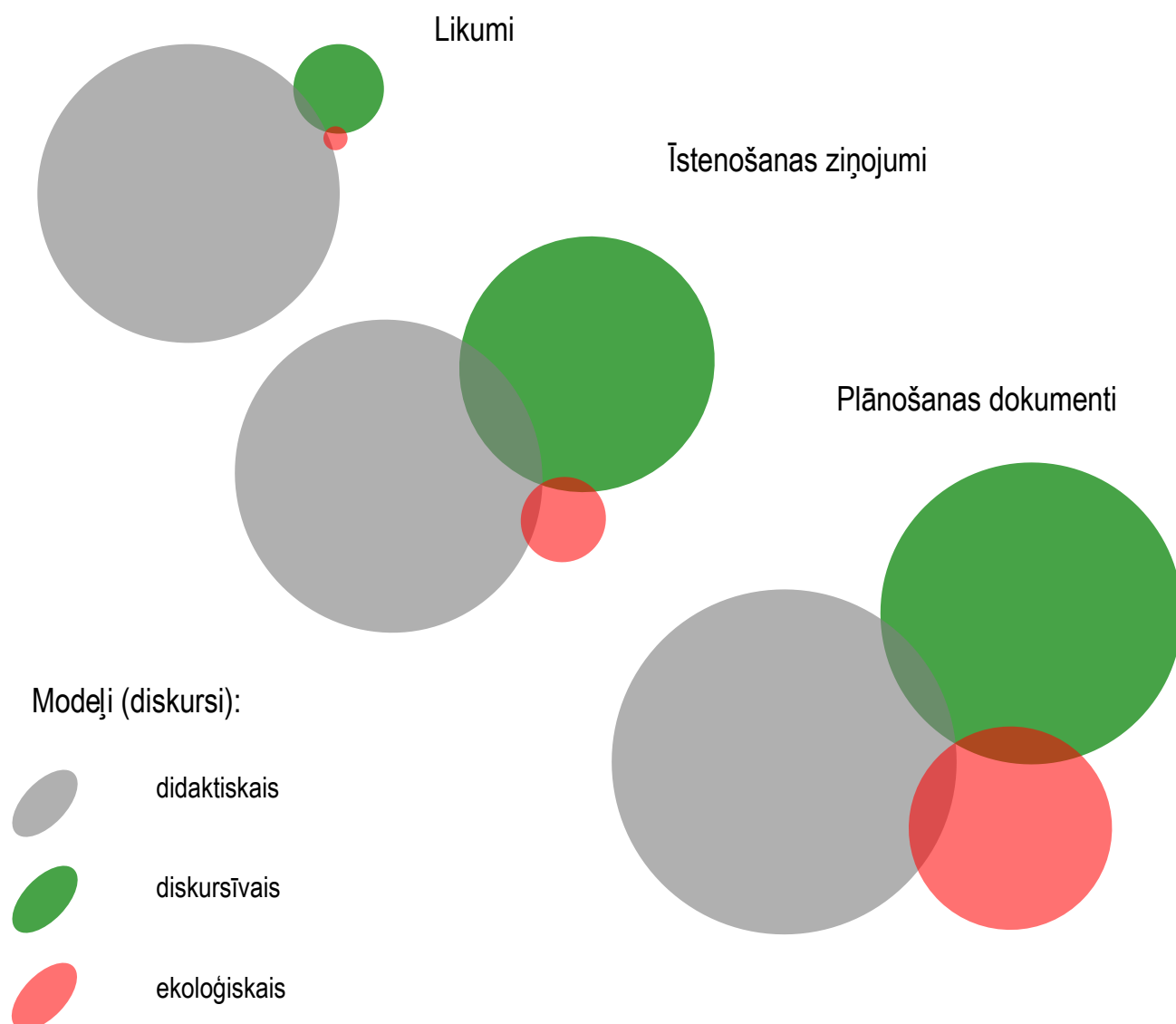
9.tabulā „Didaktiskā, diskursīvā un ekoloģiskā modeļa ‘īpatsvars’ LR kultūrpolitiskajos dokumentos (% no apjoma)” attēloti kultūrpolitikas dokumentu kvantitatīvās kontentanalīzes rezultāti. Atbilstoši paveiktajam analīzes uzdevumam – rekonstruēt LR tiesiskās bāzes un politikas dokumentu kultūrpolitisko diskursu, izmantojot Šterna-Seifertes teorētisko modeli, var secināt, ka visspēcīgākajos tajos runā didaktiskais diskurss, kas vidēji piepilda pusi teksta satura (sk. 9.tabulu „Didaktiskā, diskursīvā un ekoloģiskā modeļa ‘īpatsvars’ LR kultūrpolitiskajos dokumentos (% no apjoma)”). Otrs biežākais ir diskursīvais, kas aizņem trešdaļu dokumentu satura. Retāk tiek izmantots ekoloģiskais diskurss (14% teksta).

9.tabula. **Didaktiskā, diskursīvā un ekoloģiskā modeļa ‘īpatsvars’ LR kultūrpolitiskajos dokumentos (% no apjoma)**

Dokumentu kopas *	Modeļi		
	DIDAKTISKAIS	DISKURSĪVAIS	EKOLOĢISKAIS
likumi	50	15	4
īstenošanas ziņojumi	51	42	14
plānošanas dokumenti	56	49	33
vidēji	49	33	14

* ‘Vairākatbilžu’ analīze – summa var būt lielāka par 100%

Lai gūtu jēgpilnāku ieskatu diskursu lietošanā un būtu iespējama savstarpējā salīdzināšana, kultūrpolitikas dokumenti tika dalīti trīs kopās – likumi, plānošanas dokumenti, īstenošanas ziņojumi; un katra kopa analizēta atsevišķi. 5.attēlā „Didaktiskā, diskursīvā un ekoloģiskā modeļa ‘īpatsvars’ LR kultūrpolitiskajos dokumentos” redzams, ka pastāv būtiskas atšķirības šo kopu starpā. Ja didaktiskā ‘elementa’ īpatsvars visa tipa dokumentos ir līdzīgs (50–56% apmērā), tad diskursīvais un ekoloģiskais saturs variē daudz lielākās robežās (attiecīgi 15–49% un 4–33%).

5.attēls. Didaktiskā, diskursīvā un ekoloģiskā modeļa ‘īpatsvars’ LR kultūrpolitiskajos dokumentos.

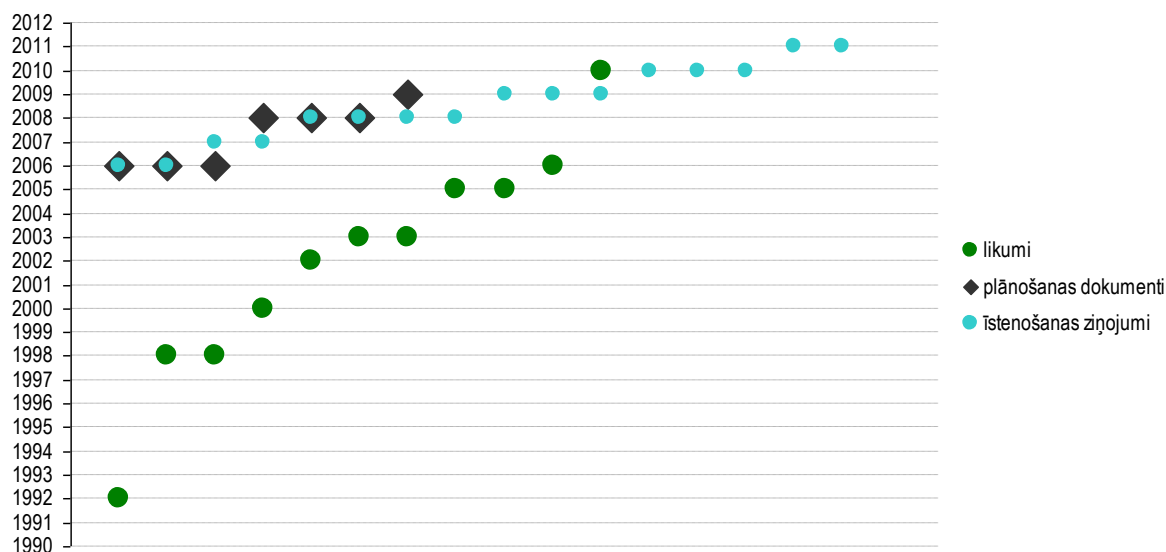
Didaktiskā diskursa dominēšana visa veida kultūrpolitikas dokumentos daļēji ir skaidrojama ‘tehnoloģiski’ – ar valsts dokumentu valodu, kultūras pārvaldes uzbūvi un kultūrpolitiskajiem uzdevumiem, kurus nav iespējams aprakstīt, neizmantojot tādas didaktiskā diskursa jēdzienus, kā ‘institūcijas’, ‘amatiermāksla’, ‘iedzīvotāji’, ‘pārvalde’, ‘simboli’, ‘nacionāls’ vai citi. Kultūrpolitiskā diskursa izpratnei būtiskāks varētu būt ‘diskursīvā’ un ‘ekoloģiskā’ modeļa salīdzinājums, arī tāpēc, ka to ‘īpatsvars’ dažādu dokumentu tipu starpā būtiski atšķiras.

Salīdzinot trīs dokumentu kopu (likumi, plānošanas dokumenti, īstenošanas ziņojumi) diskursīvo uzbūvi, redzams, ka likumos dominē didaktiskā valoda, kamēr diskursīvā, un jo īpaši ekoloģiskā, ir pārstāvētas minimāli vai pat tikai simboliski. Piemēram, no diskursīvā modeļa repertuāra vārdiem likumos sistemātiski izmantoti tikai ‘māksla’ (māksliniecišs) un ‘muzeji’¹⁰⁹, kas atbilst arī didaktiskā modeļa valodai, kamēr pārējie jēdzieni vai nu vispār nav izmantoti, vai arī lietoti daļā

¹⁰⁹ Praktiski tikai Muzeju likumā.

likumu vienu-divas reizes. ‘Ekoloģiskās vārdnīcas’ vārdu, piemēram, ‘labklājība’, ‘cilvēks’, ‘kopiena’, likumos praktiski nav.

Plānošanas dokumentu un īstenošanas ziņojumu valoda ir daudzveidīgāka. Lai arī tajos lielāko īpatsvaru veido didaktiskais diskurss, pārējo divu modeļu (diskursīvā un ekoloģiskā) īpatsvars ir nozīmīgs, un tas ļauj apgalvot, ka tie būtiski atšķiras no likumiem. Atšķirīgākā ir plānošanas dokumentu kopa, kuras diskursīvais apjoms ir trīs reizes lielāks nekā likumos, bet ekoloģiskais – astoņas.

6.attēls. Spēkā esošo LR kultūrpolitikas dokumentu pieņemšanas gadi.

Plānošanas dokumentu uzdevums ir gan veidot „priekšlikumus sociāli ekonomisko problēmu risināšanai un politisko vadlīniju dokumentos vai citos attīstības plānošanas dokumentos noteikto mērķu un attīstības prioritāšu sasniegšanai, kā arī problēmu risinājumu ietekmes novērtējumu, norādot mērķu sasniegšanai nepieciešamos finanšu līdzekļus, to avotus un par uzdevumu izpildi atbildīgās institūcijas;”¹¹⁰, gan arī meklēt jaunus un aktuālus risinājumus, kā tuvoties politiskajam virsmērķim: „[...] sekmēt valsts ilgtspējīgu un stabilu attīstību, kā arī iedzīvotāju dzīves kvalitātes uzlabošanu.”¹¹¹ Plānošanas dokumenti visbiežāk tiek radīti pēc likumiem (vēlāk) un to valoda un forma ir brīvāka, tie labāk spēj akumulēt un pārņemt jaunākās politiskās (tostarp starptautiskās) vēsmas. Tas atspoguļojas LR kultūrpolitiskajos dokumentos. Likumos, kuru lielākā daļa pieņemti līdz 2004. gadam, lasāma vēl ‘vecā’, daļēji no padomju laikiem pārmantotā centralizētas un paternālistiskas valsts valoda, kamēr plānošanas dokumentos un īstenošanas ziņojumos (vecākie pieņemti 2006. gadā), daudz spēcīgāk izteikts ‘jaunais’ kultūrpolitiskais diskurss, kurā uzsvērtā

¹¹⁰ „Attīstības plānošanas dokumentu izstrādes un ietekmes izvērtēšanas noteikumi”, MK noteikumi Nr.1178; Rīgā 2009. gada 13. oktobrī (prot. Nr.69 1.§); <http://www.likumi.lv/doc.php?id=200576>; sk. 2010.11.21.

¹¹¹ „Attīstības plānošanas sistēmas likums”. („LV”, 80 (3864), 23.05.2008.; Ziņotājs, 13, 10.07.2008.) [stājās spēkā 01.01.2009.] ar grozījumiem; <http://www.likumi.lv/doc.php?id=175748>; sk. 2010.11.21.

kultūras sociālā loma un liktas cerības uz tās izmantošanu sociālajā attīstībā, iezīmēti mehānismi, kas varētu īstenot šādu funkciju.

Latvijas kultūrpolitikas dokumentu kvantitatīvās analīzes rezultāti atbilst rezultātiem, kas iegūti, analizējot šos pašus dokumentus kvalitatīvi, kā arī rezultātiem, kas izriet no plašāka mēroga dokumentu – LR attīstības politikas normatīvās bāzes¹¹² – analīzes. Dominējošais didaktiskais diskurss kultūrpolitiskajos un reģionālās attīstības dokumentos materializējas diva veida uzdevumos: kultūras pieejamības nodrošināšana un kultūrvēsturisko reģionu tradīciju saglabāšana. Tas ir valsts uzdevums un pienākums, valsts ir ‘skolotājs’ un ‘skola’ (ar zināšanām un resursiem), bet iedzīvotāji ir ‘skolēni’. Sociāli ekonomiskā perspektīvā šī ir tradicionāla centra-reģionu (nomaļu) attiecību politika, kurā centrs nosaka kultūras kanonu un pārdala šo resursu reģioniem. Tas ir arī visai izteikts ekonomiskās izaugsmes modelis, kurā attīstības avots ir attīstītais centrs, un reģionālās attīstības ceļš ir nacionālo resursu pārdale par labu atpalikušajiem reģioniem. Diskursīvā, un jo īpaši – ekoloģiskā, kultūrpolitisko diskursu īpatsvars ir ar krietni mazāku svaru, tāpēc tādi attīstības aģenti kā kopiena vai pašvaldības un tādi attīstības principi kā endogēnitāte un subsidiaritāte ir margināli. Kultūra kā attīstības resurss konceptualizēta reti, pārsvarā dokumentos, kuriem nav īstas politiskās varas – plānošanas dokumentos un politikas īstenošanas ziņojumos.

4.2.3. ‘Amatiermāksla’ kultūrpolitikas dokumentos

Latvijā nav īpašu ‘amatiermākslas likumu’. Galvenie kultūras jomu regulējošie likumi, kas tieši attiecas uz amatiermākslu, ir „Dziesmu un deju svētku likums” un „Kultūras institūciju likums”, kā arī dažas Saeimas ratificētas starptautiskās konvencijas kultūras jomā. Svarīgākais kultūrpolitikas plānošanas dokuments ir „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionāla valsts” (2006). Citu jomu likumi, kas tieši skar amatiermākslu, ir „Par pašvaldībām”, „Reģionālās attīstības likums” un „Teritorijas plānošanas likums”.

Latvijas dokumentos dominējošā kultūras definīcijā, ko es dēvēju par ‘mantojums un pakalpojums iedzīvotājiem’, praktiski nav vietas amatiermākslai. Šauras izņēmuma taciņas ir tie gadījumi, kad cilvēks vēlas īstenot vienu no savām ‘augstākajām vajadzībām’, t.i., radoši izpausties, bet nav gājis profesionālās mākslas izglītības ceļu, ko arī valsts piedāvā kā pakalpojumu, vai arī tad, ja viņš ar savām amatieraktivitātēm var cerēt iekļauties profesionāļu pārraudzītā, tāpēc ‘kulturāli-mākslinieciski augstvērtīgā’, tradīcijā, piemēram, Dziesmu un deju svētku procesā¹¹³. Būtiski piezīmēt, ka kultūras likumos netiek minēts vārds ‘amatiermāksla’ vai tā sinonīms ‘tautas māksla’

¹¹² Sk. 1.pielikumu „Latvijas reģionālā attīstība un ‘kultūra’ (analīze)”.

¹¹³ Tiesa, par Dziesmu svētku, un vēl biežāk – Deju svētku, mākslinieciskajām kvalitātēm kultūras elite mēdz izteikties visai noniecinoši.

(izņēmums ir „Kultūras institūciju likums”, kur katrs šis termins lietots vienu reizi)¹¹⁴. Galvenajos reģionālās attīstības likumos (Par pašvaldībām; Valsts pārvaldes iekārtas likums; Reģionālās attīstības likums; Teritorijas plānošanas likums; Attīstības plānošanas sistēmas likums) arī nav šo atslēgas vārdu. Interessants izņēmums ir jēdziens ‘tautas jaunrade’ likumā „Par pašvaldībām”.

3.logs. Amatiermākslas termini politikas dokumentos: sinonīmi un ‘antonīms’.

Padomju laikos amatieru kultūras aktivitātes bija pieņemts dēvēt par ‘māksliniecisko pašdarbību’ vai ‘tautas mākslu’, bet mūsdienās dominē vārds ‘amatiermāksla’ (Rasa, 2008). Analizējot Latvijas kultūras politikas dokumentu kopu¹¹⁵, var secināt, ka pagrieziena punkts dažādu sinonīmu izmantošanā ir 2006. gada beigās tapušās „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionāla valsts”, kur lietots praktiski tikai termins ‘amatiermāksla’. ‘Tautas māksla’ gandrīz pilnībā no dokumentiem izzūd ap 2009. gadu. No 2009. gada 1. janvāra Valsts aģentūra Tautas mākslas centrs tiek pārdēvēts par Nemateriālā kultūras mantojuma valsts aģentūru¹¹⁶, zaudējot ‘tautas mākslas’ vārdu. Jāpiezīmē, ka vēl līdz 2008. gadam dažu dokumentu dažās vietās bija palicis vārds ‘pašdarbība’ vai ‘mākslinieciskā pašdarbība’. Savukārt arī ‘tautas māksla’ joprojām ir vēl sastopams dažos pēdējo gadu dokumentos, kā arī senāk pieņemtos, bet joprojām spēkā esošos likumos un normatīvajos aktos. ‘Tautas māksla’ joprojām bieži sastopams Latvijas nacionālo kultūras institūciju mājas lapās, piemēram, Kultūras ministrijas un Latvijas Nacionālā kultūras centra (iepriekš – Nemateriālā kultūras mantojuma valsts aģentūra).

Ja salīdzinām, kādas ir vārdu (to sakņu) ‘amatier*’ un ‘profesion*’ attiecības analizētajos kultūras politikas dokumentos, tad pirmais lietots 4,5 reizes retāk (attiecīgi 190 un 852 minējumi), bet vārds (sakne) amatiermāksl* – 5,5 reizes retāk. ‘Amatier*’ atrodams 14 locījumos un formās, ‘profesion*’ – 31.

Likumi atklāj ne tikai stingru kultūras ideoloģisko hierarhiju (profesionālisms pār amatierismu; tradīcijas un mantojums pār jaunradi), bet arī kultūras pārvaldes administratīvo centralizāciju. Kultūras ministrija ir centrālā kultūras institūcija, kas jomas iekšienē pārdala valsts finanšu līdzekļus, veido un koordinē nozaru padomes, kontrolē un pārrauga nacionālās nozīmes kultūras institūcijas (profesionālā līmenī arhivējošās un izglītojošās – teātrus, arhīvus, bibliotēkas, izglītības iestādes, koncertorganizācijas, mākslinieciskos kolektīvus, dažādu nozaru pārvaldes aģentūras). Kultūras ministrijas nolikumā ir tikai viena skaidra norāde uz amatiermākslu: „*Kultūras ministrija ir vadošā valsts pārvaldes iestāde kultūras nozarē, kas ietver autortiesību, kultūras pieminekļu aizsardzības, arhīvu, arhitektūras, **tautas mākslas** [J.D. izcēlums], teātra, mūzikas, muzeju, bibliotēku, vizuālās mākslas, grāmatniecības, literatūras, kinematogrāfijas un kultūras un radošo industriju izglītības apakšnozares.*” (Kultūras ministrijas nolikums, 2003) Lai nokļūtu līdz amatiermākslai, ‘jānolaižas’ zemāka līmeņa (hierarhijas) dokumentos, piemēram, ar likuma spēku ratificētajās starptautiskajās konvencijās, valsts kultūras aģentūru (piemēram, Latvijas Nacionālā

¹¹⁴ Tiesa, atsevišķos likumos ir minēti amatiermākslas kolektīvu tipi, piemēram, amatiereteātris.

¹¹⁵ Analizēto dokumentu saraksts Pielikumā – 14.tabula „Analizētie Latvijas kultūras jomu regulējošie dokumenti”.

¹¹⁶ „Tautas mākslas centram jauns nosaukums un funkcijas”; 2008. gada 22. decembris. *Culturelab*. <http://culturelablv.wordpress.com/2008/12/22/tautas-makslas-centram-jauns-nosaukums-un-funkcijas>; sk. 2013.11.23.

kultūras centra un Kultūras informācijas sistēmu centra) nolikumos, kā arī jāpēta politikas (ieskaitot kultūrpolitikas) stratēģijas, plānošanas dokumenti un to īstenošanas ziņojumi.

Galvenajos kultūras likumos ir minēti, bet nedefinēti, vairāki būtiski jēdzieni, piemēram, kultūras mantojums (citreiz – Latvijas vai nacionālais kultūras mantojums); kultūras vērtības; tradicionālā kultūra; kultūras attīstība; kultūras nozīme; kultūras sasniegumi; mākslinieciski augstvērtīgs kultūras produkts u. c. Latvijas valsts ratificētajās starptautiskajās konvencijās ir ne tikai definēti vairāki šādi pamatjēdzieni (piemēram, kultūras mantojums; nemateriālais kultūras mantojums; saglabāšana; kultūras vērtības; cieņa pret kultūras vērtībām; kultūru dažādība u. c.), bet arī paskaidrots, kāpēc kultūra ir jā saglabā, un šādos gadījumos visbiežākā atsauce ir uz ilgtspējīgas attīstības paradigmu – rūpes par kultūru (visā tās daudzveidībā) ir viens no sabiedrības attīstības pamatelementiem, jo kultūra ir ne tikai vērtība pati par sevi, bet tā var būt arī palīginstrumentis labākai sociālai attīstībai. Šādas pat atsauces ir arī Latvijas attīstības un kultūrpolitikas stratēģiskajos un plānošanas dokumentos. Iepriekšējā promocijas darba nodaļā „Latvijas kultūrpolitikas dokumentu analīze” ir analizēti šo dokumentu ‘kultūras un attīstības’ diskursi, secinot: „*Dominējošais didaktiskais diskurss kultūrpolitiskajos un reģionālās attīstības dokumentos materializējas diva veida uzdevumos: kultūras pieejamības nodrošināšana un kultūrvēsturisko reģionu tradīciju saglabāšana. [...] Diskursīvā, un jo īpaši – ekoloģiskā, kultūrpolitisko diskursu īpatsvars ir ar krietni mazāku svaru, tāpēc tādi attīstības aģenti kā kopiena vai pašvaldības un tādi attīstības principi kā endogēnitāte un subsidiaritāte ir margināli. Kultūra kā attīstības resurss konceptualizēta reti, pārsvarā dokumentos, kuriem nav īstas politiskās varas – plānošanas dokumentos un politikas īstenošanas ziņojumos.*” (163) Turpmākajā normatīvo aktu analīzē pievērsīšos tieši to jēdzienu un terminu pārskatam, kas attiecas uz amatiermākslu.

Valsts kultūrpolitikas vadlīnijās 2006.–2015. gadam ir atsevišķa nodaļa „Jaunie akcenti kultūrpolitikā un galvenie atslēgas vārdi”, tomēr tajā nav definēta amatiermāksla (2006). Šī termina tipisks lietošanas konteksts ir kopā ar terminu ‘profesionālā māksla’, vai arī aprakstot Latvijas kultūras pārvaldei tradicionālās amatiermākslas statistiku – kordziedāšanu, amtierteātrus u. c. kolektīvās un individuālās aktivitātes. Par pašlaik aktuālāko (jaunāko) dokumentu, kurā ir definēti amatiermākslas jēdzieni, jāuzskata koncepcija „Par Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu” (2008).

„Tautas māksla – vēsturiski veidojies termins, kas apzīmē indivīdu un dažādu interešu, sociālo un etnisko grupu līdzdalību nacionālās kultūras procesa veidošanā ar mērķi izzināt, uzturēt un saglabāt esošās un radīt jaunas kultūras vērtības. Mūsdienās tautas māksla veidojas amatiermākslas kustības, tautas tradīciju un profesionālās mākslas mijiedarbībā.

Amatiermāksla – cilvēka radoša izpaušanās un līdzdalība kultūras radīšanas, izzināšanas, pārmantošanas un tālāk nodošanas procesā. Tā ir viena no kultūras identitātes apzināšanās un uzturēšanas, t.sk. NKM [nemateriālā kultūras mantojuma – J.D.] izzināšanas, uzturēšanas un pārmantošanas formām.” (Par Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, 2008)

Jēdzienu 'tautas māksla' varētu neņemt vērā, ne tikai dēļ tās savdabīgās interpretācijas (piemēram, ja indivīds vai grupa mākslā vai kultūras aktivitātēs iesaistās kādu citu mērķu vai motīvu vadīts, nevis lai „*izzinātu, uzturētu un saglabātu esošās un radīt jaunas [nacionālās] kultūras vērtības*”, tad kas tā ir par mākslu – 'tautas ienaidnieku', 'cittautiešu', 'personīgā/intīmā' māksla?), bet arī tāpēc, ka tas ir izzūdošs termins. Savukārt jēdziens 'amatiermāksla' ir definēts tik plaši, ka tā izpratnei nepieciešamas atsauces uz nenosauktām konvencijām vai praksēm, piemēram, uz jau minēto otro (vai pirmo?) kultūras aktivitātes 'pusi' – profesionālu līdzdalību, kuras kritērijs ir izcilība. Konceptijas „Par Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu” definīcijā šis amatiermākslas aspekts nav pieminēts.

Precīzāka amatiermākslas definīcija sniegta KM Kultūrpolitikas departamenta darbinieku sagatavotajā pārskata „Nacionālā programma Kultūra 2000-2010” 5.5.nodaļā „Tradicionālā māksla un amatiermāksla”:

„Ar jēdzienu 'amatiermāksla' kultūrpolitikas dokumentos parasti tiek apzīmēta cilvēku neprofesionāla aktīva piedalīšanās kultūras un mākslas mantojuma apguves un jaunrades procesā (organizētā vai citādā formā), par ko viņi nesaņem regulāru atalgojumu (algu). Daļība folkloras, mūzikas, dejas, teātra, kā arī ar citiem mākslas veidiem saistītās organizētās grupās uzskatāma par tradicionālu Latvijas iedzīvotāju brīvā laika pavadīšanas veidu. Visā pasaulē atzītā Latvijas amatierkolektīvu augstā mākslinieciskā kvalitāte ir panākta, piesaistot profesionāli izglītotus kolektīvu vadītājus, kuru darbs tiek atalgots no valsts vai pašvaldību līdzekļiem. Programmā īpašu pasākumu kompleksi plānoti šādu Latvijas kultūrai tradicionālu amatiermākslas veidu attīstībai:

- folkloras un etnogrāfisko ansambļu darbība;*
- tautisko deju ansambļu darbība;*
- lietišķās mākslas studiju darbība;*
- instrumentālā muzicēšana (pūtēju orķestru, lauku kapelu, koklētāju ansambļu un dažādu citu instrumentu sastāvu kospēlēšana);*
- kordziedāšana;*
- amatierteātru kustība.*

Jēdziens 'tautas māksla' programmā lietos kā daudzveidīgo nozari apkopojošs apzīmējums.”
(Pētersone, 2001: 102)

Šī definīcija ir sašaurinājusi amatiermākslas aktivitātes tiktāl, ciktāl tās attiecās uz KM (un valsts) tradicionālo kompetenci un intervenci šajā jomā, vienlaikus arī norādot amatiermākslas politikas modeļa pamatprincipu: valsts (un pašvaldības) pamatā atbalsta tikai un tieši šādas amatiermākslas formas. Atsevišķos dokumentos ir pamatots, kāpēc tieši šādas, piemēram, tās ir svarīgas nacionāli nozīmīgam pasākumam un procesam – Dziesmu un deju svētkiem (Dziesmu un deju svētku likums, 2005); un tāpēc valsts un pašvaldību pienākums ir regulāri tajās investēt un pārraudzīt. Viens no šādiem instrumentiem ir mērķdotācijas amatiermākslas kolektīvu vadītājiem – „*pašvaldību tautas mākslas kolektīvu vadītāju darba samaksai un valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām*”¹¹⁷.

¹¹⁷ Katru gadu (izņemot krīzes gadus – 2009.–2011.) no valsts budžeta pašvaldībām piešķir mērķdotāciju par kolektīviem, kuri ir noteikti Dziesmu un deju svētku likumā (kori, tautas deju kolektīvi un pūtēju orķestri, folkloras kopas, etnogrāfiskie ansambļi, tautas mūzikas grupas, koklētāju ansambļi, amatierteātri un vokālie ansambļi) un ir iesaistīti svētku procesā (apgūst repertuāru un piedalās skatēs) ("Kārtība, kādā pašvaldībām tiek aprēķināta un sadalīta

Par valsts atbalstītajām amatiermākslas formām var spriest netieši, piemēram, meklējot likumos un citos kultūrpolicies dokumentos minētos amatierus un viņu kolektīvus. KM pārraudzītās ‘tautas mākslas apakšnozares’ pamatdokumentu vidū minēti divi likumi (Dziesmu un deju svētku likums; Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu), tomēr tajos nav definēts neviens no amatiermākslas jēdzieniem (amatiermāksla, tautas māksla, pašdarbība). Vienīgais veids, pēc kā var spriest par valsts atbalstīto amatiermākslas saturu, ir Dziesmu un deju svētku likumā nosauktie kolektīvi un kultūras formas: „*Dziesmu un deju svētkiem gatavojas un tajos var piedalīties kori, tautas deju, folkloras un tautas mūzikas kopas (kolektīvi), pūtēju un simfoniskie orķestri, lietišķās mākslas studijas un amatierteātri u. c.*” (2005) „*Dziesmu un deju svētku padomes sastāvā ir: [...] 7) divi koru nozares pārstāvji (pieaugušo koru pārstāvis un skolēnu koru pārstāvis); 8) divi deju nozares pārstāvji (pieaugušo deju kolektīvu pārstāvis un skolēnu deju kolektīvu pārstāvis); 9) pūtēju orķestru nozares pārstāvis; 10) tautas lietišķās mākslas nozares pārstāvis; 11) tautas mūzikas nozares pārstāvis; 12) tradicionālās kultūras nozares pārstāvis; [...] 14) pašvaldību kultūras centru pārstāvis.*” (turpat) Visskaidrāk atbalstāmās formas lasāmas valsts budžeta sadaļā „mērķdotācija pašvaldību tautas mākslas kolektīvu vadītāju darba samaksai” (valsts mērķdotācija kolektīvu vadītāju darba samaksai un sociālā nodokļa samaksai), un tie ir šādi kolektīvi (atbalsta piešķiršanas nosacījums – tie sagatavo apstiprināto kārtējo Dziesmu un deju svētku repertuāru): kori, tautas deju kolektīvi, pūtēju orķestri, folkloras kopas, etnogrāfiskie ansambļi, tautas mūzikas kopas, koklētāju ansambļi, lietišķās mākslas studijas, amatierteātri un vokālie ansambļi (Kārtība, kādā pašvaldībām tiek aprēķināta un sadalīta valsts budžeta mērķdotācija māksliniecisko kolektīvu vadītāju darba samaksai un valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām, 2012).

No ilgtspējīgas attīstības skatpunkta raugoties, valstij un kopienai ir svarīga katra iedzīvotāju kultūras aktivitāte, ja vien tā nekaitē pašiem, kopienai un valstij. Kāpēc valsts neuzņemas rūpes par citiem amatiermākslas veidiem, piemēram, šlāgermūziku, Eiropas vai līnijdejām (pašvaldību līmenī kultūras politika ir ‘pielaidīgāka’, to kultūras centri un citi resursi ir pieejami praktiski jebkurām amatieraktivitātēm), netiek skaidrots¹¹⁸. Uzdodot šo jautājumu augsta ranga valsts kultūras pārvaldes ierēdņiem, viņu atbilde līdz nesenam laikam ir bijusi: „*Valsts intervence kultūrā izpaužas tādējādi, ka tiek atbalstītas tās jomas, kas šaurā tirgus un šaurā pieprasījuma apstākļos pašas nespēj izdzīvot. ... [citas] ir jomas, kas pašas sevi atpelna, un valsts kultūrpolicies mērķos neietilpst īpaša rūpēšanās par izklaides industriju atbalstīšanu, tās dzīvo pašas savu dzīvi. Drīzāk*

valsts budžeta mērķdotācija māksliniecisko kolektīvu vadītāju darba samaksai un valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām,” 2012). Pēdējos trīs gadus summa ir 491 396 LVL, kas ir aptuveni 300 LVL uz vienu kolektīvu. Lielākā summa (904 169 LVL) tika piešķirta 2008. gadā.

¹¹⁸ Ņemot vērā Latvijā valdošo, ieskaitot tās kultūrpolicies dokumentos un kultūras elitē mītošo, augstprātīgo attieksmi pret kultūru un mākslu, var pieņemt, ka, piemēram, šlāgeris, līnijdejas un cita ‘zemā māksla’ ir apkaunojums, un tas nodara kaitējumu ‘augstajam Latvijas kultūras un mākslas tēlam’.

valsts kultūrpolitikas uzdevums ir rūpēties par pretsvaru kultūras industrijas piedāvājumam, lai mūsu dzīve nepārvērstos tikai par vienu izklaidi.” (Melbārde, 2007)

Šāda attieksme ir viegli kritizējama un tās argumenti – apgāžami. Piemēram, ja mēs raugāties uz Latvijas popmūziku, tad no vairāku tūkstošu aktīvo kolektīvu saimes tikai niecīgu daļu (domājams, tā ir mazāka par 1%) varētu uzskatīt par pelnošiem uzņēmumiem. Cita pretruna ir sistemātiskais valsts atbalsts noteiktām profesionālās kultūras un mākslas jomām (akadēmiskajai mūzikai, kino, literatūrai u. c.). Faktiski sanāk, ka tajās iesaistīto ‘profesionalitāte’, ar to saprotot profesionālu izglītību un spēju ar šajā izglītībā apgūtajām prasmēm nodrošināt sev iztiku, pamatā ir valsts investīciju nopelns. Pēdējo desmit gadu kultūras (un arī attīstības) politikas modes vārds rietumu pasaulē ir ‘radošums’, dažādos locījumos un saliktenos, un pēdējos gados tas ir ienācis arī Latvijas kultūrpolitikā, pārvaldē¹¹⁹ un kultūras elites vārdnīcā, kļūstot par vienu no galvenajiem argumentiem valsts intervences nepieciešamības pamatošanai kultūrā un mākslās. Radošo industriju attīstīšana ir šodienas Latvijas kultūrpolitikas prioritāte (viena no) un arī cerība¹²⁰. Šāda kultūrpolitikas orientācija uz radošajām industrijām prasa valsts atbalstāmo kultūras jomu un nozaru pārskatīšanu. Piemēram, ja raugāties no ekonomiskās attīstības un peļņas viedokļa, tad popmūzika (tās ‘zemākās’, ‘seklākās’ un ‘vulgārākās’ formas, piemēram, *top40* formāta deju hiti) ir vairākas reizes potenciāli ienesīgāka industrijas forma nekā, piemēram, valsts sistemātiski atbalstītā akadēmiskā mūzika (opera, balets u. c.)¹²¹.

Kopsavilkums

Analizējot valsts attīstības (nacionālās un reģionālās) dokumentus, jāsecina, ka nekāds īpašais attīstības potenciāls no kultūras netiek gaidīts. Kultūra tajos tiek skatīta kā sabiedriskais labums, kas ir viens no kvalitatīvas dzīves elementiem, un tāpēc valstij ir jācenšas ar to apgādāt iedzīvotājus katrā valsts reģionā. Tāds pat gars valda Latvijas reģionālās kultūrpolitikas diskursā, un to labi izsaka ‘kultūras groza’ koncepcija un ‘saglabāšanas un attīstīšanas’ jeb ‘mantojuma’ pieeja. Šīs jomas kultūrpolitiskie dokumenti arī paskaidro, kādai tieši kultūrai būtu jābūt pieejamākai (reģionos) un kāda kultūra ir saglabāšanas vērtā. Pamatā tā ir profesionālā māksla un t.d. kultūrvēsturiskais mantojums. Kāpēc tieši šāda kultūra būtu jā saglabā un kāpēc tai būtu jābūt pēc iespējas pieejamākai, netiek izvērsti, acīmredzami atsaucoties uz iepriekšējos gadsimtos valdījušo ‘augstās’ un ‘tautas’ mākslas neapstrīdamās autoritātes ideoloģiju.

¹¹⁹ Jēdzieni parādās valsts un kultūrpolitikas stratēģiskos dokumentos un plānos, tie ierindoti kultūrpolitikas prioritāšu galvgalī, kultūras institūcijās ir dibinātas ‘radošo industriju nodaļas’.

¹²⁰ Tiesa, pagaidām korektākais radošo industriju pētījums Latvijā nesniedz optimistiskus secinājumus – valsts radošo industriju piensums ekonomikā, un jo īpaši eksportā, ir niecīgs. (Klāsons et al., 2013)

¹²¹ Pēdējā laikā šī valsts kultūrpolitikā un praksē dominējošā attieksme pret profesionālās un ‘akadēmiskās’ kultūras un mākslas dominanci un atsevišķu kultūras nozaru izslēgšanu no valsts atbalsta programmām tiek arvien biežāk apstrīdēta. Piemēram, tās ir biedrības Latvijas Mūzikas attīstības biedrība/Latvijas Mūzikas eksports aktivitātes, kura lobē iekļaujošāku politiku attiecībā pret vietējo popmūziku.

‘Jaunais’ kultūrpolitiskais diskurss, kurā uzsvēta kultūras sociālā loma un liktas cerības uz tās izmantošanu sociālajā attīstībā, parādās tikai pēdējo piecu-sešu gadu Latvijas politiskajos dokumentos, piemēram, Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam (2010) un Valsts kultūrpolitikas vadlīnijās 2006.–2015. gadam (2006), tomēr tas nevienā mirklī un vietā nekļūst par dominējošo, valdīt turpina didaktiskā pieeja, izmantojot Šterna-Seifertes teorētiskā kultūrpolitiskā modeļa valodu. Tādi attīstības aģenti kā kopiena vai pašvaldības un tādi attīstības principi kā endogēnitāte un subsidiaritāte ir margināli. Kultūra kā attīstības resurss konceptualizēta reti, pārsvarā dokumentos, kuriem nav īstas politiskās varas – plānošanas dokumentos un politikas īstenošanas ziņojumos.

Kultūrpolitikas dokumentu analīze atklāj stingru kultūras ideoloģisko hierarhiju (profesionālisms pār amatierismu; tradīcijas un mantojums pār jaunradi), tāpat kā kultūras pārvaldes centralizāciju. Kopumā kultūras politika, spriežot pēc nacionālā līmeņa likumdošanas, ir izteikti paternālistiska un misionāristiska, un amatiermākslai un vietējām kopienām tajā ierādīta vien simboliska loma (parasti tad, kad tās var tikt izmantotas nacionāli-ideoloģisku projektu īstenošanai). Amatiermākslas potenciāls ‘ikdienas’ un vietējās attīstības, kohēzijas, integrācijas jomās joprojām mīt šo politiku nomalēs.

4.3. Kultūras līdzdalības pētījumi

Nodaļa veltīta pētījumu un publikāciju apskatam, kuros analizēta kultūras līdzdalība un Latvijas amatiermāksla. Tās uzdevums ir atbildēt uz šādiem galvenajiem jautājumiem: (1) kāda sociālā nozīme piedēvēta amatieru kultūraktivitātēm?; (2) kādi secinājumi izdarīti, analizējot amatieru kopienas?; (3) kā vērtējama šī lauka līdzšinējā pētniecība? Lai arī akadēmisku publikāciju, kas pēta tieši amatiermākslu, atjaunotajā LR nav bijis, izņemot Intas Rasas vēsturiski orientēto monogrāfiju (2008), par pagaidām pēdējo var uzskatīt monogrāfiju „Padomju Latvijas lauku iedzīvotāji un viņu kultūra mūsdienās” (Cimermanis & Mežgailis, 1985), pēdējos 20 gados ir veikta virkne lietišķu pētījumu, kuros tādā vai citā aspektā, tādā vai citādā apjomā ir pētīta arī šī joma. Vairums no tiem ir bijuši valsts (KM) pasūtīti pētījumi.

4.3.1. Kultūrpolitiskās idejas: amatiermākslas sociālās nozīmes skaidrojumi

Padomju laikos dominēja Apgaismības laikmeta retorika: estētiskā audzināšana, gan patērējot, gan līdzdarbojoties kultūras dzīvē, ir cilvēku humanizācijas instruments, un tā ir kultūras aktivitāšu galvenā nozīme un virsmērķis. Padomju sociālajā politikā mita ‘harmoniskā cilvēka’ modelis. Šādā personībā bija jāiemiešojas līdzās cita tipa vērtībām un dispozīcijām arī izkoptai gara pasaulei, un kultūra, māksla tika uzskatīti par galvenajiem līdzekļiem, kas socializē garu. „*Gaumes audzināšana*

– tas ir harmoniska, pilnasinīga cilvēka audzināšanas svarīgākais moments. Mākslinieciski izglītoti cilvēki smalkāk jūt skaisto ne tikai mākslā, bet arī dabā, darbā, sadzīvē un attiecībās starp cilvēkiem;” rakstīja Latvijas gaumes pētniece, filozofe un socioloģe Valentīna Asmolova. (Асмолова, 1969: 131) „Nepieciešams, lai katrs cilvēks atklātu sev mākslu.” (Асмолова, 1978: 23) Mazāk ideālistisku un ne tik utopisku uzstādījumu pauž cits Latvijas tā laika sociologs Oļegs Pavlovs: pašdarbība cilvēkam dod iespēju attīstīt savu personību, būt radošiem, kas ir vienas no galvenajām indivīda vajadzībām, un galu galā pašdarbnieki, jo īpaši koris¹²², ir labāki pilsoņi (Pavlovs, 1972, 1984). Pašdarbībai tika piedēvēta arī būtiska nozīme dzīves kvalitātes standartu uzlabošanai, un nemitīga kultūras un izglītības tīkla paplašināšana bija konstanta PSRS sociālās politikas prioritāte. „[...] veidojas sadzīves mākslinieciskā jaunrade. [kultūraktivitātes] rada neikdienišķumu un pacēlumu, nostiprina pilsoniskuma apziņu un Dzimtenes mīlestību [...]” (Cimermanis & Mežagailis, 1985: 165)

Pētnieki atzīmēja, ka „attīstītā sociālismā arvien vairāk pieaug garīgās kultūras, mākslas sociālā loma;” (Zeile, 1984: 6) un iedzīvotāju amatieraktivitātēm var būt arī utilitārāks mērķis: „Aktīvajam kultūras darbam ir liela pozitīva loma mūsdienu sadzīves negatīvo parādību mazināšanā, kas pirmām kārtām attiecas uz bezmērķīgu brīvā laika pavadīšanu. Mākslinieciskās pašdarbības kā lauku kultūras dzīves sastāvdaļas tālāka aktivizēšana var zināmā mērā mazināt jauniešu aizplūšanu no laukiem un uzlabot nelabvēlīgo demogrāfisko situāciju.” (Cimermanis & Mežagailis, 1985: 139) Pašdarbība ir arī viena no „pozitīva emocionālā klimata uzturētājiem sabiedrībā” un līdzeklis kā „celt sadzīves kultūru”. (turpat, 292) Kultūras un brīvā laika ‘īpatsvara’ palielināšanās, jo īpaši sākot ar [19]60-iem gadiem, atspoguļojās arī padomju kultūrpolitikā un pētniecības aktivizēšanā, tomēr valdošais kultūrpolitiskais diskurss paliek izteikti didaktisks (Pavlovs & Mikuda, 1987).

[19]80-to gadu sākumā Latvijā sociologs Tālis Tisenkopfs kultūras pētniecībā ienāk ar jaunu pieeju. Analizējot mākslas un kultūras svētkus (Mākslas dienas, Dziesmu svētkus), autors uzsver kultūras un mākslas polifunkcionalitāti: garīgās dzīve ir saistīta ar ekonomisko, politisko un sociālo dzīvi (Tisenkopfs 1987) un mākslas iespaids uz sabiedrību drīzāk ir politisks, ne estētisks (Tisenkopfs 1988: 6). Svētki, un vispār kultūras aktivitātes, stiprina kolektīvismu un piederību. Jaunajā laikmetā, „personībai individualizējoties, tās sociālās saskarsmes vajadzība nemazinās. Pieņemot vienpatību, cilvēki negrib samierināties ar vientulību. Masu saziņas līdzekļi to nespēj nodrošināt, ir nepieciešama netehnizēta, personīga, neformāla saskarsme.” (Tisenkopfs 1987: 21) Šī cilvēku vēlme pēc sabiedriskās saskarsmes ir dominējošais piedalīšanās un iesaistīšanās motīvs (Tisenkopfs, 1989). Līdzīgi secinājumi, par komunikācijas dominējošo lomu pašdarbnieku motivācijā, atkārtojas arī vēlāko gadu pētījumos.

¹²² Pavlovs ieviesa jēdzienu ‘koru socioloģija’, un amatieru koris arī bija viņa pamata pētnieciskā interese.

‘Nolaižoties’ mikrolīmenī, analizējot motivāciju iesaistīties amatiermākslā, sociologi sistemātiski atkārtoti, ka „auditorija meklē komunikāciju, ne mākslu” (Tisenkopfs 1987: 30). „Lauku koros prevalē sabiedrisko kontaktu motīvi.” (Pavlovs 1984: 23) Šādu pieņēmumu apstiprina arī citi pētījumi (Tisenkopfs, et al., 2002: 59). Dažreiz par pašdarbību runā kā par emocijas sniedzošu un atkarību izraisošu praksi. „Viens no iemesliem, kādēļ cilvēki piedalās pašdarbības kolektīvos, vienmēr ir bijusi sajūta gūšana.” (Tisenkopfs, et al., 2007: 49) „Situāciju amatiermākslas jomā labi raksturo kāda Vidzemes muzeja vadītājas teiktais: „Pašdarbība ir cilvēku apsēstība, tas, kas to gribēs organizēt un vadīt, viņš to darīs pat kapā gulēdams, to, kas grib tur piedalīties, arī netrūkst, bet ir sāpīgi, jo tērpi nolietojas, nekas nav mūžīgs, bet par ko iegādāties jaunus, līdzekļu nav.”” (BSZI, 2001a: 78)

Jaunās Latvijas kultūrpolitiskais uzdevums ir „konkrētā vidē sakņotas un turpināmas vērtības”, Atmodas laikos rakstīja Tisenkopfs (1988: 6). Pēc neatkarības atgūšanas Latvijas sociologi pašdarbības (amatiermākslas), un vispār vietējo kultūras un izglītības institūciju, nozīmi visbiežāk skaidrojuši kā būtisku un neatņemamu vietējās sabiedrības elementu. „Lielākoties respondenti mākslas un mūzikas skolas uzskata par kultūras dzīves centriem, jo tās ne tikai izglīto bērnus un jauniešus, bet arī regulāri piedalās vietējās pašvaldības pasākumos, un šo skolu pedagogi kopā var vispārīzglītojošo skolu skolotājiem iesaistās un organizē dažādas vietējās kultūras dzīves aktivitātes. Piemēram, viņi visbiežāk piedalās vai vada dažāda veida pašdarbības kolektīvus.” (BISS, 2007: 57) Līdzīgi kā padomju laikos, kultūra (tās patērēšanas un līdzdalības iespējas) tiek uzskatīta par vienu no būtiskiem vietējās dzīves kvalitātes pamataspektiem (Bela & Tisenkopfs, 2006; Tisenkopfs & Lāce, 2008; Zobena & Lāce, 2012).

Vienā no retajiem sociālpsiholoģiskajiem pētījumiem, kurā salīdzināti sabiedriski aktīvie un neaktīvie iedzīvotāji (t.i., tie, kas iesaistījušies un darbojas dažādās sabiedriskajās aktivitātēs, ieskaitot amatiermākslu), viņu laimes sajūta, tolerance un uzticēšanās citiem, secināts, ka „sabiedriski aktīvie cilvēki jūtas laimīgāki, vairāk uzticas cilvēkiem, tai skaitā vairāk nekā citi uzticas saviem draugiem, savai ģimenei, kaimiņiem un citu tautību pārstāvjiem. ... Pētīt un salīdzinot aktīvo un neaktīvo respondentu attieksmi pret dažādām sociālām aksiomām izrādījās, ka tiem cilvēkiem, kas darbojas kādā organizācijā, piemīt konstruktīvāks, instrumentālāks un mazāk cinisks pasaules skatījums. Vēl jāpiebilst, ka respondenti, kas darbojas organizācijās augstāk novērtē cilvēku savstarpējo attiecību nozīmi darba efektivitātē.” (Austers and Gaugere, 2005: 6)

Var secināt, ka mūsdienu pētnieku uzstādījumi un secinājumi daudz neatšķiras no padomju laiku kultūrpolitiskās pieejas amatiermākslas sociālās nozīmes un individuālo ‘efektu’ skaidrojumos, un tie, savukārt, ir tuvi pēdējo desmitgažu rietumu kultūras līdzdalības pieejai. Atšķirības no mūsdienās dominējošās teorijas bija vēl [19]60- un 70-os gados kultivētajā utopijā par mākslas un estētiskās audzināšanas pozitīvo ietekmi uz pilsoņa tikumu, tomēr šādas pat cerības dominēja arī

rietumu kultūrā un politikā, un kultūras sociālās nozīmes diskursīvās pārmaiņas (no izteikti estētiska tās vērtējuma uz instrumentālāku) ir notikušas tikai pēdējās desmitgadēs¹²³. Par būtiskāko kultūrpolitikas atšķirību no padomju laikiem var uzskatīt kultūras izmantošanu nacionālās un lokālās identitātes veidošanai un atražošanai, ar to nereti saprotot tieši latviešu etniskās identitātes atbalstu (par to vairāk nodaļās „Latvijas kultūrpolitikas dokumentu analīze” un „Amatiermākslas pārvaldes uzbūve un prakses”).

4.3.2. Amatiermākslas ‘kvantitāte’ un dažādu sociālo grupu līdzdalības salīdzinājums

Praktiski katra pētījuma ietvaros, kurā analizēta amatiermāksla, līdzās kvalitatīvām izpētes metodēm (intervijām, ekspertu intervijām, fokusgrupu analīzei u. c.) veikta arī Latvijas iedzīvotāju aptauja¹²⁴. Cita veida kultūras līdzdalības statistiskie dati līdz šim praktiski nav analizēti.

Apskatot pēdējo desmit-divpadsmit gadu pētījumus, tajos ir viens un tas pats galvenais secinājums: nekādu būtisku amatiermākslas aktivitāšu līmeņa izmaiņu nav, ja neskaita Dziesmu svētku gadus, kuros notiek iedzīvotāju pieplūšana, un vēlāk – aizplūšana, amatieru kolektīvos, iedzīvotāju līdzdalības procents ir nemainīgs, tas atrodas 7–10% robežās. (BSZI, 2001; Tisenkopfs et al., 2007; Tisenkopfs et al., 2002; SKDS, 2003; SKDS, 2006; BISS, 2007 u. c.).

Salīdzinot dažādu sociāli demogrāfisko iedzīvotāju grupu līdzdalību pašdarbībā, kopš padomju laikiem regulāri tiek secināts, ka aktīvākie ir izglītotākie un jaunākie (jaunatne) (Cimermanis & Mežagailis, 1985:131). Te jāņem vērā, ka Padomju Savienībā statistiskie un aptauju kvantitatīvie dati ne vienmēr tika publiskoti pilnīgi, tāpēc arī kultūras jomā visdrīzāk tika atlasīti tikai tie dati, kas atbilda valdošās ideoloģijas politiskajām nostādnēm. Piemēram, kultūras jomā praktiski netika minētas atšķirības iedzīvotāju etniskajā dalījumā, savukārt lauku viensētu iedzīvotāju pasivitāte kultūrā bija labs arguments tam, lai turpinātu laukos iesākto viensētu institūcijas izskaušanas kursu. Tikai ‘perestroikas’ gados varēja sākt brīvāk izteikties: „*Strādniecība joprojām ir ‘grūts’ kontingents mākslas sabiedriskajā aprītē.*” (Tisenkopfs 1987: 30)

Pēc neatkarības atgūšanas veiktajos pētījumos saglabājas tādas pat tendences, bet tagad tās tiek nosauktas precīzākos skaitļos un proporcijās. Vislielākie līdzdalības rādītāji ir šādu sabiedrības slāņu un grupu vidū:

- izglītotāko (ar augstāko izglītību) (Zobena 2007: 21; SKDS, 2006: 18; SKDS, 2003:21; Kehre & Stalidzāne 2003: 105);

¹²³ Kultūrpolitikas vēsturiskās transformācijas aprakstītas 3.nodaļā „Kultūrpolitikas teorijas un prakses”.

¹²⁴ Šo aptauju instrumentārija un rezultātu salīdzinājums, kā arī datu sekundārā analīze veikta 4.7.3. nodaļā „Amatieru (pašdarbnieku) statistiskais portrets”.

- jaunāko (īpaši līdz 34 gadiem) (Zobena 2007: 21; SKDS, 2006: 18; SKDS, 2003:21);
- sieviešu (SKDS, 2006: 18; BSZI, 2001a: 15; Kehre and Stalidzāne 2003: 105; Tisenkops et al. 2008: 52);
- latviešu (Zobena 2007: 21; SKDS, 2006: 18; SKDS, 2003:21; BSZI, 2001a: 15);
- valsts sektorā nodarbināto (SKDS, 2006: 18);
- ar vidēji zemiem vai augstiem ienākumiem (SKDS, 2006: 18).

Savukārt iedzīvotāji, kas ‘nekur nepiedalās’, biežāk nekā caurmērā ir: vīrieši, aptaujātie ar pamatizglītību, citu tautību pārstāvji, respondenti bez LR pilsonības, privātajā sektorā nodarbinātie, nestrādājošie, iedzīvotāji ar zemiem ienākumiem.

Reģionālajā ‘griezumā’ dažādos pētījumos minēti atšķirīgi dati. Par amatiermākslā aktīvākajiem reģioniem, ja neņem vērā Rīgu, ir nosaukti Kurzeme (Cimermanis & Mežagailis, 1985: 136; Tabuns et al., 2008: 125; SKDS, 2006: 18), Zemgale (SKDS, 2006: 18), Latgale (SKDS, 2006: 18), bet neaktīvākie un pasīvākie – Latgale (Cimermanis & Mežagailis, 1985: 136; Ķīlis, 2007: 34), Vidzeme (Ķīlis et al., 2007: 34; SKDS, 2006: 18). Tomēr nevienā no šiem pētījumiem nav veikta šo atšķirību statistiskās nozīmības pārbaude, izņemot pētījumu „Tautas mākslas pieejamības izpēte” (BSZI, 2001b), kur pateikts, ka šajā dalījumā nav būtisku atšķirību. Pašdarbnieku apakškopa katras aptaujas izlasē nav lielāka par 100 cilvēkiem, un tās dalīšana vēl piecās vai sešās ‘reģionālajās apakškopās’ praktiski liedz veikt statistiskus aprēķinus un iegūt striktus pierādījumus. Lai varētu veikt korektus dažādu reģionu pašdarbnieku salīdzinājumus, ir vai nu stipri jāpalielina izlase, vai arī jāizmanto drošticami kultūras statistikas dati.

‘Augstākas’ pakāpes statistiskās kalkulācijas, ja neņem vērā amatiermākslas, kultūras patēriņa un dažādu sociāli demogrāfisko grupu ‘krustošanu’, praktiski nevienā pētījumā nav veiktas. Izņēmumi ir pētījums „Kultūras patēriņš”, kurā, izmantojot latentu šķiru analīzes un citas metodes, veidota kultūras patērētāju tipoloģija (Ķīlis et al., 2007); pētījums „Nevalstiskās organizācijas Latvijā: sabiedrības zināšanas, attieksme un iesaistīšanās”, kurā, izmantojot faktoranalīzi, salīdzināti sabiedriski aktīvie iedzīvotāji ar pārējiem (Austers and Gaugere 2005); kā arī pētījums „Dziesmu un deju svētki mainīgā sociālā vidē”, kurā, izmantojot klasteranalīzi, salīdzinātas amatieru un pārējo iedzīvotāju attieksmes pret Dziesmu svētkiem (Tisenkopfs et al 2008).

Kopsavilkums un secinājumi: kultūras līdzdalības pētījumi un to rezultāti

Praktiski visi pētījumi, kuros tādā vai citādā veidā skarta amatiermākslas tematika, ir drīzāk ‘konkrēti-socioloģiskas’, kā mēdza teikt padomju laikos, nevis akadēmiskas publikācijas (vairums ir nerecenzētas pētījumu atskaites, kurās nav atsauces uz teorijām). Par pagaidām pēdējo

akadēmisko (recenzēto) publikāciju var uzskatīt monogrāfiju-rakstu krājumu „Padomju Latvijas lauku iedzīvotāji un viņu kultūra mūsdienās” (Cimermanis & Mežagailis, 1985).

Galvenie šo pētījumu temati ir bijuši: amatiermākslas aktivitāte (iedzīvotāju līdzdalības līmenis); kultūras pakalpojumu pieejamība un iedzīvotāju apmierinātība ar tiem; vietējā līmeņa kultūras dzīves analīze (ieskaitot kultūras NVO, amatiermākslas kolektīvus, pašvaldību kultūrpolitisko praksi) un Dziesmu svētku process.

Galvenās datu iegūšanas metodes bijušas aptauja un kultūras darbinieku-ekspertu intervijas. Kvantitatīvo datu analīze bijusi virspusīga, praktiski veidotas tikai biežumu un ‘krustojumu’ tabulas, bet atšķirību statistiskās nozīmības pārbaudes nav veiktas, nav arī atsevišķi analizētas specifiskas amatieru grupas. Tas skaidrojams gan ar mazo amatieru izlasi katrā Latvijas iedzīvotāju aptaujā, gan ar pasūtītāja vajadzībām. Tāpēc daudzi pētījumos izteiktie secinājumi ir bez stingriem pierādījumiem, nereti kvantitatīvi apgalvojumi ir balstīti uz datiem, kas iegūti ar ‘kvalitatīvām’ metodēm, piemēram, ekspertu intervijās. Tāpat praktiski nav bijis dažādu pētījumu datu salīdzinājuma un metodoloģiskas analīzes, kā arī bijis salīdzinoši maz kultūrpolitisku refleksiju un vēl mazāk – labāku kultūrpolitisko modeļu meklējumu.

Galvenais kultūras līdzdalības un pieejamības pasūtītājs ir bijusi valsts (KM), tāpēc vairums pasūtījumu ir klaji operacionāli un lietišķi pētījumi, kas drīzāk tikai apliecina pasūtītāja pieņēmumus vai vajadzības un kalpo esošā kultūrpolitiskā *satus quo* uzturēšanai (dažos gadījumos pasūtītājs ir nācis ar skaidru uzstādījumu – pētniekiem ar zinātniskām metodēm ir jāparāda un jāpierāda attiecīgās politiskās idejas, piemēram, par nozīmīgo kultūras un mākslas devumu ekonomikai, par kultūras darbinieku grūtajiem darba un sadzīves apstākļiem). Daļa pētījumu ir ‘ielikti atvilktnē’, ja to secinājumi un rekomendācijas neatbilst valdošajai konjunktūrai (piemērs ir divi Dziesmu svētku pētījumi, kuros aicināts Latvijas kultūrpolitiku modificēt par etniski un sociāli iekļaujošāku) vai to secinājumi un rekomendācijas izmantotas vien selektīvi.

Pirms 30 gadiem, reflektējot par Latvijas kultūras socioloģijas sasniegumiem, vai drīzāk tās mazo aktivitāti, sociologs Oļegs Pavlovs secina, ka pētniecisko darbu kavējis tas, ka nav bijis attiecīga pētnieciskā centra (1982). Līdzīga situācijas saglabājas līdz mūsu dienām – lai arī ‘kultūras pētījumu’ pētījumu veicēji ir tikai dažas institūcijas – LU Sociālo un politisko pētījumu institūts (LU profesori Aivars Tabuns, Tālis Tisenkopfs), nodibinājums „Baltic Institute of Social Sciences”¹²⁵ (LU profesore Brigita Zepa), SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija” (Rīgas Ekonomikas augstskolas asociētais profesors Roberts Ķīlis), kā arī daži konsultāciju biroji un pēdējos gados arī Latvijas Kultūras akadēmija¹²⁶, nevienam no pētījumu vadītājiem-profesoriem

¹²⁵ Agrāk – BO SIA „Baltijas Sociālo zinātņu institūts” jeb BSZI.

¹²⁶ Visos gadījumos pamata darba spēks (autori) bijuši maģistra un bakalaura līmeņa studenti vai jaunie pētnieki.

vai to pārstāvētajām institūcijām kultūras pētniecība nav galvenais akadēmiskais lauks. Vēl nozīmīgs jomas bremsējošais faktors ir bijusi pēdējo gadu ekonomiskā krīze, kas vismaz uz dažiem gadiem praktiski ir likvidējusi valsts finansējumu kultūras pētījumiem.

4.4. Lauku amatiermākslas atspoguļojums reģionālajā presē

Nodaļā analizēts amatiermākslas atspoguļojums reģionālajā presē (novadu laikrakstos). Balstoties presē rakstītajā, veidots amatiermākslas un amatieru portrets, skaidrots, kādu nozīmi tai piešķir žurnālisti, kopiena un paši amatieri. Meklēta atbilde uz jautājumu: kas varētu būt tie faktori, kas veicina rosīgas vietējās kultūras dzīves veidošanos (izmantojot kvalitatīvās salīdzinošās analīzes metodoloģiju)? Kvalitatīvās empīriskās analīzes divi virsuzdevumi: iegūt padziļinātu skaidrojumu par noteiktiem amatiermākslas funkcionēšanas nosacījumiem un praksēm; veidot hipotēzes, kuras vēlāk (citās promocijas darba nodaļās) tiktu pārbaudītas, izmantojot citas datu kopas un citas metodes.

4.4.1. Ievads, metodoloģija

Analīzes mērķis un uzdevumi

Nodaļā veiktās analīzes mērķis ir noskaidrot, kā amatiermāksla tiek atspoguļota vietējā presē, uzmanību vēršot uz tās sociālās nozīmes artikulāciju un dažādiem amatiermākslu raksturojošajiem sociāli demogrāfiskajiem rādītājiem. Mērķa sasniegšana tiks īstenota, pildot četrus uzdevumus.

1. Veicot laikrakstos aprakstīto vietējo kultūras notikumu kvantitatīvu un kvalitatīvu kontentanalīzi:

- salīdzināt dažādus amatiermākslas un amatieru sociāli demogrāfiskos rādītājus (notikumu vietas, kolektīvus, žanus, reģionus, dzimumus, līderus);
- meklēt skaidrojumus tām vai citām sakarībām un fenomeniem, pievēršot uzmanību ne tikai tām lietām un faktiem, kas aprakstītas, bet arī tam, kas nav aprakstīts.

Gala uzdevums ir noskaidrot, kādi ir attēlotie amatieri (viņu vadītāji, kolektīvi un aktivitātes) un pats amatiermākslas process.

2. Noskaidrot, kāda loma un funkcijas tiek piedēvētas amatiermākslai un kultūraktivitātēm jeb kāds ir amatieru kultūras sociālās varas skaidrojums un pielietojums.

3. Ģenerēt jaunas hipotēzes un pētnieciskos pieņēmumus, kuri varētu tikt pārbaudīti, izmantojot citas datu kopas un citas metodes.

4. Atlasīt zīmīgus amatiermākslas gadījumus (rosīgas kopienas, aktīvas biedrības, kolektīvus, indivīdus, 'neredzamas vietas'), kuras vēlāk varētu tik pētītas padziļināti.

Laikrakstu izvēles pamatojums: vietu sociāli ekonomiskais konteksts

Izvēloties analizējamos laikrakstus, tiem bija jāpārstāv divi sociāli ekonomiski atšķirīgi reģioni – Kurzeme un Latgale, pieņemot, ka dažādās vietās arī vietējā amatiermāksla varētu atšķirties un līdz ar to – arī tās atspoguļojums presē.

Salīdzinot 2011. gada plānošanas reģionu teritorijas attīstības indeksus (TAI), redzams, ka vienīgā pozitīvā vērtība (0,839) ir Rīgas reģionam, kamēr pārējo reģionu vērtības ir negatīvas¹²⁷. No tām augstākā ir Kurzemes reģionam (-0,432), zemākā – Latgales (-1,203). Atšķirības starp Vidzemes, Zemgales un Kurzemes reģioniem nav tik būtiskas, cik tās ir salīdzinājumā ar Latgali, ar kuru indeksu vērtības atšķiras vairāk nekā divas reizes, un tas liek pieņemt, ka situācija Latgalē, salīdzinājumā ar citiem reģioniem, TAI mērāmajos indikatoros (IKP, bezdarba līmenis, IIN apmērs uz vienu iedzīvotāju, nefinanšu investīcijas, demogrāfiskā slodze, individuālo komersantu un komercsabiedrību skaits, iedzīvotāju blīvums, iedzīvotāju skaita izmaiņas) ir krietni neapmierinošāka.

Analīzei tika izvēlēti trīs laikraksti: „Saldus Zeme”, „Ezerzeme” un „Ludzas Zeme”. Viens no Kurzemes, divi – no Latgales. Tieši šo avīžu izvēli noteica vairāki faktori, galvenokārt ‘noklāto teritoriju’ strukturālā līdzība. Tām kopīgs tas, ka tās ir avīzes, kas izveidojušās padomju laikos kā savu rajonu (Ludzas, Krāslavas un Saldus) laikraksti, un tādi tie faktiski pastāv līdz mūsu dienām, lai arī pēc ATR tikai Krāslavas novads ir saglabājis Krāslavas rajona teritoriju, kamēr Ludzas un Saldus rajoni ir ‘sadalījušies’ vairākos novados (pirmais – četros, otrs – divos). „Ezerzeme” (www.ezerzeme.lv) ir Dagdas, Krāslavas un Aglonas novadu avīze¹²⁸; „Ludzas Zeme” (www.ludzaszeme.lv) sevi joprojām pozicionē kā Ludzas rajona¹²⁹ avīzi; „Saldus Zeme” (www.sz.lv) līdz ATR pozicionēja sevi kā Saldus rajona avīzi (2009), pēc tās – kā Brocēnu un Saldus novadu avīzi (2011). Laikraksti lepojas, ka ir populārākie laikraksti savās teritorijās, to tirāžas ir 5000–5500 eksemplāri¹³⁰.

¹²⁷ MK noteikumi Nr.482; Rīgā 2010. gada 25. maijā (prot. Nr.27 48.§); „Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām”. 4. pielikums MK 2010. gada 25. maija noteikumiem Nr.482; „Teritorijas attīstības indekss plānošanas reģioniem” (Pielikums MK 29.05.2012. noteikumu Nr.371 redakcijā), <http://www.likumi.lv/doc.php?id=211208>; sk. 2012.11.05.

¹²⁸ Aglonas novads par laikraksta ‘mērķauditoriju’ kļuvis tikai no 2011. gada.

¹²⁹ Ludzas rajona teritorijā pēc ATR izveidojās četri novadi: Ludzas, Kārsavas, Zilupes un Ciblas.

¹³⁰ „Šobrīd laikraksta tirāža ir aptuveni 5000. Pastāvīgo abonentu skaits: apmēram 4200. Mazumtirdzniecībā tiek realizēts apmēram 800 eksemplāru.” (<http://www.ezerzeme.lv/?action=show&type=pages&id=6>; sk. 2012.12.21.) „Tās tirāža – apmēram 5,5 tūkstoši eksemplāru.” (<http://www.ludzaszeme.lv/about>; sk. 2012.12.21.) „Saldus Zemi” lasa 18 tūkstoši” (<http://www.sz.lv/statiskas/par-mums>; sk. 2012.12.21.).

7.attēls. Analizēto reģionālo laikrakstu mērķauditoriju teritorijas.

„Saldus Zeme” (brūnie toņi), „Ezerzeme” (gaišzilie), „Ludzas Zeme” (violette) ¹³¹.

Lai iegūtu precīzāku priekšstatu par līdzībām un atšķirībām starp šiem ‘laikrakstu novadiem’, turpmāk tiks salīdzināti to diva veida indikatori: a) daži sociāli demogrāfiskie rādītāji, tādi kā iedzīvotāju nacionālais sastāvs, iedzīvotāju skaits, iedzīvotāju blīvums; b) kompozītindikatori jeb indeksi – TAI, ĪAT (īpaši atbalstāmā teritorija).

Analizēto laikrakstu novadiem kopīgs tas, ka gandrīz visi tie ir robežnovadi bez izejas pie jūras, Kurzemes pusē tā ir robeža ar Lietuvas Republiku, bet Latgales pusē – ES ārējā robeža ar Krieviju un Baltkrieviju. Laikrakstu ‘nosegtās teritorijas’ novadu lielums ir visai līdzīgs – Aglonas, Dagdas un Krāslavas novadi jeb „Ezerzemes” mērķa teritorija ir 2,4 tūkstoši km²; Ciblas, Kārsavas, Ludzas un Zilupes novadi jeb „Ludzas Zemes” auditorija ir 2,4 tūkstoši km²; Saldus un Brocēnu novadi jeb „Saldus Zemes” novadi ir 2,2 tūkstoši km² ¹³². Līdzīgs ir arī iedzīvotāju skaits, attiecīgi – 33, 29 un 35 tūkstoši ¹³³. Nedaudz atšķiras iedzīvotāju blīvums, attiecīgi – 13, 11 un 16 cilvēki uz vienu km²

¹³¹ Avots: Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likuma 3. pielikums („LV”, 202 (3986) [stājās spēkā 31.12.2008.]). [<http://www.likumi.lv/doc.php?id=185993#piel3>; sk., 2012.12.04.].

¹³² LR Centrālā statistikas pārvalde. IS01. Administratīvais iedalījums un iedzīvotāju blīvums [datu kopa]. 2012 [<http://data.csb.gov.lv/DATABASE/Iedzsoc/Ikgad%C4%93jie%20statistikas%20dati/Iedz%C4%ABvot%C4%81ji/Iedz%C4%ABvot%C4%81ji.asp>; sk., 2012.12.04.].

¹³³ LR Centrālā statistikas pārvalde. ISG20. Pastāvīgo iedzīvotāju nacionālais sastāvs novados gada sākumā [datu kopa]. 2012 [<http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=IS0200&ti=ISG20.+PAST%C2V%CEGO+IEDZ%CEVOT%C2JU+NA%C2LAIS+SAST%C2VS+NOVADOS+GADA+S%C2KUM%C2&path=../DATABASE/Iedzsoc/Ikgad%E7jie%20statistikas%20dati/Iedz%EEvot%E2ji/&lang=16>; sk., 2012.12.04.].

¹³⁴. Lielākās atšķirības ‘neekonomisko’ rādītāju ziņā ir iedzīvotāju nacionālajā sastāvā – Kurzemes novados latvieši veido 84% iedzīvotāju, Latgales novados vidēji 56% (šī robeža svārstās no 25% Zilupes novadā, līdz 76% Ciblas un Kārsavas novados) ¹³⁵. Atšķirībā no salīdzinoši etniski homogēnās Kurzemes novadiem, Latgales novadi atšķiras gan savā starpā, gan ‘iekšēji’, tajos aptuveni pusi iedzīvotāju veido trīs lielu nacionālo kopienu pārstāvji – krievi, baltkrievi un poļi. Lielas ir arī atšķirības novadu iedzīvotāju politiskajās preferencēs, piemēram, 2012. gada tautas nobalsošana par likumprojektu „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”, kas paredzēja mainīt Latvijas Republikas Satversmes 4., 18., 21., 101. un 104. pantu, piešķirot krievu valodai otrās valsts valodas statusu¹³⁶. Par grozījumiem Latvijā kopumā nobalsoja 25% no balsojušajiem, Latgalē – 56%, Kurzemē – 9% ¹³⁷. Būtiskas atšķirības balsojumā bija arī dažādu novadu starpā: Zilupes (91%); Krāslavas (62%); Ludzas (60%); Dagdas (53%); Aglonas (42%); Kārsavas (23%); Ciblas (20%); Brocēnu (6%); Saldus (2%).

Salīdzinot divus teritoriju attīstības indeksus, TAI un ĪAT, kas pamatā veidoti, balstoties ekonomiskajā loģikā un ekonomiskajās vajadzībās, novadu atšķirības ir būtiskas. Ja Saldus un Brocēnu novadi atrodas TAI novadu rangū skalas vidū (attieciņi 47. un 69. pozīcija 2009. gadā un 41. un 65. pozīcija 2011. gadā)¹³⁸, tad Latgales novadi ieņem rangū pēdējās pozīcijas¹³⁹. Izņemot Ludzas un Krāslavas novadus, kas atrodas otrajā ‘zemākajā grupā’, pārējie Latgales novadi stabili un ilglaicīgi pieder ‘zemākai grupai’.

ĪAT indekss 2010. gadā pie atbalstāmajām teritorijām ‘ierindoja’ visus analizētos Latgales novadus pilnībā, Brocēnu novadu un pusi Saldus novada (tikai pie Saldus esošie Jaunlutriņu, Lutriņu, Saldus, Zirņu un Novadnieku pagasti, arī pierobežas Nīgrandes un Ezeres pagasti netika ierindoti

¹³⁴ LR Centrālā statistikas pārvalde. ISG01. Administratīvais iedalījums un iedzīvotāju blīvums gada sākumā [datu kopa]. 2012

[<http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=IS0010&ti=ISG01.+ADMINISTRAT%CEVAIS+IEDAL%CEJUMS+UN+IEDZ%CEVOT%C2JU+BL%CEVUMS+GADA+S%C2KUM%C2&path=../DATABASE/Iedzsoc/Ikgad%E7jie%20statistikas%20dati/Iedz%EEvot%E2ji/&lang=16>]; sk., 2012.12.04.].

¹³⁵ LR Centrālā statistikas pārvalde. ISG20. Pastāvīgo iedzīvotāju nacionālais sastāvs novados gada sākumā [datu kopa]. 2012.

[<http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=IS0200&ti=ISG20.+PAST%C2V%CEGO+IEDZ%CEVOT%C2JU+NA+CION%C2LAIS+SAST%C2VS+NOVADOS+GADA+S%C2KUM%C2&path=../DATABASE/Iedzsoc/Ikgad%E7jie%20statistikas%20dati/Iedz%EEvot%E2ji/&lang=16>]; sk., 2012.12.04.].

¹³⁶ CVK. Likumprojekts „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. 2012 [<http://web.cvk.lv/pub/public/30258.html>]; sk., 2012.12.04.].

¹³⁷ CVK. 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojekta „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” pieņemšanu. Rezultāti. 2012. [<http://www.tn2012.cvk.lv/report-results.html>]; sk., 2012.12.04.].

¹³⁸ 110 novadu rindā.

¹³⁹ MK noteikumi Nr.482; Rīgā 2010. gada 25. maijā (prot. Nr.27 48.§); „Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām”. 4.pielikums MK 2010. gada 25. maija noteikumiem Nr.482; „Teritorijas attīstības indekss plānošanas reģioniem” (Pielikums MK 29.05.2012. noteikumu Nr.371 redakcijā). [<http://www.likumi.lv/doc.php?id=211208>]; sk. 2012.11.05.].

ĪAT sarakstā)¹⁴⁰. Savukārt īpaši atbalstāmo teritoriju sarakstā 2011.–2012. gadam nav Saldus, Brocēnu, kā arī Ludzas un Krāslavas novadu¹⁴¹.

VRAA aprēķinātais teritorijas attīstības līmeņa izmaiņu indekss 2011. gadā attēlo Saldus un Brocēnu novadus kā tādus, kuros nav notikušas būtiskas izmaiņas, Ludzas un Krāslavas novadi ierindoti otrajā ‘zemākajā’ grupā, bet pārējie Latgales novadi – ‘zemākajā’ grupā¹⁴².

Kopsavelkot, dati rāda, ka virs vidējā Latvijas sociāli ekonomiskā attīstības līmeņa ir tikai Saldus novads, nedaudz zem vidējā – Brocēnu, bet pašā ‘lejasgalā’ – Latgales novadi. Pēdējos gados nelielas un nebūtiskas pozitīvas sociāli ekonomiskās izmaiņas ir notikušas abos Kurzemes novados, un tikai divos Latgales novados, tajos, kuru centrā ir lielākas pilsētas – Krāslava un Ludza, savukārt citi novadi turpina ‘stabili ieņemt pēdējās vietas’. Ne mazāk būtiskas atšķirības Kurzemes un Latgales novadu starpā ir tādos sociālos rādītājos kā sabiedrības etniskais sastāvs, politiskās preferences un reliģiskā piederība. Ja Kurzemes novadi ir izteikti ‘latviski’, protestantiski un politiskajās izvēlēs – nacionālistiski, tad Latgales novadi ir heterogēni katrā šajā rādītājā: latvieši, krievi, baltkrievi un poļi atsevišķās vietās veido nozīmīgas un ‘konkurētspējīgas’ vietējās kopienas; dažādās teritorijās var dominēt viena no trim galvenajām Latgales ticībām (katoļcisms, vecticība, pareizticība) vai arī tās var pastāvēt līdzās; arī politiskajās izvēlēs Latgales novadu iedzīvotāji var būt ļoti atšķirīgi.

Izlase un analīzes metode

Laika posms, kurā veidota laikrakstu izlase, tika dalīts divos periodos: ‘ziemas’ (01.01.2009.–31.03.2009.) un ‘vasaras’ (01.05.2011.–31.07.2011.). Tas darīts ar nolūku, lai mazinātu iespējamo ‘sezonālātes efektu’.

Analīzei izvēlēto laikrakstu kopas veidoja kvantitatīvi līdzīgas ‘reģionālās izlases’, jo Latgales ‘Ezerzeme’ un ‘Ludzas Zeme’ iznāk divas reizes nedēļā, bet Kurzemes ‘Saldus Zeme’ – trīs reizes nedēļā, pie kam tā ir ‘biezāka’ nekā Latgales avīzes.

Katrā laika periodā iznāca pa 25 Latgales un 38 Kurzemes avīzēm. Kopā tika analizēti 204 raksti no 176 avīžu numuriem (attiecīgi 50, 54 un 100 raksti no katras avīzes). Katrā avīzē tika identificēts vidēji viens analizējams raksts (‘Saldus Zemē’ to bija nedaudz vairāk).

¹⁴⁰ VRAA. Īpaši atbalstāmo teritoriju karte (2010. gadam). 2010
[\[http://www.vraa.gov.lv/uploads/documents/IAT/150dpi_Ipasi_atbalstamas_teritorijas_2010.jpg\]](http://www.vraa.gov.lv/uploads/documents/IAT/150dpi_Ipasi_atbalstamas_teritorijas_2010.jpg); sk. 2013.01.17.].

¹⁴¹ VRAA. Īpaši atbalstāmo teritoriju saraksts (2011.–2012. gadam). 2012
[\[http://www.vraa.gov.lv/uploads/documents/IAT/150dpi_Ipasi_atbalstamas_teritorijas_2011-2012.jpg\]](http://www.vraa.gov.lv/uploads/documents/IAT/150dpi_Ipasi_atbalstamas_teritorijas_2011-2012.jpg); sk. 2013.01.17.].

¹⁴² VRAA. Teritorijas attīstības līmeņa izmaiņu indekss (karte). 2012.
[\[http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/attistibas_indekss/g105_k05-03_novadi_lv_1-7mlj_limena_izmainu_indekss_2011.jpg\]](http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/attistibas_indekss/g105_k05-03_novadi_lv_1-7mlj_limena_izmainu_indekss_2011.jpg); sk. 2013.01.17.].

Kodēti un analizēti tika tikai tie raksti, kuros aprakstīti vietējie kultūras un sabiedriskie notikumi – ar vietējiem amatieriem un vietējām iestādēm, par vietējām aktualitātēm. Analīzē netika iekļauti raksti, kuros aplūkotas profesionālo mākslinieku (popdziedātāju, aktieru, teātru, dzejnieku utt.) viesizrādes, vieskoncerti.

Katrs atbilstošais raksts tika ievadīts datu bāzē (tā *nosaukums, datums, laikraksta nosaukums, numurs, lapaspuses numurs, raksta autors*) un kodēts atbilstoši analīzes mērķim un uzdevumiem pēc šādām saturiskajām pazīmēm: raksta saturs dažos vārdos; atslēgvārdi; epitēti un teikumi (to daļas), kur aprakstīti kultūras darbinieki; citāti ar to, kāda loma un funkcijas tiek piedēvētas pašdarbībai/amatieru kultūraktivitātēm, vietējās dzīves kontekstā (gan sabiedriskās, gan individuālas); citāti par to, kā aprakstīta amatiermākslas, kultūras loma, nozīme, funkcijas; rakstu galveno personāžu dzimums; aprakstīts indivīds vai/un kolektīvs; minēto vietvārdu nosaukumi; minēto notikumu vietu un institūciju tipi; ja rakstos aprakstīti bērni. Atsevišķos gadījumos (piemēram, atslēgvārdi; kultūras loma, nozīme, funkcijas; minēto notikumu vietu un institūciju tipi) tā bija ‘atvērtā kodēšana’, kurai sekoja atvērto kodu standartizēšana, radniecīgākos apvienojot vispārīgākās kategorijās (piemēram, ‘minēto notikumu vietu un institūciju’ tipi tika pārkodēti šādās kategorijās: mācību iestāde, KN, muzejs, bibliotēka, privātas iestādes, publiska ārtelpa), savukārt citos – jau ‘gala kodēšana’. Raksti tika analizēti gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi. Kvantitatīvās analīzes uzdevums bija salīdzināt dažādus analīzes mainīgos (piemēram, aprakstīto kultūras darbinieku dzimumu sadalījumu, kultūras notikumu vietu tipus), savukārt kvalitatīvās – iegūt skaidrojumus par to, kā laikrakstos tiek aprakstīti un interpretēti noteikti sociālie fenomeni.

4.4.2. Kultūras notikumu un amatiermākslas ‘profils’

Avīžu rakstos, kas veltīti kultūrai un mākslai, visbiežāk atspoguļoti konkrēti notikumi. Absolūtā vairumā gadījumu tās ir reportāžas par tādām kultūras norisēm kā kolektīva vai kultūras darbinieka/mākslinieka jubileja, koncerts, karnevāls, konkurss, festivāls, atlase, grāmatas atvēršana, radošais vakars, izstāde, balvas pasniegšana, profesionāla mākslinieka viesošanās skolā u. tml. Avīzēs praktiski nav cita veida rakstu.

Laikrakstos pārsvarā aprakstītas kopienas ikdienas un svētku sabiedriskās dzīves norises, kurās piedalās vietējās amatiermākslas kolektīvi, amatieri-indivīdi vai/un bērni (mākslas un mūzikas skolu vai vispārīzglītojošo iestāžu pulciņu skolēni). Atšķirībā no centrālās preses, līdz kurai amatiermāksla tikpat kā nenokļūst¹⁴³, reģionālajā (vietējā) presē tā dominē¹⁴⁴.

¹⁴³ Meklējot divās centrālās laikrakstu un portālu kultūras rubriku pilntekstu datu kopās rakstus, kuros aprakstītas amatieru jeb pašdarbnieku kultūras aktivitātes, izmantojot atslēgas vārdus ‘amatieris’, ‘pašdarbnieks’, ‘kultūras nams’ (arī krievu valodā), var secināt, ka tādu rakstu praktiski nav. Starp 5000 rakstiem ir tikai daži, kuros pieminēta pašdarbība, pie kam tā nav galvenais to temats. Biežāk, bet izteikti margināli attiecībā pret visu rakstu kopu, minēti kultūras nami, tomēr arī tādos rakstos visbiežāk nav runa par amatieru kultūru (piemēram, 2005.g. rakstos regulāri tiek reklamēti popgrupas Jumprava koncertbrauciens pa lielākajiem reģionālajiem kultūras namiem, savukārt citos rakstos

Kāpēc reģionālajā presē par amatieriem tiek rakstīts daudz vairāk nekā par profesionālajiem māksliniekiem? Pirmkārt, tāpēc, ka vietējo avīžu misija ir vietējās dzīves (novada, rajona) apraksts, un tāds ir arī to lasītāju pieprasījums. Otrkārt, profesionālo mākslinieku 'tūres' laukos, īpaši pagastos, ir samērā retas, jo nerentablas, un valsts tagad, atšķirībā no padomju laikiem (Cimermanis & Mežgailis, 1985), reti kad dotē un organizē profesionāļu koncertbraucienus un dažādas sadarbības formas ar vietējiem kultūras namiem un citām kultūras pārvalžu institūcijām.

Kultūras notikumu tematika

Avīzrakstus dalot tematiski, jautājot, kāda ir aprakstīto notikumu sociālā nozīme, visbiežākais temats ir *identitātes kopšana* dažādās tās izpausmēs un mērogos¹⁴⁵. Tā ir gan konkrēta un teju vai taustāma vietas, kopienas, novada vai etniskās grupas identitāte ar dažādiem tās atribūtiem, piemēram, valodu, dialektu, tautas tērpu, folkloru, tradīcijām, gan abstraktākas vērtības un lielāki teritoriālie reprezentī, tādi kā kultūrvēsturiskais reģions vai visa valsts, nācija. Tomēr visbiežāk aprakstīti notikumi, kas saistīti ar novada līmeņa identitātes atražošanu un saglabāšanu: svētku svinēšana, novadpētniecība, etnogrāfiskā muzicēšana, ar tautas daiļamatiem saistītās kultūraktivitātes.

„Brocēnniekiem dots uzdevums ar savām fotogrāfijām pastāstīt, kuras vēsturiskās vietas pilsētā būtu atjaunojamas un sakopjamas.”¹⁴⁶

Kultūra un māksla vietējos publiskajos pasākumos regulāri tiek izmantota kā līdzeklis, kas palīdz veidot un uzturēt kopienu gan simboliski par to atgādinot, gan aicinot visus būt kopā fiziski. Tie ir dažādi svētki, gan vietējie, piemēram, pilsētas vai novada, pilngadības vai ar lauksaimniecības ciklu saistītie, gan nacionālie, piemēram, Latvijas Republikas proklamēšanas gadadiena, gadskārtas. Šādi

tie parasti ir lielo reģionālo pilsētu kultūras nami, kuros notiek kādas profesionālās mākslas aktivitātes – koncerti, izrādes, izstādes). Interesanti, ka krievu valodas presē KN praktiski nav pieminēti. Jāpieņem, ka aptuveni 500 Latvijas KN notiekošās kultūras aktivitātes nav interesantas lielākajai Latvijas krievvalodīgo kopienai (kuras vairums ir pilsētu iedzīvotāju).

Izmantotās datu kopas:

1) 2006. gada oktobris–decembris – „Diena” (arī pielikumu „Kultūras Diena”, „SestDiena”, „Izklaide”), „NRA” (pielikumu „Mēs”, „Atpūta TV”); „Kultūras Forums”, „Latvijas Avīze”, „Час”, „Бизнес&Балтия”, „Весту Сегодня”, „Суббота”, kā arī interneta portālu Delfi.lv, TVNet.lv, Rus.TVNet.lv un Rus.Delfi.lv), kur kodēti ap 2500 latviešu un 1500 krievu avīžu un interneta portālu raksti (datu fails: Sūna L, Kalniņa A, Daugavietis J, Mūriņš S, Liepiņa K. Centrālās preses kultūras rubriku pilntekstu datu bāze (pētījums „Jauniešu kultūraktivitātes un nacionālā integrācija”). Tabuns A, editor. Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte; 2006.).

2) Daugavietis J. Centrālās preses kultūras rubriku pilntekstu datu bāze (2007. gada maijs–jūlijs – laikraksti „Diena”, „NRA”, „Весту Сегодня”, „Телеграф”, „Час”, kopā ap 1500 rakstu). LU SZF; 2007.

¹⁴⁴ Raksti par profesionālo mākslu vietējos laikrakstos ir retums, un šie izņēmumi visbiežāk ir divu veida gadījumos: ja rakstīts par mākslinieku-novadnieku vai arī apskatīts vai reklamēts profesionālu mākslinieku koncerts vai cita veida pasākums vietējā kultūras iestādē.

¹⁴⁵ Te netiek ņemti vērā raksti, kuros atspoguļota mākslinieciskās pašdarbības ikdiena un svētki, piemēram, koru dibināšana, teātru saiets, mūzikas skolas konkurss, intervija ar amatieru kolektīva vadītāju.

¹⁴⁶ Vilmane I. Raksta fotostāstus. Saldus Zeme. 78(7410) Saldus; 2011. gada 7. jūlijā;5.

svētki nav iedomājami bez vietējās amatiermākslas kolektīvu un amatieru uzstāšanās – dziesmām, dejām un dzejām.

Ņemot vērā to, ka praktiski visa avīzēs aprakstītā kultūras dzīve noris pašvaldību vai valsts iestāžu paspārnē (tātad, pamatā tiek veidota ar publiskā finansējuma palīdzību), tas liecina, ka šī ir viena no galvenajām kultūrpolitiskajām prioritātēm ne tikai ‘uz papīra’, bet arī dzīvē. To netieši apliecina arī tie gadījumi, kad aprakstīti ES vai centrālo valsts kultūras institūciju (KN, KNMC) finansēti vai organizēti kultūras projekti. Tās pamatā ir aktivitātes, kas saistītas ar etnogrāfiskās kultūras saglabāšanu.

*„Pagājušī sestdiena bija jau otrā pēc kārtas (pavisam ir četras tādas sestdienas) šā gada Tradicionālo prasmju skolā, ko organizē Kultūrizglītības un nemateriālā mantojuma centrs. Latgalē izveidotas 12 darbnīcas. Ludzā mācīja adīt cimdus un velt velteņus, bet Zvirgzdenes pagasta Krūmāju māju saimnieces Janīnas Skrules virtuvē interesenti varēja apgūt vairāku Latgalē tradicionālo ēdienu gatavošanas prasmes.”*¹⁴⁷

„Buļbu blīni ar škvarkom, ašņa dasys, asuškys, zacerka, murcovka – šos Latgalē kādreiz ierastos ikdienas ēdienus jaunā un pat vidējā paaudze nav garšojusi. Piemirsušies arī senie ēdienu nosaukumi. Tieši tāpēc, lai saglabātu senās tradīcijas, lai pārņemtu no tām mūsu dienām derīgo, jau vairākus gadus Latvijas Kultūrizglītības un nemateriālā mantojuma centrs rīko Tradicionālo prasmju skolu.

*Četras sestdienas – 5., 12., 19., 26. martā – divpadsmit vietās Latgalē bezmaksas nodarbībās pie meistariem varēs apgūt dažādas praktiskas iemaņas: Adamovā – zirglietu gatavošanu, Aglonā – kokgriešanu, Ludzas Amatnieku centrā – cimdu adīšanu un velteņu velšanu, Zvirgzdenes pagasta Mazajos Lītavniekos – latgaliešu tradicionālo ēdienu gatavošanu [..]”*¹⁴⁸

Būtiski piezīmēt, ka ar dažiem izņēmumiem, tie ir raksti par latviskās vai latgaliskās identitātes saglabāšanu un atražošanu. Nacionālo minoritāšu aktivitātes ir atspoguļotas neproporcionāli maz (attiecībā pret etnisko minoritāšu īpatsvaru). Jāpieņem, ka vai nu šādu aktivitāšu ir salīdzinoši maz, vai arī tās netiek inkorporētas vietējā kultūras un sabiedriskajā dzīvē, vai arī daļa žurnālistu tās ignorē.

¹⁴⁷ Žulina V. Mācāmies gatavot pēc vecmāmiņu receptēm. Ludzas Zeme. 22; Ludza; 2011. gada 18. martā;5.

¹⁴⁸ Turpat.

8.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Saldus amatieri novada karoga iesvētībās.

„Saldus novada karogs iesvētīts. Novada kopības simbolu no baznīcas līdz domes ēkai Striķu ielā nes deju kopas Bandava dalībnieki.”¹⁴⁹

Cita veida temati ir pārstāvēti vien ar dažiem rakstiem. Piemēram, kultūras pārvalde un kultūras politika, kultūras iestāžu institucionālā sadarbība (ieskaitot nacionālā līmeņa) aktualizēta vien pāris „Saldus Zemes” rakstos. Avīzes 2009. gada janvāra numurā var lasīt, ka Kultūras ministrija sniegusi oficiālu atbildi 534 Saldus rajona kultūras darbinieku atklātai vēstulei, kurā viņi pauduši sašutumu par neproporcionāli lielu VKKF budžeta samazināšanu¹⁵⁰.

Tikpat reti ir raksti, kuros skarti ar kultūras aktivitātēm saistītie ekonomiskie aspekti, ja neņem vērā valsts vai pašvaldību dotācijas kultūras dzīvei, kā arī pāris gadījumu, kad aprakstīti kultūras iestāžu rekonstrukcijas vai renovācijas darbi, kas veikti pateicoties ES investīcijām. Citos gadījumos tie ir stāsti par dažādiem ar tautas daiļamatniecību saistītiem rūpaliem, kas ir vai varētu būt papildus ienākumu avots amatniekiem, lauku iedzīvotājiem, piemēram, suvenīru veidošana, tradicionālo ēdienu gatavošana. KNMC rīko tradicionālo prasmju kursus, tiek veidoti amatniecības centri, kuros var iegādāties vietējo meistarū gatavotās preces, vietējie tūrisma informācijas centri veicina vietējo ēdienu iekļaušanu ēstuvju ēdienkartēs.

¹⁴⁹ Kleinberga S. Svētki ar kopības izjūtu. Saldus Zeme. 57-ā Saldus; 2011. gada 17. maijā;1.

¹⁵⁰ Vilmane I. Apšaubā VKKF budžeta samazinājuma pamatotību. Saldus Zeme. 9(7079) Saldus; 2009. gada 22. janvārī;7.

„Pēdējā laikā Ludzas Amatnieku centrs saņem pasūtījumus tautas tērpu izgatavošanai no dažādiem pagastu deju kolektīviem un folkloras kopām. Savukārt pašdarbniekiem šī iespēja radusies, pateicoties projektiem un Eiropas fondu atbalstam. Katrs kolektīvs vēlas tieši savam novadam raksturīgus tautas tērpus, turklāt tā, lai tie arī viena kolektīva ietvaros kaut nedaudz atšķirtos. [..] klusi un čakli rosās jau pieminētās jauniešas, kuras Amatnieku centrā strādā ar Nodarbinātības valsts aģentūras atbalstu. NVA prakses vadītāju un praktikantu darbu apmaksā Eiropas Sociālā fonda projekta ‘Kompleksi atbalsta pasākumi’ aktivitātes ‘Jauniešu darba prakses’ ietvaros. Jauniešiem darbs nodrošināts uz 12 mēnešiem, viņas saņem 120 latu stipendiju.”¹⁵¹

Vietas, kurās norisinās kultūras notikumi

Avīzēs aprakstītie notikumi galvenokārt notiek pašvaldību kultūras un izglītības iestādēs: KN, bibliotēkās un muzejos, skolās, ieskaitot mūzikas un mākslas, BJC. Cita veida institucionālās piederības vietas, tādas kā baznīcas, privātas iestādes, publiskās ārtelpas, minētas daudz retāk un drīzāk uzskatāmas par izņēmumiem, un tas sakrīt ar pētījuma „Kultūrvides daudzveidības veicināšana un pārvaldība: nevalstiskās un privātās kultūras iniciatīvas” secinājumiem – kultūras dzīve laukos noris gandrīz tikai valsts un pašvaldību iestādēs un to pārraudzībā (Tabuns, et al., 2008).

KN, kuru galvenās funkcijas ir *„kultūras un izglītojošu pasākumu organizēšana; lokālā nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšana; Dziesmu un deju svētku tradīcijas ilgtspējas sekmēšana; kultūras un interešu izglītības iespēju piedāvāšana; profesionālās mākslas pieejamības veicināšana; kultūras informācijas izplatīšana”* (Kultūras centru darbības attīstības programma 2009.–2013. gadam), kā kultūras notikumu vieta dažādu novadu avīzēs minēti vienlīdz bieži, un tā ir otrā biežāk aprakstītā kultūras notikumu arēna, atpaliekot tikai no bērnu izglītības iestādēm. To var skaidrot ar to, ka būtiska skolu funkcija ir kopienas kultūras aktivitāšu organizēšana, to tīkls ir plašāks nekā KN un skolas ir arī vietās, kur nav KN. Tomēr var arī pieņemt, ka žurnālisti pārlieku lielu daļu savas uzmanības veltījuši tieši bērnu amatiermākslas aprakstam, kas galvenokārt noris dažāda veida mācību iestādēs.

Latgales avīzēs aprakstītie kultūras pasākumi notikuši tikai četru tipu pašvaldību vai valsts iestādēs: izglītības institūcijās (skolās, ieskaitot mūzikas un mākslas, BJC), KN, muzejos un bibliotēkās. Kurzemes „Saldus Zemē” aprakstīto kultūras notikumu sociāli telpiskā izkliede ir daudzveidīgāka, tur minēti arī jauniešu centri un klubi, izstāžu zāles, parki, baznīcas u. c. Ja Latgalē kultūra mīt tikai pašvaldības iestādēs (skolās, KN, bibliotēkās, muzejos)¹⁵², tad Kurzemē tā atrodama arī privātu kultūras darbinieku vai uzņēmēju telpās (piemēram, izstāžu zālēs), kā arī pilsonisku asociāciju,

¹⁵¹ Batņa D. Ludzas amatnieku centrā izšuj tautastērpus. Ludzas Zeme [Internets]. Ludza; 2011. gada 11. februārī [cītēts 2013. gada 17. decembrī]; Iegūts no: <http://www.ludzaszeme.lv/news/LudzasAmatniekuCentrsIzsuvejas>.

¹⁵² Nozīmīgs sociālās dzīves veidotājs Latgalē ir baznīcas, un tas ir redzams un lasāms arī vietējā presē. Tomēr, atšķirībā no Kurzemes baznīcām, Latgales baznīcas ir autonomākas un pašpietiekamākas. Ja kāds sabiedriskais vai kultūras pasākums Latgalē ir integrēts ar baznīcu, tad parasti tas ir dalīts laicīgajās izklaidēs un reliģiskajos rituālos, un katra šī pasākuma daļa noris ‘savās vietās’, t.i., baznīcā un KN, skolā vai citā publiskajā telpā. Latgalē ir maz iespēju redzēt garīdzniekus veicam kādus rituālus vai piedaloties kā pasākuma vadītājiem laicīgās iestādēs (izņēmums ir ēku iesvētīšanas), kamēr Kurzemes reliģisko draudžu gani ir biežāki un aktīvāki laicīgo pasākumu dalībnieki.

biedrību un reliģisko draudžu, īpašumos. Tas ļauj izvirzīt šādus pieņēmumus: ekonomiski stiprākā un ar pilsoniskās kultūras tradīcijām bagātākā vietā, kāds ir Saldus novads (Cimermanis & Mežgailis, 1985; Tabuns, et al., 2008; Ziemele, 2007), kultūras dzīve ir daudzveidīgāka tās organizatoru un norises vietu ziņā; Latgalē, kur baznīcu sociālā vara ir lielāka, garīgā kultūra var dzīvot savu, diezgan autonomu dzīvi, un laicīgās un ar baznīcu saistītās sabiedriskās aktivitātes ir visai šķirtas.

Pārlasot un kodējot rakstus, radās iespaids, ka Latgales avīzēs biežāk nekā Kurzemes „Saldus Zemē” ir rakstīts par *bērniem* un *ar skolām* saistītiem pasākumiem, tādiem kā skates, konkursi, izlaidumi, ‘popielas’ u. tml. Pārbaudot šo sakarību, tendence apstiprinās: bērniem-amatieriem veltīts katrs trešais „Ezerzemes” raksts, katrs piektais „Ludzas Zemē”, un tikai katrs septītais „Saldus Zemē”. Līdzīgā biežumā minētas bērnu izglītības iestādes: skolas, mūzikas un mākslas skolas un BJC (īpaši daudz vispārīzglītojošo skolu aprakstīts „Ezerzemē”, trīs reizes biežāk nekā citās avīzēs).

Iespējami vairāki skaidrojumi, kāpēc vienā laikrakstā par bērniem raksta biežāk nekā citā. Tie var būt gan subjektīvi, piemēram, attiecīgā žurnālista īpašā empātija pret bērniem vai arī izvairīšanās no pieaugušo kolektīviem, individuālajiem amatieriem, gan objektīvi, piemēram, attiecīgajā teritorijā bērnu amatiermāksla ir krietni intensīvāka nekā pieaugušo. Pēdējais pieņēmums ir visai ticams, jo katrā skolā noteikti būs vairāki bērnu ‘brīvā laika pulciņi’ un amatiermākslas kolektīvi, kamēr KN tīkls nav tik biezs kā skolu, un ne katrs kultūras nams vai centrs var lepoties ar tādu amatieru skaitu, kāds ir skolēnu-amatieru skaits skolās (statistikas dati rāda, ka amatiermākslā skolas gados iesaistīta teju puse visu bērnu, kamēr pieaugušo-amatieru īpatsvars ir 5–7% robežās no visiem pieaugušajiem [skatīt 4.7. nodaļu „Amatiermākslas statistiskā analīze”]).

kultūras centra' funkcijas kopš padomju laikiem, kad to pienākums bija koordinēt rajona līmeņa kultūras dzīvi.

Būtiskāku informāciju par vietējo kultūras dzīvi dažādos novados sniedz kultūras notikumu teritoriālā izkliede katra novada ietvaros. Tā nav vienmērīga, ir novadi, kas laikrakstu kultūras rakstos ir pārstāvēti praktiski ar katru pagastu (piemēram, Ludzas, Ciblas, Kārsavas), bet ir novadi, kas rakstos ir pārstāvēti ar pusi vai pat mazāk pagastu (piemēram, Krāslavas, Zilupes, Dagdas)¹⁵⁵.

Dažos novados ir pagasti, kuru nosaukumi avīžrakstos parādās biežāk nekā citu, piemēram, Mežvidu un Salnavas pagasti Kārsavas novadā, Andrupenes un Ezernieku pagasti Dagdas novadā, Lutriņu un Jaunlutriņu pagasti Saldus novadā. Tiem kopīgs tas, ka tie ir viegli pieejami, tie atrodas izdevīgā ģeogrāfiskajā punktā, tajos ir atbilstoša kultūras infrastruktūra un iedzīvotāju skaita ziņā tie ir novadu lielākie vai 'vidējā izmēra' pagasti, un tajos ir izteikti centri – lielākās apdzīvotās vietas (parasti ar pagasta nosaukumu). Katrā no šiem pagastiem ir vismaz viena bibliotēka un KN, vismaz pamatskola, tie atrodas pie reģionālās nozīmes autoceļiem¹⁵⁶ (izņēmums ir Jaunlutriņu pagasts, bet tajā ir estrāde).

'Negatīvie piemēri', t.i., pagasti, kuri vietējo laikrakstu kultūras slejās neparādās, ir savstarpēji atšķirīgāki, lai gan strukturālā loģika, kas tos ierindo 'nerosīgo' vidū, ir tā pati: to teritorijas ir grūtāk pieejamas vai atrodas nomalē, iedzīvotāju skaits ir mazāks nekā citos pagastos un/vai tuvumā atrodas ievērojami lielākas apdzīvotās vietas, piemēram, pilsētas.

- Tie ir lieli pagasti, kas robežojas ar pilsētām, piemēram, Malnavas un Ūdrīšu (Kārsavas novads) pie Krāslavas, Cieceres (Brocēnu novads) starp Saldu un Brocēniem, Novadnieku (Saldus novads) pie Saldus. Nereti tiem nav izteiktu centru un to kultūras infrastruktūra ir vāji attīstīta, jo tās drīzāk ir piepilsētas, nevis autonomi funkcionējošas teritoriālās vienības.

- Tie ir salīdzinoši lieli pagasti ar 'klasisku' kultūras infrastruktūru (KN, bibliotēka, skola), labu pieejamību, bet pie valsts robežas. Piemēram, Pasienes un Zaļesjes (Zilupes novads), Šķaunes (Dagdas novads), Indras, Kalniešu un Robežnieku (Krāslavas novads), Kursīšu (Saldus novads). Minētajos Krāslavas un Zilupes pagastos vairums iedzīvotāju ir krievi vai baltkrievi.

- Tie ir pagasti nomalēs, caur kuriem iet tikai vietējā līmeņa ceļi, tajos var būt vai nebūt KN, var būt vai nebūt skola, piemēram, Asūnes un Konstantinovas (Dagdas novads), Lauderu (Zilupes novads), Remtes (Brocēnu novads), Zaņas (Saldus novads).

¹⁵⁵ Rēķinot katra novada minēto vietvārdu skaitu attiecībā pret iedzīvotāju skaitu, labākie 'rādītāji' ir Ciblas, Ludzas un Brocēnu novadiem.

¹⁵⁶ Otrā līmeņa jeb 'P' valsts autoceļi.

Ne visi pagasti atbilst šiem kritērijiem, ir arī izņēmumi. Piemēram, Mērdzenes (Kārsavas novads), Skaistas (Krāslavas novads), Blīdenes (Brocēnu novads) pagasti ir pietiekami lieli, tos šķērso nozīmīgi ceļi, to kultūras infrastruktūra ir attīstīta, iedzīvotāju etniskais sastāvs homogēns, bet vietējo laikrakstu slejās ar kultūras notikumiem tie tikpat kā nebija parādījušies. Jāpieņem, ka iepriekš konstatētie 'objektīvie' faktori un to kombinācijas (pagasta atrašanās tuvums pilsētām, robežām un valsts līmeņa autoceļiem, iedzīvotāju skaits un etniskais sastāvs) ne visos gadījumos sniedz nepieciešamo izskaidrojumu, iespējami arī kādi citi faktori, kas var būtiski ietekmēt pagasta kultūras dzīves rosīgumu un tā atspoguļošanu vietējā presē. Piemēram, žurnālistu subjektīvās attieksmes pret noteiktām vietām (līdz ar to – noteiktu vietu biežāka vai retāka 'parādīšanās' avīžu slejās), vietējo kultūras dzīves organizatoru darbaspējas vai citas īpašības, kas nosaka aktīvākas vai pasīvākas pagasta kultūras dzīves veidošanos.

4.4.3. Amatieru 'portrets'

Rakstos visumā līdzīgās proporcijās aprakstīti gan *individuāli* kultūras darbinieki vai mākslinieki (amatieri), piemēram, gleznotāji, dzejnieki, rakstnieki, novadpētnieki, gan *kolektīvi* (daudzos indivīdiem veltītos rakstos to varoņi ir vietējo amatiermākslas kolektīvu un pulciņu vadītāji vai kultūras dzīvē aktīvi iesaistījušies pedagogi). Biežāk nekā Latgales avīzēs par kolektīviem rakstīts „Saldus Zemē”. Iespējams, Saldus novada kolektīvu 'mākslinieciskais līmenis' ir augstāks, tie biežāk un kvalitatīvāk uzstājas. Šādu pieņēmumu apliecina raksti, kas veltīti šī novada kolektīvu koncertiem ārpus novada vai valsts. Ja Latgales avīzēs ir rakstīts par vietējo amatieru 'kultūras eksportu', tad tā visdrīzāk ir individuāla bērnu un jauniešu piedalīšanās vai panākumi nacionāla un starptautiska līmeņa konkursos. Iespējams, ka kolektīvu izbraucienu biežumu ārpus sava novada var skaidrot arī ekonomiski, ja novads un tā iedzīvotāji ir turīgāki, to kolektīvi biežāk brauks uzstāties ārpus savas kopienas.

Salīdzinot rakstu 'galveno varoņu' *dzimumu*, redzams, ka biežāk tās ir sievietes (izņēmums ir „Sadus Zeme”, kur šī proporcija ir līdzvērtīga). Iespējami vairāki skaidrojumi, kāpēc Latgales pusē kultūras darbinieku un amatieru vidū dominē sievietes, sākot ar sociāli ekonomiskiem iemesliem (bezdarbs un darbaspējīgo vīriešu emigrācija vai noslogotība, lielāks skolotāju-sieviešu īpatsvars), beidzot ar reģionālajām kultūrvēsturiskajām tradīcijām, kas galu galā uztur priekšstatu par kultūru un izglītību par it kā tradicionālu 'sieviešu sfēru'. „Sestdienas vakarā Mežvidu Tautas namā uz vokālo ansambļu festivālu „Mozais bolss” pulcējās ap simts dziedātāju no deviņiem rajona pagastiem. Visā šai skanīgajā pulkā saskaitīju tikai sešus vīrus.”¹⁵⁷ Īpaši uzkrītoši dzimumu disproporcijas redzamas daudzās avīžu fotogrāfijās (sk. zemāk no 9.–12.attēliem). „Interesanti, ka

¹⁵⁷ Žulina V. Bolss kļuvis izteikti sievišķīgs: [par vokālo ansambļu festivālu „Mozais bolss” Mežvidos (Ludzas rajons)]. Ludzas Zeme. 7(9010) Ludza; 2009.01.27.;7.

pie mums ļoti nodalītas hobiju sfēras. Ja makšķernieku sacensībās iepriekšējā dienā piedalījās gandrīz tikai vīrieši, tad masku parādē savukārt gandrīz visas dalībnieces bija sievietes. Brīvo laiku ģimenes reti pavada kopā, jo intereses ir atšķirīgas.”¹⁵⁸

10.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Sievišķīgais kopkoris dziedāšanās svētkos Ezerē.

„KOPKORIS. Ezeres estrāde. Tajā dzied astoņi kolektīvi no Saldus, Brocēnu un Liepājas novada.”¹⁵⁹

11.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Sievišķīgā auditorija Gaiķos.

„PIE IZGREZNOTĀ TAUTAS NAMA koncertu gaida daudzi apmeklētāji. Par godu svētkiem ar krāsainām kaklasaitēm bija saposti pat daudzi apkārtnē augoši koki.”¹⁶⁰

¹⁵⁸ Žulina V. Masku parāde – ar humoru par dzīvi: [par karnevālu Pureņu pagastā (Ludzas rajons)]. Ludzas Zeme. 16(9019) Ludza; 2009.02.27.;8.

¹⁵⁹ Vilmane I. Ezerē kori izdziedas no sirds. Saldus Zeme. 77(7409) Saldus; 2011.05.07.;1.

12.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Mūsdienās populārā līnijdejošana – sieviešu iemīļota nodarbe.

„VISI KOPĀ, un tā deju pēc dejas līdz agram rītam līnijdejošu saietā Jaunlutrīņos”¹⁶¹

13.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Sieviešu-senioru deju grupa.

„DZIRNAVIŅAS. Ap senioru deju entuziastēm Brocēnos regulāri ir domubiedri.”¹⁶²

Fotogrāfijas parāda arī cita veida sociālo pārmaiņu tendences un to izpausmi amatiermākslā. Tā ir sabiedrības novecošanās. Amatiermākslas galvenā auditorija un aktīvākās dalībnieces ir ne tikai vienkārši sievietes, lielu to daļu veido seniores¹⁶³. Cita veida tendence, tiesa, tā nav jauna, ir

¹⁶⁰ Kleinberga S. Novada svētki šogad – Gaiķos. Saldus Zeme. 66(7398) Saldus; 2011.07.06.;5.

¹⁶¹ Vilmane I. Bullis dresē līnijdejoņus. Saldus Zeme. 16(7086) Saldus; 2009.07.02.; 8.

¹⁶² Vilmane I. Brocēnos pulcējas seniори dejojāji. Saldus Zeme. 54(7386) Saldus; 2011.10.05.;5.

¹⁶³ „Diskusijās un intervijās ar reģionu pašdarbības pārstāvjiem bieži izskanēja doma, ka Latvijā arvien populārākas kļūst sieviešu senioru kolektīvu sarīkojuma dejas. Vairāki intervētie kultūras darbinieki uzskata, ka tās nebūtu jāiekļauj Dziesmu un deju svētku repertuārā, jo šādai pašdarbības formai esot tikai sociālas funkcijas. Padzīvojušie cilvēki tādējādi varot iekļauties sabiedrībā, līdzdarboties neatkarīgi no savām spējām. Taču bija arī kolektīvu vadītāji, kuri uzskata par nepieciešamību veidot speciālu sarīkojuma deju uzvedumu Deju svētku programmā. Kā arguments iekļaušanai tiek minēts tas, ka padzīvojuši cilvēki tiek izstumti no svētku publiskā diskursa, tādējādi piešķirot svētkiem

amatiermākslas kolektīvu apvienošanās vai jaunu veidošanās no vairāku pagastu, novadu un pat pilsētu iedzīvotājiem (sk. 14.attēlu „Amatiermāksla reģionālajā presē. Lai izveidotu vīru kori, nepieciešami pat trīs novadu iedzīvotāji” un 15.attēlu „Amatiermāksla reģionālajā presē. Jauns trīs pagastu jauktais koris”).

14.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Lai izveidotu vīru kori, nepieciešami pat trīs novadu iedzīvotāji.

„KURZEMES HERCOGISTES VĪRU KORIS. Tas radies pirms vairākiem gadiem, apvienojoties vīru korim no Brocēniem, Talsiem un Jelgavas.”¹⁶⁴

jaunības seju. Taču Dziesmu svētki pēc būtības ir svētki ar gadsimtu seju un tajos vajadzētu būt vietai arī tādiem cilvēkiem, kuri vairs nav jauni un tik vispusīgi.” (Tisenkopfs et al., 2007: 50)

¹⁶⁴ Vilmane I. Brocēni uztur formu un meklē koristus. Saldus Zeme. 22(7092) Saldus; 2009.02.21.;7.

15.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Jauns trīs pagastu jauktais koris.

„PIRMAIS MĒĢINĀJUMS Šķēdes, Jaunlutriņu un Lutriņu jaukajam korim.”¹⁶⁵ (vīri nav redzami – J.D.)

Analizējot notikumu ‘žanrisko sadalījumu’, visbiežāk lasāms par dažādām amatierteātru aktivitātēm, tādām, kā amatierteātru festivāli, lugu izrādes vai teātru kolektīvu skates. Amatierteātru trupa ir praktiski katrā lielākā apdzīvotā vietā¹⁶⁶, un to biežo parādīšanos avīzēs var skaidrot gan ar šīs mākslas masveidību un popularitāti, gan teātru nepieciešamību regulāri ‘iziet tautās’, t.i., izrādīt savas iestudētās lugas. Visai bieži rakstos ir runa par dažādiem teātra kopienas (novada, rajona, reģiona, visas Latvijas) pasākumiem – konkursiem, festivāliem, skatēm; tāpēc var pieņemt, ka amatierteātru kustība laukos ir ne tikai plaša, bet arī intensīva un labi organizēta gan vietējā, gan nacionālajā līmenī.

16.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Mūsdienu amatierteātri nevirās no padomju laiku tematikas.

„LABA DZĪVE KOLCHOZĀ kursīšnieku skatījumā amatierteātru festivālā Lutriņos”¹⁶⁷

¹⁶⁵ Vilmane I. Nodibina triju pagastu kori. Saldus Zeme. 25(7095) Saldus; 2009.02.28.;1.

¹⁶⁶ Latvijā darbojas ap 500 amatiermākslas kolektīvu (avots: <http://kulturaskarte.lv/lv/amatiermakslas-kolektivs/amatierteatris>, sk., 2012.12.22.).

¹⁶⁷ Vilmane I. Pasmaida par novada veidošanu. Saldus Zeme. 11(7081) Saldus; 2009.01.27.;1.

17.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Izvaltas pamatskolas dramatisks kolektīvs rajona laikraksta pirmajā lapaspusē.¹⁶⁸

Pēc teātru mākslas otrš biežāk aprakstītais žanrs ir mūzika. Tās pamatā ir bērnu un jauniešu, mūzikas skolu audzēkņu, un arī koru aktivitātes. Retāk aprakstītas gleznošana un zīmēšana, kā arī ar dzeju un dažādiem dejošanas veidiem saistītas aktivitātes.

4.4.4. Amatiermākslas sociālā nozīme

Prieks

Ja rakstos kaut kādā veidā ir skaidrota amatieru aktivitāšu nozīme vai ietekme, tad visbiežāk izmantots vārds ‘prieks’. Individīdam prieku sagādā līdzdalība mākslinieciskajās aktivitātēs, un šis prieks tiek nodots arī citiem.

„Gleznošana man sagādā prieku.”¹⁶⁹

„Kā teica Mežvidu TN vadītāja Antoņina Mūrniece, prieks pielīp ātrāk kā gripa [...]”¹⁷⁰

„Šādus svētkus vajag biežāk, tie pacilā garu. [...] Mēs nevaram cilvēkiem iedot darbu, bet varam viņus uzmundrināt, iesaistīt aktīvajā dzīvē, dot prieku sirdij.”¹⁷¹

„Sarīkojumā savijās gan latviešu, gan krievu tradīcijas, skanēja krievu, latviešu un latgaliešu valodas. Neskatoties ne uz ko, ir vēl mūsu laukos cilvēki, kuri prot priecāties paši un dot prieku citiem.”¹⁷²

¹⁶⁸ Gončarovs A. Teātra pulciņš. Ezerzeme. Krāslava; 2009.03.31.;1.

¹⁶⁹ Žulina V. Ziedu un tauriņu... Ludzas Zeme. 24(9027) Ludza; 2009.03.27.;8.

¹⁷⁰ Žulina V. Bolss kļuvis izteikti sievišķīgs: [par vokālo ansambļu festivālu „Mozais bolss” Mežvidos (Ludzas rajons)]. Ludzas Zeme. 7(9010) Ludza; 2009.01.27.;7.

¹⁷¹ Valkīra A. Druvenieki svin pagasta svētkus: [par 10.Saldus pagasta svētkiem]. Saldus Zeme. 61(7393) Saldus; 2011.05.26.;9.

¹⁷² Žulina V. Masku tradīciju festivāls šogad – Rundēnos: [Ludzas novads]. Ludzas Zeme. 19. Ludza; 2011.03.08.;12.

Tā ir 'prieka dāvāšana' ne tikai sev, savai kopienai, bet arī citiem, piemēram, kad amatiermāksla tiek apzināti izmantota kā sociāls instruments: „*Skolēnu domes 10 aktīvie jaunieši skolotājas Inetas Misānes vadībā nolēma uzdāvināt prieku un laimes izjūtu pansionāta Ludza iemītniekiem.*”¹⁷³

Interesanti, ka atsauce uz prieku un 'pozitīvās enerģijas' arguments biežāk minēts Latgales avīzrakstos. Iespējams, tas tāpēc, ka tā ir atbilde uz visdepresīvākā Latvijas reģiona, Latgales, ikdienas raksturojumu, bet, iespējams, tāpēc, ka latgaliešu un slāvu mentalitātēm raksturīgāks lielāks dzīvesprieks nekā latviešu, un tas ir redzams arī tautas kultūrā, piemēram, tautas dziesmās, dejās.

„*Viss kopumā pierāda, ka, neraugoties uz finanšu un citām krīzēm, ļaudis grib priecāties un atpūsties.*”¹⁷⁴

„*Ļena Afanasjeva, ansambļa Zvonnica vadītāja: 'Ko mums politika un politiķi, radīsim savu – dziesmu valsti, un viss būs labi, jo dziesma izglābs pasauli!'*”¹⁷⁵

„*Šogad bija labas izrādes, tās nerosināja uz drūmām domām, bet ļāva atpūsties.*”¹⁷⁶

Dažbrīd bēgšana no ikdienas, dažbrīd atpūta, relaksēšanās ir skaidri nolasāma amatiermākslas funkcija. Tomēr amatiermākslas aktivitātes maina šo ikdienu, un, 'izejot tautās' (kopienā), tās maina arī kopienu, tās vidi.

Teorija to apraksta kā kultūras aktivitāšu spēju uzlabot emocionālo un psiholoģisko kopienas atmosfēru (sk. 1.5. nodaļu „Kopienas kultūras lauka modelis”). Prieka izvirzīšana priekšplānā, aprakstot amatiermākslas aktivitātes un tās sociālo nozīmi, atbilst arī promocijas darbā aktualizētajam 'baudas kapitālam' (sk. 1.3. nodaļu „Kultūras prakšu sociālā nozīme”). Prieks, pacilājums, uzmundrinājums, bauda ir patīkamas nodarbes rezultāts, un tas ir viens no nozīmīgiem motivatoriem, kas indivīdiem liek iesaistīties un darboties amatiermākslā. Ikdiena ir pelēka (Tisenkopfs, 2006), bet to var krāsot kaut kas neikdienišķs, piemēram, tas, ko cilvēki dara sava prieka pēc, kāds vaļasprieks. Dzīvesprieku dod futbola spēlēšana, dziedāšana korī vai izrādes iestudēšana. Dziesmu un deju svētku procesa pētījumā pētnieki to konceptualizē kā patīkamu emociju iegūšanas veidu: „*Viens no iemesliem, kādēļ cilvēki piedalās pašdarbības kolektīvos, vienmēr ir bijusi sajūtu gūšana. Daļai galvenā ir līdzdalība un tās sajūtas, ko sniedz kopīga piedalīšanās svētkos, gatavošanās procesā, kā arī dalība mēģinājumos. Citai daļai būtiskākas ir tās sajūtas, ko sniedz dziesmas vai dejas izpildīšana augstā mākslinieciskā līmenī, tiekšanās pēc arvien augstākas klases izpildījuma.*” (Tisenkopfs, et al., 2007: 49).

Dzīves kvalitāte

¹⁷³ Zelča A. Koncerts pansionātā Ludza. Ludzas Zeme. 2(9005) Ludza; 2009.09.01.;6.

¹⁷⁴ Roga J. Arī krīzē ļaudis grib priecāties: [par Andrupenes Tautas nama pašdarbības kolektīviem (Krāslavas rajons)]. Ezerzeme. 17(8315) Krāslava; 2009.03.03.;4.

¹⁷⁵ Roga J. Pašiem sava dziesmotā valsts: [par audēju pulciņa darbību un sieviešu vokālā ansambļa „Blāzma” 20.gadadienu Izvaltā (Krāslavas novads)]. Ezerzeme. 40(8538) Krāslava; 2011.05.20.;5.

¹⁷⁶ Maniņa A. Broceniēki pulcē amatiermākslā: [par teātra festivālu Brocēnu Kultūras centrā (Saldus rajons)]. Saldus Zeme. 35(7105) Saldus; 2009.03.24.;6.

Cits biežs amatiermākslas sociālās nozīmes skaidrojums ir tās spēja padarīt kopienas sabiedrisko dzīvi daudzveidīgāku. Palielinās un kļūst dažādākas brīvā laika izmantošanas iespējas. Amatieri un kolektīvi ar saviem priekšnesumiem piedalās kopienas notikumos, kā arī veido savus pasākumus (izrādes, koncertus, skates). Šāda sociālās dzīves iespēju daudzveidības palielināšanās tiek identificēta kā būtisks vietējās dzīves kvalitātes indikators.

„Šādi [rīkojot pasākumu] arī mums nomalē ir iespēja bagātināt savu kultūras dzīvi, sarosīties, uzņemot ciemiņus, savukārt pilsētniekiem – būt ārpus ierastās vides.”¹⁷⁷

„Ļoti domāts, kā trāpīgi iepriecināt, uzmundrināt, uzjautrināt [...] Viņa (V.Ozola) skaidro, ka senioru deju būtība arī ir tāda, – lai saglabātu vitalitāti mūža norietā.”¹⁷⁸

„Mežvidieši allaž ir izmantojuši katru izdevību uzstāties plašos pasākumos. Kopš 1981. gada viņi ir piedalījušies visos Baltica festivālos un Dziedāšanas svētkos. Tas padara dzīvi inte-resantāku un ir arī motivācija mēģināt un censties, jo kopējais folkloras kolektīvu līmenis valstī ir augsts.”¹⁷⁹

„Ansambļos dzied tik daudz cilvēku, un vietējā kultūras dzīvē tie ir ļoti svarīgi.”¹⁸⁰

Iespēja socializēties

Skaidrojot amatiermākslas nozīmi mikro jeb individuālajā līmenī, bieži tiek atkārtota ideja par tās socializējošo funkciju. Amatiermāksla drīzāk ir nevis pašmērķis, bet gan cilvēka nepieciešamība atrasties sabiedrībā, kas jo īpaši akūta var būt laukos, kur ir mazs iedzīvotāju skaits un blīvums un kur varbūt nav daudz citu iespēju, kā regulāri satikt cilvēkus ārpus savas ģimenes vai saimes loka.

„[...] dejušanu turpina, jo tā esot iespēja būt kopā ar draudzīgiem un dzīvespriecīgiem cilvēkiem.”¹⁸¹

Pētot Dziesmu svētku procesu un amatiermākslu vispār, sociologi uzsver un regulāri atkārtoti, ka nepieciešamība pēc neformālas komunikācijas ir viena no galvenajām komponentēm indivīda motivācijā, kas liek viņam iesaistīties šāda veida amatiermākslas aktivitātēs (Pavlovs, 1972; Tisenkopfs, 1987; Tisenkopfs et al., 2002 u. c.).

Citu cilvēku satikšana neikdienišķā kontekstā sniedz pozitīvas emocijas, uzmundrina un arī saliedē.

„Ja cilvēks nāk uz vietējo kultūras namu darboties – vienalga: dziedāt, dejot, spēlēt teātri – tas nāk par labu gan pašam cilvēkam gan sabiedrībai.”¹⁸²

„Svētku dalībnieki atzina, ka šis pasākums ir vajadzīgs, jo ne vien uzmundrina, bet arī saliedē.”¹⁸³

¹⁷⁷ Vilmane I. Ezerē kori izdziedas no sirds: [par kora svētkiem Ezeres pagastā (Saldus novads)]. Saldus Zeme. 77(7409) Saldus; 2011.05.07.;1.

¹⁷⁸ Vilmane I. Brocēnos pulcējas seniori dejojāji. Saldus Zeme. 54(7386) Saldus; 2011.10.05.;4.

¹⁷⁹ Žulina V. Mežvidu folkloras kopai – 30: [par Kārsavas novada folkloras kopu „Mežvidi?"]. Ludzas Zeme. 23. Ludza; 2011.03.22.;6.

¹⁸⁰ Vilmane I. Ansambļi sadzied Lutriņos: [par Saldus rajona vokālo ansambļu koncertu Lutriņu klubā (Saldus rajons)]. Saldus Zeme. 24(7094) Saldus; 2009.02.26.;7.

¹⁸¹ Vilmane I. Bullis dresē līnijdejojājus: [par 8.līnijdejojāju saietu Jaunlutriņos (Saldus rajons)]. Saldus Zeme. 16(7086) Saldus; 2009.07.02.;8.

¹⁸² Stapule-Zagorska S. Jaunrades ceļš jeb Kultūra krīzē nepiedalās!: [saruna ar Ludzas Tautas nama vecākās paaudzes deju kolektīva „Atvasara” vadītāju]. Ludzas Zeme. 8(9011) Ludza; 2009.01.30.;5.

¹⁸³ Vilmane I. Ceļojošo pannu 2008 saņem koris Sonate: [par Brocēnu Kultūras centra (Saldus rajons) mākslinieciskās pašdarbības kolektīvu atpūtas pasākumu]. Saldus Zeme. 14(7084) Saldus; 2009.02.03.;8.

Individuālā attīstība

Nerets amatiermākslas raksturojums un sociālās nozīmības skaidrojums tiek dots didaktiskā diskursa garā: tā attīsta un bagātina personību. Tiesa, tas netiek paskaidrots vai iztirzāts, tas tiek pieņemts kā pats par sevi saprotams: māksla padara cilvēku kulturālāku, un tāpēc – labāku. Visdrīzāk šis iemesls tiek minēts diskursīvās inerces dēļ, un parasti ir tikai viens no amatiermākslas sociālās nozīmes skaidrojumiem.

„Katrs šāds konkurss, pēc Oksanas atzinuma, ir vienreizēja iespēja pilnveidoties, iegūt pašapziņu un galvenais, dibināt dažādus kontaktus, jo nekad nevar zināt, kur tevi gaida tava lielā veiksmē.”¹⁸⁴

„Ar šo krāsaino izdevumu un izstādi [...] pedagogi un audzēkņi vēlējas aktualizēt tās kultūras, ētiskās un estētiskās vērtības, kuras savā dzīvē un daiļradē ir īstenojuši mākslinieki. [...] Ideja [...] rod izpausmi pedagoģiskajā un radošajā darbībā un atdzimst audzēkņos, bagātinot pasaules redzējumu, stiprinot pašapziņu un nacionālo identitāti.”¹⁸⁵

Lietderīga brīvā laika izmantošana

Rakstos sastopams arī ‘lietderīgi izmantotā brīvā laika’ arguments. Amatiermāksla tiek nosaukta kā labs piemērs sociāli un individuāli vērtīgam un vēlamam laika izmantošanas veidam, iepretim sociāli nevēlamām parādībām, tādām kā alkohola lietošana un smēķēšana.

„Šī ir laba vieta, kur jauniešiem attīstīt talantus, kā arī pavadīt brīvo laiku, lai nav jāstaigā pa ielām.”¹⁸⁶

„Ar rokdarbiem nodarbojos kopš studiju laikiem. Sāku ar adīšanu. Jo vairāk ko dara, jo interese top lielāka. Daudzi jautā, kad tam atrodu laiku. Es savukārt brīnos, kā var sēdēt pie televizora un neko nedarīt.”¹⁸⁷

„Svarīgi ir tas, ka šādu tusiņu laikā nemaz nav vietas nedz alum, nedz cigaretēm.”¹⁸⁸

Šādu argumentu par validu atzīst arī pētnieki, un tas ir bijis nozīmīgs dažādos politiskajos režīmos.

„Mārtiņš Boiko velk paralēles ar Dziesmu svētku kustības sākumu Kurzemē un Vidzemē, kad dziedāšana vietējai varas elitei šķitusi piemērots veids, kā nodarbināt un novirzīt zemniekus no pārmērīgas alkohola lietošanas. Līdzīgas cerības tagad var likt uz pašdarbību laukos.”
(Tisenkopfs, et al., 2002: 37)

Lokālpatriotisms

Vietējās un nacionālās identitātes saglabāšanas diskurss ir cits būtisks pamatojums amatierkustības nepieciešamībai (par to arī apakšnodaļā „Kultūras notikumu tematika”). Tā tiek uzskatīta par labu

¹⁸⁴ Batņa D. Turēsim īkšķus par Oksanu Mis Latvija finālā!: [par Latvijas skaistumkonkursa finālisti „Mis un Mistērs Latvija 2011” O. Užgalovu no Cirmas pagasta (Ludzas novads)]. Ludzas Zeme. 12. Ludza; 2011.02.11.;2.

¹⁸⁵ Bondarenko Ē. Pasmelties, atklāt un radīt ko jaunu...: [par Jura Soikāna Ludzas Mākslas skolas pedagogu un audzēkņu darbiem]. Ludzas Zeme. 9(9012) Ludza; 2009.02.03.;7.

¹⁸⁶ Maniņa A. Labāk pulciņos, nekā... Saldus Zeme. 18(7088) Saldus; 2009.02.07.;7.

¹⁸⁷ Žulina V. Ar aizrautību dara pati un māca citus: [par Cirmas pamatskolas mājturības skolotājas Ināras Evertovskas un viņas kolēģu rokdarbu izstādi (Ciblas novads)]. Ludzas Zeme. 25. Ludza; 2011.03.29.;9.

¹⁸⁸ Gončarovs A. Atrast sevi uz skatuves un dzīvē: [par Krāslavas deju studijas „Stoptim” vadītāju Aleksandru Lukšu un dejojāju Evitu Kalvišu]. Ezerzeme. 6(8304) Krāslava; 2009.01.23.;5.

instrumentu un palīgu lokālpatriotisma kopšanā. Amatieri un amatnieki kopj tautas nemateriālo mantojumu, izzina kopienas vēsturi, piedalās novadpētniecībā.

„Tikšanās vakars atstāja dziļas pēdas visu dalībnieku sirdīs, lika apzināties saites ar dzimto valodu un kultūru.”¹⁸⁹

„Viņa (Ļubova Kapteine) vairākkārt uzsver, ka izjūt pienākumu saglabāt tautas nemateriālo mantojumu.”¹⁹⁰

„Brocēnniekiem dots uzdevums ar savām fotogrāfijām pastāstīt, kuras vēsturiskās vietas pilsētā būtu atjaunojamas un sakopjamas.”¹⁹¹

Atceras jaunību un lepojas ar šodienu

PĒDĒJAIS APBALVOJUMS Ezerē bija Sarkanais karogs par uzvaru sociālistiskajā sacensībā augkopībā. Karogu ienes Uģis Puķe.

ĪPAŠĀ VIEŠŅĀ sarīkojumā ir Alma Šakina, viņu pavada bijušais Ezeres priekšsēdētājs Jānis Sīpenieks. Viņa palikusi vienīgā no tiem, kas 1948. gada februārī dibināja pirmo kolhozu Ezerē *Dzīves pamats*.

Sākums 1. lpp.

Ik pa laikam Biruta Sīpeniece uzdeva jautājumus par kolhoza vēsturi. Bija jāatminas, piemēram, viņa pašas iesauka agronomes gados: kā dēvēja krāvēju brigādi un kam no rita vienmēr vajadzēja kafiju ar odertīti. Kas zināja visvairāk pareizo atbīžu, leguva balvas. Galveno balvu — graudu maisu — nopelnīja Aleksandrs Ceļapiters.

Bijušais kolhoza vadītājs Jānis Sīpenieks pateicās viesiem, ar ko strādājis kopā, saviem priekšgājējiem amatā un sacīja: "Esmu lepnis, ka arī šodien Ezeres lauki ir apkopti. Lauksaimniecība nekad nav bijusi viegla, un kaut

"Kolhozs radīja tos pamatus, uz kā vēlāk bija iespējams izveidot privātos uzņēmumus. Šodien šie pamati varētu šķist novecojuši, bet, sākoties privatizācijai, daudziem nebija jāsāk no nulles." Paldies par kopīgajiem darba gadiem sacīja arī citu kolhoza struktūrvienību un sabiedrisko organizāciju vadītāji.

Eduards Vincevičs Saldus Zemei uzticēja divus gadījumus. Kad reiz kāda kolhozniece pārdevusi savu teļu, pīrēja jautājusi, kas teļa tēvs. Vincevičs tolaik bijis mākslīgās apsēklošanas tehniks, tādēļ teļa salmniece pavisam nopietni sacījusi: "Eidis." Tā viņš Ezerē nodē-

darbiniece aizskrējusi uz savu dārzu, saplūkusi lokus, salātus, tevīstījusi papīrā un ielkusi bobkā pie citiem kukuljiem. Kad kontroliere aizbraukusi, sacījusi: lai taču Rīgā ēd arī zaļumus, ne desas un gaļu vien.

Arīja Valaine pateicās viesiem, kas salidojumu rīkoja. "Kolhoza laiks mums ir atmiņas, ko nevar atņemt. Bijām kā viena liela ģimene, un grāmatvedības kolektīvs, kurā strādāju, arī man bija kā ģimene. Gan strādājām, gan mācējām labi atpūsties." Rīta Kube, kādreizēja kasiere: "Pēdējoreiz tik kuplā pulkā biju pirms vairāk nekā 20 gadiem, kad kolhozs svinēja

stu nav."

Viņa Ceļapitere: "Cilvēki gaidīja šo tikšanos un ir aizkustināti par pasākumu. Bijušajiem kolhozniekiem ir jāsatiekas. Paskatījāmies vecās fotogrāfijas. Dažā lielās grupas uzņēmumā šodien dzīvs ir vairs tikai viens vai divi, vai pat neviens. Kolhozs bija garš laikposms cilvēku dzīvē, jaunības un spēka gadi. Kopsaimniecības laiku nevar ne aizmirst, ne izsvīrot, tas ir vēstures daļa."

Kad bijusi arodkomitejas priekšsēdētāja Melita Pūne jautāja, vai būtu jātiecas pēc gadiem diviem, atskatnējā vienprātīgs: "Noteikti!" Kādreizētie Ezeres kolhoznie-

18.attēls. Amatiermāksla reģionālajā presē. Kādreizējo kolhoznieku saiets Kurzemē.

„PĒDĒJAIS APBALVOJUMS Ezerē bija Sarkanais karogs par uzvaru sociālistiskajā sacensībā augkopībā. Karogu ienes Uģis puķe. // ĪPAŠĀ VIEŠŅĀ sarīkojumā ir Alma Šakina, viņu pavada bijušais Ezeres priekšsēdētājs Jānis Sīpenieks. Viņa palikusi vienīgā no tiem, kas 1948.gada februārī dibināja pirmo kolhozu Ezerē *Dzīves pamats*.”¹⁹²

¹⁸⁹ Jakimovs A. Un atkal skan... Ludzas Zeme. 20(9023) Ludza; 2009.03.13.;

¹⁹⁰ Vilmane I. Izjūt lielu atbildību par tautas tradīcijām: [par māksl. Jaņa Rozentāla prēmijas kandidāti, Druvas Kultūras nama (Saldus rajons) direktori Ļubovu Kapteini]. Saldus Zeme. 28(7098) Saldus; 2009.03.07.;6.

¹⁹¹ Vilmane I. Raksta fotostāstus. Saldus Zeme. 78(7410) Saldus; 2011.07.07.;5.

¹⁹² Kļaviņa T. Atceras jaunību un lepojas ar šodienu: [par bijušo kolhoza darbinieku tikšanos Ezeres Kultūras namā (Saldus novads)]. Saldus Zeme. 60. Saldus; 2011.05.24.;5.

„– Un tomēr latgaliskā pašapziņa aug. Arī jauniešu vidē. Vai piekrītat? // – Jā, un taisni tāpēc būtu jādod zināšanas par novadu, lai būtu, uz ko šo pašlepnumu veidot, lai tie nav tikai tukši vārdi. Domāju, ka milzīga loma nacionālās pašapziņas veidošanā ir talantīgo jauniešu muzikālajiem projektiem, tam, ka interneta vidē (šķārsteiklā) ir lasāma Latgaliešu Kultūras Avīze (LaKuGa), ka izveidoti vairāki portāli, kuros jaunieši nekautrējas sazināties latgaliski. Būt latgalietim šobrīd ir pat goda lieta.”¹⁹³

Rūpals

Amatiermāksla kā rūpals vai papildu ienākumu iegūšanas veids aprakstīts vien pāris rakstos. Tie ir dažādi amatniecības veidi, kas varētu amatieriem-amatniekiem nest ienākumus. Interesanti, ka šobrīd valsts un ES institūcijas iegulda naudu dažādu amatniecības centru un kursu veidošanā, īstenojot gan nemateriālās kultūras saglabāšanas funkciju, gan laucinieku sociālās labklājības atbalsta funkciju, radot darbavietas, mācot jaunas prasmes.

4.4.5. Novadu kultūras rosīguma kvalitatīvā salīdzinošā analīze

Vietējās preses avīzrakstu analīzes rezultāti turpmāk tiks analizēti, izmantojot kvalitatīvās salīdzinošās analīzes (turpmāk – KSA) metodoloģiju. Tās uzdevums ir noskaidrot, kādi ir nepieciešamie faktori, lai novada kultūras dzīve būtu rosīga, pieņemot, ka par novada kultūras rosīgumu liecina bieža tā pieminēšana (vai nepieminēšana) avīzrakstos.

KSA metode

KSA (*Qualitative Comparative Analysis [QCA]*) ir pieeja salīdzinošajā pētniecībā, ko [19]80-to gadu beigās izstrādāja amerikāņu sociologs Čārlzs Reidžins (*Charles Ragin*) (Marshall, 1998). Ar šo metodi Reidžins vēlējies ‘mest tiltu’ starp divām pasaulēm salīdzinošajās studijās – kvantitatīvo un kvalitatīvo pieeju, norādot uz abu specifiskajiem ierobežojumiem¹⁹⁴ un piedāvājot jaunu analīzes veidu (Ragin, 1987b).

Atšķirībā no lineārajām analīzes tehnikām, KSA fokusēta uz mainīgo konfigurāciju analīzi (Berg-Schlosser, 2001: 2430). KSA kalkulācijās tiek izmantotas matemātiskās loģikas metodes, kas balstītas Būla algebrā un kopu teorijā. Tiek pieņemts, ka dažādi pētāmie gadījumi ar vienādu iznākumu (*output*) var atšķirties savos atribūtos (faktoros, kas nosaka pētāmo pazīmi jeb atkarīgo mainīgo), bet nav iespējams, ka ir gadījumi ar atšķirīgiem iznākumiem, kuru atribūtu konfigurācijas sakrīt. ‘Klasisks’ KSA izmantošanas lauks ir makro līmenis un politiskie pētījumi, kur gadījumi ir valstis, bet pētāmais priekšmets – nosacījumi, kas ‘izraisa’ demokrātiju vai revolūcijas. Metode ir parocīga, lai pārbaudītu noteiktas teorijas vai arī lai izvirzītu jaunas hipotēzes vai pieņēmumus.

¹⁹³ Rundāne L. Latgaliešu kultūras Gada balva – Līgai Rundānei: [saruna ar Kārsavas vidusskolas skolotāju, Latgaliešu kultūras Gada balvas „Boņuks 2010” laureāti]. Ludzas Zeme. 18. Ludza; 2011.03.04.;1.

¹⁹⁴ Galvenie kritikas objekti: kvantitatīvās datu analīzes metodes ignorē, izslēdz netipiskus gadījumus un to īpašības (mainīgos) un šīs metodes nav pielāgotas mazu datu kopu apstrādei; kvalitatīvā jeb interpretatīvā pieeja, savukārt, nespēj absorbēt lielāku gadījumu skaitu nekā pieņemts ‘klasiskajās’ gadījumu studijās, t.i., pieci-seši, un šo studiju ietvaros ir grūti vai pat neiespējami darboties ar vairākpakāpju cēloņsakarībām (*multiple, conjunctural causations*). (Ragin, 1987a)

Vienkāršākajā KSA metodes variantā katram gadījumam tiek 'piešķirts' viens dihotomizēts iznākums, piemēram, 'demokrātija' („ir” vai „nav”), tāpat tiek dihotomizētas pētāmo gadījumu pazīmes jeb faktori, kas atbilstoši teorijai varētu būt iznākuma cēloņi. Kad izveidota šāda datu kopa, ar Būla algebras palīdzību tiek kalkulēta t.d. 'patiesības tabula' (*truth table*), kurā tiek sagrupēti gadījumi pēc tā, kādas faktoru konfigurācijas veido katrs gadījums, un kā tās atbilst iznākumam. Ja gadījumi ar vienādiem faktoriem ir definēti kā atšķirīgi pēc to iznākuma, tā uzskatāma par pretrunu (*contradiction*), kas ir jāatrisina, piemēram, mainot vērtības, izslēdzot vai pievienojot jaunus faktorus (Morkevičius, 2012).

Metode galvenokārt tiek kritizēta par to, ka gadījumu mainīgo dihotomizēšana ir pārlieku voluntārs process, kā arī par to, ka ar tās palīdzību iespējama drīzāk tikai loģiska, nevis statistiska reprezentativitāte (Marshall, 1998). 2000. gadā Reidžins nāca klajā ar komplicētāku KSA versiju – izplūdusī jeb neskaidrā kopa (*fuzzy set*), kurā gadījumu mainīgie nav jādihotomizē, bet ar tiem iespējams veikt kalkulācijas vesela skaitļa (indeksa) robežās (Ragin, 2000).

Novadu kultūras rosīguma analīze

Šajā KSA par pētāmo iznākumu, attiecībā pret kuru tiks testēti dažādi iespējamie to veidojošie faktori, ir pieņemts katra novada 'kultūras dzīves rosīgums'. Tas ir noteikts pēc tā, cik daudz vietējās avīzēs rakstīts par konkrētajiem novadiem – jo vairāk rakstīts par novadu, jo tas ir rosīgāks. Katram novadam aprēķināts 'rosīguma indekss'¹⁹⁵. Līdzīgā veidā veidoti citi indeksi, kas kalpo par *faktoriem*: liela pilsēta; ĪAT statuss; TAI; liels iedzīvotāju skaits; liela teritorija; liels iedzīvotāju blīvums; homogēna etniskā grupa (viens etnoss – vairāk nekā puse iedzīvotāju); homogēna etniskā grupa II (viens etnoss – vairāk nekā 2/3 iedzīvotāju); latvieši (vairāk nekā puse iedzīvotāju – latvieši); daudz NVO; daudz KN (mainīgos, to vērtības un aprēķinātos indeksus skatīt Pielikumā 16.tabulā „KSA dati”).

Promocijas darbā aplūkotajās teorijās uzsvērta iedzīvotāju kultūras aktivitāšu pozitīvā ietekme uz vietas attīstību, dažādiem sociālajiem un ekonomiskajiem rādītājiem, savukārt pašas kultūras dzīves rosīguma vai panīkuma apstākļi nav analizēti. Pētnieki raksta, ka kultūras un attīstības kauzālie mehānismi joprojām ir maz pētīti un neskaidri (sk. 1.4.nodaļu „Kultūra kā kopienas attīstības resurss”). Klasiskā marksisma teorija kultūrai kā virsbūvei piedēvēja pasīvu lomu, tā izriet un to nosaka sabiedrības ekonomiskās attiecības jeb bāze. Vēlākā kritiskā teorija pārskatīja bāzes un virsbūves attiecības, modificējot ekonomikas un kultūras attiecības, pēdējai piedēvējot arī zināmu sociālo pārmaiņu aģenta potenciālu. Ilgtspējīgas attīstības un attīstības un kultūras diskursos kultūra

¹⁹⁵ Tas aprēķināts šādi: novada iedzīvotāju skaits dalīts ar rakstu skaitu, kuros minēta kāda novada vieta (pagasts, pilsēta). Pēc tam precīzās kopas (*crisp set*) vajadzībām tiek radītas jaunas dihotomās vērtības – „0” ja novada indekss ir mazāks par vidējo novadu rādītāju, un „1”, ja – lielāks.

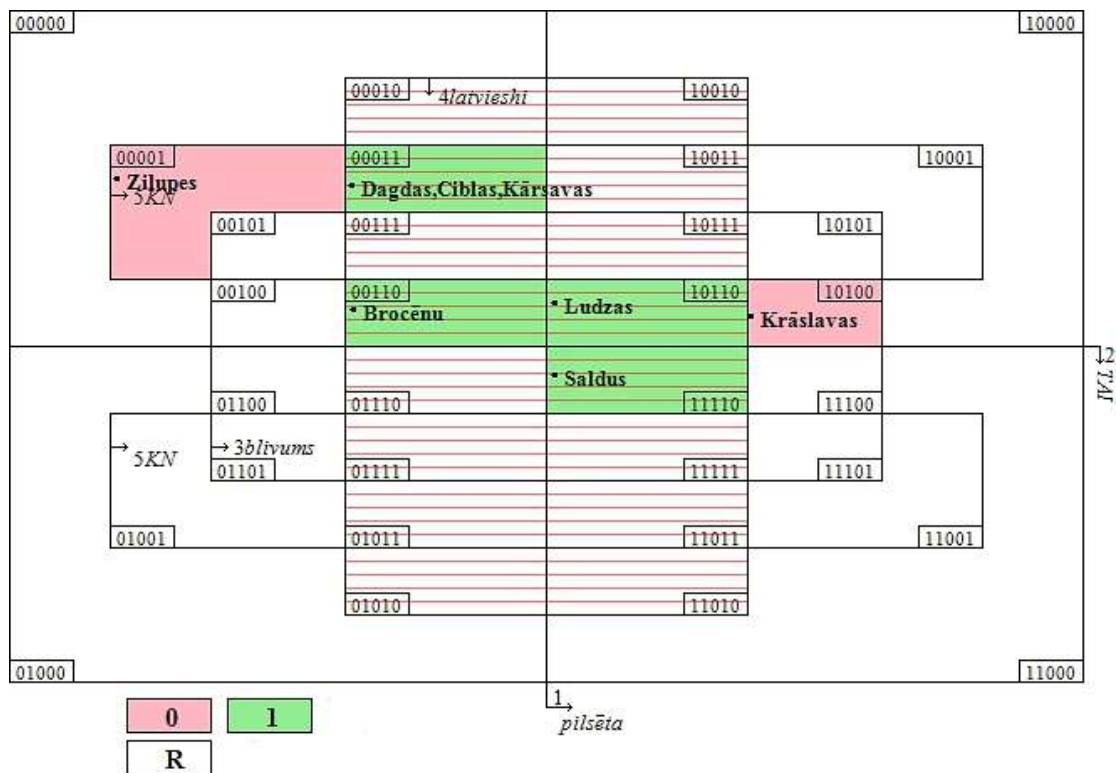
tiek skatīta kā viens no nepieciešamajiem faktoriem, lai attīstība būtu iespējama, un lai attīstība būtu tāda, kāda ir vēlama, t.i., ilgtspējīga un iekļaujoša. Kultūrpolitikas teorijās tiek uzsvērts, ka kultūra un māksla tiek izmantota gan kā līdzeklis dažādu sociāli politisku mērķu sasniegšanai, gan kā mērķis pats par sevi. Tāpēc teorijā un praksē nenoskirt kultūras ietekmi no ietekmes uz kultūru.

Šajā analizē par faktoriem, kas varētu būt noteicoši rosīgas vietējās kultūras dzīves veidotāji, izvēlēti gan dažādi sociāli ekonomiskie rādītāji (piemēram, teritorijas attīstības indeksi, teritorijas apdzīvotības un iedzīvotāju struktūra), gan kultūras un iedzīvotāju sociālās aktivitātes dati (piemēram, KN un NVO skaits), pieņemot, ka tas ir KSA uzdevums, atklāt, kuri ir un kuri nav būtiski apstākļi, lai veidotos rosīga kultūrvide. Te vēlreiz jāuzsver, ka šīs analīzes gaitā iegūtie rezultāti nav uzskatāmi par pierādījumiem vai hipotēžu apstiprinājumiem/noliegumiem, un tas saistīts gan ar šīs pieejas metodoloģiskajiem ierobežojumiem, gan analizētās kopas ‘izejas datiem’ (piemēram, novadu kultūras rosīguma indeksi ir izteikti arbitrāri un balstīti visai subjektīvos datos), un šīs KSA uzdevums nav hipotēžu vai pieņēmumu pārbaude, bet gan to izvirzīšana.

Analizējot izveidoto precīzo kopu¹⁹⁶, atklājas, ka rosīga kultūras dzīve var būt ļoti atšķirīgos novados¹⁹⁷. Nav būtiski, vai novads ir liels vai mazs, vai tajā ir daudz vai maz iedzīvotāju, vai tas ir blīvi vai neblīvi apdzīvots, vai tā teritorija ir liela vai maza, vai tā teritorijā ir kāda lielāka pilsēta vai nav. Tāpat nav būtiski novada sociāli ekonomiskie un kultūras rādītāji (TAI, ĪAT, KN skaits u. c.). Vienīgā katrā ‘pozitīvā iznākuma’ kopas faktoru konfigurācijā nepieciešamā vērtība (no analizē iekļautajām), bez kura nav iespējama rosīga kultūra, ir ‘latvieši’ (t.i., vairāk nekā pusei novada iedzīvotāju ir jābūt latviešiem). Divi citi analizē iekļautie etniskie faktori (homogēna etniskā grupa un homogēna etniskā grupa II) ‘nestrādā’. Piemēram, Zilupes novadā, kas ir etniski homogēns (vairums iedzīvotāju ir krievi [54%]), nav rosīgas kultūras dzīves.

¹⁹⁶ Izmantota bezmaksas KSA analīzes programma *Tosmana* (Cronqvist, 2011).

¹⁹⁷ No astoņiem analizētajiem novadiem, tikai Zilupes un Krāslavas novadiem piešķirta vērtība (iznākums) ‘nav rosīga kultūras dzīve’ (analīzē netika iekļauts Aglonas novads, jo laikrakstā „Ezerzeme” kā mērķteritorija tas iekļauts tikai sākot ar 2011. gadu).

19.attēls. Novadu kultūras rosīgums: piecu faktoru konfigurāciju KSA vizualizācija.

Grafikā (19.attēls „Novadu kultūras rosīgums: piecu faktoru konfigurāciju KSA vizualizācija”) attēloti piecu faktoru datu kopu izkārtojums (tas ir maksimālais skaits, ko iespējams attēlot ar *Tosmana* palīdzību). Pie katra gadījuma (novada), ieskaitot teorētiski iespējamus, ar dihotomām vērtībām „0” vai „1” taisnstūrī atzīmētas visu piecu faktoru vērtības. Ja gadījums ir ‘pozitīvs’ (t.i., atbilst analizētajam atkarīgajam mainīgajam jeb rezultātam), tā taisnstūris iekrāsots zaļš, ja neatbilst – sarkans. Katra faktora pozitīvās vērtības gadījums izkārtots vai nu attiecīgās ass vienā vai otrā pusē (piemēram, pozitīvie TAI gadījumi atrodas zem horizontālās ass ‘2 TAI’, un tāds ir tikai Saldus novads), vai arī attiecīgā taisnstūra iekšpusē (piemēram, divos taisnstūros ar zīmi „→5 KN” atrodas tie gadījumi, kuros ir liels KN blīvums, t.i., Zilupes, Dagdas, Ciblas un Kārsavas novadi). Ar sarkanām līnijām iekrāsotajā taisnstūrī atrodas visi iespējami pozitīvie gadījumi, un tas sakrīt ar ceturtā faktora taisnstūra lauku – „latvieši”. Grafiks parāda, ka izņemot faktoru „latvieši”, pārējie faktori pie pozitīva gadījuma var būt vai nu pozitīvi, vai negatīvi.

Zinot to, ka vietējo kultūras dzīvi pamatā veido un uztur valsts un pašvaldību finansējums, organizatoriskā un materiālā infrastruktūra, faktors „latvieši” liek izvirzīt pieņēmumu par Latvijas reģionālās kultūrpolitikas nacionālistisko raksturu, kas atgrūž nelatviešu iedzīvotājus no iesaistīšanās vietējā kultūras dzīvē (vai nepiesaista tikpat lielā apmērā, kā latviešus). Tādējādi jāpieņem, ka etnisko minoritāšu īpatsvars noteiktā teritorijā korelē ar kultūras dzīves rosīgumu, jo

vairāk minoritāšu etnosu iedzīvotāju, jo mazāk intensīva būs vietējā kultūras dzīve¹⁹⁸. Iespējams, ārpus šīs KSA palicis viens vai vairāki faktori, kas ir būtiski, lai pastāvētu rosīga vietējā kultūras dzīve, piemēram, pašai dziedzīgi un aktīvi vietējie kultūras darbinieki, liels finansējums vietējai kultūrai vai spēcīgas pilsoniskās kultūras tradīcijas, tomēr tas nemazina šī ‘nepieciešamā faktora’ (t.i., „latvieši”) nozīmi.

Cits būtisks jautājums ir šāds: kāpēc vietējās kultūras dzīvē tik nenožīmīgi varētu būt dažādi ekonomiskie rādītāji? Atbilde meklējama vietējās dzīves kultūras pārvaldes modelī un amatieru portretā. Jau vairākkārt iepriekš atzīmēts, ka lauku kultūras infrastruktūru nodrošina un uztur valsts un pašvaldības, un tas tiek darīts kaut kādā tradicionāli pieņemtā vai pārmantotā līmenī: kolektīviem un to vadītājiem ir jābūt, algas viņiem ir jāmaksā, KN telpas jāuztur ekspluatējamā kārtībā. Tas tiek darīts kaut vai minimālajā iespējamā apjomā, un tāpēc vietējo kultūras dzīvi īpaši neietekmē katra konkrētā novada sociāli ekonomiskās attīstības līmenis. Savukārt amatieri tradicionāli ir lauku inteliģence, kas visbiežāk strādā valsts un pašvaldības iestādēs, viņu ienākumi ir garantēti un salīdzinoši stabili, pat ja pašvaldības IKP vai citi ekonomiskie rādītāji ir ļoti zemi.

4.4.6. Kopsavilkums, secinājumi un jauni pieņēmumi

Avīzēs rakstītais šeit izmantots ne tikai kā realitātes atspulgs, kā lauku amatiermākslas kopija, ņemot vērā žurnālistu ‘laušanas koeficientu’, bet arī lietots, lai formulētu hipotēzes un pieņēmumus, kas vēlāk tiktu pārbaudīti ar citām metodēm, kā arī lai iegūtu skaidrojumus tai vai citai teorētiskajai problēmai, kas ir aktuālas šī promocijas darba ietvaros. Nodaļas beigās sniedzu kopsavilkumu par šādiem tematiem: kāda ir vietējās avīzēs atspoguļotā lauku amatiermāksla; kā tiek skaidrots amatiermākslas sociālais nozīmīgums; kādus teorētiskus secinājumus var iegūt, analizējot šos empīriskos datus, un kādus pieņēmumus un hipotēzes ļauj izvirzīt laikrakstu analīze.

1. Pirmais jautājums, uz ko vēlos atbildēt, var tikt formulēts šādi: **kā vietējos laikrakstos tiek aprakstīta lauku amatiermāksla, kāds ir tās ‘avīžattēls’?**

Praktiski visi kultūrai veltītie raksti atspoguļo kādu konkrētu notikumu, piemēram, vietējā amatiermākslas izrāde, novada svētki ar amatiermākslas kolektīvu uzstāšanos, dzejas vakars skolā, muzejā vai bibliotēkā. Tajos mēs lasām arī par to galvenajiem varoņiem – amatiermākslas kolektīviem, to vadītājiem vai individuāliem māksliniekiem. Avīžrakstos tikpat kā nav ‘redzams’ vienkāršais amatieris, izņēmumi ir amatnieki, dzejnieki, rakstnieki, gleznotāji un atsevišķi talantīgie bērni/jaunieši, parasti – mūzikas skolu audzēkņu konkursu laureāti¹⁹⁹. Vairums rakstu ‘galveno

¹⁹⁸ Par Latvijas kultūrpolitikas nacionālistisko raksturu un no tā izrietošo nelatviešu neiesaistīšanos valsts un pašvaldību kūrētajos kultūras procesos, piemēram, Dziesmu un deju svētkos, iepriekš ir rakstījuši un publiski runājuši pētnieki, piemēram, Sergejs Kruks, Tālis Tisenkopfs, Deniss Hanovs.

¹⁹⁹ Labs papildus informācijas avots ir fotogrāfijas, kurās var redzēt arī tos, par kuriem tieši neraksta – pasākumu publika, ‘vienkāršie amatieri’.

varoņu' ir sievietes (izņēmums ir „Sadus Zemes” raksti, kuros sievietes un vīrieši pārstāvēti līdzīgās proporcijās). Visbiežāk kultūras rakstos atspoguļotas dažādas amatierteātru aktivitātes. Nākamie biežākie žanri ir mūzika (pamatā bērnu un koru), kā arī gleznošana un zīmēšana, pēc tam dzeja, dažādi dejošanas veidi un citas mazāk pārstāvētas amatiermākslas jomas.

Rakstos ir redzamas vietas, kurās noris vietējā kultūras un mākslas dzīve. Gandrīz bez izņēmumiem tās ir pašvaldību un/vai valsts iestāžu telpas – skolas (ieskaitot mākslas un mūzikas skolas, BJC), KN, muzeji un bibliotēkas. Interesanti, ka izglītības iestādes ir biežākā avīzēs aprakstītā kultūras notikumu vieta, kas apsteidz pat kultūras namus un centrus. Cita veida vietas, piemēram, baznīca, izstāžu zāle, privātas telpas, rakstos parādās vien dažas reizes (Latgales avīzēs – tikpat kā nē).

Jautājot, kāda ir avīzēs aprakstīto vietējo kultūras notikumu sociālā nozīme, visbiežākā atbilde ir ‘identitāte’, tās kopšana, saglabāšana, restaurēšana, atražošana. Kultūra un māksla ir līdzeklis, kas palīdz veidot un uzturēt kopienu, aicinot būt kopā, gan simboliski, gan fiziski, dažādos svētkos, publiskos pasākumos, gadskārtās. Tas tiek darīts dažādos mērogos, sākot ar konkrētām un ‘mazām’ identitātēm – vietas, kopienas, novada, beidzot ar lielākām un daudz grūtāk tveramām, tādām kā etniskums vai nacionālā piederība. Identitātes ideja caurvij ne tikai novadpētniecībā iesaistītos amatierus un ‘etnogrāfiskos žanrus’ (tautas muzicēšana, tautas daiļamatniecība), bet arī TDA, koru un teātru kustības, kuru kodols ir latviešu tautas dejas un dziesmas, kā arī klasiskais ‘latviešu repertuārs’. Nacionālās un lokālās (kultūrvēsturisko reģionu, novadu) identitātes saglabāšana ir viena no galvenajām kultūras praksēm Latvijas laukos. Zinot to, ka lauku amatiermāksla tiek dotēta un uzturēta no pašvaldību un valsts līdzekļiem, var secināt, ka šī kultūrpolitiskā prioritāte ir segta arī ar sistemātisku institucionālu atbalstu.

2. Amatiermākslas sociālais nozīmīgums avīzrakstos tiek skaidrots gan mikro līmenī, gan mezo jeb grupas, kopienas līmenī. Individuālam amatieraktivitātes dod prieku, atslābina, ļauj atpūsties no ikdienas, attīsta personību, socializē, dažos gadījumos ļauj gūt papildu ienākumus. Kopienai amatiermāksla palīdz kopt identitāti un stiprināt lokālpatriotismu, paaugstina dzīves kvalitāti (uzlabo vidi), palīdz lietderīgi noslogot pilsoņus viņu brīvajā laikā, saliedē tos. Amatiermākslai nav nekādu negatīvo nozīmju vai blakņu, tā sniedz tikai pozitīvas emocijas. Cilvēki kļūst labāki, jo viņu brīvā laika nodarbes ir sociāli ‘labākas’, viņi ‘aktivizējas’, kļūst sabiedriskāki, vairāk kontaktējas viens ar otru (gan darbojoties amatiermākslas kolektīvos, gan satiekoties publiskajos pasākumos).

Visbiežāk rakstos minēts ‘prieka arguments’, kam dažbrīd piemīt izteikta eskeipisma noskaņa – tas ir gandrīz vienīgais sociāli akceptētais brīvā laika pavadīšanas veids, kas ļauj aizmirst par pelēko ikdienu, ekonomiskajām grūtībām utt. Prieku un psiholoģisku labsajūtu dod gan pats vaļasprieks (dejošana, dziedāšana, rokdarbi, muzicēšana), gan regulāras satikšanās ar citiem cilvēkiem. Individuāls prieks ikdienas amatiermākslas aktivitātēs un publisku uzstāšanos reizēs pāriet arī uz visu kopienu.

Pateicoties kultūras un mākslas notikumu un vietējo amatieru esamībai, kā arī iespējai nodarboties ar amatiermākslu, uzlabojas vietējā dzīve, tā kļūst daudzveidīgāka un kvalitatīvāka.

3. Vietējo laikrakstu kultūras ziņu analīze ļauj izdarīt dažus būtiskus **teorētiskos secinājumus**, kā arī izvirzīt **jaunas hipotēzes un pieņēmumus**.

Vietējie kultūras notikumi, kuros pamatā iesaistīti vietējie amatieri, tiek sistemātiski aprakstīti vietējā presē, atšķirībā no centrālajiem laikrakstiem, kuros amatieri praktiski neparādās, tāpēc jāpieņem, ka šādas **kultūraktivitātes ir būtiska un neatņemama vietējās sabiedriskās dzīves sastāvdaļa**. Tas liecina par labu 1.4. nodaļā „Kultūra kā kopienas attīstības resurss” izvirzītajam pieņēmumam par kultūras un kopienas jēdzienu saturisko pārsegšanos un līdzību: kopiena nav definējama savādāk, kā vien atsaucoties uz noteiktām kultūras referencēm, kopiena nav iespējama, ja netiek praktizēti noteikti kultūras rituāli, atražoti noteikti kultūras simboli. Ja lielās pilsētās, kosmopolītiskākās un sadrumstalotākās kopienās šo lomu pilda profesionālu mākslinieku piedāvājums un ‘brīvajā tirgū’ konkurējošas privātās, sabiedriskās un valstiskās kultūras iniciatīvas, tad mazās kopienās šo funkciju veic valsts un pašvaldību uzturētā amatiermāksla, kurā darbojas vietējie iedzīvotāji.

Laikrakstu analīze parāda, apstiprinot citu pētījumu secinājumus, ka vairākas kopienas (pašvaldības) **institūcijas pilda līdzīgas kultūras un sociālās funkcijas**. Skolas, KN, bibliotēkas, muzeji visi īsteno arī iedzīvotāju brīvā laika saturīgas izmantošanas, interešu izglītības, kultūras un izklaides nodrošināšanas funkcijas. Tas ļauj pieņemt, ka vietējo resursu optimizācijas un racionālākas izmantošanas vārdā šo institūciju darbu varētu ciešāk integrēt²⁰⁰.

Visbiežāk aprakstītā lauku amatiermākslas forma ir amatierteātri. To popularitāte ir būtiska sociālā kapitāla pieejas kontekstā, jo atšķirībā no Dziesmu svētku procesa, kas ir īpaši pārraudzīts, atbalstīts un organizēts no valsts puses, **amatierteātru kustībā lielākā mērā izpaužas pilsoņu pašorganizēšanās** (teātru programmas nav tik standartizētas; lielu daļu to satura veido pašu amatieru lugas; atsevišķos gadījumos tas var kļūt par darbības veidu, kas nes peļņu; šī māksla prasa katra indivīda lielāku un radošāku iesaisti). Cits būtisks aspekts pilsoniskās kultūras teorijas kontekstā – teātra trupu sastāvs, atšķirībā no TDA vai koriem, ir heterogenāks. Ja kori visbiežāk ir vai nu sieviešu, vai vīriešu, vai nu bērnu, vai jauniešu, jauktie vai vidējās paaudzes, tad amatierteātru trupas veido dažādi dalībnieki. Tāpat jāpiezīmē, ka amatierteātri ir Latvijas sociālajās zinātnēs praktiski nepētīta joma.

²⁰⁰ Mazākos novados un vietās tas notiek, piemēram, KN, skolu un bibliotēku vadītāji un kultūras pasākumu organizatori katreiz koordinē savas aktivitātes, piedāvājot viens otram savus organizatoriskos resursus un telpas. Savādāka situācija ir ‘augstākos’ pārvaldes līmeņos – skolas un kultūras iestādes atrodas dažādu nozaru pakļautībā, tāpēc to plānošana, koordinācija un statistika nav tik saskaņota.

Salīdzinoši biežā individuālo mākslas amatieru (dzejnieku, gleznotāju, fotogrāfu) pieminēšana vietējā presē liecina par to, ka lauku vide ir diezgan pateicīga vieta šādām nodarbēm, īpaši ja indivīds tām pievēršas ‘mūža otrajā pusē’. Latvijas lauki ir atbilstoša vieta ‘lēnai dzīvošanai’ (*slow living*), mūsdienās populāram tūrisma un rekreācijas industrijas sauklim. Latvijas daba un reģionu kultūras infrastruktūra veido resursu, ko var piedāvāt tūristiem-amatieriem, kā vietas plenēriem, nometnēm, izstādēm, rezidencēm, festivāliem.

Tas, ka praktiski visa vietējā amatiermāksla noris pašvaldību vai valsts kultūras un izglītības iestādēs, to pārraudzīta un finansēta, liek secināt, ka šāda ‘**pašdarbība**’ ir kaut kas cits, nekā **sociālā kapitāla teorijā aprakstītās pilsoniskās sabiedrības pašorganizējošās brīvprātīgās asociācijas**. Šāda vietējās amatieru kultūras dzīves organizācija neatbilst tam modelim, kādu par vēlamu uzskata sociālā kapitāla pieejas autori, modelim, kas veicina kopienas sociālā kapitāla augšanu. Indivīda līdzdalība kultūras aktivitātēs audzē viņa ‘individuālo sociālo kapitālu’, bet mazākā mērā – ‘kopienas sociālo kapitālu’, jo šī kultūras dzīves organizācija pamatā pieprasa kopienas (pašvaldības, valsts) resursus un pūles (organizatoriskās, finanšu), un indivīds šādā ‘no augšas uz leju’ (*top down*) organizācijas modelī drīzāk ir salīdzinoši pasīvs (sociālajā ziņā) patērētājs, nevis aktīvs sociālās dzīves ietekmētājs un izmainītājs.

Cits būtisks apstāklis, kas atšķir Latvijas lauku kultūras dzīvi no teorijā aprakstītās sociālā kapitāla akumulācijas, ir vietējās sabiedrības sašķeltība, īpaši tajās kopienās, kuras nav etniski un reliģiski homogēnas. Vietējā kultūras dzīve šādās kopienās drīzāk atražo dažādās sociāli ekonomiskās atšķirības – etniskās, dzimumu, politiskās u. c., nevis tās mazina. Tāpēc to var uzskatīt par sociālā kapitāla teorijā aprakstīto kritikas empīrisko piemēru: sociālais kapitāls šādās segregētās kopienās ir nozīmīgs tikai grupu iekšienē, tas ‘neiziet’ ārpus to robežām, tas maz ietekmē visu kopienā. Latvijas lauku amatiermāksla var būt labs līdzeklis, kas audzē indivīdu ‘individuālo sociālo kapitālu’ un saliedējošo (*bonding*), bet tā nav īsti piemērota tam, lai akumulētu sociālā kapitāla ‘vērtīgākās formas’ – vienojošo un institucionālo (*bridging, linking*).

Vietējos laikrakstos Latgales un Kurzemes amatiermāksla aprakstīta atšķirīgi. No avīzrakstu analīzes nevar izdarīt secinājumus par kvantitatīvām atšķirībām, bet atšķirības ir vērojamas tās kvalitātē jeb daudzveidībā. Kurzemes amatieri vairāk iziet ārpus savas kopienas, to dzimumu sadalījums ir līdzīgāks (Latgalē dominē sievietes), kolektīvi tiek aprakstīti biežāk nekā indivīdi, kultūras notikumi notiek ne tikai pašvaldības vai valsts iestādēs (skolās, KN, bibliotēkās, muzejos), bet arī II un III sektora telpās un paspārnē, pieaugušo amatiermāksla aprakstīta vairāk nekā bērnu. Tas ļauj izvirzīt pieņēmumu: **ekonomiski attīstītākās un sociāli homogēnākās kopienās amatiermāksla ir daudzveidīgāka**, kas, iespējams, rada iekļaujošāku kultūrvidi, veiksmīgāk akumulē sociālo kapitālu. Iespējams, atšķirības Kurzemes un Latgales amatiermākslā nosaka arī

kultūras infrastruktūras kvalitāte. Jaunā padomju vara KN no sākuma būvēja Latgalē (Cimermanis & Mežgailis, 1985), un šobrīd daudzas [19]50-to gadu ēkas atrodas kritiskā stāvoklī²⁰¹.

Laikrakstos nacionālo minoritāšu kultūras aktivitātes attēlotas tikai atsevišķos gadījumos, kas ir neproporcionāli maz attiecībā pret etnisko minoritāšu īpatsvaru, jo īpaši Latgales novados, kur to īpatsvars ir gandrīz puse, bet vairākās kopienās (pagastos) tās dominē. Veicot novadu kultūras dzīves rosīguma kvalitatīvo salīdzinošo analīzi, atklājas, ka **vienīgais būtiskais faktors, kas ietekmē kultūras dzīves atspoguļojumu vietējā presē, ir titulnācijas dominance novada etniskajā sastāvā**, vairāk nekā pusei iedzīvotāju jābūt latviešiem. Tas ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka valsts un pašvaldību īstenotā kultūras politika ir pārlietu nacionālistiska, tāda, kas nespēj piesaistīt etnisko minoritāšu iedzīvotājus vai pat tos atgrūž no līdzdalības publiski finansētā kultūras dzīvē.

Analizējot kultūras atspoguļojumu presē pagastu līmenī, var secināt, ka **spēcīgi faktori, kas ietekmē kultūras rosīgumu, ir pagasta lielums, ģeogrāfiskais novietojums un iedzīvotāju etniskais sastāvs**. Ja pagasts ir viegli pieejams (labi ceļi, tas neatrodas novada nomalē vai pie valsts robežas), pietiekami liels, ar attīstītu sociālo un kultūras infrastruktūru un latvisks, tad ir liela varbūtība, ka tā kultūras dzīve būs rosīga. Tiesa, ne visos gadījumos (pagastos) šie 'objektīvie' faktori spēj nodrošināt rosīgu vietējo kultūras dzīvi, tāpēc jāpieņem, ka noteikta ietekme var būt arī 'subjektīviem' faktoriem, tādiem kā kultūras dzīves organizatoru personiskās īpašības un spējas, vietējās kultūras tradīcijas, īpašs atbalsts (vai tā trūkums) kultūrai no vietējās pašvaldības.

Salīdzinot šos datus ar Latvijas kultūras pētījumu secinājumiem, rezultāti ir līdzīgi un tie nav pretrunīgi: amatiermākslas motivācija un funkcijas ir līdzīgas, arī dažādu iedzīvotāju grupa atšķirīgā līdzdalība kultūras aktivitātēs ir nolasāma. Atšķirībā no centrālās preses, reģionālie (vietējie) laikraksti plaši un sistemātiski atspoguļo amatiermākslas aktivitātes, kuras faktiski nav iespējams atdalīt no vietējām sabiedriskajām, kopienas aktivitātēm, tāpēc šādas avīzes ir vērtīgs informācijas avots, ko var izmantot gan kvalitatīvai, gan kvantitatīvai kultūras dzīves analīzei; tās var kalpot gan kā datu 'bāze', gan kā priekšizpētes objekts, kas palīdz ģenerēt hipotēzes, kuras pārbaudīt citiem līdzekļiem.

²⁰¹ „Krustpils kultūras namā iebūvē kāpņu konstrukcija.” (DELFI. <http://www.delfi.lv/news/national/novadi/krustpils-kulturas-nama-iebruk-kapnu-konstrukcija.d?id=13400362>; sk. 2012.12.23.) KN celts 1958.g. (<http://www.kulturaskarte.lv/lv/kulturas-centrs/krustpils-kulturas-nams>; sk. 2012.12.24.). „Viļānu kultūras namā no griestiem nogāzies apmetums.” (DELFI. <http://www.delfi.lv/news/national/novadi/vilanu-kulturas-nama-no-griestiem-nogazies-apmetums.d?id=37774593>; sk. 2012.12.23. KN celts 1952.g. (<http://www.kulturaskarte.lv/lv/kulturas-centrs>; sk. 2012.12.24.). Līdzīgs notikums iepriekš bija noticis arī Preiļu KN (celts 1958.g., <http://www.kulturaskarte.lv/lv/kulturas-centrs>; sk. 2012.12.24.).

4.5. Amatiermāksla laukos un tās nozīme vietējo kultūras darbinieku vērtējumā

Izmantojot citus informācijas avotus, šajā nodaļā meklētas atbildes uz tiem pašiem jautājumiem: kāda nozīme tiek piešķirta amatiermākslai un kāda ir tās misija; kas varētu būt tie faktori, kas veicina rosīgas vietējās kultūras dzīves veidošanos? Nodaļas mērķis ir iegūt vietējās kultūras dzīves raksturojumu un skaidrojumu, par informācijas ‘avotiem’ izmantojot vietējās kultūras dzīves darbiniekus (KN direktori, pašvaldību kultūras speciālisti u. c.). Nodaļa strukturēta trīs apakšnodaļās, atbilstoši trim uzdevumiem: (1) iegūt vietējās kultūras dzīves raksturojumu (kas ir tās galvenie aģenti [indivīdi, vietas, institūcijas], kādas ir to kvalitātes); (2) iegūt respondentu skaidrojumu tam, ko kultūras dzīve dod kopienai un pašvaldībai; (3) noskaidrot to, kas konkrētā vietā (pagastā, pilsētā) nosaka to, lai tur veidotos rosīga (vai kūtra) kultūras dzīve. Nodaļas beigās kritiski analizēta vietējo kultūras darbinieku pieeja, testēti citi (kultūras darbinieku nenosauktie) rosīgas/kūtras vietējās kultūras dzīves faktori un veidots „Vietas kultūras kritiskās masas modelis”.

Nodaļa veidota, balstoties uz divu pētījumu²⁰² datu sekundāru analīzi (daļa izmantoto datu līdz šim nav bijusi analizēta). Informācijas avoti ir vietējā ‘līmeņa’ kultūras darbinieku interneta aptauja²⁰³ (nodaļas „Vietējā kultūras dzīve: biedrības, vietas un līderi” un „Kultūras nozīmes skaidrojums vietējā pašvaldībā”) un ekspertu intervijas ar rajona līmeņa kultūras pārvaldes speciālistiem (rajonu kultūras inspektori un rajonu padomju kultūras darbinieki) (nodaļa „Kultūrā rosīgo un kūtro vietu analīze”). Analīzes ģeogrāfiskais jeb administratīvi-teritoriālais mērogs ir pirms-ATR mazās pašvaldības – pagasti un mazpilsētas.

4.5.1. Vietējā kultūras dzīve: biedrības, vietas un līderi

Apmierinoši kultūras NVO statistiskie rādītāji (skaits, darbības jomas, teritoriālā piederība u. c.) nav iegūstami no LR Uzņēmumu reģistra vai citām datu bāzēm, jo biedrības un nodibinājumi netiek kodēti pēc attiecīgām pazīmēm. Lai iegūtu priekšstatu par Latvijas kultūras organizācijām, gan privātajām, gan sabiedriskajām (NVO), analizēti pētījuma „Kultūrvides daudzveidības veicināšana

²⁰² „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” (Tabuns & Daugavietis, 2007; Tabuns, et al., 2008) un „Kultūrvides daudzveidības veicināšana un pārvaldība: nevalstiskās un privātās kultūras iniciatīvas” (Tabuns & Daugavietis, 2007; Tabuns, et al., 2008).

²⁰³ „Aptaujas mērķa grupa bija [..]: pirmkārt, pašvaldības kultūras iestāžu darbinieki (kultūras/tautas namu vadītāji, speciālisti); otrkārt, pašvaldību institūciju darbinieki vispār (pārvaldes kultūras komiteju locekļi, bibliotekāri, skolotāji); treškārt, citu institūciju speciālisti un individuāli sabiedriskie aktīvistu (tūrisma informācijas centra speciālisti; kultūras NVO aktīvistu).” (Tabuns, et al., 2008: 67) Uzaicinājuma e-pasts ar lūgumu piedalīties aptaujā tika izsūtīts aptuveni 2000 personām, aptaujas anketa tika ievietota internetā publiski pieejamā adresē un aizpildīšanai bija pieejama no 2008. gada maija līdz novembrim.” (turpat) Kopumā tika saņemti 1007 pildītu anketu, bet par derīgām atzītas un analizē izmantotas – 472. „Aptaujāto personu vidū 70% ir kultūras/tautas namu vadītāji, speciālisti; 10% pašvaldības kultūras komitejas/nodaļas vadītāju vai speciālistu un 20% citu pašvaldību institūciju darbinieku vai sabiedrisko aktīvistu. 94% visu respondentu – sievietes [..]. Aptaujā piedalījās 425 pašvaldību pārstāvji (atsevišķas pašvaldības pārstāv divi, trīs vai četri respondenti).” (turpat, 68).

un pārvaldība: nevalstiskās un privātās kultūras iniciatīvas” sekundārie dati (Tabuns, et al., 2008).²⁰⁴

Apskatāmajā pētījumā tika konstatēts, ka Latvijā darbojas ap 1500 kultūras biedrību un nodibinājumu, kas ir 15% no visām NVO (no tām pilsētās darbojas 2/3 biedrību). „*Vislielākā daļa Latvijas kultūras NVO atrodas Rīgas reģionā – 67%. Rīgas reģionā ir deviņas kultūras NVO uz katriem 10 000 iedzīvotājiem, kas ir būtiski, jo pārējā Latvijā vidēji ir apmēram divas reizes mazāk – 4 kultūras NVO uz 10 000 iedzīvotājiem.*” (Tabuns, et al., 2008: 125) Kultūras NVO skaits pastāvīgi pieaug, bet, sākot ar 2003. gadu, to pieauguma temps ir lielāks, nekā salīdzinot tās ar visu veidu jaundibinātajām NVO.

Tematiski kultūras NVO darbības lauku sadalījums ir šāds: „*54% darbojas kultūras un mākslas pakalpojumu un aktivitāšu sfērā. [...] Otrā izplatītākā ir kultūras mantojuma sfēra, pie kuras var pieskaitīt 47% kultūras NVO. Trešajā vietā ir kultūrizglītība, ar ko nodarbojas aptuveni ceturtdaļa jeb 26% no visām kultūras NVO. Nākamās izplatītākās ir kultūras NVO, kas darbojas mūzikas laukā un kuras sastāda 15% no kultūras NVO. Tālāk seko kultūras NVO, kas darbojas mediju un komunikācijas (11%), skatuves mākslas (10%), vizuālās mākslas sfērās (9%). Vismazāk ir kultūras NVO, kas savu darbību izvērš literatūras laukā, pie šīs jomas tiek pieskaitīti tikai pieci procenti no visām kultūras NVO.*” (turpat, 90) Tādu kultūras NVO, kas ir kori vai cita veida amatiermākslas kolektīvi, praktiski nav²⁰⁵. Kultūras NVO vidū ir maz klasisku pilsoniskās sabiedrības koncepcijai atbilstošu pilsoņu brīvā laika (kultūras) apvienību, grupu. Kultūras NVO pārsvarā ir Latvijai raksturīgie dažu cilvēku (visbiežāk viena līdera) veidoti juridiski veidojumi, un biedrības (NVO) forma izvēlēta vien kā visērtākā uzņēmējdarbības forma, lai gan *de jure* tā vienmēr ir bezpeļņas. Tajās aktīvi ir viens-divi organizācijas līderi, un ar viņu aktivitātēm arī praktiski aprobežojas visa NVO darbība. Arī lauku un mazpilsētu kultūras NVO tā ir tipiska situācija, kad biedrību dibina viens nevalstiskā sektora jomu pārzinošs cilvēks, piemēram, pašvaldības darbinieks, ar mērķi iegūt finansējumu noteiktu projektu īstenošanai, kas visbiežāk saistīti ar kultūrizglītību un kultūras mantojumu.

Analizējot kultūras NVO ar kvalitatīvām metodēm, tiek secināts, ka organizācijas veiksmīgas darbības būtiskākais nosacījums ir cilvēkresursu kvalitāte un pieejamība, pirmkārt, tas attiecas uz līderiem, tiem, kas dibina un virza organizāciju, otrkārt, tas attiecas uz biedriem un brīvprātīgajiem. Kā izteikta problēma (attiecināmu cilvēku trūkums) tā īpaši izteikti jūtama mazpilsētās un lauku teritorijās (turpat, 160).

²⁰⁴ Pētījumā dati iegūti, izmantojot dažādas metodes un atšķirīgus avotus – datu bāzes, kultūras ekspertu aptaujas, masu mediju kontentanalīze u. c. (Tabuns, et al., 2008).

²⁰⁵ Izņēmumi ir viens-otrs pus- vai profesionālais koris vai deju kolektīvs, arī kāds mazākumtautību etniskās kultūras ansamblis vai kāds neatkarīgs pilsētas kolektīvs.

Lai veiktu padziļinātu vietējās kultūras dzīves analīzi, tika veikta vietējās kultūras dzīves ekspertu interneta aptauja. Tās respondenti bija kultūras/tautas namu vadītāji vai speciālisti (vairāk nekā 2/3 visu aptaujāto); pašvaldības kultūras komitejas/nodaļas vadītāji vai speciālisti (10% no visiem); tūrisma informācijas centra speciālisti; kultūras NVO aktīvisti; bibliotekāri u. c. Aptauja nav uzskatāma par reprezentatīvu, tomēr tā ‘pārklāj’ lielāko Latvijas pašvaldību daļu: 90% pilsētu pašvaldības, 72 % pagastu un 87% novadu (turpat, 56).

Apkopojot atbildes uz jautājumu par aktīvo kultūras NVO skaitu pašvaldībā, „[...] dati liecina, ka visbiežāk katrā Latvijas pašvaldībā darbojas tikai viena aktīva kultūras NVO. Aritmētiskais vidējais ir trīs organizācijas, bet šo rādītāju būtiski ietekmē lielās pašvaldības (piemēram, tikai minēts, ka Rīgā ir ap 200 kultūras NVO). Aritmētiskais vidējais pagastu kultūras NVO skaits ir 1,4 un šai grupai ir zemi izkliedes rādītāji (standartnovirze un dispersija).” (turpat, 58) Praktiski tas nozīmē, ka visbiežāk pašvaldībā ir viena, divas vai nevienas aktīvas kultūras NVO (turpat, 59). Gandrīz trešdaļā pagastu nav aktīvu kultūras NVO, bet tikai 5% ir vairāk par trim (turpat, 60).

Pētījums par kultūras NVO darbību reģionos liek secināt, ka organizāciju tīkla pārklājums ir fragmentārs, un, ja lielā daļā pašvaldību nav nevienas aktīvas biedrības, tas visdrīzāk liecina par to, ka vietējās kultūras dzīves organizācijā joprojām tiek pieņemti un atrāzti no padomju laikiem pārmantotā paternālistiskā pieeja kultūrai: vietējās kultūras patrons un finansētājs ir vietējā vara (agrāk tie bija kolhozi, sovhozi, uzņēmumi, vietējās padomes, bet mūsdienās – pašvaldības un valsts). Lauku koriem un citiem amatiermākslas kolektīviem nav nepieciešams pašorganizēties, iegūt juridisku statusu, jo kultūrvērtībām nepieciešamo – telpas mēģinājumiem, profesionālus vadītājus, rekvizītus u. c., bez maksas, vai ar simbolisku līdzmaksu, nodrošina vietējā pašvaldība.

Vietas un līderi (organizatori)

Vietējās kultūras dzīves viens no galvenajiem raksturotājiem ir vietas, kurās regulāri noris kultūras un izklaides pasākumi. Tās liecina arī par pašu vietējo kopienu – kur tās locekļi tiek, komunicē. Pašvaldību kultūras darbinieku aptaujas respondentiem bija jāatbild uz jautājumu, kurās vietās viņu pašvaldībā visbiežāk tiek organizēti kultūras un izklaides pasākumi. „[...] visbiežāk tika norādīti kultūras/tautas nami (23% no visiem gadījumiem) un skolas (20%). Ja neskaita baznīcu (7%) un privātās telpas (3%), tad pamatā tās ir pašvaldības un valsts ēkas vai publiskā telpa, piemēram, laukumi, citas teritorijas” (turpat, 67). Kā pirmās (visaktīvākās) vietas visbiežāk nosaukti kultūras/tautas nami – 89% gadījumu (turpat).

Līdzīgas ir atbildes par aktīvāko pašvaldības kultūras un izklaides organizatoru: visbiežāk tiek nosaukta pašvaldība un tās darbinieki. „Aptuveni divreiz retāk un parasti kā otrie un trešie aktīvākie organizatori tiek minētas kultūras NVO un sporta biedrības, komandas” (turpat, 72). Kā pirmie 85% gadījumu tiek nosauktas pašvaldības iestādes un to darbinieki (turpat, 65). „Pilsētās kā

aktīvākas nekā pagastos vērtētas sporta biedrības, draudzes, kultūras NVO. Savukārt pagastos aktīvākas esot pašvaldības, neformālas grupas un individuāli līderi.” (turpat, 64).

Kultūras statistikas analīze laika dimensijā parāda, ka straujš valsts un pašvaldību paspārnē esošo kultūras aktivitāšu kritums vērojams pēc PSRS sabrukšanas [19]90-to gadu sākumā, līdz desmitgades vidū notiek stabilizācija (sk. attēlus 27. „LPSR un Latvijas Republikas KN skaits (1940–2012)” un 28. „LPSR un Latvijas Republikas iedzīvotāju skaits uz vienu kultūras namu”). Gandrīz divas reizes pakāpeniski bija samazinājies KN skaits, divreiz samazinājās KN darbojošos kolektīvu skaits. Tomēr faktiskās amatiermākslas aktivitātes samazinājums ir mazāks, jo kultūras infrastruktūras optimizācija saistīta gan ar valsts iedzīvotāju skaita samazināšanos, gan ar citām sabiedrības strukturālajām pārmaiņām. Tāpat nozīmīgs faktors kultūras līdzdalības rādītāju straujām izmaiņām (kritumam) ir pārmaiņas kultūras infrastruktūrā un institūcijās. Ja agrāk jebkura veida amatieraktivitāte (jo īpaši kolektīvā) drīkstēja norisināties tikai valsts uzraudzībā, tad, atjaunojoties demokrātiskai valsts pārvaldei, daļa amatiermākslas ‘aizslīdēja’ prom no valsts vai pašvaldībām, pārejot t.d. otrā vai trešā sektora paspārnē, bez tam radās daudz jaunu amatiermākslas formu, kas mīt ārpus šīs tradicionālās kultūras pārvaldes struktūras.

Latvija ir mantojusi ne tikai kultūras pārvaldes administratīvo struktūru un kultūrpolitisko ideoloģiju, bet arī kultūras iestāžu infrastruktūru. Joprojām centralizētā veidā, bet sadarbojoties ar vietējā līmeņa pašvaldībā, tiek uzturēts un atbalstīts KN tīkls, kas pārklāj praktiski katru pašvaldību (novadu un republikas pilsētas). (sk. 29.attēlu „Latvijas KN tīkls (ģeogrāfiskais izvietojums, 2013)”)

KN pasākumu apmeklēšanas statistika liecina, ka KN ir nozīmīga sociālās dzīves vieta, ko reģionos apmeklētības ziņā ‘apsteidz’ vien bibliotēkas. KN notiekošo kultūras un mākslas pasākumu vidū dominē amatieru koncerti, uzvedumi, sarīkojumi. Vidēji katrs Latvijas iedzīvotājs nedaudz biežāk nekā reizi gadā apmeklē kādu amatiermākslas pasākumu kultūras namā (Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionāla valsts [ar pielikumiem]). Valsts pārraudzībā esošo profesionālo mākslas institūciju (teātru, orķestru, LNO u. c.) apmeklējums ir aptuveni trīs reizes mazāks. Tas liecina par to, ka KN ir ne tikai būtiska vietējās kopienas sociālās dzīves daļa, bet arī joprojām nozīmīgs instruments valsts un pašvaldību publiskās pārvaldes rokās.

Precīzu priekšstatu par iedzīvotāju kultūras aktivitātēm ir grūti iegūt dažādu metodoloģisko un praktisko ierobežojumu dēļ, tomēr var pieņemt, balstoties uz vairāku empīrisku pētījumu (aptaujū) datu analīzi, ka kolektīvajās amatieraktivitātēs iesaistīti 5–10% Latvijas iedzīvotāju²⁰⁶. Lielāks amatieru īpatsvars ir bērnu un jauniešu vidū, kas skaidrojams ar koru, TDA u. c. veida kolektīvu darbību praktiski katrā izglītības iestādē.

²⁰⁶ Pašdarbnieku statistiskā analīze veikta nodaļās 4.7.2. „Iedzīvotāju kultūras līdzdalība” un 4.7.3. „Amatieru (pašdarbnieku) statistiskais portrets”.

Salīdzinot Latvijas iedzīvotāju kultūras līdzdalību, gan pasīvo, gan aktīvo, ar citām ES valstīm, tā vērtējama kā vidēji aktīva. Atsevišķās pasīvās kultūras līdzdalības formās Latvijas iedzīvotāji ierindojas intensīvāko kultūras patērētāju grupā (piemēram, grāmatu lasīšana un kolekcionēšana, kultūras pasākumu apmeklēšana), bet aktīvajās līdzdalības formās, piemēram, dziedāšanā vai dejošanā, mēs paliekam vidējā aritmētiskajā līmenī. ES salīdzinošie pētījumi parāda, ka Latvijas iedzīvotājs drīzāk ir lasītājs un apmeklētājs, nevis aktīvs amatieris (EC, 2007a, 2007b, 2011b). Ja aktīvās līdzdalības intensitāti un kvantitāti salīdzina ar kultūrā aktīvāko valstu iedzīvotājiem, piemēram, Čehijas, Somijas vai Igaunijas, tad jāpieņem, ka Latvijas cilvēkiem ir rezerves un potenciāls, lai atsevišķās jomās kļūtu pat divreiz aktīvākiem.

4.5.2. Kultūras nozīmes skaidrojums vietējā pašvaldībā

Nodaļā analizēti sekundārie dati, kas iegūti pētījumā „Kultūrvides daudzveidības veicināšana un pārvaldība: nevalstiskās un privātās kultūras iniciatīvas” (Tabuns et al. 2008), kura gaitā citu metožu un informācijas ieguves veidu vidū tika veikta vietējo kultūras darbinieku interneta aptauja. Aptaujas sasniegto izlasi veidoja pašvaldību līmeņa kultūras dzīves organizatori un aktīvisti, pamatā KN vadītāji vai speciālisti (vairāk nekā 2/3 no visiem aptaujātajiem), kā arī pašvaldību kultūras komiteju/nodaļu vadītāji vai speciālisti, tūrisma informācijas centra speciālisti, kultūras NVO aktīvisti, bibliotekāri u. c. Kopā tika iegūtas 472 derīgas anketas²⁰⁷.

Viens no jautājumiem, kas līdz šim nebija analizēts, bija atvērts un formulēts šādi: *„Vieta Jūsu komentāriem par kultūras un brīvā laika pavadīšanas aktivitāšu ietekmi uz pašvaldības dzīvi. Vai rosīga vietējā kultūras dzīves var uzlabot situāciju? Kas traucē rosīgai vietējai kultūras dzīvei? Kas būtu jādara, lai to uzlabotu? [..]”*

Atbildot uz jautājumu, kopā tika iegūtas 93 atbildes. Vispirms respondenti deva vietējās kultūras dzīves vispārīgu raksturojumu, un visbiežāk tā bija vērtēta negatīvi. To raksturo apgalvojumi, kas analīzes gaitā apvienoti šādās galvenajās kategorijās:

- iedzīvotāju pasivitāte (28% no respondentiem izsaka šādu vērtējumu);
- kultūras infrastruktūras sliktais stāvoklis (24%);
- jaunatnes aizplūšana (12%);
- aktīva kultūras līdera trūkums (9%);
- augstie viesmākslinieku honorāri (6%).

Pozitīvi vietējās kultūras dzīves vērtējumi doti vien 10% atbilžu, un tie ir šādi: aktīvi iedzīvotāji; tradīcijas spēks; pašvaldības atbalsts; veiksmīga projektu realizācija; sadarbība ar citām pašvaldībām un valsti.

²⁰⁷ Aptaujas aprakstu skatīt 4.5.1. nodaļā „Vietējā kultūras dzīve: biedrības, vietas un līderi”.

Atbildot uz jautājumu par to, kādā veidā rosīga kultūras dzīve var ietekmēt vietējās pašvaldības dzīvi, visbiežāk minēti šādi faktori:

- nodrošina saturīgu brīvā laika pavadīšanu;
- aktivitāte amatiermākslā sekmē un iemāca būt aktīvam citās sfērās (sabiedriskajā, politiskajā);
- kultūra dodot prieku, apmierinātību, pozitīvas emocijas, uzmundrinājumu, palīdz 'pārvarēt' ikdienu;
- veido, uztur, saglabā, saliedē kopienu (pašvaldības iedzīvotājus).

Respondentu nosauktos faktoros (kodus) apvienojot vispārīgākās kategorijās, iegūstam četras galvenās jomas, uz kurām kultūrai tiek piedēvēta spēja pozitīvi iedarboties:

- kopiena un vide;
- brīvais laiks;
- indivīda attīstība;
- ekonomika.

Visbiežāk (66%) bija minēti faktori, kas atbilst kategorijai 'kopiena un vide'. Piemēram:

„Rosīga kultūras dzīve aktivizē cilvēkus arī citās jomās [...] veicina vispārēju sabiedrības aktivitāti [...] visa veida informācija nonāk ātrāk, kā arī pasākumos tiek uzlabota saikne ar iedzīvotājiem [...] Aktīvie pašdarbnieki ir tie, kas uztur optimismu un pagasta kopības sajūtu. [...] rosina tos iemīlēt savu dzīves vietu, justies tai piederīgai [...] ļauj komunicēt iedzīvotājiem [...] saliedē iedzīvotājus visos vecuma posmos.”

„[...] viņi ir komunikablāki, atvērtāki un sociāli aktīvāki, tāpēc jo aktīvāka ir kultūras dzīve, jo mazāk iespējas iedzīvotājiem ieņemt pesimismā un norobežoties no sabiedrības. [...] šī brīža depresīvi agresīvo nomāktību lauku nomalēs, spēj pārvarēt tikai aktīva iesaistīšanās kultūras un sporta aktivitātēs. [...] notikumi uzmundrina, saliedē un attīsta sabiedrību.”

„Tas ir daļējs sociālais darbs, jo nodarbojoties ar kultūras aktivitātēm mazāk paliek brīvs laiks negatīvām izklaidēm (jauniešiem), savukārt vecākās paaudzes dalībniekiem tā ir spēku sakopšana, aizmiršana par savām kaitēm un došanās uz mēģinājumiem.”

Mehānisms jeb ceļš no kultūras aktivitātēm līdz uzlabojumiem kopienā ir līdzīgs tam, kādu paredz kultūras līdzdalības teorētiskā pieeja: aktivitātes kultūrā veicina aktivitātes sabiedriskajā dzīvē, kas, savukārt, padara kopienu darbīgāku un uzlabo vidi (gan fiziski, gan garīgi).

Otra biežāk minēto faktoru grupa attiecas uz 'brīvo laiku' (51%). Piemēram:

„Uzlabo vietējo iedzīvotāju dzīves kvalitāti, dod iespēju izvēlēties savām interesēm atbilstošu brīvā laika pavadīšanas iespēju.”

„Kultūras, sporta pasākumi dod gandarījumu un prieku, padara ikdienu dzīvespriecīgāku tādejādi pozitīvi ietekmē pašvaldības dzīvi.”

„Ja pietekoši daudz brīvā laika pavadīšanas iespējas ir pagastā uz vietas, tad mazāk tās jāmeklē ārpusē.”

„Aktīva kultūras dzīve ir viens no pamatnosacījumiem iedzīvotāju skaita stabilitātei. Lauku cilvēkiem ir svarīgi, lai pagastā būtu iespēja, gan pašiem darboties kādā no tautas mākslas kolektīviem, gan arī apmeklēt dažādus pasākumus.”

Skaidrojums dominē viedoklis, ka kultūras aktivitātes paplašina brīvā laika izvēles (pavadīšanas) iespējas, un tas, savukārt, ir būtisks dzīves kvalitātes (vides) nosacījums.

Salīdzinoši retāk minēti faktori, kas atbilst kategorijām ‘indivīda attīstība’ (38%), ar to saprotot *jaunas prasmes* (ieskaitot sociālās) un *zināšanas, pašrealizācijas un pašizpaušmes iespējas*, un ‘ekonomika’ (12%), ar to saprotot *saimnieciskos kontaktus un sadarbības pieredzi*, kas var tikt iegūti, darbojoties vietējā kultūras dzīvē, kā arī *kultūras tūrismu*.

Kopsavelkot respondentu atbildes, tajās iezīmējas stingra ticība kultūras aktivitāšu pozitīvajai sociālajai varai. Rosīga kultūras dzīve padara kultūrvidi kvalitatīvāku, kultūras aktivitāšu piedāvājuma paplašināšanās padara iedzīvotājus apmierinātākus. Līdzdalība kultūraktivitātēs māca cilvēkus, sev viņi iegūst zināšanas, apmierinājumu, sociālās sadarbības pieredzi, bet kopiena iegūst aktīvākus, ar pieredzi un jaunām pazīšanām bagātākus indivīdus. Tas dara kopienas darbīgāku un tās vidi (atmosfēru, gaisotni) dzīvīgāku.

Apvienojot radniecīgās kategorijas, var teikt, ka 90% no minētajiem piemēriem kultūrai piedēvētas sociālā darba (sociālās terapijas) un kopienas attīstīšanas funkcijas, un dažreiz praktiski tiek likta vienādības zīme starp kopienas un kultūru: „*Ar kultūru pašvaldības dzīve sākas un beidzas!!! [...] Kultūras dzīve ir neatņemama pagasta dzīves sastāvdaļa.*”

Atbildēs uz jautājumu par vietējās kultūras dzīves vispārīgu novērtējumu, tikai 10% respondentu varēja minēt pozitīvus piemērus, pārsvarā iedzīvotāji tika vērtēti kā pasīvi, infrastruktūra kā novecojusi, jaunatne – aizplūdusi, bet līderi – neaktīvi. Tāpēc šāds optimistisks kultūras varas vērtējums jāskaidro gan ar entuziasma un lokālpatriotisma pilnu kultūras darbinieku patosu, gan ar to, ka tas drīzāk jāuzskata par varbūtību, par lietu kārtību gadījumos, kad vietējā kultūras dzīve ir rosīga.

Šīs analīzes mērķis bija noskaidrot, kāda ir vietējā līmeņa (pašvaldību) kultūras darbinieku izpratne par kultūras lomu vietējā kopienā (pašvaldībā). Atbildes liecina par to, ka respondenti pauž mūsdienīgu kultūrpolitisko ideoloģiju, kas vietējā kultūras dzīvē un iedzīvotāju kultūras līdzdalībā visupirms redz sociālu instrumentu kopienas attīstībai, un tas tiek skaidrots ar mehānismiem, kādi lietoti sociālā kapitāla un kultūras līdzdalības pieejās. Par to, vai šīs zināšanas un pieredzi aptaujātie kultūras darbinieki ir ieguvuši semināros vai arī novērojuši savu pašvaldību ikdienā, dati tieši neliecina. Būtiski ir tas, ka kultūras dzīves organizatoru apziņā ir šādas zināšanas (un varbūt pat pārliecība), un tas liecina par to, kā viņi domā par kultūru vietējā līmenī: tā tiek konceptualizēta kā amatieru, kopienas aktivitātes, un tai netiek uzstādīti ideālistiski-utopiski mērķi. Kultūrai ir pragmatiskāki uzdevumi, sākot ar brīvā laika saturīgas pavadīšanas iespēju paplašināšanu, beidzot ar vides un pašas kopienas dažādu kvalitāšu uzlabošanu.

Svarīgs vietējās kultūras dzīves kvalitātes un rosīguma indikators ir vietējās politiskās varas attieksme pret amatiermākslu. Promocijas darba gaitā veiktā izpēte liecina, ka vietējās varas attieksme ir atbalstoša, bet tai pat laikā neieinteresēta (sk. nodaļas 4.5. „Amatiermāksla laukos un tās nozīme vietējo kultūras darbinieku vērtējumā” un 4.6. „Amatiermāksla un kopienas attīstība Viļānos (gadījuma izpēte)”). To var skaidrot ar diviem apstākļiem: (1) tas ir PSRS kultūrpolitiskais mantojums un tā iedibinātās tradīcijas; (2) tā ir tradicionālā (‘vecās skolas’) attieksme pret kultūru kā sekundāru un pakārtotu jomu, par kuru nozīmīgākas ir ekonomiskā un sociālā sfēras, to vajadzības un intereses. Padomju Savienības mantojums vietējā kultūras dzīvē izpaužas gan fiziskajā, gan sociālajā infrastruktūrā (vairums kultūras būvju un institūciju tika iedibinātas LPSR laikos). Ja kopiena gadu desmitiem ir pieradusi, ka tai ir savs kultūras nams, mūzikas un mākslas skola, vidusskola, kur regulāri notiek kaut kādi vietējās sabiedriskie, kultūras un izklaides pasākumi, pašvaldībai ir praktiski neiedomājami mainīt esošo *status quo*. Vienīgais attaisnojums kādas institūcijas likvidēšanai ir acīmredzams finansiālo un cilvēkresursu trūkums.

Nekādas būtiskas padomju laikos iedibinātās kultūras funkcionēšanas sistēmas reformas nav notikušas arī nacionālā līmenī, un tas ir vēl viens iemesls, kas šo tradicionālo kultūras pārvaldes modeli, kurā rūpes par amatiermākslu atrodas pašvaldību un valsts ziņā, padara par ilgtspējīgu, tā administratīvās funkcionēšanas izpratnē. Pašvaldības un valsts turpina uzturēt šo modeli, bet investīciju (finansējuma, mērķdotāciju) apjoms ir minimāls, uz izdzīvošanas un minimālās funkcionēšanas nodrošināšanas sliekšņa. Ne pašvaldībām, ne valstij amatieru kultūra nav prioritāšu saraksta augšgalā (varbūt pēdējos gados dažas pilsētas mēģina savu attīstības vīziju restrukturēt atbilstoši aktuālajai ‘radošās ekonomikas’ un ‘kultūras paradigmai’, kurā tomēr galvenais akcents ir uz profesionālu mākslu), tāpēc tajā netiek investēti arī nozīmīgi intelektuālie resursi, lai pētītu un, iespējams, reformētu šo jomu.

4.5.3. Kultūrā rosīgo un kūtro vietu analīze

Šajā apakšnodaļā analizētas sešu Latgales un Kurzemes rajonu ekspertu intervijas, kas iegūtas pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” gaitā (Tabuns & Daugavietis, 2007).²⁰⁸ Eksperti tika lūgti nosaukt sava rajona pozitīvos un negatīvos piemērus: pagastus un pilsētas, kuros ir visrosīgākā vai viskūtrākā kultūras dzīve.²⁰⁹

²⁰⁸ No 38 uzrunātajiem Kurzemes un Latgales rajona līmeņa kultūras darbiniekiem (galvenie rajonu valsts kultūras inspektori un rajonu padomes Kultūras nodaļas vadība) tika saņemtas sešas atbildes (2007. gada novembris). Intervijas notika elektroniskā veidā, izmantojot e-pasta starpniecību. Šo datu analīze iepriekš nav publicēta.

²⁰⁹ „Lai izvēlētos gan labos, gan varbūt ne tik veiksmīgos piemērus, lūdzam Jūsu palīdzību: vai Jūs varētu nosaukt pāris vai dažus pagastus vai pilsētas, kuros var runāt par rosīgu kultūras dzīvi, par pozitīvām tendencēm vai stiprām tradīcijām; tāpat arī dažus gluži pretējus gadījumus – kur kultūras vide ir mazāk aktīva (mazāk pašdarbnieku, retāki pasākumi, iedzīvotāji, pašvaldība un NVO ir pasīvi). Mēs būtu pateicīgi arī par īsiem komentāriem.

(Jūsu e-pasta adresi ieguvām no Daces Grigorjevas, KM Reģionālās kultūrpolitikas nodaļa vadītājas)” (Tabuns & Daugavietis, 2007)

Atbildot uz jautājumu par rosīgas vietējās kultūras dzīves priekšnoteikumiem, intervētie visbiežāk min kultūras darbinieku un pašvaldības ‘cilvēcisko faktoru’.

*„[...] viss atkarīgs no cilvēkiem, kas strādā pašvaldībā un kultūras darbā.”*²¹⁰

Kultūras darbiniekiem jābūt aktīviem un pašvaldību deputātiem – kultūras dzīvi īpaši atbalstošiem.

*„Rosīga kultūras dzīve rit Mērdzens pagastā, Salnavas pagastā, Zilupes pilsētā. Tur aktīvi ir tautas namu vadītāji, kolektīvu vadītāji un arī pilsētas vai pagasta vadība lielu atbalstu un nozīmi velta kultūras dzīvei.”*²¹¹

Kāpēc viena pagasta kultūras darbinieki ir aktīvi, bet cita – nav; kāpēc vienas pašvaldības deputāti atbalsta kultūru, bet citas – nepievērš īpašu uzmanību? Atbildes uz šādu atšķirīgu subjektīvu attieksmju skaidrojumu praktiski nav, izņemot diva veida objektīvus apsvērumus – kultūras darbinieku kvalifikācija un pārslogotība, nereti, īpaši mazākos novados, par kultūru atbildīgajiem tas esot ceturtais vai piektais pienākums un samaksa par to ir gandrīz vai simboliska.²¹²

*„Pārsvārā kultūras darbinieka izglītība nav atbilstoša šim amatam. Kultūras dzīvi organizē citu profesiju pārstāvji vai cilvēki ar vispārējo vidējo izglītību (tātad – neprofesionāli).”*²¹³

Kopējais stāsts par aktīviem kultūras darbiniekiem varētu būt šāds: ir kaut kādi objektīvi apstākļi (viņu izglītība, atalgojums), kas ietekmē kultūras darbinieku aktivitāti, tomēr svarīgāki ir subjektīvie, neprognozējamie un nevadāmie, piemēram, entuziasms, īpaša mīlestība pret kultūru un mākslu, lielas darba spējas, autoritāte vietējā sabiedrībā u. tml.

Pašvaldībās kultūras dzīves organizēšana ir ‘ceturta-piektā’ prioritāte, un tāpēc tās finansējums ir minimāls, tikai tāds, lai šī joma ‘izvilktu’.²¹⁴ Var pieņemt, ka ekonomiskie kultūras dzīves nosacījumi līdzīga veida pašvaldībās ir līdzīgi (t.i., neapmierinoši), un tāpēc jo lielāka nozīme ir kultūras darbinieku ‘neformālajām’ spējām un aktivitātēm, tām, kas iziet ārpus apmaksātā darba laika un pienākumiem.

Otrs biežāk minētais rosīgas vietējās kultūras dzīves priekšnoteikums ir kultūras infrastruktūras kvalitāte un finansējuma apjoms kultūrai.

²¹⁰ Barča R. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Krāslavas rajona padomes vecākā speciāliste kultūras jautājumos [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²¹¹ Razumovska A. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Galvenā valsts kultūras inspektore Ludzas rajonā [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²¹² Upmale A. Mākslinieciskās pašdarbības statistika (KM Stratēģijas un reģionālās kultūrpolitikas nodaļa pārvaldes vecākā referente [eksperta intervija]). 2013.

²¹³ Razumovska A. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Galvenā valsts kultūras inspektore Ludzas rajonā [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²¹⁴ Finansējuma jautājums īpaši ‘sāpīgs’ kļuva pēc 2008. gada ekonomiskās krīzes izraisītajiem centralizētajiem līdzekļu samazinājumiem. Kopš tā laika kultūras darbinieku algu palielināšana ir viņu pašu un KM galvenā rūpe katrā viņu tikšanās reizē, seminārā un forumā.

„Pozitīvas tendences parādījušās Nukšu pagastā. Tiek savests kārtība Tautas nams, izveidojies jauns kolektīvs (deju), tiek domāts par tērpu iegādi [..]”²¹⁵

„Arī kultūras infrastruktūra ir morāli nu fiziski novecojusi. To nevar atrisināt finansiāli patstāvīgi neviens no mazajiem pagastiem. Mūsu rajons ir viens no vismazākajiem Latvijā ar mazu apdzīvotības blīvumu, mazu iedzīvotāju skaitu (14000 iedzīvotāji), arī pagastu kultūras aktivitātes ir visai dažādas, atbilstoši pieejamajam finansējumam, tradīcijām, cilvēku resursiem.”²¹⁶

„Rajona pasākumi notiek vietās (pagastos), kur ir sakārtota daudz maz infrastruktūra.”²¹⁷

Kultūras infrastruktūras kvalitāte un tās daudzveidība konkrētā vietā (pilsētā, pagastā, ciemā) kopš padomju centralizētās kultūrpolitikas laikiem bija atkarīga no vietas sociāli demogrāfiskā statusa – jo lielāks apdzīvotības centrs, jo daudzveidīgāka un izvērstāka tā kultūras infrastruktūra (sk. 3.2.nodaļu „PSRS kultūrpolitika”). Tāpēc šis ‘infrastruktūras un finanšu arguments’ daļēji ir pašsaprotams, un skaidrojams ar ekonomiski-statistiskās loģikas palīdzību: jo lielāka ir teritoriālā vienība (iedzīvotāju skaita ziņā), jo lielāki ir pašvaldības nodokļu ieņēmumi un intensīvākas un daudzveidīgākas vietas sociālās aktivitātes, kā arī uzceltā sociālā infrastruktūra (publiskās telpas un ēkas).

Korekcijas ir viesuši pēdējie 20 gadi, kad ir notikušas gan sociālās, gan ekonomiskās un demogrāfiskās strukturālās izmaiņas, izmainot vietu apdzīvotību. Kultūras infrastruktūra, īpaši būves, lielā mērā ‘dzīvoja’ bez īpašām kapitālajām investīcijām kopš padomju laikiem. Pēdējos gados šādas investīcijas ieplūdušas no ES fondiem, bet to izlietojums nav bijis centralizēts, un kultūras būvju renovācija vai jaunbūve ir bijusi atkarīga no konkrētu pašvaldību aktivitātes. Tāpēc mūsdienu lauku pašvaldību kultūras infrastruktūra ir kļuvusi un kļūst arvien nevienmērīgāka. Vienā vietā līdz avārijas stāvoklim ir amortizējies LPSR laikā celtais kultūras nams, piemēram, Viļānos, Preiļos, bet citā vietā, piemēram, Līvānos, Ropažos, Blontos, par ESF līdzekļiem uzcelts jauns kultūras centrs vai renovēts vecais, padomju laika.

Biežs arguments kultūras dzīves rosīguma vai pasivitātes skaidrojumā ir ‘neaktīvi iedzīvotāji’. Teikt un pieņemt, ka vienā vietā iedzīvotāji ir neaktīvāki, slinkāki, apātiskāki, neieinteresētāki nekā citā, nozīmē pieņemt, ka cilvēki ir atšķirīgi. Šis arguments drīzāk jāsaprot tā, ka konkrētā kopiena nav tik aktīva, saliedēta, kā citas līdzīgās, tās sociālais kapitāls ir mazs. Kopiena var būt arī tik maza, ka tajā nav sasniegta ‘kritiskā masa’, lai tur veidotos rosīga kultūras dzīve.

„Mazāk veiksmīga kultūrvide un aktivitāte izveidojusies Blontu pagastā, Goliševas pagastā, Lauderu pagastā, Pasienes pagastā, Pureņu pagastā, Rundānu pagastā. Šeit gan kultūras darbinieku, gan iedzīvotāju

²¹⁵ Razumovska A. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Galvenā valsts kultūras inspektore Ludzas rajonā [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²¹⁶ Pamše Z. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Galvenā valsts kultūras inspektore Ventspils rajonā [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²¹⁷ Razumovska A. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Galvenā valsts kultūras inspektore Ludzas rajonā [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

*(lielākoties) aktivitāte ir zema. Dažos no šiem pagastiem jau gadiem ilgi nepastāv neviens amatierkolektīvs. Pagastos ir caurmērā ap 300 iedzīvotājiem, kuri ir pensijas vecumā. Tas nosaka arī kultūrvides veidošanos (jeb ne-veidošanos).”*²¹⁸

*„Neaktīva kultūras dzīve ir, piemēram, Embūtes un Gramzdas pagastos, tur ir mazs iedzīvotāju skaits, Embūtē nav sava kultūras/tautas nama, iedzīvotāji ļoti pasīvi sabiedriskai dzīvei.”*²¹⁹

*„Mūsu rajons ir viens no vismazākajiem Latvijā ar mazu apdzīvotības blīvumu, mazu iedzīvotāju skaitu (14000 iedzīvotāji), arī pagastu kultūras aktivitātes ir visai dažādas, atbilstoši pieejamajam finansējumam, tradīcijām, cilvēku resursiem.”*²²⁰

‘Iedzīvotāju pasivitāte’ ir jāskata katras vietas kontekstā, pieņemot, ka tā drīzāk ir to pašu strukturālo apstākļu un faktoru, kas veido nerosiģu vietējo kultūras dzīvi, rezultāts, nevis ir šādas dzīves iemesls. Iedzīvotāju vecumstrukturālas izmaiņas (novecošanās), iedzīvotāju skaita samazināšanās, kultūras nama neesamība, etniski šķelta sabiedrība u. c. ‘objektīvie’ apstākļi ir tie, kas ietekmē aktīvas vai pasīvas kopienas veidošanos. Acīmredzams tas ir mazās vietās, kur praktiski nav pašvaldības vai valsts ieguldījuma kultūras infrastruktūrā un kultūras kapitālā, nav ‘kultūras starta kapitāla’, kas varētu pāraugt sociālajā kapitālā.

Viens no šādiem objektīviem faktoriem, ko dažbrīd nosauc kultūras darbinieki, ar to skaidrojot kādas vietas kultūras rosīgumu (vai pasivitāti), ir iedzīvotāju etniskais sastāvs. Interesanti, ka dažreiz tas ir faktors, lai kultūras dzīve tiktu raksturota kā rosīga, citreiz – nerosiģa.

*„Mērdzenē, Salnavā varam runāt par dziļām tradīcijām. Šajos pagastos ir arī izteikta vairāk latgaliska vide.”*²²¹ *„Zilupē ir multinacionāla vide un tur aktīvi kultūrā iesaistās minoritāšu pārstāvji.”*²²²

*„Bērziņu un Kastulinas pagasti (te pamatā dzīvo krievu valodā runājošie, īpašu aktivitāšu nav)”*²²³

Pēdējais nozīmīgais nosauktais avots ir tradīcijas. ‘Tradīcijas faktors’, domājams, var būt divējāds: tradīcijas, kas savu varu smeļas vietas vispāratzītājā etnogrāfiskajā simboliskajā kapitālā²²⁴; tradīcijas, kas stipras, pateicoties vietās iesakņotajām pilsoniskajām praksēm. Tradīciju nav viegli identificēt un izmērīt, bet, pēc Makša Vēbera, tajā balstīta vara ir viena no varas leģitimitātes

²¹⁸ Razumovska A. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Galvenā valsts kultūras inspektore Ludzas rajonā [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²¹⁹ Skābarde I. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Liepājas rajona padomes Kultūras nodaļas vadītāja [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²²⁰ Pamše Z. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Galvenā valsts kultūras inspektore Ventspils rajonā [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²²¹ Razumovska A. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Galvenā valsts kultūras inspektore Ludzas rajonā [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²²² Razumovska A. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Galvenā valsts kultūras inspektore Ludzas rajonā [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²²³ Barča R. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Krāslavas rajona padomes vecākā speciāliste kultūras jautājumos [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²²⁴ Piemēram, Bārta, Rucava.

pamatformām. Lai arī politikas laukā šāda autoritātes forma tiek uzskatīta drīzāk par nevēlamu, un tā ir raksturīga patrimonāliem režīmiem, lokālās kultūras kontekstā vietējās tradīcijas jāuzskata par būtisku vietas attīstības resursu, kas ir saudzējams, kopjams un, gadījumos, kur tā nav, izdomājams un ieviešams.

„*‘Tradīcijas’ ir viens no faktoriem, ar ko tiek skaidrots kultūras rosīgums atsevišķās īpaši aktīvās vietās. „Mērdzenē, Salnavā varam runāt par dziļām tradīcijām. Šajos pagastos ir arī izteikta vairāk latgaliska vide.”*²²⁵

„*Par stiprām tradīcijām var runāt senajos kultūrvēsturiskajos novados – Rucavā, Nīcā, Bārtā. Arī pašlaik šajos pagastos notiek samērā rosīga kultūras dzīve – etnogrāfiskie kolektīvi, kori, ansambļi, dejotāji.*”²²⁶

„*Mūsu rajons ir viens no vismazākajiem Latvijā ar mazu apdzīvotības blīvumu, mazu iedzīvotāju skaitu (14000 iedzīvotāji), arī pagastu kultūras aktivitātes ir visai dažādas, atbilstoši pieejamajam finansējumam, tradīcijām, cilvēku resursiem.*”²²⁷

Kopsavelkot kultūras darbinieku nosauktos faktoros, kas, viņuprāt, veido un ietekmē rosīgu vietējo kultūras dzīvi: tajos dominē ‘iekšējie faktori’, t.i., tādas pazīmes, kas raksturo kultūras lauku, piemēram, kultūras darbinieku kvalifikācija un entuziasms, pašvaldības atbalsts kultūras dzīvei, kultūras infrastruktūras kvalitāte, kultūras tradīcijas, kultūrā neieinteresēti iedzīvotāji. ‘Ārējie apstākļi’ minēti maz, tie praktiski aprobežojas ar dažiem iedzīvotāju demogrāfiskajiem rādītājiem (skaits, vecumstruktūra, etniskais sadalījums). Vietas ģeogrāfiskais novietojums, ceļu un citu komunikācijas kanālu kvalitāte, teritorijas apdzīvotības struktūra (piemēram, iedzīvotāju blīvums, apdzīvotības centru izkliede) vai tuvums/tālums līdz lielākai pilsētai praktiski netiek pieminēti. Tāpat netiek minētas nacionālā vai reģionālā līmeņa kultūrpolitikas.

Intervijās rajonu kultūras darbinieki bija lūgti nosaukt sava rajona ‘pozitīvos’ un ‘negatīvos’ gadījumus, t.i., pašvaldības (pagastus un pilsētas), kurās ir rosīgākā un viskūtrākā kultūras dzīve. Skaidrojot tās vai citas vietas kultūras rosīgumu vai kūtrumu, rajonu kultūras eksperti pamatā argumentēja to ar vietējo kultūras darbinieku (līderu) *civlvēkkapitāla* apjomu, t.i., zināšanām un izglītību, arī entuziasmu; ar *ekonomisko kapitālu*, t.i., ieguldījumiem kultūras infrastruktūrā un ‘īkdienas’ finansējumā; ar iedzīvotāju *sociālo kapitālu*, t.i., iedzīvotāju aktivitāti un sociālo saliedētību; ar vietas *simbolisko kapitālu*, t.i., ilgtspējīgām un iesakņotām kultūras tradīcijām. Sešu Latgales un Kurzemes rajonu kultūras darbinieki no viņu pārraudzītajiem rajoniem kopumā nosauca 32 pagastus un trīs mazpilsētas²²⁸, kurās ir vai nu visrosīgākā, vai arī viskūtrākā kultūras dzīve (sk.

²²⁵ Razumovska A. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Galvenā valsts kultūras inspektore Ludzas rajonā [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²²⁶ Skābarde I. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Liepājas rajona padomes Kultūras nodaļas vadītāja [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²²⁷ Pamše Z. Rosīgas vietējās kultūras dzīves piemēri (Galvenā valsts kultūras inspektore Ventspils rajonā [eksperta e-intervija], sekundārie dati no pētījuma „Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas” prof. Aivara Tabuna vad., 2007., LU SPPI).

²²⁸ Te netiks analizētas trīs minētās pilsētas, Balvi, Zilupe, Viļaka, jo, pirmkārt, pilsētu ir nosaukts maz, otrkārt, pagasti un pilsētas nav salīdzināmas ‘svara kategorijas’.

10.tabulu „Pašvaldības ar visrosīgāko vai viskūtrāko kultūras dzīvi savā rajonā: sešu rajonu kultūras inspektoru vērtējums (2007.gads)”).

10.tabula. Pašvaldības ar visrosīgāko vai viskūtrāko kultūras dzīvi savā rajonā: sešu rajonu kultūras inspektoru vērtējums (2007.gads).

Pagasts	Rajons	Novads pēc 2009.g. ATR	Kultūras rosīgums (+) vai kūtrums (-)	Iedzīvotāju skaits*	TAI 2007**	Rangs**
Bārtas	Liepājas	Grobiņas	+	690	-0,505	316
Bērzgales	Rēzeknes	Rēzeknes	+	700	-0,562	333
Dricānu	Rēzeknes	Rēzeknes	+	1089	-0,799	374
Gaigalavas	Rēzeknes	Rēzeknes	+	1027	-1,093	409
Indras	Krāslavas	Krāslavas	+	1276	-1,349	423
Izvaltas	Krāslavas	Krāslavas	+	766	-0,897	389
Maltas	Rēzeknes	Rēzeknes	+	3213	-0,536	322
Mērdzenes	Krāslavas	Kārsavas	+	774	-0,999	400
Nīcas	Liepājas	Nīcas	+	2872	0,260	62
Ņukšu	Ludzas	Ludzas	+	474	-0,838	382
Rucavas	Liepājas	Rucavas	+	1256	-0,426	294
Rugāju	Balvu	Rugāju	+	2621	-0,645	347
Salnavas	Krāslavas	Kārsavas	+	830	-1,883	441
Stružānu	Rēzeknes	Rēzeknes	+	918	-1,405	427
Ugāles	Ventspils	Ventspils	+	2433	0,028	126
Bērziņu	Krāslavas	Dagdas	-	459	-0,358	269
Bērzkalnes	Balvu	Balvu	-	566	-0,562	334
Blontu	Ludzas	Ciblas	-	496	-0,678	353
Embūtes	Liepājas	Vaiņodes	-	407	-0,425	293
Goliševas	Krāslavas	Kārsavas	-	463	-1,916	444
Gramzdas	Liepājas	Priekules	-	741	-0,194	204
Griškānu	Rēzeknes	Rēzeknes	-	2030	0,059	120
Kastuļinas	Krāslavas	Aglonas	-	889	-0,838	381
Kupravas	Balvu	Vīļakas	-	472	0,564	31
Lauderu	Ludzas	Zilupes	-	390	-1,324	420
Lazdulejas	Balvu	Balvu	-	362	-0,825	380
Pasienes	Ludzas	Zilupes	-	671	-1,623	435
Piedrujas	Krāslavas	Krāslavas	-	595	-0,928	395
Pureņu	Ludzas	Ludzas	-	420	-0,910	392
Rundēnu	Ludzas	Ludzas	-	563	-1,588	433
Silmalas	Rēzeknes	Rēzeknes	-	3089	-1,606	434
Usmas	Ventspils	Ventspils	-	583	-0,192	203

Avoti:

* CSP. Tabula: AIS02. PASTĀVĪGO IEDZĪVOTĀJU SKAITS REĢIONOS, REPUBLIKAS PILSĒTĀS UN RAJONOS GADA SĀKUMĀ 1990.-2009.g.²²⁹.

** MK. Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām. MK noteikumi. Sec. 6.pielikums MK 2009. gada 7.aprīļa noteikumiem Nr.319; Teritorijas attīstības indekss pagastiem, kā arī novadiem, kuros ietilpst tikai pagasti (pēc 2007. gada datiem), prot. Nr.23 38.§ Apr 7, 2009. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=190795>; sk. 2013.05.03.

Turpmākajā analizē uzmanība galvenokārt pievērsta tiem ‘objektīvajiem’ faktoriem, kuriem intervētie kultūras darbinieki praktiski nebija pievērsuši uzmanību, t.i., dažādiem iedzīvotāju un apdzīvotības sociālajiem un ģeogrāfiskajiem raksturlielumiem.

Salīdzinot kultūras darbinieku minētos pagastus, ‘acīmredzamākā’ pazīme, kas šķir rosīgos no kūtrajiem, ir iedzīvotāju skaits. Robeža, kura kūtros pagastus atšķir no rosīgajiem, ir ap 700 iedzīvotāju²³⁰. Iedzīvotāju skaits faktiski nosaka arī to, kāda ir pagasta kultūras infrastruktūra – gandrīz pusē minēto mazo pagastu nav KN, bet dažos ir KN bez neviena kolektīva, piemēram, Pureņu un Rundēnu pagasti (Ludzas raj.), Bērziņu pagasts (Krāslavas raj.)²³¹. Tikai dažos no tiem ir skolas. Savukārt visos par rosīgajiem nosauktajos pagastos, vienlaikus arī lielajos, ir KN, vairākos no tiem ir salīdzinoši daudz amatiermākslas kolektīvu, piemēram, Ugāles pagasts (Ventspils raj.), Rugāju pagasts (Balvu raj.), Nīcas pagasts (Liepājas raj.), Salnavas pagasts (Krāslavas raj.), Maltas, Bērzgales, Gaigalavas, un Dricānu pagasti (Rēzeknes raj.)²³². Praktiski visos ir skolas (pusē – vidusskolas). Skolas, īpaši vidusskolas, ir labs indikators, kas parāda pagasta sociālo struktūru. Vairākos ‘kūtrajos pagastos’ ir bijušas skolas, bet slēgtas pēdējos piecos-desmit gados, piemēram, Rundēnu pagasta vidusskola (Ludzas raj.) vai Usmas pagasta pamatskola (Ventspils raj.), kas visdrīzāk liecina par šo pagastu sarūkšanu, par attiecīgām iedzīvotāju vecumstruktūras izmaiņām (novecošanos).

Rosīgie pagasti no kūtrajiem būtiski atšķiras arī savā ‘ģeogrāfiskajā kapitālā’ jeb novietojumā un pieejamībā. Praktiski visi pirmā tipa pagasti atrodas labi pieejamās vietās (pie reģionālā vai ‘augstākas’ nozīmes autoceļa (-iem), attālums līdz pilsētām ir optimāls²³³). Tiem ir izteikti apdzīvotības centri, tie neatrodas pierobežā vai rajona nomalēs. Ja kāds no tiem neatbilst laba ģeogrāfiskā novietojuma kritērijiem, tad tam ir kādi citi ‘papildu rekvizīti’, piemēram, mūzikas skola, muzejs, vai arī tā ir vieta ar īpašu etnogrāfisko kapitālu. Tādi ir pie robežām vai nomalēs esošie Nīcas, Bārtas, Rucavas (Liepājas raj.) un Indras (Krāslavas raj.) pagasti.

Kūtro pagastu ‘ģeogrāfiskais kapitāls’ ir krietni trūcīgāks. Vairāki pagasti atrodas pierobežas zonā, piemēram, Bērziņu, Goliševas, Piedrujas (Krāslavas raj.), Pasienes (Ludzas raj.), Gramzdas (Liepājas raj.) pagasti. Vairāki ir lieli vai atrodas nomalēs, ‘izstiepti’ vai bez izteikta centra, piemēram, Silmalas (Rēzeknes raj.), Pureņu (Ludzas raj.), Kupravas (Balvu raj.), Rundēnu (Ludzas raj.), Usmas (Ventspils raj.) pagasti. Dažos Latgales pagastos vairums iedzīvotāju veido etniskās

²³⁰ Ir arī daži izņēmumi, piemēram, Griškānu un Silmalas pagasti (Rēzeknes raj., attiecīgi 2030 un 3089 iedzīvotāju). Abi tie ir lieli pagasti bez viena dominējoša centra, pirmais atrodas pie pašas Rēzeknes, otrais – nomaļus no rajona ceļiem un centriem.

²³¹ <http://kulturaskarte.lv> dati; sk. 2013.01.22.

²³² <http://kulturaskarte.lv> dati; sk. 2013.01.22.

²³³ T.i., ne pārāk tālu, bet arī ne pie pašas pilsētas (sk. 4.4.5.nodaļu „Novadu kultūras rosīguma kvalitatīvā salīdzinošā analīze”, kur analizēts šis faktors).

minoritātes (krievi vai baltkrievi), piemēram, Lauderu (Ludzas raj.), Pasienes (Ludzas raj.), Piedrujas (Krāslavas raj.), Kastuļinas (Krāslavas raj.) pagastos.

Salīdzinot pagastu TAI, redzams, ka tikai seši pagasti ir virs vidējā Latvijas pagastu līmeņa, tie ir Gramzdas (Liepājas raj.), Usmas un Ugāles (Ventspils raj.), Griškānu (Rēzeknes raj.), Nīcas (Liepājas raj.), Kupravas (Balvu raj.) pagasti, bet pozitīvs indekss ir pēdējiem no šiem četriem²³⁴. No šiem pagastiem tikai divi novērtēti kā kultūrā rosīgi (Nīcas un Ugāles), un arī kopumā 32 rosīgie un kūtrie pagasti nav izkārtoti tādā kārtībā, lai atbilstu TAI rangū loģikai. Tas liek izvirzīt pieņēmumu, ka šī indeksa komponentu kombinācija²³⁵ un pagastu kultūras dzīves rosība nav savstarpēji korelējoši mainīgie.

Salīdzinot kultūras inspektoru nosauktos rosīgos un kūtros pagastus, par kritērijiem ņemot demogrāfiskos un ģeogrāfiskos datus, atklājas, ka kultūras ziņā rosīgāko pagastu stāvoklis ir 'labāks' jeb tiem ir lielāks šādu kapitālu apjoms. Tātad var pieņemt, ka svarīgs priekšnoteikums tam, lai pagastā varētu veidoties rosīga kultūras dzīve, ir atbilstība šādiem demogrāfiskajiem un ģeogrāfiskajiem kritērijiem:

- vismaz vidējs lielums (iedzīvotāju skaita ziņā);
- koncentrēta apdzīvotība (ar vienu izteiktu centru);
- homogēna kopiena (sociāli un etniski);
- iekšēji integrēts un viegli pieejams no ārpuses (ceļu kvalitāte un tīklojums);
- nav lielāku konkurentu 'draudi' (tuvu esošas pilsētas).

Jo vairāk vieta atbilst šī ideāltipa prasībām, jo lielāka varbūtība, ka veidosies kritiskā masa, kas vismaz teorētiski ļauj veidoties rosīgas kultūras dzīves telpai. Vai tā par tādu taps, tas jau būs atkarīgs no citiem apstākļiem, ieskaitot 'subjektīvos', uz kuriem īpaši norādīja intervētie rajonu kultūras eksperti.

Vietējo kultūras darbinieku skats uz kultūras dzīvi, tās analīzi pamatā paliek mikro un kopienas mērogā. Viņi redz un spēj novērtēt katras vietas kultūras jomas cilvēkkapitāla un ekonomiskā kapitāla apjomus, var spriest par kopienas sociālo kapitālu, tomēr viņi nepaceļas nākamā mēroga līmenī, t.i., mezo (starpnovadu, reģiona, visas valsts). Tā nav viņu kompetence un tas neatbilst viņu izglītībai, kas pamatā ir humanitāra, nevis sociāla²³⁶. Tāpēc var pieņemt, ka 'kultūras cilvēkiem' ir

²³⁴ 2/3 no visiem minētajiem pagastiem atrodas Latvijas TAI rangū rindas pēdējā kvartilē (MK. Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām. MK noteikumi. Sec. 6.pielikums MK 2009. gada 7.aprīļa noteikumiem Nr.319; Teritorijas attīstības indekss pagastiem, kā arī novadiem, kuros ietilpst tikai pagasti (pēc 2007. gada datiem), prot. Nr.23 38.§ (<http://www.likumi.lv/doc.php?id=190795>; sk. 2013.05.03.).

²³⁵ Bezdarba līmenis, iedzīvotāju ienākuma nodokļa apmērs uz vienu iedzīvotāju, demogrāfiskās slodzes līmenis, pastāvīgo iedzīvotāju blīvums, zemes vidējā kadastrālā vērtība, pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas pēdējo piecu gadu laikā.

²³⁶ Tāpat var pieņemt, ka tas ir Latvijas reģionālās kultūrpolitikas vājums, tai nav reģionālo tradīciju, institūciju un instrumentu.

tendence pārspīlēt subjektīvos faktorus, piemēram, indivīda nozīmi (klasiskā versijā – radošā ģēnija), un noniecināt vai ignorēt objektīvos datus, piemēram, ģeogrāfiskos vai demogrāfiskos.

Kopsavilkums un secinājumi

Nodaļas uzdevums bija iegūt vietējā līmeņa (pagastu, pilsētu, rajonu) kultūras darbinieku vērtējumus par vietējo kultūras dzīvi, noskaidrot, kā viņi to raksturo: kādas sociālās funkcijas tā veic un kas veicina vai kavē rosīgas vietējās kultūras dzīves veidošanos. Balstoties kultūras darbinieku vērtējumos, var izdarīt trīs galvenos secinājumus.

1. Vietējā kultūras dzīve pagastos un mazpilsētās pastāv, pateicoties galvenokārt pašvaldības un valsts ekonomiskā kapitāla investīcijām: kultūras pasākumi pārsvarā notiek pašvaldības institūciju ‘paspārnē’ (kultūras namos, skolās, bibliotēkās) un to rīkotāji ir pašvaldību iestāžu darbinieki. Kultūras laukā dominē valsts, privātais sektors praktiski nav iesaistīts, bet ‘trešais’ sektors ir iesaistīts fragmentāri.

2. Vietējie kultūras darbinieki stingri tic kultūras aktivitāšu pozitīvajai sociālajai varai: rosīga kultūras dzīve vietu padara kvalitatīvāku un iedzīvotājus – apmierinātākus. Par svarīgākajām vietējās kultūras sociālajām funkcijām ir nosauktas sociālā terapija un kopienas attīstīšana.

3. Interpretējot iemeslus, kas veido un ietekmē rosīgu vietējo kultūras dzīvi, intervētie visbiežāk nosauc kultūras dzīves ‘iekšējos faktorus’, tādus kā kultūras darbinieku kvalifikācija un entuziasms, pašvaldības atbalsts kultūras dzīvei, kultūras infrastruktūras kvalitāte, kultūras tradīcijas. Kultūras laukam ‘ārējos’ apstākļus, piemēram, iedzīvotāju demogrāfiskos rādītājus, viņi minējuši maz. Tomēr, analizējot viņu nosauktos ‘pozitīvos’ un ‘negatīvos’ piemērus, pagastus, kuros ir rosīgākā un kūrākā kultūras dzīve, atklājas, ka būtiski rekvizīti ir vietas ģeogrāfiskie un demogrāfiskie kapitāli. Ja pagasts ir mazs, atrodas nomalē, grūti pieejams, tā apdzīvotība ir teritoriāli un sociāli izkliedēta, tas visdrīzāk nespēj akumulēt tādus cita veida kapitālus, lai tajā varētu veidoties un pastāvēt rosīga kultūras dzīve.

Skaidrojot noteiktas vietas kultūras dzīves aktivitāti, kultūras darbinieki bieži izmanto ‘subjektīvo’ faktoru ietekmes skaidrojumu, pamatā runājot par aktīviem un spējīgiem vietējiem kultūras līderiem, labu sadarbību ar pašvaldību, ilgtspējīgām kultūras tradīcijām. Formāli līdzīgas pašvaldības, piemēram, līdzīga lieluma pagasti, savā kultūras dzīvē ir vienādas – tajās ir kultūras institūcijas, kultūras darbinieki un noteiktas tradīcijas. Tāpēc jāpieņem, ka runa ir par attiecīgo aktivitāšu kvalitāti: kultūras līderu un visas kopienas cilvēk-, simbolisko un sociālo kapitālu.

Kultūras darbinieki retāk apelē pie vietas ‘objektīvajiem’ jeb strukturālajiem kapitāliem, tādiem kā demogrāfiskais un ģeogrāfiskais. Tas skaidrojams ar to, ka paši par sevi šie kapitāli nevar veicināt kultūras dzīves rosīgumu, tomēr tai pat laikā kultūrā rosīgo un kūrto pagastu analīze parādīja, ka tie

ir aktīvas kultūras dzīves nepieciešamie rekvizīti, un otrādi. Kultūras darbinieki nereti min šo otro variantu: iedzīvotāju neaktivitāte gandrīz vienmēr tiek nosaukta kopā ar pagasta mazo iedzīvotāju skaitu. Šādos mazos pagastos veidojas ‘klasiskais’ apburtais loks, kas bremzē jebkura veida sociālo attīstību, ieskaitot kultūras. „*Lauku teritorijās veidojas noslēgtais aplis. Jo mazāk iedzīvotāju, jo augstākas infrastruktūras uzturēšanas izmaksas, jo sliktāk attīstīta infrastruktūra, jo grūtāk saglabāt (kur nu vēl palielināt) iedzīvotāju skaitu. Preču un pakalpojumu nodrošināšana ir ekonomiski neefektīva, uzņēmīgākie cilvēki dodas prom no laukiem, bet atlikušajiem nav ideju uzņēmējdarbībai.*” (Zobena & Lāce, 2012: 178)

4.logs. Vietas kultūras kritiskās masas modelis.

Par rosīgu vietējo kultūras dzīvi parasti domā un runā vietējā jeb mikro mēroga valodā. Arī veidojot šāda lauka teorētiskus modeļus²³⁷, pamatā tiek izmantota mikro līmeņa pieceja un ‘mikro kapitāli’: cilvēkkapitāls (zināšanas, spējas), simboliskais (līdzdalības motivatori), politiskais (atbalsts kultūrpolitikai, tās leģitimitāte), kultūras (izglītība, pieredze), baudas un ekoloģiskais (terapija, vides izskaistināšana), ekonomiskais (infrastruktūra, dotācijas), sociālais (kvalitāte, saliedētība, uzticēšanās). Tomēr vietējās kultūraktivitātes dažreiz ir jāskata lielāka mēroga salīdzinājumā, piemēram, nacionālajā un reģionālajos kontekstos, un tāpēc ir svarīgi arī kultūras mezo līmeņa modeļi un ‘mezo kapitāli’, ar kuriem dažādas vietas ir apveltītas atšķirīgos apjomos.

Izmantojot ‘apburtā loka’ valodu, ir svarīgi noteikt to robežu, kurā šādu kapitālu apjomi kļūst par risku vietējās kultūras dzīves pastāvēšanai. Šim nolūkam piedāvāju „Vietas kultūras kritiskās masas indeksu”, kura noteikšanai izmantojami divi tipa kapitālu veidi – demogrāfiskais un ģeogrāfiskais. Pozitīvā gadījumā, t.i., tad, kad tiek sasniegta kultūrai nepieciešamā ‘kritiskā masa’, vietai piemīt tādi strukturālie priekšnoteikumi, kuri kritiski palielina tās iespējas akumulēt dažāda veida mikro kapitālus, kuru rezultātā uzlabojas dažādas vietas sociālās kvalitātes, tostarp arī kultūras rosīgums.

Demogrāfiskais kapitāls.

Iedzīvotāju:

- skaits
- vecumstruktūra
- etniskais sadalījums

Ģeogrāfiskais kapitāls.

Vietas:

- pieejamība
- ceļu kvalitāte
- monocentriskums
- nav konkurentu
- pierobeža

Detalizējot modeļi, katram mainīgajam piešķirot svarus un vērtību robežas, tas varētu palīdzēt noteikt (aprēķināt) katras vietas „Vietas kultūras kritiskās masas indeksu”. Tā jēga un praktiskais pielietojums būtu vietu kultūras dzīves priekšnosacījumu audits, līdzīgs, piemēram, teritoriju sociāli ekonomiskajam novērtējuma indeksam ĪAT. Tas varētu būt viens no kritērijiem, veidojot konkrētas reģionālās un vietējās (kultūr)politikas, koriģējot valsts vai reģionālo dotāciju (mērķdotāciju) apjomus noteiktām pašvaldībām un to teritorijām.

²³⁷ Sk., piemēram, šajā darbā izveidoto „Ideālo kopienas kultūras lauka modeli”.

4.6. Amatiermāksla un kopienas attīstība Viļānos (gadījuma izpēte)

Nodaļas mērķis ir empīriskā vienas vietas izpēte, lai pārbaudītu teorijās un pētījumos paustās idejas, pieņēmumus un secinājumus, izprastu teorētisko modeļu atbilstību Latvijas reģionu (lauku kopienu) empīriskajai realitātei, to funkcionēšanas nosacījumus mezo un mikro līmeņos. Analīzes gadījums ir Viļānu novads. Nodaļas sākumā pamatā analizēti statistiskie dati (sociāli ekonomiskie, kultūras [apakšnodaļa „Viļānu novada statistisko datu analīze”]), pēc tam veikta lauka darbā un ‘kabineta izpētes’ laikā iegūtās ‘kvalitatīvās’ informācijas analīze (apakšnodaļa „Viļānu kopiena”). Galvenie informācijas avoti ir statistikas dati (piemēram, dažādi iedzīvotāju apdzīvotības raksturojumi, ekonomiskās aktivitātes un attīstības rādītāji, kultūras līdzdalība, vēlēšanu rezultāti), intervijas ar vietējiem kultūras un sabiedriskās dzīves un pārvaldes darbiniekiem, novērojumi, vietējo preses izdevumu saturs, pašvaldības dokumenti.

Kopienas izpēte

Kā tas aprakstīts 1.1.nodaļā „Kopiena”, kopienas visbiežāk tiek šķīrotas divos tipos: teritoriālajās un interešu. Gadījuma izpētes vajadzībām ir izvēlēta tipiska ‘teritoriālā kopiena’ – viena mazpilsēta, Viļāni²³⁸. Tā praktiski ir ‘Tennīsa mēroga’ kopiena, kuras fiziskie un sociālie attālumi teorētiski ļauj veidoties locekļu tiešai saskarsmei vienam ar otru. Šajā darbā kopiena tiek konceptualizēta izmantojot trīs pazīmes:

1. nepastarpināta starppersonu mijiedarbe (indikatori: kopīga telpa un attiecībās ieguldīts laiks);
2. zināmas institucionālās vai simboliskās saites, kas rada un uztur sociālo struktūru, tīklu, grupu (indikatori: kolektīvā rīcība kopīgo mērķu sasniegšanai, solidaritāte, abpusējība, uzticēšanās).
3. kopīgas vērtības un piederība kādai ‘lielākai’ kopienai (indikatori: kopīga kultūra [valoda, vēsture, tradīcijas], piederības sajūta, kopīga identitāte).

Tā ir ideālā un vēlamā kopiena, kopiena, kas ir tuvāk vienam no diviem Tennīsa ideāltipiem: *Gemeinschaft*. Visdrīzāk empīriski pētāmā kopiena būs ‘kaut kas starp’ *Gemeinschaft* un *Gesellschaft*, tātad kopiena, kurā nevar atrast visas trīs iepriekš nosauktās pazīmes, kurās īstenojas aprakstītie nosacījumi. Kopienai var definēt arī negatīvi: ja nepiepildās neviens no kopienas definīcijas pamatpieņēmumiem, tad tā nav kopiena, bet, ja piepildās tikai divi, tad jāuzskata, ka tā ir savādāka kopiena (nekā izmantota pilsoniskās sabiedrības vai sociālā kapitāla teorijās).

²³⁸ Pēc ATR Viļānu pilsēta ir Viļānu novada centrs. Novadu veido pilsēta un trīs tai apkārt esošie pagasti – Viļānu, Dekšāru, Sokolku. Šīs analīzes centrā ir pilsēta, tomēr atsevišķos tās elementos ir analizēts viss novads, piemēram, veicot statistisko datu analīzi, jo dati nereti ir pieejami nevis atsevišķi par pilsētu un katru pagastu, bet gan par visu novadu kopumā.

Vienkāršākais veids, kā skaidrot vietas un kopienas attiecības, ir likt vienādības zīmi starp abiem šiem jēdzieniem. Līdzīgi ir darījis Relphs: „[...] cilvēki ir viņu vietas un vietas ir to cilvēki, un lai arī šos jēdzienus var konceptuāli nodalīt, dzīvē (in experience) tie nav tik viegli šķīrāmi. Šādā kontekstā vietas ir ‘publiskas’ – tās ir radušās un pazīstamas no kopīgas pieredzes, kopīgiem simboliem un kopīgām nozīmēm.” (Relph, 1976: 34) Ja mēs pieņemam humānistiskās ģeogrāfijas fenomenoloģisko skaidrojumu par vietu, tad šī vietas un kopienas vienādošana ir pamatota. Teritoriālā kopiena tiek definēta līdzīgā veidā: piederība un pieķeršanās (konkrētai vietai), kopīga pieredze (sk. 2.nodaļu „ATTĪSTĪBAS PARADIGMU MAIŅA – NO VALSTĪM, REĢIONIEM UZ KOPIENĀM”).

Indivīds var vienlaikus piederēt vairākām kopībām. Varam pieņemt, jo smalkāks tīkls (lielāka tīklošanās, indivīdi ir piesaistīti vairākiem mezgliem), jo stiprāka un ‘reālāka’ ir kopiena. Kopienas tīklus un to veidotās grupas var dalīt trīs tipos:

1. Privātie (mājsaimniecības, draugi, radi, kaimiņi, atomāri indivīdi).
2. Interesu (baznīcas [draudzes]; kultūras kolektīvi; draugu grupas; mednieku, makšķernieku, sporta vai cita veida hobiju un brīvā laika apvienības; labdarības, politiskās vai cita veida NVO).
3. Darba kolektīvi (pašvaldības un pašvaldību uzņēmumu [piemēram, izglītības iestāžu, sabiedriskā transporta, komunālās saimniecības], privāto struktūru [piemēram, veikalu, aptieku, gateru un citu uzņēmumu]).

No kopienas veidošanās un attīstības viedokļa svarīgākās ir tās grupas un tīkli, kas sasaitē dažāda tipa kopības – privātās ar interešu, privātās ar korporatīvajām vai interešu ar korporatīvajām. Ja šāda tīklu cauraušanās nenotiek, un katrā struktūrā darbojas citi kopienas locekļi, tad struktūras paliek noslēgtas un vietējā sabiedrība – fragmentēta. Neveidojas kopīgā metastruktūra, un sociālajam kapitālam nav telpas, kur uzkrāties.

Teorētiski var pieņemt, ka kopienai vieglāk veidoties, ja tās locekļi ir līdzīgāki. Tādam stāvoklim tuvas bija ‘primitīvās’ kopienas. Tajās mantiskās un kultūras atšķirības bija nebūtiskas (privātpašums nepastāvēja, kultūra bija viena), bet sociālās atšķirības nebija tik lielas, lai izjauktu kopienas funkcionālo integritāti.

Mūsdienās (Latvijā) nav iedomājama tik homogēna teritoriālā kopiena. Dažādi iedzīvotāju izglītības un ienākumu līmeņi, atšķirīgas intereses un kultūras gaumes, vecums, sociālais stāvoklis utt. veido heterogēnu iedzīvotāju grupu kopības. Kā šādā situācijā var īstenoties trešā kopienas pazīme – kopīga kultūra un identitāte, piederība vienām un tām pašām vērtībām? Atbilde varētu būt: vieta.

Vieta (teritorija) visiem kopienas locekļiem ir kopīga, un tas ir pamats, uz kura var veidoties arī kopīga identitāte.

Veidojot dažādus teorētiskos modeļus, mēs pieņemam, ka tiek kaut kādā veidā atbilst empīriskai realitātei. Generalizējamu modeļu pamatā ir pieņēmums par noteiktu likumsakarību pastāvēšanu, sākot ar kādu sociālo kopību (grupu, asociāciju, kopienu, sabiedrību) pastāvēšanu, beidzot ar noteiktu sociālo mehānismu darbību. Reģionu, vietas vai kopienas attīstības gadījumā tā ir ticība reģionu vai citu sociāli teritoriālu vienību pastāvēšanai un zināmai homogenitātei. Atsaucoties uz reālistisko pieeju un darbinot kritisko domāšanu, var jautāt, cik reālas ir tās vai citas fiziskās (teritoriālās) kopības – vai tas, ka pilsētai ir robežas, nozīmē to, ka pilsēta ir vienots veselums? Vai tas, ka noteikta nācijas daļa runā vienā valodā vai dialektā, viņus padara par pietiekoši homogēnu sociālo grupu?

Operacionalizējot kopienu, ir būtiski ņemt vērā dažādus strukturālos ierobežojumus, kas nošķir vienu sociālo kopību no citām. Latvijas teritoriālo kopienu izpētes gadījumā svarīgākās jomas, kurās var veidoties atšķirīgas sociālās grupas, varētu būt: (1) *sociālā*, piemēram, radniecības saites (ģimenes, saimes, dzimtas), profesionālā piederība (birokrātija, uzņēmēji, darba ņēmēji, bezdarbnieki), sociāli demogrāfiskie rādītāji (vecumgrupas, dažāda izglītības līmeņa grupas, vīrieši, sievietes), kultūras (etniskās, estētiskās, brīvā laika); (2) *institucionālā*, piemēram, valsts sociālās politikas un pārvaldes institūti (izglītības, sociālā aprūpes, medicīnas, tiesu sistēmas), kultūras un brīvā laika organizācijas (kultūras nams, sporta klubs, bibliotēka), komunikācijas (ceļi, sabiedriskais transports, TV, radio, publiskais internets, pasts), valsts uzņēmēj sabiedrības; (3) *privātā sektora*, piemēram, uzņēmumi, darba vietas, izklaides vietas, komunikācijas kanāli, (4) *'trešā' sektora*, piemēram, biedrības, reliģiskās draudzes, neformālas grupas, brīvā laika kolektīvi, neformālie līderi.

Kopienas izpētes pirmais solis ir kartēšana. Tās uzdevumu ir noteikt sociālās un fiziskās telpas 'sastāvdaļu' (sociālo grupu, tikšanās vietu [mezglu un enkuru], sociālo tīklu) pārklājumu un blīvumu. Otrs uzdevums ir šo elementu savstarpējās 'mijiedarbības' analīze.

Grupas un tīkli: objektīvā un subjektīvā cilvēka piederība noteiktām sociālajām grupām un tīkliem, mijiedarbība to locekļu starpā. Indikatori, kas raksturo cilvēku dalību grupās un kolektīvos, sadarbību (vai nesadarbošanos):

- a) sabiedriskajā dzīvē – NVO, talkas, balles, neformālas tikšanās, amatiermāksla, neformālie līderi;

- b) politiskajā – piedalīšanās vēlēšanās, ievēlēto deputātu ‘rezultāti’, politiskā aktivitāte un komunikācija ar pašvaldību un partijām starp vēlēšanām;
- c) darba dzīve – korporatīvā solidaritāte, korporatīvie pasākumi;
- d) radniecība, sadzīve – radu un/vai kaimiņu atbalsts;
- e) komunikācija ikdienas publiskajā telpā un izklaides vietās – veikalā, pašvaldības ēkā, kafejnīcā, bārā, aptiekā;
- f) virtuālā lokālā komunikācija – ziņojumu dēļi, domubiedru grupas un tīkli sociālajos interneta tīklos, kopienas mājas lapas.

Vietas un telpas: objektīvā un subjektīvā cilvēka piederība noteiktām vietām un telpām. Indikatori: publiskās vietas un to izmantošanas intensitāte, teritoriālā pārklājuma blīvums.

Gadījuma izpētes metode

Gadījumu izpēte (*case study*) visbiežāk tiek dēvēta par t.d. kvalitatīvās pieejas metodi. Tā ir īpaši bieži izmantota metodoloģija politikas zinātnē, līdzās formālajai modelēšanai un statistikas analīzei (A. Bennett & Braumoeller, 2010). Tipisks metodes pielietojums ir kāda noteikta vēsturiska notikuma (piemēram, kara vai revolūcijas) vai kādas vietas (pilsētas, ciema) analīze. Gadījumu studijās tipiski uzdevumi ir kādas mīklas (*puzzle*) atminēšana vai neskaidra procesa rekonstruēšana (*process tracing*), kādas kauzālas notikumu ķēdes vai mehānisma atklāšana. Lai arī gadījumu izpētes gaitā var tikt izmantotas arī kvantitatīvas metodes, pats pieejas gars un ideoloģija ir izteikti ‘kvalitatīvs’. Par to vislabāk liecina gadījumu izpētē analizējamo vienību (gadījumu) skaits, visbiežāk tas ir no viena līdz sešiem. Tāpat uz piederību vienai vai otrai ‘kultūrai’ (kvantitatīvajai vai kvalitatīvajai), kā to nosauc Mahonejs un Gerzs (Mahoney & Goertz, 2006), norāda gadījumu izlase (izvēle), tā var būt nejauša, tomēr biežāk tā ir mērķtiecīga. Analīzei izvēlētie gadījumi no kopuma (*population*) var atšķīries vai būt tipiski, bet biežāk tiek izvēlēti deviantie gadījumi.

Gadījumu studijām tiek izvēlēts viens vai vairāki analizējamie gadījumi, sagaidot, ka tas (tie) dos nepieciešamo ieskatu ģenerālajā kopumā (Gerring, 2008: 645). Gadījumos, kad analizējamo vienību skaits ir mazs, tiek izmantota mērķtiecīga (nerandomizēta) gadījumu izvēles procedūra. Džons Gerings (*John Gerring*) izdala deviņas šādas metodes, kas katra identificējama ar kādu atšķirīgu gadījuma ‘tipu’: tipisks, daudzveidīgs (*diverse*), galējs (*extreme*), deviants, ietekmīgs, kritisks, ‘iestaigāts’ (*pathway*), vislīdzīgākais, visatšķirīgākais (turpat, 647).

Gadījuma izpētei izvēlējos gadījumu, kas atbilst klasifikācijas ‘galējam’ (*extreme*) tipam. Šāds gadījums der par paraugu, lai izskaidrotu galējas vai neparastas X_1 vai Y^{239} vērtības, un to var

²³⁹ Ar X_1 autors apzīmē neatkarīgo mainīgo (īpašas teorētiskās intereses kauzālo faktoru), ar Y – atkarīgo.

izmantot hipotēžu ģenerēšanai (turpat). Šajā gadījumā atkarīgais mainīgais ir Latvijas pilsētu teritorijas attīstības indekss (TAI). Šo rādītāju sadalījumā Viļānu pilsētas, vēlāka arī novada, indekss ir galējais, ar zemāko vērtību.

Pētniecības praksē visbiežāk izvēlas t.d. labos piemērus jeb 'pozitīvos gadījumus' (Gerring, 2008), un tam ir vairāki pamatojumi. Pētniekus un politikas īstenotājus, donorus, finansētājus 'labie' piemēri interesē tāpēc, lai noskaidrotu un atkārtotu veiksmīgas attīstības stratēģijas, savukārt 'sliktie' ir grūtāk izmantojami šādiem mērķiem, arī tāpēc, ka var būt gadījums 'bez gadījuma'. Dažreiz var būt neiespējami pētīt to, kā nav.

Gadījuma izvēles pamatojums, mērķis un uzdevumi

Viļānu pilsēta analīzei tika izvēlēta kā 'galējais gadījums', tā ir vieta, kuras TAI gadījumu izvēles brīdī (2006. gadā, kad tika publicēti 2005. gada indeksi) bija viszemākais savā kategorijā – pilsētas. Kopš sākts aprēķināt TAI, Viļāni visu laiku atradušies saraksta beigās, visbiežāk saņemot otro vai trešo rangu no apakšas. Tendence ir saglabājusies, sākot aprēķināt novadu TAI, 2009. gadā Viļānu novads bija ar otro zemāku indeksu, 2010. gadā – trešo (Spāde, Locāne, Šķiņķis, and Vilka 2008; Vanags et al. 2009; Vanags et al. 2010). Tradicionāli tuvākie Viļānu 'konkurenti' ir Baltinavas novads, Kārsava/Kārsavas novads, Subate ar l.t., Varakļāni, Viļaka, Zilupes novads. Viļāni atrodas Latgales plānošanas reģionā, un Latgale arī var tikt uzskatīta par šādu galējo gadījumu, jo tās TAI visu laiku bijis zemākais no plānošanas reģioniem.

Kultūras līdzdalības un amatiermākslas pētījumos visbiežāk izvēlēti 'labie gadījumi', piemēram, aktīvākās kultūras biedrības (Tabuns et al. 2006; Tabuns et al. 2008) vai pašvaldības, kurās ir rosīga amatiermākslas dzīve (Tisenkopfs, et al., 2007; Tisenkopfs, et al., 2002). Tāpēc jāuzskata, ka šādu gadījumu analīze jau ir veikta un šādi dati ir pieejami.

Viļānu pilsēta kā gadījums tika izvēlēta pēc cita kritērija, t.i., pašvaldības sociāli ekonomiskās attīstības līmeņa, un amatiermākslas rosīgums nav turpmākās analīzes mērķis. Analīzes mērķis ir kausālo attiecību noskaidrošana starp diviem galvenajiem faktoriem, kur atbilstoši sociālā kapitāla un kultūras līdzdalības pieejai par X_1 jeb nemainīgo faktoru uzskatāma amatiermāksla, bet Y jeb mainīgais faktors ir vietas attīstība.

Viļānu gadījuma analīzē ir divi pētnieciskie jautājumi. Pirmais ir 'klasisks' kvalitatīvās pieejas un interpretatīvās socioloģijas uzstādījums: izprast noteiktus pētāmā objekta aspektus, šajā gadījumā tā ir amatiermākslas funkcionēšana laukos. Otrs pētnieciskais jautājums adresēts iepriekš aprakstītā teorētiskā pieņēmuma pārbaudei, t.i., amatiermākslas ietekmes mehānisma izpētei jeb saspēles starp X_1 un Y analīzei. Teorija postulē, ka (1) šāda kauzualitāte pastāv un ka (2) nemainīgā ietekmei uz

mainīgo būtu jābūt pozitīvai, tātad ir tikai jānoskaidro, kādi balkusnosacījumi atvieglo vai apgrūtina šāda mehānisma darbību.

Tas ir mehānistisks skats, kas raisa vairākus iebildumus vai precizējumus. Piemēram, 'sliktais gadījums', ja par kritēriju izvēlas sociāli ekonomiskos vietas rādītājus, hipotētiski atbilst Patnama pilsoniskās kopienas pretpolam – patrimonālām attiecībām, kurās valda hierarhiskas un vertikālas varas attiecības, patrona-klienta attiecības, tā ir vieta, kurā darbojas t.d. 'apburtais loks' (Putnam 1993), lai arī tā nav vienīgā iespējamā konkrētā gadījuma (vietas) konceptualizācija. Tomēr pieņemot, ka tā ir šī 'sliktā vieta', kurā dominē neuzticēšanās, izvairīšanās, ekspluatācija, izolācija un stagnācija, kā būtu jākonceptualizē vietējās kopienas brīvprātīgas asociācijas, tostarp kultūras un brīvā laika biedrību, grupu un kolektīvu darbība? Iespējami vairāki pieņēmumi, kuri tiek formulēti kā šī gadījuma analīzes uzdevumi:

1. šādu asociāciju konkrētajā gadījumā nav;
2. šīs asociācijas ir savādākas, nekā pieņemts teorijā;
3. asociatālās darbības blakusprodukti (piemēram, uzticēšanās, savstarpējība, pilsoniskās līdzdalības pieredze) nepāriet 'koplietošanā', t.i., nepieaug pie sociālās struktūras, nebagātina visu kopienas.

No trešā pieņēmuma izriet šaubas par jēdzieniem 'kopiena' un 'vieta', to teorētisko lietderību un empīrisko iespējamību. Sociālā kapitāla un kultūras līdzdalības teorijas ir veidotas kā vairāku dažādu abstrakciju līmeņu jēdzienu konstrukts, kur viens teorētisks jēdziens izriet no cita un kur viens teorētisks jēdziens pamato cita eksistenci. Tas ir šīs gadījumu studijas virsuzdevums – mēģināt saprast, cik empīriski pamatoti un 'reāli' ir šo teorētisko pamatjēdzienu saturu. Vai kopiena ir novērojama? Un kāda tā ir, varbūt savādāka, nekā teorijā un tās ideāltipos aprakstīta?

Gadījuma izpētē izmantotas šādas galvenās metodes: intervijas ar vietējās sabiedriskās un kultūras dzīves organizatoriem un aktīvistiem; līdzdalības novērojums; dokumentu analīze; vietējās preses analīze; sociāli ekonomisko un kultūras statistisko datu analīze.

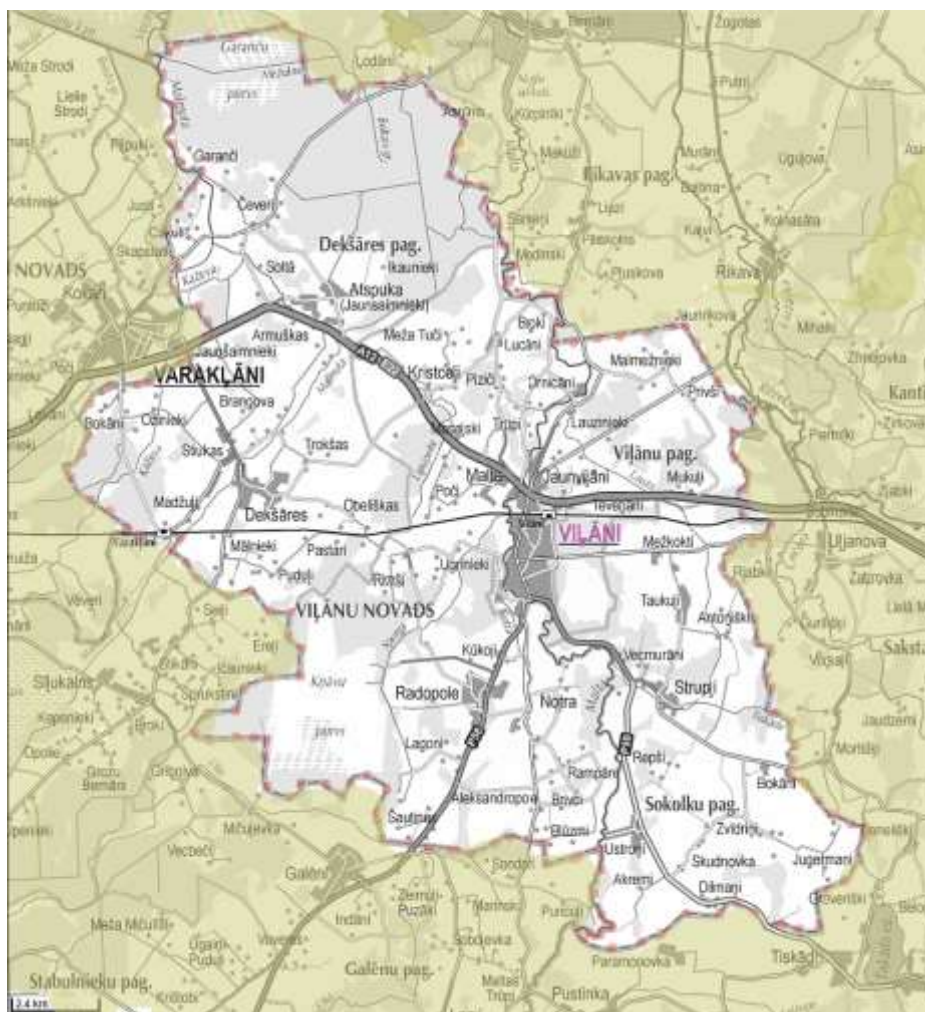
Viļānu novada sociālais konteksts

Attālums no Viļānu novada centra, Viļānu pilsētas, līdz Latvijas galvaspilsētai Rīgai, braucot pa autoceļu, ir 216 km, bet braucot pa dzelzceļu – 198 km²⁴⁰. Viļānu novadu veido Viļānu pilsēta (3360 iedzīvotāji) un trīs pagasti – Dekšāres (878), Sokolku (837) un Viļānu (845), kopā 6290 iedzīvotāji²⁴¹. Novadā ir maz ciemu, un bez pagastu centriem (Dekšārēm, Strupļiem Sokolku

²⁴⁰ „Vēsture”, Viļānu novada mājas lapa [http://www.vilani.lv/?page_id=70]; sk. 2013.03.26.

²⁴¹ Viļānu novada mājas lapa, 2012.g. dati, [http://www.vilani.lv/?page_id=9]; sk. 2013.03.26.

pagastā un Radopoles Viļānu pagastā), vēl ir tikai daži nelieli ciemi, piemēram, Aļņu, Atspulkas, Ustroņu, kā arī Malta un Jaunviļāni pie pašas pilsētas un lielceļa. Ja neņem vērā Garanču, Kņāvu un Bobas purvu areālus, tad pārējā novada teritorija sistemātiski ir noklāta ar viensētām.

20.attēls. Viļānu novads (karte).

Pirmskara Latvijas Republikas laikos Dekšāres ietilpa Varakļānu novadā. Ģeogrāfiski Varakļāni ir tuvāki un pieejamāki par Viļāniem: braucot pa asfalta ceļiem, pirmajā gadījumā tie ir 5 km, otrajā – 23 km. Dekšāru pagastā atrodas arī dzelzceļa stacija „Varakļāni”.

*„Sokolku īpatnība ir tā, ka tos par savu apmešanās vietu 300 gadus atpakaļ bija izraudzījušies krievu vecticībnieki, glābjoties no cara bardzības. Ap Guriļišku, Uljanovas, Paramonovkas vecticībnieku lūgšanu namiem izveidojās krievu sādžas: Antoņiški, Jugermani, Skudnovka, Zavarujevka, Podlizovka. Šodien arī latviešu sādžās pārsvarā ir krievu tautības iedzīvotāji. Pēc nacionālā sastāvā Sokolku pagastā ir 74% krievu un tikai 23% latviešu tautas iedzīvotāju.”*²⁴²

²⁴² „Sokolku pagasts”, Viļānu novada mājas lapa [http://www.vilani.lv/?page_id=119]; sk. 2013.03.26.

5.logs. Strupļi=Sokolki=Avangards jeb vietvārdu mīklas (lauka darba piezīmes).

No Viļāniem bija jānokļūst Sokolku pagastā (viens no trim novada pagastiem), lai intervētu kultūras kluba vadītāju Zoju. Galu galā intervija tika sarunāta pēdējā lauka darba dienā, laikā, kad nekāds sabiedriskais transports uz turieni nekursē. Aprēķināju, ka man būtu jāiet, maksimums, viena stunda (tas ir apm. 4 km attālumā no Viļāniem). Izgāju gandrīz 20 min. vēlāk nekā plānots, jo klusībā cerēju, ka gan jau kāda mašīna mani paņems. Ceturtā vai piektā arī paņēma, kad biju jau nogājis kādu pusi ceļa. Daži no nepaņēmēj-šoferiem tikai noplātīja rokas. Joprojām nesaprotu, ko tas nozīmē, un tādos gadījumos es arī noplātu rokas, tikai vēl izteiksmīgāk par viņiem.

Šoferim un viņa blakussēdētājam teicu [krieviski], ka mani interesē Strupļi, viņi atbildēja, ka brauc kaut kur citur, bet nu tur kaut kur jau mani pavedīs uz priekšu. Pie nemarkēta krustojuma viņi aizbrauca pa kreisi, bet es paliku uz lielceļa. Man bija licies, ka Strupļi ir pa labi, bet, paņemot karti, konstatēju, ka Strupļiem vajadzētu būt pa kreisi, tur, kur aizbrauca mašīna. Sāku turp iet un pēc laika parādījās autobusa pietura ar nosaukumu „Strupļi” un vēl pēc kādiem 150 m – apdzīvotas vietas nosaukuma plāksne, kas skaidri un gaiši visiem rāda – „STRUPLI”.

Man radās daži jautājumi un dažas hipotēzes. Es nojaušu, ka Strupļi varētu būt jaunieviests nosaukums, vai arī tāds, ko vietējie nelieto. Viļānos jau biju dzirdējis izmantojam vietvārdu ‘Сокольская волость’. ...bet ja tur ir zīmes, kurās rakstīts mūsdienu oficiālais vietas nosaukums, vai tiešām vietējie to neievēro? Nespēj izlasīt? Kad Zojai vēlāk jautāju, viņa atbildēja, ka tādi kāzusi gadās nereti, jo kaut kādi citi ‘Sokoli’ ir vēl tālāk, savukārt vietējie pamatā izmanto kolhoza ‘Avangards’ vārdu, jo te ir bijis tā centrs un pārvaldes mājas. Droši vien šoferim vajadzēja teikt, ka meklēju klubu (kultūras namu), nevis runāt oficiālās kartogrāfijas valodā, piedevām, izmantojot nepārliecinošu dikciju un, iespējams, dīvainu vietvārdu izrunu.

(2013. gada 16. apr. pusdienā.
Autora foto: Strupļi, Sokolku pagasts.)

Viļāni ir Latgales reģiona mazpilsēta, kura izceļas ar īpaši zemiem sociāli ekonomiskajiem rādītājiem. „[...] smaga situācija ir arī Viļānu novadā. No 6290 iedzīvotājiem GMI šeit saņem 907.”²⁴³ Tās TAI un bezdarba līmenis regulāri ir vieni no ‘sliktākajiem’ Latvijā. Analizējot TAI saturu, tieši bezdarba rādītāji dod lielāko ‘ieguldījumu’ tā zemajā vērtībā. Viļānu pilsētā un vēlāk novadā regulāri tiek sasniegti lielākie bezdarba rādītāji Latvijā, reģistrētais bezdarba līmenis

²⁴³ Nekā personīga / TV3. (2012, novembrī 25). GMI samazinājums ietekmēs trūcīgo cilvēku veselību. TVNET. Iegūts 2013. gada 9. aprīlī, no

http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/444441-gmi_samazinajums_ietekmes_trucigo_cilveku_veselibu.

darbspējīgo iedzīvotāju vidū ir pārsniedzis pat trešdaļu²⁴⁴. Tas tiek skaidrots ar to, ka „[...] šāda situācija radusies tāpēc, ka daudzi bez darba palikušie cilvēki tikai tagad sāk oficiāli reģistrēties. Pārsvārā tas tiek darīts, lai varētu izmantot iespēju strādāt no jauna radītās darba vietās un saņemt 100 latu stipendiju;”²⁴⁵, tomēr ilglaicīga teritorijas problēma ir bijusi mazs uzņēmumu skaits. Pašvaldība šo problēmu centusies risināt drīzāk pasīvi, paļaujoties uz valsts resursiem, nevis proaktīvi, atbalstot un veicinot jaunu uzņēmumu veidošanos. „[...] Jau vairākus gadus katra mēneša pēdējās pirmdienas rītā Viļānu domes priekšsēdētāja kabinetā pulcējas cilvēki, kuri vēlas strādāt algotajos pagaidu darbos. Šādu darba meklētāju skaits ar katru reizi aug. Marta pēdējā pirmdienā uz tikšanos ar priekšsēdētāju bija ieradušies gandrīz 40 bezdarbnieki [...]. Šodien uz NVA vedīšu jaunu pieteikumu, lai mēs darbu un iespēju nopelnīt varētu piedāvāt lielākam cilvēku skaitam. Varbūt mūs atbalstīs,” stāsta Viļānu domes priekšsēdētājs Juris Tučs.²⁴⁶ Darba vietu trūkums un bezdarbs tiek uzskatīti par nopietnākajiem draudiem vietējai kopienai. Sabiedrība strauji noveco, jaunieši pamet pilsētu pēc pamatskolas vai vidusskolas beigšanas, maza dzimstība (piemēram, 2009. gadā pilsētā reģistrēti četri jaundzimušie), daudzi darbaspējas vecuma iedzīvotāji emigrē darba meklējumos uz Rēzekni, Rīgu, Īriju.

Pilsētā ir ap 3500 iedzīvotāju, bet, neskaitot valsts un pašvaldības iestādes, tajā pārsvārā ir sīki uzņēmumi – aptiekas, veikali, auto remontdarbnīca, un uzņēmējdarbības vide ir mazaktīva. Piemēram, no 2009.–2013. gadam valsts Komercreģistrā reģistrēti Viļānu novadā dibināti attiecīgi 9; 11; 9; 18; 10, bet likvidēti – 8; 4; 1; 5; 4 uzņēmumi²⁴⁷. No visiem reģistrētajiem uzņēmumiem ir pārstāvētas praktiski tikai sīksaimniecību formas: individuālie uzņēmumi un individuālie komersanti veido 14%, SIA – 40%, zemnieku saimniecības – 31²⁴⁸. No Viļānos pierakstītajiem uzņēmumiem lielākais apgrozījums 2012. gadā bija SIA „ALŅI AS” (4,5 milj., nodarbojas ar koksnes pārstrādi, gateris); SIA „VLAKON” (3,7 milj., nodarbojas ar grants un smilts karjeru izstrādi; māla, dolomīta un kaolīna ieguve); a/s „Viļānu selekcijas un izmēģinājumu stacija” (1,5 milj., „Galvenais darbības virziens – piena lopkopība, graudaugu un kukurūzas audzēšana. Kopš 1997. gada uzņēmums pazīstams arī kā lauksaimniecības izstāžu organizētājs. Uzņēmumā kopumā

²⁴⁴ Elksne, A. (2011, janvārī 15). Bez darba – 38,5 procenti. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3820>; Viļānos bez darba trešā daļa iedzīvotāju. (2010). Iegūts no http://www.youtube.com/watch?v=s83CiUzGX_M.

²⁴⁵ Bezdarbnieku vairāk. (2009, novembrī 7). *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=2672>.

²⁴⁶ Sondore, I. (2009, aprīlī 16). Strādātgrībētāju ir daudz... *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=2131>.

²⁴⁷ „Uzņēmumu reģistrēšanas un likvidēšanas dinamika: Viļānu novads”, https://www.lursoft.lv/estadistic?act=UR_STAT&novads=100016366&id=263; sk. 2013-10-12.

²⁴⁸ „Subjektu reģistrācijas dinamika Uzņēmumu Reģistra reģistros sadalījumā pa to tiesiskajām formām: Viļānu novads”, https://www.lursoft.lv/estadistic?act=UR_STAT&novads=100016366&id=77; sk. 2013-10-12.

ir nodarbināti 50 cilvēki.”²⁴⁹, viens no lielākajiem Latgales reģiona nodokļu maksātājiem nominācijā „Lielākais lauksaimnieciskās produkcijas ražotājs”²⁵⁰) un SIA „LAUMIŅA 1” (1,2 milj., nodarbojas ar mazumtirdzniecību)²⁵¹. Citi pilsētai un novadam svarīgie uzņēmumi, kas ir pazīstami vietējā, reģionālajā vai nacionālajā publiskajā telpā, ir a/s „Latgales ciltslietu un mākslīgās apsēklošanas stacija”; a/s „Lopkopības izmēģinājumu stacija Latgale” („*Saimniecībā ir 600 slaucamas govīs un 460 jaunlopi. [...] Jāpiebilst, ka „LIS Latgale” ir godināta kā kvalitatīvākā piena piegādātāja.*”²⁵²); Lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvā sabiedrība „VIĻĀNI” („*2011. gadā šī piensaimnieku kooperatīvā sabiedrība atzīta par labāko Latgalē. Pēc 2012. gada rezultātiem viļāniešiem piešķirts tituls „Labākais lauksaimniecības kooperatīvs vidēji lielo kooperatīvu grupā*”.”²⁵³).

²⁴⁹ Dieziņa, S. (2011, decembrī 7). Četrus miljonus iegulda biogāzes ražotnē Viļānos. *db.lv*. Iegūts 2013. gada 4. aprīlī, no <http://www.db.lv/249265>.

²⁵⁰ Geriņa (VID LRI Birojs), I. (2008, maijā 27). Godina Latgales lielākos nodokļu maksātājus. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=1249>.

²⁵¹ „Uzņēmumi ar lielāko apgrozījumu pa gadiem – Viļānu novads”

https://www.lursoft.lv/estadistic?act=UR_STAT&novads=100016366&id=391; sk. 2013.07.21.

²⁵² Sondore, I. (2011, jūnijā 30). Dzīvo, strādā un cer uz nākotni. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=4301>.

²⁵³ Zeile, T. (2013, februārī 7). Sūrs darbs, labi augļi. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5746>.

6.loks. „Te ir Latgale!” (lauka darba piezīmes).

Vakarā izgāju pastaigāties, domāju, ja labi ies, varētu nokļūt Notrā un apskatīt vecdicībnieku baznīciņu. Lēnā garā ejot tajā virzienā, nonācu gandrīz pie pašas pilsētas robežas. Fotografēju un filmēju zīmi uz HESa tilta: „Peldieties un makšķerēt aizliegts” (šūpojās vējā); fotografēju jauno a/s „Ciltslietu un apsūklošanas” uzņēmuma zīmi (kas notika ar veco? vandāļi?); fotografēju kādu brīnišķā pelēk-gaišizilā krāsā krāsotu māju (izskatījās neapdzīvota); fotografēju kāda uzņēmuma žogu, kurā iekombinēti jauki ripzāģi. Pēc brīža pie manis pienāk drukna izskata vīrietis ar izteiksmīgām acu zīlītēm (varbūt tas bija vakara gaismas efekts), ģērbies neformālā militārsta-sarga-zemnieka tipa apģērbā. Uzreiz bez aplinkiem saka, ka tas ir privātpašums un fotografēt nedrīkst! Piedraud ar policiju un saimnieku. Tad saka, lai dzēšu ārā. Es saku savu tradicionālo: „Es domāju, ka...” Jaunais vīrietis ilgi negaida un zvana saimniekam. Ir piektdienas vakars, un es piedāvāju saimniekam paiet prefī, tepat jau arī ir viņa māja, pārsimts metru tālumā. Ejot un gaidot, pārmiju dažus vārdus ar sargu: „Te ir videokameras, un es tevi uzreiz ievēroju.” „Jā, es saprotu, tas ir tavš darbs;” es atbildu, tai pat laikā izbrīnīts jautāju: „Videokameras?!?” „Te ir Latgale!” skan atbilde.

(2013. gada 12.apr. pēcpusdienā.

Autora foto: SIA Viļānu Lauktehnika darbnīcas, Brīvības iela 44.)

Pēc ATR rezultātā izveidotā Viļānu novada situācija nav būtiski mainījusies. Novadam ir viens no viszemākajiem TAI. „[...] bija jautājums par pilsētas bankrotu. Pilsētai bija uzkrājies 129 000 nodokļu parāds. [...] bet tagad jaunais priekšnieks ir ļoti taupīgs un ekonomisks [...]”²⁵⁴ 2010. gada rudenī vienīgais apgaismotais objekts rudens vakaros un naktīs bija katoļu baznīca, pat centrālās ielas laternas netika iedegtas. „Šogad [2010] domei bija nauda tikai divām avīzēm [bibliotēkai].”²⁵⁵

²⁵⁴ LETA. (2012, decembrī 17). Viļānu novada dome aizņemas nodokļu parāda dzēšanai. DELFI. Iegūts 2013. gada 9. aprīlī, no <http://www.delfi.lv/archive/vilanu-novada-dome-aiznemas-nodoklu-parada-dzesanai.d?id=28771779>.

²⁵⁵ Te un turpmāk nodaļā izmantoti fragmenti no promocijas darba vajadzībām iegūtajām intervijām ar Viļānu amatpersonām, sabiedriskās un kultūras dzīves aktīvistiem, iedzīvotājiem. Lai arī vairums intervēto viļāniešu bija gatavi tam, ka viņu teiktais varētu tikt atreferēts neanonīmi, citēšanas gadījumos viņu teiktais likts pēdīnās, bet apzināti nav norādīts, kurš to ir teicis. Konkrētajā gadījuma izpētē svarīgāk bija veidot kopīgo stāstu par Viļāniem, nevis analizēt noteiktu indivīdu vai sociālo grupu attieksmes. Intervēto saraksts – Pielikumā (18.tabula „Viļānu gadījuma izpēte: intervētās amatpersonas, kultūras un sabiedriskie darbinieki”).

„Dzīvot te ir labi, bet nav darba.” Intervējot respondentus, atbildes uz jautājumiem par pilsētas un novada ekonomiskās dzīves novērtējumu un nākotnes izredzēm ir pesimistiskas un pat bezcerīgas: „Vidusskolēni domā, ka tik ātrāk prom no šejienes.” „Paliek cilvēki bez labas izglītības.” „Tagad vilciens ir aizgājis [..]”

4.6.1. Viļānu novada statistisko datu analīze

Padziļināta Viļānu 2009–2011. gadu statistisko datu salīdzinošā analīze tika veikta, salīdzinot šo novadu nevis ar visiem Latvijas novadiem, bet gan tikai ar citiem līdzīgiem novadiem (sk. 21.attēlu „Atlasītie 25 Viļānu novadam līdzīgākie novadi (karte)” un Pielikumā 20.tabulu „Atlasītie 25 Viļānu novadam līdzīgākie novadi: mainīgo un indeksu vērtības”). Latvijas novadi var atšķirties pēc vairākām būtiskām pazīmēm, gan to sociāli ekonomiskajiem rādītājiem (piemēram, iedzīvotāju un uzņēmumu ekonomiskā aktivitātes, iedzīvotāju skaita un viņu etniskā sadalījuma), gan to teritoriālās uzbūves (piemēram, lieluma, apdzīvotības, tuvuma vai tāluma no lielām pilsētām), un tas nosaka to, ka tik atšķirīgu novadu mehāniska salīdzināšana būtu nekorekta, bet tās rezultāti – grūti interpretējami un izprotami. Šādām vajadzībām no 110 Latvijas novadiem tika atlasīti tādi novadi, kuru sociāli ekonomiskie un ģeogrāfiskie rādītāji ir vistuvākie promocijas darbā gadījuma analīzei izvēlētajam Viļānu novadam. Lai to noteiktu, tika izveidots un aprēķināts attiecīgs indekss, kura aprēķināšanai tika izmantotas šādas vērtības: TAI rangs (2011.g.); novada platība (km², 2011.g.); latviešu īpatsvars (% , 2011.g.); iedzīvotāju skaits (2011.g.); TAI rangs izmaiņas (2010.g. pret 2011.g.) un piederība Latgalei. Katra novada indeksa komponentu vērtības skatīt Pielikumā 23.tabulā „Atlasītie 25 Viļānu novadam līdzīgākie novadi: mainīgo un indeksu vērtības”. Tā kā Viļānu pašvaldība ir tipisks Latvijas ‘nelabvēlīgais’ novads ar viszemākajiem sociāli ekonomiskajiem rādītājiem, tad līdzīgi ir arī citi 25 atlasītie novadi.

2/3 no atlasītajiem novadiem veido Latgales pašvaldības (praktiski viss reģions, izņemot Daugavpils un Preiļu novadus), bet deviņi ir atsevišķi novadi no citu reģionu nomalēm – trīs no Kurzemes (Skrundas, Vaiņodes un Aizputes), viens no Rīgas (Aloja), trīs no Zemgales (Auces, Krustpils un Varakļānu), divi no Vidzemes (Priekuļu un Strenču).

Pārsvarā tie visi ir t.d. vidējie vai mazie novadi, izņēmums ir Latvijas lielākais novads – Rēzeknes (2525 km²). Vairuma atlasīto novadu teritorija ir 500–1000 km² robežās. Iedzīvotāju skaita ziņā tie drīzāk ir mazi, vairuma novadu iedzīvotāju skaits ir mazāks nekā 7000.

21.attēls. Atlasītie 25 Viļānu novadam līdzīgākie novadi (karte).

Sociāli ekonomiskajā ziņā tie praktiski visi pieskaitāmi ‘iztukšotu’ un ekonomiski mazaktīvu lauku grupai. Veicot visu Latvijas novadu sociāli ekonomisko datu²⁵⁶ klasteranalīzi, Viļānu novads kopā ar 68 citiem novadiem tika iegrupēts klasterī, kuram tika dots nosaukums „Iztukšotie novadi”. Pārējie novadi, kas sagrupējās trīs klasteros („Jaunas un pārtikušas pašvaldības Rīgas tuvumā”; „Lielie/rajonu’ daudzveidīgie novadi”; „Attālāka un ne tik blīvi apdzīvota Pierīga”), savos attīstības rādītājos atrodas augstākās pozīcijās (Lāce, 2010).

Demogrāfiskie, sociālie un attīstības rādītāji

Iedzīvotāju skaita ziņā (6290 iedzīvotāji) novads ir tipisks citiem 25 līdzīgajiem novadiem, bet visas Latvijas novadu rindā piepulcējams pie t.d. vidējiem novadiem, kuri veido 1/4. Teritorijas ziņā (287 km²) tas ierindojams vidēji-mazu novadu pulkā (t.i., tie, kuru teritorija no 200–400 km², tādu ir 1/3 no visiem). Iedzīvotāju blīvums Viļānu novadā (22 cilvēki uz km²) ir divreiz lielāks nekā vidēji citos 25 salīdzināmajos novados, bet Latvijas mērogā tas ierindojams pie vidēji blīvi apdzīvotiem novadiem.

Iedzīvotāju skaits nedaudz, bet stabili samazinās, 2012. gadā zaudēti 4,5% no novada 2010. gada iedzīvotāju skaita jeb 371 cilvēks, kas ir nedaudz mazāk nekā vidēji 25 Viļāniem līdzīgajos novados (5,3%). Iedzīvotāju izmaiņu ziņā Viļānu novads ‘iet’ vidējo valsts tempu, t.i., Latvijā vidēji

²⁵⁶ Iedzīvotāju blīvums, iedzīvotāju skaita izmaiņas, nodokļi uz vienu iedzīvotāju, bezdarbs, migrācijas saldo, iedzīvotāju skaits līdz darbaspējas vecumam, iedzīvotāju skaits darbaspējas vecumā, iedzīvotāju skaits pēc darbaspējas vecuma, komersantu skaits uz 1000 iedzīvotājiem.

5,3%, un tāds ir arī visa Latgales reģiona rādītājs. Iedzīvotāju skaits ir audzis tikai Ādažu, Babītes, Carnikavas, Garkalnes, Ikšķiles, Ķekavas, Mārupes un Stopiņu novados.

Iedzīvotāju īpatsvars līdz darbības vecumam (12,9%) ir zemāks nekā vidēji Latvijā (14,3%) un zemāks arī nekā 25 līdzīgajos novados (13,6%). Šos un citus sociāli demogrāfiskos un ekonomiskos rādītājus labi atspoguļo TAI, kas Viļānu novadu ierindo šī indeksa saraksta pašā lejasgalā – 2009.–2011. gadā ieņemot 108. un 109. rangu no 110 Latvijas novadiem (sk. Pielikumā 23.tabulu „Latvijas novadu teritorijas attīstības indeksi (TAI) 2009-2011.”).

Viļānu novadā dzīvo 52% latviešu, tādējādi piederot tiem padsmi valsts novadiem, kuros neviena etniskā kopiena neveido vairāk par $\frac{2}{3}$ iedzīvotāju. Kopumā Latgales reģionā dzīvo 44% latviešu, bet lielāko nelatviešu reģiona iedzīvotāju skaitu veido republikas nozīmes pilsētu iedzīvotāji, tas attiecas arī uz citiem reģioniem. 2012. gadā Latvijā bija tikai pieci novadi, kuros latviešu iedzīvotāju skaits ir mazāks par 50% – Zilupes (25%); Daugavpils (33%); Krāslavas (45%); Olaines (43%) un Salaspils (45%). Tāpēc Viļānu novads drīzāk ir izņēmums, vieta, kurā dzīvo divas līdzīga svāra etniskās kopienas – latviešu un krievu (līdzīga situācija ir vēl tikai Ludzas un Rēzeknes novados). Citi Latgales novadi ir etniski homogenāki, piemēram, Kārsavas, Ciblas, Viļakas, Balvu un Baltinavas novados latvieši veido vairāk nekā 75% iedzīvotāju.

Pēdējo trīs gadu laikā ‘sīkā noziedzība’, tāda, kas varētu raksturot kopienas sociālo kapitālu, Viļānu novadā bijusi nedaudz zemāka nekā vidēji citos 25 analizētajos novados, t.i., 131 noziegums uz 10 000 iedzīvotājiem (vidēji šajos novados – 147)²⁵⁷. No vienas puses tas nav ‘labs’ rādītājs, jo ir novadi, kuros šāda veida noziegumi tiek pastrādāti par trešdaļu vai pusi mazāk (piemēram, Vārkavas, Ilūkstes, Riebiņu, Strenču), bet no otras puses – ir novadi, kuros to ir par pusi (piemēram, Krustpils, Ciblas, Kārsavas, Ludzas novadi) vai pat divreiz (Zilupes novads) vairāk. Salīdzinot katru no šiem nozieguma veidiem novadu starpā, Viļāni atrodas ‘vidū’ vai tuvu tam, izņēmums ir ‘tīši miesas bojājumi’, kur novads pieder ‘aktīvāko’ pulkam (Aizputes, Kārsavas, Zilupes, Krustpils, Ciblas, Vaiņodes, Skrundas novadi) un vairākas reizes pārsniedz ‘mierīgākos’ novadus (Alojas, Dagdas, Krāslavas, Strenču, Varakļānu). CSP dati par noziedzību senākā laika periodā, valsts rajonos no 2002. līdz 2008. gadam²⁵⁸, rāda, ka bijusī Viļānu novada teritorija, Rēzeknes rajons, šajos pirmajos gados bijusi astoņu kriminogēnāko rajonu vidē, bet pēdējos – astoņu ‘otrā gala’ rajonu vidū.

²⁵⁷ Statistikas dati pieejami no 2010. gada sākuma, te izmantoti dati no 2010. līdz 2012. gada beigām – transporta līdzekļa zādzība; zādzība no transporta līdzekļa; zādzība no mājokļa; velosipēdu zādzība; huligānisms; tīšs miesas bojājums; T/L vadīšana reibumā; CSNG ar cietušajiem un bojā gājušajiem (avots: „Personu vai sabiedrības drošību apdraudējušo notikumu apkopojums”

[<https://www.latvija.lv/LVPRootHTML/ExternalForms/LVP/URN.IVIS.100001.EP-EP69-v1-0/URN.IVIS.100001.EP-EP69-v1-0/WizardDefaultPage.aspx>] sk. 2013.02.12.)

²⁵⁸ SKG02. REĢISTRĒTO NOZIEDZĪGO NODARĪJUMU SKAITS STATISTISKAJOS REĢIONOS, REPUBLIKAS PILSĒTĀS UN RAJONOS. Noziedzīgu nodarījumu skaits uz 10 000 iedzīvotāju. CSP.

Viļānu novada sīko noziegumu statistika atbilst vidējiem rādītājiem citos novados. Tie ir nedaudz augstāki nekā vidēji Latvijā, bet vidēji Latgalei un līdīgajiem 25 novadiem, izņēmums – ‘tīši miesas bojājumi’, kur Viļānos ir augsts rādītājs, īpaši, salīdzinot ar citu Latvijas reģionu novadiem. Šādu kriminogēno situāciju novadā varētu skaidrot ar neveselīgu sociālo klimatu, zemu kopienas sociālo kapitālu. Ja dažu novadu paaugstināto kriminogēno aktivitāti var skaidrot arī ar to, ka tie ir pierobežas novadi un/vai tranzīta novadi (piemēram, Zilupes), caur kuriem ir iet lielas transporta un cilvēku plūsmas no citiem novadiem vai valstīm, tad Viļānu novads nav pierobežā un, lai arī caur to ved A12 autoceļš (Jēkabpils–Rēzekne–Ludza–Krievijas robeža [Terehova]) un dzelzceļa līnija Rīga–Zilupe–Maskava, Viļānu pilsētas centrs atrodas pāris kilometrus nomaļus no šīm līnijām. Tranzīta braucējiem ne Viļāni, ne kāda cita pie šiem ceļiem esošā apdzīvotā vieta (tādu novadā faktiski nav) nav nozīmīgs pieturas punkts. Viļāni ir arī pārlieku maza pilsēta, lai varētu piesaistīt caurbraucējus. Acīmredzot tas ir iemesls, kāpēc vienīgās Viļānu viesnīcas atrodas praktiski ārpus pilsētas, pie šosejas („Pie Kaupra” un „Lāču Leja”). Turpat tuvumā atrodas veikals un benzīntanks, tāpēc caurbraucējiem, kas pārnākšņo Viļānu novadā, nav nepieciešamības apmeklēt pilsētu, ja vien viņiem nav specifiska interese par kultūrvēsturiskajām vietām, piemēram, katoļu Viļānu sv. Erceņģeļa Miķeļa baznīcu.

Kopsavelkot, var apgalvot, ka Viļānu novads ir visai tipisks vidēji-mazs Latvijas novads, kuram ir Latgalei raksturīgi zems TAI. Tomēr tas, ka Viļāniem (pirms ATR – Viļānu pilsētai, pēc – Viļānu novadam) ir tradicionāli viens no viszemākajiem TAI Latvijā, liek jautāt, kas ir tie nosacījumi, kas veido tik zemu Viļānu sociāli ekonomiskās attīstības rādītājus. Tas nav pierobežas novads, kā citi novadi ar viszemākajiem TAI (piemēram, Viļakas, Dagdas, Vaiņodes, Zilupes, Baltinavas, Kārsavas). Tas nav to novadu vidū, kuros ir vislielākais iedzīvotāju sarukums (Ilūkstes, Riebiņu, Auces, Alojās, Viļakas, Strenču, Aglonas, Baltinavas). Tas nav novads ar mazu iedzīvotāju blīvumu, kādi ir Alojās, Baltinavas, Ciblas, Krustpils, Rugāju, Vaiņodes, Vārkavas. Arī citos rādītājos Viļāni nav ‘vissliktāko’ vidū. Negatīvāks migrācijas saldo ir Cēsu, Bauskas, Saldus, Talsu, Ludzas, Auces un Gulbenes novados. Zemāki nodokļu ieņēmumi ir Riebiņu, Vārkavas, Rugāju, Zilupes, Aglonas, Dagdas un Daugavpils novados. Mazāks iedzīvotāju īpatsvars līdz darbaspējas vecumam ir Baltinavas, Ciblas, Aknīstes, Lubānas, Neretas un Ērgļu novados. Vismazāk iedzīvotāju darbaspējas vecuma grupā ir Vaiņodes, Varakļānu, Saulkrastu, Mazsalacas, Strenču, Rucavas un Aizputes novados. Lielākais iedzīvotāju īpatsvars pēc darbaspējas vecuma ir Varakļānu, Rucavas, Baltinavas, Ērgļu, Saulkrastu, Strenču, Mazsalacas un Vaiņodes novados. Vismazāk komersantu uz 1000 iedzīvotājiem ir Vārkavas, Aglonas, Riebiņu, Viļakas, Neretas, Tērvetes, Daugavpils un Rugāju novados.

Ja tradicionāli zemo Viļānu TAI var skaidrot ar īpaši augstiem bezdarba rādītājiem, pārējo indeksu veidojošo rādītāju vērtības nav galējas (salīdzinājumā ar citiem Latvijas novadiem), tomēr paliek

neatbildēts jautājums, kāpēc pilsēta un novads gadiem uzrāda summāri vienus no vissliktākajiem sociāli ekonomiskajiem rādītājiem Latvijā? Iespējams, atbilde meklējama ārpus ekonomiskās loģikas un ekonomisko attiecību lauka.

Kultūras statistika

Novadā ir trīs KN, pilsētā un divos no trim pagastiem. Strupļu ciemā ir Sokolku pagasta klubs, darbojas trīs kolektīvi (no tiem pieaugušo tikai viens – drāmas kolektīvs „ANALIZ”, pēdējos gados uzstājas tikai pāris reizes gadā)²⁵⁹; Dekšāres tautas nams, darbojas septiņi kolektīvi²⁶⁰; Viļānu kultūras nams, darbojas 13 kolektīvi²⁶¹. Kopumā tas ir labs rādītājs gan kvantitatīvi, jo ar vienu KN uz 2000 iedzīvotājiem Viļānu novads iekļaujas 40 novados ar blīvāko kultūras centru tīklu, gan ģeogrāfiski, jo katram pagastam ir savs KN (izņemot Viļānu pagastu, bet tas faktiski uzskatām par Viļānu pilsētas lauku teritoriju). Tomēr šobrīd novadā faktiski darbojas tikai viena KN vajadzībām piemērota būve – Sokolku pagasta klubs, 1984. gadā būvēta ēka, kuras lielajā zālē ir 70 vietas, mazajā – 40. Dekšāres tautas nams savus pasākumus rīko ‘svešās’ telpās, jo savas ēkas tam nav. Pasākumi tiek rīkoti vai nu pagasta pārvaldes zālē (100 vietas) vai arī pamatskolas jaunās sporta halles zālē. Tā ir liela, bet akustika un interjers nepiemērots kultūras un izklaides pasākumiem. Savukārt Viļānu KN ēka, kas būvēta 50-to gadu sākumā, tiek kapitāli remontēta kopš 2013. gada pavasara, un no tās ir pārcēlušies gan KN darbinieki un kolektīvi, gan novadpētniecības muzejs. Kolektīvu mēģinājumi notiek citās pašvaldību iestādēs – bērnudārzā, skolā, sociālajos centros. Vasaras sezonā pasākumi tiek rīkoti arī Viļānu pilsētas Lakstīgalu salas estrādē, bet Dekšāru estrāde nolietojuma un amortizācijas dēļ šobrīd praktiski netiek izmantota.

22.attēls. Dekšāru pamatskolas sporta halle: skats no ārpuses un iekšpuses (līniju salidojums).

Autora un Ilzes Sondores foto, 2013. gads.

²⁵⁹ <http://www.kulturaskarte.lv/lv/kulturas-centrs/sokolku-pagasta-klubs>; sk. 2013.03.28.

²⁶⁰ <http://www.kulturaskarte.lv/lv/kulturas-centrs/deksares-tautas-nams>; sk. 2013.03.28.

²⁶¹ <http://www.kulturaskarte.lv/lv/kulturas-centrs/vilanu-kulturas-nams>; sk. 2013.03.28.

23.attēls. Dekšāru estrāde.

Ilzes Sondores un autora foto, 2012. un 2013. gads.

24.attēls. Viļānu KN: fasādes elements un mugurplāns (remonta laikā).

Autora foto, 2010. un 2013. gads.

25.attēls. Sokolku kultūras klubs: fasāde un lielā zāle.

Autora foto, 2013. gads.

Ārpus Viļānu pilsētas KN darbojas arī vairāki citi amatiermākslas kolektīvi, gan izglītības iestādēs (Viļānu Mūzikas un mākslas skolā, Viļānu vidusskolā), gan Viļānu Sv. Ercenģeļa Miķeļa Romas katoļu baznīcas draudzē.

Pieaugušo kolektīvu skaita ziņā, pārrēķinot pret 10 000 iedzīvotājiem, ar 23 kolektīviem Viļānu novads ir 'vidējs'²⁶². Šajā rādītājā līderi ir novadi ar 50–60 pieaugušo kolektīviem uz 10 000 iedzīvotājiem, tie ir Apes, Vecpiebalgas, Riebiņu, Alsungas, Ērgļu, Lubānas novadi. Salīdzinājumā ar Viļāniem līdzīgajiem 25 novadiem, tā rādītājs ir zemāks (vidēji tas ir 30 kolektīvi). Jāpiezīmē, ka Sokolku pagasta iedzīvotāji amatiermākslā ir kūtāk nekā dekšārieši. Iedzīvotāju skaits tajos ir līdzīgs, tāpat kā ģeogrāfiskais novietojums un pieejamība, bet kolektīvi un kultūras norišu skaits būtiski atšķiras. Dekšārēs ir pamatskola, lai gan lielu tās daļu veido citu pagastu un pat novadu skolēni, bet Sokolku pagasta Dilmaņu skola tika slēgta 2008. gadā²⁶³. Lielākā atšķirība ir pagastu etniskais sastāvs – Dekšāres ir izteikti latviskas (un latgaliskas), bet Sokolki – krieviski (un vecticībnieciski). Iespējams, ka Sokolkos izpaužas Latvijas krievu minoritātes neuzticība valsts politikai, tostarp arī kultūrpolitikai, un iesaistīšanās un līdzdalības prakse šajās institūcijās joprojām nav kļuvusi par tradīciju. Sokolku pagasta bērni to dara, arvien lielāka viņu daļa mācās 'latviešu' klasēs, bet pieaugušo amatieru tur praktiski nav.

Rēķinot pieaugušo kolektīvu dalībnieku īpatsvaru pret viesiem novada iedzīvotājiem, kuri ir darbaspējas un lielākā vecumā (2010. gada dati), Viļānu novadā tie ir 3%, kas ir nedaudz zemāks rādītājs nekā 25 līdzīgo novadu grupā (4%). Visu Latvijas novadu vidū Viļānus tas ierindo mazāk aktīvo trešdaļā, tā ir trīs reizes zemāka aktivitāte nekā aktīvākajos Latvijas novados (Alsungas, Apes, Ērgļu, Lubānas, Vecpiebalgas)²⁶⁴.

KN rīkoto norišu skaita ziņā (rēķinot uz 10000 iedzīvotājiem), trīs gadu laikā (2009–11) Viļānu novads ar 172 notikumiem ierindojas saraksta vidusdaļā, gan Latvijas, gan 25 līdzīgo novadu vidū. Aktīvākie ir Lubānas, Alsungas, Kandavas, Jaunpils, Apes, Varakļānu novadi ar 500 pasākumiem. Līdzīga ir situācija, analizējot pasākumu apmeklētību. 2009.–2011. gadā Viļānu novada iedzīvotājs KN rīkotās norises apmeklēja vidēji pusotru reizi gadā. Latvijā aktīvākie apmeklētāji to dara piecas un vairāk reizi (Lubānas, Mālpils, Alsungas, Kandavas, Viesītes, Varakļānu, Jaunpils novadu iedzīvotāji).

Vidējais izdevumu īpatsvars kultūrai Viļānu pašvaldības budžetā bija nedaudz lielāks nekā citās Latvijas pilsētās – 7% (2002.–2006.gada vidējie dati)²⁶⁵, bet izdevumi uz vienu iedzīvotāju – Ls

²⁶² Statistiskajos kultūras aprēķinos ņemti vērā tikai kulturaskarte.lv dati, t.i., rādītāji, kas raksturo tikai pašvaldību un valsts pārziņā esošo iestāžu aktivitātes.

²⁶³ Elksne, A. (2008, maijā 27). Slēdz Dilmaņu skolu. Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=1245>.

²⁶⁴ Šeit un turpmāk kultūras līdzdalības analizē izmantota kulturaskarte.lv datu bāzes informācija. Aprakstu par šo informācijas sistēmu lasīt 'logā' „KULTURASKARTE.LV”.

²⁶⁵ Pašvaldību budžeta izdevumu kods „08.000 Atpūta, kultūra un reliģija”. „Kodā 08.000 uzskaita: Izdevumus atpūtai, kultūrai un reliģijai. Valdības politikas noteikšanu un vadību; normatīvo aktu un standartu noteikšanu un ieviešanu par atpūtas un kultūras pakalpojumu sniegšanu; praktiskos pētījumus un eksperimentālo attīstību saistībā ar atpūtas, kultūras un reliģijas jautājumiem un pakalpojumiem.” 13.12.2005. MK noteikumi Nr.934 „Noteikumi par budžetu

20²⁶⁶, kas uzskatāms par vidēju rādītāju, jo vairums mazpilsētu izdevumos kultūrai iekļāvās Ls 15–25 robežās. Salīdzinot 25 novadu 2009–2011.gada ‘kultūras budžeta’ datus, Viļānos tā īpatsvars ir mazāks nekā citos novados – 5,8% no visiem pašvaldības izdevumiem (līdzīgajos novados vidēji – 8,3%). Atsevišķu novadu kultūras budžeta sadaļas īpatsvars dažos gados veidoja piektdaļu un pat vairāk, piemēram, 2009. gadā tādi bija Līvānu novads (28%), Riebiņu novads (21%), Engures novads (22%), un tas skaidrojams ar kultūras būvju celtniecības izmaksām (sk. Pielikumā 22.tabulu „Novadu pašvaldību 2009.–2011. gada izdevumi kultūrai: īpatsvars budžetā (%) un izdevumi uz vienu iedzīvotāju (LVL)”).

Viļānu budžeta izdevumu ‘kultūras daļas’ īpatsvars liecina par taupīgu (‘devīgākie’ novadi kultūrai atvēl divreiz vairāk), bet sistemātisku (īpatsvars dažādos gados nav būtiski mainījies) novada politiku. Rēķinot kultūras izdevumus uz vienu iedzīvotāju, Viļānu novadā trīs gadu laikā vidēji tie bijuši Ls 26, kas ir otrs mazākais rādītājs no analizētajiem 25 novadiem (turpat). Viļānu kultūras darbinieku intervijās tika pausts viedoklis, ka novada dome ir atsaucīga un savu iespēju robežās vienmēr ir atbalstījusi kultūru, un šāds izdevumu apjoms ir skaidrojams ar novada smago finansiālo situāciju (pēc ATR izveidošanas un 2009. gada pašvaldību vēlēšanām jaunā dome mantojumā pārņēma ievērojamu pilsētas parādu). Runājot par savām darba algām, viņi nebija tik optimistiski. Viena intervētā apgalvoja, ka viņu stipri pabalsta vecāki, un līdzīga situācija mēdz būt arī citiem, kad uz mēneša beigām var beigties nauda. Kultūras darbinieku un kolektīvu vadītāju algas arī citviet Latvijas laukos ir mazas, un tas ir viens no iemesliem, kāpēc nereti ir grūti atrast attiecīgus speciālistus (intervijās tas izskanēja runājot par visiem trim novada KN). Tipiska lauku kolektīvu vadītāju piekoptā prakse ir dažādu iestāžu un novadu kolektīvu vadīšana, piemēram, piecus Viļānu KN kolektīvus vada citu novadu iedzīvotājas (pārsvārā – rēzeknietes), vairākas strādā divās un vairāk darbavietās.

Kopumā vērtējot Viļānu novada pašvaldības kūrētās kultūras dzīves aktivitāti, salīdzinājumā ar citiem Latvijas novadiem, gan visiem, gan 25 līdzīgākajiem, jāsecina, ka tā raksturojama kā vidēji aktīva. Vairums šeit analizēto rādītāju atbilst vai nu novadu vidējām vērtībām, vai arī atrodas nedaudz zem tām. Viļānu amatiermāksla tiek uzskatīta par diezgan rosīgu un kvalitatīvu (atsevišķi kolektīvi regulāri saņem labākos vērtējumus Dziesmu un deju svētku atlases skatēs), un šo statistisko disonansi jāskaidro ar nevienmērīgo novada iedzīvotāju aktivitāti. Tā ir gan Sokolku pagasta iedzīvotāju kultūras pasivitāte, gan Dekšāru pagasta nošķirtība no novada (pagasta kultūra ir ciešāk saistīta ar tuvu esošajiem Varakļāniem, nevis Viļāniem).

izdevumu klasifikāciju atbilstoši funkcionālajām kategorijām” („LV”, 201 (3359), 16.12.2005.) [stājas spēkā 01.01.2007.]; http://www.likumi.lv/doc.php?id=123806&version_date=01.01.2010; sk. 2013.04.28.

²⁶⁶ Līdzīga metodoloģija izmantota arī citos pētījumos (BISS, 2008; Počs, 2008).

Iepriekšējās nodaļās veiktā kultūras rosīguma noteicošo faktoru analīze liek pieņemt, ka Sokolku kultūras pasivitāti jāskaidro gan ar pagasta un KN ģeogrāfisko novietojumu (atšķirībā no Dekšāru kultūras centra, kas atrodas 5 km attālumā no Varakļāniem un valsts nozīmes lielceļa, Sokolku kultūras klubs atrodas novada un vispār reģiona nomalē, tai pat laikā atrodoties salīdzinoši tuvu lielam konkurentam – Viļānu pilsētas KN), gan iedzīvotāju etnisko sastāvu (vairums no viņiem ir krievi, kuru kultūras vajadzībām varbūt neatbilst šī brīža Latvijas nacionālistiskais kultūrpolitikas piedāvājums).

4.6.2. Viļānu kopiena

Viļānu kopienas var uzskatīt par diezgan sašķeltu. Galvenās dažādo sociālo grupu robežas veido izglītības un sociālās labklājības līmeņi, etniskā, politiskā un reliģiskā piederība, arī ģeogrāfiskais novietojums. Ir izglītota, inteligentā sabiedrības daļa, un ir „ne tā sabiedrība”, „deģenerējušies”, sociāli nelabvēlīgās ģimenes, mazturīgie un nabadzīgie, kuru īpatsvars turpina pieaugt. Šis dalījums daļēji pārsedzas ar etnisko iedzīvotāju sastāvu: „Sociālo dienestu klientūra pamatā ir krievi.” Pilsētā tradicionāli valda arī zināma etnisko attiecību spriedze jauniešu starpā, notiek „cīņas starp krievu un latviešu vidusskolas un arodskolas jauniešiem.” Intervētie to pamatā skaidro ar jauniešu nevienlīdzīgo dzimumu sadalījumu – arodvidusskolā mācās tikai puīši. Tomēr to var skaidrot arī ar krievu kopienas sociālā statusa pārmaiņām pēc Latvijas Republikas atjaunošanas – no dominējošas grupas Padomju Savienības laikos tā kļuvusi par subordinētu jaunajā Latvijā. Lai arī latviešu un krievu iedzīvotāju īpatsvars Viļānos ir līdzīgs, lokālajā politiskajā cīņā uzvar latvieši. Latviešu kopienai ir divas priekšrocības – labākas valsts valodas prasmes un lielāka politiskās pilsonības pārstāvniecība. Šie apstākļi mazinājuši krievu iespējas iegūt profesionālo un augstāko izglītību, ieņemt noteiktus amatus vai nodarboties noteiktās sfērās darba tirgū²⁶⁷. Tas, savukārt, ir tikai stiprinājis vietējās krievu kopienas ambivalento attieksmi pret Latvijas valsti un arī vietējo pašvaldību. Citam politiskajam redzējumam (piemēram, vēstures interpretācijā) ir uzslāņojusās arī tādas opozicionāras vērtības un attieksmes, kas izriet no sociāli ekonomiskajām problēmām (bezdarbs, nabadzība). To rezultātā Viļānos diezgan skaidri jūtams ‘divu pušu’ diskurss, kur vienā pusē ir valsts, pašvaldība, latviešu elite, bet otrā – vienkāršā tauta, krievi. Ikdienā šis nošķīrums neizpaužas tiešā viedā, jo iedzīvotāji saprot, ka šis pretnostatījums nav tik absolūts un bezkompromisa, bez tam Latgales iedzīvotāji vismaz dažus gadsimtus ir pieraduši dzīvot multietniskā vidē (piemēram, Viļānos pirms kara bija liela ebreju kopiena, arī poļu ietekme vēl bija ievērojama). Tomēr sīkā noziedzība (īpaši jauniešu) ir viens no veidiem, kādā izpaužas subordinētās

²⁶⁷ Šāds indikators ir iedzīvotāju statuss darba tirgū. Latvijā vidēji par 3% lielāks darba meklētāju īpatsvars nekā latviešu vidū ir starp nelatviešiem, tāpat kā salīdzinot LR pilsoņus ar nepilsoņiem un citu valstu pilsoņiem. Viļānu novadā šī starpība ir vairāk nekā divas reizes lielāka (7%) (Datu avoti: publicēta un nepublicēta CSP 2011.g. Tautas skaitīšanas statistika, autora aprēķini).

un frustrētās krievu kopienas attieksme, un tas arī ir indikators, kas liecina par kopienas sociālo klimatu, sociālo kapitālu.

Etniskā kopienas robežšķirtne pārsedzas arī ar ticīgo viļāniešu reliģisko piederību: latvieši, latgalieši, poļi un lietuvieši pārsvarā ir katoļi, kamēr krievi, baltkrievi ir vecticībnieki vai pareizticīgie. Tas nozīmē, ka dažādu konfesiju ticīgo sakrālie ceļi un pieturas (mijiedarbības) vietas nepārklājas. Katoļi pulcējas pilsētas centrā Sv. Miķeļa erceņģeļa baznīcā, vecticībnieki dodas uz pilsētas nomalē esošo par godu Dievmātes Aizmigšanai iesvētīto (*‘освященный в честь Успения Божьей матери’*) lūgšanas namu²⁶⁸, vai citiem, kas atrodas ciematos, Rēzeknē. Pareizticīgajiem Viļānos nav sava dievnama, un viņi pulcējās, piemēram, pilsētas mūzikas un mākslas skolā. 2012. gadā notika pirmais dievkalpojums būvvieta, kur būs pareizticīgo baznīca, kas tiks pārvesta no Rēzeknes ziemeļu rajona²⁶⁹.

Viļānu kopiena savā brīvā un sabiedriskajā darbā ir diezgan šķelta arī pēc dzimuma. Labdarības un senioru brīvā laika biedrībās un pulciņos pamatā pulcējas sievietes un arī amatiermākslas kolektīvi ir izteikti ‘sievšķīgi’: *„Vīrieši pašdarbnieki ir tikai skolēni vai studenti.”* Praktiski vienīgais izņēmums ir 2010. gadā dibinātais Dekšāru pūtēju orķestris²⁷⁰. Arī pilsētas varas vīri nepiedalās amatieru mākslā, KN kolektīvos darbojas pieci domes darbinieki, visas – sievietes. Respondenti (sievietes) to skaidro gan ar tradicionālo brīvā laika nodarbjumu femīno un maskulīno sadalījumu, vīrieši vairāk darbojas sportā un mednieku-makšķernieku biedrībās, gan ar sociālo un demogrāfisko situāciju – liela daļa darboties spējīgo vīriešu strādā ārpus pilsētas vai pat valsts: *„bezdarbs un mazas algas, vīrieši nevar atļauties palikt Viļānos”*. Savukārt liela daļa no palikušajiem ir desocializējusies. Kultūras iestāžu darbinieces stāsta, ka bieži uz viņu iestādēm nosūtītie palīgstrādnieki-‘simtlatnieki’ ir *„drebošām rokām un zilām sejām”*.

Viļānos ir tikai daži lielāki uzņēmumi, piemēram, trīs akciju sabiedrības (*„Viļānu selekcijas un izmēģinājumu stacija”*, *„Latgales ciltslietu un mākslīgās apsūklošanas stacija”*, *„Lopkopības izmēģinājumu stacija Latgale”*), pāris SIA ar lielu apgrozījumu, bet to kolektīvi nav tik lieli, lai reprezentētu nozīmīgu kopienas daļu. Kopienas pasākumos, piemēram, 18. novembra svinīgajā

²⁶⁸ Viena no jaunākajām vecticībnieku draudzēm Latgalē, dibināta 1922. gadā.

[<http://ivans.ribakovs.lv/archive/events/viljanskaja-starooobrjadceskaja-obscina-otmetila-90-letnij-jubilej/>]; sk. 2013.04.27.

²⁶⁹ Sondore, I. (2012, jūnijā 1). Pirmais dievkalpojums. Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5113>

²⁷⁰ „Lai arī kādi finansiāli apstākļi nebūtu, ir prieks, ka kultūras dzīve tomēr neapsīkst. Dekšārēs, piemēram, ir piedzimis jauns kolektīvs – pūtēju orķestris. Kolektīvā jau ir 15 dalībnieki no plašas apkārtnes – Rēzeknes, Barkavas, Viļāniem, Varakļāniem un Dekšārēm. Noorganizēt orķestri un pārvarēt attāluma šķērslī uz mēģinājumiem palīdzēja Dekšāru pagasta pārvaldes vadītājs Jānis Benislavskis (*J.D.: pirms ATR – domes priekšsēdētājs*). Protams, ieguldījums ir bijis ikvienam dalībniekam. [...] Tas tika izveidots pateicoties pagasta pārvaldniekam Jānim Benislavskim, kurš agrāk ir bijis ‘pūtējs’ un tagad sasaucis savus ‘vecos paziņas’. Jāpiezīmē, ka orķestrī pārsvarā darbojas citu pagastu un novadu iedzīvotāji. *„Kolektīvā jau ir 15 dalībnieki no plašas apkārtnes – Rēzeknes, Barkavas, Viļāniem, Varakļāniem un Dekšārēm.”* (Dzidra, [Bokānos]. (2010, decembrī 30). Dekšārēs – savs orķestris. Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3780>)

pasākumā KN, kurā tiek godināti labākie pilsoņi, pasniedzot Viļānu novada pašvaldības Atzinības rakstus, tradicionāli piedalās tikai akciju sabiedrības un pašvaldības uzņēmumi un iestādes (delegējot savus labākos darbiniekus nominācijai „Labākais darbinieks”)²⁷¹, kamēr SIA, kuriem ir lielāks apgrozījums un peļņa, ignorē šos pasākumus (iespējams, ka ir liela kadru mainība, darbs nereti ir sezonāls un to kolektīvus veido šaurs menedžeru slānis, bet vienkāršie darbinieki netiek apveltīti ar korporatīvo identitāti). Arī kopienas pasākumu sponsoru vai atbalstītāju vidū viņu praktiski nav (izņēmums ir SIA „Laumiņa 1”, kuras peļņas avots ir vidēja izmēra pārtikas un sadzīves preču veikals). Tas liecina par vietējā privātā sektora neiesaistīšanos vietējās kopienas dzīvē, un tā ir būtiska kopienu šķeļoša pazīme.

Novadā ir reģistrētas (juridiski aktīvas) 26 NVO, tomēr tikai dažas no tām ir aktīvas un redzamas publiskajā telpā, un, salīdzinājumā ar citiem līdzīgiem novadiem, biedrību skaits uz 10 000 iedzīvotājiem ir mazāks nekā vidēji – 41 Viļānu novadā, vidēji – 53 (pārējo 84 novadu vidējais rādītājs ir 73 NVO uz 10 000 iedzīvotājiem)²⁷². Pamatā tās ir divu tipu biedrības: vai nu labdarības organizācijas, tādas kā biedrības „Atbalsts”, „Mazumiņš” (nodrošina pārtikas paku izsniegšanu Viļānu novada trūcīgajiem iedzīvotājiem²⁷³) vai Viļānu bērnu un jauniešu invalīdu biedrība „Saulstariņi”²⁷⁴, vai arī sieviešu un senioru brīvā laika biedrības, piemēram, sieviešu lietišķas mākslas NVO „Sidrabrasa”, „IEDVESMAplus”, Sokolku sieviešu biedrība „Odziņa”, kurās nav liels aktīvo biedru skaits. Sporta biedrību un komandu blīvums arī nav liels, un to var skaidrot ar to, ka pilsētā nav savas sporta zāles, lielākā halle ir Dekšāru pagastā. Atsevišķās sporta disciplīnās Viļānos ir diezgan stipras tradīcijas, piemēram, svarcelšanā, futbolā, vieglatlētikā. Kopš 2008. gada „Dekšāru pamatskolā īsteno profesionāli orientēta virzienu (sporta) izglītības programmu”²⁷⁵.

²⁷¹ Sondore, I. (2007, decembrī 1). Pateicās par darbu. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=809>; Līdaka, I. (2010, novembrī 25). Pašvaldības atzinība labākajiem. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3692>.

²⁷² Autora aprēķini. Datu avots: „Lursoft statistika. Sabiedrisko organizāciju, biedrību un nodibinājumu sadalījums pa Latvijas novadiem/pilsētām”; <http://www.lursoft.lv/lursoft-statistika/Sabiedrisko-organizaciju-biedribu-un-nodibinajumu-sadalijums-pa-Latvijas-novadiem-pilsetam&id=50>; sk. 2013.04.28.

²⁷³ „Sociālais dienests un labdarības biedrība „Mazumiņš” aicina trūcīgās un maznodrošinātās ģimenes un personas saņemt jaunus pārtikas produktu komplektus, kuru sastāvā ir: pilnpiena pulveris – 0,4 kg, makaroni – 2 x 0,5 kg, auzu pārslu biezputra ar ogām vai augļiem – 2 x 0,07 kg, pankūku milti – 0,4 kg, kartupeļu biezputra – 0,2 kg, griķi – 0,3 kg, manna – 0,5 kg, kviešu milti – 1,0 kg un sautēta cūkgaļa – 0,25 kg.” (Grandāne, L. (2012). Sociālais dienests aicina. *Viļānu novada vēstnesis*, lpp. 2. Viļāni. Iegūts 2013.05.01. no <http://www.vilani.lv/wp-content/uploads/2012/06/Vilanu-novada-vestnesis-20122.pdf>).

²⁷⁴ Līdaka, I. (2010, decembrī 2). Ar savu sirds siltumu. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3713>; Sondore, I. (2011, aprīlī 5). Viļānu novada domē. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=4013>.

²⁷⁵ Elksne, A. (2008, oktobrī 23). Te sportot mīl, te par sportistiem rūpējas. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=1683>.

2012. gada beigās novada pašvaldība pieņēma lēmumu par Viļānu Sporta skolas izveidi un nākamā gadā sākumā līdz ar direktora ievēlēšanu²⁷⁶ tā uzsāk savu darbību.

Novadā ir reģistrētas 10 reliģiskās draudzes, pilsētas teritorijā atrodas divi dievnami: Romas katoļu un vecticībnieku. Sv. Miķeļa erceņģeļa baznīcas kompleksā atrodas arī mariāņu klosteris. Šī katoļu draudze atrodas Mariāņu kongregācijas mācītāju (tēvu) pārziņā un uzskatāma par šī katolicisma virziena centru Latvijā un vienu no nozīmīgām vietām visā vēsturiskajā katoļu reģionā²⁷⁷. Baznīcas komplekss ir labā tehniskajā stāvoklī, nesen remontēts un regulāri kopts. Intervijās respondenti regulāri piemin ‘jaunos tēvus’ – tie ir pirms apmēram desmit gadiem kalpot sākušie gados jaunie mācītāji. Viņi ir vieni no aktīvākajiem Viļānu pilsoņiem arī sociālajā dzīvē, ko Latgalē nereti ir grūti nodalīt no draudžu dzīves. Pateicoties šo tēvu aktivitātei, baznīca ir ne tikai labi kopta, nemitīgi atjaunota un paplašināt, bet reliģiskajās praksēs ieviestas vairākas inovācijas, piemēram, Latvijai unikālā sveču kapela, pieci skaļruņi uz ielas pusi, kas retranslē katru dievkalpojumu, baznīcas ziedu svētki, regulāras un specifiskas mises (piemēram, kupli apmeklētā ikmēneša 13. datuma Fatimas Dievmātes Svētki), ikmēneša draudzes avīze „*Quis Ut Deus*” drukātā un PDF veidā u. c. Šīs aktivitātes Viļānu katoļu baznīcu padara par arvien apmeklētāku sakrālā tūrisma (svētceļojumu) objektu, pie ziņojuma daļa gaidāmie pasākumi tiek izziņoti ne tikai latviski vai latgaliski, bet arī krieviski un poliski. Baznīca ir nozīmīgākais un praktiski vienīgais atraktīvais pilsētas apskates objekts, un, pateicoties garīdznieku aktivitātei, to var uzskatīt arī par vienu no perspektīvākajiem novada attīstības resursiem. Var prognozēt, ka katru gadu būtiski palielināsies svētceļnieku plūsma uz Viļāniem, padarot to par vienu no galvenajām katoļu sakrālā tūrisma objektiem Latvijā un ienesot nozīmīgus ienākumus vietējam budžetam.

Uz ikdienas dievkalpojumiem pārsvarā nāk pensijas vecuma (vai tuvu tam) iedzīvotāji, bet lielāku ceremoniju vai īpašu notikumu gadījumos to apmeklē visu vecumu ticīgie. Neņemot vērā ikdienas rīta un pēcpusdienas mises, specifiski dievkalpojumi notiek praktiski ik pāra dienu²⁷⁸, piemēram, 2010. gada novembra mēnesī tikai deviņas dienas bija ‘tukšas’. Baznīcā darbojas arī draudzes kori, tiek rīkoti publiski koncerti un cita veida pasākumi.

²⁷⁶ „Par Viļānu novada sporta skolas direktora un metodiķa apstiprināšanu (18§).” Viļānu novada pašvaldības domes sēdes protokols Nr.3. Viļānu novadā, 2013. gada 7. februārī [http://www.vilani.lv/wp-content/uploads/2010/04/Sede_o7.02..2013.doc; sk. 2013.05.01.].

²⁷⁷ Papildu informācijai skatīt: www.mariani.lv.

²⁷⁸ Viļānu sv. Erceņģeļa Miķeļa draudzes dievkalpojumu kārtība [<http://www.mariani.lv/vilani-dievkalpojumi.html>]; sk. 2013.04.27.

7.logs. Viļānu Sv. Miķeļa erceņģeļa Romas katoļu baznīcā (lauka darba piezīmes).

Rīta dievkalpojums ir beidzies un neviena nav, izņemot baznīcas kioska pārdevēju-uzraudzi. Izstaigājam baznīcas teritoriju, baznīcu un iepērkam svētbildītes pa 20 sant. gab. Uzsāku sarunu ar viņu: vai drīkst fotografēt? Drīkstot. Viņa diezgan neuzticīgi raugās uz mums (mani un maniem septiņus un deviņus gadus vecajiem bērniem), staigā pa baznīcas galveno zāli, kad esam tur iegājuši. Pēc tam ieejam veikaliņā/kioskā turpat baznīcā. Kaut ko jautāju, runājamies. Viņa jautā, vai tad mēs nemaz neesot no šejienes, arī katoļi nē? Saku, ka nemaz. Viņa: uzreiz jau pa gabalu var redzēt pēc tā, kā mēs izturamies baznīcā. Iepriekšējo reizi cita sieviete aizrādīja, ka, paejot garām altāra dievmātes attēlam, vismaz galva ir jānoliec, viņa arī bija tā, kura piedāvājās noorganizēt manu kristīšanu, parādīja sveču kapelu.

Kamēr bijām veikalā, ienāca dažas sievietes un nopirka sveces kapelai. Tās ir cenā sākot no 60 sant. līdz pāris latiem, atkarībā no tā, cik ilgi tā deg par taviem 'nodomiem'. Pavasaros skolēni nāk pēc svečēm ar nodomu par palīdzību eksāmenos, bet parasti tās pērk, lai aizlūgtu par kādu nelaimē (slimībā, atkarībā) nonākušu radu. Tad aiznes sveci uz kapelu, aizdedzina un atstāj. Var arī palikt kādu mirkli palūgties. Kad mēs iegājām sveču kapelā (neliela vienas telpas piebūve galvenās baznīcas ēkas sānos) nebija neviena cilvēka, bet dega aptuveni 100 dažādu sveču, pamatā lielās sarkanās (trim vai sešām dienām).

(2010. gada 19. nov. priekšpusdienā)

Viļānu vecticībnieku nams ir mazāks un atrodas nomaļus no centra gan tiešā, gan pārnestā nozīmē. Tas skaidrojams ar vecticības vēsturi, kad tā kopš Krievijas baznīcas sašķelšanās bijis izraidīts un labākajā gadījumā pieciests kristietisma virziens. Tāpēc dievnamus ļāva celt tikai nomalēs, un paši vecticībnieki savu ticību arī centās neizrādīt uz āru, paturot kulta prakses ģimenes un draudzes lokā. Viļānu vecticībnieku lūgšanu nams atrodas pie mūsdienu pilsētas robežas un tā draudze ir krietni mazskaitlīgāka par Viļānu katoļiem, bet pašam dievnamam nav tik īpaša statusa kā Sv. Miķeļa erceņģeļa baznīcai, jo apkārtējā reģionā ir vairāki citi nozīmīgi vecticībnieku centri, piemēram, Rimšu (Obelišku) vecticībnieki, kas ir vienīgā fedosejeviešu (*bezpopovci*) draudze Latvijā.

Jautāti par vietām, kur viļānieši satiekas (ārpus radu loka), visbiežāk tiek nosauktas pašvaldības iestādes – kultūras nams, Lakstīgalu salas estrāde, arī mūzikas un mākslas skola, bibliotēka, sociālais centrs „Cerība”. Citas vietas ir baznīca (katoļu); tradicionālie un jaunie svētki, piemēram, Līgo, kapu svētki, svečīšu vakari (*psalmi*); gadatirgus. Praktiski netiek minētas privātas iestādes, „*krogu mums nav*”, bet uz kafejnīcu „Minūte”, kad tur vakaros kādreiz notiek izklaides pasākumi, nāk „*ne tā sabiedrība*”.

Atsevišķus pasākumus rīko dažas vietējās biedrības un uzņēmēji, piemēram, Dekšāru pagasta Madžuļos reģistrētā biedrība „Latgales tradicionālās kultūras centrs „Latgaļu sāta”” vairākus gadus rīko Kokļu dienas, kā arī organizē bērnu nometnes; Viļānu pagasta viesu nams „Lāču leja” ir rīkojis ģimenes pasākumus; liels notikums ir ikgadējās SIA „Latgales lauksaimniecības zinātnes centra” rīkotās Lauku dienas. Tomēr tās ir drīzāk orientētas uz specifiskām nacionāla vai reģionāla mēroga mērķauditorijām, piemēram, zemniekiem, koklētājiem un instrumentu meistariem. Lokāla mēroga

pasākumi, kurus organizē ārpus pašvaldības un draudzēm esošas biedrības vai uzņēmumi, pagaidām vēl ir reti un neiesakņojušies.

Pārsvarā visas kultūras un brīvā laika aktivitātes notiek vai nu valsts (pašvaldības), vai baznīcas ‘paspārnē’ – izmantojot šo institūciju telpas un organizatoriskos resursus. Kopienas pasākumi parasti ir bezmaksas, un, ja neņem vērā ne pārāk plašo vietējo amatieru kopu, tad iedzīvotāji ir maz iesaistīti pasākumu organizēšanā. Izņēmums ir baznīcas pasākumi, jo tos rīkot tēviem palīdz draudzes māsas un brāļi.

8.logs. 18. novembra pasākums Viļānu kultūras namā (lauka darba piezīmes).

Pasākumā uzstājās:

- Viļānu KN jauniešu deju kopa „Austra”, apmēram 20 dejojotāju (vidusskolēni, studenti un daži arī pēc skata vecāki).
- Nesen Dekšāru KN izveidotais „Dekšāru pūtēju orķestris”, kas sastāvot no četru novadu vīriem (Viļānu, Varakļānu, Rēzeknes, Riebiņu). Interesanti, ka orķestris izveidots novada ‘nomales’ KN.
- Sieviešu koris „Alta” – 15 dziedātājas (četras no tām, spriežot pēc galvassegas, meitas, bet varbūt tās vienkārši bija dejojotājas) + vadītāja + koncertmeistare.
- Dziedātāju trio (ar kokli), pasākuma beigās viņām pievienojās KN direktore Margarita Cakula ar bundziņu un to pieteica kā kapelu „Bumburneicys”²⁷⁹

Ar runu pirmais uzstājās Saeimas deputāts viļānietis Sergejs Fjodorovs²⁸⁰, kurš atzīmēja, ka ir vienīgais no Viļāniem Saeimā, piedevām jau trešajā pēc kārtas. Interesanti, ka lauka darba intervijās viņš pat pieminēts netika (piemēram, jautājumā par autoritatīviem vai cienījamiem viļāniešiem). Viņa vārdi par strādāšanu no sirds, visa ziedošanu Latvijai, solīšana, zvērēšana īstu atbalstu un ticību auditorijā neizraisīja.

Starplaikos starp amatiermākslas kolektīvu uzstāšanos, norisinājās „Gada nominācija”, kuras ietvaros pašvaldības pārstāvji sumināja labākos viļāniešus. Vismaz trešdaļa nominēto nebija ieradušies. Tiem kas bija, domes izpilddirektore Inga Strūberga pasniedza ziedus un diplomu. Daļu ar ziediem bija atnākuši sveikt darba (?) kolēģi. Visvairāk nominācijā „Gada darbinieks” saņēma SIA LIS (Lopkopības izmēģinājumu stacija Latgale) cilvēki (kā un kas viņus izvirzīja nominācijai, nebija saprotams. Dome?).²⁸¹

(2010. gada 18. nov. vakarā)

KN un Lakstīgalu salas estrāde (vasaras sezonā) dominē pilsētas publisko pasākumu rīkošanā. To var skaidrot gan ar tradīcijām un pašvaldības finansētiem kultūras darbiniekiem, kuru uzdevums ir organizēt kopienas pasākumus, gan ar to, ka pilsētā nav ‘konkurentu’ (ja neskaita baznīcu, bet tai ir savi ierobežojumi sociālo pasākumu rīkošanā), ne telpu, ne organizatoriskās kapacitātes ziņā. Lai arī KN ir celts 50-os gados un „*vajadzīga gan renovācija, gan remonts*”, jumta, pamatu, griestu²⁸²,

²⁷⁹ www.kulturkarte.lv norādīts, ka tā ir Viļānu kultūras nama lauku kapela, darbojas kopš 1999. gada.

²⁸⁰ http://www.saskanascents.lv/lv/musu_cilveki/sergejs-fedorovs.

²⁸¹ Intervijās noskaidrojās, ka dome aicina uzņēmumus pašiem izvērtēt savus labākos darbiniekus.

²⁸² Tāda paša tipa un laika KN Preiļos pirms dažiem gadiem bija iebrokuši griesti, bet Viļānu KN griestu apmetuma gabali nokrita 2011. gada pavasarī (<http://www.delfi.lv/news/national/novadi/vilanu-kulturas-nama-no-griestiem-nogazies-apmetums.d?id=37774593>). „*Viļānu kultūras nama mēģinājumu telpā no griestiem nokritis pamatīgs apmetuma gabals. Laime, ka tanī brīdī telpa bijusi tukša un līdz ar to cietušo nav. Neilgi pirms tam šeit uz kārtējo mēģinājumu bija pulcējušies folkloras kopas bērni. [..] Jau šovasar plānots sakārtot ēkas jumtu, notekas, pamatus.*

tā ir lielākā izmantojamā pilsētas zāle. KN tiek rīkoti gan kopienas pasākumi, piemēram, pensionāru vakari, lauksaimnieku balles, jaungada u. c. gadskārtu un svinīgu datumu atzīmēšanas, amatieru koncerti, gan arī telpas tiek izmantotas vai iznomātas ‘komerciāliem’ pasākumiem, piemēram, diskotēkām, šlāger- un popmūzikas koncertiem, ceļojošā zvēru cirka izrādēm.

„*Sabiedrības īpaši te nav, visi diezgan noslēgti dzīvo, savā lokā darbojas.*” Atgriežoties no kārtējā lauka darba Viļānos, man bija līdzīga sajūta: tur nav sabiedrības. Ir katoļu baznīcas apmeklētāji un draudzes brīvprātīgie. Ir domes deputāti un darbinieki, un ir ‘simtlatnieki’ un sociālo pabalstu ņēmēji, kas nāk pie viņiem. Ir saujņa dzejmiņu (radošā kopa „Atļaujies ienākt!”). Ir KN darbinieces, kolektīvu vadītājas un amatieri, pamatā tie ir bērni, jaunieši un sievietes, nozīmīga pieaugušo amatieru daļa ir ‘svešinieki’ vai ‘brīvdienu viļānieši’. Ir pensijas vecuma sieviešu rokdarbu grupiņas. Kaut kur ir mednieki un sporta amatieri. Cilvēki uz ielām reti sveicinās, un ir jūtama neuzticēšanās gaisotne. Zīmīgs un neatrisināts gadījums, lai gan pēdējā laikā pierimis, ir t.s. ‘Viļānu gadatirgus rekets’.

9.logs. Viļānu gadatirgus „rekets”.

„*Jau 17 gadus katrā mēneša otrajā svētdienā Viļānos tirgotāji un pircēji pulcējas uz Amatnieku tirgus dienu, kas Viļānos pa šiem gadiem kļuvusi par tādiem kā svētkiem. Cilvēki ne tikai pērk un pārdod, bet arī satiekas ar radiem, draugiem u. c. tuvākiem un tālākiem ciemiņiem.*

Taču ne jau vienmēr šis pasākums tiek pieminēts ar labu vārdu. [...] Jau piektdienas vakarā pa ielu tiek savilkta virvīte, tādā veidā aizņemot tirgotājiem vietas. Ir 6–7 cilvēki, ļoti labi pazīstami, kuri nodarbojas ar tā saucamo reketu. Viņi brīdina un draud tiem tirgotājiem, kuri nesamaksā nodevu par vietas aizņemšanu. Cilvēki ir sūdzējušies par draudiem – ja rakstīsiet iesniegumus, jūs no tirgus izdzīs vai pat fiziski izrēķināsies. Cilvēkiem, kuri negribējuši maksāt, jau ir bijušas problēmas. Tā ir bezkaunība atklātā veidā. [...]

Viļānu novada pašvaldības policists Valentīns Laizāns: „Nav pašvaldības policista pienākumos ierakstīts, ka viņam jāņem nost virvīte. Es tirgus dienā neuzturu kārtību tikai tirgū, bet visā pilsētas teritorijā. Tirgū kārtību uztur Zemessardze un tirgus administrācija.”

Avots: „Uzsāk cīņu ar tirgus reketu”, 2010. gada 2. maijs, Ilze Sondore, <http://www.vilanunovads.lv/uzsak-cinu-ar-tirgus-reketu>.

„*Viļānieši runā [...] Ir visas iespējas atklāt, bet nav stingrības. Īstenībā jau zina, bet nevēlas celt gaismā.*” Šis un citi gadījumi atgādina Patnama aprakstīto patrimonālismu, kad kopienā valda patrona-klienta attiecības, neuzticēšanās, izvairīšanās, sabiedrības grupu izolācija. Tā var būt tipiska situācija arī postpadomju telpā, kur „*apburtais loks*’ sākas ar neapmierinošu politiskās varas

Rekonstrukcijas darbi turpināsies arī nākamvasar.” (Sondore, I. (2011, martā 29). Bīstama telpa. Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=4000>). „*Kā liecina tehniskās apsekošanas atzinums, Viļānu pašvaldības īpašumā esošā 1950. gadā ekspluatācijā nodotā kultūras nama – bibliotēkas ēka atrodas kritiskā stāvoklī. Kopumā ēkas tehniskais no-lietojums ir 50 %, bet jumta seguma nolietojums – 90 %.*” (Sondore, I. (2010, jūlijā 10). Nepieciešama rekonstrukcija. Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3283>). Ēkas kapitālais remonts uzsākts 2013. gada pavasarī.

sniegumu un nerēķināšanos ar sabiedriskajām interesēm, kas rada iedzīvotāju vilšanos politikā un pilsoniskās sabiedrības vājināšanā.” (Mieriņa 2011: 172). Arī citas pazīmes Viļānu gadījumā liecina par šādām tendencēm, piemēram, neuzticība vietējiem politiķiem, politiķu un pašvaldības darbinieku nepiedalīšanās amatiermākslā: „Neviens no domes deputātiem nav pašdarbnieks, un negrib nākt uz pasākumiem.” „Svētki bija skaisti, bet... daudzi palika neizpratnē, kāpēc tajos nepiedalījās neviens no pašvaldības vadības.”²⁸³

10.logs. Viļānu politika.

2009. gada pašvaldību vēlēšanās uzvarēja ZZS un SC, katrai iegūstot pa piecām no 15 vietām domē, citām partijām – tika viena vai divas²⁸⁴. Izņemot Arnoldu Puduli, Viļānu pagasta padomes priekšsēdētāju, pārējie no ZZS ievēlētie saņēma vairāk svītrojumus nekā plusus (attiecība 4/6). No visiem 122 deputātu kandidātiem tikai 21 saņēma vairāk plusus. No visiem LR ievēlētajiem pašvaldību deputātiem tādu ir 18% (Viļānos – 33%), bet, salīdzinājumā ar citiem sociāli ekonomiski līdzīgajiem novadiem, piemēram, Ilūkstes novadā ar vairāk nekā 50% mīnusiem ir trīs ievēlētie deputāti, bet Ciblas, Aglonas, Zilupes un Dagdas novados – neviena, Viļāni ir izņēmums gadījums, jo retajā novadā kāds no ievēlētajiem deputātiem (vēl retāk – divi vai trīs) tikuši ievēlēti ar 'negatīvu saldo'. Jāpiezīmē, ka 2005. gada vēlēšanās tikai vienam no ievēlētajiem 32 deputātiem (Viļānu pilsētas un Viļānu, Dekšāru, Sokolku pagastu domēs) bija vairāk par 50% svītrojumu²⁸⁵.

Roberts Patnams balsošanas rezultātus nosauc par vienu no labākajiem kopienas sociālā kapitāla indikatoriem, un Viļānu gadījumā tie labi atspoguļo arī novada ikdienas politisko komunikāciju. Novada deputāti ar skandāliem regulāri nonāk preses slejās. Piemēram, deputāte Jevdokija Šlivka (SC, A/S „Lopkopības izmēģinājumu stacija LATGALE” galvenā grāmatvede) ir zināma kā domes nemiera cēlāja, raksta sūdzības vēstules centrālajām valsts iestādēm, organizē iedzīvotāju vēstulju publicēšanu presē, bet arī pati nonāk divdomīgās situācijās²⁸⁶; vairākas reizes bijuši mēģinājumi 'gāzt' priekšsēdētāju Arnoldu Puduli²⁸⁷ (īsi pirms 2013. gada pašvaldību vēlēšanām Pudulis maina partijas piederību un tiek iekļauts SC sarakstā ar kārtas Nr. 10²⁸⁸); savstarpēji apvainojumi un 'balsu pirkšanas' krimināllieta²⁸⁹.

²⁸³ Sondore, I. (2013, martā 5). Svinēja Viļānu dzimšanas dienu. Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5811>.

²⁸⁴ CVK. 2009. gada 6. jūnija pašvaldību vēlēšanas. Vēlēšanu rezultāti: Viļānu novads; http://www.cvk.lv/cgi-bin/wdbcgiw/cvk/pv2009.pv09_rezultati.sar?nr=37818&paz=1; sk. 2013.04.28.

²⁸⁵ CVK. 2005. gada pašvaldību vēlēšanas. Vēlēšanu rezultāti; http://www.cvk.lv/cgi-bin/wdbcgiw/cvk/pv2005.pv2005_rezult_plus.vis; sk. 2013.04.06.

²⁸⁶ Sondore, I. (2010, aprīlī 22). Cīņa ap ezeru turpinās. Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3076>; Šlivka, J. (2012, oktobrī 30). Viļāniem nevajag naudu? Deputāta viedoklis. Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5485>; Par ko sūdzas viļānieši. (2012, jūnijā 21). Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5167>.

²⁸⁷ Zeile, T. (2013, februārī 19). Vai nomainīs priekšsēdi? Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5778>; Grib mainīt domes priekšsēdētāju. (2010, jūlijā 5). Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3190>.

²⁸⁸ 2013. gada 1. jūnija pašvaldību vēlēšanām reģistrētie deputātu kandidātu saraksti. Latgale – Viļānu novads – Politisko partiju apvienība „Saskaņas Centrs”; CVK <http://www.cvk.lv/cvkserv/pv2013/saraksti/bf27f82355.html>; sk. 2013.04.28.

²⁸⁹ Viļānu lietu atliek. (2010, novembrī 25). Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3691>; Zuja, A. (2009, jūnijā 16). Sūdzība noraidīta. Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=2279>; Balsis pirka. (2009, jūlijā 11). Rēzeknes Vēstis. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=2270>; LETA. (2012, oktobrī 17). Izbeidz vairākus gadus ilgušo lietu par balsu

Par katalizatoru kopienas integritātei var uzskatīt arī respondentiem uzdoto jautājumu par vietējās sabiedrības autoritātēm. Gandrīz vienmēr respondenti ieturēja garu pauzi, pēc kuras tomēr mēģināja nosaukt vismaz dažu viļāniešu vārdus, kaut arī daļa nemaz nemēģināja: „*Es nezinu kam šobrīd var uzticēties. Nav tādas autoritātes starp mums...*” „*Godīgi!?!*” „...[gara pauze] *nezinu...*[gara pauze] *Pašvaldība – nevienā laikā, nekad. Tie drīzāk ir cilvēki, kas nav saistīti ar domi, drīzāk kultūras darbinieki, kolektīvu vadītāji... Konkrētu uzvārdu [man] pat nav...*”. Ja kādu nosauca, visbiežāk tie bija izglītības, kultūras vai baznīcas darbinieki, politiķi vai uzņēmēji praktiski netika minēti. Tie bija „*vecie, vēl padomju laika skolotāji*” (Misāne, Miškine, Malteniece, Začeste, Suvorovs), arī novadpētnieki (Napoleons Rudko, Vladislavs Zeps); jaunie un vecie mācītāji (Rinalds Stankēvičs MIC [tēvs Benedikts], Antons Šķēls); amatiermākslas kolektīvu vadītāji (Biruta Vigupe, Bruno Pavlovičs-Brunskis, Lūcija Kukaine) vai mākslinieki-dzejnieki (Pāvels Plotņikovs); lauksaimnieki-selekcioniāri (Veneranda Stramkale, Leopolds Zunda).

Līdzīgas bija atbildes uz jautājumu, ar ko viļānieši var lepoties. „*Kultūra un baznīca, nekā cita jau mums nav.*” Respondenti lepojas ar kultūru (pašdarbniekiem, kolektīviem, dzejniekiem), pilsētas vēsturi, tradīcijām, muzejiem, skolām, HES, bet atbildēšana ir tāda pati kā par vietējām autoritātēm, jūtams, ka cilvēkiem ir maz, ko teikt. Novads ir jauns un tā identitāte vēl tikai formējas²⁹⁰, ne iedzīvotājiem, ne pašvaldībai vēl nav izkristalizējies ‘Viļānu stāsts’.

Amatiermāksla

Viļāni turpina piedzīvot ekonomisko krīzi un taupības režīmu, bet domes attieksme pret amatiermākslu (KN finansēšanu) tiek vērtēta kā pretīmākoša un izprotoša. „*Ir domes atbalsts, esam visur braukuši uz pasākumiem. Ir transports un tērpi.*” Tomēr situācija nav stabila, un tas drīzāk raksturojams kā izdzīvošanas režīms. Par kolektīva vadīšanu maksā Ls 70 ‘uz papīra’ (mazajiem kolektīviem – Ls 35)²⁹¹; Viļānu KN direktorei – Ls 298, muzeja direktorei – Ls 244²⁹², zemāka ranga un kultūras centru-klubu-namu vadītājiem Ls 160–190 ‘uz rokas’²⁹³. „*Esmu kori par 13 latiem vadījusi, bet cik maksā, tik maksā [..]*” Sākoties ekonomiskajai krīzei un pārejot uz

pirkšanu Viļānu domes vēlēšanās. DELFI. Iegūts 2013. gada 9. aprīlī, no <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/izbeidz-vairakus-gadus-ilguso-lietu-par-balsu-pirkšanu-vilanu-domes-velesanas.d?id=42756824>.

²⁹⁰ Piemēram, darbs pie novada ģerboņa uzsākts tikai 2012. gada beigās (http://lv.wikipedia.org/wiki/Vi%C4%BC%C4%81nu_novada_%C4%A3erbonis; sk. 2013.05.01.).

²⁹¹ 2010. gadā Viļānu KN kolektīvu vadītājiem tie bija Ls 65. Sokolku un Dekšāres pagastu 'kultūras pasākumu organizatoriem' (t.i., KN vadītājiem) – Ls 185. (Novada domes štatu saraksts no 01.10.2010. gada – Sokolku pagasta štatu saraksts no 01.10.2010. gada; Dekšāres pagasta štatu saraksts no 01.10.2010. gada; Kultūras nama štatu saraksts no 01.10.2010. gada. [www.vilani.lv/wp-content/uploads/2010/04/Alga-no-01.10.20101.xls; sk. 2013.05.01.].)

²⁹² „Viļānu novada pašvaldības amatpersonām izmaksājamais atalgojums par 2013. gada marta mēnesi”; Viļānu novada pašvaldības mājas lapa, http://www.vilani.lv/wp-content/uploads/2010/10/atalgojums_par_marta_menesi_2013.doc; sk. 2013.05.01.

²⁹³ „Sākot ar 2013. gada 1. janvāri normālā darba laika ietvaros (8 stundas dienā un 40 stundas nedēļā) minimālā mēneša darba alga ir 200 lati.” („Minimālā alga”, LR Labklājības ministrija, <http://www.lm.gov.lv/text/78>; sk. 2013.05.01.).

novada statusu, „*gandrīz paputēja Viļānu Mūzikas un mākslas skola.*” Vairāki respondenti apgalvoja, ka tā bijusi tikai skolas direktores Intas Brences uzstājība un aktivitāte, kas ļāva skolu ne tikai saglabāt, bet pat paplašināt tās darbību. Brence ir viens no tiem retajiem Viļānu pilsoņiem, ko respondenti ir minējuši kā autoritāti, kā cilvēku, kurā ieklausās citi.

Pilsētā darbojas ap 20 amatiermākslas kolektīvu (lielākā daļā – KN), vairums no tiem ir TDA, kori vai vokālie ansambļi, un tikai viens no tiem ir ‘krievu’ – Viļānu kultūras nama krievu dziesmu vokālais ansamblis „Sudaruški” (krievu un latviešu proporcionālais sadalījums novadā ir līdzīgs). Šis kolektīvs reizi vai divas gadā sagatavo savu koncertprogrammu, ar kuru uzstājas kultūras namā, un tie ir „*visapmeklētākie pasākumi, zāle vienmēr ir pārpildīta*”. KN darbinieki tad ir izbrīnīti, gan apmeklētāju skaita, gan ‘neredzētu cilvēku’ dēļ. Sokolku pagasta klubā darbojas praktiski tikai bērni, Dekšāru kultūras centra kolektīvos vismaz puse ir citu pagastu un Varakļānu, Viļānu iedzīvotāji.

11.logs. Dekšāres senioru līnijdeju kolektīvs „BOKONU BRYUKLINIS”: „Kamēr dejojām, tikmēr dzīvojam!”

„*Viļānu novada dejojotājas nesen pārstāvēja Latgali un braši startēja līnijdejojāju olimpiādē Rīgā. Vislielāko uzslavu pelnījušas „Bokōnu Bryuklines”. Aktīvās Dekšāres pagasta kundzes sacentās ar spēcīgiem konkurentiem, izcīnīja 2. vietu un ieguva savu pirmo kausu.*”²⁹⁴

„*Viļānu novada Dekšāres pagasta līnijdeju grupa „Bokōnu Bryuklines” izmanto visas piedāvātās iespējas parādīt savu dejojprasmī un nest tautiņās savas dzimtās puses vārdu. [...] Atsaucoties Latvijas Līnijdeju un kantrī-vesterna deju asociācijas aicinājumam, „Brūklenes” piedalījās līnijdejojāju kruīzā Rīga–Stokholma–Rīga. Kopā ar citām līnijdeju grupām „Bokōnu Bryuklines” gan priecēja skatītājus, gan pašas guva neapraktāmas prieka izjūtas.*”²⁹⁵

Līdzās Dekšāres vīru folkloras kopai „Kūzuls”, „Bokonu Bryuklinis”²⁹⁶ ir aktīvākais vietējais kolektīvs. Tās ir sešas-astoņas Bokānu (ciems pie Varakļāniem) kaimiņienes, kuras savas vadītājas Dzidras Bruzgules aizrautas dzīvo aktīvu amatiermākslas dzīvi. Piemēram, 2012. gadā kundzes uzstājās vismaz 2–3 reizes katru mēnesi, gan pagasta un Viļānu KN rīkotajos pasākumos (piemēram, senioru atpūtas vakaros, ziņģētāju un stāstnieku vakarā, Lieldienu, Valentīndienas un Sieviešu dienas pasākumā), gan dažāda mēroga pasākumos ārpusē (piemēram, senioru, amatieru, piensaimnieku, zemnieku vakaros citos pagastos, līnijdeju festivālos un kausos, kolektīvu sadraudzības vakaros).

„Brūkleņu” devīze esot: „Kamēr dejojām, tikmēr dzīvojam!”

„*Ka tik mūs aicina, esam gatavas [uzstāties, piedalīties] jebkurā brīdī!*”

²⁹⁴ Sondore, I. (2012, maijā 11). „Bokōnu Bryuklines” – vislabākās! *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5073>.

²⁹⁵ Sondore, I. (2012, aprīlī 3). „Bryuklines” dejoja kruīzā. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=4975>.

²⁹⁶ Dekšāres senioru līnijdeju kolektīvs „Bokonu Bryuklinis” [<http://www.kulturaskarte.lv/lv/makslinieckiskais-kolektivs/deksares-senioru-linijdeju-kolektivs-bokonu-bryuklinis>; sk. 2013.05.01.].

26.attēls. **Bokōnu Bryuklines** (Ilzes Sondores foto).

Par vietējās amatiermākslas galvenajām funkcijām Viļānos jāuzskata divas: kolektīvu un individuālo amatieru piedalīšanos kopienas sociālajos pasākumos, to organizēšanu; lietderīga brīvā laika izmantošanas iespēja pilsoņiem. Uz bibliotēkas sienām ir vietējo mākslinieku darbi, novadpētniecības muzejā – vietējo skolēnu zīmējumu izstāde, svinīgajos un izklaides pasākumos kultūras namā dzied, spēlē un dejo vietējie ansambļi un solisti. Vietējā amatiermāksla papildina un stiprina vietējo dzīvi. Sociālo dzīvi ir grūti iedomāties bez ‘dzīvās’ dziedāšanas vai muzicēšanas, kādi izskatītos valsts svētki, ja tajos būtu tikai runas, himna un citas dziesmas tiktu atskaņotas no datora. Grūti iedomāties kopienu, kura laiku pa laikam nesanāk kopā, un ‘koncerts’ ir viens no iemesliem, kāpēc vismaz pāris reizi gadā atnākt uz kultūras namu vai brīvdabas estrādi. Savukārt pati dziedāšana, dejošana vai cita vieda amatiermāksla ir praktiski vienīgā Viļānos iespējamā sabiedriskā aktivitāte, kas atrodas ārpus ģimenes un darba kolektīva. „*Ja es nedarbotos pašdarbības kolektīvos... es nezinu, ko es Viļānos varētu darīt.*”

Ja Viļānu amatiermākslas kolektīvos jāmēģina saskatīt pilsoniskās sabiedrības brīvprātīgās asociācijas, pilsoniskā līdzdalība, tad tā ir redzama fragmentāri jeb nepilnīgā veidā. Viļānu KN vai izglītības iestāžu kolektīviem nav tās brīvības, kuru paredz ‘brīvprātīgo pilsoņu asociāciju’ jēdziens. Kolektīvi ir piesaistīti pašvaldību institūcijām, kas bez maksas nodrošina mēģinājumu telpas, kolektīvu vadītājus, tērpus un inventāru, braucienus uz koncertiem un konkursiem, ceļojumus uz festivāliem. Kolektīviem nav īsti vajadzīga brīvība, indivīdi ir apmierināti ar *status quo*, un tāpēc no viņiem nevar gaidīt iniciatīvu ko mainīt šādā, lai arī maigā, bet tomēr – klienta-patrona attiecību sistēmā.

Pilsoniskas sabiedrības brīvprātīgām asociācijām tuvākas ir tās Viļānu amatiermākslas formas, kas vismaz daļēji atrodas ārpus pašvaldības iestāžu tīkla vai kuru ‘ideoloģija’ atšķiras no valdošā politiskā diskursa. Tās var redzēt neformālajā un institucionāli nepiesaistītajā dzejnieku un dzejas

mīļu kopā „Atļaujies ienākt!”, kas bibliotēkā rīko savus radošos vakarus (dzejas priekšlasījumus, diskusijas, sarunas), saviem un draugu līdzekļiem izdod savas dzejas krājumus, interesanti, ka pasākumi ir bilingvāli, vietējie dzejnieki, piemēram, Betija Berga, Bruno Baronskis un Pāvels Plotņikovs, dzeju lasa latviski un krieviski. Aktīvu pilsoniskās sabiedrības kultūras līdzdalību var atrast krievu etniskās minoritātes kolektīvā „Sudaruškas” („Сударушки”), kuras vadītāji un dalībnieki īsteno latviskajai Latvijas kultūrpolitikai un pārvaldei ne pārāk organiski piederīgo minoritāšu tradicionālo kultūru. Kolektīvs ne tikai gatavo koncertprogrammas un uzstājas, bet pēdējos gados organizē arī publiskākus pasākumus, tādus, kas iziet ārpus KN skatuvēm, piemēram, Masļeņicu pilsētas stadionā²⁹⁷ vai „Krievu kultūras nedēļas” aktivitātes. 2012. gadā ir dibināta Viļānu krievu nacionālās minoritātes kultūrizglītojošā biedrība „OČAG”, kuras viena no līderēm ir „Сударушки” neformālā vadītāja. Biedrība ir zināma saistīta un sadarbība ar ‘krievu partijām’ (SC, PCTVL), piemēram, tās valdē ir Sergejs Fjodorovs, bijušais Saeimas deputāts no partijas Saskaņas Centrs. „OČAG” prioritāšu vidū līdzās dzejas, literatūras vakaru un vispār krievu kultūras atbalstam ir 9. maija un 28. jūlija (Viļānu atbrīvošanas diena no fašistiskās Vācijas armijas) atzīmēšana.

11.tabula. Viļānu novada kopienas kultūras lauka novērtējums.

Nosacījumi ideālam kopienas kultūras laukam	Viļānu kultūras lauka vērtējums, komentāri
Stipra sabiedriskā apziņa par kultūraktivitāšu sociālo un individuālo nozīmīgumu, gan ikdienas, gan pārvaldes līmeņos.	Drīzāk nē – pašdarbība (amatiemākslas aktivitātes) noris un tiek organizēta, balstoties padomju laikos iedibinātā tradīcijā un izmantojot tradicionālos resursus. Pašvaldība no KN gaida tradicionālo līdzdalību tradicionālajos kopienas notikumos un svētkos, kamēr kolektīvi dzīvo savu pašdarbības ciklisko dzīvi, kurā ir saieti, festivāli, Dziesmu un deju svētki, koncertbraucieni, jubileju atzīmēšanas. Nekādus virsmērķus pašvaldība neizvirza un amatiemākslas procesam īpašu uzmanību nepievērš (nekontrolē).
Izveidota kultūras infrastruktūra (atvērta, pieejama, daudzveidīga).	Drīzāk jā – novadā pastāv trīs KN ar attiecīgām štata vienībām. Kultūras aktivitātēm ir atvērtas arī citas pašvaldības iestādes. Amatiemākslas un kolektīvu daudzveidība nav liela, pamatā tie ir KN raksturīgie kori un vokālie ansambļi, folkloras kopas, TDA, līnijdejas, modernās dejas. Pašvaldības resursi un kultūras infrastruktūra ir gatava lielākai pašdarbībai, bet par kavējošiem apstākļiem bieži tiek nosaukta iedzīvotāju pasivitāte (īpaši krievu) un grūtības piesaistīt kolektīvu vadītājus.
Augsta kultūras līdzdalība: pasīvā un aktīvā.	Drīzāk viduvēja – kultūras statistika uzrāda vidēju aktivitāti. Aktīvākie amatieri darbojas vairākos kolektīvos, salīdzinoša liela amatieru daļa atsevišķos kolektīvos ir no citām pašvaldībām (piemēram, Rēzeknes). Līdzdalība dažādās teritorijās un sociālajās grupās būtiski atšķiras.
Lielu amatiemākslas īpatsvaru veido kolektīvās kultūras/mākslas formas (kori, TDA, biedrības).	Jā – amatiemākslas aktivitātes pārsvarā noris kolektīvā formā.
Kopienai pieder profesionāli mākslinieki.	Drīzāk nē – novadā ir tikai pāris vai daži pusprofesionāli mākslinieki.
Kopienā ir brīvprātīgās biedrības (kultūras/brīvā laika/zklaižu) ar aktīviem biedriem.	Drīzāk nē – praktiski ir tikai biedrības, kas ir aktīvas sociālajā sfērā. Biedrībās aktīvi ir tikai viens-divi līderi.

²⁹⁷ Масленица 2013. Виляны. (2013). Viļāni. <http://www.youtube.com/watch?v=MUYzLeabt68>, skat 2013.04.28.

Kultūras praksē vienlīdz aktīvi iesaistīti visu grupu un slāņu indivīdi, ieskaitot elites pārstāvjus.	Drīzāk nē – amatiermākslā ir neproporcionāli liels sieviešu, bērnu un jauniešu īpatsvars; ir tikai viens mazākumtautību kolektīvs; elite praktiski neiesaistās.
Vairums kultūras prakšu un kolektīvu (amatiermākslas, profesionālās mākslas, pasākumu auditorijas) nav segregētas pēc noteiktām sociālajām pazīmēm (etniskās, vecuma, dzimuma).	Drīzāk nē – dominē sieviešu, bērnu un senioru kolektīvi. Kolektīvi praktiski ir monoetniski.
No kopienas finanšu budžeta regulāri tiek atbalstīta kultūra.	Drīzāk jā – tas ir galvenais finansējuma avots. Lai gan tā apjoms nav liels, tas ir stabils.
Kultūras prakšu dotēšana (atbalsts indivīdiem un kolektīviem) nav 'automātiska' un 100%-tīga.	Nē – tiek īstenots klasiskais 'padomju modelis', kad atbalstu saņem katrs kolektīvs un amatieris, kas iekļaujas pašvaldības iestāžu kultūras sistēmā. Normālai funkcionēšanai amatieriem pietiek ar sabiedrisko finansējumu, nav nepieciešamības un stimulu, līdz ar to arī pieredzes, piesaistīt līdzekļus no trešajām pusēm (privātā sektora, valsts vai starptautiskajām donorprogrammām).
Kopienā pastāv dažādi sadarbības modeļi kultūras jomā starp valsts (pašvaldības), privāto un NVO sektoru.	Drīzāk nē – privātais sektors kultūras un sabiedriskajā dzīvē iesaistīts minimāli (praktiski tikai sponsorējot publiskus pasākumus). Visa kultūras dzīve 'turas uz' pašvaldības (budžeta). Katoļu baznīcas draudze ir samērā autonomas un pašpietiekamas sociālais un kultūras centrs.
Kopiena atbalsta dažādas kultūras formas, gan profesionālo, gan amatiermākslu.	Drīzāk jā – ja ir tāda iespēja un ja ir tāds pieprasījums, tiek organizēti ar profesionālu viesmākslinieku koncerti.
Kopienā darbojas no oficiālās varas neatkarīgas kultūras iniciatīvas.	Drīzāk nē – neņemot vērā katoļu draudzes korus un dzejmiņu pulciņu, kas pulcējas pašvaldības bibliotēkā, kā arī dažas sezonālas biedrību vai uzņēmēju aktivitātes, citu iniciatīvu nav.
Kopienas kultūra iziet ārpus kopienas (koncertbraucieni vai cita veida 'eksports').	Drīzāk jā – Viļānos ir vairāki labi kolektīvi, kas regulāri piedalās Dziesmu un citos mazāka mēroga svētkos, skatēs, saietos, koncertos ārpus novada. Novadā tiek rīkoti dažī reģionāla un pat nacionāla mēroga kultūras pasākumi (piemēram, stāstnieku un ziņģētāju vakars Viļānu KN, Kokļu dienas Dekšāru pagasta Madžuļos), un apmeklētāji no citiem novadiem tajos redz arī vietējos amatierus.
Kopienas svētkos un ikdienā tiek izmantoti vietējo kultūras darbinieku resursi: vides izdaiļošanā, sociālu problēmu risināšanā un oficiālos pasākumos.	Drīzāk jā – bez vietējo amatieru līdzdalības nav iedomājams neviens kopienas pasākums, savukārt viņu līdzdalība vides izdaiļošanā un sociālu problēmu risināšanā nav ikdienas prakse.
Kultūras aktivitātēm tiek izmantotas dažādas telpas un vietas – pašvaldības, publiskās, privātās, personīgās, ār- un iekštelpas.	Drīzāk jā – nav daudz tādu vietu un telpu: KN, izglītības iestādes un citas pašvaldības ēkas, katoļu baznīca un tās iekš- un ārtelpas, brīvdabas estrāde, kapi un piemiņas vietas. Privāto telpu izmantošana ir reta, izņēmumi ir dažas lauku sētas, kurās vietējie iedzīvotāji mēdz rīkot sabiedriskus vai izklaides pasākumus (piemēram, Dekšāru biedrības „Latgolas tradicionālos kultūras centrs „Latgaļu sāta”” aktivitātes vasaras periodā).
Kopienā ir spēcīgi politiskie, uzņēmējdarbības, sabiedriskie, kultūras, neformālie līderi, kuriem ir autoritāte vietējā sabiedrībā un kuriem cilvēki uzticas. Viņi spēj darboties inovatīvi, aizrautīgi.	Drīzāk nē – neņemot vērā katoļu baznīcas 'jaunos tēvus' un dažus kultūras lauka darbiniekus, šādu līderu nav.
Teritorija ir vienota un integrēta, gan mentāli, gan fiziski.	Drīzāk nē – Dekšāru pagastam, izņemot jaunās administratīvās saites, nav praktiski nekā kopīga ar Viļāniem. Savukārt Sokolku pagastu nomaļu dara ne tikai tā ģeogrāfiskais novietojums, bet arī etniskais sastāvs. Kopīgās Viļānu novada identitātes konstruēšana vēl ir tikai pašā sākumā.

Salīdzinot Viļānu pilsētas kultūras dzīvi ar 1.5. nodaļā „Kopienas kultūras lauka modelis” izstrādāto „Ideālo kopienas kultūras lauka modeli”, var secināt, ka dažos punktos tā atbilst šim modelim (ailes zaļos toņos), tomēr vairumā nosacījumu tā nekvalificējas šīm prasībām (ailes oranžā tonī) (sk.

11.tabulu „Viļānu novada kopienas kultūras lauka novērtējums”). Kritiskākie punkti, kuros praktiski nemaz netiek izpildītas modeļa ‘ideālās prasības’, ir tie, kas ‘atbild’ par heterogēno sociālo tīklu veidošanos un komunikācijas nodrošināšanu starp dažādām kopienu grupām. Kultūras dzīve Viļānos lielā mērā duplīcē vairākas kopienu segregējošās prakses, tādas, kuras iedzīvotājus grupē pēc to etniskās, dzimuma, reliģiskās un politiskās piederības vai pārliecības. Tādējādi kultūras aktivitātes nav tas prakšu veids, kas vienotu vai tuvinātu dažādās grupas, un tās galu galā nevar kalpot sociālai kohēzijai un kopienas attīstībai tādā mērā, kā tas būtu iespējams, ja īstenotos attiecīgajās teorijās aprakstītie nosacījumi.

Atbildot uz Viļānu gadījuma izpētes sākumā izvirzīto pētniecisko jautājumu par to, vai amatiermāksla darbojas kā mehānisms, kas pozitīvi ietekmē vietas attīstību, jāatbild, ka tās ietekme nav liela. Pirmkārt, pieaugušo amatieru īpatsvars ir mazs, tas varētu būt apmēram 1% no novada pieaugušo iedzīvotāju skaita (faktiski amatieru ir vairāk, kultūras statistisko aprēķinu rezultāts ir 3%, tomēr liela daļa ir citu novadu vai pilsētu iedzīvotāji, piemēram, tādi, kas izauguši vietējos bērnu kolektīvos un turpina vēl kādu laiku jauniešu vai pieaugušo kolektīvos, lai gan paši studē, strādā un dzīvo Rīgā vai citās lielās pilsētās un uz mēģinājumiem Viļānos atbrauc tikai nedēļas nogalēs; ir arī tādi, kas darbojas vairāk nekā vienā kolektīvā). Otrkārt, amatieru grupas demogrāfiskās pazīmes atšķiras no Viļānu novada ‘vidējā iedzīvotāja’. Amatieri ir izglītotāki, ‘latviskāki’, ‘sievišķīgāki’, tiem ir noteiktas ‘teritoriālās nobīdes’, tas nozīmē, ka amatiermākslā praktiski nav iesaistītas specifiskas iedzīvotāju grupas. Treškārt, amatiermākslas kolektīvi atražo noteiktas sociālās demarkācijas līnijas (etnisko, dzimumu, vecumu, teritoriālo, politisko), nevis saliedējot dažādas un atšķirīgas sociālās grupas, bet gan vēl vairāk vienojot jau esošo locekļus – latviešus ar latviešiem, krievus ar krieviem, bērnus ar bērniem, pensionāres ar pensionārēm, inteligenci ar inteligenci. Ceturtkārt, vietējo iedzīvotāju kultūras aktivitātes pamatā ir pašvaldības vai baznīcas uzturētas un kontrolētas. Iedzīvotājiem ir iespēja piedalīties kopienas kultūras aktivitātēs gan kā amatieriem, gan kā pasākumu apmeklētājiem, bet šāda kontrolētā un uzturētā ‘pašdarbība’ neraisa iedzīvotāju iniciatīvu, inovācijas un nepaplašina esošās sociālās robežas.

Politiskā un reliģiskā vara, iedzīvotāju ikdienas vērtību preferences ar kultūras aktivitāšu piedāvājumu turpina atražot *status quo*. Iedzīvotāji, piedaloties kultūras aktivitātēs, neiemācās praktiski nekādas jaunas sociālās prasmes (1) un to laikā nerodas nekādi jauni kontakti, mijiedarbe ar ikdienā svešām vai sociāli tālākām kopienu grupām (2). Šādā attiecību mehānismā nav vietas kopienas sociālā kapitāla akumulācijai (aug atsevišķu grupu un kolektīvu vienojošais sociālais kapitāls, bet saliedējošā sociālā kapitāla akumulācijai nav telpas, nav to dažādo sociālo struktūru tīklu mezgļpunkti, kuros tas varētu migrēt). Kultūras un sabiedrisko aktivitāšu rezultāts pamatā nogulsņējas vien individuālā (varbūt arī kopienas, jo kultūras aktivitāšu iespējas uzlabo gan indivīda,

gan visas kopienas dzīves kvalitāti) kultūras kapitāla līmenī, tā ir bauda, prieks, amatiera līmeņa kultūras zināšanas.

Viļānu gadījuma izpētes sākumā izvirzītais pieņēmums par to, ka iedzīvotāju kultūraktivitātes stiprina un attīsta kopienā, ir apstiprinājies tikai daļēji – palielinās katra amatiera individuālais sociālais un kultūras kapitāls, kā arī pieaug atsevišķu amatiermākslā iesaistīto kopienu grupu, to, kuru locekļi ir iesaistīti vairāk, saliedējošais sociālais kapitāls. Šī darba kontekstā nav tik būtiski analizēt, vai tas skaidrojams ekonomiskā determinisma vai kādā citā paradigmā, svarīgi ir apzināties kopienu kultūras dzīves ‘vājos posmus’, par kritēriju pieņemot pilsoniskās sabiedrības un demokrātiskās kultūras pieejas postulātus, un uz šī piemēra bāzes sākt darbu pie koriģējošām kultūrpolitiskajām rekomendācijām/vadlīnijām.

Otra gadījuma izpētes uzdevuma, pētīt amatiermākslas funkcionēšanas mehānismus vietējā līmenī, veikšanas gaitā iegūtas atbildes, kas apstiprina citos līdzīgos iepriekš veiktos pētījumos izdarītos secinājumus. Svarīgākie secinājumi ir divi.

(1) Kritiska nozīme visos vietējās pārvaldes līmeņos un jomās (pašvaldības, privātā sektora, sabiedriskās un kultūras dzīves) ir vadītāju un līderu (ieskaitot neformālo) cilvēkkapitālam un spējām rīkoties radoši un inovatīvi. Viļānos šādu līderu ir maz. Vairumam formālo līderu (vadītāju) ir vidējā speciālā izglītība un viņu autoritāte vietējā sabiedrībā ir zema, iedzīvotāji viņiem neuzticas. Gadījumos, kad kolektīvu vada zinoši entuziasti ar nākotnes redzējumu, piemēram, par tādiem var uzskatīt pilsētas katoļu baznīcas priesterus, arī Viļānos var tapt vietas, kuras no sākuma kļūst nozīmīgas attiecīgām iedzīvotāju grupām (piemēram, draudzei, ticīgajiem, amatiermākslas kolektīva dalībniekiem), bet vēlāk kalpo visas pilsētas un novada atpazīstamībai un attīstībai.

(2) Analizējot vietējo kultūras dzīves pārvaldi, atklājas Latvijai raksturīgā aina – pašvaldība finansē vietējo kultūras dzīvi sistemātiski (novadā tiek uzturēti kultūras nami, apmaksātas to vadītāju un kolektīvu vadītāju štata vietas, amatiermāksla regulāri tiek atbalstīta arī citos veidos, piemēram, finansējot koncertbraucienus, dalību Dziesmu svētku procesā, atjaunojot inventāru un tērpus), bet pretī no tās praktiski nekas netiek gaidīts, izņemot dalību tradicionālajos kopienu svētkos un gadskārtās. Pašvaldības finansētā kultūras dzīve iet padomju laikos iemīto taku: tā drīzāk ir tradīcijas vara, nevis kaut kas cits, kas liek tērēt naudu, kaut arī iespējami minimālu, kopienu kultūras institūciju uzturēšanai. Pašvaldības vadītāji neizprot un neinteresējas par amatieru kultūras sociālo nozīmi, viņiem nav īsti svarīgi, cik, kas un kādi iedzīvotāji piedalās amatiermākslā; kādi ir vai varētu būt amatiermākslas pozitīvie blakusefekti, kurus varētu izmantot vietas attīstībai. Tāpēc vietējā kultūras dzīve, gadījumos, ja tajā nav iesaistīti ekstraordināri līderi, rit rimtu gaitu, bez ‘ideoloģiskas kontroles’, bez politiskiem uzstādījumiem un virsmērķiem: pašvaldības apmaksātie kolektīvu vadītāji vada kolektīvus, kolektīvi dzīvo savu amatiermākslas dzīves ciklu (koncerti,

skates, sadraudzības vakari, neformāli pasākumi savā lokā). Vietējo kopienu veido pasīvais vairākums, aktīvie amatieri, dome, uzņēmēji, nelabvēlīgās ģimenes, draudzes, bērni, sievietes, vīrieši, 'simtlatnieki', skolēni un audzēkņi, krievi un latvieši. Dažas no šīm sociālajām grupām ir saliedētākas nekā citas (piemēram, amatieri), bet starp tām nav vienojošo tiltu. Amatieru kultūras aktivitātes, kas varētu kalpot šim uzdevumam, par tādu instrumentu netiek uzskatīts.

Šie divi secinājumi vienlaikus ir arī svarīgākie lokālās kultūras, un vispār kopienas attīstības politikas, intervences virzieni. Kādi varētu būt specifiskie instrumenti, kas palīdzētu? Izmantojot kapitālu pieeju, atbilde ir: kopienai jācenšas piesaistīt potenciālos līderus, kuriem ir augsts cilvēkkapitāls un simboliskais kapitāls, cilvēkus ar labu un modernu izglītību, zināšanām un entuziasmu. Domājams, ka dažu šādu cilvēku piesaistīšana, kaut vai uz noteiktu laiku, un ieguldījums viņu algās (kas ir konkurētspējīgas nacionālā vai reģionālajā līmenī) kopienai varētu atmaksāties²⁹⁸. Turpinot iet tradicionāli iemītās vietējās kultūras prakšu takas, nav gaidāms, ka vietējo iedzīvotāju kultūraktivitātes būs nozīmīgs vietas attīstības resurss.

4.7. Amatiermākslas statistiskā analīze

Nodaļā analizēti pieejamie kultūras statistikas dati. Pirmkārt, tie ir dati par valsts un pašvaldību pakļautībā esošajām kultūras un mākslas iestādēm (te pamatā izmantoti ar KN saistītie dati), kurus vāc KM resursi. Neliela daļa no tiem tiek nodota Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) rīcībā, bet vairums uzkrāta daļēji publiskā datu bāzē LDKK (www.kulturaskarte.lv). Otrkārt, tie ir dati, kas iegūti dažādu pētījumu gaitā, pamatā – izmantojot reprezentatīvas Latvijas iedzīvotāju aptaujas, ieskaitot ES mērogā salīdzinošās *Eiroparometra* 'kultūras aptaujas'. Nodaļas uzdevums ir rekonstruēt pieaugušo Latvijas iedzīvotāju kultūras līdzdalību valsts un pašvaldību uzturētajā kultūras institucionālajā tīklā, salīdzinot dažādu novadu un atsevišķu iedzīvotāju grupu līdzdalību kolektīvajā amatiermākslā.

²⁹⁸ Ir saprotams, ka vietējām kopienām (pašvaldībām) šāds solis un prakse var būt grūta vairāku apstākļu dēļ, piemēram, finansiālo vai etnocentrisko (var būt grūti vai neiespējami pieņemt jaunus cilvēkus 'no malas', maksāt no pašvaldību budžeta krietni lielāku algu nekā citiem darbiniekiem), tāpēc tā varētu būt programma, kurā iesaistīta gan valsts, gan privātais un sabiedriskais sektori. Par veiksmīgu šādas programmas piemēru kalpo vietējās izglītības attīstības projekts „Iespējamā misija” (<http://www.iespejamamisija.lv>). Kultūras laukā arī ir līdzīgu iniciatīvu aizmetņi, piemēram, 2012. gada beigās uzsāktā izglītības programma apmācītājiem „Latvijas kultūras vēstnieki”. „Izglītības programmu piedāvā Kultūrizglītības un nemateriālā mantojuma centrs, Britu padome Latvijā un CultureLab, sadarbojoties ar Kultūras ministriju. [...] Mērķis: sagatavot 20 apmācītājus, kas dažādās Latvijas kopienās palīdzēs sagatavot Latvijas kultūras vēstniekus, kas savām kopienām palīdzēs apzināties vietējo un nacionālo kultūru kā izaugsmes resursu, stiprinās latviskās kultūras apziņu, veidos izpratni par atvērtu kultūras identitāti un mobilizēs pozitīvām pārmaiņām saliedētas sabiedrības veidošanā.” („Aicinām pieteikties izglītības programmai „Latvijas kultūras vēstnieki””, Latvijas Nacionālā kultūras centra Kultūras un radošās industrijas izglītības nodaļa, 2012. gada 12. novembris [<http://kriic.lv/jaunumi/aicinam-pieteikties-izglitibas-programmai-latvijas-kulturas-vestnieki>]; sk. 2013.05.01.]. Vairāk informācijas – http://kriic.lv/faili/Latvijas_kulturas_vestnieki_apraksts_fin%20.doc)

Kultūras aktivitātes jeb kultūras līdzdalību (*cultural participation*) var dalīt divos veidos: aktīvās un pasīvās. Tās ir *radīšana/līdzdalība* (profesionālās un amatiermākslas aktivitātes, piemēram, dziedāšana, zīmēšana, fotografēšana, dejošana) un kultūras produktu *uztvere/patērēšana* (kultūras pasākumu apmeklēšana, muzeju un arhitektūras pieminekļu apskate, grāmatu un preses lasīšana, interneta izmantošana, TV vai video/DVD skatīšanās, kinoteātru apmeklēšana, ierakstu klausīšanās, attieksme pret kultūras vērtībām). Nereti tiek veidotas arī detalizētākas klasifikācijas, piemēram, atsevišķi izdalot virtuālās aktivitātes, ‘dzīvās’ mūzikas vai izrāžu apmeklējumus, piedalīšanos publiskās uzstāšanās (ar kori, solo, deju kolektīvu) (EC, 2011a).

Kultūras statistika ir viena no datu uzskaites vismazāk attīstītajām jomām. Tādu kultūras datu vākšanai, kas iziet ārpus tradicionālās kultūras statistikas (piemēram, izdoto un pārdoto grāmatu skaits; raidorganizāciju skaits; izrādīto filmu, izrāžu skaits; valsts dotēto kultūras institūciju skaits) un kas liecina par detalizētāku iedzīvotāju kultūras patēriņu un līdzdalību (piemēram, brīvā laika un izklaides paradumi) sistemātiska uzmanība nacionālajā un starptautiskajā līmenī ir pievērsta tikai pēdējos 15–20 gados. Līdz tam kultūras statistiskie dati tika vākti sporādiski vai atsevišķas administratīvās teritorijas ietvaros. Pamatā šī prakse ir saglabājusies līdz mūsu dienām, atšķirība ir tajā, ka, pateicoties kultūras faktora lomas pieaugumam attīstības un valsts administrēšanas jaunajās politiskajās un akadēmiskajās pieejās, atsevišķi kultūras pētījumi un apsekojumi tiek veikti arvien biežāk un notiek intensīvāka starptautiskā sadarbība gan pētījumu veikšanā, gan instrumentārija standartizēšanā (EC, 2000; Skaliotis, 2002).

Praktiski katras valsts kultūras statistikas sistēma ir unikāla, veidojusies vietējā konteksta un vajadzību ietvarā, līdz ar to kultūras dati ir grūti salīdzināmi – atšķiras gan datu veidi, ko dažādas valstis uzskaita, gan instrumentārijs. Starpvalstu salīdzinājumam visnoderīgākie ir [19]80-jos gados uzsāktie starptautiskie pētījumu projekti, tādi kā *International Social Survey Programme (ISSP)*, *European Values Study (EVS)*, *Eurobarometer*. Šajos pētījumos regulāri tiek iekļauti ‘kultūras’ moduļi, bloki un indikatori. ES salīdzinošie sadistiskie dati ir fragmentāri, jo kultūras statistika nav unificēta un vispār ir jauna joma, tāpēc dati ir atšķirīgi un grūti harmonizējami. Salīdzināmi praktiski ir tikai īpašu apsekojumu un aptauju dati, piemēram, *Eurobarometru* aptaujas vai *Eurostata* izlasveida apsekojumi²⁹⁹.

²⁹⁹ Pēdējos gados ir veikti vairāki soļi kultūras statistikas datu un metodoloģijas harmonizēšanas jomā starptautiskā līmenī, piemēram, 2009. gadā UNESCO ir izstrādājusi Kultūras statistikas ietvarstruktūru (*2009 UNESCO Framework for Cultural Statistics*), kas ir instruments kultūras statistikas vākšanas organizēšanai nacionālā un starptautiskā līmenī. 2012. gadā ir publicēta 1997. gadā EK un Eurostat izveidotās kultūras statistikas speciālistu darba grupas (*Leadership Group Culture [LEG-Culture]*) gala atskaite „*European Statistical System Network on Culture*”, kas veltīta kultūras statistikas metodoloģijas uzlabošanai un rekomendāciju izstrādei nākotnes ES kultūras statistikai (Bina et al., 2012).

Lai risinātu šo problēmu nacionālā līmenī, KM 2005. gadā uzsāka „Latvijas reģionu kultūras kartēšanas projektu ar mērķi izveidot speciālu datu bāzi – Kultūras karti”³⁰⁰ – www.kulturaskarte.lv. Tā ir veidota kā interaktīva, atvērta un publiska datu bāze par visa veida kultūras objektiem, kas aprakstīti gan ar statistiskajiem datiem (piemēram, KN skaits, profesionālo un amatieru kolektīvu skaits), gan pēc saturiskajām pazīmēm (tādiem kā kultūras pasākumu kalendārs, kultūras iestāžu tīkla un darbības raksturojums, iestāžu fotogrāfijas u. c.)³⁰¹. Šis resurss pagaidām nav ieguvis pietiekamu popularitāti visu sektoru kultūras darbinieku vidū, tāpēc tas pamatā tiek papildināts un atjaunināts ar datiem no valsts vai pašvaldību iestādēm, bet nevalstiskā un privātā sektora kultūras darbinieki šo bezmaksas komunikācijas un reklāmas kanālu izmanto kūtri. Piemēram, NVO datu bāzē ir ievadīta informācija par 575 biedrībām³⁰², lai gan ir zināms, ka vēl pirms sešiem gadiem Latvijā darbojas ap 1500 šādu organizāciju (Tabuns, et al., 2008). Savukārt publiski pieejamie dati ir grūti analizējami, jo tie nav agregēti un ‘tīrīti’ un tie nav iegūstami statistiski apstrādājamu datu failu formā bez īpašu sarunu veikšanas ar KM.

12.logs. **Kulturaskarte.lv**.

[Kulturaskarte.lv](http://www.kulturaskarte.lv) (Latvijas digitālā kultūras karte) ir 2005. gadā uzsāktais KM projekts, „[...]informācijas sistēma, kuras mērķis ir palīdzēt novērtēt esošo kultūras situāciju katrā reģionā un noteikt attīstības prioritātes un turpmākos darbības virzienus, lai radītu vienmērīgu kultūras pakalpojumu pieejamību visā Latvijā.”³⁰³ Portāls ir „[...] arī digitāla datu bāze, kurā sniegta detalizēta informācija par kultūras infrastruktūras stāvokli, kultūras institūciju pārklājumu un pieejamību, kultūras aktivitātēm un attīstības tendencēm visā Latvijā.” (turpat) Datu bāzi veido tā informācija, kuru ikgadējo atskaišu veidā tajā ievada katra KM, valsts un pašvaldību pakļautībā esošā kultūras iestāde (piemēram, katrs KN, mākslas un mūzikas skola) par savu infrastruktūru un aktivitātēm attiecīgajā pārskata periodā (piemēram, kolektīvu skaitu un sastāvu, pasākumiem, darbiniekiem), un liela daļa no tās ir publiski pieejama. Lai arī atskaišu iesniegšana ir obligāta, ne visas iestādes to regulāri dara, un ne visas iestādes iesniedz pilnīgus pārskatus. Portāls ir atvērts arī privātā un sabiedriskā sektora kultūras aktīvistiem, uzņēmumiem un kolektīviem, tomēr viņi līdz šim ir izrādījuši salīdzinoši mazu ieinteresētību papildināt šo datu bāzi ar datiem par sevi, lai gan arī šo sektoru datu apjoms nemitīgi papildinās. Tāpēc kulturaskarte.lv pieejamā informācija tikai fragmentāri atspoguļo Latvijas kultūras infrastruktūru un aktivitātes. Tajā pamatā atrodama informācija par valsts un pašvaldību kultūras iestādēm un uzņēmumiem, bet arī šī informācija ir nepilnīga.

Kultūras statistikas stāvoklis Latvijas Republikā ir līdzīgs kopējai aīnai ES – šī statistikas joma ir jauna, metodoloģija atšķiras no citām valstīm; kultūra nav politisko prioritāšu vidū, tāpēc apkopotu un pieejamu kultūras datu ir maz. Pētniekiem un interesentiem jāpaļaujas uz valsts iestāžu (piemēram, CSP, Valsts kase, www.kulturaskarte.lv, Eurostat) datu bāzēs pieejamo informāciju vai tā jāmeklē īpašos pētījumos un apsekojumos (kas visbiežāk ir iedzīvotāju aptaujas).

³⁰⁰ „Kultūras karte”, v/a „Kultūras informācijas sistēmas” (<http://www.kis.gov.lv/lv/c66/n287/>; sk. 2011.10.22.).

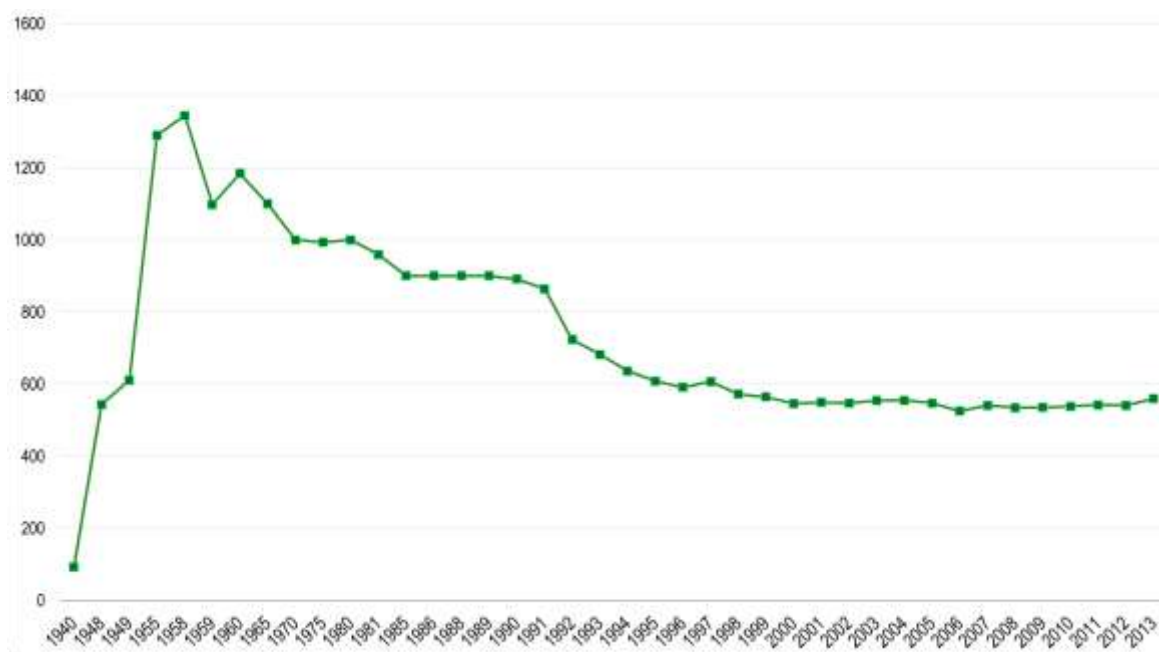
³⁰¹ Datu bāzē tiek deponēti un uzkrāti arī liels apjoms publiski nepieejamu datu, piemēram, ziņas par valsts un pašvaldību pārvaldē esošo kultūras institūciju finansiālo darbību un administratīvo uzbūvi.

³⁰² Nevalstiska organizācija (www.kulturaskarte.lv/lv/nevlstiska-organizacija; sk. 2014.03.05.).

³⁰³ „Latvijas digitālā kultūras karte”. Kultūras informācijas sistēmu centrs (<http://www.kis.gov.lv/projekti/starprozaru/latvijas-digitala-kulturas-karte>; sk. 2013.05.01.).

4.7.1. Kultūras nami

Galvenā kultūras institūcija Latvijas laukos ir kultūras nams (turpmāk – KN)³⁰⁴. Latvijā darbojas ap 550 kultūras/tautas namu un centru/klubu, kas dažādu vecumu un sociālo slāņu iedzīvotājiem piedāvā iespēju nodarboties ar radošām aktivitātēm un saturīgi izmantot brīvo laiku. KN darbojas ap 3300 amatiermākslas kolektīvu ar 60 000 dalībniekiem. Kultūras ministrijas dati³⁰⁵ liecina, ka gada laikā KN notikušie pasākumi apmeklēti ap trim miljoniem reižu, no tiem 80% bijuši amatiermākslas pasākumu apmeklējumu. Vidēji katrs Latvijas iedzīvotājs gada laikā vismaz reizi apmeklējis amatiermākslas pasākumu KN, bet valsts pārvaldībā esošo profesionālās mākslas institūciju – teātru, LNO, Filharmonijas un valsts koncertorganizāciju pasākumus apmeklējis katrs otrais. 2007. gadā valsts un pašvaldību muzeju apmeklējums gada laikā pārsniedza divus miljonus, bet pašvaldību publisko bibliotēku apmeklējums pietuvojās astoņiem miljoniem.

27.attēls. LPSR un Latvijas Republikas KN skaits (1940-2013).

Avoti: autora kalkulācijas no dažādiem avotiem.³⁰⁶

³⁰⁴ Lai gan pēdējos gados Latvijas kultūras pārvaldē jēdzienu ‘kultūras nams’ (saīsināti – KN) izspiež termins ‘kultūras centrs’ (KC), promocijas darbā paralēli KC es turpinu lietot KN, jo pagaidām tas ir pierastāks un saprotamāks, bez tam ar šādu nosaukumu tas vēl līdz nesenam laikam (2014.gadam) bija atrodams oficiālajā LR statistikā.

³⁰⁵ „Kultūras statistikas rādītāji un politikas indikatori”. Pielikumi „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015.gadam” (2007).

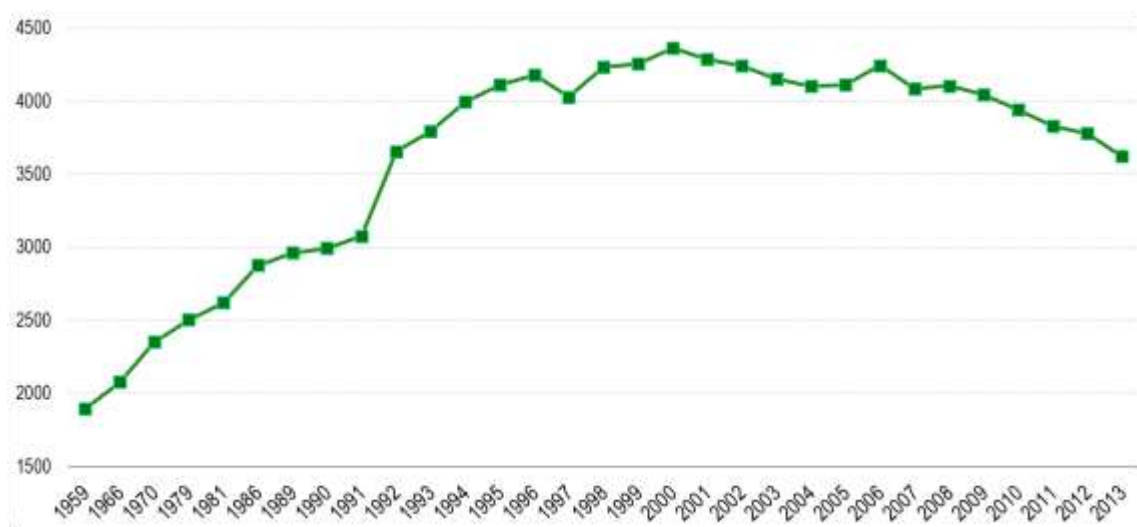
³⁰⁶ „Par republikas kultūras un izglītības iestāžu darbu” - Latvijas PSR Augstākās padomes trešā sesija, Latvijas PSR Ministru Padomes Kultūras un izglītības iestāžu komitejas priekšsēdētāja b. A. Āboliņa referāts. *Cīņa*: Sestdiena, 16. oktobris, 1948;

Sociālistiskās kultūras uzplaukums Padomju Latvijā / Jānis Ostrovs. Rīga: LVI, 1950;

Народное хозяйство СССР в 1960 г.: статистический ежегодник. Центральное статистическое управление при Совете министров СССР;

Страна Советов за 50 лет (Сборник статистических материалов). "Статистика", Москва, 1967;

KN skaits Latvijas PSR no [19]50-to gadu beigām bija ap 1000, bet kopš PSRS sabrukuma līdz mūsu dienām tas ir samazinājies gandrīz divas reizes (sk. 27.attēlu „LPSR un Latvijas Republikas KN skaits (1940-2013)”). Attiecinot šīs KN skaita izmaiņas pret iedzīvotāju skaita izmaiņām, starpība ir mazāka. KN ‘apkalpoto’ iedzīvotāju skaits pastāvīgi sāka palielināties jau padomju varas gados (no aptuveni 2000 iedzīvotājiem uz vienu KN [19]50-tajos gados, līdz 3000 [19]90-to sākumā), un tas visdrīzāk ir skaidrojams ar pilsētu iedzīvotāju īpatsvara palielināšanos, jo 9/10 KN atradās lauku teritorijās (sk. 28.attēlu „LPSR un Latvijas Republikas iedzīvotāju skaits uz vienu kultūras namu”). Pēc neatkarības atjaunošanas katrs KN vidēji apkalpo 4000 iedzīvotāju, tātad KN faktiskais pārklājums (attiecībā pret iedzīvotāju skaitu) ir samazinājies par 1/3.

28.attēls. LPSR un Latvijas Republikas iedzīvotāju skaits uz vienu KN.

Avoti: autora kalkulācijas no iepriekš minētajiem avotiem.

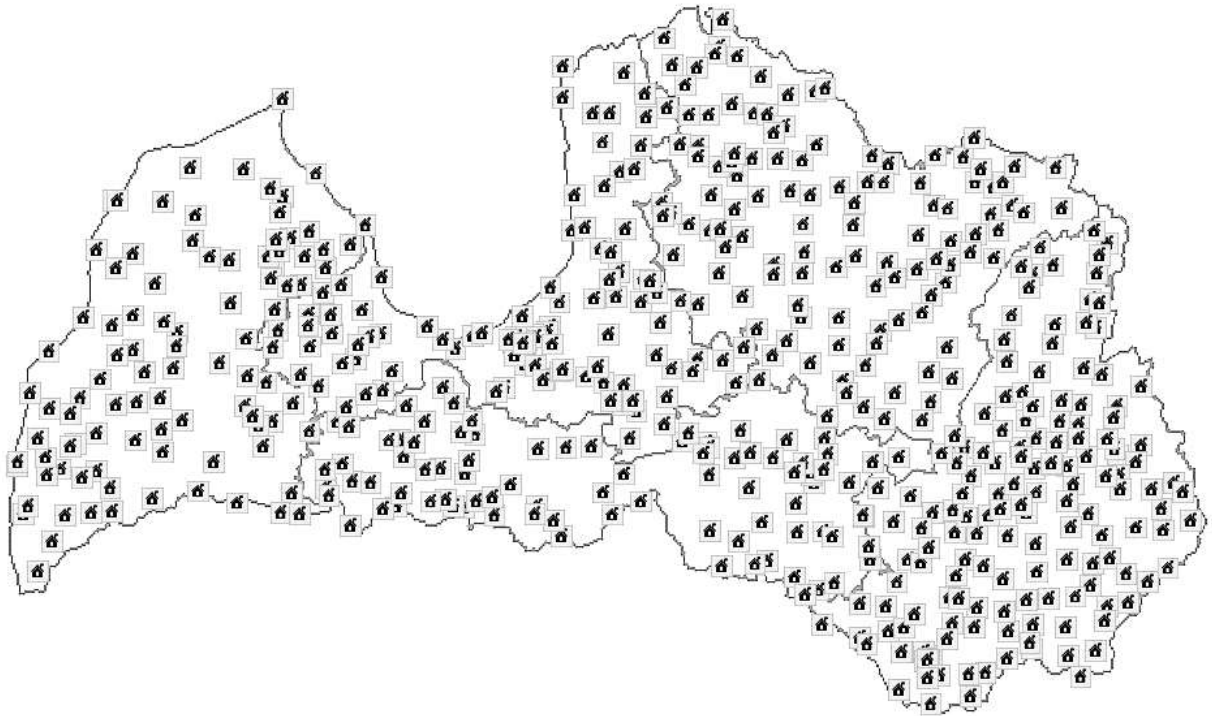
KN tīkls visai vienmērīgi pārklāj visu Latviju (sk. 29.attēlu „Latvijas KN tīkls (ģeogrāfiskais izvietojums, 2014)”). Vismaz viens KN ir praktiski katrā novadā, tādējādi ir saglabāta padomju kultūrpolitikas tradīcija – katrā vietējā centrā jābūt vismaz vienai kultūras iestādei. Visbiežāk novadā ir no viena līdz sešiem KN, sākot ar 26 KN Rēzeknes novadā, beidzot ar vienu Carnikavas, Līgatnes, Mārupes, Raunas vai Rugāju novados³⁰⁷. KN skaits novadā atkarīgs no vairākiem faktoriem, tādiem kā pašvaldības iedzīvotāju skaits, ēku tehniskais stāvoklis, attālums līdz lielai pilsētai, pašvaldības ekonomiskā situācija, novada domes attieksme pret šo sociālo institūciju.

СССР в цифрах в 1981 году. Краткий статистический сборник. Центральное статистическое управление СССР; Москва „Финансы и статистика” 1982;

ISG02. Pastāvīgo iedzīvotāju skaits pēc dzimuma un dzīvesvietas gada sākumā, CSP, <http://data.csb.gov.lv/>; sk. 2010.10.21. (2011. un 2012.g. dati – Pārreķināti dati pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem. Sk. 2013.06.26.); Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde; Kultūras, izglītības, zinātnes un veselības statistikas daļa. Matrica: KU0040;

Ostland in Zahlen; http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/item_img_10859_iedzivotaji.jpg; sk. 2010.10.21.

³⁰⁷ „Kultūras centrs, kultūras nams, tautas nams, saietas nams/centrs” (<http://www.kulturaskarte.lv/lv/kulturascenrs>, skat, 2011.10.25.

29.attēls. Latvijas KN tīkls (ģeogrāfiskais izvietojums, 2014).

Avots: „Kultūras centrs”, LDKK. www.kulturaskarte.lv/lv/kulturas-centrs; sk. 2014.11.2.

4.7.2. Iedzīvotāju kultūras līdzdalība

Salīdzinot ES iedzīvotāju standartizēto aptauju t.d. *Eiobarometru* datus, var secināt, ka Latvijas iedzīvotāju kultūras patēriņš un kultūras līdzdalība atbilst vidējam Eiropas Savienības līmenim (EC, 2003, 2007a, 2007b, 2011b, 2013). Atsevišķos gados un atsevišķos rādītājos Latvijas iedzīvotāji ir uzrādījuši nedaudz lielāku kultūras aktivitāti, nekā vidēji ES. Piemēram, 2003. gada aptaujā Latvijas iedzīvotāji ar lielākiem rādītājiem izcēlās divos kultūras patēriņa veidos: grāmatu lasīšanā (mums ir arī vairāk grāmatu mājās nekā vidējam eiropietim) un koncertu apmeklēšanā, tāpat mēs vairumu citu valstu iedzīvotāju apsteidzām kultūraktivitāšu dažādībā (EC, 2003: 47). Tomēr caurmērā māksliniecisko un citu aktīvo kultūras nodarbjū ziņā Latvijas respondentu atbildes praktiski atbilst ES vidējiem rādītājiem³⁰⁸. Ja dziedam mēs ES vidējā līmenī vai par vienu-diviem % vairāk, tad dejojām, tēlojam un spēlējam mūzikas instrumentus par dažiem procentiem mazāk nekā vidēji ES.

Aktivitātes vērtējums ir aptuvenus vismaz divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, aptaujas jautājumu interpretācija ir iespējama visai plaša, piemēram, par dziedāšanu šādā interpretācijā ir uzskatāma ne

³⁰⁸ Kultūras līdzdalība *Eiobarometros* tiek mērīta ar jautājumu par individuālām vai kolektīvām kultūras aktivitātēm pēdējā gada laikā: „Sakiet, lūdzu, vai pēdējo 12 mēnešu laikā individuāli vai kolektīvi (pulciņā, grupā) esat ...? Spēlējis mūzikas instrumentu; dziedājis; tēlojis uz skatuves vai filmā; dejojis; rakstījis stāstu, romānu u. c.; filmējis, fotografējis; [...]” („Please tell me if, in the last 12 months, you have either on your own or as part of an organised group or classes...? Played a musical instrument; Sung; Acted on the stage or in a film; Danced; Written a poem, an essay, a novel, etc.; Made a film, done some photography; Done any other artistic activities like sculpture, pottery, painting, handicrafts or drawing; Done creative computing such as designing websites or blogs, etc.”).

tikai kordziedāšana, dalība korī, bet arī neregulāra dziedāšana mājas svinībās vai vienatnē pie spoguļa. Otrkārt, respondentiem ir tieksme pārspīlēt sociāli akceptētas aktivitātes, kādas ir kultūras patēriņš un līdzdalība, tām papildus ir uzlikts arī simboliskās vērtības (prestiža) slogs. Tomēr *Eiobarometru* dati ir vērtīgi tāpēc, ka dod starptautisku salīdzinājumu. Tie parāda, ka ar dažiem izņēmumiem Latvijas iedzīvotāju kultūras aktivitāšu intensitāte atbilst vidēja eiropieša līmenim.

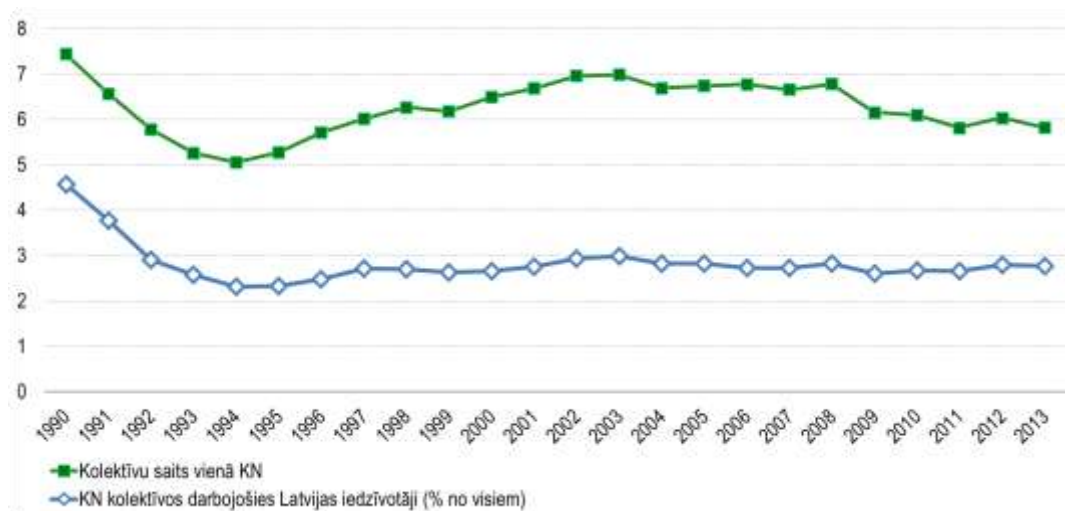
Latvijas CSP datu bāzes vienīgais rādītājs, kas tieši liecina par iedzīvotāju kolektīvajām kultūraktivitātēm, ir māksliniecišķo kolektīvu un to dalībnieku skaits KN kolektīvos. Šo datu vākšanu organizē LR Kultūras ministrija no tās pārraudzībā esošajiem Latvijas kultūras un tautas namiem. Dati rāda, ka šāda veida pašdarbību (amatiermākslas aktivitātes) piekopj 60 000 iedzīvotāju³⁰⁹, kas ir 3% no visiem Latvijas iedzīvotājiem, kas vecāki par četriem gadiem (1/4 no KN kolektīviem ir bērnu kolektīvi). Ārpus KM resora sasniedzamības sfēras paliek amatiermākslas kolektīvi, kas piesaistīti privātajam sektoram un izglītības iestādēm, kā arī tādi kolektīvi, kuriem nav nekādas institucionālās piesaistes³¹⁰. Kopš 2002. gada statistikā iekļauts jauns rādītājs: „Dalībnieku skaits ar kultūras un tautas namiem nesaistītos māksliniecišķās pašdarbības kolektīvos”. 2008. gadā bijis 14 tūkstoši šādu amatieru. Šie dati tiek vākti nesistemātiski un tāpēc tie nevar atspoguļot reālo situāciju.

Latvijas amatiermākslas statistikas izmantojamība un pieejamība ir ierobežota divu galveno iemeslu dēļ. Pirmkārt, regulāri valsts un pašvaldības vāc tikai tos datus, kas attiecas uz to pakļautībā un pārraudzībā esošajām institūcijām (KN, tautas namiem, kultūrizglītības iestādēm u. c.), bet KM intereses nepārklāj visu kultūras lauku, piemēram, popkultūra nav valsts rūpju objekts. Tāpēc ārpus statistikas paliek liela daļa otrā un trešā sektora aktivitāšu³¹¹. Otrkārt, apkopota un publiskota tiek tikai daļa rādītāju, lai gan katrai valsts un pašvaldības kultūras iestādei regulāri jāiesniedz detalizētas savas darbības atskaites.

³⁰⁹ Sk. Pielikumā 17.tabulu „Māksliniecišķā pašdarbība (amatiermāksla) Latvijā 1990-2012: KN, kolektīvi, amatieri (CSP dati)”.

³¹⁰ Tādas ir, piemēram, daudzas amatieru pop- un rokgrupas, bet tradicionālās kolektīvās amatiermākslas (pašdarbības) gadījumā, kordziedāšanā un dejošanā, šādu kolektīvu īpatsvars nav liels, jo šādu kolektīvu darbībai parasti nepieciešamas gan specifiskas telpas, gan kvalificēti un algoti vadītāji (diriģenti, deju kolektīvu vadītāji), kuru nodrošināšanai nepieciešama tāda vai citāda veida institucionālā piesaiste.

³¹¹ Izņēmums ir noteiktu uzņēmējdarbības datu ievākšana, bet tie pamatā netiek klasificēti kā ‘kultūras dati’.

30.attēls. Latvijas iedzīvotāju līdzdalība KN kolektīvajā amatiermākslā.

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde. Autora aprēķini.

CSP dati ļauj apgalvot, ka iedzīvotāju kultūrtaktivitāšu intensitāte, darbojoties KN amatiermākslas kolektīvos, kopš [19]90-to gadu vidus, kad beidzas ‘pēcpadomju kritums’, ir stabilizējusies un saglabājas vienā līmenī (sk. 30.attēlu „Latvijas iedzīvotāju līdzdalība KN kolektīvajā amatiermākslā” un 17.tabulu „Mākslinieciskā pašdarbība (amatiermāksla) Latvijā 1990-2013: KN, kolektīvi, amatieri (CSP dati)”). Nelieli aktivizēšanās uzplaisnījumi manāmi ‘Dziesmu svētku gados’ (t.i., 2013, 2008, 2003, 1998).

Priekšstatu par kolektīvu darbību dažādos ‘griezumos’ iespējams iegūt no LDKK (www.kulturaskarte.lv) datu bāzes, kā arī atsevišķiem pētījumiem. ‘Kultūras kartes’ datu bāzē, kategorijā mākslinieciskie kolektīvi ir atrodami 877 TDA, 464 kori, 730 vokālie ansambļi, 71 pūtēju orķestris, 505 amatiererteātri, 253 folkloras kopas, etnogrāfiskie ansambļi, 66 lauku kapelas, tautas mūzikas kopas, 54 koklētāju ansambļi, 82 mazākumtautību kolektīvi u. c.³¹² Aptuveni tik pat kolektīvu uzrādīts CSP datu bāzē, bet tie ir tikai tie, kas darbojas KN, kamēr www.kulturaskarte.lv sarakstos ir arī skolu, uzņēmumu, baznīcu (draudžu) un cita veida institucionālās piederības kolektīvi. Kopumā var secināt, ka statistiskām kalkulācijām šie ‘Kultūras kartes’ dati šobrīd ir izmantojami, bet, interpretējot rezultātus, jāņem vērā šīs piebildes un ierobežojumi.

4.7.3. Amatieru (pašdarbnieku) statistiskais portrets

Nodaļas mērķis ir Latvijas amatieru kopienas salīdzinājums ar kultūras līdzdalības un attīstības teorijas modelī aprakstīto ‘ideālo pašdarbību’ (amatiermākslu), kuras viens no galvenajiem raksturojumiem ir tās proporcionālā pārstāvēniecība, t.i., tajā būtu jābūt pārstāvētām pēc iespējas visām sabiedrības grupām, ieskaitot marginālās. Analīzes uzdevums ir veidot Latvijas lauku

³¹² Skat. 2014.12.05.

pieaugušo amatieru kopienas statistisko ‘portretu’, salīdzināt, kā un kādos ‘parametros’ tas atšķiras vai neatšķiras no visas valsts iedzīvotājiem.

Atsevišķi kultūrai veltīti Latvijas pētījumi parāda, ka kolektīvajā amatiermākslā ir iesaistīti 5–10% valsts pieaugušo iedzīvotāju³¹³. Tomēr daļā pētījumu un atskaišu ‘dziļāk’ par šo radītāju nav iets, bet daļā ir veikta tikai amatieru analīze lielākajās sociāli demogrāfiskajās dimensijās, piemēram, dzimuma, reģionu, tautības³¹⁴. Augstākas pakāpes statistiskās kalkulācijas, piemēram, atšķirību statistiskās nozīmes noteikšana vai korelāciju analīze, praktiski nav veikta (izņēmums ir klastermetodes izmantošana pētījumā „Dziesmu un deju svētki mainīgā sociālā vidē” [2007]), tāpēc var apgalvot, ka līdzšinējā amatiermākslas statistiskā analīze ir visai virspusēja. Tāpat līdz šim nav bijušas metodoloģiskas analīzes un kritiskas refleksijas par Latvijas kultūras statistikas un ‘kultūras aptauju’ instrumentāriju un socioloģiskās izpētes praksi.

Izmantojot vairāku pēdējo padsmi gadu laikā veiktu socioloģisku aptauju datus³¹⁵, veicot to sekundāru analīzi, turpmāk nodaļā veidoti pieaugušo amatieru statistiskie ‘portreti’, gan kopīgais, gan pilsētnieku un laucinieku³¹⁶. Analīzes mērķis ir iegūt precīzāku priekšstatu par amatieru īpatsvaru pieaugušo Latvijas iedzīvotāju vidū (gan visā populācijā, gan atsevišķās sociāli

³¹³ Piemēram,

Austers, Ivars, un Kristīne Gaugere. *Nevalstiskās organizācijas Latvijā: sabiedrības zināšanas, attieksme un iesaistīšanās*. Rīga: Sorosa fonds – Latvija, 2005.

Iedzīvotāju aptauja par dažādiem sabiedrības integrācijas aspektiem (Latvijas iedzīvotāju aptauja). Rīga: SKDS, 2003.

Kultūras pieejamība novados – analīzes kultūrpolitiskie aspekti. Rīga: BSZI, 2001.

Kultūras pieejamība novados: aptauja un ekspertu intervijas. Rīga: BSZI, 2007.

Ķīlis, Roberts, Sandris Mūriņš, Daina Siliņa, Gints Klāsons, Maksims Kovaļenko, un Anna Stafeca. *Kultūras patēriņš (ziņojums par socioloģiskās aptaujas rezultātiem)*. Rīga: SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, 2007.

Rozenvalds, Juris, un Ivars Ijabs, red. *Latvija: pārskats par tautas attīstību 2008/2009 - Atbildīgums*. Rīga: LU SPPI, 2009.

Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti. Rīga: SKDS, 2006.

Tautas mākslas pieejamības izpēte. Rīga: BSZI, 2001.

Tisenkopfs, Tālis, Jānis Daugavietis, Ilze Lāce, Laura Sūna, Kristīne Locika, un Līga Grundšteine. *Dziesmu un deju svētki mainīgā sociālā vidē*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2007.

Tisenkopfs, Tālis, Olga Pisarenko, Jānis Daugavietis, Aivita Putniņa, un Kristīne Locika. *Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē*. Rīga: Baltijas studiju centrs, 2002.

Vilka, Inga, un Aigars Strupišs. *Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze*. Rīga: Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, Ārpolitikas institūts, Sabiedrisko attiecību aģentūra „Consensus PR”, 2004.

Zepa, Brigita, un Evija Kļave, red. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2010/2011. Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja*. Rīga: LU SPPI, 2011.

³¹⁴ Pētījumā „Tautas mākslas pieejamības izpēte” (2001 BSZI) detalizētāk pētīta rekursīvā atsevišķi pašdarbības veidu un līdzdalības aktivitāte.

³¹⁵ Analīzē izmantoti Latvijas iedzīvotāju ‘standartaptauju’ dati, t.i., ar stratificētu nejaušu izlasi veidotas aptaujas, kurās pamatā aptaujāti 1000 (dažās aptaujās ir par 20–100 respondentiem vairāk) pastāvīgie Latvijas iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 74 gadiem. Analizēto aptauju datu failu sarakstu skatīt Pielikumā 24.tabulu „Latvijas pašdarbnieku (amatieru) statistiskai analīzei izmantotie pētījumi un datu faili: saraksts, anketas jautājumu formulējumi, aprēķinātais pašdarbnieku īpatsvars”.

³¹⁶ Datu bāzē LDKK (www.kulturaskarte.lv), kura arī varētu tikt izmatota šādiem uzdevumiem, uzkrātā statistiskā informācija ir nepilnīga, gan tās aptvērumā (tur tiek kolekcionēta pamatā tikai valsts un pašvaldību paspārnē esošu amatieru dati), gan tās kvalitātē (dati ir nepilnīgi) (sk. 10.logu „kulturaskarte.lv”).

demogrāfiskajās grupās), kā arī veidot pašu amatieru sociālo portretu, t.i., salīdzināt amatieru kopieni ar visiem Latvijas iedzīvotājiem.

Nodaļas sākumā analizēts amatieru īpatsvars attiecībā pret izlases ģenerālo kopumu (t.i., pastāvīgajiem Latvijas iedzīvotājiem vecumā no 18 līdz 74 gadiem), par informācijas avotu pamatā izmantojot jau publicētus datus. Otrajā daļā veikta atsevišķu pieejamo un atbilstīgāko aptauju datu sekundāra analīze. Tajā analizēti vien iedzīvotāji, kā amatieri, tā arī pārējie, kas ir vecāki par 24 gadiem, pieņemot, ka tas ir vecums, kurā cilvēki pēc agrīnās jaunības un mācību/studiju gadiem sāk iekārtoties uz pastāvīgu dzīvi, tādējādi ilglaicīgi iekļaujoties noteiktas vietas kopienā. Pieaugušie iedzīvotāji, sākot ar šādu vecumu, ir galvenā pilsoniskās līdzdalības pieejas ‘mērķgrupa’, t.i., tie cilvēki, kas ar savu aktivitāti (vai pasivitāti) var ietekmēt savas vietas un kopienas attīstību, veicināt pārmaiņas. Cits būtisks dalījums, kā vēl analizēti Latvijas amatieri, ir aptauju datu dalīšana četrās apakškopās: rīdniekos un pārējos valsts iedzīvotājos, kā arī pilsētniekos un lauciniekos.

Amatieru īpatsvars dažādās iedzīvotāju grupās

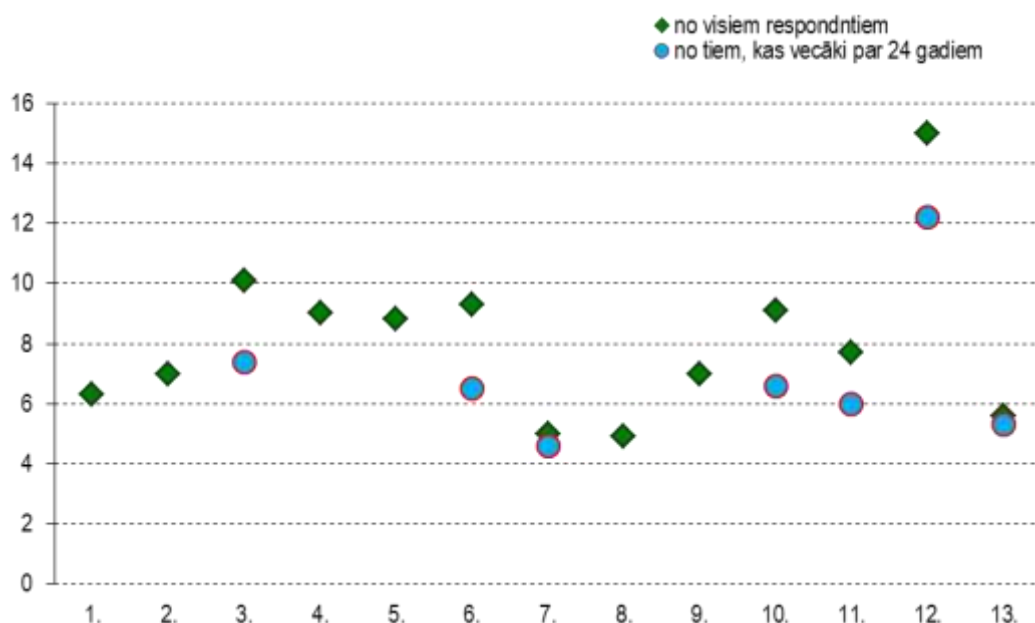
Aptauju dati uzrāda visai līdzīgu amatieru īpatsvaru, tas svārstās no pieciem (pētījumi ‘Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti’ [2006] un ‘Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005. Rīcībspēja reģionos’ [2005]) līdz pat desmit procentiem (pētījums ‘Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē’ [2002]). Izņēmums ir aptauja ‘NI: vieta, piederība, identitāte, valoda, nākotne, kultūras aktivitātes’ (2010)³¹⁷, kurā noteiktais amatieru īpatsvars ir 15%, bet tas ir tik atšķirīgs no citu aptauju datiem tāpēc, ka izmantota cita skala (sk. Pielikumā 24.tabulu ‘Latvijas pašdarbnieku (amatieru) statistiskai analīzei izmantotie pētījumi un datu faili: saraksts, anketas jautājumu formulējumi, aprēķinātais amatieru īpatsvars’). Datu fluktuācijas 5% robežās var skaidrot gan ar statistiski pieļaujamo kļūdu³¹⁸, gan ar t.s. ‘Dziesmu svētku gadiem’, kad, gatavojoties svētkiem, paaugstinās amatieru aktivitāte, palielinās kolektīvu dalībnieku skaits, notiek vairāk pasākumu. Šie dati uzrāda palielinātu līdzdalību amatiermākslā un kritumu pēcāk, tieši ap šādiem gadiem: 2003. gada XXIII Vispārējiem latviešu Dziesmu svētkiem un 2008. gada XXIV Vispārējiem latviešu Dziesmu un XIV Deju svētkiem.

Salīdzinot iedzīvotāju līdzdalību amatiermākslā ar citām aktīvajām brīvā laika pavadīšanas formām, par to populārākas ir vien dalība reliģiskajās un baznīcu organizācijās, draudzēs un arodbiedrībās, bet līdzīga dalības intensitāte ir sporta un atpūtas organizācijās, klubos (Austers & Gaugere, 2005;

³¹⁷ Valsts pētījumu programmas ‘Nacionālā identitāte’ ietvaros veiktā aptauja.

³¹⁸ Valsts pētījumu programmas ‘Nacionālā identitāte’ ietvaros veiktā aptauja ‘NI: vieta, piederība, identitāte, valoda, nākotne, kultūras aktivitātes’ (2010) uzrāda 15% iedzīvotāju aktivitāti, bet šis aptaujas jautājuma skala ir nesalīdzināma ar citām aptaujām, tajā respondentam prasīts par viņa aktivitātēm pēdējo trīs gadu laikā, nevis pēdējā mēneša laika vai attiecīgā brīža, kā tika prasīts pārējās aptaujās, tāpēc no turpmākajā pašdarbnieku analīzē šie nav ņemti vērā.

SKDS, 2003, 2006; Vilka & Strupiņš, 2004; Zobena, 2007). Tas apliecina, ka amatierkustība ir masveidīga un tai ir liels sociālās varas potenciāls.

31.attēls. Amatieru īpatsvars: vairāku 2001.-2011. gadu aptauju rezultāti (% no visiem respondentiem).

Avoti: Pētījumu atskaites un autora aprēķini³¹⁹.

1. Kultūras pieejamība novados – analīzes kultūrpolitiskie aspekti, BSZI (BSZI, 2001a)
2. Tautas mākslas pieejamības izpēte, BSZI (BSZI, 2001b)
3. Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē. Baltijas Studiju centrs (Tisenkopfs et al., 2002)
4. Iedzīvotāju aptauja par dažādiem sabiedrības integrācijas aspektiem (Latvijas iedzīvotāju aptauja), SKDS (SKDS, 2003)
5. Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze. Consensus PR (Vilka & Strupiņš, 2004)
6. Nevalstiskās organizācijas Latvijā: sabiedrības zināšanas, attieksme un iesaistīšanās, Sorosa fonds - Latvija (Austers & Gaugere, 2005)
7. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005. Rīcībspēja reģionos LU. SPPI / UNDP (Zobena, 2005)
8. Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti, SKDS (SKDS, 2006)
9. Kultūras pieejamība novados: aptauja un ekspertu intervijas, BISS (Biss, 2007)
10. Dziesmu un deju svētki mainīgā sociālā vidē, LU SPPI [2008 DZ SV] (Tisenkopfs et al., 2007)
11. Latvija: pārskats par tautas attīstību 2008/2009 – Atbildīgums, LU SPPI / UNDP [2009 TA] (Rozenvalds & Ījabs, 2009)
12. Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte” ietvaros veiktā aptauja: „NI: vieta, piederība, identitāte, valoda, nākotne, kultūras aktivitātes”, LU SPPI (SPPI, 2010)
13. Valsts programmas „Nacionālā identitāte” ietvaros veiktā aptauja „NI: vieta, rīcībspēja, migrācija”, LU SPPI [2010 NI] (SPPI, 2011)

Turpinot tikai to amatieru analīzi, kuri ir vecāki par 24 gadiem, salīdzinot viņus ar visiem tādās pat vecuma kohortas respondentiem, izmantojot piecu aptauju datus³²⁰, šis ‘amatiermākslas intervāls’ ir

³¹⁹ Sk. Pielikumā 24.tabulu „Latvijas pašdarbnieku (amatieru) statistiskai analīzei izmantotie pētījumi un datu faili: saraksts, anketas jautājumu formulējumi, aprēķinātais amatieru īpatsvars”.

³²⁰ Te un turpmākajās tabulās izmantoti šādi aptauju akronīmi:

Tisenkopfs, Tālis, Olga Pisarenko, Jānis Daugavietis, Aivita Putniņa, un Kristīne Locika. 2002 DZ SV (n=406)
Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē. Rīga: Baltijas studiju centrs, 2002

Austers, Ivars, un Kristīne Gaugere. 2005 NVO (n=455)
Nevalstiskās organizācijas Latvijā: sabiedrības zināšanas, attieksme un iesaistīšanās. Rīga: Sorosa fonds - Latvija, 2005

Tisenkopfs, Tālis, Jānis Daugavietis, Ilze Lāce, Laura Sūna, Kristīne Locika, un Līga Grundšteine. 2007 DZ SV (n=453)
Dziesmu un deju svētki mainīgā sociālā vidē. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2007

šaurāks: tas atrodas piecu līdz septiņu (5–7) % robežās (sk. 12.tabulu „Pieaugušo amatieru procentuālais īpatsvars dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās 2002.–2010.g. (no respondentiem, kas vecāki par 24 gadiem) – piecu aptauju dati”). Salīdzinot pieaugušos amatierus ar pārējiem iedzīvotājiem dažādos sociāli demogrāfiskajos ‘griezumos’, aptauju datu analīze lielākās atšķirības uzrāda šādās grupās: izglītības, dzimuma, tautības, pilsonības, vecuma un nodarbinātības sektora (turpat, gadījumos, kur atšķirības ir statistiski nozīmīgas, tas atzīmēts ar * vai **) ³²¹. Aptauju dati neparāda statistiski nozīmīgas atšķirības citos dalījumos, tādos kā nodarbinātība, dzīves vieta, ģimenes stāvoklis u. c., tomēr tie ļauj saskatīt noteiktas tendences arī šādos rādītājos, un, iespējams, ja izlases būtu lielākas, šos pieņēmumu atsevišķos gadījumos apliecinātu arī matemātiskās atšķirību kalkulācijas.

12.tabula. Pieaugušo amatieru procentuālais īpatsvars dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās 2002-2010 (no visiem respondentiem, kas vecāki par 24 gadiem) – piecu aptauju dati.

Aptauja	Amatieru īpatsvars	Tautība (1)			Tautība (2)		Pilsonība	
		latvietis	krievs	cita tautība	latvietis	cita tautība	LR pilsoņi	respondenti bez LR pilsonības
2002 DZ SV	7	** 9	3	6	** 9	4		
2005 NVO	6	** 8	5	2	** 8	4	7	4
2007 DZ SV	7	* 9	1	7	* 9	3	** 7	3
2009 TA	6	7	4	6	** 7	4	** 7	1
2010 NI	5	* 8	2	0	* 8	2	** 6	1

tabulas turpin.

Aptauja	Dzimums		Vecums (pilni gadi)				Izglītība (pabeigtā)		
	vīrietis	Sieviete	25-34	35-44	45-54	55-74	pamatizglītība	vidējā	augstākā
2002 DZ SV	** 4	9	* 14	7	6	5	* 2	6	15
2005 NVO	* 3	9	** 11	8	5	4	* 4	4	13
2007 DZ SV	** 5	8	* 14	8	5	3	* 1	5	13
2009 TA	** 4	8	** 11	5	7	3	* 1	4	12
2010 NI	** 3	7	** 9	7	4	2	** 3	4	10

Rozenvalds, Juris, un Ivars Ijabs, red. *Latvija: pārskats par tautas attīstību 2008/2009 – Atbildīgums*. Rīga: LU SPPI, 2009

2009 TA
(n=464)

Valsts programmas „Nacionālā identitāte” ietvaros veiktā aptauja „NI: vieta, rīcībspēja, migrācija”. Rīga: LU SPPI, 2010

2010 NI
(n=413)

³²¹ Precīzas ‘hī kvadrāta’ vērtības, biežumu un procentuālo sadalījumu skatīt 3.pielikumā „Pieaugušo pašdarbnieku īpatsvars dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās 2002.-2010.g. (no visiem respondentiem, kas vecāki par 24 gadiem) – piecu aptauju dati”.

tabulas turpin.

Aptauja	Ienākumi			Nodarbinātības sektors			Nodarbinātība	
	ļoti zemi un zemi	vidēji	vidēji augsti un augsti	valsts/pašvaldību organizācijas	privātsektors	nestrādājošie	strādājošie	nestrādājošie
2002 DZ SV	** 3	9	9	** 11	8	4	** 9	4
2005 NVO	5	9	8	9	6	5	7	5
2007 DZ SV	7	8	6	** 10	7	3	** 8	3
2009 TA	* 4	5	13	* 12	4	4	** 7	4
2010 NI	4	3	8	9	5	4	6	4

tabulas turpin.

Aptauja	Dzīves vieta (1)		Dzīves vieta (2)		Reģions				
	Rīga	citas vietas	lielās pilsētas ³²²	citas vietas	Rīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale
2002 DZ SV	5	8	** 5	9	5	8	12	8	6
2005 NVO	5	7	6	7	5	8	9	4	7
2007 DZ SV	4	8	6	8	4	6	7	8	10
2009 TA	7	5	6	6	7	6	2	5	6
2010 NI	5	6	5	5	5	8	3	5	4

* $p=0,000$

** $p<0,05$

Avoti: autora aprēķini.

Apakškopu bāzes (respondentu skaits):

n (2002 DZ SV)=755

n (2005 NVO)=854

n (2007 DZ SV)=846

n (2009 TA)=798

n (2010 NI)=830

Latviešu-amatieru īpatsvars dažādās aptaujās veido 7–9% no attiecīgās etniskās grupas izlases, krievu – 1–5%, citu tautību – 0–7%. Statistiski nozīmīgas atšķirības uzrāda vien 2010 NI aptaujas dati. Latviešu un cittautiešu aktivitāti šajā jomā skaidrāk iezīmē etniskuma dalīšana divās grupās, nelatviešu-amatieru īpatsvars no visiem savas grupas respondentiem savārstās robežās no 2 līdz 4%, kas ir divas reizes mazāks rādītājs nekā latviešu vidū. Lielākas atšķirības parādās LR pilsoņu un nepilsoņu līdzdalībā, tie attiecīgi ir 6–8% un 1–3% intervāli.

Praktiski visu analizēto aptauju dati uzrāda stabilu tendenci amatieru īpatsvaram mazināties, palielinoties respondenta vecumam, lai gan statistiski nozīmīgas atšķirības uzrāda vien 2009 TA aptauja. Lielākā amatieru aktivitāte ir vecumgrupā no 25–34 gadiem (9–14%), bet mazākā – 55–74 gadu grupā (2–5%).

³²² Rīga un republikas nozīmes pilsētas.

Trīs aptauju datu kopas, no piecām analizētajām, uzrāda būtiskas atšķirības amatieru izglītības pakāpēs – jo augstāka ir izglītība, jo biežāk respondenti piedalās amatiermākslā. Tikai pamatizglītību ieguvušo grupā amatieru ir 1–4%, vidējās izglītības – 4–6%, augstākās – 10–15%.

Amatieru īpatsvars dzimumu grupās atšķiras un tendence ir visai stabila: vīrieši amatiermākslā iesaistās divreiz retāk nekā sievietes. Vīriešu un sieviešu ‘amatiermākslas procentuālie koridori’ ir 3–5 un 7–9 procenti, divās no piecām aptaujām atšķirības ir statistiski nozīmīgas.

Salīdzinot diva veida nodarbinātības sektoru (valsts/pašvaldību organizācijas un privātsektors) un nestrādājošo respondentu grupas, dati uzrāda nedaudz lielāku amatieru īpatsvaru sabiedriskajā sektorā nodarbināto vidū nekā privātajā strādājošo (attiecīgi 9–12% pret 4–8%), bet mazākais tas ir nestrādājošo vidū – 3–5%. Atsevišķi salīdzinot strādājošos un nestrādājošos, attiecības ir 6–9% pret 3–5%. Ienākumu ziņā nav vērojamas skaidras sakarības, iezīmējas vien neliela tendence kristies amatieru aktivitātei vidēji zemu un vidēju ienākumu grupās, kamēr augstāka tā ir zemu, vidēji augstu un augstu ienākumu grupās.

Dažādu dzīves vietu iedzīvotāju (rīdzinieku, pilsētnieku, laucinieku, dažādu reģionu) līdzdalība amatiermākslā būtiski neatšķiras, lai gan šo piecu aptauju dati iezīmē noteiktas tendences. Rīgas respondenti biežāk nekā pārējie valsts iedzīvotāji uzrāda nedaudz mazāku aktivitāti (attiecīgi 4–7% pret 5–8%), līdzīgas ir attiecības starp lielo pilsētu iedzīvotājiem un pārējiem (5–6% pret 5–9%). Reģionālajā ‘griezumā’ rezultātu izkliede, salīdzinot dažādu aptauju datus, ir lielāka, piemēram, Kurzemes amatieri veido 2–12% no visiem sava reģiona respondentiem, bet Latgales – 4–10%. Tas, visdrīzāk, skaidrojams ar aptaujas izlases kļūdu. Dati rāda, ka nedaudz mazāks pieaugušo amatieru īpatsvars nekā citos reģionos ir Rīgā (5–7%) un Zemgalē (5–8%).

Analizējot atsevišķi lauku respondentu (t.i., to iedzīvotāju, kuri nedzīvo Rīgā un citās astoņās republikas nozīmes pilsētās) aktivitāti amatiermākslā, amatieru īpatsvars dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās ir ļoti tuvs kopīgajiem amatiermākslas rādītājiem³²³. Gandrīz katrā dalījumā ir kādas specifiskas tendences, bet tās būtiski neatšķiras no visas izlases. Piemēram, latvieši trīs un vairāk reizi biežāk nekā cittautieši ir amatieri, tomēr, izņemot vienu, citu aptauju apakškopu sadalījuma atšķirības nav statistiski nozīmīgas (sk. 3.pielikumu „Lauku amatieru īpatsvars dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās 2002.–2010.g. (no respondentiem, kas vecāki par 24 gadiem) – piecu aptauju dati”). Savādāk nekā visā izlasē ir ‘sadalījusies’ amatieru aktivitāte dažādās vecumgrupās – vecākās grupas ir ‘tuvāk’, divos gadījumos pat to aktivitāte ir līdzīga, un kopumā vecākā grupa ir nedaudz aktīvāka. Arī lauku sievietes ir nedaudz aktīvākas pašdarbnieces nekā valstī kopumā. Sadistiski lielākās lauku amatieru atšķirības arī šajās apakškopās ir starp atšķirīgi

³²³ Attiecīgās piecu izlašu apakškopas veido nedaudz mazāk nekā pusi respondentu, t.i., ap 450 respondentu, un tik mazās izlasēs būtiski palielinās statistiskās kļūdas ietekme uz ‘vairākgriezumu’ datu analīzi.

izglītotajiem. Te tendence būt aktīvam amatiermākslā ir vēl vairāk saistīta ar augstāko izglītību. Katras aptaujas dati šajā parametrā parāda nozīmīgas atšķirības, un tās pamatā 'dod' tieši augstākās izglītības respondentu grupa. Laukos amatieru īpatsvars augstākās izglītības grupā ir lielāks nekā valstī kopumā (attiecīgi 11–20% pret 10–15%), un šī grupa savā aktivitātē vēl vairāk atšķiras no citu izglītības pakāpju respondentu klasteriem.

Latvijas pieaugušo amatieru kopienas portrets

Šīs apakšnodaļas uzdevums ir konstruēt pieaugušo Latvijas amatieru kopienas statistisko attēlu, t.i., parādīt amatieru sastāva sadalījumu dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās. Atsevišķi apskatītas arī pilsētu un lauku amatieru grupas, kā arī veidots uzskatāms amatieru salīdzinājums ar visiem Latvijas pieaugušajiem iedzīvotājiem. Amatieru attēls veidots, balstoties uz piecu jau iepriekš analizēto aptauju datiem un attiecīgajām CSP datu bāzēm.

Latvijas amatieru kopienā dominē sievietes, piecu analizēto aptauju dati rāda, ka viņu īpatsvars ir robežās no 68–78%, tātad – vairāk nekā 2/3 no visiem amatieriem (sk. 3.pielikumu „Amatieru kopienas sastāvs dažādos sociāli demogrāfiskajos dalījumos 2002.–2010.g. (respondenti-amatieri, kas vecāki par 24 gadiem) – piecu aptauju dati”). Vecuma ‘griezumā’ stabila tendence ir amatieru īpatsvaram samazināties, pieaugot cilvēku vecumam. 25–44 gadus vecā grupa veido 2/3 no visiem pieaugušajiem amatieriem. Lauku amatieru vidū, salīdzinot viņus ar pilsētniekiem-amatieriem, ir lielāka nobīde visu ‘vecāko’ vecumgrupu virzienā, to īpatsvars ir lielāks nekā pilsētās (sk. 8.pielikumu „Lauku un pilsētu amatieru kopienas sastāvs dažādos sociāli demogrāfiskajos dalījumos 2002.–2010.g. (respondenti-amatieri, kas vecāki par 24 gadiem) – piecu aptauju dati”).

Pusi amatieru veido cilvēki, kuriem ir pabeigta vismaz vidējā izglītība, otru pusi veido cilvēki ar augstāko izglītību. Tikai pamatizglītību ieguvušo amatieru daļa ir daži procenti. Laukos nedaudz lielāks ir pašdarbnieku īpatsvars ar vidējo izglītību, bet pilsētās – ar augstāko.

Latviešu īpatsvars kolektīvajā amatiermākslā svārstās 71–87% robežās, citu Latvijas tautību amatieri veido 13–29% (vidēji tas būtu trīs reizes mazāk). Pilsētu amatieru vidū 1/3 ir cittautiešu, bet laukos – mazāk nekā 1/5.

Privāts sektorā un publiskajā sektorā strādājošo amatieru īpatsvars ir līdzīgs, tie ir aptuveni 40%, nestrādājošie veido 1/4. Laukos ir vairāk valsts un pašvaldību sektoros strādājošo amatieru, bet pilsētās – privātā sektora darbinieku.

Rīgas amatieri veido 1/3 no visiem Latvijas kolektīvajā amatiermākslā iesaistītajiem. Pilsētnieku kopumā ir nedaudz mazāk nekā laucinieku, t.i., to, kuri nedzīvo lielajās (republikas nozīmes) pilsētās. Reģionālajā ‘griezumā’ lielāko amatieru īpatsvars, neņemot vērā rīdžiniekus, veido vidzemnieki. Skatoties tikai uz lauku amatieriem, gandrīz pusi veido Vidzemes amatieri.

Lauku un pilsētu amatieru kopienu sastāva sociāli demogrāfiskās atšķirības, kur tās ir vērojamas, visbiežāk ir skaidrojamas ar lauku un pilsētu iedzīvotāju strukturālajām atšķirībām. Piemēram, izglītotā jaunatne (izglītotie ir aktīvāki amatieri) koncentrējas pilsētās, un laukos vispār ir mazāks augstāk izglīto to iedzīvotāju īpatsvars; laukos ir mazāks jaunatnes (vidusskolas un studiju gadu) īpatsvars; laukos ir būtiski mazāks nelatviešu īpatsvars; laukos darba tirgū ir mazāks privātā sektora īpatsvars. Šīs un citas atšķirības lauku un pilsētu iedzīvotāju starpā atspoguļojas arī amatieru kopienā.

Tomēr ir dažas tendences, kas nav skaidrojamas tikai ar šādām apdzīvotības strukturālām atšķirībām. Piemēram, lai arī lielo Vidzemes amatieru īpatsvaru amatiermākslā varētu skaidrot ar to, ka reģionā ir tikai viena republikas nozīmes pilsēta un tāpēc lielāks tā iedzīvotāju īpatsvars tiek 'pieskaitīts' pie lauciniekiem, un ka tas ir vislatviskāmais reģions (latvieši ir aktīvāki amatieri [sk. iepriekšējo nodaļu „Iedzīvotāju kultūras līdzdalība”]), vidzemnieku neproporcionāli lielais īpatsvars amatieru kustībā varētu liecināt arī par viņu lielāku aktivitāti amatierkustībā vispār. Balstoties uz analizējamo aptauju datiem, šo un citas specifikas un 'šaurākas' hipotēzes nevar pārbaudīt tāpēc, ka šādiem nolūkiem attiecīgās izlases un to apakškopas ir par mazu.

Metodoloģiski komentāri

Aptauju jautājumi, ar kuriem mērīta Latvijas iedzīvotāju amatiermākslas līdzdalība, ir dažādi. Jautājumu un skalu formulējumi var atšķirties pat aptaujās, kuras veic viena un tā pati institūcija un kas tiek atkārtotas. Būtiskākās atšķirības ir divas: kā tiek operacionalizēta pašdarbība (amatiermāksla); kāds laika intervāls tiek lietots jautājuma formulējumā, jautājot par periodu, kurā veiktas attiecīgās aktivitātes.

Analizētajās aptaujās pamatā uzmanība vērsta uz kolektīvajām un visizplatītākajām amatiermākslas formām, nereti faktiski pieņemot, ka sabiedrībā pastāv vienprātība par to, kas ir amatiermāksla (pašdarbība) un kas ir amatiermākslas (pašdarbības) kolektīvi. Tie ir tādi formulējumi kā „*Vai Jūs esat darbojies kādā no šādiem mākslinieciskās pašdarbības kolektīviem: korī, deju kolektīvā, pūtēju orķestrī, teātra mākslas kolektīvā?*” vai „*[..] darbojos deju kolektīvā; dziedu korī; spēlēju mūzikas instrumentu (orķestrī, ansamblī u. c.); darbojos drāmas kolektīvā*” vai vienkārši „*mākslinieciskā pašdarbība*”. Šāda tipa jautājumi, pirmkārt, respondentiem liek domāt, kas ir un kas nav amatiermāksla; otrkārt, tie faktiski izslēdz vairākas mūsdienās populārās kolektīvās amatiermākslas formas, piemēram, vokālos ansambļus, līnijdejas, modernās dejas, etnogrāfiskās kopas, un daļai respondentu var radīt grūtības. Cita veida problēmas rada jautājumi, kuros vienlaikus vaicāts gan par 'klasiskajām' kolektīvajām amatiermākslas formām, gan par citām, piemēram, „*Mākslinieciskās pašdarbības kolektīvs (koris, teātris, tautisko vai moderno deju kolektīvs, rokgrupa vai cits)*”, kā arī formulējumi, kuros jauktas kolektīvās un individuālās kultūras aktivitātes, piemēram, „*Mūzikas*

instrumentu spēlēšana, mākslinieciskā pašdarbība”. Jāatzīmē, ka zināmu neskaidrību respondentos (un pašos pētniekos?) var radīt ‘vecā’ jēdziena – ‘mākslinieciskā pašdarbība’ – lietošana pēdējos piecos-astoņos gados pieņemtā ‘amatiermāksla’ vietā, tikpat labi neizpratni varētu izsaukt jēdzieni ‘amatiermāksla’ vai ‘amatieris’.

Visbiežāk jautājumos lietota tagadnes forma (piemēram, „*Vai Jūs darbojaties kādā pašdarbības kolektīvā?*” vai „*Sakiet, kuru minēto organizāciju darbā Jūs esat iesaistījušies vai esat biedrs?*”), retāk – noteikts laika periods, piemēram, mēnesis („*Vai pēdējā mēneša laikā Jūs esat nodarbojies ar kaut ko no šeit minētā?*”) vai lielāks sprādis („*Lūdzu, norādiet, ko no šeit minētā Jūs esat darījis pēdējo 3 gadu laikā?*”), kad respondents ir veicis kādu no minētajām aktivitātēm vai bijis attiecīgās organizācijas biedrs (piederējis kolektīvam). *Eiropabarometru* ‘kultūras jautājumos’ pieņemts lietot „pēdējo 12 mēnešu” periodu.

Atšķiras arī piedāvātās skalas. Pēc šī kritērija jautājumus var dalīt divās grupās: tieši un tikai par pašdarbību (piemēram, „*Vai Jūs darbojaties kādā pašdarbības kolektīvā?*”), un jautājumos, kuros amatiermāksla ir tikai viena no iespējamajām mērāmajām aktivitātēm (piemēram, „*Vai darbojaties kādā no šīm biedrībām, organizācijām vai neformālajām grupām?*”). Otrā tipa jautājumi ‘bīstami’ tad, ja respondentam tiek piedāvāts saraksts ar padsmi un vairāk izvēlēm, un vēl vairāk, ja viņam ir jāizvēlas tikai noteikts skaits piedāvāto aktivitāšu (piemēram, „*Kā Jūs visbiežāk pavadāt savu brīvo laiku? (Atzīmējiet trīs svarīgākos!)*” [... un līdzās dažiem amatiermākslas veidiem, piedāvātas padsmi citu aktivitāšu, ieskaitot grāmatu lasīšanu un TV skatīšanos]). Šādu tipu jautājumi, kuros piedāvātas pārlietu ‘plašas’ un ‘brīvas’ skalas, gan laika intervāla, gan aktivitāšu izvēļu ziņā, vērtējamas viskritiskāk. Tieši šo aptauju rezultāti visvairāk atšķiras no citu aptauju datiem (sk. aptauju „NI: vieta, piederība, identitāte, valoda, nākotne, kultūras aktivitātes” un „Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005. Rīcībspēja reģionos” datus 24.tabulā „Latvijas amatieru (amatieru) statistiskai analīzei izmantotie pētījumi un datu faili: saraksts, anketas jautājumu formulējumi, aprēķinātais amatieru īpatsvars”).

Kopumā var secināt, ka, lai arī attiecīgie metodoloģiskie instrumenti (amatiermākslas operacionalizācija, verbalizācija un izmantotās skalas) vairumā gadījumu atšķiras, tie dod līdzīgus rezultātus, kas iekļaujas izlases kļūdas robežās. Tāpēc var pieņemt, ka atšķirīgais instrumentārijs nav uzskatāms par īpaši kritisku problēmu, tomēr būtu labāk, ja nākotnē pētnieki spētu vienoties par standartizētāku skatu gan uz pētāmā fenomena operacionalizāciju, gan uz izmantoto skalu izvēli.

Kopsavilkums un secinājumi

Veicot 14 pētījumu atskaišu sekundāru analīzi, kā arī analizējot piecu aptauju datus, var izdarīt divus būtiskus secinājumus:

1. amatierkustība ir masveidīga iedzīvotāju brīvā laika nodarbe (tajā iesaistīti 5–7% no tiem, kas vecāki par 24 gadiem), par to masveidīgākas brīvā laika organizētās nodarbes ir vien iesaistīšanās reliģiskajās aktivitātēs un arodbiedrībās;
2. pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības vairāku sabiedrības grupu līdzdalībā amatiermākslā (vislielākās atšķirības ir starp dažāda izglītības līmeņa un dzimuma respondentiem, ne tik izteiktas, bet arī būtiskas, atšķirības ir saistītas ar respondenta tautību, vecumu, ienākumu līmeni un nodarbinātības sektoru), atšķiras arī lauku un pilsētu amatieru kopienas, tāpat ir zināmas atšķirības starp atsevišķu reģionu iedzīvotāju līdzdalību amatieru kolektīvos.

Kultūras līdzdalības ģeogrāfiskās atšķirības pastāv gan lauku un pilsētu, gan dažādu reģionu starpā. Pamatā tās atbilst dažādu vietu iedzīvotāju sastāva un apdzīvotības strukturālajām, galvenokārt sociālajām, demogrāfiskajām un ģeogrāfiskajām, atšķirībām, piemēram, atšķirīgām novada vai reģiona iedzīvotāju izglītības, vecuma un etniskajām struktūrām, dažādām urbanizācijas pakāpēm. Tomēr ir dažas tendences, kas nav skaidrojamas tikai ar strukturālām atšķirībām apdzīvotībā. Piemēram, salīdzinoši lielais Vidzemes amatieru īpatsvars amatiermākslā daļēji skaidrojams, iespējams, ar senām un iesakņotām amatieru kultūras tradīcijām.

Savukārt dažādu sociālo grupu atšķirīgos kultūras līdzdalības līmeņus labi skaidro kapitālu teorija: amatiermāksla ir nodarbe, kas pieprasa noteiktus resursus, ieskaitot simboliskos. Dažāda veida kapitāli, kas nepieciešami, lai iesaistītos un turpinātu līdzdalību amatiermākslā, ir pieejamāki dominējošo jeb 'augstāko' sociālo grupu pārstāvjiem. Aptauju dati apliecina šo tēzi – pastāv spēcīga korelācija starp līdzdalības līmeni un iedzīvotāju dažādiem kapitāla veidiem, aktīvāki amatieri ir izglītotākie (kultūras kapitāls), latvieši (politiskais un simboliskais kapitāls), nodrošinātākie (ekonomiskais kapitāls), jaunākie. Amatiermākslā aktīvākas par vīriešiem ir sievietes, jāpieņem, ka dažādu citu faktoru vidū noteikta nozīme ir tradīcijai, kurā tā tiek asociēta drīzāk ar femīnu, nevis maskulīnu nodarbi.

Atsevišķi analizējot lauku amatieru kopienu, kultūras kapitāla nozīme tajā ir vēl izteiktāka, tāpat dati rāda, ka lauku amatiermākslā nedaudz intensīvāk nekā pilsētu iesaistās sievietes un seniori. Jāpieņem, ka amatiermāksla lauku inteliģencei ir praktiski vienīgā 'kulturālā' brīvā laika pavadīšanas un biedrošanās iespēja, savukārt ar kapitāliem mazāk apveltītu iedzīvotāju slāņu piedalīšanos amatierkustībā kavē tieši nepieciešamība ieguldīt zināmu ekonomisko un simbolisko kapitālu.

Kopumā var secināt – lai arī amatiermāksla ir masveidīga, redzot nevienmērīgo dažādo sociālo grupu pārstāvēniecību, tai ir vēl liels iedzīvotāju iesaistīšanas potenciāls. No sociālās politikas viedokļa raugoties, tai ir arī liels sociālās varas potenciāls, jo to var uzskatīt par nozīmīgu pilsoniskās sabiedrības resursu.

4.7.4. Kultūras līdzdalība novados: statistisks salīdzinājums

Nodaļas mērķis ir analizēt pieejamos kultūras līdzdalības datus novadu ‘griezumā’³²⁴, uzdevums – pārbaudīt atsevišķas iepriekšējās nodaļās izvirzītās hipotēzes. Mēģinot noskaidrot, kādi faktori ir saistīti ar kādām kultūraktivitātēm, tiks veikta korelāciju analīze.

Par izejas datu avotiem izmantotas piecas datu bāzes:

- CSP – novadu iedzīvotāju skaits, etniskais sadalījums, iedzīvotāju blīvums, iedzīvotāju skaits līdz darbaspējas vecumam u. c.;
- VK – pašvaldību pamatbudžeta pārskati (pozīcija: izdevumi kultūrai);
- www.latvija.lv – Policijas publiski pieejamā datu bāze „Personu vai sabiedrības drošību apdraudējušo notikumu apkopojums” (visi notikumi kopā; zādzība no transporta līdzekļa; tīss miesas bojājums; T/L vadīšana reibumā);
- www.kulturaskarte.lv – KM kūrētā kultūras datu bāze (KN darbojošos bērnu, sieviešu un pieaugušo kolektīvu skaits; KN skaits; KN norišu apmeklējumu skaits u. c.);
- TAI – MK „Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām”.

Dati apstrādāti (tīrīti, apvienoti, veidoti jauni mainīgie), pēc tam apvienoti vienā datu bāzē, kurā gadījumi ir 110 novadi. Dažādu ierobežojumu dēļ ne katrs gadījums aprakstīts ar visiem mainīgajiem³²⁵. Analizējot novadu datus, savstarpēji salīdzināti gan visi novadi, gan arī tikai Viļānu novads ar citiem 25 tam līdzīgākajiem novadiem (turpmāk – ‘26 novadi’)³²⁶.

Lai mazinātu kulturaskarte.lv ievadīto datu kļūdas ietekmi³²⁷, gadījumos, kad attiecīgais novada rādītājs kādā no gadiem iztrūkst vai arī tas divas un vairākas reizes pārsniedz cita gada datus,

³²⁴ Kultūras līdzdalības statistiskajiem aprēķiniem novads ir kopienai tuvākā teritoriālā vienība, par kuru pieejami dati. Kultūras datu pamata bāzē (LDKK) tiek uzkrāti dati par katra kultūras nama aktivitātēm, tāpēc mazākā analīzes vienība (gadījums) varētu būt katrs KN, tomēr tas nav iespējams tāpēc, ka kopš ATR pamatā pieejami tādi sociāli demogrāfiskie dati, kas raksturo novadus, bet daudzos gadījumos tie nav pieejami mazpilsētu, pagastu un ciemu ‘griezumos’.

³²⁵ Pirmkārt minami kulturaskarte.lv datu bāzes nepilnīgie dati; otrkārt, VK un Policijas datu bāžu satura pētīšanai nedraudzīgā pieejamība, kuru, iespējams, varētu apiet, ilgstošāk komunicējot ar attiecīgajām valsts iestādēm, pieprasot datus citādā formātā.

³²⁶ 25 novadu atlases metodoloģiju sk. 4.6.1.nodaļā „Viļānu novada statistisko datu analīze”, bet to sarakstu – 20.tabulā „Atlasītie 25 Viļānu novadam līdzīgākie novadi: mainīgo un indeksu vērtības”.

³²⁷ Visbiežākā kļūda – nepilnīgi ievadīti dati, piemēram, viena KN vai novada organizēto kultūras norišu skaits divos gados var atšķirties divas un vairākas reizes.

mainīgais tiek izslēgts no analīzes. Atšķirības novadu starpā aprēķinātas, izmantojot trīs gadu (2009.–2011.) datu vidējās vērtības³²⁸.

13.logs. **Novadu kultūras līdzdalības indekss.**

Lai salīdzinātu novadu iedzīvotāju kultūras līdzdalības kopīgo aktivitāti, promocijas darba gaitā izveidots „Novadu kultūras līdzdalības indekss”, kas raksturo gan katra novada pieaugušo iedzīvotāju iesaistīšanās līmeni pašvaldības KN aktivitātēs, gan pašu KN aktivitāti. Izejas datu izvēli noteica gan teorija (šajā darbā aprakstītās sociālā kapitāla, kopienas attīstības un kultūras līdzdalības pieejas), gan www.kuturaskarte.lv pieejamā informācija.

Indekss aprēķināts katram novadam, izmantojot četrus mainīgos: KN norišu skaits uz 10000 iedzīvotāju; KN norišu apmeklējumu skaits: cik reizes gadā vidēji viens iedzīvotājs apmeklējis; pieaugušo kolektīvu skaits uz 10000 iedzīvotāju; pieaugušo kolektīvu dalībnieku īpatsvars no visiem darbaspējas un vecākiem iedzīvotājiem³²⁹. Ne visu novadu attiecīgie dati bija pieejami vai pilnīgi, tāpēc indekss aprēķināts tikai 59 no 110 novadiem.

Indeksu tabulu skatīt Pielikumā: „59 Latvijas novadu kultūras līdzdalības indeksi” (25.tabula).

Atbilstoši citās promocijas darba nodaļās izvirzītajām hipotēzēm, šajā nodaļā pārbaudīts, vai pastāv nozīmīgas korelācijas starp dažādiem novada kultūras infrastruktūras, kultūras līdzdalības un rosīguma mainīgajiem un šādu piecu grupu parametriem:

- sociāli ģeogrāfiskie (iedzīvotāju skaits, iedzīvotāju blīvums un teritorijas platība);
- sociāli ekonomiskie (TAI, iedzīvotāju skaita izmaiņas);
- etniskais (latviešu īpatsvars);
- demogrāfiskie (vecums, dzimums);
- kultūras budžets (izdevumu īpatsvars un izdevumi uz vienu iedzīvotāju).

Analīzei izmantots Pīrsona pāru (*bivariate*) korelācijas koeficients, iepriekš pārbaudot datu normālsadalījumu ar Kolmogorova-Smirnova testu (robeža $p \leq 0,2$). Ja korelācijas statistiskā nozīme $p \leq 0,000$, es to dēvēju par stipru, ja $0,000-0,05$ robežās – par nozīmīgu.

Iedzīvotāju skaits, iedzīvotāju blīvums un teritorijas platība

Stipras korelācijas uzrāda šādas attiecības: jo lielāks ir novada iedzīvotāju skaits, jo lielāks tajā būs iedzīvotāju skaits uz vienu KN, un mazāks pieaugušo kolektīvu skaits uz 10 000 iedzīvotāju. Nozīmīgas negatīvas korelācijas iedzīvotāju skaits uzrāda ar pieaugušo kolektīvu dalībnieku īpatsvaru no visiem darbaspējas un vecākiem iedzīvotājiem un novadu kultūras līdzdalības indeksu (sk. 10.pielikumu „Dažādu novadu kultūras infrastruktūras, līdzdalības un rosīguma korelāciju analīzes tests”).

³²⁸ Atsevišķi dati pieejami tikai par diviem gadiem.

³²⁹ Katram mainīgajam aprēķināta t-vērtība (*t-score*), un tās summētas, iegūstot indeksa vērtību.

Novada iedzīvotāju īpatsvars līdz darbaspējas vecumam stipri negatīvi korelē ar pieaugušo kolektīvu skaitu, negatīva ir arī tā korelācija ar pieaugušo amatieru īpatsvaru, KN norišu skaitu uz 10 000 iedzīvotāju un novada kultūras līdzdalības indeksu. Pozitīvi tas korelē ar iedzīvotāju skaitu uz vienu KN. Tas nozīmē, ka novados, kuros ir lielāks bērnu un pusaudžu īpatsvars, pieaugušie amatiermākslā iesaistās retāk nekā novados, kur ir savādāka vecumstruktūra.

Līdzīgi korelē novada iedzīvotāju blīvums: stipri ar iedzīvotāju skaitu uz vienu KN; stipri negatīvi ar pieaugušo kolektīvu skaitu uz 10 000 iedzīvotāju un novadu kultūras līdzdalības indeksu. Nozīmīgi negatīvi tas korelē ar KN norišu skaitu uz 10 000 iedzīvotāju; KN norišu apmeklējumu biežumu; pieaugušo kolektīvu dalībnieku īpatsvaru no visiem iedzīvotājiem darbaspējas vecumā un virs tā. Savukārt novada platība korelē vien ar pieaugušo kolektīvu skaitu uz 10 000 iedzīvotāju.

Šādas trīs sociāli demogrāfisko rādītāju (novada iedzīvotāju skaits, blīvums un īpatsvars līdz darbaspējas vecumam) korelācijas ar amatiermākslas līdzdalību daļēji skaidrojamas tādējādi, ka blīvāk apdzīvotie, ar lielāku bērnu īpatsvaru pamatā ir salīdzinoši labklājīgie Pierīgas novadi (piemēram, Salaspils, Stopiņu, Mārupes). Tajos ir gan augstāki sociāli-ekonomiskie rādītāji, gan lielāks pieejamais 'kultūras grozs', galvenokārt pateicoties galvaspilsētas piedāvājumam.

Kopumā tas jāinterpretē tādējādi, ka mazākos novados (iedzīvotāju skaita un apdzīvotības blīvuma ziņā) KN veidotās kultūras aktivitātes 'aizņem' lielāku vietējās ģeogrāfiskās un sabiedriskās dzīves telpu – KN blīvums (attiecībā pret iedzīvotāju skaitu) ir lielāks un amatiermākslā ir iesaistīta lielāka daļa pieaugušo iedzīvotāju.

Teritorijas attīstības indekss (TAI)

TAI ir stipra korelācija ar iedzīvotāju skaitu uz vienu KN un stipri negatīva ar pieaugušo kolektīvu skaitu uz 10 000 iedzīvotāju. Jo augstāka ir novada TAI vērtība, jo tajā ir mazāk KN un mazāk pieaugušo amatieru kolektīvu (attiecībā pret iedzīvotāju skaitu). Nozīmīgas, bet arī negatīvas, ir TAI korelācijas ar pieaugušo kolektīvu dalībnieku īpatsvaru attiecībā pret visiem novada pieaugušajiem (darbaspējas vecumā un virs tā), kultūras norišu skaitu uz 10 000 iedzīvotāju un novadu kultūras līdzdalības indeksu. Tādā pat veidā korelē iedzīvotāju skaita izmaiņas. Izņēmums ir KN norišu apmeklējumu biežums – novados, kuros ir lielāks iedzīvotāju sarukums, palikušie intensīvāk apmeklē KN pasākumus.

14.log. Teritorijas attīstības indekss.

Teritorijas attīstības indekss (TAI) ir „[...]strukturāls rādītājs, kas parāda, kuras teritorijas atrodas virs vidējā valsts attīstības līmeņa un kuras zem, t.sk. parādot, cik liela ir šo teritoriju attīstības novirze no vidējā valsts līmeņa (pamatā svārstās no +3 līdz -3).” (Vanags, Locāne, Peipiņa, Šķiņķis, & Vilka, 2010: 81) „Tā aprēķināšanas metodika tika izstrādāta Latvijas Statistikas institūtā 2000. gadā.”³³⁰ Valsts institūcijas TAI „piemēro, lai aprēķinātu valsts budžeta dotāciju pašvaldībām un plānošanas reģioniem Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda līdzfinansēto projektu īstenošanai.” (“Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām,” 2010)

Pēc administratīvi teritoriālās reformas teritorijas attīstības indeksa vērtības aprēķina trīs grupu ietvaros – plānošanas reģioniem, republikas pilsētām un novadiem (Vanags, et al., 2010: 81).

Novadiem TAI aprēķina, izmantojot četru grupu rādītājus:

- bezdarba līmenis, % (reģistrēto bezdarbnieku skaits pret darbspējas vecuma iedzīvotāju skaitu);
- iedzīvotāju ienākuma nodokļa apmērs uz vienu iedzīvotāju, latos;
- demogrāfiskās slodzes līmenis (bērnu un pensijas vecuma iedzīvotāju skaits pret darbspējas vecuma iedzīvotāju skaitu, reizināts ar 1000);
- pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas pēdējo piecu gadu laikā, % (starpība starp pastāvīgo iedzīvotāju skaitu perioda beigās un perioda sākumā pret iedzīvotāju skaitu perioda sākumā, reizināta ar 100) (“Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām,” 2010)

Ar TAI faktiski apzīmē divus atšķirīgus rādītājus: „teritorijas attīstības līmeņa” un „teritorijas attīstības līmeņa izmaiņu” indeksus (turpat). 2009. gadā tika ieviestais „teritorijas attīstības līmeņa izmaiņu indekss” sākotnēji tiek saukts par ‘attīstības ķēdes indeksu’ jeb ‘teritorijas attīstības gada indeksu’ (Vanags, et al., 2010: 87), bet oficiālajā terminoloģijā kopš 2010. gada tas tiek dēvēts par „teritorijas attīstības līmeņa izmaiņu indeksu” (“Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām,” 2010).

Teritorijas attīstības līmeņa indekss ir ‘klasiskais’ TAI, to aprēķina, izmantojot konkrētā gada datus par katru teritoriju un tos salīdzinot ar tā paša gada valstī vidējiem rādītājiem (attiecīgajā teritoriju grupā).

Teritorijas attīstības līmeņa izmaiņu indeksu aprēķina pēc konkrētā gada datiem, salīdzinot ar iepriekšējā gada vidējiem rādītājiem, un tas „raksturo attīstības līmeņa izmaiņas pret iepriekšējo gadu, parādot teritoriju atpaliekošu vai apsteidzošu attīstību, salīdzinot ar vidējo attīstības līmeni iepriekšējā gadā.” (“Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām,” 2010)

Šajā promocijas darbā ar TAI apzīmēts „teritorijas attīstības līmeņa indekss”, ja vien nav norādīts citādi. Tas izmantots par galveno rādītāju, kas raksturo teritoriju sociāli ekonomisko attīstību (sk. nodaļas „Lauku amatiermākslas atspoguļojums reģionālajā presē”; „Amatiermāksla un kopienas attīstība Viļānos (gadījuma izpēte)”; „Amatiermākslas statistiskā analīze”).

Vienīgā konstatētā korelācija 26 novadu starpā ir saistīta ar kultūras izdevumiem novada budžetā – jo lielāks pašvaldības TAI, jo lielāks ir budžetā tās kultūras izdevumu īpatsvars. Tātad var secināt, ka te visdrīzāk valda ekonomiskās attīstības loģika un/vai ‘atlikuma princips’: kultūra nav prioritāra budžeta sadaļa, tā palielinās tikai tad, kad pašvaldība to ‘var atļauties’.

Kultūras datu korelācijas ar sociāli ekonomiskajiem rādītājiem (TAI, iedzīvotāju skaita izmaiņas) ir praktiski tādas pat, kā korelācijas ar novadu sociāli ģeogrāfiskajiem rādītājiem (iedzīvotāju skaits, iedzīvotāju blīvums un teritorijas platība). Tas liek secināt, ka rosīgāka KN patronētā kultūras dzīve ir novados, kuros ir zemāki sociāli ekonomiskās attīstības rādītāji un izkaisītāka apdzīvotība. Tajos

³³⁰ „Teritorijas attīstības indekss”, VRAA. http://www.vraa.gov.lv/lv/petnieciba/attistibas_indekss/; sk. 2014.04.06.

ir arī blīvāka kultūras infrastruktūra (vairāk KN un kolektīvu attiecībā pret noteiktu iedzīvotāju skaitu).

To var skaidrot ar šo novadu izvietojumu, tie atrodas nomalēs, tālāk no lielām pilsētām un attīstības centriem nekā ‘attīstītāki’ novadi, t.i., ar lielākiem TAI un citiem sociāli ekonomiskās attīstības rādītājiem. Atšķirības nosaka vairāku desmitgažu migrāciju – depresīvākos novadus iedzīvotāji pamet, savukārt attīstītākajos (Pierīgas) iedzīvotāju skaits pieaug, un, pirms vairākām desmitgadēm izveidotais KN tīkls, kas tika veidots, balstoties uz citu apdzīvotības struktūru, piemēram, savādākām lauku un iedzīvotāju skaita attiecībām, kā arī veidots, izmantojot ‘ģeogrāfiskā pārklājuma’ principu, ir palicis. ‘Attīstītākos’ novados ir daudzveidīgāka kultūras infrastruktūra, pašvaldības uzturētie KN (un skolas) tajos nav vienīgā izvēle, bez tam šādi novadi biežāk ir lielpilsētu satelīti, un iedzīvotāji ar kultūras aktivitātēm var nodarboties ārpus sava novada robežām. Ja liela daļa iedzīvotāju lielāko dienas daļu pavada pilsētā, tad viņu novadu sabiedriskā dzīve ir strukturāli savādāka, nekā to novadu, kuros vairums iedzīvotāju izglītojas, strādā un dzīvo ‘uz vietas’.

Latviešu īpatsvars novadā

Latviešu īpatsvars novadā stipri korelē ar pieaugušo iedzīvotāju kolektīvu dalībnieku īpatsvaru no visiem novada pieaugušajiem iedzīvotājiem (darbaspējas vecumā un virs tā). Tātad, jo lielāks latviešu iedzīvotāju kopienas īpatsvars novadā, jo lielāks pieaugušo īpatsvars ir iesaistīts amatiermākslā. Vājākas, bet nozīmīgas, ir novadu latviešu iedzīvotāju īpatsvara korelācijas ar pieaugušo kolektīvu skaitu, kultūras norišu skaitu, kultūras pasākumu apmeklēšanas biežumu, kā arī ar kultūras līdzdalības indeksu. Negatīva ir korelācija ar bērnu kolektīvu īpatsvaru (no visiem kolektīviem).

Var secināt, ka novados, kuros ir lielāks latviešu īpatsvars, amatiermākslā ir iesaistīta lielāka pieaugušo iedzīvotāju daļa, kā arī kultūras notikumi ir biežāki un to apmeklējums – lielāks. Tas vēlreiz apstiprina kultūras līdzdalības etniskuma tēzi: latvieši pašvaldību KN aktivitātēs iesaistās biežāk, nekā nelatvieši.

Vecums, dzimums

Pieaugušo kolektīvu skaits uz 10 000 iedzīvotāju un pieaugušo kolektīvu dalībnieku īpatsvars no visiem darbaspējas un vecākiem iedzīvotājiem uzrāda līdzīgas korelācijas. Pirmkārt, šie rādītāji stipri korelē savstarpēji; otrkārt, tie negatīvi korelē ar iedzīvotāju skaitu uz vienu KN; treškārt, stipra ir to korelācija ar kultūras norišu blīvumu un apmeklēšanas intensitāti. Tādas pat korelācijas ir, salīdzinot 26 novadus.

Vienīgā nozīmīgā korelācija, kurā rādītājs ‘bērnu kolektīvu īpatsvars’ korelē ar kādu citu, ja neņem vērā negatīvās korelācijas ar pieaugušo kolektīvu skaitu uz 10 000 iedzīvotāju un pieaugušo kolektīvu dalībnieku īpatsvaru no viesiem darbaspējas un vecākiem iedzīvotājiem, ir ‘latviešu īpatsvars’ novadā. Jo novadā mazāk latviešu, jo lielāku tās amatiermākslas īpatsvaru KN veidos bērnu kolektīvi.

Var secināt – jo lielāks pieaugušo kolektīvu skaits (attiecībā pret iedzīvotāju skaitu) un lielāks novada pieaugušo iedzīvotāju īpatsvars ir iesaistīts amatiermākslā, jo intensīvāka ir vietējā kultūras dzīve. Tātad KN notiekošo pasākumu ‘saturu’ pamatā veido vietējie amatieri, nevis iebraucēji-viesmākslinieki, un jo blīvāks KN tīkls, jo lielāks ir vietējo amatieru aktivitāšu īpatsvars.

Izdevumi kultūrai

Vienīgais rādītājs, kurā pastāv korelācija ar novada budžeta izdevumu īpatsvaru kultūrai, ir noziedzība – jo zemāks noziedzības līmenis novadā, jo lielāku budžeta daļu veido izdevumi kultūrai (34 novadu dati). Salīdzinot tikai 26 novadus, kultūras izdevumu īpatsvars korelē ar TAI, savukārt ar iedzīvotāju skaitu uz vienu KN un KN norišu apmeklēšanas intensitāti korelē gan šis rādītājs, gan arī izdevumi kultūrai uz vienu iedzīvotāju. Tātad var secināt, ka, pirmkārt, izdevumu apjomu kultūrai nosaka kultūras infrastruktūras blīvums (KN skaits novadā); otrkārt, izdevumu īpatsvars ir saistīts, visdrīzāk netieši, ar novada sociālo klimatu (noziedzību) un iedzīvotāju amatiermākslas aktivitāšu intensitāti.

Kopsavilkums un secinājumi

Iepriekš tas ir minēts, bet jāuzsver, ka nodaļā analizētie kultūras dati apraksta novadu pašvaldību KN ‘darbības areālu’, izņēmums ir budžetu izdevumu kultūras sadaļa³³¹, tajā iekļautie līdzekļi tiek izmantoti ne tikai KN infrastruktūras un institūcijas uzturēšanai. Tāpat jāatkārto, ka šie kultūras dati iegūti no visai nepilnīgas datu bāzes – LDKK (www.kulturaskarte.lv). Tomēr, neraugoties uz šiem un citiem ierobežojumiem, veiktā analīze var tikt uzskatīta par veiksmīgu. Iegūtie rezultāti nav pretrunā ar citās promocijas darba nodaļās izdarītajiem cita veida datu analīžu secinājumiem, kas iegūti, izmantojot citas pieejas un metodes. Tie tikai apstiprina vairākas hipotēzes.

Kopsavelkot, var apgalvot, ka pastāv divas stipras sakarības:

- kultūras dzīve (KN tīkls un kultūras līdzdalība) ir saistīta ar novada un reģiona sociāli ekonomiskās attīstības līmeni un ar atsevišķiem sociāli ģeogrāfiskajiem rādītājiem, un tā drīzāk ir ‘apgriezta’ sakarība;
- latviskāki novadi pašvaldību KN aktivitātēs iesaistās biežāk nekā nelatviskāki, un kultūras dzīve tajos ir rosīgāka, īpaši, salīdzinot pieaugušo iedzīvotāju aktivitāti.

³³¹ Pašvaldību budžeta izdevumu kods „08.000 Atpūta, kultūra un reliģija”, kurā tiek uzskaitīti visi izdevumi atpūtai, kultūrai un reliģijai.

Pašvaldību KN kūrētās kultūras dzīves 'īpatsvars' ir lielāks novados, kuros ir nelabvēlīgāki sociālie, demogrāfiskie, ekonomiskie un ģeogrāfiskie apstākļi. To parāda gan reģionu salīdzinājums (Pierīgas un Zemgales novadi, kas ir ekonomiski attīstītāki un vairāk piesaistīti lielo pilsētu aglomerātiem, īpaši Rīgai, ir kūrāki savā kultūras dzīvē, kamēr latviskie, bet ne tik labklājīgie, Vidzemes novadi, arī Kurzemes, ir visrosīgākie, ekonomiski depresīvajiem Latgales novadiem izceļoties ar blīvāko kultūras infrastruktūras tīklu)³³², gan atsevišķu novadu kultūras līdzdalības un sociāli demogrāfisko datu korelāciju analīzes.

Pašvaldību uzturētās kultūras dzīves lielāku rosīgumu sociālekonomiski mazāk attīstītās vietās var skaidrot ar to, ka šādās pašvaldībās, un reģionos kopumā, privātais un trešais sektors praktiski neiesaistās, jo kultūras tirgus ir pārlietu mazs. Savukārt latviešu aktīvāka līdzdalība kultūras aktivitātēs visdrīzāk skaidrojama ar kultūras politikas un pārvaldes 'latviskumu', ar iesaistīšanās vai neiesaistīšanās tradīcijām atsevišķās etniskajās kopienās, kā arī ar atšķirībām latviešu un cittautiešu kopienu sociālajos rādītājos³³³.

Līdzšinējā datu analīze par varbūtīgāko kultūras un attīstības attiecību skaidrojumu liek pieņemt 'dzīves kvalitātes' scenāriju. Valsts (PSRS) izveidotā un mūsdienās pašvaldību uzturētā KN infrastruktūra ir jo nozīmīgāks sociālās dzīves elements tur, kur sociāli ekonomiskā situācija ir mazāk labvēlīga. KN ir nozīmīgi vietējo iedzīvotāju kultūras līdzdalības un vispār sabiedriskās dzīves centri. To galvenā funkcija ir noteiktas dzīves kvalitātes uzturēšana un kopšana tādās vietās, kur tirgus 'nedarbojas', kur bez pašvaldības un valsts praktiski nav citu spēlētāju. Vai tā sniedz kādu būtisku ieguldījumu vietas un kopienas attīstībā ārpus tā, ka kalpo par noteikta standarta dzīves kvalitātes uzturēšanas instrumentu (piedāvājot sabiedriski akceptētas brīvā laika pavadīšanas iespējas, piedaloties un organizējot vietējo sabiedrisko dzīvi), ar pieejamo datu analīzi nav iespējams pateikt. Var tikai izvirzīt induktīvu secinājumu par to, ka amatieru kultūra novadu pašvaldību līmenī tiek uzskatīta par sociālo pakalpojumu, nevis par attīstības resursu, jo tās uzbūve un pārvalde, līdz ar to arī tās funkcionēšana un iedzīvotāju līdzdalībā tajā, neatbilst modernajam attīstības diskursam un nav veidota un pārvaldīta ar mērķi kalpot tieši attīstībai.

³³² Kultūras līdzdalības analīze reģionālajā 'griezumā' aprakstīta 4.pielikumā „Reģionu kultūras rādītāju (infrastruktūras un līdzdalības) salīdzinājums (ANALĪZE)”.

³³³ Kultūras līdzdalības pētījumu (aptaujū) datu sekundārā analīze parāda, ka pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības amatiermākslas līdzdalībā starp latviešu un cittautiešu iedzīvotājiem, starp izglītotākiem un mazāk izglītotiem, starp LR pilsoņiem un nepilsoņiem, starp turīgākiem un mazāk turīgiem. Pirmie ir aktīvāki amatieri. Sociāli ekonomiskie rādītāji etniskajā un politiskajā 'griezumā' nav publiski pieejami, piemēram, bezdarbnieku vai darba meklētāju etniskais salīdzinājums. Tomēr 2011. gada Tautas skaitīšanas datu analīze ļauj apgalvot, ka darba meklētāju īpatsvars nelatviešu vidū ir augstāks nekā latviešu. Tāpēc var pieņemt, ka etniskajā dalījumā tas ir papildu multiplikators, kas ietekmē (un vienlaikus daļēji izskaidro) zemāku nelatviešu kultūras līdzdalību.

SECINĀJUMI UN DISKUSIJA

Promocijas darba nobeigums dalīts trīs daļās. Pirmajā daļā atspoguļoti rezultāti, kas iegūti, analizējot *attīstības teorijas, politikas un prakses*, meklējot atbildes uz pirmo pētniecisko jautājumu: kā attīstības politikā un kopienas attīstības pieejās tiek konceptualizēta un praktiski izmantota amatiermāksla? Tas veido kontekstu, kādā mīt pētījuma priekšmets: amatiermākslas izmantošana kopienas attīstībā. Otrajā daļā iztirzāts tas, kā iedomātie kultūras varas mehānismi un modeļi, kas atbilstoši teorijai spēj veicināt reģiona, vietas, kopienas attīstību, atbilst vai neatbilst *Latvijas kultūras politikai un praksei*. Tajā meklētas atbildes uz otro pētniecisko jautājumu: kāda ir Latvijas lauku iedzīvotāju kultūras līdzdalība? Katru šo daļu veido divi apakštemati, kurus nosacīti var dēvēt par ‘teorētisko’, tajā kopsavilkti galvenie teorētiskie pieņēmumi un aprobētie modeļi, kā arī atspoguļoti metodoloģiskie secinājumi, un ‘praktisko’, kurā atspoguļota šo teorētisko atziņu empīriskā izpēte. Atsevišķi secinājumi izvirzīti diskusijai, norādot uz problēmām, kuru izpratne un izpēte prasa tālākus un padziļinātākus pētījumus. Trešajā daļā atspoguļoti „Apsvērumi kultūrpolitiskiem priekšlikumiem”, kas radušies promocijas darba teorētiskās un empīriskās analīzes gaitā.

I Attīstība un kultūra

Attīstības politiskā diskursa izmaiņas

Attīstības ideoloģijas un prakses ‘attiecības’ ar kultūru ir mainījušās laika gaitā, sākot no kultūras ignorēšanas vai tās uztveršanas par attīstības un izaugsmes barjeru, beidzot ar optimismu un kultūras varas nozīmes pārspīlēšanu. Mainījusies ir kultūras izpratne un definēšana, un mainījušās ir arī attīstības ideoloģijas un prakses. Kultūras izpratnē vēl dažas desmitgades nesenā pagātnē turpināja valdīt Apgaismības un humānisma laika diskurss – *kultūra ar lielo ‘K’*, *kultūras kā māksla*, *kultūra kā rietumu civilizācijas lielāko gara sasniegumu kopums*; bet dominējošās attīstības idejas bija modernitātes laikmeta produkts, ko raksturoja ticība universālam progresam, augšupejošai sociālajai evolūcijai un tehniskās racionalitātes spējai nodrošināt nemitīgu izaugsmi.

Kopiena, endogēnais pagrieziens

Attīstības diskurss mainās tad, kad arvien acīmredzamākas kļūst iepriekšējo laiku attīstības politiku prakšu neveiksmes un kad civilizācija nonāk ekoloģisku katastrofu priekšā. Racionāla kalkulācija parāda, ka Zeme nespēj dot tik daudz resursu, cik būtu vajadzīgs, lai visa pasaule varētu dzīvot tādā attīstības, izaugsmes un patēriņa līmenī, kā dzīvo ‘attīstītākās’ valstis. Dzimst ilgtspējīgas attīstības paradigma, kas pakāpeniski kļūst par valdošo un formāli akceptēto attīstības modeli. No izteikta ekonomiskās izaugsmes modeļa attīstība kļūst ‘sociālāka’, orientēta uz konkrētiem iedzīvotāju slāņiem, uz tiem, kuriem palīdzība nepieciešama visvairāk. Tagad tās mērķis drīzāk ir atšķirību

izlīdzināšana vai kaut kādu minimālo standartu (ekonomisko, politisko, sociālo, kultūras) nodrošināšana pēc iespējas visiem pasaules (konkrētu valstu, reģionu un kopienu) iedzīvotājiem, nevis vairs tikai bezpersoniska ekonomiskā attīstība un izaugsme.

Līdzīgi kā 'lielās' attīstības diskurss, ir mainījušies arī reģionālās jeb 'iekšējās' attīstības trajektorijas un mērķi. Reģionālās attīstības modeļu uzdevums joprojām ir teritoriju ekonomiskā izaugsme, bet ilgtspējības politika liek tos modificēt kopienu dzīves kvalitātes neekonomisko aspektu uzlabošanai un kopienu politiskās varas palielināšanas virzienā. Modernisma un nācīgas-valsts laikmeta centra-perifērijas (nomaļu) diskursa monopols vājinās, tāpat kā samazinās valsts loma, bet stiprinās atsevišķu reģionu nozīme un politiskās pretenzijas.

Attīstības centrā ieliekot cilvēku, pats cilvēks, un līdz ar viņu arī kopiena, kļūst par šī procesa subjektu. Kopienas izcīna un kopienām tiek deleģēta arvien lielāka vara (pār vietējiem resursiem, pār savu nākotni). Tas dažreiz tiek dēvēts par t.s. 'endogēno pagriezieni', kura teorētiskās saknes ir kopienu un sociālā kapitāla teorijās, kas postulē, ka sociālā vara var būt endogēna, sakņoties kopienas tipa sociālajās apvienībās jeb sabiedrības mikro līmenī (Coleman, 1990; Putnam, et al., 1993; Shils & Janowitz, 1948). Mūsdienu atomizētajās un fragmentētajās sabiedrībās kultūras aktivitātēs tiek saskatīta viena no retajām iespējām veidot un uzturēt kopienas, jo tās nodrošina gan regulāru un nepastarpinātu indivīdu mijiedarbi, gan arī refleksiju par identitāti un kopīgām vērtībām, to sistemātisku kopšanu. Sociālā kapitāla teorijas aksioma ir ideja par sociālā kapitāla rašanos kultūras prakšu (īpaši kolektīvo) rezultātā, dēvējot to par 'neplānoto blakusproduktu', un šādā interpretācijā kultūras aktivitāšu (īpaši amatiermākslas) galvenā funkcija galu galā ir dažādu kopienu kvalitāšu uzlabošana.

Kultūras pagrieziena

Attīstības praksē iekļaujot un iekļaujoties kopienām, par būtisku faktoru kļūst kultūra (tās plašākajā, antropoloģiskajā izpratnē), jo kultūra ir tas pazīmju kopums, kas šķir vienu kopienas no citas. No iepriekšējo laiku etnocentriski-universālās (drīzāk – rietumu civilizācijas) attīstības monokultūras tā diversificējās *n* kopienu vajadzībās, interesēs, vērtībās jeb kultūrās. Šīs kultūras kļūst ne tikai par mērķi, bet arī par līdzekli. Turpmāk attīstības plānošanā 'kultūras faktora' nozīme pieaug, līdz mūsdienu ilgtspējīgas attīstības ideoloģijā, kas kļuvusi par daudzu valstu valdošo attīstības diskursu, tā tiek deklarēta kā viens no četriem attīstības balstiem, līdzās ekonomikai izaugsmei, sociālai attīstībai un ekoloģiskā līdzsvara saglabāšanai.

Praksē tas nozīmē pastiprinātu kultūras instrumentalizēšanu. No vienas puses, dažādu kopienu kultūras vajadzību (kultūras tiesību) ievērošana kļūst par attīstības politikas un prakses mērķi, no otras, kultūru arvien vairāk izmanto noteiktu attīstības politikas mērķu sasniegšanai. Šāds

‘kultūras pagrieziens’ raksturīgs ne tikai attīstības ideoloģijai, bet arī sociālajām zinātnēm, kas sociālo pārmaiņu skaidrošanai kopš iepriekšējā gadsimta [19]90-iem gadiem arvien biežāk izmanto kultūras faktorus.

Pievēršanās kopienai un paļaušanās uz to allaž pastiprinās sociālo transformāciju un krīžu laikos. Jaunākajā attīstības vēsturē tas notiek arī ar kultūru, kad tā kļūst par gandrīz universālu atbildi un cerību daudzos sociālo krīžu vai neskaidrību gadījumos. Lai attaisnotu uz kopienu un kultūru liktās (vai noveltās) cerības, tās arvien vairāk mēģina instrumentalizēt. Viena no dominējošajām pieejām ir pilsoniskās sabiedrības ideja, kas uzsver iedzīvotāju pašorganizēšanās attīstības nepieciešamību, iepretim centralizētas valsts kontroles sistēmas uzturēšanai. Tiek pārskatītas un modificētas reģionālās attīstības un kultūras politikas. Par politikas subjektiem arvien vairāk jāklūst iedzīvotājiem tuvākām asociācijām un sociālajiem veidojumiem, sākot ar kopienām un pašvaldībām, beidzot ar neformālām grupām un NVO.

Attīstība un kultūras vara

Kultūras prakses, piemēram, amatiermāksla, var kalpot vairākiem mērķiem, var veicināt dažādu uzdevumu izpildi. Atšķirīgas sociālās un psiholoģiskās teorijas uzsver dažādas kultūras funkcijas un potenciālos iedarbības laukus, bet visbiežāk tie ir divi: individuālais un kolektīvais. Kultūras prakses var uzlūkot kā atsevišķu indivīdu rīcību, kas kalpo viņu individuālo mērķu sasniegšanai vai vajadzību piepildīšanai. Tā būtu, piemēram, mākslas baudīšana, kuras ietekme visdrīzāk ir individuāla, psiholoģiska un tieši nav reducējama uz plašāku sistēmu. Kultūras prakses var uzlūkot arī kā darbības, kas kalpo grupai. Tā būtu, piemēram, kolektīva muzicēšana vai šūpuļdziesmu dziedāšana bērnam. Šāda prakse ir komunāla, gan izpildījumā, gan funkcionalitātē. Ja individuālās kultūras prakses gadījumā indivīda motivāciju un interesi galvenokārt skaidro ar baudu vai emocionālo stāvokļu pašregulēšanu, tad kolektīvās prakses galvenais mērķis, ne vienmēr apzināts, ir kopienas radīšana un uzturēšana. Šie prakses veidi ir tikai ideāltipi, jo socioloģija nenodala individuālo no kolektīvā kā dihotomas pazīmes. Kultūras prakšu gadījumā to var skaidrot ar mākslas un kultūras sociālo ‘dabu’ – to rada un reproducē cilvēki, un tāpēc katra kultūras prakse ir uzskatāma par sociālu rīcību, jo tā ir komunikācija ar valodām, vērtībām, simboliem, kodiem, ko radījuši citi, ko radījusi noteikta kopiena.

Promocijas darbā kultūras varas ietekme konceptualizēta, izmantojot ‘kapitālu pieeju’. Par pamatu ņemot Pjēra Burdjē četrus kapitālu veidus (ekonomisko, sociālo, kultūras, simbolisko), pievienojot tiem vēl divus (baudas un ekoloģisko), ir izveidota ‘kultūras lauka’ darbības shēma, kas paskaidro kultūras prakšu funkcionēšanu – indivīdu un kopienu iesaistīšanos un darbību. Baudas kapitāls jeb iespēja gūt baudu nav kapitāls tā klasiskajā izpratnē, ko var krāt un kas uzglabājas, bet tas ir resurss,

kas pieejams kultūras laukā, un tas motivē indivīdu iesaistīties kultūras aktivitātēs. Sociālais kapitāls var būt svarīgs gan indivīdiem (Burdjē interpretācija), gan kopienām (Patnama, Kolmena interpretācija), un tā galvenā funkcija ir indivīda iespēju palielināšana un kopienas ‘kvalitāšu’ uzlabošana. Kultūras prakses ir uzskatāmas par sociālās komunikācijas un pilsoniskās līdzdalības formu, un sociālais kapitāls ir to blakusprodukts, pat ja indivīdi vai kopienas ‘kultūras’ laukā ienākušas ar citiem mērķiem vai interesēm. Simboliskais kapitāls tiek operacionalizēts kā atzinība jeb prestižs, un kultūras prakses tradicionāli ir viens no veidiem, kā iegūt kopienas atzinību un kā kopienai iegūt atzinību. Kultūras kapitāls Burdjē interpretācijā ir zināšanas un izglītība. Kultūras, mākslas kompetences ir viens no zināšanu veidiem, kas papildina kopējo indivīda vai kopienas kultūras kapitālu, tādējādi palielinot „*iespēju jebkurā spēlē gūt panākumus*”. Ekoloģiskais kapitāls šajā darbā operacionalizēts kā indivīda un kopienas fiziskā un garīgā veselība (kopienas gadījumā to dēvē par atmosfēru, garu, gaisotni). Kultūras prakses var uzlabot gan indivīda, gan kopienas veselību, piemēram, mūzika un māksla, gan ‘aktīvā’ līdzdalība, gan ‘pasīvā’ baudīšana, tiek izmantota terapeitiskiem mērķiem; indivīdi un kopienas kultūru izmanto savas vides izskaistināšanai un ekoloģijas uzlabošanai. Savukārt ekonomiskais kapitāls attiecas uz kultūras laukā radītiem produktiem, kas var tikt konvertēti attiecīgos ekonomiskā lauka ekvivalentos, tādējādi tā radītājam vai pārpircējam nesot ekonomisku peļņu.

Kopienas attīstība (veidošanās, uzlabošanās, stiprināšanās, saglabāšanās) ar kultūras palīdzību tiek skaidrota kā kultūras kapitāla konvertēšanās sociālajā kapitālā: indivīdu vai/un grupu kultūras prakšu rezultātā rodas sociālais kapitāls. Tas tiek izprasts kā ‘kopīgais labums’, un tā apjoms liecina par kopienas kvalitāti.

Viena no sociālā kapitāla pieejas konceptuālajām problēmām, par ko šī teorija daudz kritizēta, ir tās argumentācijas cirkularitāte: sociālā kapitāla pieaugums skaidrots ar pašu sociālo kapitālu. Lai risinātu šo sociālā kapitāla rašanās problēmu, šajā promocijas darbā izmantoti baudas un ekoloģiskā kapitāla jēdzieni. Šie kultūras laukā potenciāli iegūstamie ‘kapitāli’ var motivēt indivīdus iesaistīties kultūras līdzdalībā, bet kopienas – investēt resursus kultūras lauka attīstīšanai. Ja šāds lauks ir radīts un kopts un ja iedzīvotājiem (visdažādākajām grupām) ir vēlme iesaistīties, jo viņi redz tajā *baudas* un *ekoloģiskos (veselības)* ieguvumus, tad tas ir arī lauks, kurā iedzīvotāju kultūraktivitātes ‘ražos’ sociālo kapitālu.

Lai arī akadēmiskajā kopienā, kas pēta šo jomu, pastāv vienprātība par to, ka kultūras līdzdalība var palīdzēt uzlabot sociālo klimatu, vairot sociālo kapitālu un attīstīt kopienas, joprojām trūkst drošu empīrisku pierādījumu šādas likumsakarības eksistencei. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc šāds pieņēmums mūsdienu publiskajā un politiskajā laukā ir labi zināms un plaši lietots, bet vienlaikus tas tiek pausts ar skepsi, praktiskajā politikas īstenošanā pieturoties pie ‘klasiskākām’ un ‘stingrākām’ vērtībām, tādām kā ekonomika, finanses vai infrastruktūra.

II Latvijas amatiermāksla kopienas attīstībai

Promocijas darba mērķis bija izpētīt Latvijas lauku amatiermākslas izmantošanu kopienu attīstībā; tēze – Latvijas iedzīvotāju amatiermāksla drīzāk ir potenciāls, nevis aktīvi un apzināti izmantots resurss kopienu attīstībā. Balstoties attiecīgo teoriju un pieeju atziņās, tika izveidots kopienu kultūras lauka modelis, ko veido mazāka mēroga modeļi: kultūras lauka darbības mehānisms; indivīda un kopienu kapitāli un resursi; vietas kultūras kritiskās masas modelis. Gala rezultātā izveidots modelis, kurā ar 18 nosacījumiem (kategorijām) aprakstīts ideāls kopienu kultūras lauks (sk. 4.tabulu „Ideāls kopienu kultūras lauka modelis”). Savukārt kultūrpolitika pamatā analizēta, izmantojot Šterna-Seifertes trīs kultūrpolitisko pieeju (didaktiskā, diskursīvā, ekoloģiskā) klasifikāciju.

Izmantojot dažādus datu avotus un dažādas analīzes metodes (dokumentu analīzi, iedzīvotāju un ekspertu aptaujas, statistikas datu analīzi, ekspertu un kultūras darbinieku intervijas, novērojumus, kultūrpolitikas vēsturisko analīzi u. c.), var secināt, ka Latvijas amatiermāksla atšķiras no teorijā aprakstītās ideālās pilsoniskās sabiedrības kultūras līdzdalības prakses, un tās sociālais potenciāls, ko veido masveidīga iedzīvotāju līdzdalība, nespēj pilnasinīgi iesaistīties ikdienas sociālās attīstības projektā. Tas skaidrojams, pirmkārt, ar Latvijas kultūrpolitiku, kas tiešā un praktiski nepārveidotā veidā ir replicējusi paternālistisko padomju kultūrpolitikas ‘karkasu’ jeb formu, saturu modificējot vien etniskāka un elitārāka modeļa virzienā. Šāda kultūras pārvaldes un atbalsta forma, kad valsts un pašvaldības pilnībā uzņemas rūpes par noteiktām kultūras jomām un praksēm (piemēram, kultūrvēsturisko mantojumu, ‘tradicionālajām’ amatiermākslas nozarēm [tautas dejām, kordziedāšanu u. c.]), tai pat laikā praktiski nedefinējot un ‘nepieprasot’ no tām sociālu ietekmi, t.i., neinstrumentalizējot, neatbilst pilsoniskas sabiedrības modelim. Šādi pārraudzītas un dotētas kultūras prakses un amatiermākslas kolektīvi nav uzskatāmi par analogiem pilsoniskās sabiedrības brīvprātīgajām asociācijām.

Otrkārt, Latvijas lauku amatiermākslas nepietiekamā ‘sociālā atdeve’ skaidrojama ar pilsoniskās sabiedrības vājumu: trešā sektora (nevalstiskās organizācijas, biedrības, neformālās grupas un neformālie līderi) pārstāvniecība lauku kultūrā ir niecīga un pašas vietējās kopienas – sašķeltas. Kopienu sašķeltība (tā īpaši raksturīga etniski un reliģiski neviendabīgos novados) atspoguļojas amatiermākslas līdzdalībā – tajā šīs un citas atšķirības, piemēram, ekonomiskā un izglītības līmeņa, drīzāk tiek replicētas, nevis novērstas. Pilsoniskas kopienas laukos turpina veidoties, un, lai arī kopiena daudzviet paliks tikai kā utopija, amatiermāksla ir īstenība, tiesa, ne visās kopienās (pagastos, ciemos), un tā šī mērķa sasniegšanai ir jāizmanto apzinātāk: būvējot, uzlabojot, attīstot kopienu.

Kultūra Latvijas attīstības politikā

Latvijas attīstības politiku dokumentu analīzes gaitā secināts, ka to divi galvenie trūkumi, kas traucē tiem veidot koherentu attīstības vīziju un piedāvāt šauru un praktiski īstenojamu attīstības prioritāšu sarakstu, ir to pārprodukcija un daudzu dažādu un nereti pretrunīgu ideju un koncepciju līdzāspastāvēšana. Dokumentos dominē ‘klasiskā’ attīstības vīzija, kas par primāro instrumentu uzskata un izvēlas ekonomiskas intervences, kuras īstenojams ir valsts centrālais aparāts, un tajos izvērstā veidā tikpat kā neparādās mūsdienīgas attīstības politikas idejas un uzstādījumi, piemēram, endogēnitāte vai sociālais kapitāls. Latvijas attīstības politikā indivīds drīzāk tiek uztverts kā objekts, nevis kā pārmaiņu vai izaugsmes subjekts. Pārmaiņas iniciē valsts, bet indivīdam, kopienai ir jāpaļaujas uz valsts piedāvātajām politikām un sniegtajiem resursiem. Indivīdu un to grupu (interesu un teritoriālo kopienu) tikums, individuālās iniciatīvas un kolektīvās rīcības potenciāls ir praktiski ignorēti. Pilsoniskā sabiedrība, NVO loma, vēlamās pilsoņu morālās vērtības tiek pieminētas tikai garāmejojot. Kultūra kā attīstības resurss konceptualizēta reti, pārsvarā dokumentos, kuriem nav īstas politiskās varas – plānošanas dokumentos un politikas īstenošanas ziņojumos. Kopumā attīstības politikas dokumentu vēstījumu var dēvēt par neskaidru un nenostabilizējošu, no kā izriet grūtības formulēt izvirzītās koncepcijas un vīzijas skaidros, lakoniskos un saprotamos saukļos, veidot stāstu.

Jēdziena ‘kultūra’ pamatlietoējums un pamatizpratne attīstības politikas dokumentos (likumos, attīstības un plānošanas stratēģijās un vīzijās) liecina par kultūrvēsturiskā jeb mantojuma diskursa dominanci: kultūra ir nacionālās (pamatā – etniskās), latviešu un etnisko minoritāšu, identitātes (-šu) avots. Šādā kontekstā tā tiek izprasta kā simbolisks resurss gan visai Latvijai un tās iedzīvotājiem, gan katram atsevišķajam kultūrvēsturiskajam reģionam. Kultūra tiek izprasta arī pragmatiskāk, un tomēr izteikti didaktiski – kā viens no kvalitatīvas dzīvošanas apstākļiem (‘pakalpojuma groza’ pieeja – valsts apņemšanās iedzīvotājiem nodrošināt noteiktus kultūras produktus, sākot ar profesionālo mākslu, beidzot ar līdzdalības iespējām tautas jeb amatiermākslas aktivitātēs). Valsts uzdevums ir kultūras vērtību pārvaldīšana un piedāvājuma uzlabošana un paplašināšana. Kultūra un māksla var tikt izmantotas arī kā kopienas ekonomiskais resurss, kas savu pievienoto vērtību pelna ar (kultūr)tūrismu.

Tomēr pamatā kultūra tiek konceptualizēta kā vērtība pati par sevi bez kādiem īpašiem uzdevumiem, kas sniegtos tālāk par humānisma laikmeta un padomju laiku ideāliem par harmoniskas un vispusīgi attīstītas personības izveidošanu un noteiktu grupu simbolisko reprezentēšanu un reproducēšanu. Kultūras izpratnē dominē ‘kvalitatīvās kultūras’ diskurss, ar to praktiski saprotot profesionālo mākslu. Kultūra reti apskatīta sociālās kohēzijas (saliēšanās, sociālās attīstības) un citu sociāli politisko ideju kontekstā, nekāds īpašs sociālās attīstības potenciāls tai nav paredzēts. No šādiem pieticīgiem kultūras instrumentalizācijas uzdevumiem izriet vieta, kāda kultūrai tiek atvēlēta dažāda

mēroga teritoriju attīstības vīzijās. Tie drīzāk ir piezemēti un tehnokrātiski uzdevumi: kultūras infrastruktūras renovēšana, kultūras konservēšana, pakalpojumu pieejamības uzlabošana, ‘augstās’ (profesionālās) mākslas uzturēšana (sistemātiska dotēšana), simboliskās reprezentēšanas funkcijas atbalstīšana.

Latvijas kultūrpolitiskais diskurss

Kultūra arvien vairāk ienāk Latvijas attīstības politikā, bet tas notiek ar ievērojamu atpalikšanu no citu rietumvalstu politikām, un nereti tikai kopējot tajās aktuālos politiku modesvārdus. Nereti tie ir tikai vajadzīgie un aktuālie termini, tādi kā ‘kopiena’, ‘sociālais kapitāls’, ‘radošās industrijas’, kas mehāniski, bet bez attiecīgo ‘atbalsta mehānismu’ iestrādāšanas citos normatīvajos aktos un budžetos tiek ielikti valsts jaunākajos plānošanas un attīstības dokumentos. Šī attīstības un kultūras ‘saprecināšana’ nav sakņota vietējās politiskajās un administratīvajās tradīcijās un praksēs, institūcijās, tāpēc pagaidām tā uzskatāma vien par deklaratīvu politisko retoriku. Katrā jaunās valdības deklarācijā ir iekļauta „Kultūras sadaļa”, un tajā parasti ir aktuālie (un vairs ne tik aktuālie) rietumu kultūrpolitiku modesvārdi, bet nekādas strukturālas kultūras pārvaldes pārmaiņas netiek piedāvātas. Solīts tiek viens un tas pats: „budžeta iespēju robežās apņemas atjaunot (palielināt) valsts dotācijas...” Latvijas kultūrpolitikas inerci jāskaidro arī ar kultūras darbinieku pretestību reformām, kā arī ar ekonomiskās krīzes gados drastiski samazināto valsts finansējumu kultūrai, kas ne tik vien piebremzēja vairākas reformatoriskas idejas un plānus, bet pat apstādināja (vismaz uz laiku) vairākas tradicionālās kultūras atbalsta formas.

Latvijas kultūrpolitiskajos dokumentos valda līdzīgs diskurss tam, kāds sastopams attīstības likumdošanā. Reģionālās kultūrpolitikas galvenie uzdevumi ir kultūras (ar uzsvāru uz ‘profesionālās’) pieejamības nodrošināšana un kultūrvēsturisko reģionu tradīciju saglabāšana. Eksistē tikai centrs un nomales (reģioni) ar iedzīvotājiem un viņu vajadzībām. Iedzīvotāji un vietējās pašvaldības ir kultūrpolitikas objekti, nevis subjekti. Viņu potenciāls nav iekļauts kultūras funkcionēšanas shēmās, izņēmums ir tradicionālā kultūra, bet arī tai praktiski nav potenciāla (izņēmums – kultūrtūrisms), tā ir saglabājama vai glābjama. Reģioni un vietējās kopienas kultūrpolitiskajos dokumentos ir saņēmēji, no centra izrietošās politikas un dotāciju objekti. Kā subjekti ar savām vajadzībām, interesēm vai kultūras potenciālu tie attēloti vien pēdējo piecu gadu ‘vīziju dokumentos’ un to īstenošanas atskaitēs, bet tajos nosprausto plānu īstenošana ir apsīkusi krīzes gados.

Kultūra kā attīstības avots konceptualizēta reti. Dominējošā diskursā (piemēram, ‘kultūras pakalpojumu groza’ ideja) kultūra reģionos tiek redzēta kā sabiedriskais labums, kuru vienlīdz lielā daudzumā valstij vajadzētu piegādāt visiem. Reģioni būs attīstītāki, ja to iedzīvotājiem būs pilnāks

kultūras grozs, un par to atbildīga ir valsts³³⁴. Kultūrpolitikas dokumentos kā viens no politikas objektiem un subjektiem parādās reģioni un reģionālās kultūras iestādes, tomēr praksē šāda deleģēšana plānošanas reģionu institūcijām nesniedz rezultātus, jo tiem nav politiskās varas, un ne visos ir šādas rīcībspējīgas iestādes. Darbīga un funkcionējoša kultūras politika un pārvalde vietējā līmenī iespējama praktiski tikai lielāko pilsētu un lielāko novadu pašvaldībās. Vairumam novadu pašvaldību kapacitātes šādiem uzdevumiem ir nepietiekamas, tāpēc reģionālā līmeņa kultūrpolitiskā vara paliek kaut kur ‘gaisā’ starp Rīgu un anonīmajiem reģioniem. Savukārt ‘uz vietām’ (novados, kopienās) kultūras dzīve drīzāk balstīta padomju laiku kultūras pārvaldes un infrastruktūras funkcionēšanas tradīcijās, nevis apzinātā un sociāliem mērķiem pakārtotā un pārkārtotā amatiermākslas sistēmā. Tas īpaši labi atklājās krīzes gados, kad tika drastiski saīsināti vai pat likvidēti vairāki centra kultūrpolitiskās varas instrumenti, piemēram, t.d. mērķdotācijas jeb piemaksas amatierkolektīvu vadītāju algām.

Politikas dokumentos nav nolasāmas prioritātes, jo viss ir svarīgs. Kultūrpolitiskās pretrunas un nesamērīgas cerības izpaužas uzstādījumā attīstīt gan profesionālo, gan amatiermākslu (pieejamības un kvalitātes pieauguma nodrošināšana); attīstīt gan reģionu un kopienu kultūras, gan centra (metropoles) kultūru. Reģionālās attīstības kontekstā šī ir klasiska ‘labklājības valstu’ intervences politika: reģionu attīstība tiek mākslīgi veicināta, centralizēti pārdalot ienākumus un labklājību par labu atbalstāmajiem reģioniem (un Latvijā ir jāatbalsta visi reģioni, jo tikai Rīgas/Pierīgas reģions uzrāda pozitīvus attīstības rādītājus). Valsts kultūrpolitiskajos dokumentos, ar dažiem izņēmumiem, nav jūtamas pēdējo desmitgažu Rietumu pasaules reģionālās attīstības un kultūrpolitikas jauno tendenču dvesmas un idejas (piemēram, kultūras pagrieziens, endogēnais pagrieziens, pilsoniskās sabiedrības un kultūras pilsoniskuma idejas, vairākmērogu pieeja u. c.), tāpēc jāsecina, ka Latvijas kultūras politikā tiek atražota klasiskā ekonomiskā reģionālās izaugsmes pieeja.

‘Kopienas līmeņa’ amatiermāksla

1. Pārmantotā padomju kultūras dzīves pārvaldība

Galvenais secinājums, analizējot Latvijas lauku amatiermākslas organizāciju, ir šāds: tā atrodas pašvaldību un valsts tiešā aprūpē, tāpēc to nedrīkst uzskatīt par iedzīvotāju pašaktivitātes, pašiniciatīvas un pašorganizācijas rīcības formu. Šīs amatiermākslas prakse būtiski atšķiras no ‘klasiskas’ pilsoniskās līdzdalības formas – pilsoņu brīvprātīgo asociāciju darbības modeļa.

Vietējā kultūras dzīve laukos (mazpilsētās, pagastos, ciemos) raksturīga ar to, ka galvenais un praktiski arī vienīgais tās nodrošinātājs ir pašvaldība un valsts. Kultūras pasākumi pārsvarā notiek kultūras namos, skolās un bibliotēkās, to rīkotāji ir pašvaldību iestāžu darbinieki, bet

³³⁴ Kas ir zināma pretruna, jo likumā „Par pašvaldībām” (1994) noteikts, ka kultūra ir pašvaldības *autonomā funkcija*.

amatiermākslas kolektīvus (piemēram, korus, amatierteātrus) pamatā uztur un finansē pašvaldības. Vietējā kultūras laukā dominē pašvaldība un valsts, privātais sektors praktiski nav iesaistīts, bet ‘trešais’ sektors ir iesaistīts fragmentāri. Liela daļa vietējo kultūras NVO ir radītas drīzāk tāpēc, lai iegūtu finansējumu noteiktu projektu īstenošanai, nevis dzimušas no iedzīvotāju grupu kultūras interesēm un vajadzībām, kā tas bija Krievijas Impērijas Baltijas guberņās, kad kori, amatierteātri un citas kulturāli-izglītojošās iedzīvotāju apvienības radās kā iedzīvotāju līmeņa (*grass-roots*) veidotas asociācijas.

Latvijas Republikas kultūras sistēmas paspārnē darbojošies pašdarbnieki jeb amatieri paši dara salīdzinoši maz. Tās aktivitātes, kuras varētu veidot un audzēt sociālo kapitālu, piemēram, finansējuma, telpu, publisko uzstāšanos iespēju meklēšana un organizēšana, pamatā veic valsts vai pašvaldību algoti profesionāļi (profesionāli izglītoti kolektīvu vadītāji, kultūras namu direktores, Kultūras ministrijas aparāta institūcijas). Amatieri pamatā ir valsts izveidotā kultūras lauka piedāvāto resursu pasīvi izmantotāji. Tāpēc var secināt, ka šo teorētiski iespējamo kultūras līdzdalības funkciju, kopienas attīstīšanu un pilsoniskas sabiedrības veidošanu, mūsdienā Latvijas amatiermākslas sistēmas pārvaldes modelis neatbalsta. Latvijas kultūrpolitikas instrumentalitāte amatiermākslas jomā ir orientēta uz cita veida sociāli politiskajiem mērķiem, tradicionālākiem un ‘vecākiem’, tādiem kā nacionālās identitātes atražošana, kultūrvēsturisko tradīciju saglabāšana, iedzīvotāju brīvā laika lietderīgas izmantošanas pārvaldība, vietējās kopienas publiskās dzīves organizēšana (pamatā – svētku un atceres dienu).

Latvijas attīstības (nacionālās un reģionālās) un kultūrpolitikas dokumentu analīze rāda, ka tajos arvien vairāk ienāk sociālā kapitāla un kultūras līdzdalības idejas, tomēr no Padomju Savienības pārmantotā kultūras pārvaldes sistēma vēl netiek pārveidota atbilstoši šādām modernākām un demokrātiskākām politiskajām nostādņēm. Savukārt, analizējot amatiermākslas kultūras pārvaldes transformācijas pēcpadomju Latvijā, jāsecina, ka, raugoties mikrolīmenī, tās bijušas kosmētiskas: amatieri gluži kā padomju laikos praktiski bez maksas var iet un izmantot vietējās kultūras institūcijas, kurās viņus uzrauga un vada profesionāli izglītoti un par publisko naudu algoti vadītāji. Kultūras pārvaldes mezo līmeņa pārmaiņas bijuša nozīmīgākas: praktiski visa vietējā kultūras infrastruktūra pārgāja pašvaldību pārvaldījumā. Tas faktiski nozīmē, ka ir deformēta kultūras pārvaldes centralizācijas modeļa funkcionēšana, lai gan nacionālā kultūrpolitika turpina būt centralizēta, jo tāda, unitāra, ir valsts uzbūve. Tai pat laikā valsts varai kultūras jomā (KM un attiecīgajām tās institūcijām) ir palikusi vien padomdevēja, sponsora vai ‘brīvprātīgā menedžera’ loma; līdz ar to stipri ir vājinājusies centrālās varas ideoloģiskās un politiskās kontroles funkcija. Paralēli šī līmeņa kontroles zušanai, ir vājinājusies arī mikro līmeņa kultūras pārvaldības kontrole, un tas skaidrojams ar vietējo pašvaldību vadītāju, kā kultūras, tā politiski administratīvo, attiecīgo kapacitāšu un izpratnes trūkumu par amatiermākslas sociālo nozīmi.

Es to dēvēju par dubulto kontroles zudumu, kas mūsdienu amatiermākslas funkcionēšanā izpaužas tādējādi, ka vietējo kultūru (pašvaldību un valsts finansēto un uzturēto) politiski praktiski nevada un neuzrauga ne vietējā, ne centrālā vara (daži izņēmumi varētu būt lielākie novadi, kuros ir pārmantotas rajona kultūras pārvalžu tipa iestādes, kas īsteno vietēja mēroga kultūrpolitiku). Amatiermākslu mūsdienās pamatā 'vada' tradīcijas un vietējo kultūras un pašvaldību vadītāju izpratne. Vietējo līderu izpratne par šīs jomas funkcijām un uzdevumiem pamatā aprobežojas ar amatieru sagatavošanu un līdzdalības nodrošināšanu vietēja un nacionāla mēroga 'tradicionālajos' un 'operatīvajos' kultūrpolitiskajos pasākumos, piemēram, 18. novembra svinīgajā pasākumā vietējā KN (vai skolā) vai Dziesmu un deju svētku procesā. Praktiski vienīgais amatiermākslas vērtējums ir mākslinieciskā kvalitāte. Savukārt tas, kādi ir citi amatiermākslas līdzdalības rādītāji, piemēram, kāda ir dažādu sociālo grupu pārstāvētība (vai tā ir proporcionāla iedzīvotāju sastāvam, vai nav no amatiermākslas izslēgto grupu), nav ne centrālās, ne vietējās politiskās varas interešu un vajadzību uzmanības fokusā.

2. Iedzīvotāju kultūras līdzdalība amatiermākslā

Kopumā iedzīvotāju iesaistīšanās līmenis amatiermākslā uzskatāms par masveidīgu (tajā iesaistīti 5–7% no tiem, kas vecāki par 24 gadiem), jo tā ir viena no izplatītākajām iedzīvotāju brīvā laika nodarbēm, to apsteidz vien dalība arodbiedrībās un reliģiskajās draudzēs. Tomēr, salīdzinot Latvijas amatieru aktivitāti ar citu ES valstu attiecīgajiem rādītājiem, tā nav uzskatāma par augstu, tā ir vidēja. Salīdzinot dažādu Latvijas grupu pieaugušo iedzīvotāju līdzdalību amatieraktivitātēs, jāsecina, ka vairākos sociāli demogrāfiskajos dalījumos pastāv būtiskas atšķirības. Statistisko datu analīzē atklājas šāda likumsakarība: aktīvākas ir tās iedzīvotāju grupas, kuru kapitāli (kultūras, ekonomiskais, simboliskais, sociālais) ir lielāki. Piemēram, nelatvieši līdzdarbojas stipri retāk nekā latvieši, sievietes – biežāk nekā vīrieši, mazāk izglītotie – retāk nekā izglītotie. Šādas sakarības liecina par to, ka atšķirības kultūras līdzdalībā var būt arī noteiktas politikas, ieskaitot kultūras, rezultāts. Tas mudina pārskatīt līdzšinējo kultūras politiku un praksi, jautājot, vai pašvaldību un valsts uzdevums ir atbalstīt labklājīgāko slāņu iedzīvotājus, ignorējot trūcīgākos? Savukārt teorētiskās analīzes laukā tas liek secināt, ka Latvijas amatiermākslas funkcionēšanas sistēma neatbilst ideālajam pilsoniskās sabiedrības kultūras līdzdalības un kultūras demokrātijas modelim. Postpadomju Latvijas lauku amatiermākslas modelis ir būtiski savādāks. Kopumā var secināt, ka Latvijas amatieru kultūras lauks ir resurss, kuru var izmantot sociālajā attīstībā vēl auglīgāk, gan iesaistot maz iesaistītās iedzīvotāju grupas, gan arī modificējot pašu 'pašdarbību' atbilstošāk pilsoniskās sabiedrības un kultūras līdzdalības modelim.

Par vienu no Latvijas kultūrpolitikas svarīgākajām problēmām jāuzskata diskusijas neesamība par fundamentāliem kultūrpolitiskajiem jautājumiem, tādiem kā politiskās prioritātes vai kultūras

instrumentalizācijas nepieciešamība un tās iespējamie mehānismi. Tāpēc kultūrpolitika ir drīzāk inkrementāla, nevis stratēģiska un konceptuāla. To ietekmē tradīcijas vara (no padomju laikiem pārmantotā un nereformētā kultūras pārvaldes sistēma un infrastruktūra), sociāli ekonomiskās situācijas fluktuācijas, kā arī kultūras aparāta inerces un pretestības reformām. Pēdējo gadu aktuālākais un praktiski vienīgais publisko kultūrpolitisko diskusiju jautājums, ja neskaita Kultūras ministrijai deleģēto integrācijas politiku, ir kultūras nozares finansējums. Kultūras elite prasa dotāciju atjaunošanu vismaz pirmskrīzes līmenī, par to runā kordinģentu asociācija, radošo savienību pārstāvji, jaundibinātas profesionālo mākslinieku organizāciju koalīcijas; arī vietējo kultūras darbinieku vienīgā konstantā prasība ir darba samaksas paaugstināšana. Šajās diskusijās dominē kultūras un mākslas darbinieki (kultūras birokrātija un profesionālie mākslinieki un menedžeri), bet amatieru un 'vienkāršo' kultūras patērētāju balsis nav sadzirdamas, savukārt augstākā ranga politikā kultūra joprojām atrodas nomalē un nav stingrs politiskais arguments vai prioritāte.

Kultūras un mākslas darbiniekiem, īpaši amatiermākslas, nav pietiekami spēcīgas pilsoniskās pārstāvniecības un lobiju, un katra amatiermākslas kustības līdera kapitāli nav tik lieli, lai spētu nozīmīgi ietekmēt kultūras un politisko diskusiju dienas kārtību. Būtiski arī tas, ka, lai gan visas šīs grupas vieno viens lauks – kultūras, to intereses būtiski atšķiras. Piemēram, analizējot KM darbību, jāsecina, ka tā drīzāk 'stāv' profesionālās, nevis amatiermākslas vai tautas 'pusē', savukārt lauku pašvaldību (novadu) vadītāju un kultūras darbinieku resursi un kapitāli ir par mazu, lai spētu formulēt savas vajadzības un tās lobēt³³⁵. Tas būtu viens no galvenajiem praktiskajiem kultūrpolitikas uzdevumiem: dažādu sociālo grupu (profesionāļu, amatieru, kultūras birokrātijas, valsts, pašvaldību, reģionu, latviešu, etnisko minoritāšu u. c.) kulturālo un sociālo vajadzību artikulēšana, nošķiršana un sabalansēšana.

Nobeigumā jāatkārto, ka, vērtējot Latvijas amatiermākslas kultūrpolitisko praksi, par kritēriju pieņemot kultūras un attīstības diskursa uzstādījumus, kultūra tajā drīzāk tiek artikulēta kā tāda, kas iet attīstības pavadā, nevis kultūra (kultūraktivitātes) rada attīstību. Latvijas attīstības politikā kultūra galvenokārt tiek uzskatīta par pasīvu resursu, ar kuru jānodrošina iedzīvotāji, un tas tiek darīts salīdzinoši veiksmīgi. Latvijas Republika ir pārmantojusi un uztur LPSR laikā radīto (no PSRS nokopēto) amatieru kultūras institūciju tīklu un tās dotēšanas sistēmu (KN, mākslas un mūzikas skolas, amatiermākslas sistēma, Dziesmu svētku procesa valstiskais atbalsts), veiksmīgi ir piesaistījusi ES struktūrfondu līdzekļus profesionālai mākslai piemērotu koncertzāļu celtniecībai reģionos. Kultūra ir resurss, kas tiek dots tautai, lai uzlabotu iedzīvotāju dzīves kvalitāti. Tomēr tas ir tikai 'kultūras un attīstības ass' bāzes punkts, ja to drīkst uzskatīt par viendimensionālu

³³⁵ Arī šīs jomas profesionāli-asociatīvā darbība pagaidām nav bijusi ar pietiekamu ietekmi. 2002. gadā dibinātā Latvijas Kultūras centru asociācija (iepriekš Latvijas Kultūras darbinieku biedrība), kas ir (varētu būt) šīs jomas vadošā nevalstiskā organizācija, praktiski nedarbojas.

trajektoriju. Kopumā šī brīža amatiermākslas funkcionēšana (kultūras pārvaldes un kultūras līdzdalības) un tās ‘rezultāti’ nevar tikt uzskatīti par pietiekami izmantotu resursu un mehānismu attīstības veicināšanai.

Apsvērumi kultūrpolitiskiem priekšlikumiem

Viens no svarīgākajiem šī brīža Latvijas kultūrpolitikas uzdevumiem būtu konceptuāls un analītisks šīs jomas politikas, prakses, vēstures un tradīciju audits. Mērķis – iespējama kultūrpolitikas un kultūras pārvaldes reforma. Paralēli tam nepieciešama plaša diskusija sabiedrībā, kur tiek pārstāvēti ne tikai profesionālo kultūras darbinieku (mākslinieku, kultūras profesionāļu) viedokļi, bet arī valsts pārvaldes, politiķu, vietējo un ārvalstu ekspertu, iedzīvotāju un amatieru interešu grupu viedokļi.

Es ieteiktu pievērst uzmanību šādiem uzdevumiem:

1. Strādāt pie dažu galveno kultūrpolitisko prioritāšu noteikšanas, kas tiek formulētas īsi un saprotami katram valsts iedzīvotājam.
2. Kritiski izvērtēt šī brīža Latvijas kultūras pārvaldības sistēmu, par pamatu ņemot dažādu laiku Latvijas (Krievijas Impērijas, pirmās brīvvalsts, Vācijas okupācijas, padomju laiku, pēdējo 20 gadu) kultūrpolitisko modeļu un kultūras sociālās funkcionēšanas salīdzinājumu, kā arī ņemot vērā citu bijušo PSRS republiku un ārvalstu mūsdienu pieredzi.
3. Veidot reālistiskus reģionālās kultūrpolitikas modeļus, ja tas nav iespējams šī brīža valsts administratīvi politiskās iekārtas dēļ, strādāt pie vietējā (mikro) līmeņa kultūrpolitisko modeļu izveides, diferencējot tos pēc dažādiem kopienu un teritoriju mērogiem (pilsētas, novadi, mazpilsētas) un pēc vietu strukturālajiem rādītājiem (demogrāfiskajiem, sociālajiem, ģeogrāfiskajiem).
4. Strādāt pie konceptuālas profesionālās mākslas un amatiermākslas (pašdarbības) politikas un pārvaldības diferencēšanas. Kultūras un mākslas politikas nedrīkstētu būt viens un tas pats.
5. Ja valsts ir uzņēmusies zināmas rūpes par amatiermākslu un ja tās izmantošana ietilpst nacionālā līmeņa stratēģiskajos mērķos un plānos, tad amatiermākslas klātbūtnei valsts likumdošanā būtu jābūt skaidrāk noteiktai, sākot ar galveno jēdzienu definēšanu, beidzot ar attiecīga (-u) 'amatiermākslas likuma/aktu' pieņemšanu.
6. Izmēģināt lielākas 'neatkarības došanu' amatiermākslas kolektīviem. Piemēram, mērķdotācijas kolektīvu vadītājiem nepiešķirt pilnā apjomā no pašvaldību un valsts līdzekļiem; mērķdotācijas sadalīt konkursu kārtībā; īpaši atbalstīt tādas kultūraktivitāšu formas, kas var dot lielāku ieguldījumu kopienas attīstībā.
7. Viena no centrālajām problēmām lauku kultūras un amatiermākslas dzīvē ir tās līderu cilvēkkapitāls. Šis ir viens no galvenajiem secinājumiem vairākos promocijas darba ietvaros veiktajos mikropētījumos, tāpat kā vairākos iepriekš publicētos pētījumos. Vietējā kultūras un sabiedriskā dzīvē ir rosīga tur, kur ir aktīvi un harizmātiski līderi (gan kultūras, gan pašvaldības). Šādiem līderiem ir nepieciešamas ne tikai tradicionālās cilvēkkapitāla 'sastāvdaļas' (izglītība, zināšanas), bet arī salīdzinoši augsts simboliskais kapitāls (atzinība, prestižs vietējā kopienā) un zināma deva psiholoģiskās pievilcības un varas (harizma). Individīdi ar šādu kapitālu kombināciju reģionos ir retums, jo vairumā gadījumu lauki nespēj konkurēt ar pilsētām un citām valstīm un notiek spējīgu personu aizplūšana. Tieši tāpēc, ka spējīgi līderi ir viens no galvenajiem vietas attīstības avotiem un mazām kopienām ir grūti viņus iegūt un noturēt, pašvaldībām būtu īpaši jā rūpējas un jāstimulē šādu indivīdu piesaistīšana.

8. Vietējās tradīcijas (gan etnogrāfiskās, gan pilsoniskās) ir būtisks vietas attīstības resurss. Tās ir saudzējamas, kopjamas un, gadījumos, kad to nav, izdomājamas un ieviešamas.
9. Vietējām pašvaldībām būtu jāseko ne tikai to uzturētās amatiermākslas kvalitātei, bet arī kvantitātei, ar to pamatā saprotot dažādu iedzīvotāju grupu līdzdalību amatieru kultūrā. KN vadības un kolektīvu vadītāju darba novērtējums būtu jānosaka ne tikai pēc atsevišķu labāko kolektīvu 'sekmēm' (panākumi konkursos un skatēs), bet arī pēc pašvaldības iedzīvotāju iesaistīšanās apjoma pašvaldības kultūras dzīvē, īpašu uzmanību vēršot uz sociāli mazāk aizsargātajām un izstumtajām grupām.

Pateicības un veltījumi

Paldies par atbalstu un iecietību ģimenei, LU SZF un SPPI vadībai un promocijas darba vadītājam prof. Aivaram Tabunam, kā arī LZA VZKK anonīmajam recenzentam (-ei) un recenzentiem asoc. prof. Ritmai Rungulei (Rīgas Stradiņa Universitāte), prof. Vladimiram Meņšikovam (Daugavpils Universitāte), prof. Tālim Tisenkopfam (Latvijas Universitāte), prof. Haraldam Sverdrupam Kohtam (Oslo un Akeršusas Universitātes koledža).

Personīgi vēlos pateikties arī kolēģiem LU SPPI, LU SZF un CSP, darba gaitā intervētajiem un aptaujātajiem, kā arī draugiem un speciālistiem, kas man palīdzējuši darba procesā:

Agitai Misānei	Dacei Krievkalnei	Kristīnei Ancānei
Anitai Kalniņai	Dacei Melbārdei	Kristīnei Lecei
Evijai Začai	Dacei Ziemelei	Lienei Strazdiņai
Ilonai Kundai	Dainai Kondratei	Lindai Grandānei
Ilzei Lācei	Danai Bukšai	Lūcijai Kukaiņai
Iraklijam Saralidzem	Dianai Kudaibergenovai	Marandai Behmanei
Kristīnei Ozoliņai	Džonom Vitmoram	Margaritai Cakulai
Laura Sūnai	Eggei Kulbok-Lattikai	Margaritai Skangalei
Marekam Niklasam	Elīnai Kozulei	Marinai Dičai
Miķelim Grīviņam	Elmīrai Senkānei	Melītai Dimzai
Sandrai Šūmanei	Gintam Klāsonam	Nellijai Strodei
Sandrim Mūriņam	Gintam Zelmenim	Nilam Muižniekam
	Gitai Baulai	Oļegam Pavlovam
Aigai Dzelbei	Ievai Čirei	Pēterim Veģim
Aigaram Justam	Ievai Tihovskai	Rītai Barčai
Aijai Razumovskai	Ilgai Skābardei	Rutai Cibulei
Aijai Upmalei	Ilzei Sondorei	Sarmītei Briedei
Aijai Zobenai	Inārai Pleikšnei	Sigitai Šulcai
Andai Laķei	Inetai Kalniņai	Signei Pujātei
Andai Skrindževskai	Ingai Pribitokai	Uldim Ušackim
Anetei Alksnei	Ingai Strūbergai	Valentīnai Vaivodei
Anetei Zasai	Initai Circenei	Zanei Pamšei
Anitai Švarckopfai	Intai Brencei	Zanei Šintai
Baibai Belai	Intai Brikšei	Zanei Zaubergai
Baibai Tjarvei	Ivetai Pizičai	Zitai Saukānei
Baibai Zukulai	Jānim Kudiņam	Zojai Žugunovai
Birutai Vigupei	Jolantai Treilei	
Brigitai Zepai	Jurim Simanovičam	

Šo promocijas darbu veltu pēdējo 25 gadu laikā bijušajiem, esošajai, kā arī visiem nākotnes Latvijas Republikas Kultūras ministriem: Raimondam Paulam (1990–1993), Jānim Dripem (1994–1995), Ojāram Spārītim (1995–1996), Rihardam Pīkam (1996–1997), Ramonai Umblijai (1997–1998), Karīnai Pētersonei (1998–2002), Ingūnai Rībenai (2002–2004), Helēnai Demakovai (2004–2009), Intam Dālderim (2009–2010), Sarmītei Ēlertei (2010–2011), Žanetai Jaunzemei-Grendei (2011–2013), Dacei Melbārdei (2013–).

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN CITI AVOTI

- Aguilera, Michael Bernabé. (2002). The Impact of Social Capital on Labor Force Participation: Evidence from the 2000 Social Capital Benchmark Survey. *Social Science Quarterly*, 83(3), 853-874. doi: 10.1111/1540-6237.00118
- Allegretti, Giovanni, & Herzberg, Carsten. (2004). Participatory budgets in Europe: Between efficiency and growing local democracy. *Briefing Series*, (2004/5), 1-24. Retrieved from <http://www.tni.org/archives/reports/newpol/participatory.pdf>
- Amin, Ash. (1999). An Institutional Perspective on Regional Economic Development. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23(2), 365-378. doi: 10.1111/1468-2427.00201
- Amin, Ash. (2004). Regions Unbound: Towards a new Politics of Place. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 86(1), 33-44. doi: 10.1111/j.0435-3684.2004.00152.x
- Andersone, E., Indulēns, I., & Zeids, T. (1967). Biedrības. In Vilis Samsons (Ed.), *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija* (Vol. I, pp. 229). Rīga: Zinātne.
- Andrew, Caroline, Gattinger, Monica, Jeannotte, M. Sharon, & Straw, Will. (2005). *Accounting for culture: thinking through cultural citizenship*. Ottawa: University of Ottawa Press.
- Austers, Ivars, & Gaugere, Kristīne. (2005). Nevalstiskās organizācijas Latvijā: sabiedrības zināšanas, attieksme un iesaistīšanās. Rīga: Sorosa fonds - Latvija.
- Babbie, Earl R. (1992). Unobtrusive Research *The practice of social research* (6th ed., pp. 311-344). Belmont, Calif.: Wadsworth Pub. Co.
- Bannister, R. C. (2001). Evolutionism, Including Social Darwinism. In Neil Smelser, J. & Paul Baltes, B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 5033-5038). Oxford: Pergamon.
- Barca, Fabrizio (2010). *The Future Of Europe's Regional Policy*. Paper presented at the European Regional Association Congress, Jönköping, Sweden. <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/pdfs/RSEA-lecture-2010-Barca.pdf>
- Barker, Chris. (2004). Cultural policy. In Chris Barker (Ed.), *The Sage dictionary of cultural studies* (pp. 41-42). London ; Thousand Oaks: Sage.
- Barnes, Trevor. (1996). Economic Georaphy. In Adam Kuper & Jessica Kuper (Eds.), *The Social science encyclopedia* (2nd ed., pp. 373-375). London ; New York: Routledge.
- Bauman, Zygmunt. (2002). Individuality, together. Foreword. In Ulrich Beck & Elisabeth Beck-Gernsheim (Eds.), *Individualization : institutionalized individualism and its social and political consequences* (pp. xxv, 221 p.). London ; Thousand Oaks, Calif.: SAGE.
- Becker, Gary S. (1996). *Accounting for tastes*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Becker, Howard Saul. (1982). *Art worlds*. Berkeley: University of California Press.
- Behrman, J. R. (2001). Development, Economics of. In Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 3566-3574). Oxford: Pergamon.
- Bela, Baiba, & Tisenkopfs, Tālis. (2006). *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Rīga: Zinātne, Latvijas Valsts prezidenta kanceleja.
- Belfiore, Eleonora. (2002). Art as a means of alleviating social exclusion: Does it really work? A critique of instrumental cultural policies and social impact studies in the UK. *International Journal of Cultural Policy*, 8(1), 91-106. doi: 10.1080/102866302900324658
- Belfiore, Eleonora. (2004). Auditing culture. *International Journal of Cultural Policy*, 10(2), 183-202.
- Belfiore, Eleonora, & Bennett, Oliver. (2008). *The social impact of the arts: an intellectual history*. New York: Palgrave Macmillan.
- Beļicka, Daina, & Kirņičanska, Anastasija. (2007). Plānošanas reģionu funkciju analīze. Rīga: Ernst& Young.
- Bennett, Andrew, & Braumoeller, Bear. (2010). *Where the Model Frequently Meets the Road: Combining Statistical, Formal, and Case Study Methods*. Georgetown University.
- Bennett, Oliver. (1997). Cultural policy, cultural pessimism and postmodernity. *International Journal of Cultural Policy*, 4(1), 67-84. doi: 10.1080/10286639709358063
- Bennett, Tony. (1993). Putting policy into cultural studies. In Simon During (Ed.), *The Cultural studies reader* (pp. 479-491). London ; New York: Routledge.
- Bennett, Tony. (2001). Cultural Policy. In Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (Eds.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (1st ed., pp. 3092-3097). Amsterdam ; New York: Elsevier.
- Bennett, Tony, & Savage, Mike. (2004). Introduction: cultural capital and cultural policy. *Cultural Trends*, 13(2), 7-14. doi: 10.1080/0954896042000267116
- Berg-Schlosser, D. (2001). Comparative Studies - Method and Design. In Neil Smelser, J. & Paul Baltes, B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 2427-2433). Oxford: Pergamon.
- Berlin, Isaiah. (2004). The Arts In Russia Under Stalin (December 1945). In Henry Hardy (Ed.), *The Soviet mind : Russian culture under communism* (pp. 1-27). Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Bērzkalns, Valentīns. (1965). *Latviešu dziesmu svētku vēsture: 1864-1940*. Bruklina: Grāmatu draugs.

- Bina, Vladimír, Chantepie, Philippe, Deroin, Valérie, Frank, Guy, Kommel, Kutt, Kotýnek, Josef, & Robin, Philippe. (2012). European Statistical System Network on Culture. FINAL REPORT (pp. 556). Luxembourg: ESSnet-Culture Project; European Commission, Eurostat (ESTAT).
- BISS. (2007). Kultūras pieejamība novados: aptauja un ekspertu intervijas. Rīga: BISS.
- BISS. (2008). Nacionālas un reģionālas nozīmes daudzfunkcionālo centru izveides sociāli ekonomiskais pamatojums. Rīga: BISS, KM.
- Blair, John P., & Carroll, Michael C. (2009). Institutional Perspective on Local Development. In John P. Blair & Michael C. Carroll (Eds.), *Local Economic Development: Analysis, Practices, and Globalization* (2nd ed., pp. 133-154). London: Sage.
- Blandford, Sonia, & Duarte, Stephanie. (2004). Inclusion in the community: a study of community music centres in England and Portugal, focusing on the development of musical and social skills within each centre. *Westminster Studies in Education*, 27(1), 7-25.
- Boatcă, Manuela. (2007). Development: Political Economy. In George Ritzer (Ed.), *The Blackwell encyclopedia of sociology* (Vol. III, pp. 1067-1070). Malden, MA: Blackwell Pub.
- Boix, Carles, & Posner, Daniel N. (1996). Making Social Capital Work: A Review of Robert Putnam's 'Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy'. *WCFIA Working Paper, Paper No. 96*. Retrieved from <http://www.wcfia.harvard.edu/sites/default/files/96-04.pdf>
- Bonilla-Silva, Eduardo, & Baiocchi, Gianpaolo. (2007). Anything but Racism: How Sociologists Limit the Significance of Racism. In Hernan Vera & Joe R. Feagin (Eds.), *Handbook of the sociology of racial and ethnic relations* (pp. 79-100). New York: Springer.
- Boudon, Raymond, & Bourricaud, François. (1989). Community. In Raymond Boudon & François Bourricaud (Eds.), *A critical dictionary of sociology* (pp. 73-77). Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre. (1986). The Forms of Social Capital. In John G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 46-58). New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, Pierre. (1993 [1968]). Outline of a Sociological Theory of Art Perception. In Pierre Bourdieu & Randal Johnson (Eds.), *The field of cultural production : essays on art and literature* (pp. 215-237). New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, Pierre. (1996). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bowlit, John E. (1998). Art. In Nicholas Rzhevsky (Ed.), *The Cambridge companion to modern Russian culture. Cambridge companions to culture* (pp. 205-235). Cambridge ; New York: Cambridge University Press.
- Brande Kehre, Ilze, & Stalidzāne, Ilona. (2003). Reģionālo aspektu nozīme pilsonības jautājumu risināšanā. Rīga: LR Naturalizācijas pārvalde.
- Brigzņa, J., & Vītolinš, I. (1967). Dziedāšanas biedrības. In Vilis Samsons (Ed.), *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija* (Vol. I, pp. 429-420). Rīga: Zinātne.
- Brokensha, D. (2001). Development: Social-anthropological Aspects. In Neil Smelser, J. & Paul Baltes, B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 3587-3592). Oxford: Pergamon.
- Brundtland, Gro Harlem. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development : "Our Common Future" : annex*. New York: United Nations, World Commission on Environment and Development.
- BSZI. (2001a). Kultūras pieejamība novados – analīzes kultūrpolitiskie aspekti (pp. 94). Rīga: BSZI.
- BSZI. (2001b). Tautas mākslas pieejamības izpēte (pp. 37). Rīga: BSZI.
- BSZI, & BDN. (2000). Kultūras decentralizācija, sociālo procesu analīze. Rīga: BSZI, BDN.
- Bula, Dace. (2000). *Dziedātājtauta: folklorā un nacionālā ideoloģijā*. Rīga: Zinātne.
- Chakravorty, Sanjoy. (2000). How Does Structural Reform Affect Regional Development? Resolving Contradictory Theory with Evidence from India*. *Economic Geography*, 76(4), 367-394. doi: 10.1111/j.1944-8287.2000.tb00149.x
- Cheng, Sao-Wen. (2006). Cultural goods creation, cultural capital formation, provision of cultural services and cultural atmosphere accumulation. *Journal of Cultural Economics*, 30(4), 263-286. doi: 10.1007/s10824-006-9023-6
- Cimermanis, Saulvedis, & Mežgailis, Bruno. (1985). *Padomju Latvijas lauku iedzīvotāji un viņu kultūra mūsdienās*. Rīga: Zinātne.
- Cnaan, Ram, Milofsky, Carl, Hunter, Albert, & Cnaan, Ram A. (2007). Introduction. *Handbook of Community Movements and Local Organizations* (pp. 1-19): Springer US.
- COE. (1997). *In from the Margins: a contribution to the debate on culture and development in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Pub.
- Coleman, James S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, 94, S95-S120.
- Coleman, James S. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- Cooke, Philip. (2006). Introduction: Regional asymmetries, knowledge categories and innovation intermediation *Regional development in the knowledge economy*, 1-21.

- Cresswell, Tim. (2006). Place. In Barney Warf (Ed.), *Encyclopedia of human geography* (pp. 356-358). Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Cresswell, Tim. (2008). *Place: a short introduction* (2nd ed.). Malden, MA: Blackwell Pub.
- Cronqvist, Lasse. (2011). *Tosmana: Tool for Small-N Analysis*, Version 1.3.2.0. Trier: University of Trier. Retrieved from <http://www.tosmana.net>
- Danielzyk, Rainer, & Wood, Gerald. (2001). On the Relationship Between Cultural and Economic Aspects of Regional Development: Some Evidence from Germany and Britain. *European Planning Studies*, 9(1), 69-83. doi: 10.1080/09654310123666
- Daugavietis, Jānis. (2001). *Analītisks pārskats par stāvokli kopienu (teritoriālo un interešu) pētniecības nozarē Latvijā*. Referāts lekciju kursā 'Socioloģiskie pētījumi Latvijā'. LU Sociālo zinātņu fakultāte. Rīga.
- Daugavietis, Jānis. (2008). Padomju Latvijas mūzikas socioloģija. *LU Raksti Socioloģijai (Socioloģijai Latvijā - 40)*(736), 52-84.
- Daugavietis, Jānis. (2010). Sarmītes Ēlertes kultūrpolitika: pirmais mēnesis kultūras ministres amatā Retrieved 2013.11.24., from http://www.satori.lv/raksts/3591/Janis_Daugavietis/Sarmites_Elertes_kulturpolitika_pirmais
- Daugavietis, Jānis. (2011). Latvijas kultūrpolitika Kultūras ministrijas fotogrāfijās. *Baltic Readings* Retrieved 11.25., 2013., from <http://www.slideshare.net/zemnieks/20111104-d-pilskonffin>
- Daugavietis, Jānis. (2012a). Kā kultūra palīdzēs nācijai. *¼ Satori* Retrieved 11.11., 2013, from <http://www.satori.lv/raksts/4829>
- Daugavietis, Jānis. (2012b). Kultūra un ekonomikas izrāviens. *¼ Satori* Retrieved 11.11., 2013, from http://www.satori.lv/raksts/4847/Janis_Daugavietis/Kultura_un_ekonomikas_izraviens
- Davidson, Jane W., & Faulkner, Robert. (2010). Meeting in music: The role of singing to harmonise carer and cared for. *Arts & Health*, 2(2), 164-170. doi: 10.1080/17533010903488608
- Dawkins, Casey J. (2003). Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments. *Journal of Planning Literature*, 18(2), 131-172. doi: 10.1177/0885412203254706
- Deflem, Mathieu. (2000). Ferdinand Tönnies (1855-1936). In Edward Craig (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London; New York: Routledge.
- Dowling, Martin. (2008). Fiddling for outcomes: traditional music, social capital, and arts policy in Northern Ireland. *International Journal of Cultural Policy*, 14(2), 179-194.
- Dragičević Šešić, Milena. (2006). Shared Policies: The Future of Cultural Development New Models of Partnership Between the Public, Private and Civil Sectors. In Biserka Cvjetičanin (Ed.), *Dynamics of Communication: New Ways and New Actors* (pp. 103-110). Zagreb: Institute for International Relations.
- Dribins, Leo, & Šņitņikovs, Aleksejs. (2007). Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un pārvarēšanas iespējas (etnicitātes, valsts un pilsoniskās sabiedrības mijiedarbības analīze). Rīga: LU FSI.
- Dubinsky, Lon. (2006). In Praise of Small Cities: Cultural Life in Kamloops, BC. *Canadian Journal of Communication*, 31(1).
- Dunphy, Kim. (2009). *Developing and Revitalizing Rural Communities Through Arts and Creativity: Australia*. Vancouver: Centre for Policy Studies on Culture and Communities at Simon Fraser University.
- Duxbury, Nancy, & Campbell, Heather (2009). *Developing and Revitalizing Rural Communities Through Arts and Creativity: An International Literature Review and Inventory of Resources*. Vancouver: Creative City Network of Canada; the Alberta Recreation and Parks Association.
- Duxbury, Nancy, & Jeannotte, M. Sharon. (2010). *Culture, Sustainability, and Communities: Exploring the Myths*. Paper presented at the 6th International Conference on Cultural Policy Research, August 24-27, 2010., Jyväskylä, Finland. http://www.ces.uc.pt/publicacoes/oficina/ficheiros/2982_353.pdf
- EC. (2000). Cultural Statistics in the European Union: Final report of the LEG *Eurostat Working Paper 3/2001/No1*. Luxembourg: European Commission.
- EC. (2003). New Europeans and Culture *Candidate Countries Eurobarometer* (Vol. 2003.1, March-May): Directorate General Education and Culture.
- EC. (2007a). Cultural statistics. Eurostat Pocketbooks *Eurostat Pocketbooks* (pp. 185). Luxembourg: EUROSTAT.
- EC. (2007b). European Cultural Values *Special Eurobarometer* (Vol. 2003.1, March-May, pp. 167): Directorate General Education and Culture.
- EC. (2007c). Regions in the European Union. Nomenclature of territorial units for statistics, NUTS 2006 (EU-27) Retrieved from http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-07-020/EN/KS-RA-07-020-EN.PDF
- EC. (2011a). Cultural participation Retrieved 2012.04.14., 2012, from http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/culture/methodology/cultural_participation
- EC. (2011b). *Cultural statistics. Eurostat Pocketbooks*. Luxembourg: EUROSTAT.
- EC. (2013). Cultural Access and Participation *Special Eurobarometer 399* (Vol. Special Eurobarometer 399, pp. 111): Directorate General Education and Culture.
- EK. (2005). Par Noturīgas attīstības stratēģijas pārskatīšanu Rīcības platforma ES Noturīgas attīstības stratēģijas pārskatīšana. *Komisijas paziņojums Padomei un Eiropas parlamentam* (Vol. 658). Brisele.

- ES. (2009). Kultūras loma Eiropas reģionu attīstībā. Eiropas Parlamenta 2009. gada 2. aprīļa rezolūcija par kultūras lomu Eiropas reģionu attīstībā. In Eiropas Parlaments (Ed.), *P6_TA(2009)0214* (Vol. 2010/C 137 E/06).
- Escobar, Arturo. (1995). *Encountering development: the making and unmaking of the third world*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Escobar, Arturo. (1999). After Nature: Steps to an Antiessentialist Political Ecology [and Comments and Replies]. *Current Anthropology*, 40(1), 1-30.
- Esteva, Gustavo. (1992). Development. In Wolfgang Sachs (Ed.), *The Development Dictionary: A Guide To Knowledge As Power* (pp. 6-25). London: Zed Books.
- Ettlinger, Nancy. (2001). Local Economic Development. In Neil Smelser, J. & Paul Baltes, B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 9004-9008). Oxford: Pergamon.
- Etzioni, Amitai. (1997). Community, Yes. But Whose? *City Journal*, (spring 1997). Retrieved from http://www.city-journal.org/html/7_2_community.html#etzioni
- Etzioni, Amitai. (2003). Communitarism. In Karen Christensen & David Levinson (Eds.), *Encyclopedia of Community : From the Village to the Virtual World* (pp. 224-228). Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Evans, Graeme. (2001). *Cultural planning, an urban renaissance?* London, New York: Routledge.
- Evans, Graeme, & Foord, Jo. (1999). European funding of culture: Promoting common culture or regional growth? *Cultural Trends*, 9(36), 53-87. doi: 10.1080/09548969909365099
- Evans, Graeme, & Shaw, Phyllida. (2004). *The Contribution of Culture to Regeneration in The UK*. London: DCMS; London Metropolitan university.
- Evans, P. B. (2001). Development and the State. In Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 3557-3560). Oxford: Pergamon.
- Farr, James. (2004). Social Capital. *Political Theory*, 32(1), 6-33. doi: 10.1177/0090591703254978
- Filgueira, C. H., & Filgueira, F. (2001). Development: Social. In Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 3583-3587). Oxford: Pergamon.
- Fine, Ben (2007). Eleven Hypotheses on the Conceptual History of Social Capital: A Response to James Farr. *Political Theory*, 35(No. 1 (Feb., 2007)), 47-53.
- Fisher, Rod. (2005). Hong Kong Arts and Cultural Indicators Project. Hong Kong: Hong Kong Arts Development Council; International Intelligence on Culture and Cultural Capital Ltd.; Cultural Capital Ltd.; Hong Kong Policy Research Institute.
- Fitzpatrick, Sheila (1974). The "Soft" Line on Culture and Its Enemies: Soviet Cultural Policy. *Slavic Review*, , pp. , 33(No. 2.), 267-287.
- Friedland, William H. . (2003). Community. Community Studies. In Karen Christensen & David Levinson (Eds.), *Encyclopedia of community : from the village to the virtual world*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Fukuyama, Francis. (1996). *Trust : the social virtues and the creation of prosperity* (1st Free Press Paperback ed.). New York: Free Press Paperbacks.
- Garofoli, Gioacchino. (2002). Local Development in Europe. *European Urban and Regional Studies*, 9(3), 225-239. doi: 10.1177/096977640200900303
- Gerring, John. (2008). Case Selection for Case Study Analysis: Qualitative and Quantitative Techniques. In J. Box-Steffensmeier, H. E. Brady & D. Collier (Eds.), *Oxford Handbook of Political Methodology* (pp. 645-684). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Giordano, Paolo, Lanzafame, Francesco, & Meyer-Stamer, Jörg. (2005). Regional Integration and Territorial Development in Latin America. In Paolo Giordano, Francesco Lanzafame & Jörg Meyer-Stamer (Eds.), *Asymmetries in regional integration and local development* (pp. 3-26). Washington DC: Inter-American Development Bank.
- Glassman, J. (2001). Development Theory in Geography. In Neil Smelser, J. & Paul Baltes, B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 3599-3604). Oxford: Pergamon.
- Goldenberg, Mark. (2008). A Review of Rural and Regional Development Policies and Programs *Canadian Policy Research Networks Research Report*. Ottawa: Canadian Policy Research Networks Inc.
- Gómez, Ricardo. (2007). Culture and development - the Latin American perspective. In Beate Wörner Ulrike Ebeling (Ed.), *Culture and Development - Cases from Latin America*. Eschborn: Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), Goethe-Institut.
- Gould, Helen G., & Marsh, Mary. (2003). Routemapping Culture and Development (Report on a pilot research project exploring the use of cultural approaches to development within five UK development agencies): Creative Exchange; the Department for International Development.
- Gould, Helen G., & Marsh, Mary (2004). *Culture:Hidden Development*. London: Creative Exchange.
- Granovetter, Mark. (1973). The Strength of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Gray, Clive. (2006). Managing the Unmanageable: The Politics of Cultural Planning. *Public Policy and Administration*, 21(2), 101-113. doi: 10.1177/095207670602100208

- Guetzkow, Joshua. (2002). How the Arts Impact Communities: An introduction to the literature on arts impact studies *Working Paper Series*: Princeton University, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Center for Arts and Cultural Policy Studies.
- Hadjimichalis, Costis, & Hudson, Ray. (2007). Rethinking Local and Regional Development. *European Urban and Regional Studies*, 14(2), 99-113. doi: 10.1177/0969776407076290
- Hamilton, C, Hinks, S, & Petticrew, M. (2003). Arts for health: still searching for the Holy Grail. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 57(6), 401-402. doi: 10.1136/jech.57.6.401
- Hanovs, Deniss. (2012). *Latvijas reģionu mazo pašvaldību stratēģijas dažādības vadībā : sabiedriskās politikas analīze un rekomendācijas situācijas maiņai*. Rīga: Biznesa augstskola Turība.
- Harvey, David. (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism. *Geografiska Annaler Series B Human Geography*, 71(1), 3-17.
- Hawkes, Jon. (2001). *The fourth pillar of sustainability: culture's essential role in public planning*. Melbourne: Common Ground; the Cultural Development Network.
- Häyrynen, Simo. (2003). The spatial nature of cultural recognition: constructing Finnish North Karelia in the centre/periphery dimension of cultural policy. *International Journal of Cultural Policy*, 9(1), 65-81. doi: 10.1080/1028663032000069176
- Hennion, Antoine. (1999). Music industry and music lovers, beyond Benjamin: The return of the amateur. *Soundscapes*, 2(july). Retrieved from http://www.icce.rug.nl/~soundscapes/DATABASES/MIE/Part2_chapter06.shtml
- Hennion, Antoine. (2001). Music Lovers: Taste as Performance. *Theory, Culture & Society*, 18(5), 1-22. doi: 10.1177/02632760122051940
- Hershberg, Eric. (2001). Development: Socioeconomic Aspects. In Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 3592-3597). Oxford: Pergamon.
- Hoks, Džons. (2007). *Ilgspējīgas attīstības ceturtais pīlārs: kultūras loma sabiedriskajā plānošanā*. Cēsis: Culturelab.
- Horkheimers, Makss, & Adorno, Teodors V. (2009). *Apgaismības dialektika: filosofiski fragmenti* (Ivars Ījabs, Trans.). Rīga: Laikmetīgās Mākslas centrs.
- Hudson, Ray. (2006). Regions and place: music, identity and place. *Progress in Human Geography*, 30(5), 626-634.
- Hunter, Albert. (2007). Contemporary Conceptions of Community. In Ram A. Cnaan & Carl Milofsky (Eds.), *Handbooks of sociology and social research*. New York ; London: Springer.
- Inglehart, Ronald. (1997). *Modernization and postmodernization : cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Isserman, Andrew M., Feser, Edward, & Warren, Drake E. (2009). Why Some Rural Places Prosper and Others Do Not. *International Regional Science Review*, 32(3), 300-342. doi: 10.1177/0160017609336090
- Itzel, Constanze. (2008). Kultūras politika. Retrieved from http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/culture/article_7317_lv.htm
- Ījabs, Ivars. (2012). Slēptās puses otrā puse Retrieved 11.11., 2013, from http://www.satori.lv/raksts/4979/Sleptas_puses_otra_puse
- Jauce, Sannija. (2007). Nācijvalsts izvēles laikmetā Retrieved 11.11., 2013., from <http://www.lvportals.lv/print.php?id=166493>
- Jeannotte, M. Sharon. (1997). Canadian Identity, Culture and Values: Building a Cohesive Society *The Social Cohesion Research Program* (Vol. SRA-273): Department of Canadian Heritage.
- Jeannotte, M. Sharon. (2000a). Social Cohesion Around The World: An International Comparison Of Definitions And Issues. Québec: Strategic Research and Analysis (SRA); Strategic Planning and Policy Coordination; Department of Canadian Heritage.
- Jeannotte, M. Sharon. (2000b). Tango Romantica — or liaisons dangereuses? Cultural policies and social cohesion: Perspectives from Canadian research. *International Journal of Cultural Policy*, 7(1), 97-113. doi: 10.1080/10286630009358135
- Jeannotte, M. Sharon. (2002). *Fractured Discourse: A Report From The Second International Conference On Cultural Policy Research*. Paper presented at the Cultural Sites, Cultural Theory, Cultural Policy, January 23-26; Wellington, New Zealand.
- Jeannotte, M. Sharon. (2003a). Singing alone? The contribution of cultural capital to social cohesion and sustainable communities. *International Journal of Cultural Policy*, 9(1), 35-49. doi: 10.1080/1028663032000089507
- Jeannotte, M. Sharon. (2003b). *Social Cohesion: Insights from Canadian Research*. Paper presented at the Conference on Social Cohesion; November 29, Hong Kong.
- Jeannotte, M. Sharon. (2005). Just Showing Up: Social and Cultural Capital in Everyday Life. In Caroline Andrew, Monica Gattinger, M. Sharon Jeannotte & Will Straw (Eds.), *Accounting for Culture: Thinking through Cultural Citizenship* (pp. 124-145). Ottawa, ON: University of Ottawa Press.
- Jeannotte, M. Sharon. (2006). Millennium Dreams: Arts, Culture, and Heritage in the Life of Communities. *2006*, 31(1).
- Jeannotte, M. Sharon. (2008). Shared spaces: Social and economic returns on investment in cultural infrastructure. In Nancy Duxbury (Ed.), *Under Construction: The State of Cultural Infrastructure in Canada*. Vancouver: the Centre of Expertise on Culture and Communities, Simon Fraser University.

- Jeannotte, M. Sharon. (2010). Going with the Flow: Neoliberalism and Cultural Policy in Manitoba and Saskatchewan. *Canadian Journal of Communication*, 35(2), 303-324.
- Jeannotte, M. Sharon, & Duxbury, Nancy. (2010). *From the bottom-up: culture in community sustainability planning*. Paper presented at the Culture and the Making of Worlds (3rd ESA Sociology of Culture research network mid-term Conference), Università Bocconi, Milan, Italy.
- Jenson, Jane (1998). *Mapping social cohesion: The state of Canadian research*. Ottawa: Canadian Policy Research Networks Inc.
- Johnson, Amanda J., Glover, Troy D., & Yuen, Felice C. (2008). Supporting effective community representation: Lessons from the Festival of Neighbourhoods. *Managing Leisure*, 14(1), 1-16. doi: 10.1080/13606710802551155
- Kawashima, Nobuko. (2004). Planning for Equality? Decentralisation in Cultural Policy. *Research Papers*, (1). Retrieved from http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/theatre_sc/publications/centrepubs/ccps_paper_1.pdf
- Kārtība, kādā pašvaldībā tiek aprēķināta un sadalīta valsts budžeta mērķdotācija māksliniecisko kolektīvu vadītāju darba samaksai un valsts sociālās apdrošināšanas obligātājam iemaksām, prot. Nr.53 50.§, MK (2012).
- Keat, Russell, Whiteley, Nigel, & Abercrombie, Nicholas. (1994). *The Authority of the consumer*. London ; New York: Routledge.
- Keating, Michael. (2001). Rethinking the Region. *European Urban and Regional Studies*, 8(3), 217-234. doi: 10.1177/096977640100800304
- Keating, Michael. (2003). The Invention of Regions: Political Restructuring and Territorial Government in Western Europe. In Bob Jessop, Martin Jones & Gordon MacLeod (Eds.), *State/Space* (pp. 256-277): Blackwell Publishing.
- Kim, Seoyong, & Kim, Hyesun. (2009). Does Cultural Capital Matter?: Cultural Divide and Quality of Life. *Social Indicators Research*, 93(2), 295-313. doi: 10.1007/s11205-008-9318-4
- Kiwan, Nadia. (2007). A critical perspective on socially embedded cultural policy in France. *International Journal of Cultural Policy*, 13(2), 153-167.
- Kiwan, Nadia, & Meinhof, Ulrike Hanna. (2005). *Changing City Spaces: New Challenges to Cultural Policy in Europe Fifth Framework consortium*. Southampton: University of Southampton.
- Klāsons, Gints, Kovaļeva, Sanita, Celmiņš, Viesturs, Čulkstēna, Zane, Kovaļeva, Sanita, Kalnmača, Tatjana, . . . Žukovska, Laura. (2013). Latvijas radošo industriju darbība un priekšnoteikumi nozares mērķtiecīgai attīstībai (pp. 224). Rīga: SIA „Baltijas Konsultācijas”, SIA „Konsorts”.
- Klotiņš, Arnolds. (1987). *Mūzika un idejas: apceres par mūziku laikmetā, cilvēkā, sabiedrībā, vēsturē*. Rīga: Liesma.
- Klotiņš, Arnolds. (2011). *Mūzika okupācijā: Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade, 1940-1945*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
- KPR. (2009). Kurzemes plānošanas reģiona 2008.gada Publiskais pārskats. Saldus.
- Krastiņš, Oļģerts, & Vanags, Edvīns. (2008). *Mainoties saglabājies, dažādā Latvija*. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde.
- Kretzmann, John P. (2003). Asset-Based Community Development. In Karen Christensen & David Levinson (Eds.), *Encyclopedia of community from the village to the virtual world* (pp. 67-68). Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Kretzmann, John P., & McKnight, John L. (1990). Mapping Community Capacity. Retrieved from
- Kretzmann, John P., & McKnight, John L. (1993). Building Communities From The Inside Out: A Path Toward Finding And Mobilizing A Community's Assets. Retrieved from
- Kretzmann, John P., & McKnight, John L. (2003). Introduction to Asset-Mapping. *Resources*. Retrieved from <http://www.abcdinstitute.org/docs/abcd/IntroAssetMapping.pdf>
- Kruks, Sergejs. (2008). *Par mūziku skaistu un melodisku! Padomju kultūras politika, 1932-1964*. Rīga: Neputns.
- Kruks, Sergejs. (2011). *Ārtelpas skulptūras semiotika, ekonomika un politika: pieminekļu celtniecība un demontāža Latvijā, 1945-2010*. Rīga: Neputns.
- Krūmiņš, A., & Vītoliņš, J. (1969). Koris. In Vilis Samsons (Ed.), *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija* (Vol. II, pp. 131-132). Rīga: Zinātne.
- Krūmiņš, Ronalds, Locāne, Valentīna, Peipiņa, Ivita, Bruņenieks, Jānis, Vilka, Inga, Šķiņķis, Pēteris, . . . Miglavs, Andris. (2011). Reģionu attīstība Latvijā 2010. Rīga: VRAA.
- Kulbok-Lattik, Egge. (2012). Estonian Community Houses as Local Tools for the Development of Estonian Cultural Policy. *Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift*(2), 253-283.
- Kuper, Adam, & Kuper, Jessica. (1996). Community. In Adam Kuper & Jessica Kuper (Eds.), *The Social science encyclopedia* (2nd ed.). London ; New York: Routledge.
- Ķīlis, Roberts, Celmiņš, Viesturs, Mūriņš, Sandris, Kušners, Edvards, Vasiļevska-Dāsa, Karīna, Andersone, Maija, . . . Austers, Ivars. (2010). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (Latvija 2030). Rīga: LR Saeima.

- Ķīlis, Roberts, Klāsons, Gints, Sandris, Mūriņš, Celmiņš, Viesturs, Siliņa, Daina, Spuriņš, Uldis, . . . Zaļeniece, Anita. (2008). Latvijas pilsētu sociāli ekonomiskās attīstības tendences. Rīga: SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, VRAA.
- Ķīlis, Roberts, Mūriņš, Sandris, Siliņa, Daina, Klāsons, Gints, Kovaļenko, Maksims, & Stafecka, Anna. (2007). Kultūras patēriņš (ziņojums par socioloģiskās aptaujas rezultātiem). Rīga: SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”.
- Laaksonen, Annamari. (2006). Local Policies for Cultural Diversity. With emphasis on Latin America and Europe *Local Policies for Cultural Diversity* (pp. 53-72): UNESCO.
- Laķe, Anda. (2012). Kultūras centru vadītāju aptaujas dati. Viedokļu statistisks (viendimensionāls) sadalījums (pp. 24). Rīga: Kultūrizzglītības un nemateriālā mantojuma centrs (KNMC).
- Laķe, Anda, & Tjarve, Baiba. (2013). Salīdzinošs pētījums par organizacionāliem modeļiem plašai sabiedrības līdzdalībai reģionālās kultūrpolitikas veidošanā Latvijā un citās ES valstīs (pp. 54). Cēsis: "Culturelab", biedrība.
- Langston, Thomas W., & Barrett, Margaret S. (2008). Capitalizing on community music: a case study of the manifestation of social capital in a community choir. *Research Studies in Music Education*, 30(2), 118-138. doi: 10.1177/1321103x08097503
- Lapasha, Robin. (2004). Amateurs and enthusiasts: folk music and the Soviet state on stage in the 1930s. In Neil Edmunds (Ed.), *Soviet music and society under Lenin and Stalin : the baton and sickle* (pp. 123-147). New York: Routledge Curzon.
- Lary, Nikita. (1998). Film. In Nicholas Rzhevsky (Ed.), *The Cambridge Companion to modern Russian culture* (pp. 299-329). Cambridge: Cambridge University.
- Lāce, Ilze. (2010). *Latvijas novadu klāstera analīze, 2010.g. dati [nepublicēts darbs]*. LU SZF. Rīga.
- Lecourt, Edith. (2004). The Psychic Functions of Music. *Nordic Journal of Music Therapy*, 13(2), 154-160. doi: 10.1080/08098130409478112
- Lefebvre, Henri. (1991). *The production of space*. Oxford, OX, UK ; Cambridge, Mass., USA: Blackwell.
- Lefebvre, Henri. (2003). Space and the State. In Neil Brenner (Ed.), *State/space : a reader* (pp. 84-100). Malden, MA ; Oxford: Blackwell Pub.
- Leiša, Elīna. (2008). *Varakļānu kultūras dzīve, 1920.-1940.g.* BA, LU Vēstures un filozofijas fakultāte, Rīga.
- Leonard, Madeleine. (2004). Bonding and Bridging Social Capital: Reflections from Belfast. *Sociology*, 38(5), 927-944. doi: 10.1177/0038038504047176
- Leonard, Madeleine. (2008). Social and Subcultural Capital Among Teenagers in Northern Ireland. *Youth & Society*, 40(2), 224-244. doi: 10.1177/0044118x08314243
- Lin, Nan. (1999). Building a network theory of social capital. *Connections*, 22(1), 28-51.
- Ločmele, Agra. (2007). *ES finansiālais atbalsts kultūrai un tā izmantošana Latvijā*. maģistra darbs, LU Ekonomikas un vadības fakultāte Eiropas studiju maģistra studiju programma, Rīga.
- Lomax, Alan. (2003). Folk Song Style. In Ronald D. Cohen (Ed.), *Alan Lomax : selected writings, 1934-1997* (pp. 140-172). New York: Routledge.
- Loomis, Charles P., & Mckinney, John C. (2002). Introduction. In Ferdinand Tönnies & Charles P. Loomis (Eds.), *Community and society = Gemeinschaft und Gesellschaft*. Mineola, N.Y.: Dover Publications.
- MacKinnon, Danny, Cumbers, Andrew, & Chapman, Keith. (2002). Learning, innovation and regional development: a critical appraisal of recent debates. *Progress in Human Geography*, 26(3), 293-311. doi: 10.1191/0309132502ph371ra
- Madden, Christopher. (2005). Indicators for arts and cultural policy: A Global perspective. *Cultural Trends*, 14(3), 217-247.
- Mahoney, James, & Goertz, Gary. (2006). A Tale of Two Cultures: Contrasting Quantitative and Qualitative Research. *Political Analysis*, 14(3), 227-249. doi: 10.1093/pan/mpj017
- Mallonee, Leigh Detra. (2010). *Capturing community value: The role of local arts organizations in revitalization, civic engagement, and community-building*. University of Oregon. Oregon. Retrieved from https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/10443/L.Mallonee_capstone2010.pdf?sequence=1
- Mandell, Joyce. (2010). Picnics, participation and power: linking community building to social change. *Community Development*, 41(2), 269-282. doi: 10.1080/15575330903548760
- Manza, Jeff. (2006). Social Capital. In Bryan S. Turner (Ed.), *The Cambridge dictionary of sociology* (pp. 557-559). Cambridge [England] ; New York: Cambridge University Press.
- Marcelin, Louis Herns. (2006). Communities. In H. James Bix (Ed.), *Encyclopedia of anthropology* (pp. 538-539). Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Marshall, Gordon. (1998). Qualitative Comparative Analysis (A dictionary of sociology) 2nd. Retrieved 12.16., 2012, from <http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-qualitativecomparatvnylyss.html>
- Matarasso, François. (1997). *Use or ornament? : the social impact of participation in the Arts*. Stroud, Glos.: Comedia.

- McHenry, Julia Anwar. (2009, September). *A Methodology For Determining The Role Of The Arts In Rural Resilience: Applications, Dilemmas And Solutions In The Measurement Of Arts Impact In Communities*. Paper presented at the ReGenerating Community, Melbourne.
- McHenry, Julia Anwar. (2010a). *Arts participation and wellbeing in regional Western Australia: a quantitative study of the shire of Denmark in the Great Southern Region*. Saarbrücken, Deutschland: Lambert Academic Publishing.
- McHenry, Julia Anwar. (2010b). 'They'd Rather Go Play Footy': an Exploratory Study of the Enjoyment and Benefits of the Arts in Western Australia's Remote Murchison Region. *Geographical Research*, 49(1), 37-46. doi: 10.1111/j.1745-5871.2010.00646.x
- McNamara, Robert S. (1973). *The Nairobi speech, Address to the Board of Governors*. speech. World Bank. Nairobi, Kenya. Retrieved from http://siteresources.worldbank.org/EXTARCHIVES/Resources/Robert_McNamara_Address_Nairobi_1973.pdf
- Melbārde, Dace (2007, 2007/12/27/). [Reģionālā attīstība un kultūra (KM valsts sekretāra vietniece kultūrpolitikas jautājumos [eksperta intervija])].
- Melluma, Aija, Segliņš, Valdis, Šķiņķis, Pēteris, Vilka, Inga, Krūmiņš, Ronalds, & Marksa, Inga. (2007). Kurzemes plānošanas reģiona teritorijas plānojums 2006. - 2026.gadam. Rīga: Rīgas plānošanas reģiona attīstības padome, Rīgas reģiona attīstības aģentūra.
- Mercer, Colin. (2006). Cultural Policy Beyond and Below the Nation State: New Forms of Subnational and Transnational Cultural Identity and Citizenship. In Biserka Cvjetičanin (Ed.), *Dynamics of Communication: New Ways and New Actors* (Vol. Culturelink Joint Publication Series No. 10, pp. 83-93). Zagreb: Institute for International Relations.
- Merriam, Alan P. (1964). *The anthropology of music*. [Evanston, Ill.]: Northwestern University Press.
- Meženiece, Marta. (2013). *Zināšanu radīšanas un komercializācijas procesu saikne ar ekonomikas izaugsmi Eiropas Savienības reģionos (kopsavilkums)*. PhD promocijas darbs ekonomikas doktora (Dr. oec.) zinātniskā grāda iegūšanai, Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Jelgava. Retrieved from http://lufb.llu.lv/dissertation-summary/economics/Marta_Mezeniece_promoc_d_kopsavilkums_2013_LLU_EF.pdf
- Mieriņa, Inta (2011). *Political Participation And Development Of Political Attitudes In Post-Communist Countries*. PhD, LU, Rīga.
- Morgan, W. John. (2006). Cultural policy, Stalinism and the Communist International. *International Journal of Cultural Policy*, 12(3), 257-271. doi: 10.1080/10286630601020322
- Morkevičius, Vaidas. (2012). *Introduction to Qualitative Comparative Analysis (QCA)*. LU SZF. Rīga. Retrieved from http://www.vaidasmo.lt/en/lect/etc/QCA-Riga_01.pdf
- Moulaert, Frank (2005). Social innovation, governance and community building (SINGOCOM). Final report. *HPSE-CT-2001-00070* (Funded under the Key Action, 'Improving the Socio-economic Knowledge Base' of FP5, DG Research ed.): European Commission.
- Moulaert, Frank, & Mehmood, Abid. (2009). Analysing Regional Development and Policy: A Structuralist Realist Approach. *Regional Studies*, 44(1), 103-118. doi: 10.1080/00343400802251478
- Moulaert, Frank, & Sekia, Farid. (2003). Territorial Innovation Models: A Critical Survey. *Regional Studies*, 37(3), 289-302. doi: 10.1080/0034340032000065442
- Murzyn-Kupisz, Monika. (2010). Cultural policy at the regional level: a decade of experiences of new regions in Poland. *Cultural Trends*, 19(1-2), 65-80. doi: 10.1080/09548961003696070
- Nederveen Pieterse, Jan. (2001). The cultural turn in development: Questions of power *Development theory : deconstructions/reconstructions* (2nd ed., pp. 64-82). Los Angeles: SAGE.
- Nederveen Pieterse, Jan. (2010). *Development theory : deconstructions/reconstructions* (2nd ed.). Los Angeles: SAGE.
- Nel, Etienne. (2001). Local economic development: A review and assessment of its current status in South Africa. *Urban Studies*, 38(7), 1003-1024.
- Nel, Etienne, & McQuaid, Ronald W. (2002). The evolution of local economic development in South Africa: The case of Stutterheim and social capital. *Economic Development Quarterly*, 16(1), 60-74.
- Nercessian, Andy. (2004). National identity, culture policy and the Soviet folk ensemble in Armenia. In Neil Edmunds (Ed.), *Soviet music and society under Lenin and Stalin : the baton and the sickle*. (pp. 148-162). London: Routledge Curzon.
- Netzer, Dick. (2006). Cultural Policy: An American View. In David Throsby & Victor Ginsburg, A. (Eds.), *Handbook on the Economics of Art and Culture* (Vol. Volume 1, pp. 1223-1251): Elsevier.
- Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām, prot. Nr.27 48.§, MK (2010).
- Nussbaumer, Jacques, & Moulaert, Frank. (2004). Integrated Area Development and social innovation in European cities. *City*, 8(2), 249-257. doi: 10.1080/1360481042000242201
- Paidere, Ruta. (2014). Latviešu komponista dilemma. *Satori*. Retrieved from Satori.lv website: http://satori.lv/raksts/6771/Ruta_Paidere/Latviesu_komponista_dilemma
- Pascual, Jordi, Suteu, Corina, Dragojevic, Sanjin, & Dietachmair, Philipp. (2007). Guide to Citizen Participation In Local Cultural Policy Development for European Cities.

- Pavlovs, Oļegs. (1972). *Lauku estētiskās kultūras attīstības faktori (pēc Latv. PSR materiāliem)*. disertācija, LVU filozofijas un konkrēto sociālo pētījumu katedra, Rīgā. Available from lira.lanet.lv Library Catalog
- Pavlovs, Oļegs. (1982, 1982). *Par personības izaugsmi domājot*. Retrieved from Jvlma database. Rīga.
- Pavlovs, Oļegs. (1984). Personības garīgā kultūra *Kultūra un sabiedrība* (pp. 58-77). Rīga: Liesma.
- Pavlovs, Oļegs. (1987). Mākslinieciskās pašdarbības kolektīvs un tā loma cilvēkfaktora veidošanā (socioloģiskā analīze). In Oļegs Pavlovs & Sarmis Mikuda (Eds.), *Mākslinieciskās pašdarbības kolektīva loma personības audzināšanā (socioloģiskais skatījums)* (Vol. [mācību līdzeklis], pp. 93-135). Rīga: Mācību iestāžu metodiskais kabinets, LPSR Kultūras ministrija, Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatorija.
- Pavlovs, Oļegs, & Mikuda, Sarmis. (1987). *Mākslinieciskās pašdarbības kolektīva loma personības audzināšanā (socioloģiskais skatījums)* (Vol. [mācību līdzeklis]). Rīga: Mācību iestāžu metodiskais kabinets, LPSR Kultūras ministrija, Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatorija.
- Peet, Richard, & Hartwick, Elaine. (1999). *Marxism, Socialism, and Development Theories of Development* (pp. 143-196): {The Guilford Press}.
- Peterson, Richard, & Kern, Roger. (1996). Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. *American Sociological Review*, 61(5), 900-907.
- Pētersone, Karina. (2001). *Nacionālā programma "Kultūra" 2000-2010 (īsinātais variants)*. Rīga: Latvijas Republikas Kultūras ministrija.
- Počas, Jānis. (2008). Dziesmu un deju svētki mainīgā ekonomikas vidē. Rīga: SIA „Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts”.
- Polèse, Mario. (1999). From Regional Development to Local Development: On The Life, Death and Rebirth (?) of Regional Science as a Policy Relevant Science. *The Canadian Journal of Regional Science*.
- Portes, Alejandro. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 1-24.
- Portes, Alejandro, & Landolt, Patricia. (1996). The downside of social capital. *The American Prospect*, 26, 18-21.
- Portes, Alejandro, & Sensenbrenner, Julia. (1993). Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *The American Journal of Sociology*, 98(6), 1320-1350.
- Preston, Rosemary, & Dyer, Caroline. (2003). Human Capital, Social Capital and Lifelong Learning: An editorial introduction. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 33(4), 429-436. doi: 10.1080/0305792032000127739
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling alone : the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D., Feldstein, Lewis M., & Cohen, Don. (2003). *Better together : restoring the American community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D., Leonardi, Robert, & Nanetti, Raffaella Y. (1993). *Making democracy work : civic traditions in modern Italy*. Princeton (N.J.): Princeton University Press.
- Putniņa, Aivita. (2002). Brīvprātības princips. Motivācija; Pilsoniskā komunikācijas un kopienas dzīve. In Tālis Tisenkopfs (Ed.), *Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē* (pp. 26-39). Rīga: Baltijas studiju centrs.
- Radbourne, Jennifer. (2003). Regional Development through the Enterprise of Arts Leadership. *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 33(3), 211-227. doi: 10.1080/10632920309597347
- Ragin, Charles C. (1987a). Case-oriented Comparative Methods. In Charles C. Ragin (Ed.), *The comparative method: moving beyond qualitative and quantitative strategies* (pp. 34-52). Berkeley: University of California Press.
- Ragin, Charles C. (1987b). *The comparative method: moving beyond qualitative and quantitative strategies*. Berkeley: University of California Press.
- Ragin, Charles C. (2000). *Fuzzy-set social science*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rasa, Inta. (2008). *Latviešu sabiedrības kultūrvēsture (1800-1991)*. Rīga: RaKa.
- Rasnača, Līga. (2011). *Darba tirgus attiecības Latvijas mazajās pilsētās un laukos*. PhD, Latvijas Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte, Socioloģijas nodaļa, Rīga. Retrieved from http://szf.lu.lv/files/petnieciba/promocijas_darbi/LigaRasnaca15042011PDF.pdf
- Read, Christopher. (2006). Krupskaya, Proletkul't and the Origins of Soviet Cultural Policy. *International Journal of Cultural Policy*, 12(3), 245-255. doi: 10.1080/10286630601020306
- Relph, Edward Ch. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion.
- Relph, Edward Ch. (2001). Place in Geography. In Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 11448-11451). Oxford: Pergamon.
- Rist, Gilbert. (2010). Development as a buzzword. In Andrea Cornwall & Deborah Eade (Eds.), *Deconstructing development discourse : buzzwords and fuzzwords* (pp. 19-28). Rugby, Warwickshire, Oxford: Practical Action Pub. ;
- Oxfam.
- Ross, D. (2001). Progress: History of the Concept. In Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 12173-12177). Oxford: Pergamon.

- Sacco, Pier Luigi, Blessi, Giorgio Tavano, & Nuccio, Massimiliano. (2009). Cultural Policies and Local Planning Strategies: What Is the Role of Culture in Local Sustainable Development? *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 39(1), 45-64. doi: 10.3200/jaml.39.1.45-64
- Sachs, Wolfgang. (1992a). The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power Retrieved from <http://www.columbia.edu/cgi-bin/cul/resolve?clio8681337>
- Sachs, Wolfgang. (1992b). Environment. In Wolfgang Sachs (Ed.), *The Development Dictionary: A Guide To Knowledge As Power* (pp. 26-37). London: Zed Books.
- Sachs, Wolfgang. (1992c). Introduction. In Wolfgang Sachs (Ed.), *The Development Dictionary: A Guide To Knowledge As Power* (pp. 1-5). London: Zed Books.
- Sanal, Ahmet Muhip, & Gorsev, Selahattin. (2013). Psychological and physiological effects of singing in a choir. *Psychology of Music*. doi: 10.1177/0305735613477181
- Savage, Mike, & Bennett, Tony. (2005). Editors' introduction: Cultural capital and social inequality. *The British Journal of Sociology*, 56(1), 1-12. doi: 10.1111/j.1468-4446.2005.00043.x
- Schama, Simon. (1995). *Landscape and memory* (1st ed.). New York: A.A. Knopf : Distributed by Random House.
- Schuller, T. (2000). Social and Human Capital: The Search for Appropriate Technomethodology. *Policy Studies*, 21, 25-35.
- Schuster, J. Mark (ed.). (2002). Mapping state cultural policy : the state of Washington Retrieved from http://culturalpolicy.uchicago.edu/publications/mapping_state.pdf
- Scott, Carol. (2006). Museums: Impact and value. *Cultural Trends*, 15(1), 45-75. doi: 10.1080/09548960600615947
- Scruton, Roger. (1996). Communitarian Dreams. *City Journal, Autumn*. Retrieved from http://www.city-journal.org/html/6_4_communitarian.html
- Sharpe, Andrew. (1999). A survey of indicators of economic and social well-being. Ottawa: Canadian Policy Research Networks.
- Shils, Edward A., & Janowitz, Morris. (1948). Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II. *Public Opinion Quarterly*, 12(2), 280-315. doi: 10.1086/265951
- Silvanto, Satu, Linko, Maaria, & Cantell, Timo. (2008). From enlightenment to experience: cultural centres in Helsinki neighbourhoods. *International Journal of Cultural Policy*, 14(2), 165-178.
- Skaliotis, M. (2002). Statistics in the Wake of Challenges Posed by Cultural Diversity in a Globalization Context. Key Figures on Cultural Participation in the European Union. *Health, Education and Culture, Eurostat, Luxembourg*.
- SKDS. (2003). Iedzīvotāju aptauja par dažādiem sabiedrības integrācijas aspektiem (Latvijas iedzīvotāju aptauja). Rīga: SKDS.
- SKDS. (2006). Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti. Rīga: SKDS.
- Skot-Hansen, Dorte. (2009). *Kunstens værdi i den lokale kulturpolitik; Center for Kulturpolitiske Studier; Danmarks Biblioteksskole*. Paper presented at the Kunsten At Få Kunsten Med, Vejle, Denmark. http://www.kunst.dk/fileadmin/user_upload/dokumenter/Kunstraadet/Rapporter/Dorte_Skot_Hansens_powerpoints_april_2009.pdf
- Sorokin, Pitirim A. . (2002). Foreword In Ferdinand Tönnies & Charles Price Loomis (Eds.), *Community and society = Gemeinschaft und Gesellschaft* (pp. iii-vii). Mineola, N.Y.: Dover Publications.
- Spāde, Ralfs, Krūmiņš, Ronalds, & Šķiņķis, Pēteris. (2005). Reģionu attīstība Latvijā 2004. Rīga: VRAA.
- Spāde, Ralfs, Locāne, Valentīna, Šķiņķis, Pēteris, & Vilka, Inga (2008). Reģionu attīstība Latvijā 2007. Rīga: VRAA.
- SPPI, LU. (2010). Nacionālā identitāte: vieta, piederība, identitāte, valoda, nākotne, kultūras aktivitātes. In SKDS (Ed.). Rīga.
- SPPI, LU. (2011). Nacionālā identitāte: vieta, rīcībspēja, migrācija. In SKDS (Ed.). Rīga.
- Stanbridge, A. (2002). Detour or dead-end? Contemporary cultural theory and the search for new cultural policy models. *International Journal of Cultural Policy*, 8(2), 121-134.
- Stanley, Dick. (2004, August 24-25). *Report of the proceedings of the Initiative to Study the Social Effects of Culture*. Paper presented at the Looking for New Connections, Montreal.
- Stanley, Dick. (2006). Introduction: The Social Effects of Culture. *Canadian Journal of Communication*, 31(1).
- Stanziola, Javier. (2002). Neo-liberalism and cultural policies in Latin America: The case of Chile. *International Journal of Cultural Policy*, 8(1), 21-35. doi: 10.1080/10286630290032413
- Stern, Mark J., & Seifert, Susan C. (2010). Cultural Clusters: The Implications of Cultural Assets Agglomeration for Neighborhood Revitalization. *Journal of Planning Education and Research*, 29(3), 262-279. doi: 10.1177/0739456x09358555
- Stern, Mark J., & Seifert, Susan C. . (2009). Civic Engagement and the Arts: Issues of Conceptualization and Measurement (Vol. January): University of Pennsylvania.
- Stråth, Bo. (2001). Community/Society: History of the Concept. In Neil Smelser, J. & Paul Baltes, B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 2378-2383). Oxford: Pergamon.

- Suutari, Pekka. (2004). Going beyond the border: national cultural policy and the development of musical life in Soviet Karelia, 1920-1940. In Neil Edmunds (Ed.), *Soviet music and society under Lenin and Stalin : the baton and sickle* (pp. 163-180). London: Routledge.
- Suutari, Pekka. (2009). Музыка в жизни финских иммигрантов в Карелии. In Ольга Павловна Илюха (Ed.), *Финский фактор в истории и культуре Карелии XX века* (Vol. Гуманитарные исследования. Вып.3, pp. 232-250). Петрозаводск: КарНИЦ РАН.
- Svinbērna, Gvena, Goga, Soreja, & Mērfijs, Fergus. (2004). Vietējās ekonomiskās attīstības rokasgrāmata: World Bank Bertelsmann Foundation.
- Šķiņķis, Pēteris (2006). *Valsts sektoriālo pārvaldes teritoriju saiknes ar Latvijas plānošanas reģionu attīstību*. Paper presented at the LU Ikgadējā konference: Ģeogrāfija. Ģeoloģija. Vides zinātne, Rīga.
- Šūmane, Sandra. (2011). *Lauku inovācija: jaunu attīstības prakšu veidošana. Bioloģiskās lauksaimniecības piemērs*. PhD, Latvijas Universitāte, Rīga.
- Švob-Dokić, Nada, & Obuljen, Nina. (2003). Comparative cultural policy issues related to cultural diversity in South East Europe. Mapping the approaches and practices *A cultural policy paper, Policies for Culture*. Amsterdam, Bucharest: European Cultural Foundation, ECUMEST Association.
- Tabuns, Aivars, & Daugavietis, Jānis. (2007). *Reģionālās kultūrvides attīstības problēmas*. LU SZF. LU SPPI. Rīga.
- Tabuns, Aivars, Daugavietis, Jānis, Kalniņa, Anita, Vīgulis, Kaspars, Kristīne, Liepiņa-Ozoliņa, & Grass, Nauris. (2008). Kultūrvides daudzveidības veicināšana un pārvaldība: nevalstiskās un privātās kultūras iniciatīvas. Rīga: LU SPPI.
- Tabuns, Aivars, Sūna, Laura, Kalniņa, Anita, Daugavietis, Jānis, Mūriņš, Sandris, & Liepiņa, Kristīne. (2006). Kultūras. Jaunieši. Mediji. Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte.
- Throsby, David. (1997). Sustainability and culture some theoretical issues. *International Journal of Cultural Policy*, 4(1), 7-19. doi: 10.1080/10286639709358060
- Throsby, David. (1999). Cultural Capital. *Journal of Cultural Economics*, 23(1), 3-12. doi: 10.1023/a:1007543313370
- Tisenkopfs, Tālis. (1989). *Svētki mūsdienā kultūrā: mācību līdzeklis*. Rīga: Republikāniskais mākslas mācību iestāžu metodiskais kabinets.
- Tisenkopfs, Tālis. (2006). Ziemeļu puspelēks ikdienas dilums. Nojēgums par ikdienas dzīvi latviešu dzejā. *Socioloģija. LU Raksti* 701(34), 34-70.
- Tisenkopfs, Tālis, Ābolčiņa, Signe, & Miezīte, Ieva. (1995). Latviešu dziesmu svētki vēsturiskā un socioloģiskā skatījumā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 9(10), 40-48.
- Tisenkopfs, Tālis, Daugavietis, Jānis, Lāce, Ilze, Sūna, Laura, Locika, Kristīne, & Grundšteine, Līga. (2007). Dziesmu un deju svētki mainīgā sociālā vidē. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.
- Tisenkopfs, Tālis, & Lāce, Ilze. (2008). *Teorētiska izpratne par lauku un reģionu attīstību: ES ETUDE projekta rezultāti un politikas ieteikumi*. Paper presented at the ES FONDI PAŠVALDĪBU PAKALPOJUMU UZLABOŠANAI. Pieredzes apmaiņa ES fondu izmantošanā Latvijā un Saksijā-Anhaltē, Rīga. http://www.vraa.gov.lv/starptautiska_sadarbiba/uploads/Prezentacijas/Kopeja_sesija_4_Talis_Tisenkopfs.ppt
- Tisenkopfs, Tālis, Lāce, Ilze, & Mieriņa, Inta. (2008). Social Capital. In Jan Douwe van der Ploeg & Terry Marsden (Eds.), *Unfolding Webs: The Dynamics of Regional Rural Development* (pp. 87-110). Assen: Van Gorcum.
- Tisenkopfs, Tālis, Pisarenko, Olga, Daugavietis, Jānis, Putniņa, Aivita, & Locika, Kristīne. (2002). Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē. Rīga: Baltijas studiju centrs.
- Titscher, Stefan. (2000). Content Analysis. In S. Titscher, M. Meyer, R. Wodak & E. Vetter (Eds.), *Methods of text and discourse analysis* (pp. 56-73). London ; Thousand Oaks, Calif.: SAGE.
- Tjarve, Baiba. (2013). *Institucionālās pārmaiņas Latvijas kultūrā postkomunistiskās pārejas periodā no 1991.gada līdz 2010.gadam (Kopsavilkums)*. PhD (Dr. art.) Kopsavilkums, Latvijas Kultūras akadēmija, Rīga.
- Tobler, Waldo R. (1970). A Computer Movie Simulating Urban Growth in the Detroit Region. *Economic Geography*, 46, 234-240.
- Tönnies, Ferdinand, & Loomis, Charles Price. (2002). *Community and society = Gemeinschaft und Gesellschaft*. Mineola, N.Y.: Dover Publications.
- Truman, Harry S. (1949). Inaugural address, January 20, 1949. Retrieved from <http://www.bartleby.com/124/pres53.html>
- Tuan, Yi-fu. (1977). *Space and place: the perspective of experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- UNDP. (2001). *Latvija: pārskats par tautas attīstību. Sabiedriskās politikas process*. Rīga: UNDP.
- UNESCO. (1982). Mexico City Declaration on Cultural Policies. World Conference on Cultural Policies. Mexico City.
- UNESCO. (1995). Our creative diversity: report of the World Commission on Culture and Development. In World Commission on Culture and Development (Ed.), (pp. 302). Paris: Unesco.
- UNESCO. (2006). Local policies for cultural diversity: Division of Cultural Policies and Intercultural Dialogue of UNESCO. Institut de Cultura, Barcelona City Council as Chair of United Cities and Local Governments.
- Vaivare, J. (1969). Klubs. In Vilis Samsons (Ed.), *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija* (Vol. II, pp. 81-82). Rīga: Zinātne.
- Vanags, Edvīns, Locāne, Valentīna, Peipiņa, Ivita, Šķiņķis, Pēteris, & Vilka, Inga. (2010). *Reģionu attīstība Latvijā 2009*. Rīga: VRAA.

- Vanags, Edvīns, & Vilka, Inga. (2005). *Pašvaldību darbība un attīstība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Verbanova, Lidia. (2009). Developing and Revitalizing Rural Communities Through Arts and Creativity: Europe. In Nancy Duxbury & Heather Campbell (Eds.), *Developing and Revitalizing Rural Communities Through Arts and Creativity: An International Literature Review and Inventory of Resources* (pp. 157-178): Creative City Network of Canada.
- Vilka, Inga. (2004). *Pašvaldību reformas un reģionālā attīstība Latvijā*. PhD, LU, Rīga. Retrieved from www3.acadlib.lv/greydoc/Vilkas_disertacija/Vilka_lat.doc
- Vilka, Inga. (2008). Eiropas Savienības struktūrfondu 2004.-2006.gada plānošanas periodā apstiprināto projektu ietekme uz reģionālo attīstību Latvijā (izvērtējuma ziņojums). Rīga: SIA Pašvaldību konsultāciju centrs.
- Vilka, Inga, & Strupiņš, Aigars. (2004). Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze. Rīga: Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, Ārpolitikas institūts, Sabiedrisko attiecību aģentūra "Consensus PR".
- Vuyk, Kees. (2010). The arts as an instrument? Notes on the controversy surrounding the value of art. *International Journal of Cultural Policy*, 16(2), 173-183. doi: 10.1080/10286630903029641
- Warf, Barney. (2006). Regional Geography In Barney Warf (Ed.), *Encyclopedia of geography* (pp. 405-407). Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Wong, Cecilia. (2002). Developing Indicators to Inform Local Economic Development in England. *Urban Studies*, 39(10), 1833-1863. doi: 10.1080/0042098022000002984
- Woolcock, Michael. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27(2), 151-208. doi: 10.1023/a:1006884930135
- Woolcock, Michael, & Narayan, Deepa. (2000). Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. *The World Bank Research Observer*, 15(2), 225-249. doi: 10.1093/wbro/15.2.225
- Zeile, Pēteris. (1984). Ievadam *Kultūra un sabiedrība* (pp. 3-9). Rīga: Liesma.
- Zelmenis, Gints. (2007). Kultūras pārraudzība un cenzūra Latvijā padomju okupācijas apstākļos 1940.-1941. gadā. In Daina Bleiere & Andris Caune (Eds.), *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.-90. gados: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2006. gada pētījumi* (Vol. 21, pp. 15-43). Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds.
- Zelmenis, Gints. (2012). *Latvijas Republikas kultūras politika 1918.-1934.g.*, Latvijas Universitāte, Rīga. Available from lira.lanet.lv Library Catalog
- Zepa, Brigita, Šūpule, Inese, & Krastiņa, Līga. (2004). Pašvaldību loma sabiedrības integrācijas procesā (pp. 184). Rīga: BSZI, ĪUMSILS.
- Zepa, Brigita, Šūpule, Inese, Krastiņa, Līga, Ķešāne, Iveta, Grīviņš, Miķelis, Bebriša, Iveta, & Ieviņa, Ilze. (2006). Integrācijas prakse un perspektīvas. Rīga: BISS.
- Ziemele, Dace (2007, 2007/11/15/). [Reģionālā attīstība un kultūra (KM Reģionālās kultūrpolitikas nodaļas vadītāja [eksperta intervija])].
- Ziemele, Dace. (2011). *Kultūrpolitika - Kultūras ministrijas un pašvaldību sadarbības joma*. Paper presented at the Vietējās plānošanas nozīme nozaru politiku īstenošanā, Rīga. http://www.lnkc.gov.lv/images/doc/kulturpolitika_06.01.2011..ppt
- Zimmer, Annette, & Toepler, Stefan. (1999). The Subsidized Muse: Government and the Arts in Western Europe and the United States. *Journal of Cultural Economics*, 23(1), 33-49. doi: 10.1023/a:1007565515785
- Zobena, Aija. (2005). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005. Rīcībspēja reģionos*. Rīga: LU SPPI.
- Zobena, Aija. (2007). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007. Cilvēkkapitāls: Mans zelts ir mana tauta?* Rīga: LU SPPI, UNDP.
- Zobena, Aija, & Lāce, Ilze. (2012). Pakalpojumu nozīme Latvijas lauku iedzīvotāju ikdienas dzīves telpā un mobilitātē *Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos* (pp. 177-202). Rīga: Zinātne.
- Zolberg, Vera L. (2001). Cultural policy:outsider art. In Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (Eds.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (1st ed., pp. 3097-3102). Amsterdam ; New York: Elsevier.
- Архангельский, Ю.Е. (2011). Культурно-просветительное образование и его ценностные основания в организации художественной жизни. *Аналитика культурологии*, 1(19). Retrieved from <http://analiculturolog.ru/journal/new-number/item/688-kulturnoprosvetitelnoe-education-and-its-value-in-the-foundations-of-art-of-life.html>
- Асмолова, Валентина. (1969). О художественном вкусе (опыт конкретно-социологического исследования) *Труд и эстетическое воспитание* (pp. 127-160). Rīga: Zinātne, LPSR ZA Vēstures institūts.
- Асмолова, Валентина. (1978). *Единство нравственного и эстетического воспитания*. Rīga: ЦК КПЛ, Дом политического просвещения.
- Бурдые, Пьер. (1993). *Социология политики [Пер. с фр.]*. Москва: Socio-Logos.
- Бурдые, Пьер. (1994). *Начала [Сборник : Пер. с фр.]*. Москва: Socio-Logos Фирма "Адапт".
- Гавриленко, А. Я. (1978). Клубные учреждения. In Александр Михайлович Прохоров (Ed.), *Большая советская энциклопедия. Третье издание (1969—1978) (III ed.)*. Москва: Советская энциклопедия.
- Гасратян, К. М. . (2000). Государство и развитие сферы культуры (зарубежный опыт). *Мировая экономика и международные отношения*, 1, 116 - 119.

- Грамши, Антонио. (1959). *Избранные произведения : в 3-х томах* (Vol. I-III). Москва: Издательство иностранной литературы.
- Зенькович, Г. В., Болотов, Г. И., Кругляк, С. Е., & др, и. (1987). *Сельские клубные и спортивные здания*. Кіјева: Урожай.
- Иванов, А. С. (1978). Художественная самодеятельность. In Александр Михайлович Прохоров (Ed.), *Большая советская энциклопедия. Третье издание (1969—1978)* (III ed.). Москва: Советская энциклопедия.
- Лавринова, Н.Н. (2010). Сущность Культурной Политики. *Аналитика культурологии, 2*(17). Retrieved from http://analiculturolog.ru/journal/archive/item/229-article_41.html
- Шевцова, Ольга. (2000). Женщины Сибири: исторические реалии и парадоксы (1926-1929). *Ползуновский альманах, 3*(Барнаул, Алтайский государственный технический университет им. И.И. Ползунова).

Latvijas Republikas likumi, valdības noteikumi un citi normatīvie dokumenti

- CVK. Likumprojekts "Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē" (2012). Iegūts no <http://web.cvk.lv/pub/public/30258.html>
- KM. Pielikums ilgtermiņa politikas pamatnostādņēm "Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006. - 2015. gadam". Kultūras statistikas rādītāji un politikas indikatori (2006). Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/dokumenti/Kultpol_Vadl_PIELIKUMS_2007.pdf
- KM. Programma "Mantojums-2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam, MK rīkoj. Nr.347 (2006). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=1968>
- KM. Programma "Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007. - 2013.gadam", MK rīkoj. Nr.435 (2006). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=1981>
- KM. Informatīvais ziņojums „Par programmas „Mantojums – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam” izpildes gaitu” (2007). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file43915.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums "Par programmas "Mantojums - 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam" izpildes gaitu" (2007). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file43915.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums „Par programmas „Mantojums – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam” izpildes gaitu un tās novērtējumu 2007.gadā” (2008). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file25317.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums "Par programmas "Mantojums - 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam" izpildes gaitu un tās novērtējumu 2007.gadā” (2008). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file25317.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums par programmu "Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.-2013.gadam" (2008). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file27517.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums par radošo industriju un tās politiku Latvijā (2008). Iegūts no http://www.mk.gov.lv/doc/2005/KMzin_040808_radind.doc; http://www.km.gov.lv/lv/doc/dokumenti/RI_zinojums.pdf
- KM. Rīcības plāns politikas pamatnostādņu "Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts" īstenošanai 2008.-2009.gadam, MK rīkoj. Nr.212 (2008). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2658>
- KM. Informatīvais ziņojums „Par programmas „Mantojums – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam” izpildes gaitu un tās novērtējumu 2008.gadā” (2009). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file47740.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums „Par Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanai 2008.-2009.gadā izpildi 2008.gadā” (2009). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file23914.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums par Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības programmā 2008. - 2013.gadam iekļauto uzdevumu izpildi 2008.gadā (2009). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file25743.doc>
- KM. Kultūras centru darbības attīstības programma 2009.-2013.gadam (zaudējusi spēku līdz ar 30.08.2011 MK rīkojumu Nr.433), MK rīkoj. Nr.223 (2009). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file47786.doc>
- KM. Likumprojekta „Grozījums Dziesmu un deju svētku likumā” anotācija, Pub. L. No. TA-2137 (2009). Iegūts no http://helios-web.saeima.lv/saeima9/lasa?dd=LP1356_0
- KM. Informatīvais ziņojums par „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” un Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanu 2009.gadā (2010). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file55758.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums par Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības programmā 2008. – 2013.gadam iekļauto uzdevumu izpildi 2009.gadā (2010). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file55696.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums par programmas „Mantojums – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam” izpildes gaitu un tās novērtējumu (2010). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file17998.doc>
- KM. Kultūras ministrijas darba plāns 2010.-2011.gada 1.pusei (2010). Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/ministrija/darba_plans_2010_2011.pdf

- KM. Informatīvais ziņojums par Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības programmā 2008. – 2013.gadam iekļauto uzdevumu izpildi 2010.gadā (2011). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file4530.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums par Kultūras centru darbības attīstības programmas 2009. – 2013.gadam īstenošanas gaitu (2011). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file29824.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums par Programmas "Mantojums – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam" izpildes gaitu un tās novērtējumu 2010.gadā (2011). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file4529.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums par "Valsts kultūrpolitikas vadlīniju 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts" un Rīcības plāna politikas pamatnostādņu "Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts" īstenošanu 2010.gadā (2011). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file47411.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums par Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības programmā 2008. – 2013.gadam iekļauto uzdevumu izpildi 2011.gadā (2012). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file22436.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums par pamatnostādņu "Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts" un Rīcības plāna pamatnostādņu "Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts" īstenošanu 2011.gadā (2012). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file39910.doc>
- KM. Informatīvais ziņojums par Programmas "Mantojums – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam" izpildes gaitu un tās novērtējumu 2011.gadā (2012). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file22333.doc>
- KM. Kultūras ministrijas Ētikas kodekss, Apstiprināts ar Kultūras ministrijas 01.09.2005. rīkojumu Nr. 164 grozījumi: 01.09.2008. rīkojums Nr.P-278. Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/ministrija/KM_Etikas_kodekss.pdf
- MK. MK noteikumi Nr.241 "Kultūras ministrijas nolikums", "LV", 70 (2835) (2003). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=74750>
- MK. MK rīkojums Nr.271 "Par Latvijas Republikas statistiskajiem reģioniem un tajos ietilpstošajām administratīvajām vienībām", prot. Nr.24, 32.§ (2004). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=88074>
- MK. Reģionālās politikas pamatnostādnes, MK rīkoj. Nr.198 (2004). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2587>
- MK. MK informatīvais ziņojums „Pārskats par reģionālo attīstību Latvijā” (pirmais pārskata periods no 2004. gada 2.aprīļa līdz 2005. gada 1.jūnijam) (2005). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file56085.doc>
- MK. Aktualizētā Kultūras ministrijas darbības stratēģija 2007.-2009.gadam, MK rīkoj. Nr.546 (2007). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file45936.doc>
- MK. Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības programma 2008.-2013.gadam, MK rīkojums Nr.472 (2008). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2752>
- MK. Konceptija par Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, MK rīkoj. Nr.880 (2008). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file2298.doc>
- MK. MK informatīvais ziņojums „Pārskats par reģionālo attīstību Latvijā” (trešais pārskata periods no 2006.gada 1.jūnija līdz 2007.gada 1.jūnijam) (2008). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file56086.doc>
- MK. Aktualizēts Latvijas lauku attīstības valsts stratēģijas plāns 2007.–2013.gadam, MK rīkoj. Nr.479 (2009). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3076>
- MK. Noteikumi par kritērijiem un kārtību valsts budžeta dotācijas piešķiršanai pašvaldībām un plānošanas reģioniem Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda līdzfinansēto projektu īstenošanai (Ministru kabineta noteikumi Nr.840) (2009). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=195986>
- MK. Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām, MK noteikumi § 6.pielikums MK 2009.gada 7.aprīļa noteikumiem Nr.319; Teritorijas attīstības indekss pagastiem, kā arī novadiem, kuros ietilpst tikai pagasti (pēc 2007.gada datiem) (2009). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=190795>
- MK. Noteikumi par valsts statistikas apkopošanu kultūras jomā (4.pielikums), Pub. L. No. Ministru kabineta noteikumi Nr.1074 (2009). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=198176&from=off#piel4>
- MK. Grozījumi programmā "Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.–2013.gadam" (2010). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=205822>
- MK. Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām, MK noteikumi (2010). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=211208>
- MK. Teritorijas attīstības indekss novadiem, 2.pielikums MK 2010.gada 25.maija noteikumiem Nr.482 (Pielikums MK 25.05.2010. noteikumu Nr.1178 redakcijā). Rīgā 2010.gada 21.decembrī (prot. Nr.74 78.§). Grozījums Ministru kabineta 2010.gada 25.maija noteikumos Nr.482 "Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām" (2010). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=223343>
- MK. Teritorijas attīstības indekss novadiem, 2.pielikums MK 2010.gada 25.maija noteikumiem Nr.482 (Pielikums MK 25.05.2010. noteikumu Nr.318 redakcijā). Rīgā 2011.gada 26.aprīlī (prot. Nr.27 17.§). Grozījumi MK 2010.gada 25.maija noteikumos Nr.482 "Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām" (2011). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=229377>
- MK. Grozījumi Ministru kabineta 2010.gada 25.maija noteikumos Nr.482 "Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām", MK noteikumi § 2.pielikums Ministru kabineta 2010.gada 25.maija noteikumiem Nr.482 (2012). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=248457>
- MK. Kārtība, kādā pašvaldībām tiek aprēķināta un sadalīta valsts budžeta mērķdotācija māksliniecisko kolektīvu vadītāju darba samaksai un valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām (Ministru kabineta noteikumi Nr.670) (2012). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=251894>

MK. Teritorijas attīstības indekss novadiem, 2.pielikums MK 2010.gada 25.maija noteikumiem Nr.482. Pielikums MK 29.05.2012. noteikumu Nr.371 redakcijā. Rīgā 2012.gada 29.maijā. (2012). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=211208>

MK. Grozījumi Ministru kabineta 2009.gada 28.jūlija noteikumos Nr.840 "Noteikumi par kritērijiem un kārtību valsts budžeta dotācijas piešķiršanai pašvaldībām un plānošanas reģioniem Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda līdzfinansēto projektu īstenošanai". Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=202499>

RAPLM. Informatīvais ziņojums "Pārskats par reģionālo attīstību Latvijā" (pārskata periods 2007.gads) (2008). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file27421.doc>

RAPLM. Telpiskās plānošanas sistēmas attīstības koncepcija, MK rīkoj. Nr.474 (2009). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file23877.doc>

Saeima. Latvijas Republikas Satversme, "LV", 43 (1922). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57980>

Saeima. Par kultūras pieminekļu aizsardzību, Pub. L. No. "Ziņotājs", 10, 05.03.1992. (1992). Iegūts no "Ziņotājs", 10, 05.03.1992.

Saeima. Par Latvijas Nacionālo bibliotēku, "LV", 186 (3344) (1993). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=62905>

Saeima. Par pašvaldībām, "LV", 61 (192) (1994). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57255>

Saeima. Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likums, "LV", 10 (141) (1994). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57839>

Saeima. Par valsts nozīmes izglītības, kultūras un zinātnes objektiem un nacionālajām sporta bāzēm, Pub. L. No. "Latvijas Vēstnesis", 171 (454), 03.11.1995., "Ziņotājs", 24, 28.12.1995. (1995). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=37591>

Saeima. Saeimas vēlēšanu likums, "LV", 86 (369) (1995). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=35261>

Saeima. Par Konvenciju par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību, Pub. L. No. LV, Nr.58/59 (1997). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=42381>

Saeima. Administratīvi teritoriālās reformas likums (zaudējis spēku 31.12.2008.), "LV", 322/325 (1383/1386) (1998). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=51528/>

Saeima. Bibliotēku likums, "LV", 167/169 (1228/1230) (1998). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=48567>

Saeima. Kultūras institūciju likums, "LV", 322/325 (1383/1386) (1998). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=51520>

Saeima. Autortiesību likums, "LV", 148/150 (2059/2061) (2000). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=5138>

Saeima. Latvijas Nacionālās operas likums, "LV", 88 (2663) (2002). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=63108>

Saeima. Reģionālās attīstības likums, "LV", 53 (2628) (2002). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=61002>

Saeima. Teritorijas plānošanas likums (zaudējis spēku 01.12.2011.), "LV", 88 (2663) (2002). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=63109>

Saeima. Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta īstenošanas likums, "LV", 76 (2841) (2003). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=75138>

Saeima. Valsts pārvaldes iekārtas likums, "LV", 94 (2669) (2003). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=63545>

Saeima. Konvencija par kultūras vērtību aizsardzību bruņota konflikta gadījumā, Pub. L. No. LV, 164 (2929) (2004). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=81256>

Saeima. Par Apvienoto Nāciju izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas konvenciju par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, Pub. L. No. "Latvijas Vēstnesis", 199 (3147), 15.12.2004., "Ziņotājs", 2, 27.01.2005. (2004). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=97912>

Saeima. Valsts Kultūrkapitāla fonda likums, "LV", 161 (2926) (2004). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=81064>

Saeima. Dziesmu un deju svētku likums, "LV", 99 (3257) (2005). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=111203>

Saeima. Par Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību, Pub. L. No. "Latvijas Vēstnesis", 85 (3243) (2005). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=109252>

Saeima. Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007.-2013. gadam, MK rīkoj. Nr.564 (2006). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=1995>

Saeima. Muzeju likums, "LV", 1 (3369) (2006). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=124955>

Saeima. Obligāto eksemplāru likums, "LV", 87 (3455) (2006). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=136682>

Saeima. Par Eiropas Padomes Vispārējo konvenciju par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai, Pub. L. No. "Latvijas Vēstnesis", 44 (3412), 16.03.2006., "Ziņotājs", 7, 13.04.2006. (2006). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=130436>

Saeima. Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006. – 2015.gadam NACIONĀLA VALSTS, "LV", 63 (3431), MK rīkoj. Nr.264 (2006). Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/dokumenti/kulturpolitikas_vadlinijas.doc

Saeima. Par Konvenciju par kultūras izpaušmju daudzveidības aizsardzību un veicināšanu, Pub. L. No. "Latvijas Vēstnesis", 83 (3659), 24.05.2007., "Ziņotājs", 12, 28.06.2007. (2007). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=220952>

Saeima. Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likuma 3.pielikums ("LV", 202 (3986) [stājas spēkā 31.12.2008.]) (2008). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=185993#piel3>

Saeima. Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums, "LV", 202 (3986) (2008). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=185993>

Saeima. Par Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, Pub. L. No. "Latvijas Vēstnesis", 202 (3986), 30.12.2008. (2008). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=185963>

Saeima. Attīstības plānošanas sistēmas likums, "LV", 80 (3864) (2009). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=175748>

Saeima. Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas Latvijas Nacionālās komisijas likums, Pub. L. No. "Latvijas Vēstnesis", 183 (4375), 17.11.2010. (2010). Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=221374>

Saeima. Latvijas ilgtermiņa attīstības stratēģija 2030.gadam (2010). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3323>

Saeima. Latvijas ilgtermiņa attīstības stratēģija 2030.gadam (2010). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3323>

Saeima. Arhīvu likums, "LV", 35 (4227) (2011). Iegūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=205971>

Saeima. Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam (2012). Iegūts no <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4247>
VRAA. (2010). Īpaši atbalstāmo teritoriju karte (2010.gadam). Iegūts no
http://www.vraa.gov.lv/uploads/documents/IAT/150dpi_Ipasi_atbalstamas_teritorijas_2010.jpg
VRAA. Īpaši atbalstāmo teritoriju saraksts (2011.-2012. gadam) (2012). Iegūts no
http://www.vraa.gov.lv/uploads/documents/IAT/150dpi_Ipasi_atbalstamas_teritorijas_2011-2012.jpg
VRAA. (2012b). Teritorijas attīstības līmeņa izmaiņu indekss (karte). Iegūts no
http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/attistibas_indekss/g105_k05-03_novadi_lv_1-7mlj_limena_izmainu_indekss_2011.jpg

Avīžraksti

Balsis pirka. (2009, jūlijā 11). *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=2270>
Bezdarbnieku vairāk. (2009, novembrī 7). *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=2672>
Dieziņa, S. (2011, decembrī 7). Četrus miljonus iegulda biogāzes ražotnē Viļānos. *db.lv*. Iegūts 2013. gada 4. aprīlī, no
<http://www.db.lv/249265>
Dzidra, (Bokānos). (2010, decembrī 30). Dekšārēs – savs orķestris. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3780>
Elksne, A. (2008a, maijā 27). Slēdz Dilmaņu skolu. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=1245>
Elksne, A. (2008b, oktobrī 23). Te sportot mīl, te par sportistiem rūpējas. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=1683>
Elksne, A. (2011, janvārī 15). Bez darba – 38,5 procenti. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3820>
Geriņa (VID LRI Birojs), I. (2008, maijā 27). Godina Latgales lielākos nodokļu maksātājus. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts
no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=1249>
Grandāne, L. (2012). Sociālais dienests aicina. *Viļānu novada vēstnesis*, lpp. 2. Viļāni.
Grib mainīt domes priekšsēdētāju. (2010, jūlijā 5). *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3190>
[ilustrācija pirmajiem pēckara Dziesmu svētkiem]. (1948, jūlijā 20). *Padomju Jaunatne*, lpp. 1. Rīga.
LETA. (2012a, oktobrī 17). Izbeidz vairākus gadus ilgušo lietu par balsu pirkšanu Viļānu domes vēlēšanās. *DELFI*. Iegūts
2013. gada 9. aprīlī, no <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/izbeidz-vairakus-gadus-ilguso-lietu-par-balsu-pirksanu-vilanu-domes-velesanas.d?id=42756824>
LETA. (2012b, decembrī 17). Viļānu novada dome aizņemas nodokļu parāda dzēšanai. *DELFI*. Iegūts 2013. gada 9. aprīlī, no
<http://www.delfi.lv/archive/vilanu-novada-dome-aiznemas-nodoklu-parada-dzesanai.d?id=28771779>
Līdaka, I. (2010a, novembrī 25). Pašvaldības atzinība labākajiem. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3692>
Līdaka, I. (2010b, decembrī 2). Ar savu sirds siltumu. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3713>
Nekā personīga / TV3. (2012, novembrī 25). GMI samazinājums ietekmēs trūcīgo cilvēku veselību. *TVNET*. Iegūts 2013.
gada 9. aprīlī, no <http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/444441-gmi-samazinajums-ietekmes-trucigo-cilveku-veselibu>
Par ko sūdzas viļānieši. (2012, jūnijā 21). *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5167>
Sondore, I. (2007, decembrī 1). Pateicās par darbu. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=809>
Sondore, I. (2009, aprīlī 16). Strādātgrībētāju ir daudz... *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=2131>
Sondore, I. (2010a, aprīlī 22). Cīņa ap ezeru turpinās. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3076>
Sondore, I. (2010b, jūlijā 10). Nepieciešama rekonstrukcija. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3283>
Sondore, I. (2011a, martā 29). Bīstama telpa. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=4000>
Sondore, I. (2011b, aprīlī 5). Viļānu novada domē. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=4013>
Sondore, I. (2011c, jūnijā 30). Dzīvo, strādā un cer uz nākotni. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=4301>
Sondore, I. (2012a, aprīlī 3). "Bryuklines" dejoja kruīzā. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=4975>
Sondore, I. (2012b, maijā 11). "Bokōnu bryuklines" – vislabākās! *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5073>
Sondore, I. (2012c, jūnijā 1). Pirmais dievkalpojums. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5113>
Sondore, I. (2013, martā 5). Svinēja viļānu dzimšanas dienu. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5811>
Šlivka, J. (2012, oktobrī 30). Viļāniem nevajag naudu? Deputāta viedoklis. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no
<http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5485>
Viļānos bez darba trešā daļa iedzīvotāju. (2010). Iegūts no
http://www.youtube.com/watch?v=s83CiUzGX_M&feature=youtube_gdata_player

- Viļānu lietu atliek. (2010, novembrī 25). *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=3691>
- Zeile, T. (2013a, februārī 7). Sūrs darbs, labi augļi. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5746>
- Zeile, T. (2013b, februārī 19). Vai nomainīs priekšsēdi? *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=5778>
- Zuja, A. (2009, jūnijā 16). Sūdzība noraidīta. *Rēzeknes Vēstis*. Rēzekne. Iegūts no <http://lv.rv.lv/index.php?newsid=2279>

Pētījumi

- Austers, I., & Gaugere, K. (2005). *Nevalstiskās organizācijas Latvijā: sabiedrības zināšanas, attieksme un iesaistīšanās*. Rīga: Sorosa fonds - Latvija. Iegūts no <http://politika.lv/article/nevalstiskas-organizacijas-latvija-sabiedrības-zinasanas-attieksme-un-iesaistisanas>
- BISS. (2006). *Integrācijas prakse un perspektīvas* (lpp. 248). Rīga. Iegūts no http://izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/petijumi/integracijas_prakse_un_perspektivas.pdf
- BISS. (2007). *Kultūras pieejamība novados: aptauja un ekspertu intervijas* (lpp. 60). Rīga. Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/starpnozares/petijumi/kulturas_pieejamiba_novados.pdf
- BISS. (2008). *Nacionālas un reģionālas nozīmes daudzfunkcionālo centru izveides sociāli ekonomiskais pamatojums* (lpp. 47). Rīga. Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/starpnozares/petijumi/Multizales_petijums_BISS.doc
- BSZI. (2001a). *Kultūras pieejamība novados – analīzes kultūrpolitiskie aspekti* (lpp. 94). Rīga. Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/starpnozares/petijumi/Kulturas_pieejamiba_novados_2001.pdf
- BSZI. (2001b). *Tautas mākslas pieejamības izpēte* (lpp. 37). Rīga. Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/starpnozares/petijumi/Tautas_makslas_pieejamiba_2001.pdf
- BSZI, BDN. (2000). *Kultūras decentralizācija, sociālo procesu analīze* (lpp. 56). Rīga. Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/starpnozares/petijumi/Kult.decentralizacija.Socialo_procesu_analize.2000.pdf
- Dribins, L., & Šņitņikovs, A. (2007). *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un pārvarēšanas iespējas (etnicitātes, valsts un pilsonības sabiedrības mijiedarbības analīze)* (lpp. 109). Rīga: LU FSI. Iegūts no http://s3.amazonaws.com/politika/public/analyze_files/1073/original/pretestiba_sabinteg.pdf?1326902139
- Ķīlis, R., Mūriņš, S., Siliņa, D., Klāsons, G., Kovaļenko, M., & Stafeca, A. (2007). *Kultūras patēriņš (ziņojums par socioloģiskās aptaujas rezultātiem)* (lpp. 66). Rīga: SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”. Iegūts no www.kkf.lv/fails.php?fid=207
- Laķe, A. (2012). *Kultūras centru vadītāju aptaujas dati. Viedokļu statistisks (viendimensionāls) sadalījums* (lpp. 24). Rīga: Kultūrizglītības un nemateriālā mantojuma centrs (KNMC). Iegūts no http://www.lnkc.gov.lv/images/doc/Kulturas_centru_vaditaju_apt_aujas_dati.pdf
- Laķe, A., & Tjarve, B. (2013). *Salīdzinošs pētījums par organizacionāliem modeļiem plašai sabiedrības līdzdalībai reģionālās kultūrpolitikas veidošanā Latvijā un citās ES valstīs* (No. "Reģionālo kultūras NVO aktīva līdzdalība kultūrpolitikas veidošanā un īstenošanā" Nr.1DP/1.5.2.2.2/12/APIA/SIF/234/97) (lpp. 54). Cēsis: "Culturelab", biedrība. Iegūts no <http://culturelablv.files.wordpress.com/2009/04/lidzdalibaregionos.pdf>
- Počas, J. (2008). *Dziesmu un deju svētki mainīgā ekonomikas vidē* (No. Līgums ar Kultūras ministriju par pētījuma veikšanu Nr. 2.1.- 7 – 554 no 30.05. 2008.) (lpp. 38). Rīga: SIA „Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts”. Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/starpnozares/petijumi/DZ_S_Gal_ataskaite_2.doc
- Rozenvalds, J., & Ijabs, I. (Red.). (2009). *Latvija: pārskats par tautas attīstību 2008/2009. Atbildīgums*. Rīga: LU SPPI. Iegūts no <http://szf.lu.lv/files/petnieciba/publikacijas/TAP2009.pdf>
- SKDS. (2003). *Iedzīvotāju aptauja par dažādiem sabiedrības integrācijas aspektiem (Latvijas iedzīvotāju aptauja)* (lpp. 50). Rīga.
- SKDS. (2006). *Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti* (lpp. 106). Rīga.
- Sūna, L., Kalniņa, A., Daugavietis, J., Mūriņš, S., & Liepiņa, K. (2006). Centrālās preses kultūras rubriku pilntekstu datu bāze (pētījums „Jauniešu kultūraktivitātes un nacionālā integrācija”). (A. Tabuns, Red.). Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte.
- Tabuns, A., Kalniņa, A., Daugavietis, J., Mūriņš, S., Liepiņa-Ozola, K., Štramdiers, M., & Sūna, L. (2006). *Kultūras. Jaunieši. Mediji*. (pētījuma atskaite). Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte. Iegūts no http://www.academia.edu/attachments/12499126/download_file
- Tabuns, A., Sūna, L., Kalniņa, A., Daugavietis, J., Mūriņš, S., & Liepiņa, K. (2006). Latvijas universitāšu bakalaura līmeņa studentu aptauja (pētījums „Jauniešu kultūraktivitātes un nacionālā integrācija”) [datu fails]. LU SZF.
- Tisenkopfs, T., Daugavietis, J., Lāce, I., Sūna, L., Locika, K., & Grundšteine, L. (2007). *Dziesmu un deju svētki mainīgā sociālā vidē*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/starpnozares/petijumi/Dziesmu_un_deju_svetki_mainiga_sociala_vide.pdf
- Tisenkopfs, T., & Lāce, I. (2008, novembrī 20). *Teorētiska izpratne par lauku un reģionu attīstību: ES ETUDE projekta rezultāti un politikas ieteikumi*. Iesniegts ES FONDI PAŠVALDĪBU PAKALPOJUMU UZLABOŠANAI. Pieredzes apmaiņa ES fondu izmantošanā Latvijā un Saksijā-Anhaltē, Rīga. Iegūts no http://www.vraa.gov.lv/lv/starptautiska_sadarbiba/uploads/Prezentacijas/Kopeja_sesija_4_Talis_Tisenkopfs.ppt
- Tisenkopfs, T., Pisarenko, O., Daugavietis, J., Putniņa, A., & Locika, K. (2002). *Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē*. Rīga: Baltijas studiju centrs. Iegūts no http://www.km.gov.lv/lv/doc/starpnozares/petijumi/Dziesmu_svetki_mainiga_sociala_vide.pdf

- Vilka, I., & Strupiņš, A. (2004). *Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze*. Rīga: Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, Ārpolitikas institūts, Sabiedrisko attiecību aģentūra „Consensus PR”. Iegūts no http://www.nvo.lv/files/Pilsoniskas_sabiedribas_attistiba_Latvija_2004.pdf
- Zepa, B., & Kļave, E. (Red.). (2011). *Latvija: pārskats par tautas attīstību 2010/2011. Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja*. Rīga: LU SPPI. Iegūts no http://szf.lu.lv/files/jauna_gita/petnieciba/TAP2011_makets_final.pdf
- Zobena, A. (Red.). (2005). *Latvija: Pārskats par tautas attīstību 2004/2005. Rīcībspēja reģionos*. Rīga: LU SPPI. Iegūts no http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/citi_projekti/parskats_par_attistibu.pdf
- Zobena, A. (Red.). (2007). *Latvija: Pārskats par tautas attīstību 2006/2007. Cilvēkkapitāls: Mans zelts ir mana tauta?* Rīga: LU SPPI, UNDP.

PIELIKUMI

Tabulas un saraksti

13.tabula. Analizētie Latvijas attīstības dokumenti (likumi, plāni, pētījumi).

<i>Dokumenta nosaukums</i>	<i>Pieņemšanas gads (pēdējie grozījumi)</i>	<i>Dokumenta veids</i>	<i>Autori</i>
Par pašvaldībām	1994 (2011)	likums	
Administratīvi teritoriālās reformas likums (zaudējis spēku)	1998 (2008)	likums	
Valsts pārvaldes iekārtas likums	2002 (2010)	likums	
Reģionālās attīstības likums	2002 (2011)	likums	
Teritorijas plānošanas likums	2002 [zaud. spēku 2011]	likums	
Attīstības plānošanas sistēmas likums	2008 (2011)	likums	
Pārskats par reģionālo attīstību Latvijā 2004 (pirmais pārskata periods no 2004. gada 2.aprīļa līdz 2005. gada 1.jūnijam)	2005	MK ziņojums	
Pārskats par reģionālo attīstību Latvijā 2006 (trešais pārskata periods no 2006.gada 1.jūnija līdz 2007.gada 1.jūnijam)	2007	MK ziņojums	
Pārskats par reģionālo attīstību Latvijā 2007 (ceturtais pārskata periods no 2007.gada 1.janvāra līdz 2007.gada 31.decembrim)	2008	MK ziņojums	
Nacionālais attīstības plāns 2007–2013	2006	plānošanas dokuments	Tālis Tisenkopfs u. c. ³³⁶
Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (Latvija 2030)	2010	plānošanas dokuments	Ķīlis, Roberts red. ³³⁷
Latvijas lauku attīstības programma 2007. – 2013. gadam ³³⁸	2011	plānošanas dokuments	
Latgales attīstības plāns	2000	plānošanas reģionu plāns	Konsorcijs PRO-INTER CV (Beļģija); AGROTEC SpA (Itālija); WES (Beļģija) ³³⁹
Rīgas reģiona attīstības programma 2005. – 2011.gadam	2004	plānošanas reģionu plāns	
Kurzemes plānošanas reģiona teritorijas plānojums 2006. – 2026.gadam	2007	plānošanas reģionu plāns	Aija Melluma; Valdis Segliņš; Pēteris Šķiņķis; Inga Vilka; Ronalds Krūmiņš; Inga Marksa

³³⁶ Nacionālais attīstības plāns: 2013 NAP izstrāde. [<http://www.latvija2030.lv/page/334>; sk. 2011.06.21.].

³³⁷ Roberts Ķīlis; Viesturs Celmiņš; Sandris Mūriņš; Edvards Kušners; Karīna Vasiļevska-Dāsa; Maija Andersone; Daniels Pavļuts; Una Klapakalne; Pēteris Strautiņš; Uldis Spuriņš; Ivars Austers.

³³⁸ 8.redakcija – Latvijas Lauku attīstības programma 2007.–2013.gadam – apstiprināta 15.03.2011. [http://www.zm.gov.lv/doc_upl/LAP_8_versija_010211.pdf; sk. 2012.02.24.]

³³⁹ Tālis Tisenkopfs – autors nodaļai „Cilvēkresursi” (50.–98. lpp. Latgales reģiona attīstības stratēģija. Gala ziņojums. PHARE projekts „Latgales attīstības plāns – pilotprojekts”, LE 9702.01.05/0001. Rīga: Eiropas Komisija PHARE, Latvijas Republikas Finanšu ministrija).

Vidzemes plānošanas reģiona attīstības programma	2007	plānošanas reģionu plāns	
Rīgas plānošanas reģiona telpiskais plānojums	2007	plānošanas reģionu plāns	Līga Ozoliņa; Modrīte Lūse; Gunta Lukstiņa; Pēteris Šķiņķis; Ronalds Krūmiņš
Zemgales plānošanas reģiona attīstības programma 2008. – 2014.gadam	2008	plānošanas reģionu plāns	
Rīgas plānošanas reģiona attīstības stratēģija 2000 – 2020	2008	plānošanas reģionu plāns	Tālis Tisenkopfs; Rūdolfs Cimdiņš u. c.
Latgales programma 2010 –2017	2010	plānošanas reģionu plāns	SIA '93'
Telpiskās plānošanas sistēmas attīstības koncepcija	2009	koncepcija	
Reģionu attīstība Latvijā 2004	2005	pētījums	Ralfs Spāde (red.); Ronalds Krūmiņš; Pēteris Šķiņķis
Reģionu attīstība Latvijā 2005	2006	pētījums	Ralfs Spāde (red.); Indra Ciukša; Ronalds Krūmiņš; Valentīna Locāne; Kristaps Prēdelis; Ilona Raugze; Pēteris Šķiņķis
Reģionu attīstība Latvijā 2006	2007	pētījums	Ralfs Spāde (red); Valentīna Locāne; Pēteris Šķiņķis
Reģionu attīstība Latvijā 2007	2007	pētījums	Valentīna Locāne; Ralfs Spāde; Pēteris Šķiņķis; Inga Vilka
Reģionu attīstība Latvijā 2008	2009	pētījums	Edvīns Vanags (zin.red.); Ronalds Krūmiņš; Valentīna Locāne; Juris Paiders; Ralfs Spāde; Pēteris Šķiņķis; Inga Vilka
Reģionu attīstība Latvijā 2009	2010	pētījums	Edvīns Vanags (zin.red.)Valentīna Locāne; Ivita Peipiņa; Pēteris Šķiņķis; Inga Vilka

14.tabula. Analizētie Latvijas kultūras jomu regulējošie dokumenti.

<i>Dokumenta nosaukums</i>	<i>Pieņemšanas gads (pēdējie grozījumi)</i>	<i>Dokumenta tips</i>
Dziesmu un deju svētku likums	2005 (2011)	Kultūras jomu regulējošie likumi
Latvijas Nacionālās operas likums	2002 (2009)	Kultūras jomu regulējošie likumi
Muzeju likums	2005 (2010)	Kultūras jomu regulējošie likumi
Obligāto eksemplāru likums	2006	Kultūras jomu regulējošie likumi
Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta īstenošanas likums	2003 (2008)	Kultūras jomu regulējošie likumi
Likums "Par Latvijas Nacionālo bibliotēku"	1992 (2007)	Kultūras jomu regulējošie likumi
Bibliotēku likums	1998 (2011)	Kultūras jomu regulējošie likumi
Valsts Kultūrkapitāla fonda likums	2003 (2010)	Kultūras jomu regulējošie likumi
Kultūras institūciju likums	1998 (2005)	Kultūras jomu regulējošie likumi
Autortiesību likums	2000 (2011)	Kultūras jomu regulējošie likumi
Arhīvu likums	2010	Kultūras jomu regulējošie likumi
KM ētikas kodekss	2005 (2008)	KM darbību regulējošie dokumenti
KM nolikums	2003 (2011)	KM darbību regulējošie dokumenti
Latvijas Republikas Kultūras ministrijas darbības stratēģija 2007.-2009. gadam	2007	KM stratēģijas
LR Kultūras ministrijas darba plāns 2010.-2011.gada 1.pusei	2010	KM stratēģijas
Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts (kopā ar pielikumiem)	2006	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti
Koncepcija par Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu	2008	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti
Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības programma 2008.-2013.gadam	2008	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti
Informatīvais ziņojums par radošo industriju un tās politiku Latvijā	2008	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti
Programma „Mantojums” – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018. gadam	2006	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti
Kultūras centru darbības attīstības programma 2009.-2013. gadam [2011.g. zaudējusi spēku]	2009	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti
Programma „Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.-2013.gadam”	2006 (2010)	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti
Informatīvais ziņojums par politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts” īstenošanas gaitu	2006 (2007)	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums „Par Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanai 2008.-2009.gadā izpildi 2008.gadā”	2008	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums par „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” un Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanu 2009.gadā	2009	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums „Par Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” un Rīcības plāna politikas	2010	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi

pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanu 2010.gadā”		
Rīcības plāns politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts” īstenošanai 2008.-2009. gadam	2008 (2009)	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums „Par programmas „Mantojums – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam” izpildes gaitu un tās novērtējumu 2007.gadā”	2007	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums „Par programmas „Mantojums – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam” izpildes gaitu”	2006	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums „Par programmas „Mantojums – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam” izpildes gaitu un tās novērtējumu 2008.gadā”	2008	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums „Par programmas „Mantojums – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam” izpildes gaitu un tās novērtējumu 2009.gadā”	2009	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums „Par programmas „Mantojums – 2018. Kultūras infrastruktūras uzlabošanas programma 2006.-2018.gadam” izpildes gaitu un tās novērtējumu 2010.gadā”	2010	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums par Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības programmā 2008. – 2013.gadam iekļauto uzdevumu izpildi 2010.gadā	2011	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums par Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības programmā 2008. – 2013.gadam iekļauto uzdevumu izpildi 2009.gadā	2010	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums par Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības programmā 2008. – 2013.gadam iekļauto uzdevumu izpildi 2008.gadā	2009	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums „Par Kultūras centru darbības attīstības programmas 2009. – 2013.gadam īstenošanas gaitu”	2011	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums Par programmu „Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.-2013.gadam”	2007	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi
Informatīvais ziņojums par programmu „Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.-2013.gadam”	2008	Kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi

15.tabula. Šterna-Seifertes trīs kultūrpolitisko modeļu hierarhiskie kodi.

Kodi	Hierarhiskie kodi (modeļi)		
	DIDAKTISKĀS	DISKURSĪVĀS	EKOLOĢISKĀS
amatieri, amatiermāksla, pašdarbība	X		X
cilvēks			X
iesaistīšanās, iesaistīšana	X		X
labklājība			X
sociālā ietekme, sociālā nozīme			X
vides kvalitāte			X
daudzveidība		X	X
deleģēšana		X	X
kopiena		X	X
līdzdalība		X	X
NVO, nevalstiskais		X	X
pilsonisks		X	X
radošs		X	X
iedzīvotāji	X		
institūcijas	X		
izglītošana, izglītība	X		
kontrolē, pārraudzība, pārvalde	X		
nacionāls	X		
saglabāšana	X		
simboli	X		
apziņa		X	
dialogs, diskusija		X	
globalizācija, globāls		X	
izcilība	X	X	
māksla, mākslinieki	X	X	
multikulturālisms		X	
muzeji, izstādes	X	X	
nācija	X	X	
profesionāls	X	X	
reģions	X	X	

16.tabula. KSA dati.

Novads	Vietu minējumu biežums	Kultūras rostīgums	Pilsētu iedz. sk.	liela pilsēta	ĪAT statuss	2009	2011	2011 (iedzīvotāju skaits pārrēķināts saskaņā ar 2011.gada tautas skaitīšanas rezultātiem)	liels iedzīvotāju skaits	Platība, km ²	liela teritorija	iedzīvotāju blīvums (cilvēki uz 1km ² teritorijas), 2011	iedzīvotāju blīvums (cilvēki uz 1km ² teritorijas)	liels iedzīvotāju blīvums
Brocēnu	18	1	3278	0	1	7197	6956	6267	0	496	0	14	13	1
Ciblas	10	1		0	0	3419	3292	2887	0	510	0	7	6	0
Dagdas	17	1	2447	0	0	9547	9217	8309	0	950	1	10	9	0

17.tabula. Mākslinieciskā pašdarbība (amatiermāksla) Latvijā 1990-2013: KN, kolektīvi, amatieri (CSP dati).

Rādītājs / gads	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kultūras centru skaits	891	864	723	682	636	608	591	607	572	564	546	549	547	554	555	547	525	541	534	535	538	542	541	559
Mākslinieciskās pašdarbības kolektīvu skaits KC	6623	5669	4173	3579	3208	3202	3373	3644	3580	3478	3539	3666	3801	3866	3711	3685	3554	3599	3619	3290	3277	3147	3260	3252
Kolektīvu skaits vienā KC	7,4	6,6	5,8	5,2	5	5,3	5,7	6	6,3	6,2	6,5	6,7	6,9	7	6,7	6,7	6,8	6,7	6,8	6,1	6,1	5,8	6,0	5,8
Dalībnieku skaits mākslinieciskās pašdarbības kolektīvos kultūras centros, tūkst.	121,9	100,3	76,7	66,6	58,9	58	61,3	66,4	65,3	63,1	63,4	64,7	67,9	68,5	64,1	63,4	60,8	60,2	61,8	56,1	56,6	55,2	57,0	56,0
KC kolektīvos darbojošies Latvijas iedzīvotāji (% no visiem)	4,6	3,8	2,9	2,6	2,3	2,3	2,5	2,7	2,7	2,6	2,7	2,7	2,9	2,9	2,8	2,7	2,6	2,6	2,7	2,5	2,5	2,7	2,8	2,8
Ar KC nesaistīto mākslinieciskās pašdarbības kolektīvu skaits	505	577	560	588	489	609	590	542	547	560	554
Dalībnieku sk.ar KC nesaist. mākslinieciskās pašdarbības kolektīvos, tūkst.	11,1	12,1	11,4	12,3	10,9	13,8	13	12	12	12	11,8
Iedzīvotāju skaits	2668140	2658161	2643000	2585675	2540904	2500580	2469531	2444912	2420789	2399248	2381715	2353384	2320956	2299390	2276520	2249724	2227874	2208840	2191810	2162834	2120504	2074605	2044813	2023825

Avoti:

CSP. KUG04. KULTŪRAS CENTRI (gada beigās)

CSP. ISG02. PASTĀVĪGO IEDZĪVOTĀJU SKAITS PĒC DZĪVESVIETAS GADA SĀKUMĀ

18.tabula. Viļānu gadījuma izpēte: intervētās amatpersonas, kultūras un sabiedriskie darbinieki.

VU	Amats, nodarbošanās	Intervijas laiks
Aigars Justs	Viļānu novada pašvaldības mājas lapas (www.vilani.lv) administrators, individuāls e-uzņēmējs	2010. gada marts-oktobris
Anda Skrindževska	Viļānu pilsētas bibliotēkas bibliogrāfe, bibliotēkas emuāra (http://www.vilanubibl.blogspot.com) veidotāja, radošās kopas „Atļaujies ienākt” aktīva dalībniece	2010. gada marts-oktobris
Biruta Vigupe	Viļānu Mūzikas un mākslas pedagoģe, koru un ansambļa vadītāja	2013. gada 16. aprīlis
Elīna Kozule	Viļānu pilsētas bijusī iedzīvotāja, socioloģe (BISS asistente - pētniece)	2013. gada februāris-marts
Ineta Kalniņa	Viļānu novada pašvaldības Sociālais dienests Sociālo pakalpojumu nodaļas sociālā darbiniece	2010. gada marts-oktobris
Inga Strūberga	Ieņēmusi vairākus amatus Viļānu pilsētas un novada institūcijās, svarīgākie: Viļānu Bērnu un jauniešu centra direktore, Viļānu novada pašvaldības izpilddirektore	2010. gada marts-oktobris
Inta Brence	Viļānu Mūzikas un mākslas skolas direktore, Viļānu novada domes deputāte (PS / TP), aktīva pašdarbiece, katoļu draudzes māsa un ērģelniece	2010. gada marts-oktobris
Iveta Piziča	Viļānu novada pašvaldības attīstības, plānošanas un informācijas nodaļas vadītāja, aktīva pašdarbiece	2013. gada 12. aprīlis
Kristīne Ancāne	Viļānu kultūras nama mākslinieciskās daļas vadītāja, aktīva pašdarbiece	2013. gada 15. aprīlis
Lūcija Kukaine	Viļānu kultūras nama deju kolektīvu vadītāja	2010. gada marts-oktobris un 2013. gada 11. aprīlis
Margarita Cakula	Viļānu kultūras nama direktore, aktīva pašdarbiece	2010. gada marts-oktobris
Margarita Skangale	Viļānu novadpētniecības muzeja direktore	2010. gada marts-oktobris un 2013. gada 15. Aprīlis
Marina Diča	Viļānu vidusskolas foto pulciņa vadītāja, ģeogrāfijas un sociālo zinību skolotāja; krievu etniskās minoritātes kolektīva „Sudaruški” („Сударушки”) dalībniece un līdere; Viļānu krievu nacionālās minoritātes kultūrizglītojošā biedrības „OČAG” līdzdibinātāja un priekšsēdētāja	2013. gada aprīlis
Nelliņa Strode	Dekšāres pagasta kultūras pasākumu organizatore	2013. gada 11. aprīlis
Valentīna Vaivode	Viļānu novada bāriņtiesas priekšsēdētāja, Viļānu labdarības biedrība „ATBALSTS”	2010. gada marts-oktobris
Zoja Žugunova	Sokolku pagasta kluba vadītāja, amatiereteātra „ANALIZ” vadītāja	2013. gada 16. aprīlis

19.tabula. Viļānu gadījuma izpēte: interviju jautājumi.

Sabiedrība-vieta-kopiena (daļēji - konteksts)

Kā Jūs vērtējat vietējo ekonomisko situāciju?

Kādu Jūs redzat [Viļānu] sabiedrību – kas ir vietējā sabiedrība, kādiem vārdiem Jūs to raksturotu?

Kādu Jūs redzat šīs vietas vēsturi?

Ko citi saka par [Viļāniem (-iešiem)]? Vai ir kaut kādi stereotipi par [Viļāniem]?

Kā šeit bija agrāk? Kas ir mainījies un kāpēc?

Ko dara, kur pulcējas, kur paliek jaunieši?

Kādas ir tuvākās pilsētas, centri, kur mācās vai strādā [viļānieši]?

Vai vietējos iedzīvotājus var sadalīt kaut kādās vairāk vai mazāk atšķirīgās grupās?

Kādas ir attiecības starp latviešiem un krieviem?

Kādi ir vietējie vīrieši? .. un sievietes?

Kāda ir baznīcas (-u), draudzes (-u), garīgās dzīves aktivitāte un ietekme uz visu vietējo dzīvi?

Cik aktīvas ir vietējās biedrības? Vai ir viegli mobilizēt vietējos sabiedriskajam darbam, piemēram, talkām?

Kas ir vietējie deviantie slāņi, grupas? Kādas it aktuālās sociālās problēmas?

Kas ir novada attīstības galvenie aģenti un kāda ir to spēja ietekmēt procesu? Kāda ir viņu izpratne par procesiem, vīzijas utt.?

Kā pašvaldības realizē savas funkcijas teritorijas attīstībā?

Kāds, Jūsaprāt, ir optimālais administratīvās teritorijas mērogs? Kādi pašvaldību līmeņi funkcionāli nepieciešami? Kā Jums šķiet, kā iedzīvotāji uztvēra reģionālo reformu? Kādas problēmas un pārmaiņas tā radīja? Vai ir kaut kas būtiski mainījies?

Vai ārzemnieki pērk zemi arī [Viļānos]? Ja jā, vai kaut ko šeit dara?

Autoritātes, ievērojamas personības, līderi, ar ko vietējie iedzīvotāji lepojas (kam tic un uzticas)

Ar ko [viļānieši] lepojas?

Autoritātes, ievērojamas personības?

[papildjautājums, uzvedinošs]

Skolotāji, priesteri? Uzņēmēji? Bagātņieki, turīgi cilvēki? Kam pieder tā sarkanā, lielā māja?

Vai Jums personīgi ir autoritātes, līderi [Viļānos]?

Kāda ir domes deputātu autoritāte – vai cilvēki viņiem uzticas?

Vietas, pilsoniskā komunikācija

Kādas ir vietējās tradīcijas?

Kuras ir tās sabiedriskās telpas, vietas vai notikumi, kurās satiekas, pulcējas, komunicē (pļāpā ārpus mājām) vietējie iedzīvotāji?

Kādi konkrēti ir šādi notikumi, pasākumi, kur cilvēki savācas kopā?

Virtuālā komunikācija – vai ir kaut kādas lapas, domubiedru grupas, forumi, kurās notiek diskusija par pagastu/pilsētu/novadu? Pašvaldības mājas lapa?

Kāda ir novada iedzīvotāju emocionālā, psiholoģiskā piesaiste teritorijai? Kas piesaista (vietas iespējas, īpašums, sociālās saites, emocionālā piesaiste utt.)?

Kultūras vara, loma reģiona/vietas attīstībā

Gandrīz katrā politikas dokumentā parādās aicinājums un cerība, ka „jāizmanto kultūras potenciāls reģionu un vietējā attīstībā”. Vai Jūs piekrītat tam, ka tas principā ir iespējams / varētu darboties, ka kultūra ir nozīmīgs / potenciāls spēks?

Ja jā, tad kāda ir tā shēma / mehānismi, kā kultūra spēj attīstīt vai līdzdarboties reģiona, vietas attīstībā?

Ko tieši kultūra var attīstīt, rosināt, kam palīdzēt? (*ja nenosauc, var piedāvāt konkrētus atslēgvārdus: identitāte, lokālpatriotisms, saliedēšanās kopienā, piederība...*)

Vietējā kultūra

Ko ar jēdzienu „kultūra” saprot Jūsu pašvaldībā?

Kāda ir vietējā KN (kult nama, saieta nama, kult centra) loma, stāvoklis (būve, infrastruktūra, darbinieki, finansējums)?

Vai vietējā kultūras dzīve ir aktīva – daudz/maz pasākumu, kolektīvu, mākslinieku?

Pats/pati esat kādā kolektīvā? Bērniībā, jaunībā? Kāpēc? Ko tas Jums dod (ja ir)?

Kādi ir kultūras uzdevumi, ja ir – kādi rezultāti, mērķi... jāsasniedz? Vai pašvaldība tādus ir izvirzījusi un prasa/gaida no mākslinieciskās pašdarbības (amatiermākslas)?

...vai arī jūs *vienkārši tāpat* atbalstāt kultūru, KN, amatiermākslas kolektīvus, mākslas skolas (ja ir)?

Kas ir citi kultūras un brīvā laika organizētāji – iestādes, organizācijas, grupas, cilvēki?

Kādas ir brīvā laika pavadīšanas iespējas ‘uz vietas’? Vai iedzīvotāji bieži brauc uz blakus pagastiem, pilsētām? Ja jā, tad kādiem?

Vai domes darbinieku un deputātu vidū ir daudz pašdarbnieku?

Vai mākslinieciskās pašdarbības (amatiermākslas) kolektīvos ir iesaistīti nelatvieši? Vai ir nelatviešu kolektīvi (cik ir ‘latviešu’, un cik – ‘nelatviešu’ kolektīvu)?

Ko pašdarbnieki dod vietējai sabiedrībai, ja dod?

Vai uz kultūras pasākumiem nāk dažādas cilvēku grupas?

Kā bija agrāk (vispār kultūras dzīvē un organizācijā)? Kas mainījies un kāpēc?

20.tabula. Atlasītie 25 Viļānu novadam līdzīgie novadi: mainīgo un indeksu vērtības.

Novads	TAI rangs, 2011.g.	TAI rangs, 2011.g. – indekss (vērtības: 0-7)	Platība (km ²), 2011.g.	Platība (km ²), 2011.g. – indekss (vērtības: 0-4)	Latviešu īpatsvars (%), 2011.g.	Latviešu īpatsvars (%), 2011.g. – indekss (vērtības: 0-4)	Iedzīvotāju skaits, 2011.g.	Iedzīvotāju skaits, 2011.g. – indekss (vērtības: 0-3)	TAI rangs, 2010.g.	TAI rangs izmaiņas, 2010. pret 2011.g. – indekss (vērtības: 0-2)	Latgale – indekss (vērtības: 0;2)	Indeksu summa
Ludzas	94	6	965		54,6	4	14263		94	2	2	14,27
Kārsavas	110	7	628		75,9		6295	3	109	1	2	13,33
Viļakas	103	7	641		75,8		5693	2	103	2	2	12,87
Vārkavas	102	7	288	4	86,0		2122		107		2	12,80
Zilupes	107	7	309	2	24,5		3362		106	1	2	12,13
Aglonas	105	7	393		59,2	2	3958		104	1	2	12,00
Rēzeknes	98	7	2525		58,2	2	28279		97	1	2	11,53
Viļānu	108	7	287		51,7		6426		108	2	2	11,20
Vainodes	106	7	307	3	81,2		2620		105	1		11,07
Dagdas	104	7	950		61,2	2	8309		101		2	10,93
Krustpils	87	6	812		69,4		6104	3	87	2		10,80
Riebiņu	100	7	630		68,4		5553	2	102		2	10,67
Varakļānu	99	7	278	3	92,3		3565		100	1		10,60
Krāslavas	95	6	1079		44,9	2	17559		93		2	10,33
Baltinavas	109	7	187		84,0		1182		110	1	2	10,27
Ilūkstes	85	6	647		63,7		8026		85	2	2	9,67
Rugāju	97	6	515		91,1		2373		96	1	2	9,47
Priekules	89	6	520		77,8		5845	2	90	1		8,93
Alojas	74	5	631		89,1		5335	2	74	2		8,93
Ciblas	101	7	509		76,1		2887		99		2	8,73
Balvu	82	5	1045		79,1		14199		83	1	2	8,47
Strenču	96	6	375		59,6	2	3838		92			8,40
Auces	80	5	517		75,8		7371	2	81	1		8,33
Skrundas	91	6	557		87,8		5331	2	95			8,07
Aizputes	88	6	640		92,6		9286		88	2		7,87
Līvānu	83	6	622		67,2		12549		79		2	7,53

21.tabula. Pilsētu pašvaldību un reģionu gada vidējie izdevumi kultūrai 2002-2006.

Pilsēta / reģions	Kultūras izdevumu īpatsvars budžeta izdevumos, % *	Kultūras izdevumi uz vienu iedzīvotāju, Ls **	Pilsēta / reģions	Kultūras izdevumu īpatsvars budžeta izdevumos, % *	Kultūras izdevumi uz vienu iedzīvotāju, Ls **
Dobele	13,4	70	Olaine	7,0	19
Valka	11,6	58	Kārsava	7,0	19
Kuldīga	13,3	52	Saldus	6,7	18
Madona	11,8	52	Vangaži	7,8	17
Smiltene	13,8	51	Tukums	5,1	17
Limbaži	12,3	47	Stende	11,3	16
Bauska	11,6	37	Strenči	5,0	16
Talsi	13,7	36	Grobiņa	5,6	15
Cēsis	8,1	34	Aizpute	7,5	15
Gulbene	10,3	31	Valmiera	8,4	59
Dagda	6,3	28	Ventspils	9,2	35
Baloži	10,2	25	Jūrmala	8,6	32
Viļaka	6,7	23	Liepāja	10,8	30
Rūjiena	7,1	22	Jēkabpils	8,5	26
Plaviņas	7,2	22	Rēzekne	7,5	20
Lubāna	7,0	22	Jelgava	6,4	18
Alūksne	8,0	21	Daugavpils	7,1	17
Varakļāni	7,0	21	Rīga	4,9	15
Ludza	8,1	21	Vidzemes reģions	7,1	30
Līgatne	6,4	20	Pierīgas reģions	6,6	22
Viļāni	7,2	20	Zemgales reģions	6,6	18
Balvi	6,2	20	Kurzemes reģions	7,3	15
Priekule	10,8	19	Latgales reģions	5,5	11

Avots: VK datu bāze. Pašvaldību pārskati / Pašvaldību pamatbudžeta pamatrādītāji (kases izpilde) / Pašvaldību pamatbudžeta izpilde (naudas plūsma): 'Pašvaldību pamatbudžeta izpilde (naudas plūsma)'; <http://kase.gov.lv/l/pasvaldibu-pamatbudzeta-pamatradiitaji-kases-izpilde/1525>; http://kase.gov.lv/?object_id=1526; sk. 2013.02.28.

* Izmantoti '08.000 Atpūta, kultūra un reliģija' apakškoda '08.200 Kultūra' izdevumi.

** Pašvaldības/teritorijas iedzīvotāju skaits dalīts ar koda '08.000 Atpūta, kultūra un reliģija' apakš kodu '08.200 Kultūra' izdevumiem.

22.tabula. Novadu pašvaldību gadu izdevumi kultūrai 2009-2011: īpatsvars budžetā (%) un izdevumi uz vienu iedzīvotāju (LVL).

Novads	Īpatsvars budžeta izdevumos, % (2009.g.)	Īpatsvars budžeta izdevumos, % (2010.g.)	Īpatsvars budžeta izdevumos, % (2011.g.)	Īpatsvars budžeta izdevumos, % (vidēji 2009.-2011.g.)	Izdevumi uz vienu iedzīvotāju, LVL (2009.g.)	Izdevumi uz vienu iedzīvotāju, LVL (2010.g.)	Izdevumi uz vienu iedzīvotāju, LVL (2011.g.)	Izdevumi uz vienu iedzīvotāju, LVL (vidēji 2009.-2011.g.)
Aglonas	5,4	4,0	5,1	4,8	37,8	29,8	46,2	37,9
Aizputes	19,5	13,7	9,6	14,3	93,3	78,2	63,5	78,3
Alojas	8,2	7,1	7,3	7,5	61,6	36,1	42,2	46,6
Auces	5,5	8,4	10,5	8,1	26,8	44,9	68,5	46,7
Baltinavas	2,3	2,1	3,0	2,5	22,0	21,0	29,7	24,2

Balvu	10,1	7,3	7,2	8,2	86,9	48,6	58,9	64,8
Ciblas	3,7	4,6	11,0	6,4	64,2	31,9	76,8	57,6
Dagdas	9,6	8,4	14,7	10,9	66,6	55,0	118,9	80,2
Ilūkstes	9,1	9,2	3,9	7,4	73,8	63,6	32,3	56,6
Kārsavas	5,9	9,0	4,9	6,6	36,8	40,0	40,5	39,1
Krāslavas	6,3	9,2	9,1	8,2	54,6	54,4	74,6	61,2
Krustpils	16,5	4,1	4,0	8,2	143,5	30,2	34,8	69,5
Līvānu	27,8	11,1	5,6	14,9	222,7	80,1	42,7	115,2
Ludzas	6,6	6,9	7,0	6,8	35,8	39,6	50,9	42,1
Priekules	9,2	6,1	7,4	7,5	43,0	41,3	52,1	45,4
Rēzeknes	4,6	5,1	5,2	5,0	29,2	32,4	37,0	32,9
Riebiņu	21,2	7,1	10,2	12,8	124,0	46,2	52,4	74,2
Rugāju	12,8	8,7	13,0	11,5	76,3	64,2	105,7	82,1
Skrandas	5,2	8,8	6,8	7,0	33,6	63,1	44,4	47,0
Strenču	6,5	17,8	5,6	10,0	38,9	144,1	44,9	75,9
Vainodes	3,2	4,3	6,0	4,5	21,3	40,9	52,1	38,1
Varakļānu	7,3	8,9	9,6	8,6	36,4	63,0	69,4	56,3
Vārkavas	13,3	8,4	9,9	10,5	96,8	53,4	59,9	70,0
Vīļakas	11,9	14,7	11,3	12,6	71,6	90,8	79,2	80,5
Vīļānu	6,2	5,1	6,2	5,8	26,3	21,4	29,6	25,8
Zilupes	4,7	4,2	5,2	4,7	30,9	28,3	30,0	29,7
Vidēji (26 novadu grupā)	9,3	7,9	7,7	8,3	63,6	51,6	55,3	56,8

Avots: Pašvaldību pārskati / Gada pārskats (no 2008. gada): „2PB PASV – Pārskats par budžeta izpildi”; Kods „08.000 Atpūta, kultūra un reliģija”; VK datu bāze. http://kase.gov.lv/?object_id=1523, skat 2013.01.23.

23.tabula. Latvijas novadu teritorijas attīstības indeksi (TAI) 2009-2011.

Novads	TAI 2009	TAI 2010	TAI 2011	TAI 2009 rangs	TAI 2010 rangs	TAI 2011 rangs
Garkalnes	2,773	2,500	2,308	1	1	1
Mārupes	2,250	2,209	2,188	2	2	2
Ādažu	2,062	1,934	1,741	3	3	3
Stopiņu	1,671	1,654	1,677	6	6	4
Babītes	1,779	1,683	1,639	5	4	5
Ķekavas	1,780	1,663	1,595	4	5	6
Ikšķiles	1,399	1,447	1,232	7	7	7
Ropažu	1,226	1,239	1,211	9	9	8
Carnikavas	1,390	1,280	1,186	8	8	9
Olaines	0,950	0,966	0,955	11	13	10
Salaspils	0,960	1,003	0,937	10	10	11
Sējas	0,644	0,999	0,898	14	11	12
Baldones	0,650	0,618	0,674	13	15	13
Inčukalna	0,708	0,986	0,664	12	12	14
Ķeguma	0,624	0,556	0,653	16	17	15
Aizkraukles	0,595	0,739	0,609	17	14	16
Siguldas	0,628	0,596	0,608	15	16	17
Krimuldas	0,452	0,549	0,582	21	18	18
Lielvārdes	0,521	0,480	0,528	19	22	19
Ogres	0,580	0,534	0,466	18	19	20
Mālpils	0,215	0,488	0,434	30	21	21
Iecavas	0,415	0,398	0,394	22	23	22

Ozolnieku	0,513	0,497	0,367	20	20	23
Priekuļu	0,220	0,309	0,345	28	25	24
Cēsu	0,309	0,281	0,343	23	26	25
Saulkrastu	0,302	0,310	0,273	24	24	26
Engures	0,227	0,232	0,226	27	27	27
Kocēnu	0,061	0,201	0,216	40	31	28
Ventspils	0,270	0,218	0,190	25	29	29
Bauskas	0,135	0,210	0,181	32	30	30
Smiltenes	0,263	0,226	0,168	26	28	31
Vecumnieku	0,044	0,088	0,152	43	41	32
Salacgrīvas	0,018	0,082	0,147	46	42	33
Rojas	-0,170	-0,108	0,135	57	53	34
Beverīnas	0,068	0,187	0,129	39	32	35
Jelgavas	0,218	0,128	0,103	29	36	36
Tērvetes	-0,011	0,151	0,097	48	33	37
Naukšēnu	0,116	0,040	0,068	33	45	38
Dobeles	0,042	0,119	0,058	44	37	39
Burtnieku	0,169	0,105	0,054	31	38	40
Saldus	0,025	0,096	0,049	45	40	41
Talsu	-0,064	-0,041	0,043	50	49	42
Amatas	-0,159	0,044	0,035	55	44	43
Salas	0,116	0,131	0,024	34	35	44
Tukuma	0,100	0,038	0,011	35	47	45
Kokneses	0,070	0,139	0,001	38	34	46
Jaunjelgavas	-0,184	-0,106	-0,003	59	52	47
Nīcas	0,050	-0,002	-0,004	42	48	48
Grobiņas	0,071	0,098	-0,008	37	39	49
Pārgaujas	0,079	0,074	-0,031	36	43	50
Jaunpils	0,059	0,039	-0,040	41	46	51
Aknīstes	-0,222	-0,212	-0,043	64	61	52
Dundagas	-0,121	-0,175	-0,079	51	58	53
Vecpiebalgas	-0,149	-0,182	-0,109	54	59	54
Kandavas	-0,224	-0,226	-0,134	65	63	55
Gulbenes	-0,141	-0,160	-0,139	53	56	56
Durbes	-0,192	-0,183	-0,164	61	60	57
Raunas	0,010	-0,093	-0,167	47	51	58
Madonas	-0,122	-0,108	-0,175	52	54	59
Neretas	-0,384	-0,222	-0,177	73	62	60
Rūjienas	-0,166	-0,265	-0,191	56	66	61
Rundāles	-0,214	-0,090	-0,200	63	50	62
Limbažu	-0,042	-0,163	-0,220	49	57	63
Preiļu	-0,173	-0,255	-0,223	58	65	64
Brocēnu	-0,232	-0,284	-0,245	66	67	65
Jaunpiebalgas	-0,382	-0,327	-0,270	72	68	66
Skrīveru	-0,191	-0,153	-0,279	60	55	67
Pāvilostas	-0,470	-0,338	-0,312	77	71	68
Lubānas	-0,271	-0,402	-0,322	67	72	69
Mērsraga	-0,294	-0,503	-0,323	69	77	70
Kuldīgas	-0,479	-0,422	-0,347	78	73	71
Jēkabpils	-0,468	-0,494	-0,368	76	76	72

Cesvaines	-0,363	-0,331	-0,394	71	70	73
Alojas	-0,419	-0,439	-0,409	74	74	74
Alūksnes	-0,592	-0,484	-0,430	82	75	75
Ļaviņu	-0,441	-0,330	-0,432	75	69	76
Apes	-0,694	-0,657	-0,442	86	84	77
Alsungas	-0,282	-0,609	-0,525	68	80	78
Līgatnes	-0,210	-0,248	-0,532	62	64	79
Auces	-0,711	-0,640	-0,538	87	81	80
Daugavpils	-0,299	-0,508	-0,576	70	78	81
Balvu	-0,617	-0,647	-0,591	84	83	82
Līvānu	-0,765	-0,598	-0,622	90	79	83
Ērgļu	-0,595	-0,697	-0,659	83	86	84
Ilūkstes	-0,508	-0,684	-0,661	80	85	85
Valkas	-0,544	-0,644	-0,695	81	82	86
Krustpils	-0,496	-0,764	-0,753	79	87	87
Aizputes	-0,727	-0,764	-0,757	88	88	88
Priekules	-0,914	-0,874	-0,774	94	90	89
Viesītes	-0,669	-0,817	-0,868	85	89	90
Skrundas	-1,035	-1,022	-0,905	97	95	91
Mazsalacas	-0,754	-0,895	-0,910	89	91	92
Rucavas	-0,930	-1,211	-0,957	95	98	93
Ludzas	-0,978	-1,020	-0,992	96	94	94
Krāslavas	-0,903	-1,009	-1,000	93	93	95
Strenču	-0,884	-0,923	-1,044	91	92	96
Rugāju	-0,902	-1,063	-1,056	92	96	97
Rēzeknes	-1,164	-1,166	-1,113	98	97	98
Varakļānu	-1,317	-1,333	-1,141	102	100	99
Riebiņu	-1,349	-1,393	-1,148	103	102	100
Ciblas	-1,262	-1,278	-1,231	99	99	101
Vārkavas	-1,507	-1,604	-1,288	105	107	102
Vīļakas	-1,589	-1,423	-1,349	106	103	103
Dagdas	-1,424	-1,372	-1,366	104	101	104
Aglonas	-1,267	-1,473	-1,368	101	104	105
Vaiņodes	-1,262	-1,542	-1,531	100	105	106
Zilupes	-1,714	-1,594	-1,551	107	106	107
Vijānu	-1,903	-1,725	-1,624	109	108	108
Baltinavas	-2,252	-1,767	-1,765	110	110	109
Kārsavas	-1,795	-1,751	-1,789	108	109	110

Avoti:

- MK. Teritorijas attīstības indekss novadiem, 2.pielikums MK 2010.gada 25.maija noteikumiem Nr.482 (Pielikums MK 25.05.2010. noteikumu Nr.1178 redakcijā). Rīgā 2010.gada 21.decembrī (prot. Nr.74 78.§). Grozījums Ministru kabineta 2010.gada 25.maija noteikumos Nr.482 „Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām” (2010).
- MK. Teritorijas attīstības indekss novadiem, 2.pielikums MK 2010.gada 25.maija noteikumiem Nr.482 (Pielikums MK 25.05.2010. noteikumu Nr.318 redakcijā). Rīgā 2011.gada 26.aprīlī (prot. Nr.27 17.§). Grozījumi MK 2010.gada 25.maija noteikumos Nr.482 „Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām” (2011).
- MK. Teritorijas attīstības indekss novadiem, 2.pielikums MK 2010.gada 25.maija noteikumiem Nr.482. Pielikums MK 29.05.2012. noteikumu Nr.371 redakcijā. Rīgā 2012.gada 29.maijā. (2012).

24.tabula. Latvijas pašdarbnieku (amatieru) statistiskai analīzei izmantotie pētījumi un datu faili: saraksts, anketas jautājumu formulējumi, aprēķinātais amatieru īpatsvars.

Publikācija / datu fails, institūcija **	Publikācijas / aptaujas veiktas gads	Jautājums *	Lapaspuše	Aptaujas veiktas laiks	No visiem respondentiem, %	No tiem, kas vecāki par 24 gadiem, %
<i>Kultūras pieejamība novados – analīzes kultūrpolitiskie aspekti, BSZI (BSZI, 2001a)</i>	2001	Vai pēdējā mēneša laikā Jūs esat nodarbojies ar kaut ko no šeit minētā? (<i>Jā / Vēlētos nodarboties biežāk</i>) <ul style="list-style-type: none"> • TV seriālu skatīšanās • Grāmatu lasīšana • Iešana viesos, viesu uzņemšana • Mūzikas ierakstu klausīšanās • Darbs dārzā • Teātra izrāžu skatīšanās televīzijā • Videofilmu skatīšanās mājās • Rokdarbi, amatniecība • Baznīcas apmeklēšana • Fotografēšana, filmēšana • Automašīnas, motocikla remonts • Piepelnīšanās ārpus pamatdarba • Individuālā fizikultūra, skriešana • Sporta nodarbību apmeklēšana • Kursu apmeklēšana • Koncertu apmeklēšana • Izstāžu apmeklēšana • Teātru apmeklēšana • Mākslinieciskā pašdarbība • Mūzikas instrumentu spēlēšana 	9.tabula. Brīvā laika pavadīšana (%) - Ir nodarbojies pēdējā mēneša laikā (63.lpp.)	–	6,3	
<i>Tautas mākslas pieejamības izpēte, BSZI (BSZI, 2001b)</i>	2001	Vai Jūs pats esat iesaistījies kādā mākslinieciskās pašdarbības kolektīvā vai lietišķās mākslas vai tēlotājmākslas studijā?	(14.lpp.)	2000.gada 5.-28.okt.	7,0	
<i>Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē. Baltijas Studiju centrs (Tisenkopfs et al., 2002)</i>	2002	Vai Jūs darbojaties kādā pašdarbības kolektīvā? <ul style="list-style-type: none"> • Dziedu korī • Piedalos deju kolektīvā • Darbojos folkloras ansablī • Spēlēju orķestrī • Citā kolektīvā, lūdzu uzrakstiet kādā 	[q21. jautājums; datu fails]	–	10,1	7,4
<i>Iedzīvotāju aptauja par dažādiem sabiedrības integrācijas aspektiem (Latvijas iedzīvotāju aptauja), SKDS (SKDS, 2003)</i>	2003	Sakiet, kuru minēto organizāciju darbā Jūs esat iesaistījušies vai esat biedrs? (<i>Atzīmēt visus piemērotos atbilstošos variantus</i>) <i>Izsniegt kartīti 1</i> <ul style="list-style-type: none"> • Reliģiskās un baznīcu organizācijas, draudzes • Arodbiedrības • Politiskās partijas un grupas • Profesionālās apvienības, biedrības • Vides aizsardzības organizācijas • Etnisko minoritāšu organizācijas • Jaunatnes klubi, organizācijas, studentu korporācijas • Sieviešu kustības • Brīvprātīgās veselības aizsardzības biedrības • Pensionāru organizācijas • Sporta, atpūtas organizācijas un klubi • Organizācijas, kas sniedz palīdzību veciem, slimiem 	(21.lpp.)	–	9,0	

		<ul style="list-style-type: none"> cilvēkiem, trūkumcietējiem Organizācijas, kas piedalās cilvēka tiesību problēmu risināšanā Organizācijas, kas piedalās vietējo problēmu risināšanā dzīvesvietā Mākslinieciskās pašdarbības kolektīvs (koris, teātris, tautisko vai moderno deju kolektīvs, rokgrupa vai cits) Cita organizācija (norādīt, kāda)..... Nekur nepiedalās Grūti pateikt/NA 				
<i>Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze. Consensus PR (Vilka & Strupišs, 2004)</i>	2004	[tāds pats, kā iepriekš.]	3.2.attēls (15.lpp.)	–	8,8	
<i>Nevalstiskās organizācijas Latvijā: sabiedrības zināšanas, attieksme un iesaistīšanās, Sorosa fonds - Latvija (Austers & Gaugere, 2005)</i>	2005	<p>Vai darbojaties kādā no šīm biedrībām, organizācijām vai neformālajām grupām?</p> <ul style="list-style-type: none"> Nedarbojas nevienā Reliģiskās draudzes, organizācijas Arod biedrība Kultūras pulciņš vai pašdarbības kolektīvs (t.sk. kori, deju kolektīvu teātri) Dažādas neformālas interešu grupas (piemēram, šahisti, makšķermeņi, slēpotāji, kāršu spēlētāji) Sporta komandas, biedrības Dzīvokļu kooperatīvs vai dzīvokļu īpašnieku apvienība Skolu vecāku padomes Partijas, politiskās organizācijas Cita, sarakstā neminēta biedrība, grupa Jaunatnes organizācija (t.sk. skauti, gaidas) Etniskās, nacionālās biedrības, organizācijas Akadēmiskā mūžorganizācija Grūti pateikt 	1.tabula. Respondent u dalība dažādās organizācijās Organizācija, neformālā grupa % (7.lpp.)	No 23.07.2004 līdz 08.08.2004.	9,3	6,5
<i>Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005. Rīcībspēja reģionos LU. SPP1 / UNDP (Zobena, 2005)</i>	2005	<p>Kā Jūs visbiežāk pavadāt savu brīvo laiku?</p> <p>UZMANĪBU INTERVĒTĀJAM: Izsniegt kartīti 30! (Atzīmējiet trīs svarīgākos!)</p> <ul style="list-style-type: none"> Skatos TV Klausos radio Klausos mūzikas ierakstus kasetēs un kompaktdiskos Lasu avīzes Lasu žurnālus Lasu grāmatas Darbojos deju kolektīvā Dziedu kori Spēlēju mūzikas instrumentu (orķestrī, ansamblī u. c.) Darbojos drāmas kolektīvā Piedalos nevalstisko organizāciju darbā Darbojos kādā neformālā klubiņā, draugu kopā (piemēram, sieviešu klubiņš, brīdžs) Eju uz kino Pavadu laiku internetā Apmeklēju koncertus, operu un teātra izrādes 	[30.jautājums; datu fails]	–	5,0	4,6

		<ul style="list-style-type: none"> • Apmeklēju naktsklubus, diskotēkas • Apmeklēju baznīcu • Apmeklēju muzejus, izstādes • Nodarbojos ar rokdarbiem (adu, šuju, tamborēju) • Fotografēju, veidoju filmas • Zīmēju, gleznoju • Cits (precizējiet)_____ <ul style="list-style-type: none"> • Nav brīvā laika • Grūti pateikt/NA 				
<i>Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti, SKDS (SKDS, 2006)</i>	2006	<p>Sakiet, kuru minēto organizāciju darbā Jūs esat iesaistījies vai esat to biedrs?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Brīvprātīgas veselības veicināšanas biedrības • Nevalstiskas organizācijas, kas piedalās cilvēktiesību un indivīda tiesību aizsardzībā • Etnisko minoritāšu organizācijas • Vides aizsardzības organizācijas • Nevalstiskās organizācijas, kas nodrošina pilsoniskās sabiedrības attīstību • Nodibinājumi, fondi • Pensionāru organizācijas • Nevalstiskas organizācijas, kas piedalās ar izglītību saistītu jautājumu risināšanā • Politiskas partijas un grupas • Nevalstiskas organizācijas, kas piedalās vietējo problēmu risināšanā dzīvesvietā • Nevalstiskas organizācijas, kas sniedz palīdzību trūcīgo un sociāli mazaizsargāto personu grupu sociālas labklājības celšanai • Jaunatnes klubi, organizācijas, studentu korporācijas • Sieviešu kustības • Profesionālas apvienības, biedrības • Sporta, atpūtas organizācijas un klubi • Mākslinieciskās pašdarbības kolektīvs (koris, teātris, tautisko vai moderno deju kolektīvs, rokgrupa vai cits) • Arodbiedrības • Reliģiskas un baznīcu organizācijas, draudzes • Cita organizācija • Grūti pateikt/NA • Nekur nepiedalās 	(17.lpp.)	2006.gada marts – maijs	4,9	
<i>Dziesmu un deju svētki mainīgā sociālā vidē, LU SPPI [2008 DZ SV] (Tisenkopfs et al., 2007)</i>	2008	<p>Vai Jūs darbojaties kādā pašdarbības kolektīvā? (Atzīmējiet visas atbilstošās atbildes!)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nē, nedarbojos • Dziedu korī • Dejoju deju kolektīvā • Darbojos folkloras ansamblī • Spēlēju orķestrī • Citā kolektīvā (lūdzu, uzrakstiet kādā) 	[5. jautājums; datu fails]		9,1	6,6
<i>Kultūras patēriņš (ziņojums par socioloģiskās aptaujas rezultātiem), SIA</i>	2007	<p>Līdzdalība kultūras aktivitātēs:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dziedu korī (7%) • spēlēju kādu mūzikas instrumentu (7%) 	3.grafiks (36.lpp.)	–	visma z 7,0	

'Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija' (Kīlis et al., 2007)		<ul style="list-style-type: none"> • piedalos pulciņā (6%) • deju TD (4%) • ..modernās dejas (4%) • dziedu grupā, orķestrī (3%) • piedalos amatiereteātrī (2%) • nepiedalos (74%) 				
<i>Kultūras pieejamība novados: aptauja un ekspertu intervijas, BISS (Biss, 2007)</i>	2007	<p>Vai pēdējā mēneša laikā Jūs esat nodarbojies ar kaut ko no šeit minētā? (Jā / Vēlētos nodarboties biežāk)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Avīžu, žurnālu lasīšana • lešana viesos, viesu uzņemšana • TV seriālu skatīšanās • Grāmatu lasīšana • Mūzikas ierakstu klausīšanās • Restorāna, kafējnīcas, bāra vai kroga apmeklēšana • Interneta izmantošana • Darbs dārzā • Video/ DVD filmu skatīšanās mājās • Fotografēšana, filmēšana • Baznīcas vai citas lūgšanu vietas apmeklēšana • Ceļošana pa Latviju • Koncertu apmeklēšana • Rokdarbi, amatniecība • Atrāciju, izklaides parku un dabas taku apmeklēšana • Sporta nodarbību apmeklēšana, individuālā fizikultūra • CD/ DVD iegādāšanās • Sporta pasākumu apmeklēšana skatītāja lomā • Datorspēļu spēlēšana • Filmu skatīšanās kinoteātrī • Piepelnīšanās ārpus pamatdarba • Izstāžu apmeklēšana • Nodarbību, kursu, semināru apmeklēšana • Teātru apmeklēšana • Ceļošana pa ārvalstīm • Mūzikas instrumentu spēlēšana, mākslinieciskā pašdarbība • Brīvprātīgā vai labdarības darbu veikšana • Kazino un azartspēļu namu apmeklēšana 	2.tabula. Brīvā laika pavadīšana. Ir nodarbojies pēdējā mēneša laikā (24.lpp.)	-	7,0	
<i>Latvija: pārskats par tautas attīstību 2008/2009 – Atbildīgums, LU SPPI / UNDP [2009 TA] (Rozenvalds & Ījabs, 2009)</i>	2009	<p>Kuru minēto organizāciju darbā Jūs esat iesaistījies vai esat biedrs? <i>Izsniegt kartīti T46!</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Reliģiskās un baznīcas organizācijas, draudzes • Arod biedrības • Politiskās partijas un grupas • Profesionālās apvienības, biedrības • Vides aizsardzības organizācijas • Etnisko minoritāšu organizācijas • Jaunatnes klubi, organizācijas, studentu korporācijas • Sieviešu kustības • Brīvprātīgās veselības aizsardzības biedrības • Sporta, atpūtas organizācijas un klubi • Organizācijas, kas sniedz palīdzību veciem, slimiem cilvēkiem, trūkcietējiem 	46.tabula (191.lpp.)	-	7,7	6,0

		<ul style="list-style-type: none"> • Organizācijas, kas piedalās cilvēktiesību problēmu risināšanā • Organizācijas, kas piedalās vietējo problēmu risināšanā dzīves vietā • Mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi (koris, tautisko vai moderno deju kolektīvs, rokgrupa vai cits) • Cita organizācijas (lūdzu, ierakstiet!)..... • Nekur nepiedalos • Nav atbildes 				
Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte” ietvaros veiktā aptauja: „NI: vieta, piederība, identitāte, valoda, nākotne, kultūras aktivitātes”, LU SPPI (SPPI, 2010)	2010	<p>Lūdzu, norādiet, ko no šeit minētā Jūs esat darījis pēdējo 3 gadu laikā?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dejoju tautas deju kolektīvā • Dziedu/āju korī • Piedalījies Dziesmu un deju svētkos kā dalībnieks • Darbojies pulciņā, kas saistīts ar tautas kultūras un tradīciju kopšanu • Nodarbojos ar mākslas un kultūras studijām pašmācības veidā • Atbalstu savas dzimtās/ pašreizējās dzīves vietas cilvēkus TV šovos (piemēram, zvanot u. tml.) • Lasu latviešu un citu Latvijas rakstnieku literatūru • Skatos Latvijas teātru izrādes • Skatos Latvijas kino • Valkāju savas tautas tērpu 	[B2.jautājums, datu fails]	No 26.11.2010. līdz 05.12.2010.	15,0	12,2
Valsts programmas „Nacionālā identitāte” ietvaros veiktā aptauja „NI: vieta, rīcībspēja, migrācija”, LU SPPI [2010 NI] (SPPI, 2011)	2011	<p>Vai Jūs esat darbojies kādā no šādiem mākslinieciskās pašdarbības kolektīviem: korī, deju kolektīvā, pūtēju orķestrī, teātra mākslas kolektīvā? <i>Atzīmēt visus atbilstošos variantus!</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Nē, nekad • Pamatskolas gados • Vidusskolas, arodskolas, tehnikuma gados • Augstskolas gados • Vēlāk • Darbojies šobrīd • Neatceros / grūti teikt 	[F32.jautājums, datu fails]	No 14.12.2010. līdz 13.01.2011.	5,6	5,3

* Ne vienmēr pētījuma atskaitei bija pievienota aptaujas anketa, un ne vienmēr atskaitē ir minēts precīzs respondentiem uzdotais jautājums un atbilžu varianti.

** Atsevišķiem pētījumiem/aptaujām kvadrātiekvās dots autora izveidots akronīms.

Avoti: attiecīgās publikācijas vai autora aprēķini, izmantojot aptauju datu failu sekundāru analīzi.

25.tabula. 59 Latvijas novadu kultūras līdzdalības indeksi.

Novads	Reģions	Pieaugušo kolektīvu skaits uz 10000 iedzīvotājiem *	Pieaugušo kolektīvu dalības īpatsvars no viesiem darbaspējas un vīrs iedzīvotājiem *, %	KN norišu apmeklējumu skaits: cik reizes gadā viens iedzīvotājs apmeklē **	KN norišu skaits pavisam uz 10000 iedzīvotājiem **	Novadu kultūras līdzdalības indekss
Lubānas	Vidzemes	54	8,8	13,3	844	7,8
Alsungas	Kurzemes	52	9,3	6,3	557	5,9
Vecpiebalgas	Vidzemes	61	10,4	2,6	282	5,2
Apes	Vidzemes	55	8,8	4,3	465	5,2
Vīļakas	Latgales	49	6,0	4,4	435	3,1
Jaunpils	Pierīgas	35	7,0	5,1	506	2,9
Varakļānu	Vidzemes	38	6,0	5,1	461	2,3
Alūksnes	Vidzemes	37	6,7	3,5	390	2,1
Rojas	Kurzemes	26	8,4	3,7	383	2,0
Durbes	Kurzemes	34	5,6	3,9	469	1,8
Mālpils	Pierīgas	30	8,4	6,4	286	1,7
Kandavas	Pierīgas	30	4,7	6,3	554	1,6
Talsu	Kurzemes	35	6,6	2,6	315	1,3
Madonas	Vidzemes	38	6,3	4,0	305	1,3
Gulbenes	Vidzemes	36	6,5	2,7	301	1,3
Dagdas	Latgales	49	4,5	2,6	291	1,2
Ventspils	Kurzemes	42	6,5	1,6	209	1,1
Jēkabpils	Zemgales	40	5,6	2,2	286	1,0
Krāslavas	Latgales	43	3,7	2,3	369	0,8
Viesītes	Zemgales	28	4,2	5,2	451	0,4
Beverīnas	Vidzemes	37	7,2	0,7	127	0,4
Balvu	Latgales	27	5,8	3,4	280	0,0
Ilūkstes	Latgales	34	4,6	3,0	288	0,0
Brocēnu	Kurzemes	29	5,4	2,5	296	0,0
Engures	Pierīgas	28	5,3	3,1	305	-0,1
Salas	Zemgales	28	5,6	2,6	235	-0,4
Lielvārdes	Pierīgas	27	6,2	2,7	184	-0,4
Salacgrīvas	Pierīgas	27	5,4	4,4	241	-0,5
Aglonas	Latgales	35	3,0	1,8	321	-0,6
Skrīveru	Zemgales	33	5,3	2,3	166	-0,6
Rucavas	Kurzemes	32	4,1	1,7	275	-0,6
Rēzeknes	Latgales	30	3,7	2,4	307	-0,7
Vecumnieku	Zemgales	25	6,2	4,1	168	-0,7
Ķeguma	Pierīgas	35	4,7	1,3	184	-0,7
Krustpils	Zemgales	33	3,8	1,8	252	-0,8
Alojas	Pierīgas	28	4,3	1,6	246	-1,0
Skrundas	Kurzemes	26	4,5	1,8	229	-1,2
Tērvetes	Zemgales	22	5,4	4,8	189	-1,3
Cīblas	Latgales	31	2,7	2,8	275	-1,4
Tukuma	Pierīgas	22	4,5	3,5	236	-1,5
Kuldīgas	Kurzemes	20	4,0	4,7	277	-1,6
Rugāju	Latgales	20	3,4	4,7	275	-1,9
Burtnieku	Vidzemes	29	4,5	0,7	93	-1,9
Amatas	Vidzemes	25	2,9	1,9	209	-2,2
Daugavpils	Latgales	16	2,6	2,3	319	-2,4

Ķekavas	Pierīgas	18	4,4	2,0	156	-2,4
Vīānu	Latgales	24	3,1	1,6	172	-2,5
Limbažu	Pierīgas	20	4,3	2,8	135	-2,5
Pļaviņu	Zemgales	19	2,6	2,1	224	-2,8
Ludzas	Latgales	22	3,1	0,9	143	-2,9
Preiļu	Latgales	14	2,4	4,8	269	-3,0
Jelgavas	Zemgales	20	3,4	0,7	104	-3,1
Ādažu	Pierīgas	14	3,2	1,9	99	-3,8
Jaunjelgavas	Zemgales	18	2,6	0,4	89	-3,9
Ozolnieku	Zemgales	11	2,8	1,1	132	-4,0
Siguldas	Pierīgas	14	3,5	0,5	47	-4,0
Bauskas	Zemgales	10	2,0	1,8	106	-4,8
Iecavas	Zemgales	9	1,7	1,7	103	-4,9
Mārupes	Pierīgas	7	2,1	0,3	27	-5,5

* Vidēji 2009.-10.gados.

** Vidēji 2010.-11.gados.

Avoti: www.kulturas.karte.lv; VK datu bāze „Pašvaldību pārskati”; CSP datu bāzes.

26.tabula. Pretendenta darbība zinātniskajos projektos.

(2012-2013) „Nacionālā identitāte un rīcībspēja”, apakšprojekts Nr. 4 „Reģionālā identitāte un rīcībspēja” (Nacionālās identitātes pētījuma programmas „Nacionālā identitāte – valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros), LU SPPI, prof. Aijas Zobenā vad.
(2011-2012) „Dialogs ar sabiedrību: sociālo zinātņu pētniecības rezultātu popularizēšana”, LU SPPI, prof. Jāņa Iksena vad.
(2009-2011) „Augstskolu pētnieciskais potenciāls reģionālās attīstības veicināšanai”, LU SPPI, Dr.phil. Nila Muižnieka vad.
(2008) „Kultūrvides daudzveidības veicināšana un pārvaldība: nevalstiskās un privātās kultūras iniciatīvas”, LU SPPI, prof. Aivara Tabuna vad.
(2007) „Latvija reģionu kultūrvides problēmas”, LU SPPI, prof. Aivara Tabuna vad.
(2006-2007) „Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību īstenošana Latvijā” (ĪUMSILS pasūtīts pētījums), LU SPPI, Dr.phil. Nila Muižnieka vad.
(2007) „Dziesmu un deju svētki mainīgā sociālā vidē” (Kultūras ministrijas pasūtīts pētījums), LU SPPI, prof. Tāļa Tisenkopfa vad.
(2005–2006) „Jauniešu kultūraktivitātes un nacionālā integrācija” (SIF / Phare pētījums), LU SZF, prof. Aivara Tabuna vad.

Analītiskie pielikumi

Pielikums, 1. LATVIJAS REĢIONĀLĀ ATTĪSTĪBA UN 'KULTŪRA' (ANALĪZE).

Pielikumu veido divas daļas – 'Reģionālās attīstības konteksts' un 'Kultūra' attīstības un plānošanas dokumentos'. Pirmajā daļā aprakstīta Latvijas Republikas administratīvi-teritoriālā uzbūve un pārvalde, ATR process, galveno uzmanību pievēršot dažādiem reģionālās attīstības aģentiem un dažāda līmeņa reģionālās plānošanas un attīstības dokumentiem. Otrās daļas mērķis ir analizēt to, kāda vieta šajos dokumentos ierādīta galvenajiem jēdzieniem, kas skaidro kultūras līdzdalības nozīmi kopienas attīstībā.

REĢIONĀLĀS ATTĪSTĪBAS KONTEKSTS

Pēc 2009.gadā formāli pabeigtās administratīvi teritoriālās reformas (ATR), beidza pastāvēt 26 rajonu pašvaldības, un iepriekšējo 522 vietējo pašvaldību vietā izveidojās 119 pašvaldības – deviņas republikas pilsētas un 110 dažāda lieluma, iedzīvotāju skaita un tipa novadi³⁴⁰.

Latvijas reģionālās attīstības pamatdokuments ir *Reģionālās attīstības likums*. Likuma īstenošanai pieņemti un tiek izstrādāti vairāki politikas plānošanas dokumenti. Hierarhiski augstākie ir 'Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija. Latvija 2030.' un plānošanas reģionu un vietējo pašvaldību teritoriju plānojumi³⁴¹. Tam pakārtots ir 'Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007.-2013.gadam'³⁴², no kura, savukārt, jāizriet 'Reģionālās politikas pamatnostādņem'³⁴³ un plānošanas reģionu un vietējo pašvaldību attīstības programmām. Viszemākās pakāpes dokumenti ir 'Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas darbības stratēģija 2008.-2010.gadam'³⁴⁴ un plānošanas reģionu un vietējo pašvaldību darbības stratēģijas, kas tiks izstrādātas sākot ar 2011.gadu³⁴⁵.

Latvijas ATR atbilst daudzu Eiropas valstu XX gs. otrās puses meklējumiem pēc racionālāka pašvaldību lieluma, kur šādu reformu rezultātā pašvaldību skaits atsevišķās valstīs ir samazinājies 1/3 – 2/3 apjomā (Vanags & Vilka, 2005: 249). Latvijas reformas mērķis bija izveidot ekonomiski attīstīties spējīgas administratīvās teritorijas ar vietējām un reģionālām pašvaldībām, kas spēj nodrošināt kvalitatīvus pakalpojumus iedzīvotājiem (Administratīvi teritoriālās reformas likums, 1998).

Pašvaldības tika uzskatītas par pārāk mazām, vairāk nekā pusē valsts pašvaldību iedzīvotāju skaits bija mazāks nekā 2000, mazākajās no tām praktiski nebija iespējams īstenot tādu būtisku pārvaldes, demokrātijas un ekonomiskās attīstības principu, kā lēmējvaras un izpildvaras nodalīšana. Tajās bija augsts pārvaldes izdevumu īpatsvars un zema administratīvā kapacitāte, nepietiekams pašvaldības pakalpojumu izpildes apjoms, nepietiekams ekonomiskais

³⁴⁰ „Latvijā ir 60 pilsētnovadi – novadi, kuru sastāvā ir iekļāvusies viena vai vairākas pilsētas, un 50 lauku novadi, kuri izveidojušies, apvienojoties vairākiem pagastiem vai, atsevišķos gadījumos, par novadu pārdēvēts viens bijušais pagasts.” (8; Krūmiņš, Ronalds, Valentīna Locāne, Ivita Peipiņa, Jānis Bruņenieks, Inga Vilka, Pēteris Šķiņķis, Līga Ozoliņa, Jurijs Kondratenko, Zintis Hermansons, Gatis Ozols, Danute Vaļeniece, and Andris Miglavs. 2011. "Reģionu attīstība Latvijā 2010." Rīga: VRAA.).

³⁴¹ Tie pēc uzbūves, funkcijas un būtības drīzāk uzskatāmi par tehniskiem teritoriju plānojumiem, nevis attīstības stratēģijām un vīzijām.

³⁴² Apstiprināts ar MK 2006.gada 4.jūlija noteikumiem Nr.564.

³⁴³ Apstiprinātas ar MK 2004.gada 2.aprīļa rīkojumu Nr.198.

³⁴⁴ Apstiprināta ar MK 2007.gada 1.augusta rīkojumu Nr.482.

³⁴⁵ Ministrijas kompetencē esošie politikas plānošanas dokumenti (hierarhiskā sistēmā), <http://www.raplm.gov.lv/pub/index.php?id=1524>; sk. 2010.11.06.

potenciāls, nepietiekama finanšu spēja, kas nespēj nodrošināt attīstību (Vanags & Vilka, 2005; Vilka, 2004). Aprēķinot teritorijas attīstības indeksu (turpmāk – TAI), kļuva redzams, ka kritisko robežu (kad indekss iegūst pozitīvu vērtību) visbiežāk spēja sasniegt tās pašvaldības, kurās ir vairāk par 2000 iedzīvotāju, un šī sakarība ir lineāra – jo lielāks pašvaldības iedzīvotāju skaits, jo lielāks indekss (Vanags & Vilka, 2005: 251).

Lai arī reformas gaitā bija vērojama vietējo iedzīvotāju, atsevišķu vietējās un nacionālās politiskās elites grupu pretestība jauno novadu veidošanā (apvienojot vairākas pašvaldības), tā tika īstenota salīdzinoši demokrātiskā veidā, izmantojot gan brīvprātīgas, gan piespiedu apvienošanas metodes (Vanags & Vilka, 2005). Salīdzinot ar 2005.gada pašvaldību vēlēšanām, pašvaldībās ievēlamo deputātu skaits administratīvi teritoriālās reformas rezultātā bija samazinājies vairāk nekā divas reizes (četrus gadus iepriekš pašvaldību vēlēšanās tika ievēlēti 4179 deputāti). Vadošie valsts reģionālās attīstības pētnieki šo uzskatīja par optimālāko teritoriālās reformas modeli (turpat, 253).

Šobrīd joprojām ir grūti prognozēt reformas ietekmi uz reģionu attīstību, un novadu darbības uzsākšana tiek drīzāk gaidīta ar bažām, nevis cerībām³⁴⁶. Pamatā tās ir prognozes par monocentrisma tendences stiprināšanos lokālajā (novada) līmenī, kad centralizācijas gaitā attīstības resursi pārsvarā tiks pārdalīti par labu novada centram, atstājot novārtā citus agrāko pašvaldību centrus – tiks slēgtas mazās skolas, slimnīcas, kultūras nami.

Reģionālās attīstības aģenti

Ilgspējīgas un endogēnas attīstības paradigmas viens no pamatpostulātiem ir attīstības politikas decentralizācija un attīstības iniciatīvu virziena maiņa no centrs-reģioni uz pretējo: ‘augšupejošā virzienā’ jeb ‘no apakšas uz augšu’ (*bottom-up*). Šāda pieeja paredz to, ka jābūt noteiktām vietējām struktūrām un institūcijām, kas uzņemas un virza attīstību. Teorētiski par šādām reģionālajām vai vietējām institūcijām Latvijā varētu būt plānošanas reģioni, novadu un pilsētu pašvaldības, privātais sektors (uzņēmēji), vietējās kopienas, pilsoniskās sabiedrības asociācijas (NVO), kopienu neformālie līderi.

Plānošanas reģioni šobrīd tādi nevar būt, jo tiem nav ne varas, ne pietiekamas leģitimitātes zemākā līmeņa pašvaldībās. Tikai lielākās pašvaldības (lielāko pilsētu) varētu būt attīstības centri un virzītāji, tomēr pagaidām šāda politiskā vīzija ir tikai vēlama, nevis reāla (R. Krūmiņš et al., 2011). Pēdējo gadu ekonomiskā krīze un valsts ekonomiskā lejupslīde privāto uzņēmējdarbību neļauj uzskatīt par reālu reģionālās attīstības spēku. Kā pēdējais reģionālās attīstības resurss paliek kopiena (NVO, iedzīvotāju grupas, neformālie līderi). Tas atbilst gan ilgspējīgas attīstības stratēģijai (attīstībai jābūt arī endogēnai, vietējiem resursiem jābūt pakļautiem vietējo kopienu kontrolei), gan ES valdošajam politiskajam diskursam, kuru var dēvēt par līdzdalības attīstības pieeju. Arī šīs pieejas cerības, attiecībā pret Latvijas iedzīvotājiem, drīzāk ir tikai plāns, nevis realitāte. Latvijas pilsoniskā sabiedrība joprojām ir savas veidošanās pirmsākumos, par to liecina iedzīvotāju salīdzinoši zemā pilsoniskā līdzdalība (Mieriņa, 2011; UNDP, 2001).

Plānošanas reģioni

Latvijas Republikas teritorija ir dalīta reģionos gan administratīvi, gan mentāli, un to robežas aptuveni sakrīt. Tie ir četri vēsturiskie novadi (Latgale, Kurzeme, Vidzeme, Zemgale) un Rīga.

Tomēr reģiona jēdziena jēdziens tiek izprasts dažādi un „*praksē pastāv dažādi reģioni*” (Šķiņķis, 2006). Valsts pārvaldes nozaru institūcijas „*laikā kopš 90.gadu sākuma tās ir ieviesušas savu reģionālo iedalījumu. Latvijā pastāv desmitiem reģiona līmeņa pārvaldes teritorijas.*” (turpat, 127).

³⁴⁶ Nodaļa pabeigta pirmajā gadā pēc ATR, t.i. 2009.-jā.

„Kopš 1996.gada Latvijā, sākotnēji pēc pašvaldību iniciatīvas, sāka veidoties un darboties plānošanas reģioni.” (Vilka, 2008: 28). Saskaņā ar *Reģionālās attīstības likumu* (2002), Latvijā ir izveidoti pieci plānošanas reģioni – Kurzemes plānošanas reģions, Latgales plānošanas reģions, Rīgas plānošanas reģions, Vidzemes plānošanas reģions un Zemgales plānošanas reģions³⁴⁷. „Plānošanas reģions savas kompetences ietvaros nodrošina reģiona attīstības plānošanu, koordināciju, pašvaldību un citu valsts pārvaldes iestāžu sadarbību.” T.sk. nosaka plānošanas reģiona ilgtermiņa attīstības galvenos pamatprincipus, mērķus un prioritātes; vada un uzrauga plānošanas reģiona attīstības plānošanas dokumentu izstrādi un ieviešanu; izvērtē Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas, nacionālā attīstības plāna un nozaru attīstības programmu atbilstību plānošanas reģiona attīstības plānošanas dokumentiem; izvērtē vietējo pašvaldību vai privātpersonu projektu iesniegumus reģionālās attīstības valsts atbalsta saņemšanai un sniedz atzinumus par tiem; izstrādā un īsteno projektus reģionālās attīstības atbalsta pasākumu ietvaros (turpat, 16. pants).

Tomēr plānošanas reģionu institūciju loma reģionālajā attīstībā un politikā vispār ir neliela. Tas skaidrojams ar valsts centralizēto politisko uzbūvi. Pilsoņu vēlētas institūcijas ir tikai parlaments (Saeima) un pašvaldību (republikas pilsētu un novadu) domes (Latvijas Republikas Satversme, 1922; Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likums, 1994; Saeimas vēlēšanu likums, 1995), un plānošanas reģioniem nav ne politiskās, ne ekonomiskās varas.

15.loks. **Plānošanas reģionu audits.**

PR ir atvasināta juridiska persona, bet atvasināto juridisko personu darbība nav atrunāta nevienā no likumiem, normatīvajā bāzē nav atrunāti atsevišķi PR organizatoriskie principi, kā, piemēram, darbības kontrole.

PR sniedz atzinumus par pašvaldību iesniegtajiem dokumentiem, plāno un koordinē starprajonu (starpnovadu) jautājumus, bet to atzinumi un lēmumi pašvaldībām nav juridiski saistoši.

PR veic normatīvajos aktos neminētās funkcijas (publicitātes pasākumu veikšana, konferenču un semināru organizēšana; starptautiskās sadarbības veicināšana; reģiona tēla veidošana, ekonomisko sakaru dibināšana; nodrošināt plānošanas reģiona ES struktūrfondu informācijas centra darbību).

PR nepietiekama kapacitāte: darbiniekiem pietrūkst pieredzes un kompetences; funkcijas tiek pildītas ar ad-hoc pieeju (pēc iespējas) un dažādos apjomos; reģiona tēla veidošanai nav vienota redzējuma.

Daļu PR funkcijām realizē reģionālās attīstības aģentūras (RAA) uz deleģējuma līguma pamata, tomēr funkciju deleģēšana RAA nav pamatota, deleģētas funkcijas būtiski atšķiras starp reģioniem. Jāpārtrauc funkciju deleģēšana, bet ja RAA tiek saglabātas, tās varētu piedalīties vietējo teritoriju plānojumu izstrādē, atbalstīt mazo pašvaldību projektu realizēšanā.

Par PR funkciju realizāciju un prioritizāciju lemj pašvaldību pārstāvji, bet šo funkciju realizēšanai nepieciešamos līdzekļus piešķir valsts.

Nepieciešams atsevišķs PR likums, kura izstrādi varētu uzsākt 2009. gadā, kad uzsāktā reforma ir pabeigta. (Beļicka & Kirņičanska, 2007)

„Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums kā valsts administratīvas teritorijas paredz izveidot arī apriņķus. Izšķiršanās par reģionālā līmeņa pašvaldībām – apriņķiem – vēl nav veikta.” (R. Krūmiņš, et al., 2011: 8) Cita jauna tendence teritoriālajā plānošanā ir pilsētreģioni, kas reģionālās attīstības diskursā ienākusi no dokumenta ‘Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030’. Ar pilsētreģioniem saprotami „nacionālās nozīmes attīstības centru telpas (areāli)” (R. Krūmiņš, et al., 2011), un tie ir konstruēti balstoties uz stratēģijā nosprausto policentriskās attīstības ideju.

Viens veids, kā plānošanas reģioni tiek izmantoti praktiski, ir statistikas vajadzībām. Latvijas Republikā tiek izmantots ES teritoriju klasifikācija NUTS, atbilstoši tam, Latvija dalīta sešos reģionos: Rīgas, Pierīgas, Latgales, Vidzemes, Kurzemes, Zemgales, kas ir šīs klasifikācijas zemākais līmenis (NUTS 3) (EC, 2007c). Latvijas tautsaimniecības

³⁴⁷ Plānošanas reģiona teritorijas saskaņā ar pašvaldību iesniegtajiem priekšlikumiem nosaka 2003.gada 25.marta MK noteikumi Nr.133 „Noteikumi par plānošanas reģiona teritorijām”.

statistisko datu starpreģionālais sadalījums sniedz ainu par situāciju dažādos reģionos, kas ir pamats reģionālās politikas veidošanai vai koriģēšanai.

Ideālā reģiona attīstības galvenajiem uzdevumiem jāizriet no šī brīža un nākotnē prognozētajām problēmām un izaicinājumiem. ES un Latvijas Republikā trīs galvenās attīstības politikas jomas ir ekonomika, sociālā vide un ekoloģija. Praksē konkrētu attīstības politiku veidošana un īstenošana ir atkarīga no galveno un ietekmīgāko attīstības aģentu interesēm un rīcības, tādu kā valdība, nacionālās un reģionālās politiskās partijas, ES, pašvaldības, pilsoniskās sabiedrības asociācijas, vietējie līderi, reģionālās institūcijas un organizācijas u. c.

Viens no galvenajiem Latvijas reģionu attīstības politikas ietekmes faktoriem ir atkarība no ES politiskajiem mērķiem (ES ir definētas trīs attīstības pamatmērķu grupas: ekonomiskie, sociālie un vides mērķi) un to sasniegšanas instrumentiem, piemēram, finansiālās palīdzības mazāk attīstītajiem reģioniem.

Latvijas plānošanas reģionu starpā vērojamas būtiskas ekonomiskās attīstības atšķirības, un tās nevis samazinās, bet palielinās. „Tikai Rīgas plānošanas reģionā IKP uz vienu iedzīvotāju (5649 LVL) ir augstāks par vidējo valstī. Pārējos reģionos tas ir zemāks. Atšķirība starp augstāko rādītāju (Rīgas reģions) un zemāko rādītāju (Latgales reģions) starp reģioniem ir trīs reizes (salīdzinājumā ar 2003. gadu atšķirība ir palielinājusies). Apskatot situāciju 33 administratīvo teritoriju griezumā, starpība starp augstāko (Rīga – 7114 LVL) un zemāko (Rēzeknes rajons – 966 LVL) rādītāju ir 7,4 reizes.” (Vilka, 2008: 30) Katrā jaunajā VRAA (Valsts reģionālās attīstības aģentūra)³⁴⁸ izdotajā pārskatā „Reģionu attīstība Latvijā” ir jāraksta viens un tas pats: reģionālās atšķirības ‘joprojām ir būtiskas’ (R. Krūmiņš, et al., 2011; Vanags, et al., 2010).

ES attīstības diskurss iekļauj gan klasisko, ekonomiskās izaugsmes un sociālās modernizācijas ideoloģiju, gan postmoderno redzējumu, kurā spēcīgāk akcentētā ir ilgtspējas ideja: „Eiropas iedzīvotāji novērtē dzīves kvalitāti. Viņi vēlas baudīt labklājību, tīru vidi, labu veselību, sociālo aizsardzību un taisnīgumu. Viņi vēlas to ne vien sev, bet arī saviem bērniem un mazbērniem. Ņemot vērā straujās pārmaiņas pasaulē, kur pārmaiņu temps var nopietni apdraudēt ekonomikas, sociālās vides un dabas pielāgošanās spēju, Eiropai ir jāpanāk modernizācija un jāturas pārmaiņu procesa avangardā. Uzdevums ir nezaudēt tempu, kas kopīgi veicina ekonomisko izaugsmi, sociālo labklājību un vides aizsardzību.” (EK, 2005)

ES īsteno ilgtspējīgas attīstības modeli: pašreizējās paaudzes vajadzību apmierināšana, neapdraudot iespēju nākamajām paaudzēm apmierināt savas vajadzības; tas ir pamatuzdevums, kas noteikts Līgumā par Eiropas Savienību un ES Konstitūcijā. Galvenie starptautiskie dokumenti, kuros formulētas šādas pamatnostādnes, ir 1987. gadā publicētais Pasaules vides un attīstības komisijas (sauktas arī par Bruntlandes komisiju) ziņojums ‘Mūsu kopējā nākotne’ (*Our Common Future*), 1992. gadā Riodežaneiro pieņemtais ANO ilgtspējīgas attīstības Rīcības plāns divdesmit pirmajam gadsimtam (*Agenda 21*) un 2001. gadā Gēteborgā formulētā un vēlāk 2006. gadā precizētā ES Ilgtspējīgas attīstības stratēģija.

Īpašs ES uzmanības punkts attīstības stratēģijā ir reģioni. ES reģionu attīstības politikas galvenais uzdevums ir atšķirību un nevienlīdzības likvidēšana savienības valstu un reģionu starpā. Galvenais veids atšķirību mazināšanai ir dažādu fondu veidošana, kuru līdzekļi tiek pārdalīti par labu mazāk attīstītajiem reģioniem un teritorijām. Tādi ir, piemēram, Eiropas Reģionālās attīstības fonds (ERAF) un Kohēzijas fonds.

³⁴⁸ VARAM (Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija) padotības iestāde.

ES reģionālā politika tika aizsākta [19]70-os gados kā starpvalstu transakciju sakārtošana, bet [19]80-os tā kļuva par patstāvīgu politiku ar specifiskiem uzdevumiem (Frank Moulaert, 2005). ES politikas galamērķis ir cilvēku labklājība (*well-being*) un tam pakārtota arī reģionālās attīstības jeb 'kohēzijas politika': ekonomisko, sociālo un teritoriālo atšķirību izlīdzināšana. Tā tiek veikta ar struktūrfondu un kohēzijas fondu palīdzību, kuru apjoms visu laiku ir pieaudzis un šobrīd sastāda vairāk nekā 1/3 budžeta (Barca, 2010; Giordano, et al., 2005).

Jaunā ES reģionālās politikas paradigma var tik dēvēta par vietā bāzētu (*place-based*) un kontekstatkarīgu (*context-dependency*) (Barca, 2010). Politikas īstenošanas praksē ES mēģina panākt līdzsvaru starp valsti, tirgu un kopienu. Tirgum ir jāpaliek 'brīvam' (darbaspēka, kapitāla un preču brīva cirkulācija), bet vienlaikus tas ir jākontrolē; attīstības projektiem jābūt endogēniem, bet grantiem – eksogēniem; jāievēro subsidiaritātes un kondicionalitātes (*conditionality*)³⁴⁹ principi un jāatrod balanss starp tiem (turpat).

ES investīcijas valstu reģionu attīstībā ir radījušas ne tikai institucionalizētas subsīdiju gaidas, un zināmu atkarību no tām, bet tas arī ir bijis spēcīgs mobilizējošs faktors jaunu teritoriālo aģentu, politizējušos reģionu, dzimšanai 'vecajās' ES valstīs (Keating, 2003). „*Kopš ES dibināšanas vērojama tendence, ka šajā savienībā mazinās valstu loma, bet palielinās reģionu nozīme.*” (Vanags & Vilka, 2005: 301). Iespējams, līdzīgas pārmaiņas (reģionalizāciju) varam gaidīt arī Latvijā.

Tā kā Latvijas valsts ekonomiskie rādītāji ir zemāki nekā vidēji savienībā, tas nozīmē to, ka praktiski visa Latvijas teritorija un tās saimnieciskā un sociālā infrastruktūra kļūst par ES attīstības politikas un dotāciju objektu.

„*Kohēzijas politika Latvijai ir viena no svarīgākajām ES politikām, jo tās ietvaros Latvija kā viena no vājāk attīstītajām ES dalībvalstīm saņem ievērojamu finansējumu no ES budžeta ar ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda starpniecību. Saskaņā ar ES Ministru Padomes lēmumu 2007.-2013.gada plānošanas periodā Latvija saņēmusi 4,53 miljardus eiro (3,2 miljardus latu) Kohēzijas politikas mērķu īstenošanai. Latvijai ir svarīgi saglabāt Kohēzijas politikas finansiālo atbalstu arī pēc 2014.gada.*”³⁵⁰

Lokālās jeb iekšējās Latvijas reģionu attīstības politikas uzbūves principi un galvenie mērķi ir tādi paši kā definēti ES dokumentos: reģionu ilgtspējīga un līdzsvarota attīstība, ekonomiskajā, sociālajā un ekoloģiskajā jomās. „*Likuma mērķis ir veicināt un nodrošināt līdzsvarotu un ilgtspējīgu valsts attīstību, ievērojot visas valsts teritorijas un atsevišķu tās daļu īpatnības un iespējas, samazināt nelabvēlīgās atšķirības starp tām, kā arī saglabāt un attīstīt katras teritorijas dabai un kultūrvidei raksturīgās iezīmes un attīstības potenciālu.*” (Reģionālās attīstības likums, 2002) Likumā uzstādītais virsmērķis – iedzīvotāju labklājības pieaugums. Tas ir jāpanāk ar tautsaimniecības (ekonomiskajiem rādītājiem jāaug, sasniedzot vismaz vidējos ES rādītājus) un sociālās dzīves uzlabošanu. Tas tiek darīts pamatā ar ekonomiski-administratīviem līdzekļiem – atbalstu noteiktām tautsaimniecības nozarēm, konkrētiem uzņēmumiem, uzlabojot reģionu infrastruktūru, akcentējot cilvēkkapitāla nozīmi. Principiāli līdzīga ir arī konkrēto reģionālās attīstības politikas uzdevumu veidošanas shēma – galvenais uzsvars tiek likts uz tādas reģionu ekonomiskās identitātes izveidošanu, kas ļautu tiem veiksmīgi konkurēt ar citiem Latvijas un ārpuslatvijas reģioniem.

Latvijas specifika ir tās salīdzinoši nelielā teritorija, izteiktais monocentrisms, nelielais apdzīvotības blīvums, lauku teritoriju dominēšana, kā arī nevienmērīgā ekonomiskā izaugsme (drīzāk – ekonomiskā depresija visos reģionos ārpus Rīgas un Pierīgas). Šādi apstākļi nosaka galvenos valsts reģionālās attīstības pamatvirzienus, tādos kā policentrisma

³⁴⁹ Eksogēna iejaukšanās, lai lauztu vietējās institucionālās 'lamatas' un atbalstītu kopienas inovatorus.

³⁵⁰ E – RAPLM, ceturkšņa elektronisks informatīvs izdevums, Nr. 1 / 2009, ES diskutē par reģionālās politikas nākotni.

ideja (citu reģionālo centru, izņemot Rīgu, spēcīgāšana), ražošanas ar augstu pievienoto vērtību attīstīšana; vēl aktīvāka tranzītpakalpojumu (apdrošināšanas, preču pārvadāšanas, loģistikas) sistēmas attīstīšanas; radošo puduru veidošana utt.. (Ķīlis et al., 2010). Tomēr, ņemot vērā Latvijas reģionu ierobežotos cilvēkresursus un to kvalitāti (kas samazinās migrācijas un dažādu negatīvo demogrāfisko procesu dēļ) un 'reģionālās attīstības' monitoringa rezultātus, attīstības politikas pamatdokumentos sāk parādīties skepse pret reģionu ekonomiskās izaugsmes iespēju, ražošanas attīstīšanas vietā koncentrējoties uz sociālās vides un infrastruktūras uzlabošanu vai saglabāšanu: „*Reģioniem un pilsētām nevajadzētu koncentrēties uz dažādu nozaru puduru izvedi un attīstību, bet gan mēģināt paaugstināt dažādu sabiedrisko labumu piegādes efektivitāti. Piemēram, pilsētu konkurētspēju veicinošas stratēģijas, kas pielāgotas, lai kopētu kādu citu veiksmīgu pilsētu – ar selektīvām nodokļu atlaidēm, noteiktu nozaru attīstības (piemēram, augsto tehnoloģiju) veicināšanu, sporta centru būvniecību, azartspēļu rajonu attīstību, lielākoties nedarbojas. Galvenais, uz ko vajadzētu koncentrēties valsts pārvaldei un pilsētu pašvaldībām, ir institucionālās vides sakārtošana un efektīvāka sabiedrisko labumu nodrošināšana. Visefektīvākais ekonomikas pārvaldes veids ir ļaut tirgum noteikt, kā katrai konkrētai pilsētai attīstīties, valsts pārvaldei un pašvaldībai novēršot tirgus nepilnības un uzlabojot infrastruktūru. Specializācija attīstīšanai nevajadzētu veidot politiku "no augšas", bet gan stiprināt pašvaldību lomu un administratīvo kapacitāti savas pilsētas attīstībā, kā arī decentralizēt resursu sadales sistēmu.*” (Ķīlis et al., 2008: 227)

Šāda pieeja faktiski postulē arī to, ka ekonomiski vājāko reģionu potenciālās attīstības vai stabilitātes vienīgais garants un mehānisms ir valsts aparāta radītās darba vietas un pastāvīgas dotācijas. Tas ir viens no reģionu attīstības ceļiem, kas izmantots vairākās Eiropas valstīs, īpaši tādās, kur atsevišķi valsts reģioni faktiski ir mazapdzīvotas, no aglomerātiem attālinātas nomales. Tas ir labklājīgu labklājības valstu modelis, ko šī brīža ekonomiskajos apstākļos Latvijā nav iespējams īstenot. Reālistiskāka ir pesimistiskā scenārija varbūtība: krietrs valsts reģionu cilvēkkapitāla veidošanas institucionālās sistēmas kvalitāte, jo atbilstoši jaunajiem sociāli demogrāfiskajiem un administratīvajiem apstākļiem ir jāpārstrukturē visu līmeņu (pirmsskolas, pamatskolas, vidusskolas, arodskolas, augstskolas) un veidu (interesu un mūžizglītības, kultūrizglītības) izglītības iestādes, kas praksē nozīmē optimizāciju jeb samazināšanu. Tas, savukārt, vēl vairāk pastiprinās iedzīvotāju aizplūšanu no laukiem un šo teritoriju demogrāfiskās slodzes pasliktināšanos. Šādas sociāli demogrāfiskās tendences ir turpinājušās pat straujās Latvijas ekonomiskās izaugsmes gados (2005.-2007.), bet ekonomiskās krīzes laikā (kad Latvijai ir viens no visaugstākajiem IKP kritumiem ES 2009.gada pirmajā ceturksnī, salīdzinot ar pagājušā gada pirmajiem trim mēnešiem – 18 %) jārēķinās ar vēl straujāku reģionu 'negatīvo attīstību' – atšķirību palielināšanos.

Viens no ceļiem, kā mēģināt mazināt reģionālās atšķirības, ir reģionālās attīstības plānošana katram reģionam. Katrā reģionā ir izstrādāti teritoriālie jeb telpiskie plāni turpmākajiem 20 gadiem (pamatā – 2006.-2026.gadiem), kas praktiski ir vienīgie reģionā spēkā esošie attīstības plānošanas dokumenti. Citu attīstības dokumentu veidi (tūrisma, vides, inovāciju un citu jomu vai virzienu attīstības koncepcijas, programmas, stratēģijas utt.), detalizācijas pakāpe, kvalitāte, gatavības statuss būtiski atšķiras. Plānošanas reģionu attīstības dokumenti lielā mērā ir valsts dokumentu kopijas gan satura, gan formas ziņā – to ir daudz, tie ir apjomīgi un nefokusēti. Tajos apvienotas pretējas un nesavienojamas idejas, mērķi un uzdevumi daudzviet ir utopiski vai praktiski neīstenojami. Darbs pie šo dokumentu izstrādes bijis fragmentārs, atkarīgs no grantu vai valsts finansējuma, piemēram:

*„Kurzemes plānošanas reģiona attīstības stratēģijas projekts konceptuāli Attīstības padomē tika apstiprināts 2004.gadā. 2008.gada beigās tika sagatavots projekta „Attīstības plānošanas kapacitātes paaugstināšana Kurzemes plānošanas reģionā” pieteikums, kurā viena no aktivitātēm ir „Kurzemes plānošanas reģiona attīstības programmas 2010-17.gadam” izstrāde. **Taču mainoties kopējai ekonomiskajai situācijai valstī 1.5.3.2. apakšaktivitātes „Plānošanas reģionu un vietējo pašvaldību attīstības plānošanas kapacitātes paaugstināšana” ieviešana ir atlikta uz nenoteiktu laiku (mans izcēlums).** (KPR, 2009: 8)*

Attīstības plānošanas dokumentu producēšanas rezultāts ir apjomīgs dokumentu krājums, kurā vispārīgā formā aprakstītas visdažādākās idejas un plāni, kas, pirmkārt, neveido koherentu reģiona attīstības politiku (ar konkrētām prioritātēm, konkrētiem uzdevumiem), otrkārt, šiem dokumentiem nav īsta politiskā un praktiskā svara, jo plānošanas reģioniem nav ne politiskās, ne finansiālās varas to īstenošanai. Būtiski arī tas, ka visi dokumenti (izņemot jauno Latgales attīstības programmu) tika radīti pirms ATR pabeigšanas un jauno pašvaldību darbības uzsākšanas 2009.gada vasarā, bez tam valsts galvenais attīstības dokuments ‘Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030’ bija vēl izstrādes stadijā (sk. 9.tabulu ‘Latvijas plānošanas reģionu attīstības dokumenti’).

27.tabula. Latvijas plānošanas reģionu attīstības dokumenti.

Dokumenta nosaukums	Pieņemšanas gads
Latgales attīstības plāns	2000
Rīgas reģiona attīstības programma 2005.-2011.gadam	2004
Kurzemes plānošanas reģiona teritorijas plānojums 2006.-2026.gadam	2007
Rīgas plānošanas reģiona telpiskais plānojums	2007
Vidzemes plānošanas reģiona attīstības programma	2007
Rīgas plānošanas reģiona attīstības stratēģija 2000 – 2020	2008
Zemgales plānošanas reģiona attīstības programma 2008.-2014.gadam	2008
Latgales programma 2010-2017	2010

Iespējams, ka nākotnē plānošanas reģioni (to vadība un aparāts) varētu kļūt par nozīmīgu un autoritatīvu spēlētāju nacionālajā un reģionu līmenī, bet šobrīd politiskajā un administratīvajā dienaskārtībā ir citi jautājumi, kas pamatā izriet no jauno pašvaldību darbības sākšanas – bijušo rajona un veco pagastu / pilsētu pašvaldību funkciju un īpašumu pārņemšanas.

‘KULTŪRA’ ATTĪSTĪBAS UN PLĀNOŠANAS DOKUMENTOS

Šīs analīzes daļas mērķis ir pētīt to, kāda vieta reģionālās LR attīstības un plānošanas (gan nacionālā, gan reģionālā līmeņa) dokumentos³⁵¹ ierādīta galvenajiem jēdzieniem, kas skaidro kultūras līdzdalības nozīmi kopienas attīstībā (*kopiena, sociālais kapitāls, kultūra* u. c.). Analīzes uzdevums ir pētīt lomu, kāda attīstībā tiek ‘deleģēta’ kultūrai³⁵².

Analīze veikta atbilstoši nodaļās ‘Reģionālās attīstības teorijas’ un ‘Kultūrpolitikas vēsture’ aprakstītajām reģionālās attīstības un kultūras konceptualizācijām, pieņemot, ka katra politiskā termina izmantošana var norādīt uz to vai citu teorētisko vai praktisko platformu, kādas ietvaros tas tiek izmantots. Par metodēm izmantotas dokumentu kvantitatīvā kontentanalīze un tematiskā analīze – atslēgas vārdu (jēdzienu) un dominējošo tematu meklēšana, to minēšanas

³⁵¹ Analizēto dokumentu saraksts Pielikumā – 13.tabula ‘Analizētie Latvijas attīstības dokumenti (likumi, plāni, pētījumi)’.

³⁵² Pētījumā ‘Pašvaldību loma sabiedrības integrācijas procesā’ (Zepa, Šūpule, & Krastiņa, 2004) ir noskaidrots, ka kultūra ir viena no biežāk iekļautajām tēmām dažādu pašvaldību un reģionālā līmeņa pārvalžu attīstības dokumentos (tā atrodama vairāk nekā 2/3 analizēto dokumentu), par to biežāk minēta vien izglītība, sociālā integrācija un nodarbinātība (11). Vēl biežāk tā iekļauta pašvaldību izstrādātajās sabiedrības integrācijas programmās (10). Tas liecina par to, ka pašvaldību un reģionālajā līmenī kultūra ir bieži izmantots arguments, tomēr ne šajā, ne citos pētījumos līdz šim nav analizēts tas, kāda loma tiek atvēlēta kultūrai un kāds ir tās potenciāls sociālajā attīstībā.

biežumu un kontekstu (teksta fragmentu) salīdzināšana dažāda tipa dokumentos³⁵³. Nodaļā analizēti 33 nacionālā un reģionālo līmeņu attīstības likumi, plāni un pētījumi (pārskati)³⁵⁴.

Sociālais kapitāls

Sociālā kapitāla ideja parādās tikai trīs dokumentos, bet sistemātiski un izvērsti – tikai vienā, ‘Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030’. Šī attīstības stratēģija: „...kā metodi izmanto kapitālu – nacionālo bagātību jeb vērtību – pieeju. Apzinot globālās attīstības tendences un izaicinājumus, stratēģija nosaka Latvijas ilgtermiņa attīstības prioritātes un iesaka risinājumus efektīvai un ilgtspējīgai mūsu rīcībā esošā kultūras, dabas, ekonomikas un sociālā kapitāla izmantošanai, jo īpaši izceļot Latvijas pamatvērtību – cilvēkkapitālu.” (10) 7.nodaļā ‘Inovātīva pārvaldība un sabiedrības līdzdalība’ sociālais kapitāls tiek pozicionēts kā risinājums, kas veicinātu sabiedrības līdzdalību politikas veidošanā un sociālajā integrācijā:

(427) Demokrātisko institūciju transformācijas kontekstā Latvijas pārvaldības būtiskākais izaicinājums ir spēja atrast jaunus sadarbības un līdzdalības mehānismus, kas veidotu un vairotu sabiedrības sociālo kapitālu. Vienlaikus ar atbalstu līdz šim sevi attaisnojušām un efektīvām valsts pārvaldes un dažādu sabiedrības grupu intereses pārstāvošu organizāciju sadarbības formām un praksēm, ir jāmeklē un jāattīsta jauni sabiedrības līdzdalības mehānismi. (84)

(36) Zemas sociālā kapitāla vērtības apstākļos, kad cilvēki uzticas un labprātīgi sadarbojas tikai šauru grupu ietvaros, netiek kolektīviem mērķiem un darbībai, arī citi kapitāli netiek pilnīgi un produktīvi izmantoti. Tāpēc inovatīva pārvaldība un sabiedrības aktīva piedalīšanās politikas un svarīgu lēmumu veidošanā ir reizē prioritāte un nopietns izaicinājums valsts pārvaldei, sociālajiem partneriem, organizētajai pilsoniskajai sabiedrībai un ikvienam cilvēkam. (11)

‘Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030’ sniedz korektu sociālā kapitāla definīciju³⁵⁵, tomēr neskaidro, kā tas būtu palielināms – kā vairojama mijiedarbe, kā maināmas savstarpējās attiecības, kā uzlabojama kolektīvā rīcība kopienas līmenī. Tiek pieņemts, ka sociālais kapitāls pastāv, un uzdevums ir tā izmantošanas efektīvizēšana.

Pārējos trīs dokumentos, kuros minēts sociālais kapitāls (Nacionālais attīstības plāns 2007-2013; Latgales programma 2010-2017; Rīgas plānošanas reģiona attīstības stratēģija 2000-2020), tas noticis garāmejojot, vienu-dažas reizes, piedevām tā interpretācija divos gadījumos ir bijusi specifiska, kā *sabiedrības nemateriālās vērtības* (Nacionālais attīstības plāns 2007-2013) vai kā *iedzīvotāju depopulācija (sociālā kapitāla zaudēšana)* (Latgales programma 2010-2017).

Kopiena

Jēdziens *kopiena* sistemātiski lietots piecos no 27 analizētajiem dokumentiem, visbiežāk – ‘Latgales programmā 2010-17’, ap 20 reižu.

‘Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030’ tā ir *vietējā kopiena*, un tās lietojums atbilst dokumenta pamatuzstādījumam par sabiedrības iesaistīšanas palielināšanas nepieciešamību: „*Tikai ar aktīvu sabiedrības lielākās daļas līdzdarbošanos politikas veidošanas un īstenošanas procesā, kultūras un mākslas jomās, un iedzīvotāju vietējās kopienas aktivitātēs ir iespējams rast optimālus risinājumus dažādām situācijām, veicināt sabiedrības saliedētību un informētību.*” (20) Vietējā kopiena tiek piesaukta gan runājot par tās pašas attīstīšanu (sociālo un ekonomisko), gan par vertikālo sadarbību. Līdzīgs, bet vairāk uz sevi vērsti, kopienas diskurss ir dokumentā

³⁵³ Datu apstrādei izmantota programma *QSR NVivo 8*.

³⁵⁴ 13.tabula „Analizētie Latvijas attīstības dokumenti (likumi, plāni, pētījumi)”.

³⁵⁵ „*Starp sabiedrības locekļiem pastāvošās neformālās sociālās saites un tīklojumi. Sociālo kapitālu raksturo ne sociālo saišu un tīklojumu esamība vai neesamība, bet arī savstarpējās uzticības līmenis, sadarbības kvalitāte un abpusējība.*” (99).

‘Nacionālais attīstības plāns 2007-2013’, kur tajās dažās vietās, kurās lietots jēdziens kopiena, tiek runāts par nepieciešamību stiprināt un attīstīt vietējo kopienu rīcībspēju un piederības sajūtu vietai. ‘KPR teritorijas plānojumā 2006-2026’ dažu kopienu minēšanas reižu konteksts ir eklektiskāks vai tāds, kas attiecas uz neizvērstām (nepaskaidrotām) vietējo kopienu aktivitātēm: *„Ar reģionālo un vietējo identitāti vien nebūs iespējams nodrošināt ilgtspējīgu attīstību. Uzplauks kopienas ar stipru identitāti, ar vēlmi uz izmaiņām un ar skaidru vīziju par vēlamu nākotni. Telpiskā stratēģija atbalstīs šo procesu, un tādēļ tiks respektēta dažādība, iedrošināti novatoriski vietējie risinājumi, ņemot vērā vajadzību pēc daudzveidības, un atbalstīs neliela mēroga aktivitātes, kas sekmē vides, sociālos un ekonomiskos uzlabojumus, lai sajūtu identitāti vietējā līmenī un reģionā.”* (Melluma et al., 2007).

Dokumenta ‘Latgales attīstības plāns’ (2000) vadošie autori ir ārvalstu eksperti, Beļģijas un Itālijas uzņēmumi, un tas skaidro, kāpēc jēdziens ‘kopiena’ lietots salīdzinoši bieži, laikā, kad tas tikai sāka ienākt Latvijas sociālajā un akadēmiskajā diskursā. Kopienas jēdziena lietošana attiecas uz dažādām jomām, gan praktiskām, gan konceptuālām. Par kopienām dēvētas gan etniskās sociālās grupas, gan vietējās kopienas. Dokumentā sniegti priekšlikumi kā veicināt kopienu attīstību: *„Mobilizēt kopienu pašpalīdzības grupas, veido anti-nabadzības tīklus un palīdzēt tiem attīstīt sociālo ekonomiku; Sociāli mazaizsargāto grupu problēmu izskaidrošana vietējai kopienai un nevalstiska drošības un pašpalīdzības tīkla izveidošana; Invalīdu iekļaušana kopienu sociālajā un kultūras dzīvē un sociālā atbalsta nodrošināšana; Veicināt kopienu sociālo pakalpojumu tīklu attīstību.”* Kopumā kopienu attīstība arī šeit skatīta uz iekšu vērsta veidā: *„Etniskā integrācija un līdzdalība ir svarīga reģionālās attīstības komponente, tāpēc ka viens no integrētas reģionālās attīstības mehānismiem ir dažādu grupu piedalīšanās kopienas ikdienā un dzīvē.”*

Līdzīga pieeja kopienai ir ‘Latgales programmā 2010-17’. Arī te pārsvarā runāts par vietējās kopienas praktisku attīstīšanu, kapacitāšu vairošanu. Tā ir gan sociālā uzņēmējdarbība, gan iedzīvotāju pašorganizēšanās, gan nacionālo minoritāšu kopienu integrēšana, NVO darbības aktivizēšana, gan arī Latgalei varbūt vēl joprojām svešām un neierastām sociālajām inovācijām, tādām kā, piemēram, kopienu siltumnīcas.

Jēdziena ‘kultūra’ lietojums un izpratne

Apakšnodaļas mērķis ir atbildēt uz jautājumu: kā par kultūru tiek rakstīts politikas dokumentos (likumos, attīstības un plānošanas stratēģijās un vīzijās). Operacionalizējot, šis mērķis dalīts trīs apakšuzdevumos. Noskaidrot:

- kā tiek izprasta kultūra (konceptijas, jēdzieni un termini);
- kāda ir kultūras loma attīstībā (nosauktās vai nenosauktās teorijas, pieņēmumi);
- kā palielināt kultūras lomu attīstībā (modeļi un indikatori).

Biežākie vārdi, kas atrodas rindkopās, kuros minēts vārds ‘kultūra’ ir *daba; Latvija; reģions; mantojums; centrs; Latgale; valsts; izglītība; saglabāšana; ainava (kultūrainava); teritorija; pakalpojumi; pilsēta; tūrisms; kultūrvēsture; vērtības; lauki; infrastruktūra; aizsardzība; iedzīvotāji; institūcijas, iestādes; sports; pasākumi; vide; ekonomika.*

Šie atslēgas vārdi diezgan precīzi ļauj izprast, kāda ir kultūras definīcija un lietojums analizētajos dokumentos. Kultūras vērtības, tāpat kā *dabas*, piemēram, *ainavas*, ir *mantojums* un tas ir resurss gan visai *Latvijai* un tās *iedzīvotājiem*, gan katram atsevišķajam *reģionam*. *Valsts* uzdevums ir šo vērtību *pārvaldīšana* un *piedāvāšana* iedzīvotājiem, uzlabojot un paplašinot kultūras *centrus* (pilsētas), *infrastruktūras*, *iestādes*, *pasākumus*. Kultūrai un mākslai var būt arī *ekonomiskā* nozīme, piemēram, veicinot *tūrisma* pieaugumu.

‘Kultūra’ likumos

Likumos termins *kultūra* ir rets (vidēji divi minējumi likumā). Pārsvārā tas parādās kultūras mantojuma (identitātes, objektu, pieminekļu) pārvaldīšanas kontekstā. Likumos ir definēts, kam tiek deleģētas rūpes par šo vērtību saglabāšanu.

„Likuma mērķis [...] kā arī saglabāt un attīstīt katras teritorijas dabai un kultūrvidēi raksturīgās iezīmes un attīstības potenciālu.” (Reģionālās attīstības likums, 2002) „Ilgtspējības princips – esošajām un nākamajām paaudzēm nodrošina kvalitatīvu vidi, līdzsvarotu ekonomisko attīstību, racionālu dabas, cilvēku un materiālo resursu izmantošanu, kā arī dabas un kultūras mantojuma saglabāšanu.” (Reģionālās attīstības likums, 2002) „Pašvaldībām ir šādas autonomās funkcijas: [...] 5) rūpēties par kultūru un sekmēt tradicionālo kultūras vērtību saglabāšanu un tautas jaunrades attīstību (organizatoriska un finansiāla palīdzība kultūras iestādēm un pasākumiem, atbalsts kultūras pieminekļu saglabāšanai u. c.);” (Par pašvaldībām, 1994: 15.pants) „Galvaspilsēta Rīga papildus šā likuma 15.pantā noteiktajām funkcijām pastāvīgi veic šādas valsts un pašvaldības dalītas atbildības galvaspilsētas funkcijas: [...] 3) piedalās valsts un starptautiskas nozīmes vēstures objektu, nacionālās nozīmes kultūrvēsturisko objektu, kā arī kultūras infrastruktūras uzturēšanā un attīstīšanā.” (turpat, 17.2 pants)

Nekāds īpašs attīstības (sociālais vai ekonomiskais) potenciāls kultūrai likumos nav piedēvēts. Visdrīzāk te atspoguļojas sektorālais pārvaldības princips – par kultūru atbild Kultūras ministrija (turpmāk – KM) un attiecīgie jautājumi ir izvērsti ‘kultūras likumos’ (kultūras normatīvā bāze analizēta 4.2.2.nodaļā „Kultūrpolitikas dokumentu diskursi”), nevis integrēti attīstības un plānošanas likumdošanā.

Rūpes par kultūras mantojuma un infrastruktūras pārvaldi izriet no politiska uzstādījuma par valsts pienākumu apgādāt iedzīvotājus ar kultūru. Kultūra ir viens no kvalitatīvas dzīvošanas apstākļiem, drīzāk vērtība pati par sevi, bez kādiem īpašiem uzdevumiem, kas sniegtos tālāk par humānisma laikmeta ideāliem par harmoniskas un apgaismotas personības izveidi.

„Teritorijas plānojuma izstrādē ievēro šādus teritorijas plānošanas principus: 1) ilgtspējības principu, kas nodrošina esošajām un nākamajām paaudzēm kvalitatīvu vidi, līdzsvarotu ekonomisko attīstību, racionālu dabas, cilvēku un materiālo resursu izmantošanu, dabas un kultūras mantojuma attīstību un saglabāšanu; [...] 3) daudzveidības principu, kas nodrošina, ka teritorijas plānojuma izstrādē tiek ņemta vērā dabas, kultūrvides, cilvēku un materiālo resursu un saimnieciskās darbības daudzveidība; [...] 7) saglabāt dabas un kultūras mantojumu, ainavas un bioloģisko daudzveidību, kā arī paaugstināt kultūrainavas un apdzīvoto vietu kvalitāti.” (Teritorijas plānošanas likums, 2002)

‘Kultūra’ citos dokumentos

Vidēji vārds ‘kultūra’ katrā dokumentā lietots 80 reizes, sākot ar piecām, beidzot ar 350 (Latgales programma 2010-2017). Tikai ‘Reģionu attīstība Latvijā 2006’ nav lietots vārds ‘kultūra’. Analizējot atslēgvārda ‘kultūra’ lietošanas kontekstus, visbiežākie tie ir trīs: kultūra kā **pakalpojumu grozs**; kultūra kā **ekonomisks resurss (kapitāls)**; kultūra kā **identitātes avots**. Daudz retāk kultūra lietota **sociālās kohēzijas (saliēdēšanas, sociālās attīstības)** un citu sociāli politisko ideju kontekstā.

Kultūra kā **pakalpojumu grozs**³⁵⁶ dokumentos nolasāma un konceptualizējama kā valsts apņemšanās iedzīvotājiem nodrošināt noteiktus kultūras pakalpojumus, sākot ar profesionālās mākslas pietuvināšanu (baudīšanu un izglītošanu), beidzot ar līdzdalību tautas jeb amatiermākslas aktivitātēs (pašdarbībā). Valstij un pašvaldībām jā rūpējas par attiecīgo infrastruktūru, pasākumiem un to reklāmu (īpašs uzsvars uz informācijas digitalizāciju).

„Kultūras pakalpojumu pieejamību nodrošina kultūras institūciju tīkls, kas sastāv no kultūrizglītības iestādēm, muzejiem, teātriem, koncertzālēm, bibliotēkām un kultūras/ tautas namiem, filmu demonstrēšanas iestādēm. Kurzemes reģionā ir 309 valsts un pašvaldības kultūras institūcijas.” (Kurzemes plānošanas reģiona teritorijas plānojums 2006.-2026.gadam) „Līdzsvarotas attīstības priekšnoteikums ir saimniecisko un kultūras aktivitāšu atbalsta infrastruktūras un pakalpojumu infrastruktūras pieejamība un augsta kvalitāte visā Latvijas teritorijā.” (Spāde, Locāne, Šķiņķis, & Vilka, 2008) „... pamatu kvalitatīvu kultūras pakalpojumu pieejamībai lauku teritorijas iedzīvotājiem atbilstoši minimālā kultūras pakalpojuma groza prasībām.” (Latvijas lauku attīstības programma 2007.-2013. gadam)

Pamatojums ir rūpes par cilvēka dzīves kvalitātes uzlabošanu: kultūra ir būtiska dzīves daļa, kurai piedevām piemīt personību uzlabojošs potenciāls. Reti tiek lietots šādas nostājas pamatojums vai argumentācija, kultūra un māksla ir vērtība pati par sevi, tāpēc sargājama un vairojama.

³⁵⁶ ‘Minimālais kultūras pakalpojuma grozs’, ‘kultūras pamatpakalpojumu grozs’.

„[...] kultūras izglītība ir orientēta uz plašāku cilvēku loku ar mērķi piesaistīt cilvēkus kultūrai un mākslai, celt viņu estētisko zināšanu līmeni un uzlabot brīvā laika pavadīšanas aktivitāšu kvalitāti.” (Latgales attīstības plāns) „[...] izmantot izglītības un kultūras potenciālu harmoniskas personības izaugsmei visa mūža garumā, ar mūsdienīgām tehnoloģijām un risinājumiem paplašinot kultūras resursu pieejamību cilvēka radošo spēju un talantu izkopšanai un zināšanu padziļināšanai” (Nacionālais attīstības plāns 2007-2013) „Dzīves kvalitātes neatņemama sastāvdaļa ir saglabāta, pieejama un kopta kultūrvidē un kultūrvēsturiskais mantojums. Kultūra ir labklājības sabiedrības neatņemama prioritāte, tās loma nacionālās identitātes saglabāšanā ir nepārvērtējama. Vienlaikus daudznacionālajā Latvijas sabiedrībā īpaša vieta ir arī kultūras daudzveidībai.” (turpat) „...veidot kvalitatīvu pilsētas un lauku kultūrainavu, harmoniski apvienojot kultūrvēsturiskās liecības, dabas objektus un jaunradītās laikmeiģās vērtības” (turpat) „Neattīstīta kultūrvidē ir viens no faktoriem, kas motivē ekonomiski aktīvo sabiedrības daļu pārcelties uz pievilcīgāku dzīves vidi, savukārt kvalitatīva kultūrvidē nodrošina pamatu arī ekonomiskajai un sociālajai aktivitātei lauku teritorijas rajonos, veicinot nodarbinātības, uzņēmējdarbības, izglītības, iedzīvotāju rīcībspējas un dzīves kvalitātes uzlabošanu.” (Latvijas lauku attīstības programma 2007.-2013. gadam) „Attīstīta kultūrvidē, kas ietver gan materiālus veidojumus, gan nemateriālas vērtības, tiešā un netiešā veidā ietekmē pilsētu vai atsevišķu to daļu ekonomisko reģenerāciju, veicinot kvalificēta darbaspēka piesaisti, nodarbinātību un līdzsvaru starp izaugsmes un nodarbinātības stratēģiju un teritoriālo kohēziju.” (Zemgales plānošanas reģiona attīstības programma 2008.-2014.gadam)

Kultūra kā **ekonomisks resurss (kapitāls)**, tāpat kā vairums pārējo ideju, ir cieši savijusies un neatdalāma no citām. Tomēr arī te ir nolasāmi daži dominējošie pieņēmumi un skaidrojumi par to, kā kultūra var būt (ir) resurss, kas konvertējams ekonomiskajā kapitālā.

„Kultūrvidē ir gan nozīmīgs resurss reģionu un pilsētu ekonomikas un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai, gan arī dzīves vides kvalitāti ietekmējošs faktors.” (Zemgales plānošanas reģiona attīstības programma 2008.-2014.gadam) „(41) Latvijas nākotne ir jāveido uz tādu vērtību pamata, kas neprasa fizisko resursu tālāku intensīvu izmantošanu, bet sakņojas ilgtspējas potenciālā. Tieši kultūra ir viens no resursiem ar neierobežotu ilgtspējas potenciālu.” (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030)

Tā ir ideja par kultūras kapitāla radītajām atšķirībām, kas Latvijai un atsevišķām tās vietām (reģioniem, pilsētām, laukiem) piešķir īpašu pievilcību, kas savukārt ļauj konkurēt un uzvarēt globālajā un lokālajā konkurencē.

„Rēzeknei, kā otrajai lielākajai ģeogrāfiskajā centrā un pie Eiropas un TEN tīkla autoceļu un dzelzceļu mezgla izvietotajai pilsētai, ir lielākas iespējas veikt reģiona kopējās attīstības, t.sk. kultūras un radošo industriju balsta / dzinējspēka funkciju – paaugstināt reģiona konkurētspēju, kalpot par inovāciju attīstības centru, investīciju piesaistītāju un izplatītāju reģiona telpā.” (Latgales programma 2010-2017) „Kultūrvēsturiskā un konkurētspēja. Latvijas kultūras potenciāls patlaban ir nozīmīgākais reāli pastāvošais priekšnosacījums Latvijas līdzvērtības nodrošināšanai saskarsmē ar spēcīgākajām Baltijas jūras telpas un Eiropas valstīm. Ne mazāka nozīme tam ir valsts iekšienē, stimulējot nacionālā lepnuma jūtu un nacionālās identitātes apziņas veidošanos.” (Rīgas plānošanas reģiona attīstības stratēģija 2000-2020) „Latgales pievilcības programma atbalsta visa veida sporta, izglītības, tūrisma, mākslas, mūzikas, u. c. kultūras un citu sociālo jomu aktivitātes, kas popularizē reģionu, kas veicina starptautisku kontaktu veidošanos un tādējādi palīdz iepazīt reģionu kā potenciālu investīciju teritoriju.” (Latgales programma 2010-2017)

Visbiežākā argumentācija ir tūrisms. Latvijai ir unikālas un izkoptas tradīcijas, ainavas, meži, kas kopumā veido ievērojamu kultūras kapitālu.

„Reģiona mežiem piemīt liela bioloģiskā daudzveidība. Meži ir neatņemama ainavas sastāvdaļa, un ar savu daudzveidīgo ekoloģisko, sociālekonomisko un kultūrvēsturisko vērtību ir viena no lielākajām reģiona dabas bagātībām. Mežu teritorijas ir nozīmīgs rekreācijas potenciāls (ogošana, sēņošana, dabas un ekotūrisms).” (Rīgas reģiona attīstības programma 2005.-2011.gadam)

Dažreiz apgalvots, ka kultūras kapitāls ir galvenais Latvijas resurss, Rīgai ir visas iespējas kļūt par Baltijas un varbūt pat plašāka mēroga kultūras un mākslas centru (metropoli).

„(43) Nākotnē reģioni un valstis, kas nostiprinās un attīstīs savu identitāti, iegūs svarīgu salīdzinošo priekšrocību globālajā sacensībā, jo arvien lielāka vērtība būs atšķirīgajam un savdabīgajam. Šādā kontekstā Latvijai ir svarīgi saglabāt un attīstīt savu identitāti, valodu, nacionālās kultūras vērtības un tās kultūras telpai raksturīgo dzīvesveidu, lai, radoši izmantojot citu kultūru auglīgo ietekmi un veicinot atvērtību, stiprinātu valsts konkurētspējas potenciālu.” (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030) „Rīgas reģions kļūst par ātri augošu metropoles reģionu. Turpinās ekonomisko aktivitāšu koncentrācija Rīgā un tās tuvākajā apkārtnē. Reģions veidojas par ievērojamu Baltijas jūras valstu finansu, starptautiskā biznesa, kultūras un politisko centru.” (Rīgas plānošanas reģiona attīstības stratēģija 2000-2020) „Rīga ar tai piegulošajām teritorijām ir spējīga nākotnē pildīt Baltijas jūras reģiona ekonomikas un kultūras metropoles, arī Baltijas ekonomisko, finanšu un tirdzniecības centra lomu.” (Spāde, Krūmiņš, & Šķiņķis, 2005)

Vēl kultūras ekonomiskā vērtība ir tās radošumā, kas spēj šādā tik mūsdienās svarīgā zināšanu ekonomikas aspektā attīstīt un izglītēt iedzīvotājus, gan arī veidot radošās industrijas, industrijas ar lielu pievienoto vērtību.

„(46) Kultūras kapitāla nozīmes palielināšanos ir būtiski ietekmējušas pārmaiņas globālajā ekonomikā – pārorientēšanās no resursus tērējošas industrijas uz radošo industriju, kuras pamatresurs ir konkurētspējas avots ir cilvēka radošums, iztēle, intuīcija – īpašības, kuru galvenā veidotāja ir kultūra. [...]Valstīm, kas netiek asociētas ar megazīmoliem, gandrīz vienīgo iespēju atšķirties un būt konkurētspējīgām sniedz nacionālā identitāte – cilvēki, valoda, kultūra un vērtības. Nemateriālais kultūras mantojums, tai skaitā Dziesmu un deju svētku tradīcijas, stiprina latviešu nācijas ilgtspēju globalizētajā pasaulē. Nacionālās identitātes konkurētspējas veidošanā liela nozīme ir radošajai industrijai (dizains, reklāma, tūrisms utt.) un kultūrai, kas savu kvalitāti jau ir pierādījusi.” (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030)

Kultūra kā **identitātes avots** ir cits tipisks šī jēdziena lietojums un izpratne. Tās ir tradīcijas, valoda, vēsture, artefakti un ainavas.

„Kultūra ietver sevī mantotās, cauri laikiem saglabājušās kultūras vērtības, attīstās un turpina veidot nācijas identitātes kodolu.” (Latvija 2030) „Pirmā prioritāte ir Latvijas kultūras telpas attīstība, jo stipras un radošas nācijas identitāte sakņojas mūsu unikālajās, mantotajās un jaunradītajās materiālajās un garīgajās vērtībās.” (Latvija 2030) „Reģiona iedzīvotāju dzīvesveids un radošās aktivitātes, kultūrvēsturiskais mantojums un tradīcijas, kā arī kultūras jaunrade veido reģiona identitāti, nodrošina reģiona atpazīstamību, kā arī veicina iedzīvotājos lokālpatriotismu.” (Kurzemes plānošanas reģiona teritorijas plānojums 2006.-2026.gadam) „Kultūra ir labklājības sabiedrības neatņemama prioritāte, tās loma nacionālās identitātes saglabāšanā ir nepārvērtējama.” (Nacionālais attīstības plāns 2007-2013)

Kultūra ir svarīgākais, ar ko lepojas Latvijas reģioni.

„Vidzeme tiek dēvēta par Latvijas kultūras šūpuli, jo izauklējusi daudzus izcilus latviešu rakstniekus, dzejniekus, mūziķus un sabiedriskos darbiniekus. Vidzemē kordziedāšanas un latviešu Dziesmu svētku pirmsākums meklējams XIX gs vidū, kad Valkas un Irlavas skolotāju semināros sagatavotie skolotāji kļūst arī par pirmajiem koru diriģentiem. Dikļos un Cēsvainē notiek pirmie latviešu dziedāšanas svētki.” (Vidzemes plānošanas reģiona attīstības programma) „Zemgale ir bagāta ar nozīmīgu kultūrvēsturisko mantojumu – nacionālas nozīmes kultūrvēsturiskajiem pieminekļiem un tūrisma objektiem (Jelgavas, Rundāles, Mežotnes, Bauskas un Krustpils pils, Kokneses un Dobeles pilsdrupas, Tērvetes dabas parks, Pokaiņu mežs, Ložmetējkalni u. c.)” (Zemgales plānošanas reģiona attīstības programma 2008.-2014.gadam)

Kultūra ir arī nacionālo minoritāšu identitātes galvenais veidotājs. Pazaudējot kultūru (vērtības), zudīs arī identitāte, tāpēc tā ir jā saglabā, jākonservē un jāreģenerē. Viens no galvenajiem mehānismiem – muzejs (tiešā un pārnestā nozīmē).

„[...] pilnveidot Latvijas kultūras mantojuma saglabāšanu, aizsardzību, izpēti un pieejamību, īpašu uzmanību veltot sabiedrības izglītošanai par kultūras mantojuma lomu valsts ilgtspējīgā attīstībā” (Nacionālais attīstības plāns 2007-2013) „Mūsdienā kultūras dzīvī, muzeji cenšas paplašināt savas tradicionālās funkcijas (kultūras vērtību kolecionēšana un saglabāšana) un ietvert publisko pakalpojumu lokā arī izglītojošas aktivitātes. Muzeji kalpo kā neformāla cilvēku tikšanās un komunikācijas vieta vietējai un sabiedrībai vispār. Latgalē ir daudzi vēsturiski un literāri muzeji, kam būtu nepieciešams lielāks finansiāls atbalsts un kam būtu jāattīsta publiskās izglītojošas aktivitātes.” (Latgales attīstības plāns)

Daudz retāk kultūra lietota **sociālās kohēzijas (saliedēšanas, sociālās attīstības)** un citu sociāli politisko ideju kontekstā. Te pamatā ir pieņēmums par iesaistīšanās un līdzdalības rīcībaspēju palielinošo potenciālu, ieskaitot izstumto grupu spējinašanu.

„Saliedēta sabiedrība, pirmkārt, ir kultūras procesos iesaistīta sabiedrība.” (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030) „veicināt sabiedrības iesaistīšanu un aktīvu līdzdalību daudzveidīgos kultūras procesos, tajā skaitā paplašināt kultūras resursu izmantošanu līdzvērtīgu attīstības iespēju nodrošināšanai sociāli mazaizsargātām sabiedrības grupām” (Nacionālais attīstības plāns 2007-2013) „Tikai ar aktīvu sabiedrības lielākās daļas līdzdarbošanos politikas veidošanas un īstenošanas procesā, kultūras un mākslas jomās, un iedzīvotāju vietējās kopienas aktivitātēs ir iespējams rast optimālus risinājumus dažādām situācijām, veicināt sabiedrības saliedētību un informētību.” (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030) „Sekmēt dažādu sociālo grupu (invalīdi, pensionāri, bezdarbnieki, utt.) līdzdalību pašdarbībā un amatniecībā...” (Latgales attīstības plāns)

Arī šī ideja nav izvērsta, bet ir nojaušams, ka formula ir aptuveni šāda: aktīvi darbojoties kultūras laukā, indivīds aktīvāk sociālizējas, iegūst papildus sociālās prasmes, kas, savukārt, veicina viņa spējas un vēlmi iesaistīties arī cita veida sociālās aktivitātēs, kļūst par labāku pilsoni.

„Kultūras nami jau kopš 1930-jiem gadiem ir tradicionālas vietējās sabiedrības tikšanās un kultūras aktivitāšu vietas, un tie joprojām ir sociālās un kultūras dzīves centri, it sevišķi Latgales mazpilsētās un lauku ciematos.” (Latgales attīstības plāns)

Šī konceptualizācija ir tuva sociālā kapitāla pieejai, bet izņemot ‘Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030’ un ‘Rīgas plānošanas reģiona attīstības stratēģija 2000-2020’, kultūras konteksta ietvaros tā nekur citur netiek izmantota.

„Stratēģija ‘Latvija 2030’ kā metodi izmanto kapitālu – nacionālo bagātību jeb vērtību – pieeju. Apzinot globālās attīstības tendences un izaicinājumus, stratēģija nosaka Latvijas ilgtermiņa attīstības prioritātes un iesaka risinājumus efektīvai un ilgtspējīgai mūsu rīcībā esošā kultūras, dabas, ekonomikas un sociālā kapitāla izmantošanai, jo īpaši izceļot Latvijas pamatvērtību – cilvēkkapitālu.” (29) „Kultūras potenciāls – opera, 9 profesionālie teātri, virkne privātu un Tautas teātru, Valsts simfoniskais orķestris, Valsts koris u. c. muzikāli kolektīvi, kori un dažādi ansambļi, kas darbojas vairumā pašvaldību, Latvijas Nacionālā bibliotēka un bibliotēkas katrā pašvaldībā, muzeji Rīgā un provincē – veido ievērojamu daļu no reģiona sociālā kapitāla. Šī potenciāla iespējas pierāda sasniegumi starptautiskās radošās sacensībās – konkursos, izstādēs un citos līdzīga veida pasākumos, kā arī kultūras dzīves aktivitāte Rīgā un ap to. Rīgas reģiona vadošā loma kultūras jomā nav nejauša. Kultūras aktivitātēs visspilgtāk izpaužas reģiona cilvēku spējā radoši reaģēt uz dzīves parādībām, uzvert un inovatīvi izmantot jaunas ietekmes.” (Rīgas plānošanas reģiona attīstības stratēģija 2000-2020)

Citu kultūrpolitisku koncepciju analizētajos dokumentos ir maz. Viena no tādām ir samērā senā, bet Latvijā īsti neiesakņojusies **multikulturālisma** ideja. Parasti tā ir tikai nosaukta, un neizvērsta, un vērtēta pozitīvi, kā kultūras daudzveidība.

„Latvijas pilsoniskās sabiedrības pamats ir vienota kultūras telpa, kuru raksturo kultūras daudzveidība un vieno kopīgas vērtības. Vienotas kultūras telpas esamība aktivizē dažādu sociāli, etniski un reliģiski daudzveidīgu grupu veidošanos par saliedētu pilsonisku sabiedrību. Valsts kultūras kopainas veidošanā un nacionālās identitātes uzturēšanā un paušanā liela nozīme ir katras grupas nacionālajām kultūras vērtībām, kuru kodolu veido nacionālas nozīmes kultūras institūcijas un kultūrvēsturiskais mantojums. [...] Saliedēta pilsoniska sabiedrība līdzdarbojas Latvijas kultūras dzīves veidošanā un nacionālo kultūras vērtību saglabāšanā, paušanā un jaunradīšanā. Kultūru daudzveidība un atšķirības kalpo kā cilvēku savstarpējās bagātināšanās un pilnveidošanās iespēja.” (Nacionālais attīstības plāns 2007-2013) „Latgales potenciāls ir arī stipras kultūras tradīcijas, vēsturiski veidojies augsts etniskās tolerances līmenis. Kultūras aktivitātes un citi sociālie veidojumi, kas šobrīd attīstās, veicina sadarbību starp dažādām etniskajām grupām un sekmē sociālo un etnisko integrāciju Latgalē.” (Latgales attīstības plāns) „Kā trūkums jāmin nodalītā latviešu un krieviski runājošo iedzīvotāju informatīvā telpa Latgales reģionā. Krieviski runājošo reģiona iedzīvotāji pasīvi iekļaujas valsts procesos, nerealizē sabiedrības līdzdalības iespējas. Pastāv vairākas kultūras telpas – latviešu, latgaliskā un krievu.” (Latgales programma 2010-2017)

Interesants, bet reti sastopams žanrs ir **vīzijas** jeb vēlamais nākotnes redzējums.

„NVO aktīvi piedalās reģiona kultūras dzīvē, un daudzas bijušās valsts funkcijas tiek deleģētas kultūras NVO un sabiedrības interešu grupām” (Latgales attīstības plāns 2000) „Pašvaldības pakalpojumu daļēja deleģēšana sociālajiem uzņēmumiem (piemēram, pašvaldības kultūras centrs, muzejs, u. c.)” (Latgales programma 2010-2017) „(63) Saliedēta sabiedrība, pirmkārt, ir kultūras procesos iesaistīta sabiedrība. Tās veidošanā būtiska loma ir pašvaldību un nevalstiskā sektora prioritārai interesei un sadarbībai. Līdzās izglītības un kultūras institūcijām kultūras jomas aktīvākie spēki nākotnē būs nevalstiskās organizācijas un uzņēmumi. Kultūras organizācijas darbosies efektīvi, svarīgu budžeta daļu veidos pašu ieņēmumi, kamēr valsts un pašvaldība mērķdotāciju veidā nodrošinās kultūras prioritāšu īstenošanu un pamatpakalpojumu grozu.” (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030)

Dokumentos dominē nevis vīzijas, bet uzdevumi, un tie ir daudz piezemētāki un tehnokrātiskāki, un pamatā atbilst galvenajiem tematiem un politiskajiem mērķiem: kultūras infrastruktūras renovēšana, kultūras konservēšana, pakalpojumu pieejamības uzlabošana.

Kultūras definīcija un izpratne analizētajos dokumentos ir plaša un moderna, kultūra nav tikai māksla: „Šī jēdziena visplašākajā nozīmē ir visu to īpašo garīgo, materiālo, intelektuālo un emocionālo īpašību kopums, kas piemīt kādai sabiedrībai vai sociālai grupai, un līdzās mākslai un literatūrai ietver sevī arī dzīves un līdzāspastāvēšanas veidus, vērtību sistēmas, tradīcijas un uzskatus. Kultūras loma indivīda, sabiedrības un valsts izaugsmē izpaužas trejādi: gan kā dzīves un līdzāspastāvēšanas veids, kopienas identitātes stiprinātāja, gan kā attīstības instruments un resurss, gan arī kā vērtība pati par sevi, gan kā attīstības mērķis.” (Nacionālais attīstības plāns 2007-2013) Tomēr daudzas pazīmes liecina, ka kultūras interpretācijā saglabājas stipras kultūras ‘vecās’ (sašaurinātās) izpratnes nogulsnes.

Viens no kultūrai tuvākajiem vārdiem, ‘**māksla**’, dokumentos lietots margināli un minimāli, aptuveni 30 reizes retāk nekā kultūra, likumos – nevienu reizi. Vārds māksla visbiežāk izmantots divos vārdu virknējumos: ‘profesionālā māksla’ un ‘pašdarbības (tautas) māksla’. Abos gadījumos tas parasti ir infrastruktūras (objektu, kolektīvu, pieminekļu, projektu) uzskaitījums. Cits tipisks gadījums ir profesionālās mākslas pieejamība iedzīvotājiem (ieskaitot kultūras un mākslas izglītību). Vēl māksla mīt centros (rajonu, novadu, reģionu pilsētās), kas ir jāturpina attīstīt un veidot par kultūras un mākslas centriem.

„Latvijā ir izveidojies vienmērīgs kultūras institūciju teritoriālais pārklājums, taču profesionālās mākslas produkti un pakalpojumi koncentrējas galvenokārt galvaspilsētā un to pieejamība un sasniedzamība reģionos ir ierobežota, tomēr Valmierā

darbojas vienīgais profesionālais teātris Vidzemes reģionā – Valmieras Drāmas teātris. Rajonus teātra mākslu piedāvā amatiermākslas kolektīvi, katru gadu reģionā notiek amatierteātra skates. Pavisam 2006.gadā reģionā bija 783 amatiermākslas kolektīvi, no kuriem 199 darbojās Madonas rajonā. Madonas rajonā ir arī lielākais aktiermākslas kolektīvu dalībnieku skaits reģionā – 3022” (Vidzemes plānošanas reģiona attīstības programma). „... sekmēt līdzsvarotu kultūras procesu attīstību, nodrošinot pieejamību kultūrai visā Latvijas teritorijā, īpašu uzmanību pievēršot profesionālās mākslas pieejamībai...” (Nacionālais attīstības plāns 2007-2013)

Māksla tiek izprasta kā apgaismība un indivīda spēju (ieskaitot sociālo) attīstītāja: „Māksla, folklorā, tradīcijas, arhitektūras mantojums ir vērtības, kuru iepazīšana cilvēkiem palīdz veidot pozitīvu attieksmi pret dzīvi un vēlmi iekļauties sabiedrībā notiekošajos procesos.” (Nacionālais attīstības plāns 2007-2013) Mākslai piemīt arī noteikts ekonomiskais potenciāls, kā saistītai ar radošajām industrijām (turpat) un kā jaunrades veicinātāja (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030, Latvijas lauku attīstības programma 2007-13); kā valsts atpazīstamības, zīmola veidotājai un eksportējama kultūras kapitāla ražotājai (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Latvija 2030; Latvijas lauku attīstības programma 2007.-2013. gadam).

„Sakopta kultūrvidē ar katram reģionam raksturīgām viensētām, ēkām un bagātīgu kultūrvēsturisko mantojumu (lauku muižas, krogi, baznīcas, pilskalni, dzirnavas, klētis, rījas, tīklu būdas, muzeji, piemiņas vietas u. c.), tradicionālajām lauksaimniecības nozarēm un amatniecību (podnieki, akmens, koka, metāla apstrādes meistari u. c.), vietējiem dialektiem un mutvārdu daiļradi, sadzīves tradīcijām un māksliniecisko jaunradi veido nozīmīgus resursus lauku tūrisma attīstībai, lauku teritorijas ekonomikas dažādošanai un ekonomiskajai reģenerācijai.” (Latvijas lauku attīstības programma 2007.-2013. gadam)

„Reģionā tiek akcentēta tradicionālā kultūra kā labs kultūras produkts. Vēsturiski par kultūras un profesionālās mākslas aktivitāšu centru ir veidojusies Liepāja, kurā ir profesionālais teātris, simfoniskais orķestris, lietišķās mākslas skola, darbojas spēcīga mākslinieku grupa un divas augstskolas. Par nozīmīgiem profesionālās mākslas centriem veidojas arī Ventspils un Kuldīgas pilsētas.” „Vēsturiski par kultūras un profesionālās mākslas aktivitāšu centru ir veidojusies Liepāja, kurā ir profesionālais teātris, simfoniskais orķestris, lietišķās mākslas skola, darbojas spēcīga mākslinieku grupa, divas augstskolas. Par nozīmīgiem profesionālās mākslas centriem veidojas arī Ventspils un Kuldīgas pilsētas. Savukārt nemateriālais kultūras mantojums ir Talsu rajona un Kuldīgas rajona kultūrpolitikas prioritāte. Talsu rajonā, salīdzinot ar citiem Latvijas rajoniem, ir lielākais tautas mākslas (koru, deju kolektīvu utt.) skaits” (Kurzemes plānošanas reģiona teritorijas plānojums 2006.-2026.gadam).

Līdzīgas kultūras lomas interpretācijas tiek iestrādātas arī jaunākajos attīstības dokumentos, piemēram, galvenajā valsts vidēja termiņa attīstības plānošanas dokumenta ‘Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam’ divos projektos³⁵⁷. Tajos dominē divas raksturīgas iezīmes: 1) kultūras jēdziena konceptualizācijā sadzīvo dažādas un visai atšķirīgas, pat pretrunīgas, idejas, un tas ir viens no iemesliem, kāpēc šajos dokumentos no kultūras tiek gaidīts visai daudz (piemēram, būtiska līdzdalība plānotajā valsts *ekonomiskajā izrāvienā*), tai pat laikā kultūra tiek skatīta kā vērtība, kuras uzturēšanā valstij jāturpina būt par galveno dotētāju (piemēram, nodrošinot visu reģionu iedzīvotājus ar labāku pieejamību profesionālajai mākslai); 2) attīstības kontekstā tai paliek izteikti margināla loma, galvenokārt tāpēc, ka dominē „vecās skolas” attīstības redzējums – ekonomiskās izaugsmes (Daugavietis, 2012a, 2012b). Kultūras deprioritizācija, īpaši krīzes un pēckrīzes apstākļos, kad šajā jomā nav gaidāms nozīmīgs līdzekļu ieplūdums, to pārvirza prioritāro jomu saraksta lejgalā. Valsts kultūrpolitika turpina būt galvenokārt par ‘kultūras cilvēku’ interešu un darbības jomu, un tās politiskā marginalizācija kultūras politisko virsraudzību ļauj deleģēt margināliem politiskajiem spēkiem. Tā rezultātā tās interpretācijā „*dominē divas attieksmes: spēcīgs ideālisms – kultūra ar lielo K, kultūra kā VĒRTĪBA; nacionālisms, kas liek vienlīdzības zīmi starp latviešu nāciju un Latvijas nāciju un kam Latvijas kultūra nozīmē latviešu kultūru, latviešu valodu, latviešu identitāti, latviešu kultūras mantojumu.*” (Daugavietis, 2012b)

³⁵⁷ Pamatversiju izstrādāja Pārresoru koordinācijas centrs, bet otru, alternatīvo, VARAM ministrs Edmunds Sprūdžs (Reformu partija). Plāns apstiprināts Saeimā 2012.gada 20.decembrī.

Pielikums, 2. 'REĢIONĀLĀ ATTĪSTĪBA' KULTŪRPOLITIKAS DOKUMENTOS (analīze).

Pielikuma mērķis ir analizēt reģionālās attīstības un kultūras diskursus LR kultūrpolitikas dokumentos³⁵⁸. Analīzes uzdevums ir noskaidrot, kāda valsts galvenajos kultūrpolitikas dokumentos ir dominējošā reģionālās attīstības izpratne un kāda loma tajā tiek deleģēta kultūrai. Analīzei tika pakļauts gan viss dokumentu teksta korpuss, gan analizētas divas atsevišķas apakškopas – rindkopas, kurās minēti vārdi 'attīstība' un 'reģions'. Veicot tematisko kodēšanu, analīzes gaitā tika izdalīti galvenie temati, kas iztīrāti šajos dokumentos, piemēram, *kultūrpolitiskie mērķi, reģionālās kultūrpolitikas problēmas, uzdevumi, sasniedzamie rezultāti*.

Analīze veikta atbilstoši nodaļās „Reģionālās attīstības teorijas” un „Kultūrpolitikas vēsture” aprakstītajām reģionālās attīstības un kultūras konceptualizācijām, pieņemot, ka katra politiskā termina izmantošana var norādīt uz to vai citu teorētisko vai praktisko platformu, kādas ietvaros tas tiek izmantots. Par metodēm izmantotas dokumentu kvantitatīvā kontentanalīze un tematiskā analīze – atslēgas vārdu (jēdzienu) un dominējošo tematu meklēšana, to minēšanas biežumu un kontekstu (teksta fragmentu) salīdzināšana dažāda tipa dokumentos³⁵⁹.

Nodaļā analizēti Latvijas Republikas nacionālā līmeņa kultūrpolitiskie dokumenti. Tie ir piecu veidu 38 dokumenti, kas atlasīti sekojot KM mājas lapas sadaļai 'Dokumenti': kultūras jomu regulējošie likumi (11); KM darbību regulējošie dokumenti (2); KM stratēģijas (2); kultūrpolitikas plānošanas dokumenti (7); kultūrpolitikas plānošanas dokumenti – izpildes ziņojumi (16)³⁶⁰.

Attīstība

Vārds 'attīstība' izmantots praktiski visos analizētajos dokumentos un tas ir viens no visbiežāk izmantotajiem jēdzieniem, par to biežāk lietoti vien 'kultūra', 'Latvija' un 'valsts'. Tas apliecina šī jēdziena politisko statusu, bet „attīstības rindkopās” citi biežāk izmantotie jēdzieni ('gads', 'Latvijas', 'valsts', 'radošās', 'programmas', 'plānu', 'nācības', 'industrijas', 'projekta', 'reģiona', 'nozares', 'nodrošina', 'sabiedrības', 'izglītība', 'saglabāšana', 'atbalsta', 'pieejamība', 'centra', 'pašvaldību', 'mantojuma') skaidro dominējošo politisko diskursu, ko var dēvēt par moderno paternālismu. Valsts mērķis ir nācības attīstīšana visās jomās, izmantojot visu jomu resursus, arī kultūrpolitiskos. Valsts attīstību plāno, pārvalda un dotē, izmantojot plānus, atbalsta programmas, stratēģijas (to nosaukumos bieži ir vārds 'attīstība').

„Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības plāns nodrošina Dziesmu un deju svētku ciklisku norisi un savlaicīgu to sagatavošanas procesu.” (Dziesmu un deju svētku likums, 2005)

„Nacionālās operas darbības un attīstības stratēģiju pieciem gadiem saskaņā ar Nacionālās operas konsultatīvās padomes priekšlikumu apstiprina kultūras ministrs.” (Latvijas Nacionālās operas likums, 2002)

„Galvenie politikas rezultāti un to rādītāji 2.stratēģiskā mērķa „Pilnveidot sadarbību starp kultūras un tautsaimniecības nozarēm Latvijas kultūras daudzveidības veicināšanai un radošās ekonomikas ilgtspējīgai attīstībai” un 3. prioritātes „Radošo industriju attīstība” īstenošanā... Lai radītu iespēju saņemt līdzfinansējumu no ERAF 2007. – 2013.g.periodā, RAPLM ir izstrādājusi prioritāti „Policentriskā attīstība”, kuras ietvaros plānots sniegt atbalstu nacionālas un reģionālas nozīmes attīstības centru (pilsētu) izaugsmei nozīmīgu projektu īstenošanai, t.sk., kultūras infrastruktūras pilnveidošanai saskaņā ar pilsētu izstrādātajām integrētajām attīstības programmām. [...] 5. stratēģiskā mērķa „Attīstīt un pilnvērtīgi

³⁵⁸ Analizēto dokumentu saraksts Pielikumā – 14.tabula, „Analizētie Latvijas kultūras jomu regulējošie dokumenti”.

³⁵⁹ Datu apstrādei izmantota programma *QSR NVivo* 8.

³⁶⁰ 'Dokumenti', KM mājas lapa, <http://www.km.gov.lv/lv/dokumenti/dokumenti.html>; sk. 2011.11.21. Analizēto dokumentu saraksts Pielikumā – 14.tabula, „Analizētie Latvijas kultūras jomu regulējošie dokumenti”.

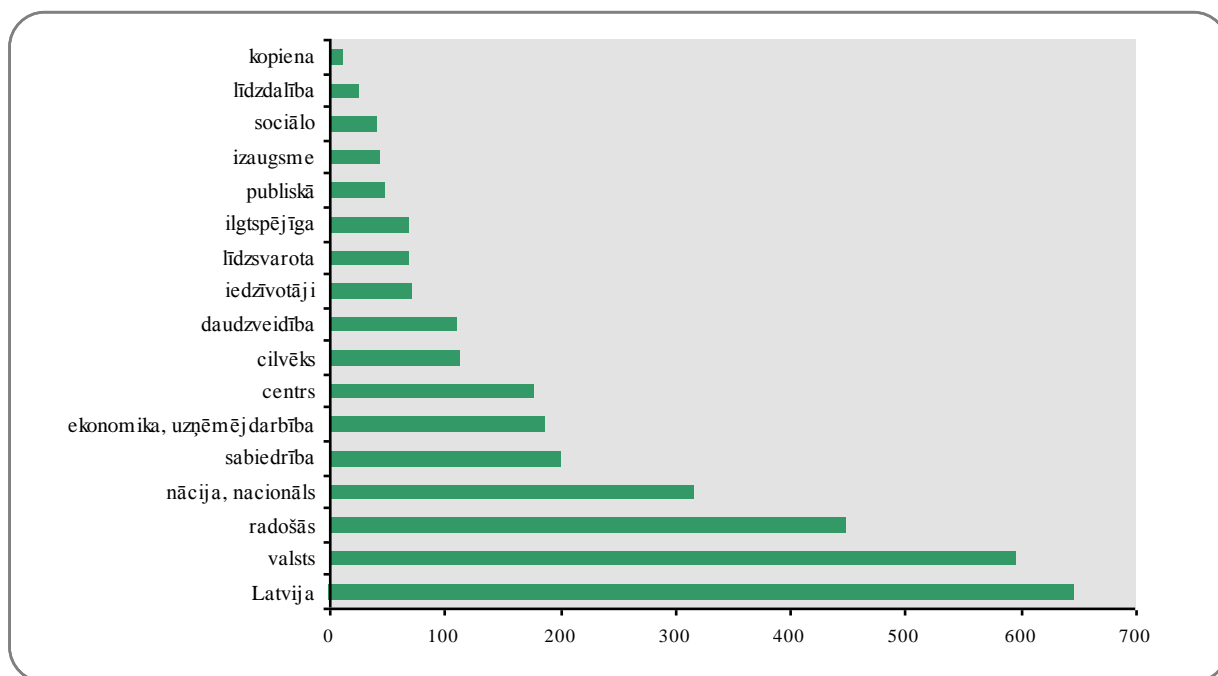
izmantot kultūras potenciālu indivīdu izglītošanai visa mūža garumā, sekmējot uz humānām vērtībām balstītas zināšanu sabiedrības veidošanos”, 1.prioritātes „Kultūras nozares cilvēkresursu attīstība: izglītība un atalgojuma paaugstināšana” un 5. prioritātes „Kultūras ieguldījuma palielināšana bērnu un jauniešu attīstībā” īstenošanai pārskata periodā veikti šādi galvenie pasākumi...” (Informatīvais ziņojums „Par Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanai 2008.-2009.gadā izpildi 2008.gadā”)

Vārds ‘attīstība’ tiek izmantots arī jaunākajā politikajā leksikā, kurā vienīgie aģenti nav abstraktie valsts, nācija, iedzīvotāji, teritorija, bet parādās arī kopiena, reģions, vieta un pilsoniskā sabiedrība. Vienkāršas ‘attīstības’ vietā stājušās specifiskākās ‘attīstības’: daudzveidīga, līdzsvarota, ilgtspējīga u. c.

„Jauno valsts kultūrpolitikas pamatnostādņu jeb vadlīniju mērķis ir veidot labvēlīgus nosacījumus kultūras daudzveidīgai un līdzsvarotai attīstībai, lai palielinātu tās ieguldījumu indivīda, sabiedrības un valsts ilgtspējīgā izaugsmē. Vadlīnijas piedāvā risinājumus Latvijas kā nacionālas un vienlaikus kultūras daudzveidībai atvērtas valsts attīstībai Eiropas Savienībā un pasaulē. Vadlīnijas ir nākamais solis valsts kultūrpolitikas attīstībā pēc Nacionālās programmas „Kultūra”(2000–2010), kas noteica atsevišķu kultūras nozaru attīstības mērķus un uzdevumus. [...] Kultūrpolitika ir jāsaprot plašāk par atsevišķu kultūras nozaru attīstības jautājumiem un jāintegrē valsts kopējā attīstības politikā, parādot tās pievienoto vērtību tautsaimniecībai, sociālajai drošībai, sabiedrības integrācijai, izglītībai un zinātnei, vides un reģionālajai attīstībai, valsts ārpolitikai, ikvienai kultūras nozarei apzinoties savu lomu un iekļaujoties kopējo mērķu sasniegšanā... Latvijā ikviens var brīvi paust un attīstīt savu etnisko, kultūras un reliģisko identitāti. Cilvēka personības daudzveidīgu attīstību sekmē harmoniskas attiecības starp dažāda līmeņa identitātēm: individuālo, etnisko, lokālo, reģionālo, nacionālo un eiropieisko. Lokālā identitāte un kultūras savdabība ir apzināta un tiek izmantota kā vietējās attīstības resurss...” (Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts, 2006)

„...īsteno valsts politiku sabiedrības integrācijas jomā un sekmē pilsoniskās sabiedrības attīstību un starpkultūru dialogu.” (KM nolikums)

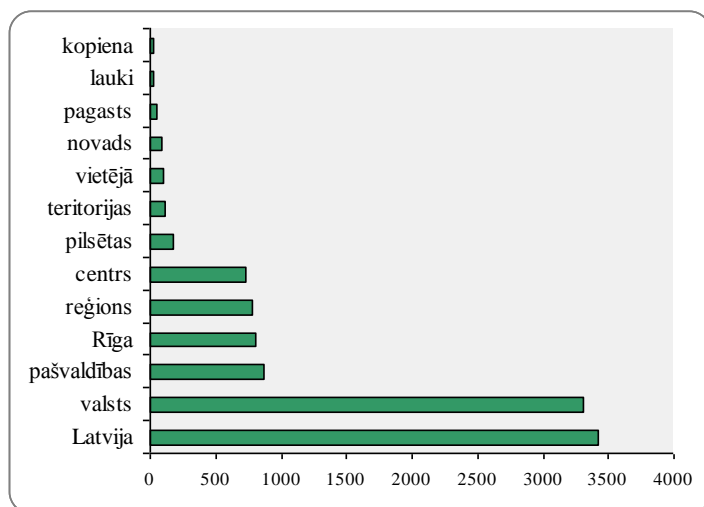
Tomēr šāds diskurss ir rets, un to nomāc modernisma laika nācijās-valsts attīstības valoda. ‘Alternatīvie’ attīstības objekti (cilvēks, pilsonis, sabiedrība) un ‘alternatīvie’ attīstības veidi (ilgtspējīga, kopienas, daudzveidīga) kultūrpolitiskajos dokumentos izmantoti aptuveni 10-20 reizes retāk, nekā ‘valsts’, ‘Latvija’, ‘nācija’, ‘nacionāls’ (sk. 32.attēlu „Attīstības diskursa atslēgvārdu lietojums Latvijas Republikas kultūrpolitiskajos dokumentos (minējumu biežums)”).

32.attēls. Attīstības diskursa atslēgvārdu lietojums Latvijas Republikas kultūrpolitiskajos dokumentos (minējumu biežums)

Bāze: „attīstības rindkopas”

Kultūrpolitiskajos dokumentos dominē divi telpiskie apzīmētāji – valsts un Latvija (sk. 33.attēlu „Telpas apzīmējumu lietojums Latvijas Republikas kultūrpolitiskajos dokumentos (minējumu biežums)”). Nākamie biežāk izmantotie termini ir ‘pašvaldības’, ‘Rīga’, ‘reģions’ un ‘centrs’, savukārt citi telpas un vietu apzīmētāji (pilsēta, pagasts, novads u. c.) dokumentos izmantoti izteikti reti. Šāda telpisko apzīmētāju lietošanas hierarhija norāda uz attiecīgu Latvijas kultūrpolitiskās pārvaldes struktūru – nacionālu, centralizētu, subordinētu, monocentrisku.

33.attēls. Telpas apzīmējumu lietojums Latvijas Republikas kultūrpolitiskajos dokumentos (minējumu biežums).

Bāze: viss dokumentu korpus

Biežākais *perifērās* un *vietējās* telpas apzīmētājs ir „reģions”. Lai arī dokumentos ar ‘reģionu’ apzīmē gan Baltijas, gan cita veida / līmeņa reģionus, šis vārds pamatā tiek attiecināts uz Latvijas reģioniem.

Biežā termina ‘reģions’ izmantošana saistīta, pirmkārt, ar valsts administratīvi-teritoriālo uzbūvi, kurai pakārtota arī kultūras pārvaldes struktūra: centrā ir galvenā kultūras institūcija (nacionālā līmeņa), kas savu politisko varu tālāk deleģē zemāka līmeņa (reģionālā) institūcijām. Tādām kā reģionālās nozīmes bibliotēkas, arhīvi vai citas iestādes. Reģiona līmenis ir tā telpiskā robeža, līdz kurai sniedzas centrālās institūcijas vara un kam būtu jābūt starposmam starp valsti un pašvaldībām. Šajā līmenī valsts kultūrpolitiskās intereses un iespējas faktiski beidzas. Pašvaldību līmenī valsts var tikai uzstādīt noteiktus vēlamos kultūras patēriņa un pieejamības standartus (piemēram, ‘minimālais kultūras grozs’, ‘kultūras skolas soma’), un ar tai pieejamo (ierobežoto) resursu klāstu tos periodiski vai ne tik periodiski atbalstīt.

Reģionālā kultūrpolitika

Kultūras ministrijas struktūrā ir *Stratēģijas un reģionālās kultūrpolitikas* nodaļa, kas „īsteno valsts kultūrpolitiku reģionos, analizē kultūrprocesu norisi un prognozē to tālāku attīstību reģionos;”³⁶¹ bet valstī nav atsevišķu nacionālā līmeņa reģionālās kultūrpolitikas dokumentu. Tāpēc reģionālās kultūrpolitikas nostādnes, mērķi un uzdevumi meklējami nacionālā līmeņa kultūrpolitiskajos dokumentos.

„Reģionālās kultūrpolitikas galvenie uzdevumi:

- Veikt sistemātiskus pētījumus par kultūras procesiem Latvijas kultūrvēsturiskajos reģionos un vietējās pašvaldībās.
- Atjaunot un modernizēt pašvaldību kultūras infrastruktūru.
- Pilnveidot pašvaldību kultūras darbinieku profesionālo kvalifikāciju un tālākizglītību
- Veidot līdzsvarotu teritoriālo attīstību, kas orientējas uz lokālo kultūrpolitiku.

³⁶¹ KM mājas lapas sadaļa ‘Reģionālā kultūrpolitika’, <http://www.km.gov.lv/lv/starptozares/regionala.html>, sk., 2012-04-28.

- *Veidot lokālās kultūras institūcijas arī kā mūžizglītības centru tīklu.*
- *Attīstīt arhitektūru kā mākslas nozari*
- *Attīstīt Latvijas galvaspilsētu Rīgu kā Baltijas kultūras metropoli*
- *Veicināt sadarbību starp pašvaldībām un NVO*
- *Veicināt profesionālās mākslas pieejamību.*

Plašs un daudzveidīgs ikdienā pieejamo kultūras pakalpojumu un pasākumu klāsts, spilgtu notikumu un profesionālu izstāžu un izrāžu pieejamība, profesionālu mākslinieku darbība ir priekšnosacījums ilgtspējīgai reģiona attīstībai. Mūsdienīgu kultūras produktu plašs un daudzveidīgs piedāvājums liecina, ka reģions ir orientēts uz nākotni un atvērts inovācijām. Kultūras resurss ir bagāts, bet diemžēl vēl nepilnīgi apzināts ekonomisks un izglītojošs potenciāls, kā arī sabiedrības konsolidējošs faktors. (mani pasvītrojumi, J.D.)

Latvijā ir 8428 kultūras pieminekļi, no kuriem 3357 ir arhitektūras pieminekļi, kas ir viena no nozīmīgākām kultūrtūrisma sastāvdaļām un reģiona attīstības iespējām.” (‘Reģionālā kultūrpolitika’, KM)³⁶²

Šajos fragmentos lasāms tas, ka kultūra ir gan nogādājama līdz reģioniem, atsevišķās vietās tās trūkst, tā pati tur nespēj pastāvēt un attīstīties, gan arī tas, ka reģionu kultūra var būt ekonomiskās un sociālās attīstības resurss.

Reģionu attīstības mērķis: kultūras pieejamība (kultūras patēriņa grozs)

Galvenais kultūrpolitikas mērķis un rūpju objekts reģionālajā kontekstā ir kultūras (jo īpaši profesionālās) pieejamība reģionos. Nemitīgi tiek konstatēts, ka pastāv būtiskas disproporcijas un ir nepieciešams „*mazināt sociālās un reģionālās atšķirības dzīves kvalitātē un kultūras pieejamībā*” (Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts, 2006). Kultūras dzīve ir koncentrēta Rīgā un vēl dažās lielajās pilsētās, kamēr reģionos „augstās” kultūras (profesionālās mākslas) praktiski nav: „*Sabiedrība saskaras ar problēmām profesionālās mākslas pieejamībā gan reģionālajā, gan sociālajā aspektā. Mākslas pakalpojumi koncentrējas galvenokārt galvaspilsētā un lielākajās Latvijas pilsētās. To pieejamība reģionos ir ierobežota arī piemērotas infrastruktūras trūkuma dēļ.*” (Latvijas Republikas Kultūras ministrijas darbības stratēģija 2007.-2009. gadam) Tas nav pieļaujams, jo visiem valsts iedzīvotājiem būtu jābūt vienlīdzīgām iespējām arī kultūras un mākslas patēriņā.

Pieeja dažādām kultūras patēriņa un līdzdalības iespējām tiek uzskatīta par būtisku dzīves kvalitātes elementu, tas ir galvenais pamatojums ‘kultūras pieejamības pieejai’, kuras mērķis ir „*līdzsvarota kultūras attīstība Latvijas reģionos un Valsts kultūrpolitikas vadlīnijās noteiktā minimālā kultūras pakalpojuma groza īstenošana, kā arī profesionālās mākslas pieejamības nodrošinājums Latvijas reģionos.*” (KM nolikums) Uzdevumi: „*Nodrošināt profesionālās mākslas produktu kvalitāti un pieejamību sabiedrībai ārpus Rīgas Latvijas reģionos, sekmēt to daudzveidību un izcilību, īpaši veicinot radošo industriju attīstību un konkurētspēju reģionos.*” (Latvijas Republikas Kultūras ministrijas darbības stratēģija 2007.-2009. gadam) Cita veida argumenti, piemēram, „*kultūrvides sakārtošana un reģionu pievilcības palielināšana dzīves un darba apstākļiem, kas veicinātu augsti kvalificēta darbspēka piesaisti un saglabāšanu, attīstītu teritoriju ekonomisko rosību, kā arī nodrošinātu daudzfunkcionālu infrastruktūru pakalpojumu sniegšanai kultūras, izglītības, brīvā laika pavadīšanas, sabiedrisko pasākumu, uzņēmējdarbības, biznesa un citās jomās.*” (Informatīvais ziņojums par programmu „Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.-2013.gadam”, 2007), kas pamatotu nepieciešamību valstij investēt reģionu kultūras attīstībā, politiskajos dokumentos ir retums.

Praktisks veids, kā garantēt reģiona iedzīvotājiem noteiktu kultūras patēriņa standartu, ir *kultūras groza* ideja, kas izvirzīta dokumentā ‘Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006. – 2015. gadam’:

„Latvijā nav definēts un nav nodrošināts minimālais „kultūras pakalpojumu grozs” – tiešajā dzīves vietā iedzīvotājiem pieejamais minimālais kultūras pakalpojumu klāsts, ko atbilstoši konkrētajā administratīvi teritoriālajā līmenī paredzētajam standartam nodrošina vietējā kultūras infrastruktūra. „Groza” plānošanu kavē vienotas un visaptverošas datu bāzes („kultūrkartes”) trūkums par pieejamiem kultūras resursiem un pakalpojumiem katrā Latvijas administratīvi teritoriālajā līmenī. Atšķirīgā ekonomiskās attīstības dinamika dažādos Latvijas reģionos, kultūras institūciju neviendabīgais pārklājums

³⁶² Turpat.

un piedāvāto pakalpojumu iespējas, kā arī iedzīvotāju ierobežotā mobilitāte izraisījusi krasas atšķirības kultūras pieejamībā starp pilsētām un laukiem, starp turīgajiem un mazturīgajiem iedzīvotājiem. Visā Latvijā ir plaši izplatīta amatiermākslas kustība, bet iedzīvotājiem ir ierobežota pieejamība profesionālās mākslas pakalpojumiem, kas galvenokārt koncentrējušies lielajās pilsētās. To ietekmē profesionālās mākslas aktivitātēm piemērotas kultūras infrastruktūras trūkums, šo pakalpojumu lielākas izmaksas un iedzīvotāju zemā pirktspēja. Lielai daļai mazturīgo Latvijas iedzīvotāju, īpaši attālās un pierobežu teritorijās, pieejamību kultūras norisēm galvenokārt nodrošina audiovizuālie mediji. Tomēr, trūkstot audiovizuālo mediju ilgtermiņa politikai un skaidri noteiktam nacionālajam pasūtījumam sabiedriskajām raidorganizācijām, iedzīvotāji ne vienmēr saņem pietiekami kvalitatīvu un daudzveidīgu kultūras un kultūrizglītojošo programmu piedāvājumu.” (2006)

Lai īstenotu ‘minimālā kultūras pakalpojuma groza’ ideju, tika uzsākta vērienīga programma „Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.-2013.gadam”, kuras „aktivitātes īstenošanas rezultātā plānots izveidot daudzfunkcionālos centrus nacionālas vai reģionālas nozīmes attīstības centros. Daudzfunkcionāli centri ir sabiedrisko pakalpojumu būves, kas vienlaikus ir piemērotas gan daudzveidīgu profesionālās skatuves mākslas pasākumu īstenošanai (teātris, mūzika, dejas), gan konferenču un kongresu norisei, izstāžu darbības un citu sabiedriski nozīmīgu kultūras pasākumu īstenošanai.” (Informatīvais ziņojums par programmu „Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.-2013.gadam”, 2009) Tika uzsākts darbs pie trīs³⁶³ pilsētu koncertzāļu projektu izstrādes: Cēsīs, Liepājā, Ventspilī.

„Programmas mērķis ir decentralizēt, dažādot un paplašināt kvalitatīvu kultūras produktu un pakalpojumu klāstu un to teritoriālo pieejamību iedzīvotājiem, investējot daudzfunkcionālu koncertzāļu tīkla izveidē. Programmā ir noteikti nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla teritoriālā izvietojuma principi, kas nepieciešami kvalitatīvu kultūras pakalpojumu sniegšanai iedzīvotājiem.

Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveidi paredzēts veikt izmantojot valsts un pašvaldību rīcībā esošo instrumentus – gan Eiropas Savienības Struktūrfondu ietvaros pieejamo finansējumu, gan pašvaldību budžeta finansējumu. Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveidei turpmākajos gados kā galvenie finansējuma avoti tiek plānoti Eiropas Reģionālās attīstības fonda līdzekļi, kas pamatā paredzēti kultūras infrastruktūras attīstībai un rekonstrukcijai pakalpojumu pieejamības un sasniedzamības priekšnoteikumu radīšana attīstības centros.

Programmas ietvaros tiks apzināta pašreizējā profesionālās mūzikas mākslas pieejamība Latvijas reģionos, kā rezultātā tiks piedāvāta iespēja pašvaldībām iesaistīties vienota nacionālā un reģionālā līmeņa koncertzāļu tīkla izveidē, kas savukārt palielinās pieejamību un paaugstinās sniegto pakalpojumu klāstu un piemērotību dažādām mērķa grupām.” (Programma "Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.-2013.gadam", 2006)

Nozīmīgs arguments, ar ko tiek pamatota reģionālā līmeņa koncertzāļu tīkla izveide ir līdzšinējās kultūras infrastruktūras amortizēšanās un neatbilstība mūsdienu prasībām.

„Kā viens no sarežģīti risināmiem kultūrpolitikas jautājumiem ir kultūras infrastruktūras atjaunošana un modernizācija pašvaldībās. Gadiem neremontētie kultūras objekti daudzās pašvaldībās ir galvenais cēlonis kultūras patēriņa tradīciju kritumam Latvijas reģionos. Pašvaldību kultūras iestāžu atjaunošana un to darbības kvalitātes pilnveide ir svarīgs priekšnoteikums, lai kultūras pasākumiem un aktivitātēm varētu piesaistīt cilvēkus no dažādām iedzīvotāju sociālajām grupām. Lai atrisinātu šīs problēmas, liela nozīme ir paredzamās administratīvi teritoriālās reformas īstenošanai, kā arī ir nepieciešams veidot ciešu sadarbību starp valsts un dažāda līmeņa pašvaldību kultūras attīstības plānotājiem un speciālistiem, lai tuvākajā laikā izstrādātu reģionālo kultūrpolitiku, kuras viens no pamatuzdevumiem ir radīt mehānismus Vadlīnijās definētā „minimālā kultūras pakalpojuma groza” nodrošināšanai. Nepieciešams ir arī pastiprināt metodisko palīdzību un tālāk izglītības aktivitātes pašvaldību kultūras darbiniekiem.” (Informatīvais ziņojums par politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts” īstenošanas gaitu, 2007)

2008.gadā parādās Kultūras „skolas somas” ideja, kas ir domāta, lai tiktu:

„...izlīdzinātas reģionālās atšķirības un nevienlīdzība starp dažādām bērnu un jauniešu sociālajām grupām kultūras pakalpojumu pieejamībā, nodrošinot minimālo kultūras pakalpojumu „skolas somu” visos valsts administratīvi teritoriālajos līmeņos. Bērniem un jauniešiem nodrošināta profesionālās mākslas pieejamība (koncerti, koncertlekcijas, teātra izrādes, kino lektoriji, u. tml. kultūras norises skolās vai novada centrā), kultūrizglītības un mākslinieciskās jaunrades iespēju piedāvājums, pieejamas publiskās bibliotēkas un muzeji (muzeja pedagoģiskās programmas, kultūrizglītojoši pasākumi bibliotēkās), sabiedriskā radio un TV pārklājums, kas veido kultūrizglītojošas programmas bērniem un jauniešiem.” (Kultūras un radošās industrijas izglītības attīstības programma 2009.– 2013.gadam)

³⁶³ Sākotnēji programmā bija plāns par piecu centru izveidi, bet 2010.gadā tikai ieviesti grozījumi (MK rīkojums Nr.92 „Grozījumi programmā „Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.–2013.gadam”” (["LV", 33 \(4225\), 26.02.2010.](#)) [stājas spēkā 24.02.2010.].)

Ekonomiskā krīze liek pārstrukturēt reģionālo koncertzāļu projektu, tiek samazināts būvējamo zāļu skaits un turpmāk pamatā tiek izmantots vārds „daudzfunkcionāls centrs”, nevis „koncertzāles”. Izmantojot Eiropas Savienības struktūrfondu 2007.-2013. gada plānošanas perioda darbības programmas „Infrastruktūra un pakalpojumi” finansējumu, tiek plānota 3.4.3.1. aktivitāte „Nacionālas un reģionālas nozīmes daudzfunkcionālu centru izveide”. „*Aktivitātes ietvaros paredzēts izvietot četrus daudzfunkcionālos centrus ar pielāgotu infrastruktūru pakalpojumu sniegšanai kultūras, izglītības, brīvā laika pavadīšanas, sabiedrisko pasākumu, komercdarbības un citās jomās.*” (Kultūras un radošās industrijas izglītības attīstības programma 2009.– 2013.gadam, 2008)

Nacionālā līmeņa kultūrpolitika reģionos

Latvijas kultūras pārvaldes sistēma ir centralizēta un tāda ir arī tās pieeja reģionālo jautājumu risināšanā: „*KM ir aktīvi iesaistījusies reģionālo jautājumu risināšanā. Tās pārstāvis iekļauts Nacionālajā reģionālās attīstības padomē. Lai reģionālās attīstības atbalsta pasākumu īstenošanā nodrošinātu koordināciju un plānošanas reģionu sadarbību ar nacionālā līmeņa institūcijām, katrā plānošanas reģionā tika izveidotas Plānošanas reģiona sadarbības komisijas, kuru sastāvā ir arī KM pārstāvis.*” (Informatīvais ziņojums par politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts” īstenošanas gaitu, 2007) Iniciatīva un organizācija parasti notiek no augšas uz leju (*top down*).

Potenciāls kultūrpolitisko prioritāšu sadursmes lauks ir centra-perifērijas attiecības. Deklaratīvās politikas diskursā līdzās nepieciešamībai attīstīt reģionu kultūras dzīves kvalitāti, būtiska ir arī centra spēcīnāšanas ideja: „*Attīstīt Latvijas galvaspilsētu Rīgu kā Baltijas kultūras metropoli un paplašināt tās līdzdalību reģionu kultūras dzīves attīstībā*” (Informatīvais ziņojums „Par Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanai 2008.-2009.gadā izpildi 2008.gadā”, 2008); „*... radošās industrijas inkubatoram lietderīgāk būtu atrasties Rīgā, nevis reģionos, kā tas ir plānots citās nozarēs.*” (Informatīvais ziņojums par radošo industriju un tās politiku Latvijā, 2008) Kultūrpolitisko mērķu īstenošanas praksē reģionu un centra vienlaicīga attīstīšana nav īstenojami un savietojami uzdevumi, īpaši ekonomiskās krīzes un taupības režīma gados.

Kultūrpolitiskajos dokumentos kultūra, tāpat kā reģioni, ir permanenta dotācija, finansējuma, programmu saņēmēja. Kultūras projektu menedžments veidots projektu veidā. Finanšu pārdale notiek centrā, un reģionu (arī subordinēto vai neatkarīgo organizāciju un institūciju) galvenās vēlmes ir vērstas projektu finansējuma palielināšanas virzienā.

„... viens no centrālajiem valdības uzdevumiem ir pēc iespējas novirzīt ES struktūrfondu ietvaros komercdarbības un izglītības atbalstam pieejamo finansējumu sevišķi radošās industrijas attīstībai, jo tas atbilst gan ES, gan Latvijas prioritātēm.” (Informatīvais ziņojums par radošo industriju un tās politiku Latvijā, 2008)

„Jāuzsver, ka visiem radošo industriju uzņēmumiem atbalsts pieejams virknē darbības programmas „Uzņēmējdarbība un inovācijas” aktivitāšu. Atbalsts plānots 2.3.2.1. aktivitātē „Biznesa inkubatori”, veicinot jaunu, dzīvotspējīgu un konkurētspējīgu radošo industriju uzņēmumu veidošanos un attīstību Latvijas reģionos, un nodrošinot tos ar uzņēmējdarbībai nepieciešamo vidi, tai skaitā infrastruktūru un konsultatīvajiem pakalpojumiem.” (turpat)

„- Latvijas reģionos 2006 un 2007. gadā īstenotas 14 VKKF mērķprogrammas un kultūras programmas.” (Informatīvais ziņojums par politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts” īstenošanas gaitu, 2007)

„- Pēc 2005. gada KM un Latgales reģiona attīstības aģentūras veiksmīgās sadarbības pilotprojekta „Latgales kultūras atbalsta programmas projektu konkurss”, veikts nopietns darbs reģionālo kultūras programmu izveidē. Programmu darbība ir labs paraugs starp institucionālai sadarbībai reģionu līmenī. To izveidē līdzdarbojas Reģionu plānošanas aģentūras un Plānošanas reģioni, kā arī KM kultūras inspektori. 2006.gadā sadarbībā ar Latgales reģiona attīstības aģentūru tika izstrādāta un iesniegta VKKF konkursam jauna Latgales kultūras programma, saņemot VKKF finansējumu – Ls 20 000. 2007.gadā programmas finansējums pieaudzis līdz Ls 40 000. Ik gadu programmā iesniegto projektu skaits pieaug par 15 %. Aug arī atbalstīto projektu skaits. Programmas atbalstītie projekti atspoguļo reģiona kultūras procesa daudzveidību un piedāvā inovatīvus risinājumus Latgales kultūras identitātes izkopšanā. Programma veicina nevalstiskā sektora aktīvu līdzdalību kultūras procesu daudzveidošanā.” (turpat)

„Balstoties Latgales programmas pozitīvajā pieredzē, 2007.gadā sadarbībā ar Zemgales plānošanas reģionu tika uzsākta Zemgales kultūras programmas īstenošana (VKKF finansējums – Ls 10 000). Projektu konkursam tika iesniegti 38 projekti, atbalstīti – 18 projekti. Zemgales kultūras programmā akcents likts uz nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu un popularizēšanu, kā arī reģiona identitātes veidošanu.” (turpat)

„Sperti nozīmīgi soļi Rīgas un Latvijas veidošanā par Baltijas jūras reģiona mūzikas centru. Palielināts valsts finansējums koncertorganizāciju darbībai (2006.gadā Ls 2349,1 tūkst., 2007. – Ls 548,9 tūkst.). Izveidots jauns valsts kamerorķestris „Sinfonietta Rīga”. Pastāvīgs valsts atbalsta kāpums nodrošināts LNO darbībai. Uzsākta MK apstiprinātās Reģionālo koncertzāļu celtniecības atbalsta programmas īstenošana, 2007.gadā ieguldot Liepājas koncertzāles (Ls 3 milj.) un Ziemeļkurzemes reģionālās koncertzāles Ventspilī (Ls 600 000) celtniecībā. 2006.gadā uzsākta Rīgas akustiskās koncertzāles koncertzāles īstenošana, izstrādājot starptautiskā konkursā izvēlētu koncertzāles skici projektu un ar starptautiskas ekspertu grupas palīdzību sagatavojot ieteicamo koncertzāles pārvaldes modeli un darbības koncepciju, lai Rīgas koncertzāle kļūtu par vienu no mūsdienu Latvijas simboliem un Baltijas jūras reģiona kultūras un mūzikas centru.” (turpat)

Projektu un programmu pieeja kultūras pārvaldībā reģionālās kultūrpolitikas gadījumā praktiski nozīmē to, ka valdošais reģionālās attīstības līdzeklis ir papildus mērķdotācijas vai to atjaunošana.

„Sadarbībā ar „Kultūras Aliansi”, aktīvi iesaistoties diskusijās ar LR Saeimā pārstāvēto politisko partiju frakcijām, izdevās pārliecināt valdību un papildus esošajam budžetam saņemt Ls 200 000, mērķprogrammas „Profesionālu nevalstisku kultūras organizāciju atbalsts” un kultūras programmas „2010. gada Latvijas reģionu kultūras programmas” finansēšanai.” (Informatīvais ziņojums „Par Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” un Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanu 2010.gadā”, 2010)

„Ar VKKF atbalstu īstenot reģionu kultūras atbalsta kultūras programmas, sekmējot minimālā kultūras pakalpojuma klāsta nodrošinājumu visā valstī. [...] Ar VKKF atbalstu 2010. gadā īstenotas 4 reģionālās kultūras atbalsta programmas: Vidzemes kultūras atbalsta programmā atbalstu ieguvuši 30 projekti, piešķirtais finansējums – Ls 30000, Kurzemes kultūras atbalsta programmā 47 projekti, piešķirtais finansējums – Ls 30000, Zemgales kultūras atbalsta programmā 40 projekti, piešķirtais finansējums – Ls 18000, Latgales kultūras atbalsta programmā 22 projekti, piešķirtais finansējums – Ls 22000.” (turpat)

Reģionālās kultūras potenciāla instrumentalizācija

Kultūrpolitikas dokumentos atrodama arī cita veida reģionālo kultūru interpretācija, kurā kultūra var būt arī potenciāli dodoša, ne tikai ņemoša, nozare. Pirmkārt, tas ir ‘kultūrvēsturisko reģionu un lokālo kultūru identitātes’ arguments. Tas ir reģions kā specifisku kultūrvērtību avots un glabātājs.

„Latvijas ģeogrāfiskā situācija, vēsturiskie apstākļi, etniskie, sociālie u. c. faktori laika gaitā dažādās Latvijas teritorijās sekmējuši spilgtu kultūras izpausmju un tradīciju veidošanos, kā arī to atšķirības dažādos kultūrvēsturiskajos reģionos (Latgale, Vidzeme, Zemgale, Kurzeme, Sēlija jeb Augšzeme). Pat viena kultūrvēsturiskā reģiona ietvaros vēsturiski ir attīstījušās un atsevišķos gadījumos vēl joprojām pastāv dažādas kultūrtelpas ar tām vien raksturīgajām un savdabīgajām kultūras izpausmēm, t.sk. valodu, piemēram, Kurzemē – Suiņu novads, Rucava, Nīca un Bārta, Dienvidlatgalē – Slutišķu sādža, Latgales ziemeļaustrumu daļā – Balvu rajona Briezuciema, Baltinavas, Šķilbēnu, Medņevas, Susāju pagasti un Viļakas pilsēta. [...] Latvijā vēl joprojām atsevišķos kultūrvēsturiskajos reģionos ir saglabājušās daudzveidīgas dzīvās kultūrvērtības: mutvārdu tradīcijas (teikas, nostāsti, sakāmvārdi, parunas), izpildītājmākslas (tradicionālā dziedāšana, tradicionālā muzicēšana, tautas mūzikas instrumentu spēle), paražas, rituāli un svētki (ģimeņu godu (kāzas, bēres) tradīcijas, gadskārtu ieražas un svētki); zināšanas un prasmes, kas saistītas ar dabu un Visumu (tautas medicīna, laika pareģojumi), tradicionālas amatniecības prasmes (aušana, podniecība, kokamatniecība). Šo īpašo zināšanu un prasmju meistari un pārmantotāji ir gan atsevišķi indivīdi, gan cilvēcību grupas, gan arī lokālās kopienas, kas savu iespēju robežās formālā un neformālā veidā NKM saglabā un nodod tālāk.” (Koncepcija par Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, 2008)

Šādā reģionālās kultūras interpretācijā reģions drīzāk ir vērtība pati par sevi, un augstākais uzdevums ir kultūrvēsturisko reģionu savdabības saglabāšana, nevis to izmantošana citiem mērķiem. Faktiski tas tiek izvirzīts par vēlamo politikas rezultātu.

„Latvijas reģionus raksturo kultūras daudzveidība un bagātība. Latvijas kultūrvēsturiskie reģioni – Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale kopējā valsts kultūras ainā izceļas ar katram raksturīgo kultūras identitāti. Iedzīvotāji ir zinoši, lepnī un atbildīgi par sava novada kultūras savdabības un tradīciju saglabāšanu un pārmantojamību. Iedzīvotāji, it īpaši bērni un jaunieši, aktīvi piedalās sava novada vēstures izziņāšanā un kultūras vērtību kopšanā un jaunradīšanā. Par to liecina daudzveidīgas sabiedrības līdzdalības un sadarbības formas: iedzīvotāju līdzdalība lēmumu pieņemšanā, kas skar pašvaldības kultūras procesu plānošanu un attīstību, lokālo kultūras nevalstisko organizāciju skaita un nozīmes pieaugums, inovatīvi, sabiedrības iniciatīvām atvērti kultūras centri, muzeji, bibliotēkas, kultūras skolas, kā arī radoši sadarbības projekti un pasākumi. Kultūras mecenātisms un sponsorēšana ir novadu privātā sektora goda lieta un apliecinājums līdzatbildībai par novada kultūras dzīves norisēm.” (Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts, 2006)

Atsevišķa ideja ir reģionu kultūrvēsturiskā mantojuma un ilgtspējīgas attīstības sasaistīšana: „Kultūras mantojums un kultūras daudzveidība ir viens no ilgtspējīgas un līdzsvarotas reģionu attīstības nosacījumiem. Katram indivīdam ir tiesības uz kvalitatīvu dzīves vidi (kultūrvidi) un pienākums rūpēties par tās ilgtspējas nodrošināšanu.” (turpat) Tomēr iespējams, ka šis uzstādījums drīzāk radīs ilgtspējīgās attīstības buma laikā, un tā politiskais svars šajā gadījumā nav liels.

„Vadlīnijās ir akcentēts, ka kultūras mantojums un kultūras daudzveidība ir viens no ilgtspējīgas un līdzsvarotas valsts teritorijas attīstības nosacījumiem; vietējo kultūru savdabība ir nozīmīgs resurss gan reģionu atjaunošanā un to ekonomiskās konkurētspējas celšanā (radošās industrijas attīstība, kultūras tūrisma produktu veidošana), gan sociālās atstumtības mazināšanā un pilsoniskās līdzdalības veicināšanā (nodarbinātība, sociālais un starpkultūru dialogs, amatiermākslas kustība kā nozīmīga sabiedrības līdzdalības forma, nacionālās un lokālās pašapziņas veidošanās).” (Konceptija par Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, 2008)

Otrkārt, tradicionāls reģionālās savdabības ekonomiskās instrumentalizācijas veids ir tūrisms: „Kultūras tūrisms Latvijā ir tūrisma nozares izplatītākais veids, kas dod pozitīvu ietekmi uz valsts kopējo ekonomiku, reģionālo attīstību un valsts tēlu. [...] Izmantojot kultūras tēlus un simbolus, Latvijā ir attīstīti vietējie un reģionālie zīmoli, kas veicina augstas pievienotās vērtības produktu un pakalpojumu attīstību.” (Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts, 2006)

Reģionālās kultūrpolitikas aktuālie uzdevumi

Finansiāli apjomīgākā programma ir nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu/daudzfunkcionālo centru tīkla izveide. Tās mērķis ir uzlabot reģionu dzīves apstākļus, palielinot kultūras pieejamību. Tiek pieņemts, ka tas, īpaši profesionālā kultūras un māksla, radīs pievilcīgāku vidi augsti kvalificētam darbspēkam, kas, savukārt, veicinās reģionu attīstību.

„Aktivitātes mērķis kultūrvides sakārtošana un reģionu pievilcības palielināšana dzīves un darba apstākļiem, kas veicinātu augsti kvalificēta darbspēka piesaisti un saglabāšanu, attīstītu teritoriju ekonomisko rosību, kā arī nodrošinātu daudzfunkcionālu infrastruktūru pakalpojumu sniegšanai kultūras, izglītības, brīvā laika pavadīšanas, sabiedrisko pasākumu, uzņēmējdarbības, biznesa un citās jomās. Aktivitātes mērķi ir iekļauti programmas apakšmērķi un darbības virzieni.

Aktivitātes ietvaros paredzēts izveidot 4 daudzfunkcionālos centrus nacionālās un reģionālās nozīmes attīstības centros, kuros ir attīstītas vietējās profesionālās mūzikas dzīves tradīcijas, t.sk., darbojas vismaz viena profesionālās kultūrizglītības iestāde un pilsētas pašvaldība ar KM kā atbildīgo iestādi aktivitātes administrēšanā ir noslēgusi nodomu protokolu par profesionālo kolektīvu attīstību.” (Informatīvais ziņojums Par programmu „Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.-2013.gadam”, 2007)

Par citu būtisku valsts kultūras pārvaldes uzdevumu reģionālajā kontekstā tiek nosaukta nepieciešamība kultūras komponenti integrēt dažādu līmeņu un jomu politikās.

„Kultūras lomas un vietas nostiprināšanās iekšpolitikā (atzīta kultūras sociāli ekonomiskā ietekme uz valsts attīstību) nosaka tās iekļaušanu politikas plānošanas dokumentos nacionālā un reģionālā līmenī. Pieaug to politikas jomu skaits, kuru dokumentu izstrādē un īstenošanā nepieciešama ministrijas partnerība un sadarbība ar citām valsts, pašvaldību, NVO institūcijām kopēju stratēģisku mērķu sasniegšanai. Negatīvu ietekmi uz šo jauno uzdevumu risināšanu atstāj nepietiekamā statistikas datu bāze kultūras jomā, pētījumu trūkums [...]” (Latvijas Republikas Kultūras ministrijas darbības stratēģija 2007.-2009. gadam)

„Kultūras nozares komponente tiek iekļauta plānošanas reģionu teritorijas plānojumos un attīstības programmās.” (Informatīvais ziņojums par politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts” īstenošanas gaitu, 2007)

„Integrēt kultūras sektoru tautsaimniecības attīstības, reģionālās attīstības un pašvaldību stratēģiskajos plānos...” (Informatīvais ziņojums par radošo industriju un tās politiku Latvijā, 2008)

Vienlaikus tas ir arī politisks aicinājums kultūras politikā iesaistīties dažādiem politiskajiem un valsts pārvaldes spēkiem, gan nacionālajā, gan pašvaldību līmenī. Cik šādas subsidiaritātes plānošana un funkciju deleģēšana plānošanas

reģionu institūcijām ir iespējama centralizētā valstī, kurā reģioniem nav politiskās varas, bet vairuma reģionālo pašvaldību (novadu) resursi ir nenozīmīgi, ir retorisks jautājums³⁶⁴.

„Attīstīt pastāvīgu partnerību starp valsts, pašvaldību, NVO un privāto sektoru kultūras komponentu iekļaušanai attīstības politikas plānošanā nacionālā, reģionālā un lokālā līmenī” (Informatīvais ziņojums „Par Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” un Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanu 2010.gadā”, 2010)

„Attīstīt kultūrpārvaldības decentralizācijas procesu, arvien lielāku lomu piešķirot subsidiaritātes principam un kultūrpolitikas veidošanai reģionālajā un vietējā līmenī, kas atrodas tuvāk iedzīvotāju interesēm un kultūras vajadzībām. Decentralizācija izpaužas arī kultūras NVO sektora nostiprināšanā, spēcīgas pilsoniskās sabiedrības veidošanā, jo tā ir galvenā vērtību nesēja un veidotāja mūsdienu demokrātiskā valstī...” (Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts, 2006)

„Lai nodrošinātu kultūrpolitikas īstenošanu reģionos un valsts atbalstu kultūras centru darbinieku profesionālajai pilnveidei, Kultūras ministrija ar katru no Plānošanas reģioniem ir noslēgusi deleģēšanas līgumu par valsts pārvaldes uzdevumu deleģēšanu kultūras jomā un sadarbības līgumu par kultūrpolitikas īstenošanu reģionos.” (Informatīvais ziņojums „Par Kultūras centru darbības attīstības programmas 2009. – 2013.gadam īstenošanas gaitu”, 2011)

Visvairāk jaunu politisko ideju izvirzīts dokumentā „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts” (2006), un tajā faktiski pirmo reizi formulēta kultūrpolitikas instrumentalitāte, tāda, kāda ir ienākusi un nostiprinājusies Rietumu politikā pēdējās pāris desmitgadēs. Galvenā tā izstrādātāja bija Dace Melbārde, tolaik KM valsts sekretāra vietniece kultūrpolitikas jautājumos³⁶⁵. „Apvērsums LR kultūrpolitikā, revolucionārs dokuments – tur pirmo reizi parādījās daudz jaunu atslēgas vārdu,” atzīst viņa pati³⁶⁶. Tomēr pēc laika arī piebilst, ka „valsts kultūrpolitikas 2006-2015 vadlīniju pirmais rīcības plāns beidzās 2009.gadā, un pēc tam nekas vairs nav bijis...” (detalizētāka analīze 4.2.nodaļā „Latvijas kultūrpolitikas dokumentu analīze”)

„Tomēr mūsdienu situācijā, kultūrpolitikai izejot ārpus šaurām nozari apkalpojošām pozīcijām un pievēršoties visas sabiedrības attīstības interesēm, ir nepieciešams jauns kultūrpolitikas uzstādījums, kura pamatā ir stratēģisko alianšu veidošana ar citiem sektoriem – izglītību, ekonomiku, ārpolitiku, reģionālo politiku, sociālo politiku u. c.” (Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts, 2006)

„...veidot jaunu uzstādījumu valsts kultūrpolitikas plānošanai un attīstībai, kur svarīgāks par jautājumu, kas ir kultūra un kā attīstās katra atsevišķa kultūras nozare, ir jautājums par to, kā kultūras klātbūtne spēj iespaidot cilvēka izaugsmi, sabiedrības dzīves kvalitāti un valsts konkurētspēju. Kultūrpolitika ir jāsaprot plašāk par atsevišķu kultūras nozaru attīstības jautājumiem un jāintegrē valsts kopējā attīstības politikā, parādot tās pievienoto vērtību tautsaimniecībai, sociālajai drošībai, sabiedrības integrācijai, izglītībai un zinātnēi, vides un reģionālajai attīstībai, valsts ārpolitikai, ikvienai kultūras nozarei apzinoties savu lomu un iekļaujoties kopējo mērķu sasniegšanā...” (turpat)

„Sabiedrībā trūkst dziļākas izpratnes par kultūras lomu nacionālās identitātes un radošā potenciāla veidošanā sabiedrībā, par tās ieguldījumu valsts ilgtspējīgā attīstībā un konkurētspējas celšanā. Kultūra vēl aizvien tiek uzskatīta tikai par patērējošu nozari. Sabiedrībai, īpaši attīstības plānotājiem, trūkst argumentētas informācijas par kultūras nozīmi tautsaimniecības un reģionu līdzsvarotā attīstībā, kā arī sociālās izlīdzināšanas veicināšanā un zināšanu sabiedrības veidošanā.” (turpat)

³⁶⁴ Ir gadījumi, kad šo iedomāto reģionālo kultūras virsvadību uzņemas kādas lielas pašvaldības kultūras institūcijas (parasti tādas, kuras centrā ir lielāka pilsēta – agrākais rajona centrs), bet tā drīzāk ir no iepriekšējās administratīvi-teritoriālās pārvaldes laikiem mantota brīvprātīgā iniciatīva. Tāpat to reti kad var saukt par reģionālu aktivitāti, biežāk tā ir „rajonu kultūrpolitika” (piemēram, pirms-ATR Rēzeknes rajona kultūras pārvaldes tradīcijas tiek turpinātas Rēzeknes un Viļānu novada kultūras aktivitāšu koordinēšanā).

³⁶⁵ Kopš 2011.gada – [Kultūrizglītības un nemateriālā mantojuma centra](#) direktore, pirms tam – Britu padomes pārstāvniecības Latvijā vadītāja un UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas ģenerālsekretāre. Ieguvusi maģistra grādu sabiedrības vadībā Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātē, kā arī mākslas maģistra grādu Kultūras akadēmijā kultūras teorijas, administrācijas un vēstures specialitātē. Stažējusies Lielbritānijā.

³⁶⁶ Uzstājoties ar referātu ‘Stratēģiskā plānošana kultūrpārvaldībā’ KNMC rīkotā stratēģiskās plānošanas seminārā Latvijas kultūras darbiniekiem (2011.11.23.).

Sākoties ekonomiskajai krīzei, kopš 2009.gada ir pārtrauktas vairākas tradicionālās, ‘no centra’ subsidētās kultūras programmas un dotāciju veidi, savukārt inovatīvo kultūrpolitisko vadlīniju jaunie uzstādījumi un idejas palikuši ‘uz papīra’, praktiski tikai šajā dokumentā.

Pielikums, 3. Terminu 'tauta', 'tīkls', 'valsts' sintaktiski-semantiskā līmeņa kontentanalīze.

Vārds '**tauta**' tiek izmantots katrā dokumentā un atšķirīgās nozīmēs, runājot gan par iedzīvotāju iesaistīšanu kultūras dzīvē ('tautas kolektīvs'), gan kultūras piedāvājuma nodrošināšanu ('tautas nams'). Tāpat vārds 'tauta' izmantots vairākos programmu un iestāžu nosaukumos. Tāpēc tā iekļaušana analīzē nav lietderīga.

„2009.gadā Latvijā kultūras centros un iestādēs ārpus kultūras centriem pavisam darbojās 3832 dažādu žanru amatiermākslas kolektīvi (70,2 tūkstoši dalībnieki). No tiem Dziesmu un deju svētku tradīcijā iesaistīto kolektīvu – koru, tautas dejas kolektīvu, pūtēju orķestru, tautas mūzikas kapelu, amatierteātru, folkloras kopu un etnogrāfisko ansambļu, tautas lietišķās mākslas studiju, koklētāju ansambļu, vokālo ansambļu – skaits – 2989 (dalībnieki – 58,8 tūkstoši). Šie dati ir precīzēti laika posmā pēc 2010. gada 30.maija.” (Informatīvais ziņojums par Dziesmu un deju svētku tradīcijas saglabāšanas un attīstības programmā 2008.-2013.gadam iekļauto uzdevumu izpildi 2010.gadā)

„...izstrādāt un MK iesniegt Konceptiju par kultūras/tautas namu darbības attīstību. ...KM izstrādāt paraugnolikumu kultūras/tautas namu kā daudzfunkcionālu centru attīstībai, kas iekļauj kultūras, mūžizglītības un sabiedrības līdzdalības funkcijas...” (Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts, 2006)

„2006. un 2007.gados ir palielināta mērķdotācija pašvaldību tautas mākslas kolektīvu vadītāju darba samaksai un valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām.

Sarīkoti starptautiski un valsts nozīmes kultūras pasākumi: Starptautiskais folkloras festivāls „Baltica 2006”, I starptautiskā tautas lietišķās mākslas izstāde, Tautas mūzikas svētki „Dzīvā mūzika”, I starptautiskais Baltijas valstu vokālo ansambļu konkurss, Starptautiskais masku tradīciju festivāls, Starptautiskais pūtēju orķestru festivāls „Brīze”, Latvijas amatierteātru iestudējumu parāde "Gada izrāde 2005", Starptautiskais mūsdienu dramaturģijas festivāls "Spēlesprieks", Tautas deju ansambļu un jauniešu deju kolektīvu svētki, VI Vislatvijas vidējās paaudzes deju svētki, XII senioru deju svētki, Senioru koru svētki, XI Latvijas Tautas mūzikas svētki, V Vasaras dziedāšanas svētki, Kokļu dienas u. c.” (Informatīvais ziņojums par politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts” īstenošanas gaitu: 2006-2007)

Vārds '**tīkls**', kas teorijā ir konceptualizēts kā viens no ekoloģiskās pieejas jēdzieniem, LR kultūrpolitikas dokumentos pamatā tiek lietots administratīvas pārvaldes un infrastruktūru kontekstā, tas drīzāk ir objektu vai institūciju, nevis pilsoņu vai kopienu tīkls, tīklošanās.

„Veidot nacionālas un reģionālas nozīmes daudzfunkcionālu kultūras objektu tīklu Latvijas reģionos saskaņā ar programmu „Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.-2013.gadam”

Veidot un nostiprināt lokālās kultūras institūcijas kā laikmetīgu kultūras, pilsoniskās sabiedrības iniciatīvu un mūžizglītības centru tīklu.

Sekmēt dialogu un saprašanos starp kultūrām un nācijām un bagātināt Latvijas kultūras dzīvi, aktīvi līdzdarbojoties starptautiskajos kultūras procesos un sadarbības tīklos. (Informatīvais ziņojums par „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” un Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanu 2009.gadā)

Daudzfunkcionālu centru tīkla izveide Latvijas reģionos plānota, piesaistot Eiropas Savienības struktūrfondu līdzfinansējumu.” (Informatīvais ziņojums par programmu „Nacionālās un reģionālās nozīmes koncertzāļu tīkla izveide 2007.-2013.gadam”, 2007.g.)

„Apzināt un veidot nacionālas nozīmes kultūras objektu tīklu visā Latvijas teritorijā un veidot atbalsta mehānismus to saglabāšanai, atjaunošanai un būvniecībai.

KM sadarbībā ar ĀM izstrādāt kritērijus valsts atbalstam Latvijas kultūras organizāciju, ekspertu un profesionāļu dalībai starptautiskajos kultūras nozaru un starpnozaru tīklos un organizācijās, nosakot un

plānojot tam atbilstošu valsts finansiālo atbalstu. (Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts, 2006)

Projekta ietvaros paredzēts vienotā integrētā bibliotēku tīklā iekļaut arī skolu bibliotēkas.

Sabiedriskās ēdināšanas tīkls „LIDO” ir dibināts 1987. gadā. Šodien firmā „LIDO” strādā vairāk nekā 1500 cilvēku. Veiksmīgi īstenojot G. Ķirsona interjera idejas un apkalpošanas organizēšanu ēdināšanas uzņēmumos, „LIDO” Atpūtas centrs Krasta ielā ir kļuvis par Rīgas vizītkarti. LIDO” Latvijā pievērsies arī starptautiski nozīmīgiem, ar lauku tūrismu saistītiem projektiem. (Informatīvais ziņojums par radošo industriju un tās politiku Latvijā)

Sekmēt dialogu un saprašanos starp kultūrām un nācijām un bagātināt Latvijas kultūras dzīvi, aktīvi līdzdarbojoties starptautiskajos kultūras procesos un sadarbības tīklos.

Mērķis: nodrošināt LNB strukturālo attīstību par valsts bibliotēku tīkla centrālo mezglu un koordinatoru.” (Latvijas Republikas Kultūras ministrijas darbības stratēģija 2007.-2009. gadam)

Vārds ‘**valsts**’, kas būtu izmantojams didaktiskā modeļa identificēšanā, ir viens no visbiežāk izmantotajiem vārdiem visos dokumentos. Tas iekļauts vairāku dokumentu un programmu nosaukumos, tas tiek lietots, runājot par kultūras dzīves finansēšanu un organizēšanu, tātad praktiski aptverot visas kultūras aktivitātes sfēras.

„Kultūras institūcijas dibina valsts, pašvaldības vai privāto tiesību subjekti. Šo institūciju darbības pamatmērķis ir kultūras vērtību radīšana, izplatīšana vai saglabāšana.

Valsts kultūras iestādes var saņemt līdzekļus no Valsts kultūrkapitāla fonda.

Valsts kapitālsabiedrības un valsts kontrolētas kapitālsabiedrības var finansēt no valsts budžeta līdzekļiem, piešķirot dotācijas konkrētu valsts deleģētu kultūras funkciju veikšanai gadskārtējā valsts budžeta likumā noteiktajā apmērā.” (Kultūras institūciju likums, 1998)

„Informatīvais ziņojums „Par Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” un Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanu 2010.gadā” (turpmāk – informatīvais ziņojums) sagatavots saskaņā ar Ministru kabineta 2006.gada 18.aprīļa rīkojuma Nr.264 „Par ilgtermiņa politikas pamatnostādņēm “Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015.gadam. Nacionāla valsts”” (turpmāk – Vadlīnijas) 5.punktu.” (Informatīvais ziņojums „Par Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” un Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanu 2010.gadā”)

Pielikums, 4. Reģionu kultūras rādītāju (infrastruktūras un līdzdalības) salīdzinājums (ANALĪZE).

Sagrupējot novadus piecos statistiskajos reģionos³⁶⁷, apakšnodeļas uzdevums ir noteikt, vai pastāv kādas statistiski nozīmīgas atšķirības šo reģionu starpā noteiktos kultūras rādītājos (infrastruktūras un līdzdalības). Aprēķiniem izmantots dispersijas analīzes (vienvirziena ANOVA) tests³⁶⁸.

Nozīmīgas atšķirības reģionu starpā ir KN un iedzīvotāju skaitliskajās attiecībās. Salīdzinot reģionu ar reģionu, lielāks iedzīvotāju skaits uz vienu KN ir Pierīgā. Latgalē tas ir izteikti mazāks nekā Pierīgā, bet nozīmīgi mazāks nekā Zemgalē. (sk. 7.pielikumu „Kultūras infrastruktūras un līdzdalības atšķirības reģionālajā dalījumā (vienvirziena ANOVA tests)”. Ja Pierīgas reģionā uz vienu KN ir ap 7000 iedzīvotāju, tad Latgalē – ap 2000 (sk. 28.tabulu „Latvijas novadu pašvaldību

³⁶⁷ Atbilstoši MK rīkojumam Nr.271 "Par Latvijas Republikas statistiskajiem reģioniem un tajos ietilpstošajām administratīvajām vienībām". prot. Nr.24, 32.§, 2004. <http://likumi.lv/doc.php?id=88074>; sk. 2013.05.31.

³⁶⁸ LSD ALPHA metode ar $p \leq 0,05$, aprēķināts ar programmu SPSS 13,0 for Windows. Ja $p = 0,000$, es atšķirības dēvēju par izteiktām, ja p ir intervālā no 0,000 līdz 0,05 – par nozīmīgām.

KN infrastruktūras, kultūras līdzdalības un kultūras finansējuma statistiskie dati reģionālajā dalījumā (vidējie rādītāji 2009-2011)").

28.tabula. Latvijas novadu pašvaldību KN infrastruktūras, kultūras līdzdalības un kultūras finansējuma statistiskie dati reģionālajā dalījumā (vidējie rādītāji 2009-2011).

Reģions	Iedzīvotāju skaits uz vienu KN	KN norišu skaits pavisam uz 10000 iedzīvotājiem	KN norišu apmeklējumu skaits: cik reizes gadā viens iedzīvotājs apmeklē	Pieaugušo kolektīvu skaits uz 10000 iedzīvotājiem *	Pieaugušo kolektīvu dalībnieku īpatsvars no visiem darbspējas un vīrs iedzīvotājiem *, %	Bērnu kolektīvu īpatsvars no visiem *, %	Sieviešu īpatsvars no pieaugušo kolektīvu dalībniekiem (no 25 g.v.), %	Kultūras izdevumu īpatsvars novada budžetā, %	Kultūras izdevumi novada budžetā uz vienu iedzīvotāju, Ls	Reģiona kultūras līdzdalības indekss
Pierīga	6 777	212	2,8	20	4,2	31	77	9,7	59	-1,0
Vidzeme	2 930	321	3,7	32	6,1	23	72	8,4	61	1,9
Kurzeme	2 456	336	3,1	27	4,9	30	76	8,3	52	1,0
Zemgale	4 321	186	2,4	22	3,9	27	84	7,2	51	-1,8
Latgale	1 813	273	2,9	32	4,3	30	77	8,2	56	-0,3
vidēji Latvijā	3 780	255	2,9	26	4,7	28	76	8,4	56	-0,3
<i>n</i>	73	71	64	108	102	97	44	34	34	59

* Vidēji 2009.-10.gados.

** Vidēji 2010.-11.gados.

Avoti: www.kulturas.karte.lv; VK datu bāze „Pašvaldību pārskati”; CSP datu bāzes.

Pierīgā ir nozīmīgi mazāks KN organizēto kultūras norišu skaits uz 10000 iedzīvotājiem, salīdzinājumā ar Vidzemi un Kurzemi; savukārt Vidzemē un Kurzemē to ir vairāk arī nekā Zemgalē. Vidzemē ir izteikti lielāks pieaugušo kolektīvu īpatsvars attiecībā pret 10000 iedzīvotājiem nekā Pierīgā, Latgalē un Kurzemē tas ir nozīmīgi lielāks nekā Pierīgā. Pierīgas un Zemgales novados vidēji ir ap 20 pieaugušo kolektīvu uz 10000 iedzīvotājiem, Vidzemē un Kurzemē – ap 30.

Lielāks nekā citos reģionos pieaugušo kolektīvu dalībnieku īpatsvars no visiem darbspējas un vecākiem iedzīvotājiem ir Vidzemē (t.i. 6%). Bērnu kolektīvu īpatsvars no visiem kolektīviem Vidzemē ir nozīmīgi mazāks nekā Pierīgā. Sieviešu īpatsvars no pieaugušo kolektīvu dalībniekiem (no 25 g.v.) Vidzemē ir nozīmīgi mazāks nekā Zemgalē (attiecīgi 72 un 84 %).

Nav būtisku atšķirību novadu kultūras izdevumu īpatsvarā budžetā un naudas izteiksmē uz vienu iedzīvotāju reģionu starpā (analizēti 34 novadu dati).

Kopsavelkot kultūras datu salīdzinājumu reģionālajā ‘griezumā’, var apgalvot, ka ir nozīmīgas atšķirības gan kultūras infrastruktūras, gan kultūras līdzdalības līmeņos. Visblīvākā infrastruktūra (KN tīkls attiecībā pret novadu iedzīvotāju skaitu) ir Latgalē, visretākā – Pierīgā un Zemgalē.

Kultūras norises par 1/3 biežāk nekā Pierīgā un Zemgalē noris Vidzemē un Kurzemē, kamēr salīdzinošajā iedzīvotāju aktivitātē (KN norišu apmeklētība) nav nozīmīgu atšķirību. Nozīmīgas atšķirības ir pieaugušo amatieru aktivitātēs. Visaktīvākie ir vidzemnieki, viņu aktivitāte vairākos rādītājos būtiski atšķiras no citu novadu iedzīvotāju aktivitātes, izņemot kurzemnieku. Tāpat jāatzīmē, ka Vidzemes amatieru sastāvā ir mazākās bērnu un sieviešu proporcijas.

Atšķirības reģionu starpā uzskatāmi parāda ‘Novadu kultūras līdzdalības indekss’ – Vidzemē tas ir izteikti lielāks nekā Zemgalē, bet nozīmīgi lielāks nekā citos reģionos, izņemot Kurzemi. Savukārt Kurzemes indekss ir nozīmīgi lielāks par Zemgales un Pierīgas (sk. Pielikumā: 25.tabulu „59 Latvijas novadu kultūras līdzdalības indeksi”).

Pielikums, 5. Pieaugušo amatieru īpatsvars dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās 2002-2010 (no visiem respondentiem, kas vecāki par 24 gadiem) - piecu aptauju dati.

Sk. tiešsaistē → <https://independent.academia.edu/JānisDaugavietis/Data>

Pielikums, 6. Lauku amatieru īpatsvars dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās 2002-2010 (no respondentiem, kas vecāki par 24 gadiem) - piecu aptauju dati.

Sk. tiešsaistē → <https://independent.academia.edu/JānisDaugavietis/Data>

Pielikums, 7. Amatieru kopienas sastāvs dažādos sociāli demogrāfiskajos dalījumos 2002-2010 (respondenti-amatieri, kas vecāki par 24 gadiem) - piecu aptauju dati.

		<i>n</i>
Dati no	2002 DZ SV	60
aptaujas...	2005 NVO	59
	2007 DZ SV	60
	2009 TA	51
	2010 NI	46
Kopā		276

Dati no aptaujas... * Dzimums

% no Dati no aptaujas...

		Dzimums		Kopā
		vīrietis	sieviete	
Dati no	2002 DZ SV	23%	77%	100%
aptaujas...	2005 NVO	22%	78%	100%
	2007 DZ SV	32%	68%	100%
	2009 TA	31%	69%	100%
	2010 NI	24%	76%	100%
Kopā		26%	74%	100%

Dati no aptaujas... * Vecums grupēts

% no Dati no aptaujas...

		Vecums grupēts				Kopā
		25-34	35-44	45-54	55-74	
Dati no	2002 DZ SV	45%	23%	15%	17%	100%
aptaujas...	2005 NVO	32%	31%	17%	20%	100%
	2007 DZ SV	40%	25%	17%	18%	100%
	2009 TA	39%	18%	27%	16%	100%
	2010 NI	39%	28%	17%	15%	100%
Kopā		39%	25%	18%	17%	100%

Dati no aptaujas... * Tautība

% no Dati no aptaujas...

		Tautība		Kopā
		latvietis	cita tautība	
Dati no	2002 DZ SV	80%	20%	100%
aptaujas...	2005 NVO	71%	29%	100%
	2007 DZ SV	82%	18%	100%
	2009 TA	73%	27%	100%
	2010 NI	87%	13%	100%
Kopā		78%	22%	100%

Dati no aptaujas... * Izglītība

% no Dati no aptaujas...

		Izglītība			Kopā
		pamatizglītība	vidējā	augstākā	
Dati no	2002 DZ SV	3%	52%	45%	100%
aptaujas...	2005 NVO	8%	39%	53%	100%
	2007 DZ SV	2%	55%	43%	100%
	2009 TA	2%	47%	51%	100%
	2010 NI	7%	50%	43%	100%
Kopā		4%	49%	47%	100%

Dati no aptaujas... * Sektors

% no Dati no aptaujas...

		Sektors			Kopā
		valsts/pašvaldību organizācijas	privāts sektors	neestrādājošie	
Dati no	2002 DZ SV	37%	42%	22%	100%
aptaujas...	2005 NVO	34%	41%	25%	100%
	2007 DZ SV	30%	55%	15%	100%
	2009 TA	51%	27%	22%	100%
	2010 NI	30%	37%	33%	100%
Kopā		36%	41%	23%	100%

Dati no aptaujas... * Rīdzinieki un pārējie iedzīvotāji

% no Dati no aptaujas...

		Rīdzinieki un pārējie iedzīvotāji		Kopā
		rīdzinieki	pārējie	
Dati no	2002 DZ SV	23%	77%	100%
aptaujas...	2005 NVO	27%	73%	100%
	2007 DZ SV	22%	78%	100%
	2009 TA	41%	59%	100%

	2010 NI	28%	72%	100%
Kopā		28%	72%	100%

Dati no aptaujas... * Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)

% no Dati no aptaujas...

		Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)		Kopā
		pilsētnieki	laucinieki	
Dati no	2002 DZ SV	37%	63%	100%
aptaujas...	2005 NVO	46%	54%	100%
	2007 DZ SV	42%	58%	100%
	2009 TA	49%	51%	100%
	2010 NI	48%	52%	100%
Kopā		44%	56%	100%

Dati no aptaujas... * Reģions

% no Dati no aptaujas...

		Reģions					Kopā
		Rīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale	
Dati no	2002 DZ SV	23%	23%	22%	18%	13%	100%
aptaujas...	2005 NVO	27%	27%	19%	10%	17%	100%
	2007 DZ SV	22%	22%	13%	18%	25%	100%
	2009 TA	41%	27%	4%	12%	16%	100%
	2010 NI	28%	37%	7%	15%	13%	100%
Kopā		28%	27%	13%	15%	17%	100%

Dati no aptaujas... * Sektors

% no Dati no aptaujas...

		Sektors		Kopā
		strādājošie	nestrādājošie	
Dati no	2002 DZ SV	78%	22%	100%
aptaujas...	2005 NVO	75%	25%	100%
	2007 DZ SV	85%	15%	100%
	2009 TA	78%	22%	100%
	2010 NI	67%	33%	100%
Kopā		77%	23%	100%

Pielikums, 8. Lauku un pilsētu amatieru kopienas sastāvs dažādos sociāli demogrāfiskajos dalījumos 2002-2010 (respondenti-amatieri, kas vecāki par 24 gadiem) - piecu aptauju dati.

		<i>n</i>
Dati no	2002 DZ SV	60
aptaujas...	2005 NVO	59
	2007 DZ SV	60
	2009 TA	51
	2010 NI	46
Kopā		276

Dati no aptaujas... * Dzimums * Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)

% no Dati no aptaujas...

Laucinieki	Dzimums	Kopā
------------	---------	------

un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)			vīrietis	sieviete	
pilsētnieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	18%	82%	100%
		2005 NVO	26%	74%	100%
		2007 DZ SV	20%	80%	100%
		2009 TA	32%	68%	100%
		2010 NI	27%	73%	100%
		Kopā	25%	75%	100%
laucinieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	26%	74%	100%
		2005 NVO	19%	81%	100%
		2007 DZ SV	40%	60%	100%
		2009 TA	31%	69%	100%
		2010 NI	21%	79%	100%
		Kopā	28%	72%	100%

Dati no aptaujas... * Vecums grupēts * Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)

% no Dati no aptaujas...

Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)			Vecums grupēts				Kopā
			25-34	35-44	45-54	55-74	
pilsētnieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	45%	18%	18%	18%	100%
		2005 NVO	33%	26%	19%	22%	100%
		2007 DZ SV	36%	16%	32%	16%	100%
		2009 TA	56%	20%	16%	8%	100%
		2010 NI	55%	23%	9%	14%	100%
		Kopā	45%	21%	19%	16%	100%
laucinieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	45%	26%	13%	16%	100%
		2005 NVO	31%	34%	16%	19%	100%
		2007 DZ SV	43%	31%	6%	20%	100%
		2009 TA	23%	15%	38%	23%	100%
		2010 NI	25%	33%	25%	17%	100%
		Kopā	35%	28%	18%	19%	100%

Dati no aptaujas... * Tautība * Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)

% no Dati no aptaujas...

Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)			Tautība		Kopā
			latvietis	cita tautība	
pilsētnieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	77%	23%	100%
		2005 NVO	56%	44%	100%
		2007 DZ SV	72%	28%	100%
		2009 TA	52%	48%	100%
		2010 NI	82%	18%	100%
		Kopā	67%	33%	100%
laucinieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	82%	18%	100%
		2005 NVO	84%	16%	100%
		2007 DZ SV	89%	11%	100%
		2009 TA	92%	8%	100%
		2010 NI	92%	8%	100%
		Kopā	87%	13%	100%

Kopā	87%	13%	100%
------	-----	-----	------

Dati no aptaujas... * Izglītība * Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)

% no Dati no aptaujas...

Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)			Izglītība			Kopā
			pamatizglītība	vidējā	augstākā	
pilsētnieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV		45%	55%	100%
		2005 NVO	7%	37%	56%	100%
		2007 DZ SV	4%	40%	56%	100%
		2009 TA		48%	52%	100%
		2010 NI	14%	32%	55%	100%
		Kopā		5%	40%	55%
laucinieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	5%	55%	39%	100%
		2005 NVO	9%	41%	50%	100%
		2007 DZ SV		66%	34%	100%
		2009 TA	4%	46%	50%	100%
		2010 NI		67%	33%	100%
		Kopā		4%	55%	41%

Dati no aptaujas... * Sektors * Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)

% no Dati no aptaujas...

Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)			Sektors			Kopā
			valsts/pašvaldību organizācijās	privāts sektors	neestrādājošie	
pilsētnieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	36%	41%	23%	100%
		2005 NVO	22%	48%	30%	100%
		2007 DZ SV	16%	68%	16%	100%
		2009 TA	36%	44%	20%	100%
		2010 NI	36%	32%	32%	100%
		Kopā		29%	47%	24%
laucinieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	37%	42%	21%	100%
		2005 NVO	44%	34%	22%	100%
		2007 DZ SV	40%	46%	14%	100%
		2009 TA	65%	12%	23%	100%
		2010 NI	25%	42%	33%	100%
		Kopā		42%	36%	22%

Dati no aptaujas... * Reģions * Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)

% no Dati no aptaujas...

Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)			Reģions					Kopā
			Rīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale	
pilsētnieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	64%		9%	14%	14%	100%
		2005 NVO	59%		22%	11%	7%	100%

		2007 DZ SV	52%		24%	8%	16%	100%
		2009 TA	84%	16%				100%
		2010 NI	59%	9%	5%	23%	5%	100%
	Kopā		64%	5%	12%	11%	8%	100%
laucinieki	Dati no	2002 DZ SV		37%	29%	21%	13%	100%
	aptaujas...	2005 NVO		50%	16%	9%	25%	100%
		2007 DZ SV		37%	6%	26%	31%	100%
		2009 TA		38%	8%	23%	31%	100%
		2010 NI		63%	8%	8%	21%	100%
	Kopā			44%	14%	18%	24%	100%

Dati no aptaujas... * Sektors * Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)

% no Dati no aptaujas...

Laucinieki un pilsētnieki (rep. noz. pils. iedz.)			Sektors		Kopā
			strādājošie	nestradājošie	
pilsētnieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	77%	23%	100%
		2005 NVO	70%	30%	100%
		2007 DZ SV	84%	16%	100%
		2009 TA	80%	20%	100%
		2010 NI	68%	32%	100%
		Kopā	76%	24%	100%
laucinieki	Dati no aptaujas...	2002 DZ SV	79%	21%	100%
		2005 NVO	78%	22%	100%
		2007 DZ SV	86%	14%	100%
		2009 TA	77%	23%	100%
		2010 NI	67%	33%	100%
		Kopā	78%	22%	100%

Pielikums, 9. Kultūras infrastruktūras un līdzdalības atšķirības reģionālajā dalījumā (vienvirziena ANOVA tests).

Sk. tiešsaistē → <https://independent.academia.edu/JānisDaugavietis/Data>

Pielikums, 10. Dažādu novadu kultūras infrastruktūras, līdzdalības un rosīguma korelāciju analīzes tests.

Sk. tiešsaistē → <https://independent.academia.edu/JānisDaugavietis/Data>

IEVADS.....	7
Mērķis.....	14
Tēze.....	14
Pētnieciskie jautājumi.....	15
Uzdevumi.....	15
Metodoloģija.....	16
Promocijas darba struktūra.....	17
Tēmas aktualitāte un novitāte.....	18
1. KULTŪRAS PRAKSES UN KOPIENAS ATTĪSTĪBA.....	20
1.1. Kopiena.....	22
1.2. Sociālo kapitālu teorijas.....	31
1.3. Kultūras prakšu sociālā nozīme.....	45
1.4. Kultūra kā kopienas attīstības resurss.....	50
1.5. Kopienas kultūras lauka modelis.....	56
2. ATTĪSTĪBAS PARADIGMU MAIŅA – NO VALSTĪM, REĢIONIEM UZ KOPIENĀM.....	63
2.1. Attīstības diskurss.....	63
2.2. Telpiskās attīstības pieeju transformācijas.....	74
2.2.1. Reģionālās attīstības teorijas.....	74
2.2.2. Vieta.....	80
2.3. Kopien un vietu attīstības lokālās prakses.....	84
3. KULTŪRPOLITIKAS TEORIJAS UN PRAKSES.....	89
3.1. Kultūrpolitikas vēsture.....	89
3.2. PSRS kultūrpolitika.....	99
3.3. Kultūra un attīstības politikas.....	110
4. LATVIJAS KULTŪRAS PĀRVALDĪBA UN AMATIERMĀKSLA KOPIENU ATTĪSTĪBAI.....	123
4.1. Amatiermākslas pārvaldes uzbūve un prakses.....	124
4.1.1. Latvijas moderno laiku amatiermākslas īsā vēsture.....	124
4.1.2. Nacionālā līmeņa amatiermākslas pārvalde.....	130
4.1.3. Novadu līmeņa kultūras dzīves pārvalde.....	137
4.2. Latvijas kultūrpolitikas dokumentu analīze.....	144
4.2.1. Kultūra un reģionālā attīstība.....	144
4.2.1.1. ‘Kultūra’ reģionālās attīstības dokumentos.....	147
4.2.1.2. ‘Reģionālā attīstība’ kultūrpolitikas dokumentos.....	149
4.2.2. Kultūrpolitikas dokumentu diskursi.....	151
4.2.3. ‘Amatiermāksla’ kultūrpolitikas dokumentos.....	157
4.3. Kultūras līdzdalības pētījumi.....	163
4.3.1. Kultūrpolitiskās idejas: amatiermākslas sociālās nozīmes skaidrojumi.....	163
4.3.2. Amatiermākslas ‘kvantitāte’ un dažādu sociālo grupu līdzdalības salīdzinājums	
	166
4.4. Lauku amatiermākslas atspoguļojums reģionālajā presē.....	169
4.4.1. Ievads, metodoloģija.....	169
4.4.2. Kultūras notikumu un amatiermākslas ‘profils’.....	174
4.4.3. Amatieru ‘portrets’.....	182
4.4.4. Amatiermākslas sociālā nozīme.....	187
4.4.5. Novadu kultūras rosīguma kvalitatīvā salīdzinošā analīze.....	192
4.4.6. Kopsavilkums, secinājumi un jauni pieņēmumi.....	196
4.5. Amatiermāksla laukos un tās nozīme vietējo kultūras darbinieku vērtējumā.....	201
4.5.1. Vietējā kultūras dzīve: biedrības, vietas un līderi.....	201
4.5.2. Kultūras nozīmes skaidrojums vietējā pašvaldībā.....	205
4.5.3. Kultūrā rosīgo un kūtro vietu analīze.....	208
4.6. Amatiermāksla un kopienas attīstība Viļānos (gadījuma izpēte).....	218

4.6.1.	Viļānu novada statistisko datu analīze	229
4.6.2.	Viļānu kopiena	237
4.7.	Amatiermākslas statistiskā analīze	252
4.7.1.	Kultūras nami	255
4.7.2.	Iedzīvotāju kultūras līdzdalība	257
4.7.3.	Amatieru (pašdarbnieku) statistiskais portrets	259
4.7.4.	Kultūras līdzdalība novados: statistisks salīdzinājums	270
SECINĀJUMI UN DISKUSIJA		277
I Attīstība un kultūra		277
II Latvijas amatiermāksla kopienas attīstībai		281
Apsvērumi kultūrpolitiskiem priekšlikumiem		289
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN CITI AVOTI		291
Latvijas Republikas likumi, valdības noteikumi un citi normatīvie dokumenti		303
Avīžraksti		306
Pētījumi		307
PIELIKUMI		309
Tabulas un saraksti		309
Analītiskie pielikumi		331